Nemes Dezső

Az ellenforradalom története Magyarországon 1919-1921

Akadémiai Kiadó

Nemes Dezső

AZ ELLENFORRADALOM TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON 1919—1921

Nemes Dezső monográfiája a legújabbkori magyar történet egyik döntő szakaszának, a Tanácsköztársaság megdöltét követő közel két esztendőnek a történetét tárgyalja. A munka az ellenforradalom rémuralmának és hatalomrajutásának mindeddig legrészletesebb, legbehatóbb feldolgozása. A szerző a már általa régebben kiadott iratanyagon kívül ebben a munkájában nagy, eddig felhasználatlan vagy kiadatlan forrásanyagot dolgozott fel: a gazdag sajtóanyagon, a nemzetgyűlési tárgyalások anyagán kívül elsőnek értékesíti Prónay Pálnak, Horthy hírhedt különítményparancsnokának nemrégiben előkerült, négykötetes Naplóját, továbbá IV. Károly levelezésének egyes darabjait, Rassay Károly feljegyzéseit stb.

A munka az antant hatalmaknak és a jobboldali szociáldemokratáknak a Tanácsköztársaság megdöntésére irányuló akcióinak rajzával kezdődik. A következő fejezetek a kapitalista rendszer visszaállításának, a nyílt ellenforradalmi rendszer bevezetésének történetét ismertetik, s jellemzik a kialakult ellenforradalmi rendszer főbb politikai pártjait és csoportjait. A fehérterrorista különítmények vérengzéseinek bemutatása után, a szerző a létrejött ellenforradalmi hatalom három központjáról szól, majd gondosan analizálja az ellenforradalmi hatalom osztályjellegét. Történettudományunkban elsőnek tesz kísérletet azoknak a titkos szervezeteknek a feltárására, amelyek sok vonatkozásban meghatározták az uralkodóosztályok politikai erőinek csoportosulását. Részletesen ábrázolja Nemes

AZ ELLENFORRADALOM TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON 1919 – 1921

MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

AZ ELLENFORRADALOM TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON

1919—1921

írta
NEMES DEZSŐ
akadémiai l. tag

AKADÉMIAI KIADÓ
1962

LEKTOROK:

PAMLÉNYI ERVIN
RÁNKI GYÖRGY

BEVEZETÉS

A magyar történelem egyik legtragikusabb időszakáról, az 1919-es dicsőséges Tanácsköztársaság elfojtásának, az ellenforradalom hatalomra kerülésének és uralma első két esztendejének időszakáról szól ez a könyv. A magyar nép sok ezer hű fia esett az iszonyú fehérterror áldozatául. Az ellenforradalmi kormányok szervei, az antant megszálló csapatai, valamint a Horthy-féle fővezérség tiszti különítményei és karhatalmi alakulatai voltak népünk legjobbjainak hóhérai; közülük a fővezérségi tiszti különítmények voltak a legkegyetlenebbek, amelyek egymaguk ezrekre menő, borzalmas gyilkosságot követtek el.

Az ellenforradalmat az antant hatalmak hozták a magyar népre, fegyveres túlerővel, a belső ellenforradalmi erők támogatásával s az ország legnagyobb részének megszállásával. Az antant fő megszálló csapatai a királyi román hadsereg egységei voltak, amelyek a fővárost és a Dunántúl északi részét is megszállták. Észak-Magyarország egy körzetét a csehszlovák burzsoá csapatok, Szeged körzetét a francia imperialisták balkáni seregének egységei, Pécset és körzetét, Baranya megyét a szerbek szállták meg. A Horthy-féle fővezérség az antanttól szabad működési területet kapott az ellenforradalmi hadsereg szervezésére a Dunántúl többi, déli megyéjében és Nyugat-Magyarországon, beleértve az akkori Burgenlandot is, amelyet a trianoni szerződés megkötése után csatoltak Ausztriához. A horthysta seregek által birtokba vett megyék területén szervezték meg, az antant felügyelete alatt és segítségével, a magyar ellenforradalom saját „nemzeti hadseregét". E katonai erő főszerepet vitt a fehérterrorban, 1919 végén és 1920 elején döntő erővel szólt bele és vett részt a politikai hatalomért folyó viaskodásban, ami az ellenforradalom táborán belül kezdettől fogva nagyon éles volt. Az antant

engedélyével novemberben vonultak be a horthysta fehérgárdista seregek Budapestre, és vonultak tovább a Tisza-vonalig, ahová a román megszállókat hátra vonták. 1920-ban rendezték meg azt a terrorválasztást, amelyen a szociáldemokrata pártnak egyáltalán nem, a polgári liberális pártoknak pedig igen kis mértékben engedték meg a részvételt, bár képviselőik benn ültek az ellenforradalom akkori kormányában. Az így összehívott „nemzetgyűlés" megválasztotta az államfőt, de — egyedüli lehetősége Horthy megválasztása volt, aki több mint 50 ezer főnyi katonai erővel rendelkezett, és az ideiglenes államfői tisztség betöltésére jelentkező minden más riválist előtt elzárta az utat.

Horthy kormányzóvá választása után az antant megszállók elhagyták az országot, kivéve a szerbeket, akik még Pécs vidékén maradtak. Horthy kormányzósága alatt folyt tovább a viaskodás az uralkodó osztályok táborában a kormányhatalom vezetéséért, a gazdasági zűrzavarból való kiút, a tőkés-földbirtokos diktatúra politikai megszilárdítása, a fehérterror „törvényes" intézményesítésének módja kérdésében. Az ellenforradalom szörnyű nyomort zúdított a népre: a visszaállított burzsoá-földbirtokos uralom a munkások és szegényparasztok rendkívül súlyos kizsákmányolása útján kereste a kiutat a mély gazdasági válságból; ugyanakkor azonnal új háborús terveket szőtt, melyeket éppen Horthy készített elő, aki a magyar uralkodó osztályok revansista, háborús terveivel, programjával lépett a kormányzói székbe.

A munkásság és szegényparasztság szörnyű csapásokat szenvedett, és rendkívül súlyos körülmények között vívta harcát a vérengző ellenforradalmi hatalommal. Erői szervezetileg megbomlottak, nagyrészt szétestek, s csak elszigetelt, helyi erők vívták a hatalmat vesztett proletariátus utóvéd harcait. Ezek közül kiemelkedik 1919 szeptemberében a dunántúli bányászok, mindenekelőtt a Tatabánya—Felsőgalla körzetiek hősies küzdelme, amelyet gyilkos csendőrsortűzzel fojtottak vérbe. Bár az ellenállás szétaprózott és ezért elszigetelt, a népfelháborodás az ellenforradalommal szemben országszerte igen heves, s a hatalmukba visszakerült uralkodó osztályokat az új forradalomtól való félelemmel töltötte el. A magyar uralkodó osztályok a nemzetközi forradalomtól is féltek, mely a magyar népnek nyújtott támogatást. E félelmük akkor is erős maradt, amikor uralmuk viszonylag megszilárdult. Az ellenforradalom első két évében a stabilizáció azonban még nem következett be; többek között azért sem,

mert a tőkés Európában is még általában ingatag volt a helyzet, ami természetesen kihatott a horthysta Magyarországra is. A kizsákmányoló osztályok a győztes imperialista nagyhatalmak kegyeit keresve és segítségét kérve igyekeztek megerősíteni uralmukat. A magyar munkásságban viszont a nemzetközi proletariátus harcai, mindenekelőtt Szovjet-Oroszország munkás-paraszt hatalmának a megszilárdulása keltettek új reményt helyzete javulására és az ismételt felszabadulásra.

I.

A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG MEGDÖNTÉSE

A magyar proletariátus uralma ellen négy imperialista nagyhatalom: az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország és Olaszország szervezte a bojkottot és a katonai intervenciót. Az antant nagyhatalmak vazallusaiként harcoltak a Tanácsköztársaság ellen a zsákmányra éhes cseh, román és szerb imperialisták. Ehhez az ellenforradalmi táborhoz csatlakozott Ausztria koalíciós polgári-szociáldemokrata kormánya is; mind az antant hatalmak, mind pedig az osztrák uralkodó osztályok követelésének eleget téve, szabad működési lehetőséget biztosított az Ausztriába menekült magyar ellenforradalmároknak.

Az imperialista nagyhatalmak közül a legjelentősebb szárazföldi haderővel az európai kontinensen Franciaország rendelkezett. Az antant balkáni hadserege Franchet d'Esperey francia tábornok parancsnoksága alatt a Tiszáig nyomult előre, s Károlyi Mihály kormánya idején bevonult Szegedre is. Francia tisztek irányították és ellenőrizték a román királyi hadsereg újjászervezését is; Magyarország szomszédai közül a legjelentékenyebb haderővel a román királyság rendelkezett. Francia tisztek segédkeztek az újonnan létesült csehszlovák és jugoszláv állam hadseregének megszervezésében is.

Az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország és Japán erőiket jelentős mértékben a Szovjet-Oroszország ellen szervezett intervencióra összpontosították. Közös volt gyűlöletük Szovjet-Oroszország ellen, ahol a munkáshatalom kisajátította mind az orosz, mind pedig a külföldi tőkések oroszországi vállalatait a nép javára; közös volt félelmük a szocialista forradalomtól. Mindez azonban nem csökkentette a köztük fennálló ellentéteket.

Az öt vezető imperialista hatalom közül a két legerősebb — az Egyesült Államok és Anglia — a kapitalista világnak csaknem

minden részén viaskodott egymással. Éles küzdelem folyt köztük az ázsiai, latin-amerikai és egyéb piacokért, nyersanyagforrásokért stb. Ugyanakkor mind az angol, mind pedig az amerikai imperialisták egyre inkább szembekerültek a japán imperialistákkal a félgyarmati Kína feletti uralomért folytatott harcban.

Japán hódító törekvései mindenekelőtt a Távol-Keletre, Kínába és Kelet-Szibériába való behatolásra összpontosultak; eközben Japán éles küzdelmet vívott az Egyesült Államok és Anglia — egymással is versengő — erőivel a csendes-óceáni vezető szerepért. E hármas versenyben — amelybe egyébként kisebb versenytársak is beleszóltak, hol egyik, hol másik riválisoldalán — Anglia mindenekelőtt az USA-val szemben védelmezte gyengülő pozícióit, s a japán konkurrenssel próbált együttműködni.

A francia imperializmus fő erőit az európai kontinensre összpontosította: európai befolyásának kiszélesítésével igyekezett biztosítani világhatalmi helyzetét és megtartani az angol gyarmatbirodalom után méreteiben legnagyobb gyarmatbirodalmát. A francia imperializmus kénytelen volt katonai erejének zömét az európai szárazföldön tartani, mert két kontinentális versenytárs volt a közvetlen szomszédja: az egyik a levert, de azért veszedelmes ellenfél — Németország; a másik az ötödik győztes nagyhatalom, a „szövetséges" Olaszország.

A győztes hatalmak háborús szövetségét megingatta a koncon való eszeveszett marakodás.

1919-ben még javában folyt az egyes imperialista hatalmak között a háborús zsákmányon való civakodás. Ez még a „versailles-i rendszer" megteremtése előtti időszak, de a győztes imperialista hatalmak táborán belül feszülő fő ellentétek, melyek a továbbiakban ismét kiéleződtek, már ekkor is jellemzőek voltak. Ugyanakkor azonban az imperialista hatalmak nagy erőfeszítéseket tettek a szovjethatalom elleni intervenció megszervezésére. Közös volt az a törekvésük, hogy megdöntsék a proletárhatalmat Oroszországban, Ukrajnában, Belorussziában, Magyarországon és mindenütt, ahol a proletariátus uralomra jutott; mind a győztes, mind a levert tőkés hatalmak egyaránt féltek saját országuk forradalmi proletariátusától, és ugyanakkor a győztes imperialisták valamennyien gúzsba akarták kötni a levert háborús ellenfeleket. Mindegyik győztes vagy győztessé vált imperialista hatalom a maga maximális hasznát akarta biztosítani a másikkal szemben. A Magyar Tanácsköztársaság elleni intervenciót is együtt

szervezték, de eközben is szüntelenül folyt egymás közötti versengésük a Magyarországra való befolyás megszerzéséért és biztosításáért.

Az Egyesült Államok mindenekelőtt világhatalmi helyzetének megnövekedett súlyával, pénzügyi és gazdasági erejével próbálta biztosítani a maga vezető befolyását a Duna menti államokban is. Anglia pénzügyi és gazdasági eszközeit is latba vetette mind az Egyesült Államokkal, mind pedig a kontinensen katonai túlsúllyal rendelkező Franciaországgal szemben, de folyami hadihajóit is felvonultatta a Dunán. Olaszország sem katonai, sem pénzügyi-gazdasági erő tekintetében nem versenyezhetett a másik három nagyhatalommal, éppen ezért különböző manőverezéssel próbálta a reális erőt pótolni.

Az antant nagyhatalmak már néhány héttel a Tanácsköztársaság kikiáltása után, 1919. április közepén megindították a Magyar Tanácsköztársaság ellen zsákmányra éhes, csatlós seregeiket: a cseh burzsoázia „köztársasági" hadseregét és a román uralkodó osztályok királyi csapatait. Ugyanakkor délről a szerb imperialisták csapatai álltak lesben, Ausztriában pedig az uralkodó osztályok a kormányhatalomban részt vevő jobboldali szociáldemokraták közreműködésével segítették az osztrák területen szervezkedő magyar ellenforradalmárokat, azzal a céllal, hogy a Magyar Tanácsköztársaságot megdöntsék és Burgenlandot elcsatolják Magyarországtól.

Az antant kormányok intervenciója Magyarország ellen arra az időszakra esett, amikor a Szovjet-Oroszország elleni katonai beavatkozás „első módszerét" felváltották a „másik módszerrel". Az antant nagyhatalmak „első módszere" az volt, hogy Németország és szövetségesei leverése után saját fegyveres erőik egy részét indították Szovjet-Oroszország ellen. Ezt a rablóháborút persze semmiképpen sem lehetett az antant országok dolgozó népe előtt „honvédő" háborúnak feltüntetni. Az imperialista kormányok sokat szavaltak ugyan a „demokráciáról", de közben — mint Lenin megállapítja — „... a legállatiasabb eszközökkel, a törvényesség minden árnyéka nélkül", minden hadüzenet nélkül háborút viseltek Oroszország ellen. „De e demokratikus államok egyike sem mert és nem is mer saját országa törvényei szerint hadat üzenni Szovjet-Oroszországnak".[1] Azért kísérleteztek hadüzenet nélküli háborúval, mert ezekben az ország-

[1] Lenin Művei 30. k. Szikra, Bp. 1953. 161. old.

gokban a néptömegek s elsősorban a munkásosztály felháborodása az imperialista háború ellen és együttérzése a győzelmes szocialista forradalommal sokkal erősebb volt, semhogy a tőkés hatalmak „törvényesen" merészeltek volna hadat üzenni a proletárállamnak. Az antant imperialisták orvtámadásai azonban kudarcba fulladtak: a Vörös Hadsereg csapásai alatt kénytelenek voltak kivonni csapataikat Murmanszkból, Arhangelszkből és Odesszából. „. . . kiderült — írja Lenin —, hogy francia és angol csapatokat valóban lehetetlen Oroszország földjén tartani: nem harcolnak, ellenben Angliát és Franciaországot olyan lázadókkal ajándékozzák meg, akik kormányaik ellen mozgósítják az angol és francia munkásokat."[2] A szovjetellenes intervenció „első módszere" tehát csődöt mondott: ezért kísérleteztek ezután új módszerrel.

„Az antant másik módszere, másik harci rendszere — írja Lenin 1919 decemberében — abban állt, hogy kihasználja ellenünk a kis államokat."[3] Elsősorban a Szovjet-Oroszországgal szomszédos nyugati kis államokról van szó, amelyeket a tőkés nagyhatalmak a „bolsevizmus elleni harc" céljából hoztak létre, s most ezek mozgósításával akarták győzelemhez segíteni a cári tábornokok ellenforradalmi bandáit. A Szovjet-Oroszország elleni intervencióban azonban a kis államok felhasználásának módszere is kudarcot vallott. Bár ezek a burzsoá államok a bolsevizmus ádáz ellenségei voltak, Szovjet-Oroszországnak mégis sikerült megegyezni velük és semlegesíteni őket, bármilyen erős nyomást gyakoroltak is az antant nagyhatalmak ezekre a tőlük függő kis államokra. „Ez valószínűtlennek látszik — írja Lenin —, de tény, mert ezeknek az államoknak az átélt imperialista háború után szükségképpen ingadozniuk kellett abban a kérdésben: van-e értelme, hogy most a bolsevikok ellen harcoljanak, amikor Oroszországban a hatalom másik, komolynak veendő igénylője csak Kolcsak vagy Gyenyikin, vagyis a régi imperialista Oroszország képviselői . . ."[4] Az orosz imperializmus pedig, melyet Kolcsakék és Gyenyikinék képviseltek, éppen ezen kis országok önállóságának eltiprója volt. Ezek a kis államok tehát aggódva tekintettek az antant olyan irányú törekvéseire, amely a régi orosz imperializmus képviselőit akarta Orosz-

[2] Ugyanott 163—164. old.
[3] Ugyanott 162. old.
[4] Ugyanott 164. old.

országban ismét nyeregbe ültetni. Az antant katonai intervenciójának „első módszerénél" a nyugati országok munkásosztályának imperialistaellenes fellépése és a szocialista forradalom iránti szimpátiája bénította a nagyhatalmak szovjetellenes katonai akcióit, és elősegítette a Vörös Hadsereg győzelmét. A „másik módszernél" Szovjet-Oroszország a kis államok ingadozását használta ki az antant ellen, amit Lenin Szovjet-Oroszország rendkívül nagy jelentőségű sikereként értékelt.

A szomszéd kis államokat mozgósította az antant a Magyar Tanácsköztársaság ellen is. Ez már sokkal könnyebb volt. A Magyarországgal szomszédos országok zsákmányra éhes uralkodó osztályait nem tartotta vissza a menthetetlenül összeomlott Osztrák—Magyar Monarchiától való félelem. Amitől közvetlenül féltek, az elsősorban a proletárhatalom volt és az a „veszedelem", hogy országaik munkásosztálya is követi az orosz és a magyar munkásosztály forradalmi példáját. Félniök kellett saját munkásosztályuktól a Magyar Tanácsköztársaság ellen indított rablóháború miatt is. Segítségükre volt azonban az antant katonai és egyéb támogatása, s nem kis mértékben a jobboldali szociáldemokraták vezérkara, mely a munkásosztály harci erőit megbontotta, az imperialista rablóháború elleni tiltakozását s az elnyomottak felszabadulásáért vívott harcát leszerelte. Ilyen körülmények között indult meg április közepén a cseh és román imperialista támadás a Magyar Tanácsköztársaság ellen.

A magyar proletariátus hősies erőfeszítésével megszületett a magyar Vörös Hadsereg. Május 3-án és 4-én 90 000 munkás és paraszt lépett be önként a Vörös Hadseregbe. Ebben a nagyszerű tényben a magyar proletariátus és szegényparasztság elszánt akarata mutatkozott meg, hogy megvédje Tanács-Magyarországot. Magyarország népét a tanácshatalom és a nemzeti függetlenség védelmére mindenekelőtt a kommunisták hívták harcba, élükön Kun Bélával, Szamuely Tiborral és a kommunisták többi vezetőjével. Kiemelkedő fegyvertársak voltak e hősi küzdelemben a baloldali szocialisták, Landler Jenő, Bokányi Dezső és a többiek, kiknek legnagyobb része a forradalmi küzdelmekben megedződve vált kommunistává. A forradalmi honvédő háború harcosainak sorában voltak más hazafiak is, mint például Stromfeld Aurél, a monarchia egykori hadseregének kiváló tehetségű vezérkari tisztje; ő ekkor még nem volt sem kommu-

nista, sem szocialista, de mint hazafi megértette, hogy a kommunisták oldalán kell küzdenie.

A Vörös Hadsereg május közepén ellentámadásba lendült, hogy visszavesse a cseh és román imperialisták seregeit. Győzelmes előnyomulása örök dicsősége a magyar népnek. Ez az ellentámadás — mint ismeretes — a cseh és román front kettészakítását eredményezte, és lehetővé tette június 16-án a Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltását.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme, az orosz munkásosztály példátlan hősies küzdelme hatalmas forradalmi lelkesedést váltott ki a nemzetközi proletariátus sokmilliós tömegeiben. A magyar Vörös Hadsereg győzelmes előrenyomulása is növelte a nemzetközi proletariátus, különösen a forradalmi kiutat kereső európai proletariátus lelkesedését az orosz és a magyar Tanácsköztársaság iránt. Mindez megnehezítette az imperialisták számára a nyílt katonai intervenció azonnali folytatását a Magyar Tanácsköztársaság ellen. Az áprilisi támadás kudarca után az antant hatalmak megpróbálták belső ellenforradalmi puccs megszervezésével és támogatásával megdönteni a Tanácsköztársaságot. Hamar belátták azonban, hogy külső katonai intervenció nélkül a belső ellenforradalmi erők felülkerekedésére nem számíthatnak. Ezért nagy túlerő összpontosításával ismét a nyílt katonai támadás útját választották, de megint csak elsősorban a szomszédos kis államok felhasználásával.

E könyvnek nem célja, hogy a Tanácsköztársaság ellen szőtt népellenes aknamunkát részletesen ismertesse; egyes tényeiről azonban röviden szólni kell, mert enélkül hiányos lenne a kép a hatalomra került ellenforradalom nemzetáruló arculatáról.

Az ellenforradalmi erők aktív szervezkedéséhez a Tanácsköztársaság ellen indított áprilisi intervenció adott ösztönzést. Hamarosan „kormány" is alakult.

Az első ellenforradalmi „kormányt" Aradon alakították május 5-én, azzal a céllal, hogy a francia köztársasági és román királyi csapatok segítségével tömörítsék a Tanácsköztársaság megdöntéséért harcoló sötét erőket. A szervezkedő ellenforradalmároknak egy bizottsága volt ez, amely önmagát „kormánnyá" nyilvánította. Megalakulásakor e bizottság elhatározta, hogy „székhelyét" Szegedre helyezi, ahol a francia hadseregparancsnoksággal elismerteti magát. Szegedre utazásuk közben a „kormány" tagjait — mint imperialista ellenfeleket — a román királyi

csapatok letartóztatták. A magyar Vörös Hadsereg májusi ellentámadásának megindulása után a két hétig fogva tartott „kormánytagokat" szabadon engedték, akik azután folytatták útjukat Szegedre. Itt a „kormány" újjáalakult gróf Károlyi Gyula vezetésével; hadügyminisztere pedig Horthy Miklós, az Osztrák-Magyar Monarchia ellentengernagya lett, aki 1918 februárjában a cattarói matrózlázadást véres kegyetlenséggel leverte, és október 31-én, a Monarchia megdöntésének napján, hajóhadát a jugoszlávoknak átadta.

E „kormány" tevékenységét a francia hadseregparancsnokság a francia kormány és az antant hatalmak jóváhagyásával támogatta. Körülötte gyülekeztek a hazaáruló monarchista katonatisztek. Itt fogtak hozzá Horthy és társai a „nemzeti hadseregnek" nevezett tiszti különítmények és „reguláris" alakulatok szervezéséhez, és itt hozták létre mindezek irányítására a „fővezérséget".

A Tanácsköztársaság ellen indított áprilisi katonai támadás kudarca után az imperialisták a belső ellenforradalmi erők fokozottabb támogatásával készítették elő az újabb fegyveres támadást. Ebben tevékenyen közreműködött a szegedi „kormány" és a már korábban — 1919. április 12-én — létesített „bécsi komité". Ez utóbbi különböző ellenforradalmi csoportok közös szerveként működött, s főleg az angol, amerikai és olasz kormány aktívabb beavatkozásának sürgetésével foglalkozott. A bécsi ellenforradalmi komité — más néven: Antibolsevista Comité (A. B. C.) — élén Bethlen István gróf állt. E társaságon belül a vezető szerepet Bethlen csoportja játszotta. Számottevő szerepe volt a Szmrecsányi csoportnak is, mely főleg ellenforradalmi bandák Magyarországra való betörésein és magyarországi ellenforradalmi zendülések kirobbantásán mesterkedett. Az A. B. C. vezérkarához tartozott gróf Teleki Pál, aki 1919 júniusában Szegedre utazott, és az ottani „kormány" külügyminisztere lett. Az A. B. C. vezérkarához tartozott még gróf Ráday Gedeon, s ott tevékenykedett két Zichy gróf — Géza és István —, továbbá báró Boroviczény Aladár, Gratz Gusztáv és mások.[5]

Az antant hatalmak missziói a Budapesten működő ellenforradalmi csoportokkal is kapcsolatokat építettek ki, és azokat a Tanácshatalom ellen irányuló puccs megszervezésére és kirob-

[5] Tevékenységüket ismerteti *Koncsek László:* A renngassei összeesküvés. Kossuth, Bp. 1959.

bantására ösztönözték. A puccs fő szervezői régi katonatisztek voltak, akik jórészt a Vörös Hadseregben szolgáltak. A budapesti angol misszió vezetője, Freeman kapitány tárgyalt a jobboldali szociáldemokraták összeesküvő csoportjával is. A szociáldemokrata Jászai Samu megírja, hogy a jobboldali szakszervezeti vezetők a proletárdiktatúra megbuktatására irányuló tevékenységük során rendszeres tanácskozásokat folytattak, és az antanttal is kapcsolatot teremtettek. „Egyik ilyen értekezleten elhatározták — írja maga Jászai —, hogy küldöttséget menesztenek az angol misszió egyik itteni képviselőjéhez, Freeman úrhoz, aki tanácskozni kíván a szakszervezet vezetőivel. A küldöttség tagjai lettek: Jászai, Miakits, Peyer, Preusz és Szabó Imre. Néhány nappal később ismét együtt volt az értekezlet, amelyen Peyer Károly részletesen ismertette a Freemannel folytatott megbeszéléseket." A Freemannel tartott értekezlet tárgya Jászai közlése szerint az volt, hogy a jobboldali szakszervezeti vezetők alakítsanak kormányt a proletárdiktatúra felszámolására. Peyerék ehhez antant segítséget kértek, és Freeman „szívesen vállalta, hogy ebben az ügyben a bécsi főnökségével egy Bécsben tartandó tanácskozást létrehoz".[6]

Nem tudjuk biztosan, hogy Jászainak ez a közlése a Freemannel folytatott tanácskozásról a *június 11-e előtti* tárgyalásokra, vagy pedig *a június 24-i* sikertelen ludovikás puccs *után* folytatott későbbi megbeszélésekre vonatkozik-e. Freeman kapitány ugyanis június 11-én vagy 12-én is fogadta a reformista összeesküvő csoport egyik, de már nem első titkos küldöttségét, amelyet ez alkalommal Weltner Jakab vezetett. Freeman ekkor átadta az angol kormány *válaszát* Peyerék előzőleg tett javaslatára. Még ugyanezen a napon találkozott a monarchista ellenforradalmárok képviselőivel is, akiket tájékoztatott a Weltnerékkel folytatott tárgyalásokról. Minderről később egy Szatmáry Tihamér nevű személy tájékoztatta a szegedi francia parancsnokságot. (A feljegyzést augusztus 22-én egy őrnagy lemásolta és megküldte a Friedrich-kormány Hadügyminisztériumának.)

Szatmáry tájékozatója közli:

„Június 11-én vagy 12-én J. Weltner úr egy szociáldemokrata küldöttség élén megjelenik Freeman kapitánynál, hogy meghallgassa az angol kormány válaszát a budapesti mérsékelt szocialisták javaslatára, amely szerint a szocialisták megdöntenék a

[6] *Jászai Samu :* A magyar szakszervezetek története. Bp. 1925. 246. old.

szovjet rendszert, ha az angol kormány engedélyt adna a számukra, hogy igazi és szuverén szocialista kormányt alakítsanak.

Az angol kormány a javaslatot elutasította. Weltner, aki még a Népszava legutóbbi számaiban is igen éles hangon bírálta a proletárdiktatúra fenntartása érdekében alkalmazott terrort, agitációjával az angol válasz hatására felhagyott.

Az angol misszió említett vezetője ugyanazon a napon fogadta az ellenforradalmi direktórium képviselőjét — tájékoztatta őt a Weltnerrel folytatott megbeszélésről, s közölte vele, hogy egy szocialista kormányzatot lehetetlennek tart, s az nem részesülne angol támogatásban."

Freeman azt is közölte az „ellenforradalmi direktórium" képviselőjével, hogy a nyugat-európai munkásság rokonszenvezik a Tanácsköztársasággal, és az antant hatalmaknak „lehetetlen bármiféle katonai akciót kezdeniök saját, szilárd meggyőződésű munkástömegeik ellenére, minthogy a francia és az angol munkásság Magyarország belügyének tekinti az ország kormányformáját, és 24 óra alatt megdöntenék saját kormányukat, amennyiben ezek bármiféle akciót kezdenének a szovjet köztársaság ellen.

A fentiek alapján tehát elkerülhetetlenül szükséges, hogy a magyarok maguk szabadítsák meg nemzetüket a marcangoló bajtól. Ha ez megtörténik majd, akkor Magyarország — amely a máris érezhető latin, szláv és germán befolyás alá kerülne — feltételek nélkül az angol világpolitika szolgálatában állna, és Gibraltár-forma támaszponttá válhatnék.

Az utóbbi esetben Anglia az országot három esztendei időtartamra megszállhatná, és garantálhatná Magyarország területi sértetlenségét. A megszállás tartama alatt nem történhetne semmiféle változás az ország belső (politikai) helyzetében, sem az ideiglenes államfő személyében: e tisztséget József főherceg töltené be, az angol király és az angol kormány támogatásával".

Freeman arról is említést tett, hogy „Franciaország jelenleg egy hatalmas latin államtömb létrehozásán fáradozik", s Anglia ezzel szemben Magyarország mellé állna, és emellett „nem gondol Magyarország kizsákmányolására".

Szatmáry tudatja azt is, hogy Freeman „mindenkor Cunninghame angol ezredes utasításai szerint jár el, aki a Bécsben székelő angol katonai misszió vezetője. Minthogy az utóbbi támogatja a »Bécsi Comitét«, könnyen megérthető, hogyan és miért keresztezik a szegedi kormány egyes tagjai, például Balla Aladár úr,

akik a »Comité«-nél működnek, a francia politikát, s miért kívánják, hogy Magyarország angol érdekkörbe kerüljön".[7]

Az új katonai intervenciótól való tartózkodást mutató fenti angol állásfoglalásban nemcsak az játszott szerepet, hogy az angol kormány joggal aggódott az otthoni munkásság felháborodásától, ha angol csapatokat indítanak a Magyar Tanácsköztársaság megdöntésére. Az angol kormány azt sem kívánta, hogy francia vezetés alatt álló hadseregek törjenek előre, mert nyugtalanította a francia befolyás erősödése a Duna völgyében. Az angol kormány mindenekelőtt a belső monarchista puccs szervezését és kirobbantását tervezte — amíg még remélte, hogy ilyen puccs sikert arathat. Az angol kormány állásfoglalásában bizonyos szerepet játszhatott az is, hogy a szegedi „kormány" június 19-én óvást emelt a Budapesten létesítendő „tiszta szociálista kabinet" ellen.[8] A magyar ellenforradalom „saját" fegyveres erőit ott szervezték, s a szegedi góc mögött ott álltak a franciák, akiknek védnöksége és ellenőrzése alatt szerveződött.

Csakhamar bebizonyosodott, hogy a monarchista puccs sikeréhez fűzött számítások nélkülöznek minden reális alapot. Ekkor az angolok *visszatértek* Weltnerék ajánlatára: szociáldemokrata puccs szervezésére és átmeneti szociáldemokrata kormány alakítására. Azonban ezt is csak az antant új, nagyobb erejű katonai támadása révén tudták végrehajtani.

Június közepén az angol kormány emberei még bíztak egy belső monarchista felkelés sikerében, osztoztak az „ellenforradalmi direktórium" reményében, hogy a vidéki kulákzendülések és a budapesti tiszti puccs útján a monarchista ellenforradalmárok megkaparintják a hatalmat, és a jobboldali szociáldemokrata összeesküvőknek, bár ezek végezték a proletárdiktatúra ellen a legveszélyesebb belső aknamunkát, csak segédszerepet juttatnak. A június 24-i budapesti ludovikás puccs azonban csúfosan összeomlott, és vele egy időben szervezett vidéki kuláklázadások is a tömegektől való teljes elszigeteltségben omlottak össze. Mindezeket a proletárdiktatúra kisebb fegyveres osztagai könnyen elfojtották.

Június 24-én, az ellenforradalmi puccskísérlet napján rendelte el a Tanácskormány az előrenyomuló Vörös Hadseregnek a Szlo-

[7] Hadtörténelmi Levéltár. Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsége. (A továbbiakban H. L. MNHF.) 1919—95.

[8] *Kelemen Béla :* Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez. Szeged, 1933. 287. old.

vákiából — minden garancia nélkül való visszavonulását. Clemenceau francia miniszterelnök a szlovákiai visszavonulás esetére a román királyi csapatok visszavonását és a béketárgyalások megindítását ígérte. A román csapatok visszavonására és a béketárgyalások megkezdésére vonatkozó ígéret azonban csak félrevezetés volt. A román csapatokat nem vonták vissza; ellenkezőleg, az antant meggyorsította az újabb katonai támadás előkészületeit. Pétain tábornagy július 6-án jelentést tett a francia Hadügyminisztériumnak a támadás előkészületeiről, és sürgette az antant hozzájárulását az új offenzíva megindításához.[9]

Az antant hatalmak egy ideig haboztak, hogy a Tanácsköztársaság elleni blokádról és a belső ellenforradalmi erők támogatásáról rögtön az újabb nyílt fegyveres beavatkozásra térjenek-e át. Első offenzívájuk kudarca nagyobb óvatosságra és az általuk felhasznált kis államok, főleg a királyi Románia még nagyobb katonai túlsúlyának a biztosítására szorította őket. A nyugateurópai munkásság forradalmi fellépésétől változatlanul féltek.[10] Anglia és Olaszország habozásában természetesen az is szerepet játszott, hogy biztosítékokat kerestek a francia befolyás megnövekedésével szemben, amellyel, mint a francia vezetés alatt történő katonai offenzíva esetleges következményeivel, számolniuk kellett. Törekvéseik azonban megegyeztek abban, hogy az új katonai intervencióban a belső ellenforradalmi erőkre is támaszkodnak, és június 24-e után már valamennyien megegyeztek abban is, hogy a Tanácsköztársaság elleni belső aknamunkában a „mérsékelt" szociáldemokrata vezetőket kell előtérbe helyezni. Különösen az amerikaiak és az angolok szorgalmazták ezt a tervet, mint „átmeneti sakkhúzást". Júliusban Cunninghame angol ezredes Bécsben, a bécsi amerikai misszió vezetőjének, Halsteadnek tudtával és az „ausztro-marxista" Otto Bauer osztrák külügyi államtitkár közreműködésével tárgyalásokat folytatott Böhmmel, a Tanácsköztársaság akkori bécsi követével, a Tanácsköztársaság szociáldemokrata segítséggel való megdöntéséről.

Böhm Vilmos, árulásra készen, július 21-én érkezett Bécsbe. Miután hadseregfőparancsnoki tisztségéről leváltották, megkapta

[9] H. L. Vörös Hadsereg Főparancsnoksága. 1919—716/166.

[10] Erre lásd: Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference 1919. (Az Egyesült Államok külügyi kapcsolataira vonatkozó iratok. A párizsi békekonferencia 1919.) Washington, 1946. (A továbbiakban *Papers . . .*) VII. köt. 254. old.

a bécsi követi megbízást. Emlékiratai szerint e megbízást Kunfival és Weltnerrel történt előzetes megbeszélés alapján vállalta el. Mint követnek felhatalmazása volt, hogy Bécsben puhatolódzó tárgyalásokat folytasson a Tanácsköztársaság nemzetközi helyzetének javítása céljából. Böhm viszont a Tanácsköztársaság megdöntésének módjáról tárgyalt, a hozzá kiutazó Peyerrel és Weltnerrel együtt. Július 21.-én rendezett a bécsi proletariátus általános szimpátiasztrájkot a Komintern felhívására az orosz és a magyar Tanácsköztársaság mellett. A centrista Böhm viszont teljesen egy frontba került a jobboldali szociáldemokrata Weltnerrel és Peyerrrel, akik szintén Bécsbe érkeztek tárgyalni az antant ottani képviselőivel. Együtt léptek érintkezésbe Cunninghame-mel, és beleegyeztek azokba a feltételekbe, amelyeket Cunninghame a proletárdiktatúrának a szociáldemokrata kormány által való megdöntésére előírt.

Ezek a feltételek a következők voltak: a szociáldemokrata kormány „átmeneti parancsuralmat" létesít a proletárdiktatúra felszámolása, a kapitalizmus helyreállítása és az antant szovjetellenes intervenciójában való részvétel céljából. Böhmék azt is vállalták, hogy a magyarországi orosz hadifoglyokat nem engedik visszatérni hazájukba, hanem kiadják az antantnak, hogy az átadhassa őket az orosz ellenforradalmi csapatoknak. Vállalták az orosz—magyar diplomáciai levelezés kiszolgáltatását is.

Erről a megállapodásról július 24-én értesíti Halstead az Ötös Tanácsot,[11] — amely a július 25-i ülésen el is fogadta a Halstead által már előbb ajánlott „szociáldemokratákkal való leváltást", mint „átmeneti sakkhúzást".[12]

Az amerikai kormány a rendes diplomáciai kapcsolatokon és tárgyalásokon kívül életrehívott egy úgynevezett „segélyszervezetet" is, amely a diplomáciai tevékenység irányítóinak a felügyelete alatt működött. Ismeretes, hogy a világháborún — mindenekelőtt az európai háborún — az amerikai kapitalisták óriási háborús profitot szereztek; emellett az USA adósaivá tette az európai szövetségeseit. Miután a fegyverek a harcmezőn elhallgattak, az ágyuk dörgését a győztes hatalmak diplomáciai csatája váltotta fel a megszerzett konc felosztásáért, a katonai győzelem politikai és gazdasági kiaknázásáért, a nagy háborús profit fel-

[11] A győztes hatalmak: Anglia, USA, Franciaország, Olaszország, Japán — Párizsban székelő bizottsága.

[12] Papers . . . XII. k. 613—14. old.

halmozói „segélyszervezetet" teremtettek a háborús kimerültség állapotába jutott országok „megsegítésére". Ez a „segélyszervezet" a politikai behatolás és politikai befolyás eszköze. Az amerikai „segélyszervezet" bekapcsolódott a Magyar Tanácsköztársaság ellen szervezett aknamunkába is, élelem és egyéb segélyt igérve, ha a proletárhatalmat megdöntik, és a tanácskormány helyébe ültetendő új kormány a részére meghatározott feltételeket elfogadja és teljesíti.

Az USA diplomáciai „segélyszervezetének" Hoover volt a vezérigazgatója, s ugyanő volt az Ötös Tanács egyik amerikai tagja. E „segélyszervezet" tisztjeként működött Bécsben Thomas Gregory kapitány. (Magyarországon a Tanácsköztársaság megbuktatása után Pedlow kapitány tevékenykedett a szervezet képviselőjeként.) Gregory kapitány 1919. július 25-én főnökének, Hoovernak az antant képviselői és Böhmék között folyó tárgyalás menetéről a következőt jelentette:

„23-án az antant megbízottak értekezletet tartottak Bécsben, amelynek eredménye az volt, hogy előterjesztettek Böhmnek egy akciótervet a jelenlegi magyarországi bolsevik kormány megbuktatására, mint módozatot egy olyan ideiglenes kormány felállítására, amelyet az antant hajlandó támogatni. A javaslat a következőképpen hangzott:

1. A kormányzás minden hatalmát átvevő diktatúrát kell felállítani Haubrichból, Ágostonból és Garamiból, ezek a nevek megvitatandók.

2. A jelenlegi kommunista kormány feloszlatandó. A kommunizmust meg kell tagadni és a kommunista propagandát be kell szüntetni.

3. Mindaddig, amíg valamennyi réteget képviselő kormány létre nem jön, ezt a parancsuralmat fenn kell tartani."

A „valamennyi réteg" képviselete pontosabban azt jelenti: *valamennyi antikommunista réteg*, amely egyetért a kommunizmus megtagadásában, a kommunista propaganda betiltásában és az egyéb feltételekben. Az ellenforradalom táborát alkotó, de egymás között viaskodó különféle irányzatok és csoportok valamilyen közös kormányának későbbi létrehozásáról van itt szó. A további *azonnali* feltételek viszont a következők:

„4. Azonnal be kell szüntetni minden terrorista elkobzást és lefoglalást.

5. Azonnal kérik egy antant tanácsadótestület felállítását.

6. A blokád beszüntetendő és lépések teendők azonnal az antant által szén- és élelmiszerszállítására . . ."[13]

Természetesen mindenekelőtt a gyárak, a nagybirtokok, a bányák, a bérházak stb. államosítása volt az a „terrorista elkobzás és lefoglalás", aminek a rögtöni megszüntetését az antant képviselői követelték. Ami az élelmiszer- és szénszállításra vonatkozó azonnali „lépéseket" illeti, ez persze nem egyéb, mint szemfényvesztés, melynek jelentős szerepe volt a tömegek közti zavartkeltésben.

Július 25-én Cunninghame angol ezredes és Borghese herceg olasz diplomata, az antant képviseletében, megállapodást kötöttek Böhmékkel a Tanácsköztársaság megdöntéséről és a tanácskormányt felváltó átmeneti szociáldemokrata kormány létesítéséről.

Az antant bécsi képviselőit azonban a Böhm és társaival, Weltner Jakabbal, Peidl Gyulával és Peyer Károllyal kötött megállapodás egyáltalán nem zavarta abban, hogy a Bethlen-féle bécsi Antibolsevista Comité képviselőivel továbbra is összeköttetésben maradjanak. Aligha kétséges, hogy Budapesten is tovább építették hasonló jellegű kapcsolataikat, figyelemmel kísérve és ösztönözve ezeknek ellenforradalmi szervezkedését is. Annál is inkább, mert új katonai támadást készítettek elő a Tanácsköztársaság megbuktatására. Ennek a katonai akciónak a sikerét azonban a Tanácsköztársaság kormányzati és védelmi szerveinek hatékonyabb politikai bomlasztásával kívánták biztosítani. Legfontosabb ilyen irányú manőverük a „mérsékelt" szociáldemokrata összeesküvőkkel kötött megállapodásuk volt.

A kapituláns és áruló centrista és jobboldali szociáldemokrata vezérek ellenforradalmi aknamunkája egyre súlyosabbá tette a Tanácsköztársaság helyzetét. Ezek a munkásosztály soraiban végeztek „demokratikus" frazeológiával leplezett ellenforradalmi agitációt; azt híresztelték, hogy ha az ország áttér a proletárdiktatúráról a „demokráciára", akkor az antant élelmet és egyéb „segítséget" ad. „Demokráciáról" prédikáltak, s közben

[13] Papers . . . VII. k. 310. old. Közölve: Iratok az ellenforradalom történetéhez. 1919—45. I. kötet. Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon 1919—1921. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: *Nemes Dezső*. A kötet iratanyagát összeállították és a szerkesztésben részt vettek: *Karsai Elek*, *Kubitsch Imre* és *Pamlényi Ervin*. Második kiadás. Szikra, Bp. 1956. 107—108. old. — A következőkben az ebben a kötetben megjelent szövegekre a jelzetek stb. után zárójelben szereplő számokkal utalunk.

a tőkés kizsákmányolás rendszerének visszaállítására törekedtek, amely az antant hozzájárulásával polgári demokratikus formában menne végbe. A szlovákiai visszavonulás demoralizáló hatását is züllesztő aknamunkára használták fel.

Az antant szerteágazó politikai és katonai kémhálózatot kapott a szociáldemokrata és katonatiszti összeesküvők hazaáruló titkos szervezeteiben. Megvolt tehát az az „ötödik hadoszlop", amely nélkül az antant nem bízott az újabb katonai támadás sikerében.

A támadást még így is csak szeptember végére tervezték. Július végén azonban a tanácskormány támadást indított a román királyi csapatok s a mögöttük felsorakozó antant hadsereg ellen. E támadás a tiszai fronton olyan körülmények között indult, amikor még nem rendezhették a Szlovákiából visszavonult Vörös Hadsereg sorait, és egy új hadjárat még nem lehetett megfelelően előkészítve. A jobboldali szociáldemokrata és a katonatiszti összeesküvők a támadás tervét elárulták. Franchet d'Esperey tábornok, a balkáni antant hadsereg francia parancsnoka már július 23-án azt táviratozza Foch francia marsallnak, hogy a magyar ellenforradalmár összeesküvők eljuttatták hozzá a támadásra induló Vörös Hadsereg hadrendjét, és az antant sereg felkészült az offenzívára.

Az ellenforradalmi tisztek és a Böhm—Peidl—Peyer-féle szociáldemokrata összeesküvők aknamunkája következtében összeomlott a Vörös Hadsereg július végi támadása. Augusztus 1-én a „mérsékelt" szociáldemokraták, az antant segítségét ígérve és persze „demokratikus" szándékaival áltatva a Budapesti Munkástanács tagjait, keresztülvitték a tanácskormány lemondását és úgynevezett „szakszervezeti kormány" alakítását, antikommunista szakszervezeti vezetőkből. A magyar proletariátus első hatalma négy és fél hónapos hősies harcok után, az imperialista túlerővel és a belső hazaárulókkal küzdve, a kapituláns szociáldemokrata vezérek által szégyenletesen elárulva, elbukott. Böhméknek az antanttal kötött előzetes megállapodása alapján alakult az ellenforradalom első kormánya: a szociáldemokrata Peidl Gyula „szakszervezeti kormánya".

II.

A KAPITALISTA RENDSZER VISSZAÁLLÍTÁSA. A NYÍLT ELLENFORRADALMI DIKTATÚRA BEVEZETÉSE

A Tanácsköztársaságot mindenekelőtt a külső imperialista hatalmak túlereje buktatta meg, az „ötödik hadoszlop", azaz a „mérsékelt" szociáldemokrata vezetők és egyéb ellenforradalmárok segítségével. De, — mint ismeretes, — a hősies magyar munkásosztályt legyengítették a Tanácsköztársaság belső hibái is. A külső imperialista túlerő támadása megakadályozta, hogy az alig négy és fél hónapig fennálló Tanácsköztársaság — mely csaknem szünet nélkül honvédő háborúra kényszerült az antant csapatai ellen — kijavíthassa az elkövetett hibákat. A proletárdiktatúra leverése idején az önálló Kommunista Párt hiánya lehetetlenné tette a munkásosztály szervezett visszavonulását.

A Kommunista Párt hiánya azt jelentette, hogy a kommunisták és szimpatizánsok, valamint a baloldali szocialisták és más őszintén baloldali érzelmű emberek által szervezett ellenállás nélkülözte a forradalmi élcsapat összefogó és irányító erejét. A féktelen ellenforradalmi terror és a papi képmutatás orgiáit ülte, a jobboldali szociáldemokrata árulás nem ismert határt. A megkínzott munkásosztály és a paraszti tömegek harci megmozdulásait egymástól elszigetelték és nagymértékben megbénították, leszerelték, vérbe fojtották. De a kommunista mozgalom kiirthatatlan volt; ezen a legbarbárabb fehérterror, a reformista vezérkarnak az ellenforradalmi kormányzathoz intézett legálnokabb felkínálkozásai és szolgálatai és a tőkés-földbirtokos rend papi dicsőítői sem tudtak változtatni.

A szociáldemokrata Peidl-kormány megalakítása és félreállítása

Az antant reformista cinkosaiból alakult Peidl-kormány a munkásság megtévesztésére magát „szakszervezeti kormánynak"

nyilvánította. Hat napig, 1919. augusztus 1-től 6-ig tartó kormányzása idején minden tőle telhetőt elkövetett, hogy az antant parancsait teljesítse. Mihelyt azonban a reábízott szennyes feladatot végrehajtotta, az antant hatalmak a szociáldemokraták előtérbe helyezését mint „átmeneti sakkhúzást" is már fölöslegesnek tartották, és kisujjukat sem mozdították meg, amikor a Friedrich-csoport — az antant román csapatainak jelenlétében — a Peidl-kormányt lemondatta. Igaz, a Peidl-kormány maga sem tett semmit eltávolítása ellen.

A Peidl-kormány augusztus 2-án elrendelte a Tanácsköztársaság idején letartóztatott összes magyar ellenforradalmárok szabadonbocsátását,[1] és titkos rendeletet adott ki a „menekülő kommunisták" letartóztatására.[2] Ugyancsak augusztus 2-án rendelte el a Tanácshatalom által felállított Forradalmi Törvényszék megszüntetését és a régi burzsoá bíróság visszaállítását. Augusztus 3-án a Peidl-kormány rendeletet adott ki a Vörös Őrség megszüntetéséről és a Habsburg-monarchia idején működő, régi rendőrségi szervek visszaállításáról.[3] Mindezek az intézkedések a proletariátius lefegyverzését, a burzsoázia fegyveres hatalmi szerveinek feltámasztását, a nyílt ellenforradalmi diktatúra előkészítését szolgálták. Ennek jegyében „helyezte vissza" Peyer Károly belügyminiszter a március 21-én elmozdított főkapitányt, Dietz Károlyt, és helyetteseit, a bukott Monarchia rendőrtisztjeit, a helyreállítandó régi rendőrség élére.

Böhm és társai a július 25-i bécsi megállapodások alkalmával ígéretet kaptak az antant ottani képviselőitől, hogy a proletárhatalmat felszámoló szociáldemokrata kormány megalakítása esetén a katonai hadműveleteket beszüntetik, és a román királyi csapatok előrenyomulását megállítják. Ez ígéret szerint a román királyi csapatoknak vissza kellett volna húzódniok a Tisza-vonalra, nem szállhatták volna meg a Duna—Tisza közét, nem vonulhattak volna be Budapestre, nem is beszélve arról, ami szintén megtörtént, hogy ti. még az észak-dunántúli vidéket is megszállták. Az antant hatalmak azonban már megmutatták, hogy ígéreteik megszegése nem okoz számukra különös gondot. Emlékezetes a júniusi Clemenceau-jegyzék, amely a Vörös

[1] Magyarországi Rendeletek Tára. (A továbbiakban *Rendeletek Tára)* 1919. 621. old. — . — *(110.)*

[2] Párttörténeti Intézet. Archívum (A továbbiakban PI. A.) XVII. l. — 1919—21. — . — *(115.)*

[3] Rendeletek Tára. 1919. 622. old. — · — *(111.)*

Hadseregnek Szlovákiából való visszavonulása esetére a királyi román csapatoknak a Tiszántúlról történő visszarendelését és béketárgyalások megindítását ígérte. Hitványul megszegték minden ígéretüket, aminek a betartására erővel nem kényszerítették őket.

Az 1919. július 25-i megállapodás, pontosabban az antant által diktált feltételeknek Böhm és társai által való elfogadása alkalmával Cunninghame angol ezredes és Borghese olasz herceg ígéretet tett a román csapatok megállítására. Ez az ígéret nyilván igen jelentős agitációs érvet adott a hazaérkező Peidl, Peyer és társaik kezébe ahhoz, hogy a Budapesti Munkástanács demoralizált tagjai között az antant feltételeinek elfogadását propagálják, a Tanácskormány lemondását és a „szakszervezeti kormány" létrehozását keresztülvigyék. Feltételezhető, hogy a Peidl-kormány remélte is Cunninghame és Borghese július 25-i ígéreteinek valóra váltását.

A Peidl-kormány — utalva a július 25-i ígéretre — megalakulása alkalmával azonnal az antant budapesti képviselőjéhez, Romanelli olasz alezredeshez fordult, kérve a román előrenyomulás megállítását s azt, hogy „a fegyverszüneti vonalat a román hadsereg számára a Tiszánál állapítsák meg." Romanelli azonnal, tehát még 1919. augusztus 1-én táviratban jelenti ezt Clemenceau-nak a párizsi Ötös Tanácshoz. Közli, hogy az új kormány „elfogadja a szövetséges hatalmak javaslatait abban a formában, amelyhez Bécsben július 25-én Borghese herceg, Olaszország meghatalmazott minisztere és Cunninghame ezredes, a bécsi angol katonai misszió vezetője hozzájárultak. Az új kormány éppen most szólította fel alulírottat, mint az említett hatalmak egyetlen budapesti képviselőjét, adjon át az ellenséges hadseregek parancsnokainak egy fegyverszüneti ajánlatot, amelyet — várva excellenciád döntését — bátorkodtam közvetlenül eljuttatni az említett parancsnokokhoz, azzal a céllal, hogy megakadályozzák a további vérontást."[4]

Clemenceau augusztus 2-án válaszolt Romanellinek és a Szövetséges Tanács nevében visszautasítja az antant képviselői részéről adott július 25-i ígéretre való hivatkozást. Válasza szerint a Szövetséges Tanács — vagyis a párizsi Ötös Tanács — „nem veheti figyelembe a bécsi szövetséges misszió két tagja által ajánlott javaslatot". Elutasítja a Peidl-kormánynak azt a kérését, hogy a július 25-i javaslatnak megfelelően a Tisza-vonal

[4] Papers . . . VII. k. 489. old. — . — *(107.)*

legyen a fegyverszüneti vonal. Közli, hogy a „Szövetséges Tanács csak arra kéri meg a román kormányt, hogy állítsa meg csapatait azokon a pontokon, amelyeket jelenleg elfoglalnak . . .".[5] A román csapatok ugyan *francia* tábornokok tervei szerint és irányítása alatt nyomultak előre, de Clemenceau az Ötös Tanács nevében csak a *román kormányt* volt hajlandó „megkérni", hogy csapatai ne vonuljanak be Budapestre. Ennek értelme az volt, hogy *ha* a román csapatok Budapestre való bevonulása komoly ellenállásba ütközne, *akkor* álljanak meg.

A francia kormánynak azonban az volt az érdeke, hogy az ő irányítása alatt álló román királyi csapatok bevonuljanak a magyar fővárosba, mert csak akkor tudja majd a kívánt befolyást gyakorolni az új magyar kormány létrehozására. Ez mutatkozik meg a bécsi francia misszió augusztus 2-án tartott értekezletén, amelynek jegyzőkönyve szerint a francia kormány nem bízik a Peidl-kormányban, s vele szemben „a szegedi ellenforradalmi kormányt támogatja . . .". Állást foglalnak az értekezleten azzal az olasz törekvéssel szemben, melynek célja, hogy a „helyzetet felhasználja befolyásának Közép-Európában való megnövelésére", holott Olaszországnak itt „nincs semmi keresnivalója".[6]

Clemenceau fent idézett válaszából a Peidl-kormány nem azt a következtetést vonta le, hogy azonnal meg kell szervezni a főváros védelmét arra az igen valószínű esetre, ha a román kormány nem teljesíti a Szövetséges Tanács „kérését", nem állítja meg csapatait, s megkísérli megszállni Budapestet. A Peidl-kormány *mindent* az antant hatalmak *kegyeitől* tett függővé, és a *teljes kapituláció* álláspontjára helyezkedett. Clemenceau augusztus 2-i válaszát tudomásul vette, és azt kérte, hogy minden antant ország kormánya küldjön Magyarországra egy-egy ezredet. Romanelli augusztus 3-án értesíti erről a párizsi Ötös Tanácsot, Clemenceau-hoz küldött táviratában. Közli, hogy „az új magyar kormány készségesen teljesíti — a legrövidebb határidőn belül — a fegyverszüneti feltételeket". (E feltételek legfontosabb része a részleges megszállás mellett a magyar hadsereg létszámának csökkentése és „a szövetségesek megszállási joga minden stratégiailag fontos pontra és helységre".) Romanelli táviratában közli, hogy a Peidl-kormány „hivatalos úton felhív engem, kérjem meg a szövetséges és társult hatalmakat, segítsenek neki a fegy-

[5] Papers . . . VII. k. 490—491. old. — . — *(108.)*
[6] H. L. MNHF. 1919. (i. n.). — . — *(108—109.)*

verszüneti feltételek teljesítésében azzal, hogy egy egy ezredet küld minden antant nemzet, anélkül, hogy ez intervenciónak tűnjék, hanem inkább úgy, mintha ez egy lépés lenne, amely lehetővé teszi az ország akaratának szabad kinyilvánítását".[7] Íme erre volt képes a Peidl-kormány, az antant kegyeit keresve. Azon a napon azonban, mikor Romanelli továbbította a kormány kérését, augusztus 3-án, a román királyi csapatok bevonultak Budapestre.

Clemenceau augusztus 2-i, Romanellihez intézett, már idézett távirata, amelyben visszavonta az antant bécsi képviselőinek július 25-i ígéretét a román csapatok visszavonulására a Tisza-vonal mögé és amelyben kitért a román előrenyomulás megállítására vonatkozó kérelem elől is, arra hivatkozik, hogy a július 25-i „javaslatot" az antant hatalmaknak csupán *két* bécsi képviselője tette, tehát az angol és az olasz képviselő, s így az Ötös Tanács azt nem fogadhatja el. Ennek kinyilvánításával a francia kormány is mindaddig várt, amíg a tanácskormány meg nem bukott és a „szakszervezeti" kormány létre nem jött. Tény az, hogy Böhmékkel az antant képviselői közül csak az angol és az olasz képviselő tárgyalt, bár nemcsak saját kormányuk, hanem egyben az antant megbizottaiként is. Tudjuk viszont, hogy az USA képviselői is befolytak a tárgyalásokba. Tehát a párizsi Ötös Tanács *három* tagja, Anglia, az USA és Olaszország kormánya tudomásul vette a Cunninghame és Borghese julius 25-i „javaslatát". A francia kormány elutasította, bár némi késedelemmel. A japán kormány, (az ötödik tag) e kérdésben nem volt érdekelve. Az európai kontinens vezető katonai hatalma azonban ekkor Franciaország volt. Az antant balkáni haderői (beleértve a francia haderőn kívül főleg a román és szerb hadsereget is), úgyszintén közép-európai haderői (a lengyel és csehszlovák hadsereg) francia irányítás és ellenőrzés alatt álltak. Az Ötös Tanács egyik résztvevője sem gátolhatta meg, hogy a francia tábornokok által irányított királyi román hadsereg bevonuljon Budapestre. Ennek meggátlására a Peidl-kormányt nem ösztönözte egyik sem, de ilyen készséget a Peidl-kormány nem is mutatott, — nem is vártak tőle.

Az antant román seregeinek budapesti bevonulása közvetlenül érdekében állt azoknak a magyar ellenforradalmi erőknek, amelyek nyílt ellenforradalmi diktatúrával akarták megtorolni

[7] Papers . . . VII. k. 516. old. — . — *(109.)*

hatalmuk időleges elvesztését, és amelyek a „szakszervezeti kormányt" azonnal el akarták távolítani. Budapest román megszállása egyben tehát azt is jelentette, hogy a Peidl-kormány élettartama rendkívül megrövidült. Azonnal közvetlenül felmerülő kérdéssé vált, hogy a nyílt ellenforradalmi diktatúrára törő nagybirtokosok, burzsoák és kulákok melyik csoportja távolítja el Peidléket, melyik csoport vezetésével alakítanak új kormányt. Azonnal felmerült az a kérdés is, hogy az egymással vetélkedő antant hatalmak hogyan tudják biztosítani a maguk befolyását az új ellenforradalmi kormány létrehozásában.

A Peidl-kormány a román csapatok budapesti bevonulását követően még három napig működött. A megszállókkal együttműködve, illetve pontosabban: a megszállókkal való együttműködést keresve folytatta tevékenységét. Augusztus 4-én visszaadta a háztulajdonosoknak a Tanácsköztársaság idején köztulajdonba vett bérházakat, és hatályon kívül helyezte a Tanácskormánynak a lakbérek leszállítására vonatkozó rendeletét. A lakbéreket tehát *felemelte* az 1919. március 21-e előtti szintre. Augusztus 5-én viszont elrendelte a Tanácsköztársaság idején felemelt közalkalmazotti fizetések *leszállítását* a március 21-e előtti színvonalra. A „szakszervezeti kormány" e lépéseivel nyíltan kiállt a dolgozók életszínvonala ellen irányuló általános tőkés támadás mellett.

A Peidl-kormány a román királyi csapatokkal együttműködve gyorsan végrehajtotta a proletariátus fegyveres szerveinek feloszlatását. Csak ennek megtörténte után, augusztus 6-án merte elrendelni a Tanácsköztársaság idején köztulajdonba vett ipari és kereskedelmi vállalatok visszaadását a tőkések részere. „A magántulajdon joga — mondja a rendelet, melyet Peidl és Dovcsák írt alá — mindazon ipari és kereskedelmi üzemek tekintetében, amelyek 1919. évi március hó 21-én magánjogi személyek tulajdonában voltak, és amelyeket az említett időpont óta köztulajdonba vettek, helyreáll."[8] A tőkés tulajdon helyreállítása természetesen már augusztus 1-én elkezdődött, s ez a rendelet az ellenforradalom által már végrehajtott tényt szentesíti. Ennél többet a „szakszervezeti kormánytól" az antant hatalmak nem kívántak. A Peidl-kormánynak már kész volt a felhívástervezete a régi csendőrség visszaállítására, s rendelettervezetet készített, amely hatályon kívül helyezte a Tanácsköztársaságnak a nagy-

[8] Hivatalos Közlöny. 1919. augusztus 7. — . — *(113—114.)*

birtokok köztulajdonba vételéről szóló rendeletét, amivel tulajdonképpen szentesíteni kívánta azt a tényt, hogy a Tanácsköztársaság által elkobzott birtokok urai, akár személyesen, akár embereik útján már elfoglalták régi birtokaikat. E rendeletek kiadására azonban már nem volt ideje. A „tiszta szociáldemokrata kormány" az antant hatalmak szemében alig néhány nap alatt fölöslegessé vált, éppen ezért hamarosan félre is tették.

Ebben az időben folyt az antant második hadjárata Szovjet-Oroszország ellen. A fő hadszíntéren, a déli fronton, Gyenyikin fehérgárdista tábornok seregei nyomultak előre, egyre közelebb Moszkvához. Jugyenyics seregei ismételten Petrográdot fenyegették. A nemzetközi reakció Szovjet-Oroszország közeli bukására számított. Ez nyilván befolyásolta az antant hatalmakat a magyar ellenforradalmi rendszer megerősítésére irányuló politikájukban is, amikor nem igényeltek már „tiszta szociáldemokrata" kormányt.

Egyébként maga a Peidl-kormány is rögtön arra törekedett, hogy a szociáldemokrata kormányt koalíciós kormánnyal váltsák fel. Garami írja emlékiratában, hogy az ellenforradalom első kormányát az antant követek, így elsősorban Cunninghame egyenes kívánságára állították össze csak szociáldemokratákból. Az antant hatalmak jól számítottak, hogy ezzel a „sakkhúzással" lehet a legkönnyebben félrevezetni a munkásosztályt. „Peidl azért nem alkotott rögtön koncentrációs kabinetet a polgársággal — írja Garami —, mert egyáltalán nem kérdezték meg előzően, hanem befejezett tények elé állították", azonban „nagyon helyesen fogva föl a helyzetet, rögtön hozzá is látott ahhoz, hogy kabinetjét polgárok és kisgazdák bevonásával megfelelően átalakítsa".[9] Ebben csak a Friedrich-puccs akadályozta meg.

A Peidl-kormány eltávolítását a magyar tőkések, földbirtokosok és a kulákság is erőteljesen sürgette, noha Peidlék, az antant parancsainak szolgai módon engedelmeskedve, egyben a magyar tőkések és földbirtokosok bizalmát is igyekeztek kiérdemelni. Ezzel akarták elérni, hogy az ország kormányzásában, legalábbis egy időre, őket is igénybe vegyék. A burzsoázia előtti megalázkodásban a „szakszervezeti kormány" odáig ment, hogy augusztus 5-én még azt is elrendelte, hogy a szakszervezetek költözködjenek ki azokból a helyiségekből, amelyeket részükre a Tanácsköztársaság idején kiutaltak, és e helyiségeket bocsás-

[9] *Garami Ernő:* Forrongó Magyarország. Leipzig—Wien, 1922. 155. old.

sák az „igazolt birtokosnak rendelkezésére".[10] Bármennyire is igyekezett azonban a Peidl-kormány hat napig tartó uralma idején megmutatni a burzsoáziának, hogy minden tőle telhetőt elkövet a tőkés hatalom visszaállítására és megerősítésére, hogy közreműködik a dolgozók életszínvonalának leszorításában és a profit növelésében, az uralkodó osztályok zöme bizalmatlan maradt a reformista pártvezérekkel szemben. Nem bíztak abban, hogy azok a szociáldemokrata vezetők, — még ha jobboldaliak is, — akik március 21-én a munkástömegek nyomására a proletárdiktatúra kikiáltását ha színleg is, de elfogadták, le fogják tudni törni a munkásság várható felháborodását, amit a kapitalista uralom visszaállítása szükségszerűen előidéz.

Legélesebben a földbirtokosok és a kulákok követelték a szociáldemokrata kormány leváltását. Ezek a csendőrségben és az egyházban látták uralmuk fő biztosítékát minden „kommunista veszedelemmel" szemben. Az ipari és banktőkések általában óvatosabbak, „reálistábbak" voltak; számoltak azzal, hogy a munkásság félrevezetésében, a tőkés diktatúra elleni munkásfelháborodás leszerelésében nem nélkülözhetik a Peidl, Peyer féle pártvezérek segítségét. A nyílt ellenforradalmi diktatúra megteremtésében keresték a nagytőkések is a kiutat, s ők is Horthyék szervezkedő ellenforradalmi bandái felé fordultak. Joggal kételkedtek azonban abban, hogy a nyílt vérengzéssel, a „kilengésekkel" önmagukat rögtön leleplező, pogromokat rendező katonatiszti-kulák rablóbandák olyan szervezett tömegbázist tudnak teremteni, amelyre támaszkodva az ellenforradalmi kormányzat lemondhat a „mérsékelt" szociáldemokrata pártvezérek szolgálatairól. A szociáldemokrata pártvezetőség szolgálatainak felhasználására ösztönözte a bankok és a GYOSZ urait az a tanulság is, amit a nyugat-európai szociáldemokrata pártok kapitalizmust mentő, ellenforradalmi szerepéből levonhattak.

Az egymással versengő antant nagyhatalmak a magyar uralkodó osztályok különböző csoportjait igyekeztek a maguk szolgálatába állítani, és ezeket az ellenforradalmi uralom kiépítésében, a hatalom gyakorlásában vezető szerephez juttatni. A román csapatok budapesti bevonulásával előállt új helyzetben a franciák a szegedi „kormány" hatalomrajuttatását szorgalmazták. Az angolok és az olaszok viszont a Friedrich-féle nyílt legitimista klikk puccsát segítették elő.

[10] Rendeletek Tára. 1919. 625. old. — . — *(113.)*

Augusztus 5-én megérkezett Budapestre Borghese olasz herceg és Gorton angol tábornok. Gortonnal együtt érkezett Freeman kapitány, aki már júniusban is Budapesten volt, és tárgyalásokat is folytatott a monarchista összeesküvőkkel, valamint Peyerékkel. Borghese és Gorton még aznap magukhoz rendelték a Peidl-kormány három miniszterét: Ágoston Péter külügy-, Haubrich József hadügy- és Peyer Károly belügyminisztert. Másnap, augusztus 6-án a Friedrich-klikk fegyveres puccsal lemondatta a Peidl-kormányt, amely — minden bizonnyal — már előzőleg értesült róla, hogy az antant nem kívánja további kormányon maradását. A Szociáldemokrata Párt vezetői engedelmesen távoztak — és csendesítették a megrökönyödött munkásságot.

Peidl még Borghese és Gorton Pestre érkezése előtt tárgyalásokat kezdett a kormánynak polgári képviselőkkel való kiegészítéséről. Erre Garami fentebb idézett közlése is utal. A Népszava augusztus 5-i száma már közölte, hogy Peidl távirati felszólítására Nagyatádi Szabó István, a kisgazdapárti kulákok vezére, még aznap, augusztus 5-én Budapestre érkezik, hogy Peidllel tárgyaljon az új kormány létrehozásáról. „Kilátás van arra — írja a Népszava —, hogy rövidesen megalakul a koncentrációs kormány". Másnap, augusztus 6-án hírül adja a Népszava, hogy Peidl és Nagyatádi Szabó tárgyalásai már megkezdődtek és „eredménnyel kecsegtetnek". A megbeszéléseket még aznap, tehát augusztus 6-án „folytatják", s ha Peidlék Nagyatádi Szabóval megállapodnak, „sor kerül a társadalom más rétegeinek a képviselőivel való tárgyalásokra. Ezek a tárgyalások már elő vannak készítve". Az, hogy „ezek a tárgyalások" a társadalom „más rétegeinek" a képviselőivel már „elő vannak készítve", azt jelenti, hogy már folytattak is velük „előkészítő" tárgyalásokat.

„A társadalom más rétegeinek a képviselői" azonban, akiket a szemérmes Népszava nem mert nyíltan a tőkések és földbirtokosok képviselőinek nevezni, nem kívánták a Szociáldemokrata Pártra bízni az új kormány megalakítását. Nem várták meg Peidl tárgyalásainak eredményét, bármilyen serényen is igyekezett. Akcióba léptek Friedrichék, s felhasználva Habsburg József főherceget is, a román imperialista csapatok árnyékában egy könnyű puccs útján félretolták a szociáldemokrata kormányt.

A Peidl-kormány lemondásáról szóló minisztertanácsi jegyzőkönyv szerint — melyet a szociáldemokrata pártvezetőség

önigazolásul a Szociáldemokrata Röpiratok harmadik számában közölt — a Friedrich-puccs éppen minisztertanács közben érte Peidléket. Friedrich emberei: a Peyer rendeleteivel állásukba visszahelyezett monarchista rendőr- és katonatisztek, detektívek és egyéb ellenforradalmi elemek Csilléry ezredorvos vezetésével behatoltak a miniszterelnökség épületébe, és lemondásra szólították fel a kormányt. Peidl kijelentette, hogy éppen a kormány átalakításával kívánnak foglalkozni, mert őt már előzőleg felkereste madarassi Beck Lajos (1918 októberében az Osztrák—Magyar Bank vezetője), aki „a társadalmi béke megóvása érdekében azt a közvetítő javaslatot terjesztette elő, hogy a kormány mondjon le, és helyébe a szociáldemokraták részvételével átmeneti kormány alakíttassék". Peidl tehát már a kormány átalakításának, illetve az új kormány létrehozásának a módozatait kereste, s azon fáradozott, hogyan és kit vonjon be a kormányba, vagy esetleg kinek adja át a kormány vezetését úgy, hogy az új kormányban néhány szociáldemokrata is bent maradjon. A Friedrich-puccs e küszöbönálló változásnak a „módozatát" döntötte el, és azt, hogy az új kormány megalakításában a Friedrich-csoport ragadta magához a vezetést.

A Peidl-kormány lemondatásának komédiája közben megjelent a minisztertanácson Schnetzer Ferenc tábornok, aki a jegyzőkönyv szerint kijelentette, hogy Peidlék lemondása után „a minisztériumok vezetését a rangban legidősebb hivatalnokok veszik át ideiglenesen és mindaddig, míg néhány nap múlva koncentrációs kormány nem alakul." Schnetzer egyben biztosította Peidléket „személyi biztonságukról", de „kéri", hogy egy napig ne hagyják el az épületet, nehogy valami bajuk történjen. Erre a Peidl-kormány jegyzőkönyvileg leszögezte, hogy „az erőszaknak engedve" adta be lemondását.[11]

Peidlék távoztak anélkül, hogy az új kormányban való részvételükről akárkivel is megegyezhettek volna: előbb kiutasította őket a nyílt ellenforradalmárok egyik fegyveres csoportja. Idevezetett az „áttérés a demokrácia útjára", amelynek hangzatos jelszavaival folytatták a Tanácsköztársaság ellen az ellenforradalmi aknamunkát. Ezt a jelszót hangoztatta a Peidl-kormány, amikor szabadon engedte a proletárdiktatúra idején letartóztatott ellenforradalmi gyilkosokat, amikor elrendelte a Vörös Őrség lefegyverzését és a régi monarchista rendőrség visszaállítását; ezzel a

[11] Szociáldemokrata Röpiratok. 3. szám.

jelszóval szentesítette a bankok, a gyárak, a bányák tőkés kézbe kerülését. A „demokrácia" jelszavát hangoztatta az antant is, amikor „átmenti sakkhúzásként" a jobboldali szociáldemokratákat helyezte előtérbe. S a Peidl-kormányt mint szükségtelen sakkfigurákat hatnapi tevékenység után azok dobták félre, akiknek szállászcsinálói voltak.

Borghese és Gorton augusztus 5-én és 6-án több politikussal tárgyalt, így Habsburg József főherceggel is, akivel *megállapodtak*, hogy Habsburg József „kormányzónak" nyilvánítja magát, és kinevezi a Friedrich-kormányt. Ezt maga a főherceg augusztus 7-i kiáltványában *közhírré is tette*. Kiáltványát a következőképpen kezdi:

„Az antant ittlevő hatóságaival történt tárgyalásaim után megbízom:

A Magyar Miniszterelnökség ideiglenes vezetésével Friedrich István nyugalmazott hadügyi államtitkárt . . .".

Ezután következnek a többi miniszteri megbízatások.[12]

Az antant „ittlevő hatóságai" — Borghese olasz herceg és Gorton angol tábornok. József főherceg közlésének hitelességét senki nem vonta kétségbe. Ez egyben azt is bizonyítja, hogy az antant jelzett képviselői tudtak a Peidl-kormányt eltávolító puccs előkészületeiről, tudták, hogy *kik* fogják végrehajtani, ehhez hozzájárultak, és elintézték azt is, hogy a fővárost megszálló román csapatok vegyék tudomásul a puccs által bekövetkezett kormányváltozást. Azonban a francia kormány képviselői a József főherceggel és társaival folytatott tárgyalásokban nem vettek részt. A francia kormány, amely a *szegedi* ellenforradalmi „kormányt" akarta Budapestre hozni és az ország kormányaként elismertetni, — lépést vesztett. Az angolok és az olaszok viszont, tekintettel Budapest román megszállására, gyorsan cselekedtek.

A Friedrich-kormány megalakulása és kétszeri újjáalakulása. Harc a politikai hatalomért az ellenforradalom táborában

A francia kormány nem volt hajlandó elismerni sem József főherceget kormányzónak, sem a Friedrich-kormányt, melynek összetétele nem elégítette ki. Hosszú alkudozások kezdődtek.

[12] Magyar Országos Levéltár. Miniszterelnökség. (A továbbiakban *O. L. ME.)* 1920. — III. — 5863. (3872/1919.) — . — *(119.)*

Ezzel párhuzamosan a magyar uralkodó osztályok körében kialakuló, egyesülő, majd szétváló különféle pártok és szervezetek között éles harc bontakozott ki József főherceg mellett és ellene, a Friedrich-kormány mellett és ellene.

A magyar ellenforradalom hatalma a Peidl-kormány félreállítása után elsősorban a román királyi csapatokra támaszkodott. Az antant megszálló erők árnyékában szervezték újjá a régi tőkés-földesúri hatalom népelnyomó szerveit, és hívták életre a fehérgárdista terrorkülönítményeket. A magyar uralkodó osztályok táborában ekkor gátlástalan küzdelem folyt a különböző érdekcsoportok, ellenforradalmi pártok, szervezetek, és nem utolsósorban kalandor társaságok között a hatalomért, illetve a hatalomban való nagyobb részesedésért. E belső harcban igen sokat nyomott a latba az, hogy melyik irányzat és érdekcsoport tud hatékonyabb támogatást szerezni az antant hatalmaktól vagy azok egyikétől-másikától. A döntő azonban mégis az volt — az antant támogatásának megszerzéséhez is elsősorban ez kellett —, hogy az ellenforradalom melyik vezérkara tudja az uralkodó osztályok számára a legjelentősebb fegyveres erőt tömöríteni. Ugyanis „vezérkarokban" nem volt hiány. Bécsben — mint tudjuk — megszerveződött a Bethlen-féle Antibolsevista Comité, Szegeden, — a francia megszállók fennhatósága alatt ugyancsak vegyes összetételű „kormány" létesült. Ebből vált ki augusztus 9-én a Horthy-féle „fővezérség", amely Siófokra költözött. Budapesten angol és olasz támogatással létrejött a Friedrich-féle kormány. E kormány támogatására küldte ide az USA kormánya Bandholtz tábornokot, aki Budapesten a „Szövetségi Katonai Ellenőrző Bizottság" elnöke és Yates ezredest, aki a magyar csendőrség „szövetségközi ellenőre és felügyelője" lett.

Nézzük meg, kik voltak kezdetben a Friedrich-kormány jelentősebb személyei. A hadügyminiszter Schnetzer Ferenc tábornok, az augusztus 6-i puccs egyik vezetője. A külügyminiszter Táncos Gábor tábornok, „népegészségügyi" miniszter Csilléry András ezredorvos, az augusztus 6-i puccs másik szervezője. A Belügy-, Pénzügy-, Vallás- és Közoktatásügyi-, Igazságügy-, Földművelés- és Kereskedelemügyi Minisztérium ideiglenes vezetését *az 1918 előtti államtitkárokra* bízták, amíg e tárcák betöltését a kellő alkudozások után — meg tudják oldani.

A szegedi „kormány" élén ekkor P. Ábrahám Dezső áll, aki 1918-ban Károlyi Mihály kormányában igazságügyi államtitkár

volt; július közepén vette át a szegedi kormány „miniszterelnökségét" gróf Károlyi Gyulától. A Horthy-féle katonai csoport, a „fővezérség" megalakításával augusztus 9-én elkülönült a szegedi „kormánytól", de nem rendelte alá magát a Friedrich-kormánynak sem.

Horthyék még augusztus 3-án útnak indították 1. számú tiszti századukat, a hírhedt Prónay-féle különítményt, azzal a paranccsal, hogy vonuljon Budapestre, s ott jelentkezzen a Hadügyminisztériumban, ahol Haubrich hadügyminisztersége idején már megkezdődött a monarchista katonatisztek összegyűjtése, szolgálatba állításuk céljából. A parancsot Soós Károly tábornok, Horthy vezérkari főnöke adta Prónay Pál százados, különítményparancsnoknak. Prónay a kapott parancsról Naplójegyzeteiben ezt írja: „Különítményemnek szigorú egyetértésben a románokkal kell a Tisza—Duna között előrenyomulnia . . . A következő bizalmas parancsot kaptuk: Útközben mindenütt rendet teremtve a főkolomposokat statáriálisan végezzük ki . . . minden egyes szakaszparancsnok a legnagyobb teljhatalmat kapta kézbe."[13] Dorozsma mellett a francia megszállók a különítményt átengedték, majd szakaszonként (a különítmény négy tiszti szakaszból állt) folytatta útját. De csak az egyik szakasz ment Budapestre, s itt — az éppen kormányzóvá nyilvánított József főherceg palotaőrségét látta el, egészen Horthyék budapesti bevonulásáig. A másik három szakasz útvonalát Prónay a Friedrich-kormány megalakulása után, augusztus 8-án megváltoztatta, és e három szakaszt a Dunántúlra összpontosította, még mielőtt a fővezérség Siófokra érkezett. Előzőleg azonban a románokkal való szoros együttműködés helyett a románok kijátszásával próbálkozott, s félve, hogy emiatt a román katonaság lefegyverzi a csapatát, szinte menekülésszerűen sietett a Dunántúlra.

Horthyék francia segítséggel Szegeden két gyalogzászlóaljat, egy huszárszázadot, egy árkászszázadot és négy tiszti századot fegyvereztek fel. Jelentősebb katonai erő volt még Vas megyében, báró Lehár ezredes parancsnoksága alatt. Miután Horthy csapatai átvonultak a dél-dunántúli megyékbe, s a „fővezérség" Siófokra helyezte székhelyét, Horthy és Lehár kapcsolatba lépett

[13] PI. A. Prónay Pál alezredes naplójegyzetei az 1918—1921. évi forradalom, kommün és ellenforradalom idejéből. (A továbbiakban *Prónay Naplója.)* II. k. 161—62. old.

egymással. Lehár megjelent Siófokon az antant által de facto elismert „fővezérnél". Horthy és Lehár siófoki tárgyalásainak eredményeként Lehár elfogadta Horthy fővezérségét.

Miközben tehát Budapesten folyt a különböző érdekcsoportok *politikai* küzdelme a hatalomért, a horthysta vezérkar — az antant hozzájárulásával és ellenőrzése mellett — szervezte a magyar ellenforradalom fő *katonai erőit*. Ezekre az erőkre támaszkodva — a központi kormányhatalom politikai ingatagsága és a román megszállóktól való közvetlen függősége mellett — a fővezérség nagy súllyal avatkozhatott be a hatalomért folyó viaskodásba.

A Friedrich-kormány augusztus közepén újjáalakult. A tárcák ideiglenes vezetésével megbízott régi államtitkárok helyére az ellenforradalom újjászerveződő politikai pártjainak képviselői kerültek. Az újjáalakult kormányban helyet kapott Nagyatádi Szabó István és Mayer János, a Kisgazdapárt két kulákvezére, az egyik földművelésügyi, a másik tárcanélküli „kisgazda" miniszterként. A kultuszminiszteri és külön propagandaminiszteri tárcát két „kereszténységszocialista" politikus kapta: Huszár Károly és Haller István. A belügyi tárca élére báró Perényi Zsigmond került, aki 1913-tól 1917-ig belügyi államtitkár, s a Tanácsköztársaság idején a monarchista ellenforradalmárok egyik szervezője volt Budapesten. Schnetzer tábornok megtartotta a hadügyi és Csilléry a „népegészségügyi" tárcát. A Pénzügyminisztérium élén megmaradt Grünn János egykori pénzügyi államtitkár. A külügyminiszteri tárcát a liberális Lovászy Márton kapta és vállalta el, aki Károlyi Mihály kormányában közoktatási miniszter volt, most pedig tudomásul vette Habsburg József főherceg ideiglenes „kormányzóságát".

Friedrich is tagja volt Károlyi Mihály kormányának, mégpedig mint hadügyi államtitkár. E minőségében kapcsolatot tartott a monarchista katonatisztek különféle kisebb csoportjaival, s titkos kapcsolata volt a bécsi monarchista ellenforradalmi körökkel is. Kellő ismeretséggel rendelkezett az 1918-as liberális politikusok köreiben is, kiknek Lovászy Márton egyik vezető képviselője. Friedrich és Lovászy politikai nézetei eléggé eltértek egymástól, amellett, hogy természetesen mindketten a kapitalista rendszert képviselték. Lovászy beléptetése a második Friedrich-kormányba egyrészt politikai manőver a Friedrich-csoport részéről, másrészt az újjászerveződő polgári politikai csoportok közötti harc egyik momentuma.

Bekerült a kormányba Teleki Pál gróf, erdélyi nagybirtokos, a Bethlen-csoport egyik oszlopos tagja, aki 1919 áprilisában Bécsben közreműködött az Antibolsevista Comité megteremtésében. Bécsből Szegedre küldték, ahol júliusban tagja lett a gróf Károlyi Gyula, majd július 17-én az Ábrahám Dezső vezetésére bízott „kormány"-nak, mégpedig „külügyminiszteri" minőségben. Most a békeszerződés előkészítésével megbízott miniszter lett. Teleki még augusztus 5-én érkezett Budapestre, ő folytatta a szegedi „kormány" nevében a tárgyalásokat Friedrichékkel, s ő kötötte meg a „megegyezést" is, amelynek értelmében a szegedi „kormány" bejelentette „lemondását". A „nemzeti kisebbségek minisztere"-ként bekerült a kormányba a legitimista Bleyer Jakab, egyetemi tanár, míg az igazságügyi tárca élére pedig Balogh Györgyöt nevezték ki.

A szegedi „kormány", mely „koalíciós" testület volt, augusztus 19-én a teljes szétesés előtt jelentette be „lemondását" a Friedrich-kormány javára.

Amikor József főherceg augusztus 16-i, Clemenceau-hoz írt levelében a párizsi Ötös Tanács tudomására hozza, hogy „*Magyarországon a végleges kormány megalakult*", s közli a miniszterek névsorát, azt is írja, hogy „*három tárcát fenntartottak az ipari munkások számára, mégpedig : a népjóléti, közélelmezési és az ipari munkások érdekeit védő minisztériumot.*"[14]

A francia kormányt nem elégítette ki a második Friedrich-kormány sem, s francia hozzájárulás nélkül az antant sem ismerte el. A francia kormány — nem kis mértékben a kisantant kormányainak a követelésére — Habsburg József főherceg „kormányzóságának" megszüntetését sürgette. A kisantant ugyanis egy Habsburg főherceg kormányzóvá nyilvánításában a Habsburg-restauráció előkészítő lépését látta; s a Habsburg-Monarchia visszaállítását — ha egyelőre szűkebb területen is — veszélyesnek tekintette. Az antant nagyhatalmaknak is tudomásul kellett ezt venni, bár egy Habsburg restauráció biztosíték lett volna azellen, hogy Ausztriát Németországhoz csatolják. Ilyen törekvés volt, s ez az antantot komolyan nyugtalanította.

A magyar püspöki kar 1919. augusztus 22-én értekezletet tartott, ahol egyebek mellett a klérus politikai tevékenységének a kérdését tárgyalták. Ennek kapcsán Csernoch hercegprímás beszámolt arról, hogy József főherceg kérte „kormányának támo-

[14] Papers . . . I. k. 15—16. old. — . — *(121.)*

gatását". Csernoch azonban azt is elmondotta, hogy az „antant nem ismerte el József főherceget, mint Magyarország kormányzóját és a mostani kormányt sem". A püspöki kar felkérte a hercegprímást, hogy „az antant missziónál, s különösen Troubridge dunai admirálisnál érdeklődjék az antant szándékai felől".[15]

Augusztus 23-án József főherceg „lemondott" az ideiglenes kormányzói tisztségről. A kisantant és Franciaország tiltakozását egy Habsburg főherceg ideiglenes államfői megbízatása ellen az angol és az olasz kormányok — József főherceg „kormányzóságának" korábbi támogatói — kénytelenek voltak tudomásul venni; Józsefnek távoznia kellett. Friedrichék azt remélték, hogy a főherceg lemondása talán könnyíti külpolitikai helyzetüket. Augusztus 24-én a Friedrich-kormány ismét átalakult; de az antantot, elsősorban megint csak a franciákat, ez sem elégítette ki. Ebben az időben, augusztus 25-én Dunapentelén angol csapatok szálltak partra,[16] s angol csapatok szállták meg Paksot és Dunaföldvárt is.[17] Az angolok Dunára vezényelt hadihajóikkal partmenti támaszpontokat szálltak meg, hogy erősebben megvessék lábukat, és nagyobb nyomatékot adjanak követeléseiknek. Sir Ernest Troubridge, akiről a püspöki kar augusztus 22-i konferenciáján szó esett, a dunai hajózás ellenőrzését végző szövetségközi bizottság vezetője volt. Az angolok Duna menti erői kis erők, de bizonyos gátat jelentettek a román csapatok átkelési kísérletei esetére a Duna ezen szakaszán. A franciák ugyanekkor támogatták a román megszálló csapatokat, hogy azok tovább nyomuljanak a Dunántúl északi részén és onnan esetleg olyan területekre is, amelyeket Horthy csapatai szálltak meg.

Horthy, akit a további román előrenyomulás csapatainak lefegyverzésével fenyegetett, augusztus 27-én a Friedrich-kormány azonnali közbelépését sürgette a tervezett román előrenyomulás elhárítására.

Horthy ezen a napon távírógépen beszélt Schnetzer hadügyminiszterrel, s a következőket mondotta: „Kérlek antant tábornokokkal még ma közölni, hogy tudomásom van róla, miszerint a románok a szervezés alatt álló seregünket a Dunántúlon le

[15] O. L. Püspökkari értekezletek jegyzőkönyvei. (A továbbiakban *Ppki. ért. jkv.)* 1919. aug. 22. — . — *(123.)*

[16] O. L. ME. 1919. — XXXVII. — 4207. — . — *(128—9.)*

[17] Az angolok egyébként Pakson felhívást tettek közzé, melyben mint megszállók rendelik el, hogy a lakosság élelmiszert szolgáltasson be számukra.

akarják fegyverezni. Ez esetben oly túlerőkkel fognak fellépni, hogy a szembeszállás kilátástalan. Francia tábornok a többiek nevében nekem kijelentette, hogy ha elég erőnk van a rendet garantálni, a románok a Dunántúlt kiürítik." Horthy kéri, tegyen lépéseket, hogy ezt az ígéretet betartsák, és kéri annak a biztosítását, hogy a hadsereg további szervezését háborítatlanul folytathassa.

Schnetzer válaszként közölte, hogy a Horthy által említett kérdéseket már egy héttel előbb felvetették. „Az antant kérésünket tudomásul vette, — jelenti — de minden sürgetés dacára választ nem adott. A románok tegnapelőtt félig-meddig beígérték, hogy az előnyomulást egyelőre beszüntetik . . . Román előrenyomulás elől lehetőleg kitérni . . . egyelőre egyebet, mint kitérni nem lehet, ha csak egy napot is nyerünk, a helyzet tisztázódhatik".

Schetzer még aznap visszahívta Horthyt, és értesítette, hogy a franciákkal egyelőre nem tudott tárgyalni, a románok fenntartják jogukat Horthy seregeinek lefegyverzésére, miután a fegyverszüneti egyezmény még nincs megkötve. „Lehet, hogy holnapra meglesz a kiegészített minisztérium, mely azután a románokkal tárgyalni fog".[18]

Ebben az időben Horthy vezérkari főnöke: Soós tábornok is Budapesten tartózkodik, és a fővezérség nevében tárgyal az antant képviselőivel. Augusztus 28-án ő keresi meg távírógépen Horthyt és jelenti: „ . . . románok az előnyomulást a Dunántúlon folytatni nem fogják, ha magyar csapatok sem mozognak, és ha szervezés be lesz szüntetve. — Ha azonban az antant a szervezést megengedi, románok ezt támogatni fogják." (Ami annyit jelent: ha a franciáknak nincs kifogásuk a horthysta fehérhadsereg további szervezése ellen, akkor a román megszállók is tudomásul veszik ezt.) „Tegnap délután Graziani francia tábornokkal beszéltem — folytatja Soós —, ő nagyon sürgősnek találja a szervezést, velem teljesen egyetértve. Mai ülésre antant tábornokoknak beadtam szervezési tervünket". Közli továbbá azt is, hogy az előző éjjel az új kormány megalakult.[19]

Nyilvánvaló, hogy az új kormány alakításának befolyásolására szolgált a további román előrenyomulás, amit bizonyos alkudozások eredményeként állítottak meg. Az új kormányból kimaradt báró Perényi. A belügyi tárcát Friedrich miniszterelnök magának tartotta fenn, de belügyi államtitkárnak a legitimista Beniczky

[18] H. L. MNHF. 1919. — II. a. — 24. — . — *(125—6.)*
[19] H. L. MNHF. 1919. — IX. — 2/14. — . — *(127.)*

Ödön ezredest nevezték ki, aki a Tanácsköztársaság idején szintén a bécsi Antibolsevista Comitéban tevékenykedett. Nagyatádi Szabó István (aki ebben az időben még sem Bethlenéknek, sem Horthyéknak, sem Friedrichéknek nem „parírozott" kellően, és ezért meggyilkolását is tervezték) még augusztus 25-én kimaradt a kormányból, s a földművelésügyi tárcát a Keresztény Földművespárt vezetője, Rubinek Gyula vette át, aki az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, az ismert nagybirtokos érdekképviseleti szerv igazgatója volt. Kimaradt a kormányból a kisgazdapárti Mayer János is; az ő helyére behozták a Keresztény Földművespárt másik emberét, Sokorópátkai Szabó Istvánt. Friedrich miniszterelnök a saját kezében tartott kereskedelmi tárcát átadta Heinrich Ferenc nagykereskedőnek, aki a Kereskedelmi Bank alelnöke volt. Lovászy Mártont menesztették, és Csáky Imre gróf, a Monarchia ismert háborús diplomatája lett a külügyminiszter. Bevettek a kormányba egy Oláh Dániel nevű, keresztényszocialista „vasmunkást" mint a „munkásság képviselőjét", aki valószínűleg Huszár Károly vagy Haller István embere volt. A többi tárca gazdája akkor nem változott, csak szeptember 11-én történtek újabb változások. Báró Korányi Frigyes „kisgazdapárti" politikus és az Országos Központi Hitelszövetkezet vezérigazgatója lett pénzügyminiszter. Gróf Csákyt a külügyminiszteri székben felváltotta gróf Somssich József, nagybirtokos diplomata, Beniczky Ödönt pedig belügyi államtitkárból belügyminiszterré léptették elő. Szeptember 17-én távozott Heinrich Ferenc, s a kereskedelmi tárcát átvette Hegyeshalmi Lajos, aki a háború előtt a MÁV helyettes elnöke volt.

Az új Friedrich-kormány a finánctőkések és a nagybirtokosok koalíciós kormánya volt, melyben szerepet kapott a kulákság képviselője is. Az úgynevezett kereszténységszocialista mozgalom képviselőinek a segítséget azonban szívesebben igénybe vették, mert ezek jobban biztosították a nagytőkés-nagybirtokos uralom általános érdekeit. Az ellenforradalom nem nélkülözhette a földreform-demagógiát, de ezt mérsékelni igyekezett. Viszont fokozta a szociális demagógia „keresztény" változatát, egyrészt a „keresztény középosztály" dicsőítésével, másrészt a kereszténységszocialista szakszervezetek fejlesztésével. Ez utóbbi azt a célt szolgálta, hogy a munkásság körében is próbáljanak tömegbázist teremteni a nyílt ellenforradalmi diktatúra számára.

A harmadik Friedrich-kormány november 23-ig volt hatalmon. Ez a kormány egyrészt az egymással vetélkedő antant hatalmak,

másrészt a magyar vagyonos osztályok egymással viaskodó, különböző rétegei között létrejött átmeneti kompromisszum kormánya volt. Ennek az átmeneti kompromisszumnak a lényege az, hogy együttes erővel fojtsák vérbe a magyar munkásságnak az ellenforradalommal szemben tanúsított ellenállását, és előkészítsék a román megszálló csapatoknak a magyar ellenforradalom megszálló csapataival, Horthy gyilkos fehér hadseregével, valamint az újjászerveződő rendőrséggel és csendőrséggel való felváltását. Mindennek velejárója volt a munkásság és a dolgozó nép életszínvonala ellen intézett további kíméletlen támadás.

A magyar uralkodó osztályok vezető rétegeinek ez a kompromisszuma nem elégítette ki az antantot: országaikban a néptömegek nyomása nem engedte meg a kendőzetlen ellenforradalmi kormány ilyen összetételben való nyílt elismerését. Ezért követelték továbbra is néhány „demokratikusabb" hírű polgári politikus és „kipróbált" szociáldemokrata képviselő bevonását e népellenes kormányba. Az antantot nem az nyugtalanította, hogy a Friedrich-kormány nem elég „baloldali", s ezért kellene egy-két liberális hírű és „mérsékelt" szociáldemokrata vezetővel kiegészíteni. Az antant hatalmak nem tartották a Friedrich-kormányt politikailag elég erősnek, s emellett József főherceg kormányzóvá nyilvánítása a kisantant bizalmatlanságát, aggályait is növelte. Jól tudták, hogy a fehérterror fedezését vállaló egy-két liberális hírű politikus és egy-két „mérsékelt" szociáldemokrata nem teszi baloldalivá az ellenforradalmi kormányt. Ilyen irányú követeléseik viszont ingataggá tették a harmadik Friedrich-féle kompromisszumot, amely így csak rövid ideig létezett.

Az antant hatalmak képviselői nagy aktivitást fejtettek ki a budapesti politikai és katonai boszorkánykonyhákban. Az USA missziója szintén rendkívül aktív volt. A budapesti amerikai misszió vezetője, Bandholtz tábornok szeptember 23-án írt jelentése az amerikai misszióról többek között ezt mondja: „Nekem most 12 emberem van, de ezek minőségükben pótolják a mennyiségi hiányt, és bár mi amerikaiak kevesen vagyunk, nem hiszem, hogy bárki, egy pillanatra is azt gondolná, hogy Amerika a második hegedűn játszik."[20] Egyébként Bandholtz tábornok Magyarországra küldése előtt az Amerikai Egyesült Államok gyarmatán, a Fülöp-szigeteken teljesített szolgálatot.

[20] Papers ... XII. k. 688—691. old. —.— *(186—87.)*

Az ellenforradalom dunántúli fegyveres erőinek szervezése; a Friedrich-kormány és a fővezérség hatalmi vetélkedése

A magyar ellenforradalom saját fegyveres erőit mindenekelőtt az antant hatalmak segítségével szervezték; tőlük kaptak fegyvert, elsősorban Horthyék. Ezt persze állandóan kevesellték, igyekeztek maguk is szerezni, lefoglalva a Dunántúl déli és nyugati megyéiben található fegyvereket. Bandholtz amerikai tábornok „csakis saját kormánya tájékoztatására" 1919. december 26-án felvilágosítást kért Horthytól katonai egységei fejlődésének menetéről és az akkori állapotáról.[21] Bandholtznak írt válaszában említi Horthy, hogy Szegeden, még a Tanácsköztársaság fennállása idején, a francia megszálló csapatok parancsnoksága a katonaság létszámát 1300 főre korlátozta, de a Tanácsköztársaság megdöntése után e létszám „túllépése ellen már nem emelt kifogást". Közlése szerint „körülbelül 1000 katonatiszt es két gyalogzászlóalj, egy huszár- és egy árkászszázad" vonult a Dunántúlra.[22] Az 1000 főnyi tisztben nyilván bennfoglaltatott a 4 tisztiszázad, továbbá az említett egységek csapattisztjei és a fővezérség törzsében működő tisztek. Prónay Naplójegyzetei szerint a két gyalogzászlóaljból álló Diendorfer-ezred létszáma mintegy 1500 fő volt, de nem állapítható meg, hogy a huszár- és árkászszázadot beleérti-e. A két gyalogzászlóalj és a két külön század létszámát Horthy nem közli. Bizonyosra vehető azonban, hogy a négy tiszti századdal együtt mintegy 2400—2600 főnyi fehérgárdista sereg vonult Szegedről a Dunántúlra, ahol a fővezérség sorozások elrendelésével fejlesztette haderejét tovább. A Friedrich-kormány a rendőri és csendőri erők újjászervezését végezte, de beleütközött a román megszálló csapatok katonai parancsnokságának ezt gátló tevékenységébe.

Az antant hatalmak képviselői mellett az amerikai misszió vezetői is szerepet játszottak a magyar ellenforradalom fegyveres erőinek a szervezésében. Fegyvert persze nem adtak, viszont annál nagyobb aktivitással próbálták rávenni a románokat, hogy ne gátolják a Friedrich-kormányt a rendőrség és a csendőrség gyorsabb fejlesztésében. Bandholtz a fővezérségnek is igyekezett maximális *politikai* segítséget nyújtani működéséhez, különösen a Horthy-csapatok budapesti bevonulásának előkészítéséhez.

[21] H. L. MNHF. 1919. — I. a. — 2969. — . — *(237.)*
[22] H. L. MNHF. 1919. — I. a. — 2969. — . — *(238—39.)*

Yates amerikai ezredes már augusztus 21-én felvilágosítást kért arról, hogy milyen erők állnak rendelkezésre a Dunántúlon és Budapesten a román megszálló csapatok leváltására. A kapott felvilágosítás szerint a románok a Dunántúlt már kiüríthetik, mert Horthy csapatai már meg tudják szállni az egész Dunántúlt. Budapest kiürítését a Friedrich-kormány képviselői „második etapként" javasolják, majd azután a Duna-Tisza köze és a Tiszántúl kiürítését kérik. Erről a felvilágosításról a Hadügyminisztériumnak küldött bizalmas jelentés megállapítja, hogy „Yates közvetlen kontaktusban dolgozik az államrendőrséggel és csendőrséggel".[23] Szeptember 15-én az antant hatalmak párizsi főtanácsa határozatot fogadott el, mely a budapesti amerikai katonai misszió vezetőjét, Bandholtz tábornokot felhívja: „tudassa a magyar kormánnyal (a hatalmon levőkkel); hogy követeljük egy olyan csendőrség sürgős megalakítását, amely képes fenntartani a rendet a román hadsereg visszavonulása után." Egyben utasítják Bandholtzot, hogy „a legkategorikusabban hívja fel" a román hatóságokat, hogy „amíg magyar területen vannak, minden módon könnyítsék meg ennek a csendőrségnek a megalakítását és felfegyverzését."[24] Bandholtz a már említett szeptember 23-i jelentésében közli: „Yates ezredest a csendőrséget szervező bizottság élére állítottam".[25]

A Friedrich-kormány egyébként megalakulása után rögtön hozzáfogott saját karhatalmi szerveinek kiépítéséhez. Ezzel kapcsolatban Schnetzer Ferenc hadügyminiszter augusztus 20-án Friedrichhez intézett átiratában, ismertetve a budapesti és a dunántúli helyzetet, Budapesten a következő három legfontosabb feladatot jelölte meg:

„*a)* A munkásság lefegyverzésének tökéletes végrehajtása", ami „csak a román megszálló csapatok és az államrendőrség *együttes* működése révén lehetséges . . .

b) Az államrendőrségnek 6000 főre való kiegészítése és *felfegyverzése* rögtön . . .

Ezen célból a toborzást a vidéken is meg kellene engedni, mert Budapesten kevés az arra alkalmas *megbízható* elem.

Fegyvereket a románoknak kellene rendelkezésre bocsátani, mert a Hadügyminisztériumnak nincs.

[23] O. L. ME. 1919. — XXXVII. — 3918. — . — *(182—83.)*
[24] Papers . . . XII. k. 684. old. — . — *(185—86.)*
[25] Papers . . . XII. k. 688—691. old. — . — *(186—87.)*

c) Önkéntes karhatalmi alakulások (tiszti és altiszti zászlóaljak, egyetemi és műegyetemi alakulások, közalkalmazottak stb.) azonnali szervezkedésének megengedése."[26]

Mindez egyenes bevallása annak, hogy a román megszállók fegyveres erőinek jelenléte nélkül maga a Friedrich-kormány képtelen lenne hatalmon maradni; a magyar néppel szemben idegen megszállókra támaszkodik, saját fegyveres alakulatait is csak ezek segítségével tudja kiépíteni.

A rendőrség megerősítésének ezt a tervét az antant jóváhagyta, de végrehajtását illetően Bandholtz a Friedrich-kormányra vonatkozóan még ezt írja: „A magyarok képtelenek bármit is tenni a románok közreműködése nélkül, és az utóbbiak közreműködése inkább gátló, mint építő."[27] A román imperialisták egyáltalán nem siettek támogatást nyújtani ahhoz, hogy versenytársaik, a magyar imperialisták, minél előbb kiépítsék fegyveres erőiket. A román megszállók „inkább gátló" tevékenysége arra irányult, hogy elodázzák az általuk megszállt országrészek kiürítését. Azért késleltették a magyar ellenforradalom saját fegyveres erőinek a kiépítését, hogy azok a román megszálló csapatokat minél később válthassák le.

A franciák magatartása e kérdésben kétszínű, viszont az amerikaiak, az angolok és az olaszok elég egyértelműen siettették a román megszálló csapatok leváltását a magyar ellenforradalom fegyveres erőivel. E három hatalom a franciák katonai és egyben politikai befolyását kívánta ezáltal is gyengíteni, és mindegyik a saját magyarországi behatolását igyekezett biztosabbá tenni. Megjegyzendő, hogy az antant hatalmak *de jure* ugyan nem ismerték el a Friedrich-kormányt, s nem voltak hajlandók vele béketárgyalást indítani, azonban *de facto* mégis elismerték. Különböző kérdésekről, elsősorban a magyar ellenforradalom saját fegyveres erőinek szervezéséről addig is tárgyaltak és együttműködtek vele, amíg az új kormányról nem gondoskodnak.

A Friedrich-kormány az úgynevezett „önkéntes karhatalmi alakulások" megszervezéséhez nem igényelt román támogatást, ennek felállítását már előbb elkezdték. Mint Schnetzer átirata bizonyítja, tudatosan szabadjára eresztették és ösztönözték az ellenforradalmi söpredéket; erre a söpredékre, az úgynevezett „ébredő magyar" soviniszta, antiszemita, fosztogató, orgyilkos

[26] O. L. ME. 1919. — XXXVII. — 4390. —.— *(180—82.)*
[27] Papers . . . XII. k. 688—691. old. —.— *(186—87.)*

bandákra támaszkodtak. De ezek a bandák csak a román megszállók árnyékában vagy a románokat helyettesítő magyar ellenforradalmi csapatok segédszerveiként működhettek. Az ellenforradalom számára ezek a bandita alakulatok mindaddig nélkülözhetetlenek voltak, amíg a rendőrséget és csendőrséget újjá nem szervezték, s a különítményes bandák törvényen kívüli terrorista garázdálkodásait „törvényes", intézményes terror-rendszerré nem „fejlesztették".

Schnetzer augusztus 20-i átiratában a „rendfenntartást" már az egész Dunántúlra megoldhatónak tekinti a Horthy-csapatok által. Jellemző az egész kormányzatra, amit a román csapatoknak Budapestről való kivonulása esetére kér: „a kiürítésre vonatkozó rendelkezések 48 órával azok foganatosítása előtt a Hadügyminisztériummal közöltessenek, hogy a kiürítendő városrészek és objektumok idejekorán való *megszállásáról* gondoskodhassam."[28] A hatalom bitorlói egymás között nem titkolták, hogy ők *is meg akarják szállni* az országot, saját fegyveres alakulataikkal.

A magyar ellenforradalom fegyveres erejének megszervezésében, Horthy és a „fővezérség" játszotta a vezető szerepet. Horthy elkészítette a maga tervezetét, nemcsak a katonaságnak az antant által engedélyezett létszámon túlmenő fejlesztésére, hanem a csendőrség és rendőrség újjászervezésére is. Tervének az a lényege, hogy a csendőrséget és rendőrséget katonai vezetés alatt szervezzék újjá és helyezzék a fővezérség parancsnoksága alá. Tervezetét szeptember 8-án küldte meg a belügyminiszternek.

Javaslatai során Horthy azt sürgeti, hogy minden olyan karhatalmi alakulatot, amelynek a fővezérség alá helyezését nem igényli, oszlassanak fel. Báró Perényi Zsigmond belügyminiszterhez intézett átiratában a következőket írja: „Értesítem nagyméltóságodat, hogy a Dunántúlnak vörös uralom maradványaitól való megtisztítását túlnyomó részben mind mostanáig a magyar nemzeti hadsereg végezte, tekintve, hogy a csendőri és rendőri organizáció nem állott a helyzet magaslatán."[29] (Azaz ez utóbbi nem hajtott végre olyan tömeges, statáriális kivégzéseket, mint a fővezérség különítményei, hanem az elfogottak zömét „csak" megkínozta, s ha ezt átélték, s további eljárás végett az ügyészségnek adta át.) „A most szervezett polgár- és nemzetőrségek pedig karhatalmi és minden egyéb szempontból is teljesen érték-

[28] O. L. ME. 1919. — XXXVII. — 4390. — . — *(180—82.)*
[29] H. L. MNHF. 1919. — III. a. — . — *(183—84.)*

telenek és sürgősen feloszlatandók. A hadseregnek rendőri teendőkre való felhasználása szükséges mindaddig, míg a viszonyok bizonyos fokig nem konszolidálódtak, s míg a vörös uralom letörése katonai feladatot képez. A hadseregnek ilyen szolgálatra való bevonása hosszabb időre nem felelhet meg azonban a követelményeknek. A katonai akció befejeztetvén, a közrendnek, élet- és vagyonbiztonságnak *törvényes eszközökkel* való fenntartása képezi a feladatot."[30]

Horthy különítményei és a többi különítmények az „élet és vagyonbiztonság" jegyében munkások és szegényparasztok ezreit kínozták meg és gyilkolták halomra, s kommunistaellenességüket antiszemitizmussal párosítva, sok, a kommunizmustól távol álló zsidó polgárt is megkínoztak, kifosztottak és meg is öltek. Miután ennek a mészárlásnak egyszer véget kellett vetni — az antant is sürgette már — Horthy gondoskodni kívánt a „*törvényes eszközökkel*" való hatékony rendfenntartásról is, amihez megfelelő csendőrség és rendőrség is kellett. Ezért ugyanebben az átiratban azt is hangsúlyozza, hogy az említett cél elérésére a csendőrség is „s még inkább a szocialista kísértésnek jobban kitett városi rendőrségek . . . mindenütt alapos újjászervezésre szorulnak".[31] E megállapításából az is következik, hogy Horthy szerint a csendőrség és a rendőrség újjáteremtése terén nem sokat ér az, amit a Friedrich-kormány közegei egyrészt Budapesten, másrészt a kormánybiztosok felügyelete — és a fővezérség ellenőrzése — alatt a Dunántúlon, a román megszálló hatóságok ellenőrzése alatt pedig az ország más részein végeztek. „A csendőrsök és városi rendőrségek régi létszáma — írja Horthy — még hosszabb időn át amúgy sem lenne elegendő, s a megbízhatatlan elemek szükségszerű eltávolítása után a személyzetben nagy hiány fog mutatkozni. Ez a hiányzó emberanyag csak volt *tisztekből és altisztekből* lesz megfelelően pótolható. A csendőri és rendőri személyzetnek *katonai vezetés alatt való* újjászervezését szükségessé teszi még az a körülmény is, hogy az esetben, ha a nemzeti hadsereg megfelelő kiépítését a románok vagy az antant nem engedélyeznék, a szükséges karhatalom megszervezése csendőrség és rendőrség formájában változatlanul folytatandó volna."[32] S ezt Horthy szerint nem a kormánynak, nem a belügyminisztériumnak, hanem csakis a fővezérségnek kell végrehajtania.

[30] Ugyanott. Kiemelések az eredetiben.
[31] Ugyanott.
[32] Ugyanott. Kiemelések az eredetiben.

Bizonyos, hogy a fővezérség a katonaság létszámát és összetételét illetően kezdettől fogva az antant korlátozások kijátszására törekedett. Ez azonban a létszámot ekkor nem nagyon érintette, inkább az összetételt és a felszerelést. Az antant hatalmak mindinkább számításba vették az ellenforradalmi Magyarország esetleges részvételét a szovjetellenes katonai hadjáratban, s mindenekelőtt azt sürgették, hogy a magyar ellenforradalmi hadsereg fejlesztése mielőbb tegye lehetővé a román hadsereg visszavonását és felhasználását a szovjet Vörös Hadsereg ellen.

Horthy szeptember 23-án titkos utasítást küldött a dunántúli körlet-parancsnokságoknak. Ebben közli; „Az antant tábornokok négyes tanácsa a Dunántúl szervezésének I. mozzanatára az engedélyt megadta. Megszorítások is tétettek, melynek alapján következő változások sürgős keresztülvitelét rendelem el.

1. Székelyeket az antant tábornokok határozata alapján a magyar hadseregbe sem sorozni, sem alkalmazni nem lehet. A »székely« elnevezés tehát többé nem szerepelhet . . . A körletparancsnokság ezt kellő formában az eddigi székely alakulásoknak meg kell, hogy magyarázza."

Az utasítás 2. pontjában elrendeli, hogy a szombathelyi körlet területén levő *tüzérségi* anyagot az antant előtt el kell titkolni.

A 3. pontban elrendeli a székely dandár egyes alakulatainak beolvadását a szombathelyi hadosztályba. (A „dandár" és a „hadosztály" elnevezés azonban csak csonka egységeket takar, ezrednyi erőket.) A 4. pontban közli, hogy a gyalogszázadok részére az antant milyen fegyvereket engedélyezett.

Az 5. pont szerint: „Az eddigi »*tiszti*« *századok* létesítéséről az antantbizottság tudni nem akar . . . a tiszti századokat meghagyom és »vadász«-századoknak keresztelem át". A 6. pontban az állományokra vonatkozó korábbi rendelkezést erősíti meg.

A 7. pontban közli: „A mozgó alakulásnak eddig vázolt szervezése (két gyaloghadosztály és 1 lovasdandár) az antant tábornokok véleménye szerint feleslegessé teszik az eddigi »karhatalmak« gyanánt kimutatott alakulásokat. Úgy számítanak, hogy az eddigi karhatalmak a mozgó alakulásokba felszívódnak. Miután azonban ezen karhatalmak mint helyi alakulások egyelőre még okvetlenül szükségesnek és különösen a mozgó alakulások elvonulása után nem nélkülözhetők, az eddigi összes karhatalom címén nyilvántartott katonai alakulások a csendőrség kontójára írandók.

Vagyis, »karhatalom« kifejezés megszűnik. Helyette következő kifejezés használandó:

Csendőrség (mely áll az eddigi csendőrőrsökből és pótcsendőrökből).

Csendőrtartalék (hová besorolandók az összes katonai karhatalmak és határrendőrség).

»*A csendőrtartalék*« néven szereplő eddigi karhatalmak továbbra is egységekben (század, zászlóalj) összevonva maradnak, mint katonák teljesítenek szolgálatot, és velük a vármegyei katonai parancsnokságok rendelkeznek továbbra is."

Horthy a továbbiakban ezt írja: „Az antant bizottság hajlandónak mutatkozott a Dunántúl csendőrségének 2200 főről 6—8000 főre való felemeléséhez hozzájárulni." Ennek figyelembevételével előírja, hogy a csendőrség és a csendőrtartalék együttvéve a „Dunántúl meg nem szállott részén ez időben körülbelül 662 tiszttel, 6053 legénységgel és 228 lóval és 72 géppuskával mutatható ki."

A 8. pont azt rendeli el, hogy az antant küldötteinek látogatása esetén csak az szerepeljen, ami az „I. mozzanatra" engedélyezve van, állomány-nyilvántartásba „csak a mozgó alakulásokat kell venni." Minden kimutatás „*a megengedett* alapon fektetendő le. Feleslegesek ne szerepeljenek. Páncélvonatról említést nem tenni . . . Páncélvonatot nem mutatni."[33]

A fentiekből kitűnik, hogy a fehérgárdista hadsereg felfejlesztése már szeptember második felében elérte azt a fokot, hogy elég erős lehetett a román megszállók felváltására a Dunántúl északi vidékein. A csendőrség újjászervezésében is értek el eredményt, bár ennek létszáma nyilván alatta maradt azoknak a *karhatalmi* alakulatoknak, amelyeket a fővezérség a „mozgó alakulások"-on kívül szervezett, a katonai körletparancsnokságok alatt működtetett, s a szeptember 23-i titkos utasítás szerint „csendőrtartalék" névre keresztelt át. Ez a „csendőrtartalék" a fővezérség kezében azt a célt szolgálta, hogy ennek segítségével — a mozgó alakulások elvonulása esetén *is* — a katonai körletparancsnokságokon keresztül döntő befolyást gyakorolhasson a helyi hatalmi szervekre, a helyi közigazgatásra.

A dunántúli területre engedélyezett mintegy 2200 főnyi csendőrséggel, valamint a városi rendőrséggel a Belügyminisztérium rendelkezett. Bár ez a létszám együttesen a Dunántúlon

[33] H. L. MNHF. 1919—6070. — . — *(187—190.)* — Kiemelések az eredetiben.

talán csak 1/4-ét tette ki annak a katonai erőnek, amivel a fővezérség a Dunántúlon szeptember végén rendelkezett, mégis keresztezte a fővezérség hatalmi terveit. A katonai túlsúly a magyar ellenforradalom táborában azonban már nagyon erősen a fővezérség oldalára billent. Horthy e katonai túlsúlyra támaszkodva követelte a belügyminisztertől — szeptember 8-i átiratában —, hogy a csendőrséget és a városi rendőrséget is a fővezérség parancsnoksága alá helyezzék. *Minden fegyveres erőt a maga kezébe akart összpontosítani*, saját diktátori szerepének a biztosítására.

Horthy szeptember 8-i átiratában foglalt követeléseit a Friedrich-kormány elutasította. Ezután történt a személycsere a Belügyminisztérium vezetésében; — mint már ismeretes — távozott báró Perényi és Beniczky Ödön lett a miniszter. (Nem bizonyos, de lehetséges, hogy Perényi távozásában szerepet játszott Horthy követelésének visszautasítása.) A kormány természetesen a saját fennhatósága alatt, a Belügyminisztérium közvetlen hatáskörében akarta mind a rendőrséget, mind a csendőrséget megtartani, és további szervezéséről — egyes antant hatalmak és az USA képviselőinek a segítségével gondoskodni. A Belügyminisztérium többször kifogást emelt az ellen, hogy a fővezérség katonai szervei, tiszti különítményei és egyéb karhatalmi alakulatai beavatkoznak a polgári közigazgatási hatóságok, valamint a rendőrség és a csendőrség hatáskörébe. A hatalomért való harc folytatódott. Ez azzal is járt, hogy a dunántúli kormánybiztosok is két központból kaptak utasításokat — a budapesti kormánytól és a siófoki fővezérségtől. Ez a helyzet a kormánybiztosok számára — akik többnyire tekintélyes nagybirtokosok voltak — lehetőséget adott a két központ közötti manőverezésre is. Tény azonban, hogy a fővezérség közelebb volt és jelentősebb erővel rendelkezett az általa megszállt dunántúli területeken, s itt a kormánybiztosok tevékenységére is általában nagyobb befolyást gyakorolt, mint a kormány.

A kormánybiztosi intézményt a Friedrich-kormány hívta életre abból a célból, hogy a kormány segítségére legyen az újjászervezendő ellenforradalmi helyi közigazgatási szervek tevékenységének irányításában és ellenőrzésében. A Friedrich-kormány még 1919. augusztus 8-án kibocsátotta rendeletét a „törvényes közigazgatási szervek"-ről. Eszerint az 1918. október 30-a előtt működő közigazgatási testületek és szervek lépnek átmenetileg ismét hivatalba, s ahol ennek akadálya van, ott a

belügyminiszter megfelelően intézkedik. Augusztus 12-én a kormány kinevezi gróf Sigray Antal nyugat-magyarországi nagybirtokost nyugat-magyarországi kormánybiztosnak. Augusztus—szeptember havában a kormánybiztosi rendszert kiterjesztették az egész országra.[34]

A *Dunántúl*ra egy *központi* és három *kerületi* kormánybiztost neveztek ki. A nyugat-magyarországi kerületi kormánybiztos a már említett gróf Sigray lett, hatásköre Zala, Vas, Sopron és Moson megyékre és Sopron városára terjedt ki. Székhelye Szombathely. A dél-dunántúli kerületi kormánybiztos augusztus 16-tól szeptember 5-ig Barthal Aurél főispán, Tolna megyei nagybirtokos. Hatásköre Baranya és Tolna megyékre terjedt. Szeptember 5-én Barthal helyére Gaál Gaszton Somogy megyei nagybirtokost nevezték ki, s hatásköre Baranya és Tolna megye mellett természetesen Somogy megyére is kiterjedt. Székhelye Kaposvár volt. Szeptember 5-én kinevezték a központi kormánybiztost, Pallavicini György őrgróf nagybirtokos személyében, s helyetteséül Zichy István grófot, egy másik nagybirtokost. Nekik kellett a siófoki főparancsnoksággal közvetlenül együttműködni. A kerületi kormánybiztosoknak a főparancsnokság által szervezett katonai körlet-parancsnokságokkal kellett együttműködni.

Később kineveztek egy kerületi kormánybiztost az észak-dunántúli megyékre, majd kettőt az észak-magyarországi megyékre kiterjedő hatáskörrel s egyet Csongrád, Csanád és Békés megyékre kiterjedő hatáskörrel. Ezeknek a kerületi kormánybiztosoknak azonban már nem volt olyan szerepük a főparancsnokság és a kormány, illetve a vezető politikai csoportok hatalmi harcában, mint Pallavicininek, Sigraynak és Gaál Gasztonnak.

A Friedrich-kormány megyei kormánybiztosokat is kinevezett. Károlyi József gróf Fejér megyei és szabolcsi nagybirtokost Fejér-megye kormánybiztosának, szeptember 18-án gróf Ráday Gedeon Pest megyei és somogyi nagybirtokost Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, valamint Szolnok és Kecskemét városok kormánybiztosának, báró Berg Miksát Moson megye, Eitner Zsigmondot Zala megye, báró Maillot Nándort Zemplén megye, báró Bottlik

[34] A kormánybiztosi rendszer kiépítését ismerteti *Karsai Elek* tanulmánya: Kormánybiztosok hatásköre és tevékenysége az ellenforradalmi rendszer első hónapjaiban. Levéltári Közlemények. XXVI. k. 1955. 206—234. old. A tanulmánynak itt csupán adataira hivatkozom, anélkül, hogy értékelő megállapításaival foglalkozni kívánnék.

Józsefet Borsod megye kormánybiztosává nevezték ki. A kormánybiztosok rendelkezésére állottak az újjáélesztett főispáni és alispáni hivatalok.

Az ellenforradalom főbb politikai csoportjai. A fővezérség politikai befolyásának növekedése

Az ellenforradalom táborán belül a hatalomért folyó küzdelem fő területe Budapest és a Dunántúlnak az a része volt, amelyet a románok nem szálltak meg. Az ország többi részében a megszálló csapatok jelenléte bonyolította, jórészt fékezte is a magyar uralkodó osztályok táborában, a különböző irányzatok és érdekszövetségek között dúló viaskodást. Bizonyos mértékig ez még Budapestre is vonatkozott, hiszen itt a megszálló csapatok főparancsnoksága korlátozta a kormány hatalmát, úgyszintén a hatalmi igényekkel fellépő különböző csoportok tényked ését. Viszont itt az antant megszállók bizonyos működési lehetőséget biztosított a szocialista forradalom után egyébként is jobbra tolódott liberális politikai csoportoknak, úgyszintén a jobboldali vezetés alatt újjászervezett Szociáldemokrata Pártnak.

Az antant képviselői amellett voltak, hogy a fehérterror csak a kommunistákat sújtsa, a polgári köztársaság híveivel, az úgynevezett „októbristákkal" szemben kíméletesebbek legyenek, ha korlátozottan is, de engedjék politikai működésüket, mérsékeljék az antiszemitizmust, és ne csináljanak általános felháborodást keltő zsidó pogromokat. A győztes nagyhatalmak abban azonban egyetértettek, hogy az ellenforradalmi Magyarországon a szélsőreakciós erők kormánya szilárdíthatja meg a visszaállított tőkés rendszert, és biztosíthatja Magyarország esetleges aktív bekapcsolását a szovjetellenes intervencióba. *A szélsőreakciós erőkkel* alkudoztak, *tőlük* igényeltek a látszatra jobban vigyázó és mind a nemzetközi, mind a belső helyzettel jobban számoló, ügyesebb politikát. A liberálisoknak, úgyszintén a „mérsékelt" szociáldemokrata vezéreknek a nagyhatalmak képviselői a szélsőreakciós erőkkel való együttműködést, ezek vezetése alatt kisegítő szerep vállalását tanácsolták, sőt ezt követelték is tőlük. Erre vonatkozólag egyik legszemléltetőbb például szolgál az antant szerepe a horthysta hadsereg budapesti bevonulásának politikai előkészítésében és a Huszár-féle „koncentrációs" kormány megalakításában, amiről később fogunk szólni.

A szélsőreakciós tábort ekkor „keresztény blokk"-nak hívták; egybefűzte őket közös gyűlöletük mindenekelőtt a kommunizmussal szemben, továbbá a demokratikus forradalommal szemben. Egybefűzte őket az antiszemitizmus és a liberális irányzattal való szembenállásuk is. Emellett azonban különbség volt a fővezérség földesúri és kulák különítményeinek zsidókat gyilkoló antiszemitizmusa és a zsidó nagytőkésekkel egy részvénytársaságban ülő nagybirtokosok és vállalkozók antiszemitizmusa között. Ugyancsak különbség volt a fővezérség különítményeinek antiliberalizmusa és a zsidó tőkésekkel is alkudni kész monarchista nagytőkések és nagybirtokosok antiliberalizmusa között. A „keresztény blokkon" belül lényeges különbség volt az agrárdemagógia kérdésében, főleg a földreform kérdésében a nagybirtokosok és a kulákság között, a Károlyi és Zichy grófok és Nagyatádiék között.

Előre vetette árnyékát az államfői méltóság betöltéséért folyó harc. József főherceg augusztusi kormányzóvá nyilvánítása, majd két hét múlva bekövetkezett lemondása csak előjátéka volt e küzdelemnek, amely Horthyék budapesti bevonulása után került a politikai csaták előterébe, s a „keresztény blokkot" alapvetően három táborra bontotta: a „szabad királyválasztók", az aktív legitimisták („puccs-legitimisták") és a Horthyékkal kiegyező „elvi legitimisták" táborára.

Az antant hatalmak és az USA kormányának a képviselői is mindenekelőtt a „keresztény blokk" táborában keresték azt a politikai csoportot, amelynek a kormányzati vezetőszerepe számukra a legkívánatosabb. S ez a keresés nem volt éppen nehéz, mert a különböző politikai csoportulások vetélkedtek egymással az antant vagy egyes antant hatalmak támogatásának a megszerzésében. A kiválasztás azonban már nehezebben ment; egyrészt a nyugati hatalmak egymás közti rivalizálása, másrészt pedig a „keresztény blokkon" belüli hatalmi harc nehezítette.

A Friedrich-kormányon belül is folyt a „keresztény blokk"-hoz tartozó különböző politikai csoportok harca. Friedrich István, Csilléry Andrással, Schnetzer Ferenccel és másokkal együtt még a Tanácsköztársaság idején egy „Fehér ház" elnevezésű ellenforradalmi szervezetet hozott létre, amely a Peidl-kormány idején gyors aktivitásba kezdett. Mint láttuk, augusztus 6-án ez a csoport szervezte meg — a román megszállás adta lehetőséggel élve — a Peidl-kormány gyors eltávolítását. Miután József főherceg az antant budapesti képviselőinek felhatalmazása alapján Fried-

richet miniszterelnökké nevezte ki, a Friedrich-csoport politikai pártot alakított, Keresztény Nemzeti Párt néven.

Ebben az időben megkezdte tevékenységét az úgynevezett Kereszténységi Gazdasági Párt. Ez a párt utóda a Habsburg-monarchia idején alakult Néppártnak, amely az 1918-as októberi forradalom után vette fel a Keresztény Szociális Gazdasági Párt nevet. Ugyanekkor a párt korábbi vezetői, gróf Zichy Aladár és Rakovszky István képviselőházi alelnök háttérbe húzódtak, s a kereszténységi párt vezetésébe bekerült Ernst Sándor katolikus pap, pápai kamarás és Huszár Károly egykori tanító (1910 óta a Néppárt országgyűlési képviselője). 1919 szeptemberében a Bethlen-csoport közreműködésével, különösen Teleki Pál aktív részvételével a Friedrich-féle Keresztény Nemzeti Párt és az Ernst—Huszár-féle Kereszténységi Gazdasági Párt egyesült, és felvette a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (KNEP) nevet. Ehhez csatlakozott Haller István csoportja is, amely még a Néppárt idején szorosan együttműködött Ernstékkel. Haller Istvánék előbb ugyan próbálkoztak külön „kereszténységi szocialista párt" alapításával, de a KNEP megalakulásakor ahhoz csatlakoztak.

A KNEP-en belül különböző legitimista csoportok működtek együtt, de a vezető szerep a Habsburg-restauráció előkészítésén dolgozó Friedrich-csoporté, mely az Andrássy Gyula körül csoportosuló szélső legitimistákkal együttműködött. Andrássy egyik politikai szövetségese Rakovszky István, az egykori Néppárt vezére, aki szintén a KNEP-be lépett. A Bethlen-csoportból a KNEP-be belépő legjelentősebb politikus Teleki Pál volt.

A régi Országos Kisgazdapárt a „keresztény blokk" másik fő pártjaként szerveződött újjá. A visszaállított tőkés-földbirtokos hatalom szükséges támasza volt. A nagybirtokosok számára azonban különös gondot okozott, hogy miképpen korlátozza a földreform demagógiát s a kulákság ezzel kapcsolatos földszerzési kísérleteit és politikai ambícióit, — s hogyan vigye egyben zátonyra az egész parasztság földreform-követelését. A Kisgazdapártba tehát kellő „mérsékletet" tanúsító politikusok léptek be, és ezek ott vezető pozíciót szereztek. Báró Korányi Frigyesből így lett „kisgazda"-politikus. Másrészt a nagybirtokosok emberei megalakították a Keresztény Földműves Pártot, másnéven Agrárpártot, a Kisgazdapártnak mint „agrárképviselet"-nek a gyengítésére.

A Keresztény Földműves Párt vezetője a már említett Rubinek Gyula, az OMGE igazgatója lett. E párt szervezésében közreműködött Pallavicini György őrgróf is. Jelentős szerepet

kapott a pártban Rubinek öccse Rubinek István, aki egyébként a Weiss Manfréd nagytőkés család jogtanácsosa volt. Horthyék budapesti bevonulását követően, a fővezérség hatalmi nyomásával a Kisgazdapártot arra kényszerítették, hogy egyesüljön a Földművespárttal. Ennek végrehajtása során az egyesített Kisgazdapártba került és ott vezetőszerepet nyert Gaál Gaszton is. Belépett az egyesített Kisgazdapártba Gömbös Gyula, a MOVE vezére és más horthysta elemek is. Gömbös Gyula az egyesített Kisgazdapárt „szabad királyválasztó" szárnyának lett egyik fő szervezője.

A nagytőkések egyik csoportjának a támogatásával Nemzeti Polgári Párt néven konzervatív párt alakult mint a „keresztény blokk" pártjainak szövetségese, amely azonban a liberális ellenzéki pártokkal is próbált vetélkedni. Törpe párt maradt. E párt elnöke Heinrich Ferenc nagykereskedő. Pártja 1918 őszén Magyar Polgári Párt néven alakult, s az ellenforradalom után Nemzeti Polgári Párt néven jelentkezett ismét, néha Nemzeti Liberális Párt néven is szerepel. 1919 decemberében e párt Heinrich-vezette szárnya és a Lovászy—P. Ábrahám szárny elszakad egymástól. A Heinrich-csoport egyesül a régi munkapárti politikusok egy csoportjával — Perényi báró, Kürthy báró és társai csoportjával — és megalakítják a Nemzeti Középpártot. Ez a konzervatív párt később beolvadt a Bethlen-féle egységes pártba. A Lovászy—P. Ábrahám csoport 1919 decemberétől külön pártként tevékenykedik tovább, ugyancsak törpe párt marad. 1919 decemberében Országos Nemzeti Párt, majd 48-as Függetlenségi Párt néven tevékenykedik.

A Tanácsköztársaság leverése után a liberális ellenzék pártalakítási kísérletei beleütköztek a „keresztény blokk" nevében folytatott terrorpolitikába, amely még a liberális pártok működésében is az „októbrista" veszélyt, a polgári demokratikus forradalom rémét látta. A liberális pártalakítók élén olyan politikusok álltak, akik 1917—18-ban a Monarchia megmentésén fáradoztak, s a kommunizmus elleni terrorhadjáratban készségesen közreműködtek, de ennek „törvényes formáit" sürgették, és az antiszemitizmus ellen foglaltak állást, a pogromokat elítélték, s természetesen teljes működési szabadságot követeltek.

A liberálisok egyik csoportja Vázsonyi Vilmos vezetésével felélesztette az úgynevezett Demokrata Pártot. Ez a párt főleg a városi középburzsoázia pártja, melynek tömegeit a zsidó kispolgárság alkotja. Vázsonyi maga az egyik legjelentősebb liberális

politikus, izraelita vallású, egyébként királypárti; a kommunista-ellenes uszításban és a Szovjetunió rágalmazásában igyekezett nem elmaradni a „keresztény blokk" vezetőitől, de az antiszemitizmus ellen, amikor csak tudott, élesen fellépett; természetesen a liberálisok működési szabadságáért is kiállt, e célból a hangos politikai fellépéseket és a csendes alkudozásokat kombinálta. Horthynak a kormányzóságra való törekvései aggodalommal töltötték el.

A liberálisok egy másik szárnya Bárczy István és Ugron Gábor vezetésével csoportosult. Bárczy István a forradalmak előtt Budapest főpolgármestere. Ugron Gábor a forradalom előtt az Andrássy-féle Alkotmánypárt tagja, s a Tisza-kormány bukása után az Eszterházy-kormányban, valamint a Wekerle-kormányban is belügyminiszter. A Bárczy—Ugron-csoport Nemzeti Szabadelvű Párt-ot alakított. A „keresztény blokk" szempontjából a liberálisoknak ez a szárnya volt a mérsékeltebb. A Szabadelvű Párt mögött a nagytőkések egy csoportja és a középburzsoázia bizonyos rétegei álltak, de a „keresztény blokk" pártjaival nem tudott versenyezni, s az antant támogatása iránti reményeik sem váltak valóra, mert az antant hatalmak csak segédszerepet kívántak biztosítani számukra.

A Demokrata Párt és a Nemzeti Szabadelvű Párt még a Friedrich-kormány idején egyesült és felvette a Nemzeti Demokrata Polgári Párt nevet. Később e párt ismét különböző csoportra bomlott, egyes részei más csoportokkal egyesültek.

A legálisan működő ellenzéki pártok közül a legjelentősebb tömegbefolyása a Szociáldemokrata Pártnak volt, amelyet a Tanácsköztársaság megdöntése után Peyer Károly, Peidl Gyula és társainak, tehát a jobboldal képviselőinek vezetésével szerveztek újjá. Az újjászervezés lényege: a kommün alatt nagyon „exponált" baloldaliak eltávolítása. Ezt a „tisztítást" mindenekelőtt a fehérterror végezte el, a kommunisták és a baloldali szocialisták könyörtelen üldözésével, legyilkolásával, börtönbe és internáló táborba zárásával, emigrációba kényszerítésével. De a nagy terrorhadjárat ellenére is jelentős baloldali erők voltak a Szociáldemokrata Pártban és a szakszervezetekben. Arról azonban Peyerék a svájci emigrációból hazatérő Garamival együtt gondoskodtak, hogy a pártvezetőséget a kezükben tartsák. A Peidl-kormány félretolása után a Szociáldemokrata Párt legális léte hosszú hónapokig kérdésessé vált, de a szakszervezetekbe tömörült szervezett munkásság jelentős erőire és a nemzetközi

segítségre támaszkodva a párt végül is biztosítani tudta legalitásának elismerését. Hogy maga a pártvezetőség ebben milyen szerepet játszott, azt főleg a titkos Bethlen—Peyer paktum megkötése kapcsán fogjuk meglátni, bár ennek előzményeivel már előbb is találkozunk.

A Szociáldemokrata Párt vezérkara a kapitalista restaurációt polgári demokratikus módon óhajtotta. A Szociáldemokrata Pártnak is ez nyújthatott volna teljes működési lehetőséget. Nagyon hamar világossá vált azonban a pártvezetőség számára is, hogy az antant hatalmaktól hiába várja a demokratikus szabadságjogok biztosítását Magyarországon. Ennek ellenére továbbra is az antant hatalmak iránti „demokratikus" illúziókat terjesztette, és vállalta a közreműködést a szovjetellenes és kommunistaellenes uszításban, a kommunisták legyilkolásában is.

A Friedrich-kormányban — mely a „keresztény blokk" kormánya — az ismételt átalakítások után is a KNEP képviselői voltak túlsúlyban, s közöttük is a Friedrich-csoporté volt a vezető szerep. A miniszterelnöki tárcán kívül Beniczky és Schnetzer útján a belügyi és hadügyi tárcát is a kezében tartotta. A Friedrich-csoport negyedik tárcája, a Csilléry András részére kreált „népegészségügyi" miniszteri tárca, amelynek azonban a hatalomért való vetélkedésben nem volt jelentős szerepe.

A KNEP-en belül, az egykori Néppárt „keresztényszociális" csoportja két tárcát kapott. Az egyik Huszár Károly kultuszminiszteri tárcája, mely jelentős hatáskörű; Huszár kezébe került a politikai és egyéb természetű összeköttetés fenntartása a katolikus püspöki karral, amelynek aktív politikai támogatásáért különböző csoportok vetélkedtek. A másik Haller István propagandaügyi minisztériuma, melynek viszont nem volt számottevő jelentősége a hatalmi vetélkedésben.

A visszaállított tőkés-földbirtokos uralom számára az egykori néppártiak keresztényszociális csoportja szükséges támasz, mert ők a „keresztény középosztály" jelszavával űzött demagógia fő ideológusai és agitátorai, és tőlük várták a keresztényszocialista szakszervezeti mozgalom hatékony erősítését is. (Ez utóbbi kísérletek sikertelensége miatt túlnyomóan a „keresztény középosztály"-lyal kapcsolatos demagógiára koncentrálták erőiket.)

A Friedrich-csoport az Andrássy Gyula és Rakovszky István által irányított legitimista vezérkar fő politikai szövetségesévé

vált a „keresztény blokk" táborán belül folyó hatalmi vetélkedésben. Az Andrássy-csoport azonban az elvben szintén legitimista (de a fővezérséggel ujjat húzni nem akaró) Haller—Huszár csoporttal is kapcsolatban állt, és igyekezett biztosítani közreműködésüket a Habsburg-restaurációban.

A Bethlen—Teleki csoport ez időben elég óvatos, inkább háttérben tevékenykedik, építi kapcsolatait különböző politikai csoportokkal és a fővezérséggel. Óvatosságukban talán szerepet játszott az a tény is, hogy Bethlen is, Teleki is (protestánsok lévén) nehezebben biztosíthatták maguknak a katolikus püspöki kar támogatását. A hatalomért folyó versengés adott körülményei között e tényezőnek is szerepe volt az uralkodó osztályok táborában. Bethlen és Teleki református volta viszont könnyebbé tette számukra az ugyancsak református Horthyval való megegyezést, a katonai diktátor bizalmának a megnyerését. (Egyébként Friedrich István is protestáns volt, evangélikus, de ő a Habsburg-restauráció vezérkarával lépett szoros szövetségre, ami a fővezérséggel való összeütközésének alapvető oka lett.)

A harmadik Friedrich-kormányból, mint ezt fentebb már említettük, kimaradt a Kisgazdapárt két képviselője, s helyükbe behozták az újonnan alakított Földművespárt két képviselőjét földművelésügyi, illetve „kisgazda" miniszternek. A Kisgazdapárt visszaszorításához és meglovaglásához ez volt az előkészítő lépés, amelyet a Huszár-kormány megalakítása után követtek a további, sokkal jelentősebb akciók.

Friedrich csoportja, Andrássy—Rakovszky csoportja és a Bethlen—Teleki csoport váltak — a fővezérség mellett — a politikai vezető szerep megszerzéséért kibontakozó küzdelemben fő riválisokká. Ebben a harcban fontos szerepet játszott — a már említett — kormánybiztosi intézmény, aminek a bevezetésére a Friedrich-kormány rákényszerült. A kormánybiztosok rendkívüli felhatalmazást kaptak: a „helyi viszonyoknak" megfelelően intézkedhettek. Az antant által megszállt területeken a megszálló hatóságoktól függően kellett a helyi viszonyokat figyelembe venniök, viszont a fővezérség ellenőrzése alatt álló dunántúli területeken a katonai hatalom túlsúlyával rendelkező fővezérség és katonai parancsnokságainak akaratát kellett figyelembe venniök, egyéb érdekeik és politikai céljaik mellett.

A kormány — mint láttuk — mindenekelőtt legitimista nagybirtokosokat nevezett ki kormánybiztosoknak. Pallavicini őrgróf, Sigray gróf, Zichy gróf, Károlyi gróf és társainak kinevezése

ezt bizonyítja. A kinevezéseknél a kormány nyilván figyelembe vette azt, hogy az illető személyeknek milyen a reális befolyásuk azon a területen, amelynek kormánybiztosául kinevezték. A siófoki fővezérség ellenőrzése alatt álló területen a horthysta katonai körök a saját politikai céljaikat követve befolyásolták a kormánybiztosok tevékenységét. Mind Andrássyéknak, mind Friedrichéknek, mind a Bethlen—Teleki-csoportnak számolnia kellett a fővezérség reális katonai erőivel, eme erők viszonylag gyors növekedésével, mellyel a kormány közvetlen antant felügyelet alatt álló csendőri és rendőri alakulatai sem létszámban, sem felszerelésben, sem összpontosítási és mozgósítási lehetőségben nem tudtak versenyre kelni. A kormánybiztosok egy részének — a dél-dunántúliaknak és a nyugat-magyarországiaknak — számolniok kellett a fővezérség követeléseivel, alkudozniok és egyezkedniök kellett Horthyékkal.

Horthynak és a fővezérségnek szintén számolnia kellett azzal, hogy az uralkodó osztályok táborában a nagybirtokosok túlnyomó többsége, a püspöki kar, a nagytőkések többsége, vagy legalábbis jelentős része legitimista, s a „keresztény blokk" táborában ebben az időben a politikai túlsúly a legitimistáké. A nagybirtokos osztálynak igen erős a közvetlen és közvetett kapcsolata a tisztikarral; ennek pedig az a velejárója, hogy a legitimista befolyás a tisztikarban is igen erős. Horthyt és fővezérségét ez a körülmény is óvatosságra intette politikai-hatalmi céljaik kifejtésében. Horthy azonban avval is számolhatott, hogy a legitimisták egyelőre nem tehetnek kísérletet a Habsburgok ismételt trónraültetésére, s ennek megvalósításához csak a fővezérség katonai erőinek segítségében reménykedhetnek, abban, hogy Horthy, — Ferenc József egykori szárnysegéde — támogatni fogja őket. Horthy nem is habozott az őt felkereső legitimisták előtt hangoztatni hűségét a Habsburg-ház iránt, és elismerte IV. Károly trónigényét, hozzátéve azonban, hogy ennek realizálása egyelőre lehetetlen. Ugyanakkor a fővezérség emberei: Gömbös Gyula, Magasházy László és társaik erőteljes Habsburg-ellenes agitációt és szervező munkát bontakoztattak ki „szabad királyválasztói" jelszóval. Horthy e tekintetben két vasat tartott a politikai harc tüzében. A legitimisták előtt hagyományos Habsburg-hűségét hangoztatta, s azt, hogy alkalomadtán ő maga fogja IV. Károlyt hozzásegíteni a trón elfoglalásához. Ugyanakkor a szervezkedő „szabad királyválasztóknak" ő a tényleges vezére, sőt egy részüknek királyjelöltje is. Erről később még lesz szó.

Prónay Pál, a fővezérség 1. számú tiszti különítményének hírhedt parancsnoka — aki később a legitimistákkal is összeszűrte a levet, és ezért, meg más okok miatt is a második királypuccs után félreállították (mint alezredest nyugdíjazták) — többször megfordult a siófoki fővezérségen, és gyakran tárgyalt Horthyval, meg a környezetében levőkkel. Tudomása volt az ott folyt különféle más tárgyalásokról is. 1919 augusztus közepén találkozott először Siófokon Horthyval. Ebben az időben folyt a Friedrich-kormány első újjáalakulása körüli huzakodás. Prónay beszélgetett a fővezérrel „azokról a mesterkedésekről, amit a zsidók József főherceg személyével űznek, mert mindez tulajdonképpen a szegedi ellenforradalmi kormány és ő ellene, Horthy ellen irányul." Budapesten ugyanis Horthy személyével szemben „már József főherceg személyével kísérleteztek . . . őt állították be homo regiusnak, dacára annak, hogy szintén Habsburg. József főherceg viszont szabadkőműves befolyásra Friedrich Istvánt bízta meg kormányalakítással."[35] (Prónay szerint u. i. minden, ami az ő nézeteitől eltér és törekvéseivel ellentétes, az a zsidók, zsidóbérenc liberális szabadkőművesek, kommunisták és kommunista bérencek mesterkedéseinek az eredménye.) Prónay fenti közlésében az a figyelemre méltó, hogy a sorok között kiolvasható: a fővezérség és különítményeinek egy része már akkor Horthy kormányzóvá tételét tűzte ki célul, amikor a fővezérséget megalakították és önállósították.

Prónay megemlíti, hogy Gömbös Gyula tőle „megfelelő tiszteket" kért a MOVE szervezéséhez,[36] — s miután ekkor barátságos viszonyban volt Gömbössel (később halálos ellensége lett), küldött is neki embereket, köztük Marsovszky György főhadnagyot, aki később Gömbös személyi titkára lett, majd pedig a frankhamisítás akalmával a hamis frankok egyik terjesztője volt. A Gömbös-féle MOVE mostani újjászervezése a horthysta különítmények segítségével indult, s a „szabad királyválasztók" pozícióinak erősítésére is igyekeztek felhasználni.

Prónay — valószínűleg szeptember második felében — ismét Siófokra érkezett, s beszámolt Horthynak grázi küldetéséről, amelyre tőle kapott megbízást. Megemlíti, hogy ez alkalommal Horthy a legitimista Lehárral is tárgyalt, de a köztük levő tárgyalások „nem mentek egészen simán, miként ezt Lehártól

[35] Prónay Naplója. II. k. 194. old.
[36] Ugyanott. II. k. 220. old.

megtudtam", — írja. Miután Horthy „testestől-lelkestől Károly király hívének és alattvalójának mondotta magát — így aztán létrejött köztük a megértés és Lehár vk. ezredes alárendelte magát a fővezérnek. A köztük való viszony elmérgesítésén azonban többen dolgoztak — kik tudatosabban, kik pedig öntudatlanul".[37] A „tudatosak" természetesen a fővezérség „szabad királyválasztói". Prónay azt is megjegyzi, még pedig helyesen, hogy „az akkori helyzetet tekintve Horthynak Lehár csapataira még szüksége volt".[38]

Egy másik — október végi vagy november eleji — siófoki tartózkodásról írva Prónay előadja, hogy ekkor már folytak az előkészületek Horthy és a fővezérség csapatainak budapesti bevonulására. Ő azt az utasítást kapta, hogy különítményének Somogy megyében — akkor éppen Toponáron — tartózkodó részét, melynek „létszáma, főleg legénységben is igen megszaporodott", Dunaadonyba kell áthelyeznie és a budapesti bevonulásra készenlétben tartani. Ez alkalommal értesült arról is, hogy Horthy korábban már tárgyalt Friedrichhel, akit Budapesten felkeresett, s aki e látogatást október vége felé Siófokon viszonozta. Megemlíti Prónay, hogy itt szó esett Nagyatádi szerepéről is, „miután egy bizonyos klikk, akiknek ez a jóravaló parasztember útjában volt, engem különítményemmel ellene akart uszítani", ami magyarul azt jelentette: felszólították Nagyatádi meggyilkolására. Horthy, akit „már akkor Bethlenek, Pallaviciniek, Jankovichok, Hunyadi Ferencek és több más dunántúli nagybirtokosok környékeztek, már hajlott erre a nézetre. Én azonban nem mutatkoztam hajlandónak . . . Így azután István gazda láb alól való eltevése elmaradt".[39]

Prónaynak ezt a közlését alátámasztja Beniczky Ödön, aki jóval később, a hatalomból való kikerülése után, 1925. május 31-én *Az Ujság* című lapban közzétette a Somogyi—Bacsó ügyben tett vallomását. Beniczky közlése szerint ugyan Horthyék néhány hónappal később, 1920 elején fontolgatták Nagyatádi meggyilkolását. (Erre később visszatérek). Beniczky vallomása egyébként elsősorban nem ebből a szempontból fontos. E vallomásban (amelynek közléséért a Bethlen-kormány a lapot azonnal elkobozta, betiltotta, és Beniczkyt lefogatta) Beniczky elmondta — többek között — a Horthyval folytatott 1919. szeptemberi

[37] Ugyanott. II. k. 226. old.
[38] Ugyanott. II. k. 241—42. old.
[39] Ugyanott. II. k. 241—42. old.

vagy október eleji „kényes" tárgyalást. Ezt írja erről: „Szeptember első napjaiban (csak Beniczkynek a szeptember 11-én történt belügyminiszteri kinevezését *követően*, vagy éppenséggel *október* első napjaiban történhetett. — N. D.) Beniczky Ödön belügyminiszter megkérte Andrássy Gyula grófot, hogy a nagy tekintélyű államférfi kísérje el őt Siófokra, hogy a fővezérrel történő kényes tárgyalásoknál legyen segítségére. Röviddel ezután Bethlen István gróf, majd Polgárdiban Károlyi József gróf, székesfehérvári kormánybiztos és Andrássy sógora: Batthyány Lajos gróf földbirtokos csatlakoztak hozzájuk. Siófokon pedig az ott tartózkodó Pallavicini György őrgróf dunántúli kormánybiztos volt a résztvevője a fővezérrel történt tárgyalásnak.

A megbeszélés tárgyát Andrássy Gyula adta elő, vázolta a belés külpolitikai helyzetet. Felkérte a fővezért, hogy a tisztikar és különösen a tiszti századok önkényes garázdálkodásait szüntesse meg, nehogy az országnak ebből kára származzék. Horthy egyre növekvő izgatottsággal hallgatta az előadottakat, mikor azután Bethlen István gróf vette át a szót, kitörő idegességgel kiáltott rá:

— Hát még te is ellenem fordulsz?!

Pedig Bethlen csak szerény észrevételt tett: kifogásolta, hogy a tisztek néhol népgyűléseket tartanak. Ennek megszüntetését kérte, mert — szerinte — ez a hadsereg tekintélyének árt."[40]

Valószínű, hogy Horthyt nemcsak a különítmények kegyetlenkedéseinek megszüntetésére vonatkozó észrevétel ingerelte fel, hanem egyéb is, ami a „kül- és belpolitikai helyzettel", illetve a hatalomért dúló belső harcokkal lehetett kapcsolatban. Bethlen megjegyzése elsősorban azért hozhatta ki a sodrából, mert a fővezérség alakulatainak nyilvános politikai propagandáját ellenezte. Horthy ebben nem az *óvatosságra* intést értette meg, hanem úgy látta, mintha Bethlen is ellenezné az *ő politikai törekvését*, — s ezt Bethlentől nyilván nem várta.

Beniczky vallomásának, illetve a közzétételnek célja Horthy kompromittálása volt, s csupán a terrorral kapcsolatos tárgyalásuk lényegét ismerteti, és Horthy válaszából is csak az erre vonatkozó részt emeli ki. Az erről szóló vallomás így hangzik:

„Horthy Miklós ellenválaszát Beniczky Ödön helyes értelemben visszaadni nem tudja. Általában mentette a tisztek eljárását és igazolni igyekezett őket. Látva Beniczky jövetelük elégtelenségét, a következő kérdéssel szakította meg a fővezért:

[40] Az Ujság. 1925. május 31. —. — *(166—67.)*

— Ha a nemzeti hadsereg bevonul a fővárosba, lesz-e pogrom, igen-e vagy nem?

Horthy válasza:

— Pogrom nem lesz ! De néhányan fürödni fognak . . .

Kellemetlen csend, mire Beniczky Ödön felkérte a fővezért, hogy igérje meg, semmit sem fog cselekedni az ő híre, tudta és megkérdezése nélkül. Ezt habozás nélkül megigérte. Végül is a megbeszélés barátságosabb hangulatban végződött, mint ahogy indult."[41]

A fővezerségen lefolyt tanácskozás a nagybirtokos osztály képviselőinek tárgyalása volt az ellenforradalom katonai főparancsnokával, Horthyval és a csendőri—rendőri erők főnökével, Beniczkyvel. E tárgyalás résztvevői az uralkodó osztály táborán belüli küzdelem ama két legbefolyásosabb politikai csoportját képviselték, amelyek a fővezérséggel való megegyezésben is versengtek egymással, — jól tudva, hogy ez döntő jelentőségű a politikai vezető szerepért folyó harcukban. A Bethlen-csoport számolt azzal, hogy a megegyezés csak Horthy államfői ambícióinak elismerése és támogatása esetén lehetséges. Andrássyék viszont kétségesnek tartották, hogy ha Horthy elfoglalja az államfői tisztet, később hajlandó lesz-e átadni azt a Habsburgoknak, — bármennyire is hangoztatja hűségét a Habsburgház iránt.

A magyar uralkodó osztályok közül a földbirtokos osztály volt a tapasztaltabb a politikai hatalom gyakorlásában. Magyarországon hagyományos volt, hogy a tőkés-földbirtokos uralom politikai képviseletét az arisztokraták, mindenekelőtt grófok látják el. A bankok és iparvállalatok polgári származású urai, kiknek számos vezető képviselőjét a közös Monarchia idején az uralkodó bárói ranggal ajándékozta meg, elég szívesen és hatékonyan képviseltették érdekeiket földbirtokos arisztokraták által, akik a politikában jártasabbak, s üzleti társaknak is elég jól beváltak. Egyik vagy másik bank, iparvállalat, kartell vagy pénzügyi csoport befolyása a kormányzat gazdasági és általános politikájára annál hatékonyabb, minél több arisztokrata volt az üzlettársak között, aki politikai érdekeiket képviselte.

A földbirtokosok nagy tapasztalattal rendelkeztek a fegyveres erőkkel kapcsolatos ügyekben is. Döntő, csaknem kizárólagos befolyásuk volt a Monarchia főtiszti karára. Ez ugyancsak külön-

[41] Ugyanott.

leges jelentőségű akkor, amikor az uralkodó osztályokon belül folyó hatalmi küzdelmet mindenekelőtt az dönti el, hogy melyik politikai csoport, vagy a politikai csoportok melyik blokkja szerzi meg a döntő befolyást az ellenforradalom fegyveres erői fölött. A Friedrich-kormány — mint erre fentebb már utaltunk — alulmaradt ebben a versenyben a fővezérséggel szemben. A rendőrség összlétszáma 1913-ban a háromszor nagyobb területű magyar államban közel 9 ezer volt. Beniczky *október* 18-án közli Schnetzer hadügyminiszterrel, hogy az 1/3-ra csökkent területen a rendőrség létszámát 15 000 főre *akarja* fölemelni. „Arra vonatkozóan azonban, hogy a rendőrség jelenlegi létszáma hány főből áll, még hozzávetőleg sem szolgálhatok nagyméltóságodnak tájékoztató felvilágosítással" — írja — mert a megszállás és egyéb akadályok miatt „a szükséges adatok bejelentése végett az érdekelt hatóságokat utasítani nem állt módomban."[42] Így állt Beniczky belügyminisztersége alatt, 1919. október közepén a rendőrség szervezése.

Amíg a rendőrség és csendőrség újjászervezése — nagyrészt megfelelő számú „megbízható" jelentkező hiányában, de a román megszálló csapatok késleltetése miatt is — húzódott, Horthy már augusztus 21-én kelt hadseregszervezési utasításában elrendelte a sorozásokat; ugyanakkor megszabta azt is, hogy *munkásokat ne sorozzanak be.*[43] A körletparancsnokságokhoz szeptember 23-án küldött körrendeletében közli, hogy „a *sorozás* immár az antant misszió által is megengedtetett."[44] A fővezérség szeptemberi sorozási utasítása előírja: „*Besorozandók :* egyelőre csakis földműves és gazdaemberek (inkább maguk a gazdák, mint nagybirtokon dolgozó zsellérek és napszámosok), tehát csakis azon elemek, akik erkölcsi és politikai tekintetben kifogás alá nem esnek."[45] Horthy november 4-én ismét kiad egy szigorúan bizalmas utasítást, melyben elrendeli: „a szervezett munkások a katonai szolgálatra való behívásból kizárandók".[46] Nyilván szükség volt a hadseregben bizonyos számú munkásra is, s így a munkásság teljes kizárását enyhíteniük kellett, s csak a *szer-*

[42] H. L. Hadügyminisztérium. (A továbbiakban HM.) 1919. i. n. —.— *(194—95.)*

[43] Szegedi áll. levéltár. Főispáni bizalmas iratok. 1919. — III.—11. —.— *(190.)*

[44] H. L. MNHF. 1919. — 6070. —.— *(190.)* —Kiemelés az eredetiben.

[45] H. L. MNHF. 1919. — III. a. — 1567. —.— *(191.)* — Kiemelés az eredetiben.

[46] H. L. MNHF. 1919. — III. a. 2268. —.— *(190.)*

1. Egykorú gúnykép Horovitz Náthán amerikai ezredes siófoki „vizsgálatáról".

vezett munkásokra korlátozták. Azonban a besorozottakat is kétszeresen megrostálták. Az ellenforradalom csak ilyen megrostált hadsereggel végezhette el népgyilkos munkáját és válthatta le a román királyi csapatokat. Ehhez azt az ellenállást is el kellett nyomniuk, amit a dolgozó parasztság mindenfelé tanúsított a Horthy-féle sorozásokkal szemben.

Az antant, főleg az Egyesült Államok és Anglia sürgetésére — mint fentebb már említettem — siettette a románok kivonulását, a helyzet „rendezését". E célból napirendre tűzték Horthy csapatainak Budapestre való bevonulását — a román csapatok egyidejű távozása mellett.

Amerikai-angol kísérlet a horthysta seregek budapesti bevonulása előtt a fővezérségi alakulatok vérengzéseinek elleplezésére.

A Horthy „nemzeti hadserege" budapesti bevonulásának voltak politikai akadályai: így a világ dolgozóinak mélységes felháborodása Horthy hóhércsapatai, különösen a tiszti századok és a „karhatalmi" alakulatok vadállati kegyetlenkedései miatt. Bár az elkövetett gaztetteknek csak kis része vált széles körben ismertté, már ez is megmutatta, hogy Horthy önálló különítményként működő, közvetlenül a fővezérségnek alárendelt tiszti századai és a körletparancsnokságoknak alárendelt „karhatalmi alakulatai" játszották a vezető szerepet az iszonyatos mészárlásokban. Mindez azonban csak megerősítette az imperialista nagyhatalmak vezető köreinek bizalmát a fővezér és csapatai iránt. Emeltek ugyan bizonyos kifogásokat a vérengzésekről hirhedtté vált tiszti századok és „karhatalmi" katonai egységek ellen, de nagyon is megelégedtek azzal, hogy Horthy egyszerűen átkeresztelte ezen egységek gyűlöletessé vált neveit.

Horthy sorozott hadseregének nélkülözhetetlen „biztosítékai" voltak a „vadász"-századoknak átkeresztelt tiszti századok és a „csendőrtartalék"-nak átkeresztelt karhatalmi különítmények rablógyilkos hordái. Az antant hatalmak, különösen a románok kivonulását sürgető amerikaiak és angolok, készséggel tudomásul vették Horthy átkeresztelési manőverét; számukra ez nagyon is megfelelt.

Röviddel ezután segítséget nyújtottak Horthynak ahhoz is, hogy a világ demokratikus közvéleménye előtt letagadja a bes-

tialitásokat, amelyeket felfegyverzett rablógyilkosai az ő vezetésével követtek el.

Bandholtz amerikai tábornok szeptember 18-án Bécsből, Halstead amerikai ezredestől értesítést kapott Horthy csapatainak borzalmas dunántúli pogromjairól. Ez az értesítés egy magyarországi „megbízhatónak látszó" személy levelét tartalmazza, mely tudatja, hogy a fehérgárda rettenetesen dühöng, s szörnyűségeket közöl a fosztogató fenevadak vérengzéseiről és kegyetlenkedéseiről. A levél írója *nem a kommunisták üldözését* kifogásolta, hanem azt, hogy sok „ártatlant" vetnek börtönbe és kínoznak meg *„azon ürügy alatt*, hogy kommunisták". Leírja továbbá, hogy az Ausztriának kijelölt járásokban rendszeres zsidó- és németüldözések folynak. „A Dunántúl, Celldömölkön, Jánosházán, Lábodban, Monospatakon. Tapolcán, Kőszegen, Diszelben, Sümegen és Sárvárott fehérgárdisták fosztogatást és pogromokat rendeztek, a legszörnyűbb bűnöket követték el parancsnokaik szeme láttára. Tapolcán a szeptember 9-i pogrom, magyarok megállapítása szerint, 40 millió korona kárt okozott . . . Nyolcvan házat kifosztottak, a legtöbb bentlakó súlyosan megsebesült. A gyilkolás csak reggel négy órakor szűnt meg . . ." A levél további részleteket is közöl a kegyetlenségekről.[47]

Bandholtz tábornok leküldte egyik megbizottját, Horovitz Náthán ezredest Siófokra, Horthyhoz, hogy ott, a vérengző csapatok vezetőjénél „állapítsa meg" a „tényállást", Horovitz érkezéséről és érkezésének céljáról a fővezérséget valószínűleg előre értesítette, hogy a látogatást kellően „előkészíthessék". S hogy ezt „jól" előkészítették, azt bizonyítja Eckhardt Tibor külügyminisztériumi sajtófőnök szeptember 25-i jelentése, amelyben közli: „A látogatásról előre tájékoztatott zsidóság mindenütt kifogástalanul vallott."[48]

Horovitznak esze ágában sem volt csak egyre is azon helyek közül elmenni, amelyeket Halstead a vérengzések színhelyéül felsorolt. „Vizsgálatának" jellegét a Horthy-tisztekkel való dőzsölése mutatta. Eckhardt jelentése szerint „megnézték" a fővezérség siófoki börtönét is, s azután Horovitz nyilatkozatot tett közzé, melyben letagadta a Horthy-bandák gazságait, gyilkosságait. Horovitz nyilatkozata, amellyel Horthyról amerikai pecséttel ellátott erkölcsi bizonyítványt igyekezett kiállítani — a

[47] O. L. Külügyminisztérium. (A továbbiakban KÜM.) 1919. — 77. Bt. vegyes. — . — *(160.)*

[48] O. L. KÜM. 1919—77. Bt. vegyes. — . — *(161.)*

megkínzottak és meggyilkoltak olyan szemérmetlen meggyalázása, mint amilyenre csak a Horthy-tisztekhez hasonló fenevad lehetett képes. Elismeri ugyan, hogy történtek vérengzések, gyilkosságok, de azt állítja, hogy mindezt „mások" követték el. Arcátlanul azt állítja, hogy ha Horthyék — akik külön börtönt is berendeztek — mégis alkalmaztak megtorlást, ahhoz csak az engedetlen magatartásúakkal szemben folyamodtak, míg a „jó viselkedésű zsidókat vagy kereszténveket" nem bántalmazták.[49] Halstead azt közölte Bandholtz tábornokkal, hogy az egyik dunántúli pogromnál gyermeklányokat gyaláztak meg és dobtak a kutba. „Két lány önként ugrott bele, hogy a meggyalázástól megszabaduljanak, a katonák pedig kézigránátokat dobtak utánuk . . ."[50] Ez a szörnyűség — egy a sok közül — Horovitz jelentése szerint azért történhetett meg, mert az áldozatok „rossz magaviseletűek" voltak!

Eckhardt jelentéséből az is kitűnik, hogy Horovitzot egy angol őrnagy is elkísérte siófoki útjára és asszisztált annak „vizsgálatához." Az angol cinkostárs megelégedéssel nyilatkozott Eckhardtnak a „vizsgálat" sikeréről, de a pogromisták mellett való nyilvános kiállásban átengedte az elsőbbséget a „rangidős" amerikainak.

Horovitz amerikai ezredes nyilatkozata Horthy csapatainak budapesti bevonulását készítette elő, amit az angolok teljes mértékben támogattak. A horthysta körökkel ők is szorosabb kapcsolatot építettek ki.

Horovitz szemérmetlen nyilatkozatát Bandholtz a párizsi Ötös Tanácsnak is elküldte mint „ajánló levelet" Horthy szolgálatainak fokozottabb igénybevételére. Holott Bandholtznak — mint már 1919. augusztus 31-én ő maga jelentette a párizsi béketárgyalási bizottságnak — sok adat állt rendelkezésére Horthyék vérengzéséről. A munkások és parasztok tömeges agyonverését és börtönbe vetését természetesen nem hányta szemére sem Horthyéknak, sem Friedrichéknek, csupán a zsidóellenes pogromokról szóló értesüléseit jelentette. Különösen amiatt méltatlankodott, hogy a fosztogató fehérgárdista bandák már *gazdag* zsidókat is kiraboltak és legyilkoltak. „Egy ideig megelégedtek azzal — írja Bandholtz —, hogy az utcán verik a zsidókat, de az elmúlt néhány nap alatt megbízható értesüléseket

[49] Papers . . . XII. k. 695. old. — . — *(162.)*
[50] O. L. KÜM. 1919—77. Bt. vegyes. — . — *(161.)*

kaptunk arról, hogy sok kiváló és gazdag embert akasztottak fel vagy lőttek agyon a távolabbi városokban."[51] Nem egészen egy hónappal e jelentés után Bandholtz embere, Horovitz ezredes, nyilvánosan letagadta mindazt, amit Horthyék vérengzéseiről pontosan tudott. De ekkor az amerikai kormánynak arra volt szüksége, hogy Horthy csapatainak budapesti bevonulását a párizsi Ötös Tanácsnál ily módon is elősegítse és sürgesse.

[51] Papers . . . XII. k. 665—666. old. — . — *(30.)*

III.

A HORTHYSTA HADSEREG BEVONULÁSA BUDAPESTRE ÉS A HUSZÁR-FÉLE „KONCENTRÁCIÓS" KORMÁNY MEGALAKÍTÁSA

Az antant hatalmak megtették a szükséges előkészületeket Horthy csapatainak budapesti bevonulására és a román csapatok kivonására a Dunántúl általuk megszállt északi vidékeiről, valamint a magyar fővárosból. Ez csak az első lépés volt a királyi román csapatoknak Magyarországról való kivonására, abból a célból, hogy e csapatokkal erősíthessék a besszarábiai frontot a szovjet Vörös Hadsereg ellen.

Az antant hatalmak megegyeztek abban, hogy Horthy hadseregének budapesti bevonulását egybekapcsolják olyan magyar kormány létrehozásával, amelyet jogilag is elismernek. Abban állapodtak meg, hogy az ellenforradalom különböző pártjaiból alakult koalíciós kormányt hoznak létre, amelyben a vezető szerep az úgynevezett „keresztény blokk" pártjaié, de biztosítják a liberálisok és a Szociáldemokrata Párt jobboldali vezetőinek a közreműködését is. Számolniok kellett a nemzetközi demokratikus közvélemény mélységes aggodalmával és felháborodásával, amit az fog előídézni, hogy Budapestet a vérengzéseiről hírhedt hadseregnek adják át. E felháborodás megelőzésére politikailag célszerűnek látszott az új magyar kormány összetételét úgy megszabni, hogy abban a „keresztény blokk" pártjai és csoportjai mellett a liberálisoknak és szociáldemokratáknak is legyen valamilyen szerepük. Az antant hatalmak célszerűnek ítélték ezt abból a szempontból is, hogy a nyílt ellenforradalmi diktatúrát támogató tevékenységük ne olyan leplezetlenül csúfolja meg az ő „diktatúra-ellenes", „*demokratikus*" jelszavaikat, amelyeket a szovjetellenes intervenciók és a szocialista forradalom elleni fellépéseik során lépten-nyomon hangoztattak. Célszerűnek mutatkozott a „keresztény blokk" koalíciójának ilyen kiegészítése abból a szempontból is, hogy enyhítse az ellenforradalommal sújtott

magyar nép gyűlöletét az antant által szentesítendő népellenes kormánnyal szemben.

A „keresztény blokk" kormányának ilyen kiegészítése kellemetlen volt a Friedrich-kormányt vezető Friedrich—Beniczky csoportnak és talán még inkább a fővezérségnek. Valószínű, hogy a Friedrich-csoport elsősorban a kormányon belüli vezető szerepének megingásától, elvesztésétől tartott. A fővezérséget pedig mindenekelőtt az aggasztotta, hogy akár csak egy-két liberális és szociáldemokrata politikus bevétele a kormányba betekintést enged számukra az ügyekbe, és könyebbé teszi a vérengzések és fosztogatások ismertetését, amelyeket különösen a fővezérség tiszti különítményei és „csendőrtartalék"-nak átkeresztelt karhatalmi alakulatai elkövettek, végrehajtanak és folytatni készülnek az ország más részein, ahol csak a kivonuló román csapatokat felváltják. E szörnyű tények széleskörű ismertetése politikai fegyver a liberálisok és szociáldemokraták kezében, s e fegyverrel könnyebben élhetnek, ha a kormányban is képviseletet nyernek.

Emellett a fővezérség és a KNEP-politikusok számottevő része a *totális diktatúra* valamilyen formájú kiépítését tűzte ki céljául, beleértve ebbe a liberális pártok és a Szociáldemokrata Párt megsemmisítését is. E politika céljait szolgálta a hírhedt Ébredő Magyarok Egyesülete nevű fajvédő szervezet, a Gömbösféle MOVE és a többi reakciós egyesület, társaság, amelyekkel a horthysta katonai vezető körök politikai kapcsolatot tartottak, s amelyeket részben a fővezérség tiszti különítményeiből oda vezényelt emberek szerveztek és irányították.

A fővezérség az általa megszállt területeken járási propaganda tiszteket is beállított — ezeket „nemzetvédelmi tisztek"-nek keresztelték el, s részükre már szeptember 15-én utasítást adott arra, hogy a kommunistákon kívül a demokraták, a szociáldemokraták és a liberálisok ellen is agitáljanak.[1] (A zsidóellenes uszításban külön nem is szorultak semmiféle ösztönző uszításra.) A fővezérség politikai törekvését akadályozni látszott és agitációjában nehézségeket támasztott most az antantnak az a követelése, hogy a „keresztény nemzeti irányzat" képviselői egy kormányba kerüljenek egy-két liberális és „mérsékelt" szociáldemokrata politikussal.

[1] H. L. MNHF. 1919. kat. — 134. —.— *(172.)*

Az antant e követelése a Friedrich-kormányt is és a fővezérséget is nyugtalanította; mindkettő megpróbált ellenállni.

Október 23-án Budapestre érkezett Sir George Clerk angol diplomata, hogy a párizsi békekonferencia Legfelső Tanácsának megbízásából tárgyalásokat folytasson az új kormány megalakítása, úgyszintén Horthy hadserege budapesti bevonulásának politikai elősegítése céljából. Másnap Beniczky távírógépen felszólította Pallavicini Györgyöt: „Légy kegyes kormánybiztosok útján sürgősen intézkedni, hogy kisebb számú küldöttségeket indítsanak Budapestre Clerkhez a kormány elismertetése érdekében. A küldöttségeknek különösen azt kellene hangsúlyozni, hogy e mögött a kormány mögött áll az ország túlnyomó többsége, hogy nem hajlandók szocialista uralmat tűrni, és hogy a Budapesten levő liberális pártok egyáltalán nem fontos tényezők."[2] Pallavicini ezt az utasítást továbbította a többi dunántúli *kormánybiztosnak*, s rajtuk keresztül megkapták a *főszolgabírók* is.

A fővezérség a *katonai körletparancsnokságok* útján adott ki bizalmas felhívást, Clerk megfelelő „tájékoztatása" céljából. Ez némileg eltér a Beniczky-félétől, de célja hasonló. Így szól: „Sir George Clerk az antant nevében követeli, hogy a magyar kormány kebelébe szocialistákat és liberálisokat is felvegyen. Oka ennek, hogy az antant még ma sincs tájékozva a magyar nép hangulatáról. Felkérem ezért tisztelt címet, hogy odahatni szíveskedjék, miszerint Sir George Clerk Budapest, Werbőczy-utca, Horthy fővezér és Friedrich miniszterelnök címére oly tartalmú táviratok intéztessenek, melyek tartalma szerint a lakosság osztatlan lelkesedéssel tesz tanúságot a keresztény nemzeti irány mellett, csak azt valló kormányt támogat, más kormánnyal kötött békét nem ismeri el . . . Ily és hasonló tartalmú táviratok földműves, iparos, vagyontalanok, község asszonyai és leányai nevében is intézendők.

Ezen akció haladéktalanul keresztülviendő volna, melynek végrehajtásában nemzetvédelmi tisztek támogatják".[3]

A fővezérség által sürgetett táviratoknak nem a *Friedrich-kormány* elismerését, hanem csupán a *„keresztény nemzeti irányt"* képviselő kormányt kell követelniük. A táviratokat nem csak Clerkhez küldetik, hanem Horthy és Friedrich részére is, nyilván

[2] PI. A. XII. 7. — 1919./12. — . — *(208.)*
[3] H. L. Tolna megyei kat. papság. 1919—1101. — 5. hdm. — . — *(209—10.)*

„dokumentációs érv"-ként a tárgyalásokon való felhasználásra. Valószínű, hogy ezeknek a táviratoknak a szövegében Friedrich és Horthy megegyeztek egymással, Friedrich október végi siófoki látogatása alkalmával, melynek „barátságos" légkörét Prónay is említi Naplójegyzeteiben. Naivság volt persze azt hinni, hogy ilyen módon megtéveszthetik a ravasz angol diplomatát. Viszont Clerk számára fontos volt, hogy megértesse a „keresztény irányzat" képviselőivel: a liberálisok és jobboldali szociáldemokraták kormányon belüli szereplése és különösen politikai közreműködésük Horthyék budapesti bevonulásában az ő részükre is hasznos lesz. Fontos volt neki az is, hogy a liberális csoportok és a Szociáldemokrata Párt vezetőit rávegye ennek a szerepnek az elvállalására.

1919 októberében, amikor az amerikai és angol imperialisták nyomatékosan sürgették a román megszállók kivonulását és azok felváltását Horthy csapataival, a nemzetközi helyzetben igen lényeges változások következtek be Szovjet-Oroszország javára. 1919 október közepén a Vörös Hadsereg megállította Gyenyikin seregeinek offenzíváját: október 20-án felszabadították Orelt, s november 21-én megindult a Vörös Hadsereg általános ellentámadása. Az antant hatalmak ebben a helyzetben sürgették a magyar ellenforradalmi hadsereg, valamint a csendőrség és rendőrség további szervezését és azt, hogy Horthy csapatai foglalják el az ország keleti részeit is.

A Vörös Hadsereg sikeres ellentámadása a román imperialisták félelmét is előidézte. Ez minden bizonnyal arra szorította őket, hogy vonják ki csapataikat Magyarországról, saját országuk népének hathatósabb elnyomása céljából.

Az adott helyzet figyelembevételével kell tehát megítélni azt, hogy az antant miért tekintette célszerűnek, szükségesnek és sürgősnek az új, átmeneti kormány megalakítását Magyarországon, mégpedig legalább némileg „demokratikus" látszattal, egy-két liberális és „mérsékelt" szociáldemokrata részvételével. Ez a terv nyilvánvalóan a magyar nagytőkés körök jelentős részének egyetértésével is találkozott s nyilván a nagybirtokosok politikailag szélesebb látókörű képviselői is megértették átmeneti célszerűségét az ellenforradalmi hatalom számára, és nemcsak tudomásul vették az antant tervét, de magukévá is tették, legalábbis egyelőre.

Mindenesetre tény, hogy a „koncentrációs" kormány antantféle tervével szemben a Friedrich-kormány és a fővezérség részé-

ről szervezett ellenállás nem térítette el Clerket célkitűzéseitől. Ennek eléréséhez mindenekelőtt arra volt szüksége, hogy Horthy és az ellenzék — a liberális és a szociáldemokrata ellenzék — képviselőit valamilyen megegyezésre bírja. Ehhez Nagyatádi Szabó István kisgazdapárti vezér közreműködését is igénybe vette.

November 5-én Clerk magához hívta Horthyt és az „ellenzéki" pártok képviselőit: Lovászy Mártont, dr. Vázsonyi Vilmost, Garami Ernőt, valamint elhívta a megbeszélésre Nagyatádit és Varjassy Lajost is (utóbbi a „szegedi kormány" kereskedelemügyi minisztere volt). A tárgyalásról készített szűkszavú jegyzőkönyv tanúsága szerint az ellenzéki politikusok tudomásul vették az antantnak azt a kívánságát, hogy Horthy fehérgárdista hadserege vonuljon be Budapestre. Ugyanekkor Horthy is tudomásul vette a kívánt átmeneti kormánymódosítást. Aláírt egy nyilatkozatot, amely szerint „A hadsereg alárendeli magát az antant megbízottjának közreműködésével létrejött kormánynak, . . . a hadsereg a polgári jogegyenlőség alapján áll, és kíméletlenül elfojtja a bolsevizmusnak még a csíráit is." Ez kielégítette Clerket, s ezt szentesítette Vázsonyi Vilmos, Garami Ernő és Lovászy Márton is; aláírásuk ott díszeleg a jegyzőkönyv alján, Horthy aláírása mellett.[4] Nagyatádi és Varjassy neve nem szerepel az aláírók között. Az aláírók közül Lovászy a Nemzeti Pártot, Vázsonyi a Nemzeti Demokrata Polgári Pártot, s Garami természetesen a Szociáldemokrata Pártot képviselte.

A nyilatkozatot — Garami leírása szerint — Vázsonyiék Garamival együtt, megfogalmazva tették Horthy elé. „Horthy az eléje tett nyilatkozat elolvasása után egy pillanatig habozott, hogy aláírja-e — írja Garami —, de azután rászánta magát." A továbbiakban leírja, hogy Horthy a Clerknél tartott tárgyalás alkalmával „papagályszerűen ismételt folyton-folyvást egy rettenetes szót: „felkoncolom . . ."[5] Garamiék tehát világosan látták, hogy egy vérengző bestia budapesti bevonulásához járulnak hozzá. S hogy Horthynak és különítményes bandáinak különösebb problémát ne okozzon ennek a nyilatkozatnak az aláírása, mely szerint „a hadsereg alárendeli magát az antant megbízottjának közreműködésével létrejött kormánynak", az aláírásra elé tett nyilatkozatba *előre* belevették, hogy a „felkoncolásról"

[4] PI. A. XXII. 7. — 1919/126. —.— *(210.)*
[5] *Garami* i. m. 176. old.

szónokló tengernagy serege „kíméletlenül elfojtja a bolsevizmusnak még a csíráit is." Ez tehát az a „polgári jogegyenlőség", amit Vázsonyiékkal együtt Garami is — aki a „tiszta demokrácia" szólamát szintén állandóan hangoztatta — az ellenforradalom hadseregének cselekvési irányelveként elismert, és szégyenszemre aláírásával ellátott. S a Népszava ezt a nyilatkozatot 1919. november 6-i számában, mint a Horthyval folytatott tárgyalások „örvendetes eredményét" üdvözölte.

Garami nagyon jól tudta, hogy ez az egész nyilatkozat csak hamis-játék volt. „Egészen világosan láttuk — írja —, hogy Horthy nem volt őszinte, és hogy a megállapodást hátsó gondolatokkal kötötte. Világos volt az is, hogy ez a megállapodás semmiféle biztosítékot nem nyújt a várható atrocitásokkal szemben"[6] Garami itt mosakszik, szépítgeti hihetetlenül aljas tettét, hiszen a nyilatkozatot Vázsonyi és Lovászy Garamival *együtt*, vagy legalábbis *Garami hozzájárulásával* fogalmazták úgy, hogy a hadsereg „kíméletlenül elfojtja a bolsevizmusnak még a csíráit is". Ezzel *egyenesen felhatalmazták* Horthyékat a kíméletlen üldözések folytatására. Ha Garamiék mégis az „atrocitások" ellen szavaltak, akkor ezek a kommunistaüldözéseken túlmenő kegyetlenkedéseket és fosztogatásokat, továbbá a polgári körök előtt is ellenszenves pogromokat értették. Garami beismerése el akarja leplezni a kommunistaüldözésekhez nyújtott egyenes segítséget, de valójában leleplezi azt a szégyenteljes szerepet, amit a szociáldemokrata pártvezetőség képviseletében, annak tudtával és beleegyezésével játszott.

Ez a nyilatkozat a nép félrevezetésére irányult. Garami beismeréséből világos, hogy *teljesen tudatában volt* az akció félrevezető jellegének. Ez azonban egyáltalán nem tartotta őt vissza attól, hogy ebben részt vegyen. „A helyzet ugyanis az volt — magyarázkodik Garami —, hogy az antant főmegbízottja Horthy hadseregét minél előbb be akarta vonultatni Budapestre . . . kénytelenek voltunk Horthyval megállapodni, amivel nagy örömet okoztunk Sir George Clerknek, aki ezt a maga politikai diadalának tekintette.[7] Minden józan ember számára nyilvánvaló, hogy nem a munkásosztály, nem a nép követelésére volt Garami „kénytelen" részt venni a Horthyval kötött „megállapodásban". Az antant imperialisták és a magyar uralkodó osztályok „köve-

[6] *Garami* i. m. 178. old.
[7] *Garami* i. m. 179. old.

telésére" volt hajlandó még arra is, hogy mint a „munkásság képviselője" az ellenforradalmi rendszer megerősítése céljából kivegye részét a nép félrevezetésében. Ennek a „követelésnek" tett eleget Garami — Vázsonyiékkal együtt. Horthy maga sem hagyott kételyt a tekintetben, hogy mit jelent számára az, hogy „a hadsereg alárendeli magát" a Clerk által jóváhagyandó új kormánynak. Az MTI útján november 7-én nyilatkozatot tétetett közzé a lapokban, melyben kijelenti; ő leszögezte, hogy „*támogatni fogja* az új kormányt, mint ahogy támogatja a jelenlegi kormányt . . ." Hangsúlyozza, hogy ez volt az értelme a kérdésre adott válaszának, „s ki ebbe mást magyaráz, az politikai játékot űz és szimulál." Egy dolog „alárendelni" magát az új kormánynak, s más dolog „támogatni" azt, úgy mint a Friedrich-kormányt! E helyreigazítással Horthy nyilvánosan megtagadta, hogy alárendelje magát az új kormánynak. De Clerket ez már nem zavarta. Egyébként Horthy emlékirataiban, amelyet a második világháború után, amerikai védnökség alatt élve készített és adott ki, dicsekedett azzal, hogy az antant misszió és különösen Clerk 1919-ben őt mennyire támogatta. „A misszió, de különösen Sir George Clerk, az angol megbízott és közöttem jó együttműködési viszony alakult ki — írja, illetve íratja Horthy —, úgyhogy ő a legszívesebben hozzám fordult a rábízott politikai feladatokkal."[8] Itt persze arról is szó van, hogy Horthy az antant képviselők előtt is igyekezett saját személyét előtérbe helyezni. Aligha valószínű ugyanis, hogy Clerk a „legszívesebben" tőle kért volna tanácsot „politikai" feladatainak megoldásához. Horthy egyike volt azoknak, kiknek a véleményével *szemben* vitte Clerk keresztül, hogy a kormányt átmenetileg egészítsék ki liberálisokkal és „mérsékelt" szociáldemokratákkal. Nyilvánvaló azonban az, hogy az antant missziók, mindenekelőtt az angolok, személy szerint pedig Clerk — Bandholtzzal egyetértésben — ennek ellenére Horthyt tolták előtérbe, mert az ő vezetésétől várták a kommunistaellenes hadjárat kíméletlen folytatását, (amire a Clerk előtt aláírt november 5-i nyilatkozatban is kifejezett felhatalmazást kapott) és a horthysta seregekkel remélték elérni az ellenforradalmi diktatúra megszilárdítását.

Horthy, hordái élén, november 16-án vonult be Budapestre, s a kiszemelt diktátor elfoglalta az antant imperialisták által számára biztosított helyet.

[8] *Horthy Miklós:* Emlékirataim. Buenos Aires, 1953. 121. old.

Horthy és vezérkarának budapesti bevonulását azonban megelőzte a statárium kihirdetése és a város átadása a királyi román csapatok részéről a fővezérség karhatalmi alakulatainak. A statáriumot november 14-én hirdették ki. A rögtönítélő bíráskodást az Igazságügyi Minisztérium rendelte el, a Belügyminisztériummal és a Hadügyminisztériummal egyetértésben. Budapesten a törvényszék elnöke hirdette ki, és felsorolta a rögtönbíráskodás alá eső bűncselekményeket.[9] Statáriumot hirdetett ugyanekkor a budapesti karhatalmi főparancsnok, Dobák ezredes. Az ő hirdetménye tudatja: „Mindennemű csődület, gyülekezés, fölvonulás azonnal fegyverhasználattal lesz megszüntetve." Elrendeli a fegyverek beszolgáltatását, és közli, hogy akinél a rendőrség fegyvert, lőszert talál, azt átadja a *katonai bíróságnak*, s büntetése vagy 10—20 évi börtön, vagy felakasztás.[10] Mattyasovszky budapesti főkapitány is kihirdette a statáriumot: figyelmezteti a közönséget, hogy a rögtönbíráskodás „nem csak a tettekben nyilvánuló cselekmények elkövetőire vonatkozik, hanem ezen rendelet értelmében halállal büntettetik mindenki, aki szóbeli vagy írásbeli nyilatkozat, vagy magatartás", avagy a kommün „visszaállítására való törekvés révén" kerül szembe természetesen a „törvénnyel".[11]

A román csapatok november 14-én hagyták el Budapestet. Ugyanezen a napon vonultak be a fővezérség Nyugat-Magyarországról ide vezényelt csapatai, melyeknek báró Lehár ezredes volt a parancsnoka. 14-én reggel megérkezett Lehár is, s bevonult a Gellért Szállóba, ahol előzőleg a román katonai parancsnokság székelt. Lehár mindjárt nyilatkozott is. Közölte: „Hadseregem létszáma huszonötezer fő", s ebből tízezer főnyi alakulat érkezik Budapestre.[12] Lehár alakulata Budapesten áthaladva továbbvonult, követve a Tisza-vonalig visszahúzódó román csapatokat, s elfoglalva a románok által elhagyott területet.

Lehár Budapestre érkező egységeinek egy része csak vasárnap, 16-án vonult be a fővárosba, amikor Horthy hírhedt bevonulása lejátszódott. Lehár csapatai nyitották meg a menetet. Horthy bevonulásában persze részt vettek a hírhedt tisztiszázadok is, a Pró-

[9] A statárium hirdetménytervezetei: H. L. MNHF. 1919. — II. a — T. 56. —.— *(192—93.)* — A statáriális hirdetményeket valamennyi Budapesti napilap november 14-i száma közölte.

[10] Ugyanott.

[11] Ugyanott.

[12] Új Nemzedék. 1919. nov. 14.

nay és Ostenburg különítménnyel együtt. Ezek a különítmények Budapesten maradtak, míg Lehár alakulatai továbbvonultak.

Nem bizonyos, hogy Horthynak és társainak megfontolt politikai számításából történt-e így, de tény, hogy a fővezérség ilyen módon a „karlista" Lehár csapatainak egy részét kivonta az erősen legitimista Vas megyei körzetből, viszont Budapesten sem hagyta meg, hanem a Tisza felé irányította. A fővezérség tiszti különítményeinek zöme pedig, némileg felszaporodott legénységgel, Budapesten helyezkedett el. Így Prónay különítményének egyik tiszti részlege kapta meg a Britannia-szállót, mely azután hírhedtté vált a „britanniások" garázdálkodásairól. A második legjelentősebb különítmény, Ostenburg tisztjei, a Palace-szállót kapták meg. A Prónay különítmény lovasszázadát, altiszti és közlegény egységeit egy időre a Ferenc József laktanyába helyezték el.

A fővezérség a Gellért-szállót foglalta el, a közvetlen szolgálatra odarendelt különítménycsoporttal együtt.

A királyi román csapatok kivonulása és a horthysta sereg bevonulása gondot okozott a Friedrich-kormánynak. Politikai megmozdulásoktól tartott. A „keresztény blokk" pártjai és szervezetei, a püspöki kar segítségével mindent megtettek annak érdekében, hogy a román csapatok hátrább vonását és a magyar fehér hadsereg bevonulását politikailag kiaknázzák; csúf játékot űztek a nép hazafias érzelmeivel. A nép természetesen szabadulni kívánt az antant megszállóktól, akik megdöntötték a Tanácshatalmat. Most azonban az lett tragikus osztályrésze, hogy a román megszállók helyett, az antant jóvoltából, a vérengző horthysta sereg szállta meg a fővárost.

A kormányt mindenekelőtt a szervezett munkások esetleges megmozdulása nyugtalanította. Ezért Karafiáth belügyi államtitkár, a belügyminiszter nevében még november 12-én bizalmas körlevelet küldött a közigazgatási hatóságokhoz, melyben a szakszervezetek *legfokozottabb* ellenőrzésére utasítja azokat. „A hozzám beérkezett jelentések szerint — írja Karafiáth — a szakszervezetekben még most sem szűntek meg az agitációk az úgynevezett »Tanácskormány« érdekében. Erre való tekintettel elrendelem az ipari munkások összes szakszervezeteinek legfokozottabb ellenőrzését." *Azonnali jelentést* kér minden, számára nyugtalanító jelenségről.[13]

[13] 2. sz. Állami Levéltár. (Pestmegyei Levéltár.) (A továbbiakban *Pm. L.)* Főisp. res. ir. 1919—5. —.— *(199.)*

A statárium kihirdetése és az ipari szakszervezetek „legfokozottabb" figyelésére adott utasítás nemcsak abban leli magyarázatát, hogy a kormány és a fővezérség is tartott a lakosság ellenséges hangulatától, s a román megszállók kivonulása után a magyar ellenforradalmároknak csak saját erőivel kellett a fehér diktatúra „közrendjét" biztosítani. Horthyék bevonulása ugyanis újabb tömeges letartóztatásokat, kínzásokat és mészárlásokat is jelentett. A tervezett gaztettekkel szembeni védekezést akarták megakadályozni, minden védekezési kísérletet vérbe akartak fojtani. A fővárosba bevonult tiszti különítmények és a már korábban — egyrészt Friedrichék, másrészt Gömbösék által szervezett — különféle karhatalmi alakulatok és bandák a románok kivonulása után hozzá is láttak a véres tervek valóra váltásához. Már Horthy bevonulása előtt, november 14-én és 15-én — a Népszava november 16-i számában megjelent közlemény szerint — „körülbelül" 350 embert fogtak le, és vittek további eljárásra a Radetzky laktanyába. Ez nyilván a Belügyminisztérium november 12-i utasításának első budapesti „eredménye" volt. Horthy bevonulását követően a fehérterror új hulláma borította el Budapestet és a horthysták által megszállt más területeket. Horthy főhadiszállásának, a Gellért-szállónak pincéi is az ellenforradalmárok kegyetlenségeinek és gyilkosságainak a színhelyévé váltak.

Alább részletesebben tárgyaljuk a fehérterror szörnyűségeit, a különítményes bandák irányítóinak közvetlen céljait és a vérengzéseknek az új hullámát, ami Horthy budapesti bevonulása után következett. Itt most csak utalok arra, hogy mindezt az antant képviselőinek előzetes tudtával és szemük láttára hajtották végre, bár a kibontakozó terrorhullám méreteiről és módszereiről nyilván nem volt előzetes megállapodásuk. Az antant képviselői mindenesetre a zsidóellenes fellépések mérséklését követelték. De a „bolsevizmus csíráinak kiirtása" — az antant és az USA képviselői által szentesített és az ellenzéki pártok által is tudomásul vett programja volt Horthynak.

Bandholtz tábornok november 16-án táviratilag jelentette Párizsba: „Horthy tengernagy magyar nemzeti hadserege a mai napon bevonult Budapestre. Nagy ünnepségek, eddig mindenütt nyugalom van. Sok letartóztatás történt, de kevesebb, mint amennyit várni lehetett volna."[14] Tehát egyrészt „nagy ünnep-

[14] Papers . . . XII. k. 722. old. —.— *(211.)*

ségek", másrészt „sok letartóztatás". Ám Bandholtz *már a bevonulás első napján* ennél többet várt. Nem valószínű, hogy a további napok „teljesítménye" is alul maradt volna az ő várakozásánál.

Clerk táviratai a letartóztatások méreteit nem tekintik kisebbnek a vártnál. Legalábbis erre mutat Bandholtz november 19-i újabb távirata, melyben ezt írja: „Ha Sir George első távirati jelentései arról számoltak be, hogy a helyzet a letartóztatásokkal kapcsolatban súlyos, akkor ez nem felel meg a jelenlegi helyzetnek, és külső behatásoknak volt betudható." Közli, hogy beszélt Clerkkel, aki „haladéktalanul magyarázó táviratot küld, amely minden nyugtalanságot eloszlat majd."[15] Nyilván el kellett oszlatni a nyugtalanságot, ami abból is fakadt, hogy Horthyék szociáldemokratákat is elhurcolnak, éppen akkor, amikor szociáldemokrata képviselőket kell bevonni a kormányba. De Bandholtz tudomásul vette, és nyilván Clerkkel is sikerült megértetnie, hogy ez „megfelel a jelenlegi helyzetnek", s nem kell emiatt nyugtalankodni.

Bandholtz közli még: Clerk magyarázó távirata „egyezik majd az én véleményemmel arra vonatkozóan, hogy a románok teljes kivonulásának akár egy rövid időre való elhalasztását sem szabad fontolóra venni egy pillanatig sem. Látogatást tettem Horthynál, és nagy bizalmam van képességeiben és megfontoltságában. Friedrich továbbra is nagyzási hóbortban szenved, de pozíciói gyengülnek, és kilátás van a megoldásra. A magyarok . . kétségtelenül számos vad bravúrstiklit visznek majd véghez, de a perspektíva korántsem rossz."[16]

Az imperialisták számára tehát jó volt a perspektíva a horthysta Magyarországon.

A munkásság nem tudott jelentős politikai akciót kibontakoztatni az új terrorhullám ellen. A nagy veszteségeket elszenvedett, a fehérterror szörnyű körülményei között újjászerveződő kommunista párt nem tudhatta összefogni és egységes akcióba vezetni a külön-külön tevékenykedő, harcolni kész csoportokat. Az újjászervezett szociáldemokrata párt jobboldali vezérkara az alakuló új kormányban való részvétel lehetőségével igyekezett biztatni és csendesíteni az ellenforradalom csapásai alatt

[15] Papers . . . XII. k. 724. old. —.— *(211—12.)*
[16] Ugyanott.

szenvedő, részben még alélt, a végletekig elkeseredett munkástömeget.

A budapesti munkásság alapjában véve passzív ellenállással fogadta a fehér hadsereget és különítményeit; a szakszervezeteket védelmezve, a szakszervezetekbe tömörülve próbálta leküzdeni a szörnyű vereség okozta aléltságot. A totális fehérdiktatúra állandósítását célzó szélsőreakciós erőket ez is nyugtalanította, de az antant hatalmakat nem; s a magyar burzsoázia — amelynek már volt tapasztalata a reformista vezérkarral való politizálás terén — valószínűleg szintén kevésbé nyugtalankodott emiatt.

Horthyék budapesti bevonulása után nyomban meg kellett alakítani az új kormányt. Ennek „alapelveiben" az antant hatalmak és az USA képviselői is megállapodtak. Eldöntendő kérdés volt azonban, hogy ezeket az „alapelveket" ki valósítsa meg és kikkel valósítsák meg? Friedrich miniszterelnökségét augusztusban az angolok és az olaszok jóváhagyták, és szeptember—október havában az amerikaiak is de facto támogatták. Friedrich miniszterelnöksége a legitimista Andrássy csoport vezető szerepét volt hivatva biztosítani. Andrássyék csoportját és személyesen Friedrichet külpolitikailag nehéz helyzetbe hozta József főherceg rövid életű augusztusi kormányzósága, ami nyilvánvalóvá tette, hogy e csoport a Habsburg-restaurációra törekszik, ezt kívánja előkészíteni. József főherceg kormányzóságához az antant angol és olasz képviselői ugyan hozzájárultak, de vissza kellett vonulniok a szomszédos Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia tiltakozása miatt, amelyet a francia kormány magáévá tett és felhasznált. A Habsburgokkal szemben a magyar népet is mélységes gyűlölet töltötte el, de ez nem volt döntő az ellenforradalom egymással vetélkedő vezető csoportjai számára, hiszen a fővezérség különítményeivel szembeni népfelháborodás aligha volt kisebb, mint a Habsburgok elleni gyűlölet, s a fővezérséget az antant is elfogadta, a „keresztény blokk" pártjai pedig magukénak vallották.

Láthattuk, hogy új kormány megalakítása az antant hatalmak felügyelete alatt ment végbe. A kialakult helyzetben az ellenforradalom egyik vagy másik vezető csoportjának az esélyei a kormányban való részvételre és a kormányon belüli vezető szerep megszerzésére, a nagybirtokos és a nagytőkés osztályokkal való viszonyuk mellett, alapvetően külpolitikai helyzetüktől és attól függött, hogy mennyire támaszkodhatnak fegyveres erőkre.

Az Andrássy—Friedrich-csoport külpolitikai helyzete „elromlott", s a fegyveres erőkre is kevésbé támaszkodhattak, mint a fővezérség.

Az antant képviselői közül az angolok szerezték meg az új magyar kormány megalakításában az irányító szerepet. Ezért jött Clerk Budapestre. Clerknek is számolnia kellett azonban azzal, hogy Friedrichet le kell mondatni a miniszterelnökségről. Bandholtz fent idézett, november 19-i leveléből kitűnik, hogy ezzel ő is tisztában volt, a franciák viszont már rég követelték.

Clerk különféle pártok és politikai csoportok képviselőivel tanácskozott: a „keresztény blokk"-hoz tartozókkal, a liberálisokkal, úgyszintén Garamival. A tárgyalásokban nagyon aktívan részt vett Bethlen István, és bekapcsolódott Apponyi Albert is, akit Szlovákiából, Pozsony megyei birtokáról táviratilag hívtak Budapestre mint egyik jelöltet a miniszterelnöki tisztségre. Azonban a „keresztény blokk" pártjai nem tudtak egyetértésre jutni az ő jelölésében. Tárgyalták Giesswein Sándor jelölését is. Ő a volt néppártiak Haller-féle csoportjához tartozott. Az egykori Néppártból ugyan még 1910-ben kilépett, és Szapáry Pál gróffal együtt részt vett a Keresztényszociális Párt megalakításában, majd a KNEP megalakulásakor annak tagja lett. A Clerk-tárgyalások idején Giesswein a KNEP-et elhagyva, megkísérelte felújítani a Keresztényszociális Pártot, és a Heinrich—Lovászy-féle Nemzeti Polgári Párttal blokkra lépve próbált vezető szerephez jutni az új kormányban, de sikertelenül. A kisgazdapártiak előálltak Nagyatádi miniszterelnöki jelölésével, de hamar felhagytak kísérletükkel. Szó volt arról is, hogy Rubinek Gyula legyen az átmeneti kormány miniszterelnöke, de ebben sem tudtak megegyezni. Vitatták gróf Bethlen István jelölését is. Az 1927-es Parlamenti Almanach erről azt írja, hogy Bethlent: „az antant főmegbízottjának kezdeményezésére" az 1919 októberében megindult tárgyalásokon „miniszterelnökként emlegették. Az ő ideje azonban akkor még nem érkezett el."[17]

Horthy bevonulását követően a koncentrációs tárgyalások meggyorsultak. November 17-én — a különböző pártok és csoportok képviselőivel tartott többszöri tanácskozás után — Clerk közös tanácskozásra hívta össze magyar tárgyaló feleit, és felszólította őket, hogy egyezzenek meg végre a kijelölendő minisz-

[17] Parlamenti Almanach az 1922—1927. évi nemzetgyűlésre. Kiadja a Magyar Távirati Iroda. Bp. 1922. 162. old.

terelnök személyében, akit az antant is elismerhet. Friedrichék végül is — miután Friedrich újbóli megbizatására és elismertetésére irányuló kísérletek meghiúsultak — Huszár Károly addigi kultuszminisztert javasolták, amit azután a „keresztény blokk" pártjai is elfogadtak, és a többi pártok is tudomásul vettek. Jelöléséről nyilatkozva, Huszár Károly kijelentette: „Miniszterelnökké való dezignálásom engem lepett meg a legjobban . . . Én magam is gróf Apponyi Albertet szerettem volna miniszterelnöknek és csak azért vállaltam a kabinetalakítást, mert Apponyi félreállott és megígérte, hogy támogatja vállalkozásomat."[18]

Apponyi persze azért állt félre a jelöltségtől, mert a „keresztény blokk" nem tudott megegyezni személyében. Viszont valószínű, hogy támogatást ígért a váratlanul előtérbe került Huszárnak, aki ekkor még legitimista felfogású.

Az új „koncentrációs" kormány november 23-án alakult meg és lépett hivatalba. A KNEP megtartotta vezető szerepét a kormányban, de a túlsúlya csökkent. Öt tárcát kapott, köztük a miniszterelnökit, továbbá a belügyit, a hadügyit, a vallás- és közoktatásügyit és a nemzeti kisebbségek minisztériumát. A KNEP öt miniszteréből kettő: Huszár Károly és Haller István (aki a kultuszminiszteri tárcát Huszártól átvette) a KNEP keresztényszociális csoportjához tartozott. Friedrich hadügyminiszter lett, s Beniczky megtartotta a belügyi tárcát. Mindketten az Andrássy-csoporttal szoros kapcsolatban álltak, s hozzájuk tartozott ekkor Bleyer Jakab, a nemzeti kisebbségek minisztere is. Kimaradt a kormányból a Friedrich-csoporthoz tartozó Schnetzer tábornok, akinek tárcáját Friedrich vette át, Ereky Károly, akinek a tárcáját átadták Nagyatádinak, és Csilléry, akinek a tárcája megszűnt. Kimaradt továbbá a Huszár—Haller-csoporthoz tartozó kereszténységszocialista „munkás", Oláh Dániel is. Az Andrássy—Friedrich-csoporttal együttműködő gróf Somssich megtartotta a külügyi tárcát; ő egyébként pártonkívüliként szerepelt, mint ekkor Andrássy, Apponyi, Bethlen is.

Teleki Pál gróf, Bethlen egyik fő munkatársa, kimaradt a kormányból; őreá bízták a Békeelőkészítő Iroda vezetését. Tudatos számításból-e, avagy a „keresztény blokk" belső erőviszonyainak kényszerítő hatására — ezt világosan nem állapíthatjuk meg, — a Bethlen—Teleki-csoport nem törekedett az államfői hatalomért kibontakozó harc idején az előtérbe jutni. Ez a

[18] Pesti Napló. 1919. november 20.

küzdelem a „nádori" vagy „kormányzói" hatalomért a Huszárkormány által, fővezérségi felügyelet alatt végrehajtott „nemzetgyűlési" választások erős kísérőzenéje volt.

Rubinek és Sokorópátkai Szabó a Földműves Pártból megtartotta mindkét tárcáját, a földművelésügyit Rubinek Gyula és a „kisgazda" miniszterséget Sokorópátkai Szabó István. A pénzügyminiszteri tárca a „kisgazdapárti" Korányi báró kezében maradt. Emellett tárcát kapott Nagyatádi Szabó is, a közélelmezésit; társát, Mayer Jánost pedig földművelésügyi államtitkárrá nevezték ki.

A Nemzeti Liberális Párt képviseletében Heinrich Ferenc, a Kereskedelmi Bank alelnöke, ismét átvette a kereskedelemügyi tárcát; elődje, Hegyeshalmi Lajos kimaradt a kormányból.

A Nemzeti Demokrata Polgári Párt (az Ugron—Vázsonyi párt) képviseletében Bárczy István megkapta az igazságügyminisztériumot. Mellé került államtitkárnak Rassay Károly miniszteri titkár, aki ebben az időben a KNEP tagja.

A Szociáldemokrata Párt képviseletében Peyer Károly lett miniszter, miután Garami nem volt hajlandó vállalni. Peyer a népjóléti tárcát kapta. Mellé tettek két új államtitkárt, ezek egyike dr. Benárd Ágoston, aki a keresztényszocialisták politikai csoportjához tartozott. A Szociáldemokrata Párt kapott továbbá egy államtitkári helyet a Kereskedelmi Minisztériumban: Miakits Ferenc lett Heinrich egyik államtitkára.

A *KNEP*, amely az új kormányban is megtartotta a vezető szerepet, ebben az időben *a nagybirtokosok és a finánctőke vezető pártja*. A finánctőke érdekeit képviselő más pártalakulások közül a Heinrich-féle Nemzeti Polgári Párt állt a KNEP-hez legközelebb, de az ellenforradalom táborában ez a párt csak harmadrendű szerepet tudott játszani. A KNEP keretén belül is különböző politikai csoportok alakultak és újjáalakultak, vetélkedtek egymással a nagyobb befolyásért, a vezető szerepért. Ez a párt a Habsburg-restauráción dolgozó Andrássy-féle csoport politikai támasza, amely azonban rendkívül ingatag támasz volt.

Andrássyék Beniczky útján a rendőri és csendőri erőkre és aktív legitimista főtisztek útján a katonaság bizonyos erőire is igyekeztek befolyásukat kiterjeszteni és megerősíteni. Friedrich az új kormányban a hadügyi tárca megszerzésével elfoglalta azt a pozíciót, amely a legjelentősebb volt a fővezérséggel a hatalomért folyó versenyben. Ennek következtében a fővezérség és Friedrichék között a harc különösen élessé vált. Horthyék később

Friedrich meggyilkolásának a szükségességét is fontolgatták. Prónay írja Naplójegyzeteiben, hogy a fővezérséghez tartozó emberek, Sréter, Gömbös, Magasházy stb. azt mondogatták neki, hogy „legjobb volna ezt az embert egyáltalán eltenni láb alól, mint közveszélyest".[19] Prónay nem közli az *időpontot*, amikor e gyilkosságra bíztatták, valószínű, hogy ez már 1920. február táján történhetett, amikor Friedrichék ellen a politikai támadás különösen élessé vált. Ennek előjátéka azonban a Huszár-kormány működésének első szakaszaira esik. Friedrichék és a fővezérség hatalmi törekvései keresztezték egymást; két rivális hatalmi csoport politikáját képviselték, s mindkét csoport a másik háttérbe szorításával akarta és tudhatta a maga törekvéseit érvényesíteni. A közvetlen harc a hatalomért az államfői tisztség betöltése körül bontakozott ki; ez a kérdés a parlamenti választások után nyomban eldöntésre várt. E viaskodásban Friedrichék természetesen a belügyminiszter hatalmi pozícióira is támaszkodtak, sőt ez volt az erősebb bázisuk.

A fővezérség és a Friedrich-csoport közötti politikai viaskodásban — mint fentebb erre már utaltam — egyik igen fontos kérdés volt, hogy a *Nagyatádi-féle Kisgazdapártot* melyik csoport fogja „betörni" és hatalmi törekvéseinek szolgálatába állítani. A Kisgazdapárt gerincét a kulákság alkotta, és ebben az időben a párt *vezetésében* is a gazdag parasztok képviselőinek, mindenekelőtt Nagyatádinak és társainak volt döntő súlya. Így ez *a párt a paraszti burzsoázia* gazdasági és politikai érdekeit képviselte, s ezen érdekek érvényesítésére igyekezett a politikai hatalomból számottevően részesedni. A kulákság könnyen tudja a maga törekvéseihez kapcsolni a kulákosodási lehetőséget kereső birtokos parasztságot, mindenekelőtt a középparasztság módosabb rétegeit. Gazdaságpolitikai, vámpolitikai követelései az ipari kartellek érdekeivel ellentétesek, viszont sok tekintetben a nagybirtokos érdekekkel találkoznak. Ugyanakkor a Kisgazdapárt jár az élen a földreform agitációban. A földreform követelése azonban rendkívül nyugtalanította a nagybirtokos osztályt s egyben a katolikus főpapságot, amely ugyancsak féltette óriási birtokait.

A Kisgazdapárt elsősorban a birtokos parasztság földreformköveteléseit hangoztatta, azoknak követelve földet, akiknek van gazdasági felszerelésük a föld művelésére, tőkéjük a beruhá-

[19] Prónay Naplója. II. k. 354. old.

zásokra, pénzük a föld megváltására. Agitációjukban ezeket a korlátozásokat ugyan nem hangoztatták, mert a nincstelenek és szegényparasztok földéhségét is politikai befolyásuk növelésére akarták felhasználni. Tényleges földreform-követeléseik azonban a birtokos parasztság erősítését és mindenekelőtt a kulákság erősítését szolgálták. A nagybirtokosokat persze ez is nyugtalanította. Éppen ebben a nyugtalanságban rejlik annak a gyökere, hogy a nagybirtokosokban a munkásforradalomtól való félelem mellett az „agrár-zavargásoktól" való félelem volt a legnagyobb. Ebben rejlik az oka annak, hogy a földbirtokos osztály nemcsak a szocialista forradalomtól fél, hanem a polgári demokratikus forradalomtól is iszonyodik, sőt a liberalizmus is aggasztja. A burzsoázia számára viszont a Kisgazdapárt földreform-követelései alapjában véve elfogadhatóak voltak, tehát „liberális" érzelmekkel tekintett ezekre. A nagytőkés osztály fő gazdasági és politikai partnere azonban a nagybirtokos osztály, tehát kellő „megértést" tanúsít a nagybirtoknak a földreform-agitáció miatt keletkezett nyugtalansága iránt.

Fentebb már utaltam arra, hogy a fővezérségen, Andrássy, Bethlen, Beniczky jelenlétében Nagyatádi megzabolázásának, esetleg meggyilkolásának a kérdése is szóba került. Természetes, hogy nem Nagyatádi személye, hanem az általa képviselt, s a fentiek *mindegyike* számára nyugtalanító *politika* szorosabb pórázra fogása volt a kérdés. A Huszár-kormány megalakulásával mind Friedrichék, mind Horthyék számára sürgőssé vált a Kisgazdapárt egyenes letörése vagy (ravaszabb módon) kézbevétele, felhasználása. De melyik csoport fogja tudni kézbe venni és felhasználni Nagyatádi pártját? Ez volt a harci kérdés, amelyben elsősorban a fővezérség és az Andrássy—Friedrich-csoport került szembe egymással. E kérdés nem azért vált sürgőssé, mert a Huszár-kormányban a „kisgazda" Korányi pénzügyminiszteren kívül maga Nagyatádi is tárcát kapott, hanem azért, mert napirendre került a nemzetgyűlési választások előkészítése, annak során az államfő megválasztásának kérdése.

A fővezérség — valószínűleg a háttérben maradó Bethlen—Teleki-csoport ösztönzésére — a Kisgazdapárt megregulázásának és szorosabb kézbevételének a politikáját támogatta. A Nagyatádi-párt kézbevételének fő eszköze a *fenyegetés* volt. Horthy még október 30-án átírt Pallavicini őrgróf dunántúli kormánybiztosnak, és felszólította, hogy a „rendelkezésére álló eszközök egész súlyával" lépjenek fel a Kisgazdapárt káros agitációja

ellen. Horthy indokul azt hozza fel, hogy Nagyatádiék emberei katolikus—protestáns ellentéteket szítanak.[20] Pallavicini november 4-én utasítja a kerületi kormánybiztosokat a szükséges rendszabályok foganatosítására. Pallavicini ekkor már nemcsak katolikus—protestáns ellentétekről ír, hanem másfajta és egész konkrét tényekről. „Somogy megyében — írja — a párt emberei nyíltan lázítanak a kormány, a keresztény irányzat ellen, politikai s egyéb gyülekezeteken hirdetvén, hogy a kormány a keresztény szövetkezeteket zsidó kézbe adja, s a befizetett alaptőkét nem árubeszerzésre, hanem propaganda célokra használja fel, a kékpénzt ki akarja szorítani, azért gyártja most is a takarékpénztári pénzt, végül a gazdákat, hatalmukra apellálva, az élelmezési cikkek szállításának megtagadására is izgatják."[21]

Itt tehát arról van szó, hogy a gazdák elégedetlenek az infláció miatt, elégedetlenek azzal, hogy a szövetkezeti járulék címen befizetett pénzeiknek nem látják hasznát, viszont követelik a maguk számára a szabad spekulációt, akkor, amikor a kormányt a városok nagy élelemhiánya következtében előállt helyzet nyugtalanítja. S ez a kormányellenes agitáció éppen akkor erősödött, amikor Clerk Budapesten volt, és az új kormány megalakításáról tárgyalt. Ez is oka mind Horthy, mind Pallavicini rendkívül nyugtalanságának. Pallavicini arra utasítja a kerületi kormánybiztosokat, hogy „a nemzeti erőket szétforgácsoló káros törekvések ellen a rendelkezésre álló minden eszközök egész súlyával" lépjenek fel. Tanácsolja azt is, hogy a kormánybiztos esetleg „személyesen beszélje meg a párt vezető embereivel a dolgot, és hozza tudomásukra, hogy ha ily irányú izgatásokkal föl nem hagynak: izgatás, lázítás címén le lesznek tartóztatva és illetékes bíróságnak által adva."[22]

Beniczky a fentebb már idézett vallomásában említi, hogy a fővezérségen, a Gellért-szállóban jelen volt egy tárgyaláson, ahol szó esett Nagyatádi meggyilkolásáról. A Somogyi-gyilkossággal kapcsolatban említi a következőt: „Tervbe vették Nagyatádi Szabó Istvánt is, csak abban nem tudtak megegyezni, hogy egyszerűen elverjék, vagy gajdeszbe küldjék. Utóbbi sem valószínűtlen, mert a fővezérnél történt politikai beszélgetések alkalmával Horthynak kedvelt szavajárása és karmozdulata volt a következő:

[20] PI. A. XXII. 7. — 1919/94. —. — *(176—77.)*
[21] PI. A. XXII. 7. — 1919/94. —. — *(177—78.)*
[22] Ugyanott.

— Ha pedig Nagyatádi Szabó nem paríroz, akkor . . . — és ekkor jobb karjával mindig olyan mozdulatot tett, mint amikor valaki visszájáról döfi másnak a bordái közé a böllérbicskát. (A megbeszélésen a következők vettek részt: Andrássy Gyula gróf, Rakovszky István, Beniczky Ödön)".[23] E közlés szerint Nagyatádi meggyilkolását nem is egyszer fontolgatták a fővezérségen.

Horthyék budapesti bevonulása és a Huszár-kormánynak az antant közreműködésével történt megalakulása idején Nagyatádi és társai „parírozták". A Huszár-kormány hivatalbalépését követte a pártok előkészülete a nemzetgyűlési választásokra. Az előkészületek egyik legelső lépése volt a Kisgazdapárt és a Földműves Párt egyesítése. A Nagyatádi-pártot *nem engedték* önállóan indulni a választáson, előbb egyesülniök kellett Rubinek Földműves Pártjával.

Rubinekék a fúziót már november 29-i pártvacsorájukon be is jelentették, s december 4-én Nagyatádi is megtette ugyanezt. Ez alapvető lépés volt a Kisgazdapárt „szorosabb kézbe vételére". A pártot addig vezető, de meghátrálásra kényszerített Nagyatádi—Mayer-csoport mellett az egyesített Kisgazda és Földműves pártban a legjelentősebb Rubinek „szabad királyválasztó" csoportja lett.

Az egyesített Kisgazdapártba horthysta tisztek is beléptek: Sréter István, Gömbös Gyula és mások, akik a Kisgazdapárt befolyását igyekeztek mandátumok szerzésére felhasználni. Ezt próbálta meg Horthy Miklós öccse, Horthy Jenő is, aki szintén felcsapott „kisgazdának".

Az egyesített Kisgazdapártban tevékenykedett a legitimista Pallavicini őrgróf, Széchenyi Viktor gróf, alelnöke lett a pártnak Gaál Gaszton, a somogyi földbirtokos. A vezetés túlsúlya azonban Rubinekék kezébe került, akik Horthy kormányzóvá választását készségesen támogatták.

A Heinrich—Lovászy-féle Nemzeti Polgári Párt soraiban ugyanebben az időben szakadás keletkezett. A Heinrich-szárny kivált, és egyesült a régi munkapárti politikusok egy csoportjával abból a célból, hogy „középpártot" hozzanak létre. Lovászyék azért váltak külön, mert a munkapártiak, akik Tisza István politikai örökségét vallották programjukul, nem voltak hajlandók az egykori Tisza-párt egykori liberális ellenfeleit befogadni az új pártba.

[23] Az Ujság. 1925. május 31. —. — *(253—55)*

December elején történt meg a volt munkapártiak egy részének egyesülése a Heinrich-csoporttal. Az új párt eleinte Nemzeti Középpárt néven szerepelt. Elnökéül báró Kürthy Lajos munkapártit, alelnöknek pedig Szász Károly munkapártit és Tolnay Kornél Heinrich-pártit választották meg. Választmányi tagjai között foglalt helyet báró Perényi Zsigmond is. Heinrich lett ezután ennek a fúziós pártalakulatnak a képviselője a kormányban.

A Nemzeti Polgári Párt Heinrich-szárnyának fúziója a báró Kürthy, báró Perényi-féle politikai csoportosulással mindenekelőtt azt a tényt tükrözte, hogy a Heinrich, Lánczy Leó és társai által képviselt nagytőkés csoport feladta a liberális látszatot. Bevallottan konzervatív alapon próbál „középpárti" politikát folytatni a „keresztény blokk" pártjai és a liberális ellenzék között helyezkedve el, a „keresztény blokkal" együttműködve. Ez a tény egyik jele csupán annak, hogy a magyar nagytőkések egykor liberális szárnya is jobbra tolódik.

A Lovászy-csoport most már külön, Országos Nemzeti Párt néven működött tovább, de hamarosan nevet változtatott, s Országos Függetlenségi és 48-as Párt lett a csoport neve.

A Huszár-kormány politikája a Friedrich-kormány politikájának folytatása volt. Ehhez asszisztált a liberális Bárczy és a szociáldemokrata Peyer, ami azonban, főleg a Szociáldemokrata Párt számára komoly nehézségekkel járt. Ezt a tények hamarosan világossá tették. Beniczky már november 26-án körlevélben közölte a kormánybiztosokkal, hogy „a különböző politikai pártok képviselőinek ... ez az egy kabinetben való koncentrációja nem jelenti az ország kormányzása eddigi irányának megváltozását". Hangsúlyozta, hogy „az egy blokkban tömörült keresztény és az ezeken kívül álló többi politikai pártok között semmiféle politikai relációban kompromisszum létre nem jött", és a nemzetgyűlési választásokon „a blokk és a többi politikai pártok jelöltjei mint politikai ellenfelek fognak egymással mérkőzni".[24] Más szóval: ne zavartassák magukat a kormányba kényszerűségből bevont liberális és szociáldemokrata miniszterektől, mert azoknak nincs komoly befolyásuk a kormány politikai irányvonalának meghatározására. Végezzék csak a januári terrorválasztások előkészületeit a „keresztény blokk" hatalmi céljainak megfelelően.

[24] Csanád megyei Állami Levéltár. Főisp. biz. ir. 1920—7. — . — *(217—218.)*

Az uralkodó osztályokon belüli fő politikai ellentét a nyílt legitimisták („károlyisták", „karlisták") és az úgynevezett „szabad királyválasztók" közötti harc formájában érlelődött. Ez elsősorban a „keresztény blokk"-on belüli harc volt, a polgári ellenzék és a Szociáldemokrata Párt vezérkara várta a fejleményeket, hogy azokhoz alkalmazkodjék.

A Clerk által jóváhagyott kormány, amelyet az antant „koncentrációs" szépségflastrommal látott el, nem változtatta meg azt a tényt, hogy Horthy katonai hatalma tovább nőtt, katonai szervei útján ellenőrizte a kormány közigazgatási tevékenységét, tovább egyengette a maga útját a kormányzói székhez.

Friedrichék a Habsburg-ház restaurálásához elegendő külföldi támogatást nem tudtak szerezni, a belső fegyveres erők túlsúlya pedig Horthyék oldalán volt. Ilyen körülmények között a legitimista nagytőkések és a nagybirtokosok mind nagyobb része, ha egyelőre átmenetileg is, Horthyval igyekezett kiegyezni.

A GYOSZ lapja, a Magyar Gyáripar 1919. december 1-i száma ezt a következőképpen fejezte ki a gyárosok nevében és a gyárosok számára: „nekünk tudnunk kell, hogy ez a hadsereg bármely pillanatban, amikor szükség van rá, meg tudja védeni a mi érdekeinket". A GYOSZ urai a Horthy-bandák munkásellenes vérengzéseit *saját* ügyüknek tekintették, és lapjukban ezt *nyíltan* beismerték. Bizonyos azonban, hogy sürgették az ellenforradalom olyan „közrendjét", amelyben megszünnek a pogromok, mérséklik az antiszemitizmust, ami mindenekelőtt a zsidó tőkéseket aggasztotta; ezeknek száma a gyártulajdonosok között is igen jelentős, a kereskedők között pedig túlsúlyban volt. Mivel az ellenforradalom *alapvető* céljaiban a tőkések egyetértettek mind Friedrichékkel, mind Horthyékkal, adva volt a megegyezés lehetősége akár ezzel, akár azzal a hatalmi csoporttal a politikai kormányzat kérdésében.

A Gyáriparosok Országos Szövetsége 1919 karácsonyán gyűjtést indított „a nemzeti hadsereg céljaira, továbbá a katonák karácsonyi megajándékozására, s a fővárosi államrendőrség legénységének a megsegítésére". A Magyar Gyáripar, a GYOSZ lapjának 1920 januári száma adja ezt hírül, és közli azt is, hogy lapzártáig 268 500 korona gyűlt össze. Ebből „250 000 koronát elnökünk személyesen adott át Horthy Miklós fővezérnek". Horthy személyesen is megköszönte az adományt, s azonkívül *köszönő levelet* is írt a GYOSZ-nak. A Magyar Gyáripar idézett száma ennek a szövegét is tartalmazza; itt Horthy megálla-

pítja: „A nemzeti hadsereg legénységének karácsonyi megajándékozásával a magyar gyáriparosok impozáns tanújelét adták hazafias lelkesedésüknek, nemes áldozatkészségüknek". A GYOSZ vezetőinek ez az akciója elsősorban nem *pénzügyi*, hanem *politikai* cselekedet volt, Horthy köszönő levele sem udvariassági gesztus, hanem *politikai lépés*, amely azt fejezte ki, hogy a gyártulajdonosokkal jó kapcsolatokat kíván teremteni, illetve fenntartani. Egyébként a GYOSZ gyűjtőakciójával csatlakozott a „nemzeti hadsereg" részére más helyen is szervezett gyűjtéshez. Ugyanakkor az államrendőrség részére is gyűjtöttek; ehhez a GYOSZ 20 000 koronával járult hozzá, kikerekítve erre az összegre a megmaradt 18 500 koronát.

IV.

A FEHÉRTERROR RÉMTETTEI

A magyar ellenforradalom népellenes politikáját kezdetben csak az antant megszálló csapatainak segítségével és szörnyű terrorral tudta megvalósítani. A Dunántúl déli és nyugati megyéiben azonban, amelyeket augusztus közepén a „nemzeti hadsereg" és különítményei szállták meg, a magyar ellenforradalom saját erői egyedül vitték véghez iszonyú rémtetteiket. Mint erről már fentebb szó volt — a legnagyobb kegyetlenségeket a fővezérségnek közvetlenül alárendelt tiszti különítmények és a katonai körletparancsnokságok karhatalmi egységei követték el. Kivette a részét a terrorhadjáratból a kormány és a kormánybiztosok fennhatósága alatt tevékenykedő csendőrség és rendőrség is, bár ezek a lefogott kommunistákat többnyire az ügyészségnek adták át (ha ti. a horthysta különítmények és karhatalmi egységek ezt meg nem akadályozták), és nem volt feladatuk, hogy az elfogottakat a kínzások során agyon is verjék. A fővezérség viszont azt a parancsot adta ki a tiszti századoknak és különítményeknek, hogy a „bűnösök" felett statáriálisan ítélkezzenek.

Nem tudjuk részletezni mindazt a kegyetlenséget, amit a még Szegeden alakult Prónay, Ostenburg-Moravek, Madary, Siebenlist-féle különítmények, azután a gróf Jankovich-féle (dunántúli), a Héjjas Iván-féle (Duna—Tisza közi), a Rácz Kálmán-féle (tiszántúli) és a többi különítmény, a körletparancsnokságok karhatalmi alakulatai, továbbá a csendőrség, a rendőrség és a román megszállók elkövettek. Előkerültek a leghírhedtebb tiszti különítmény parancsnokának, Prónay Pálnak már említett Naplójegyzetei, amelyek ismertetik saját különítményeinek gaztetteit. E Naplójegyzetek szerint *csupán ez az egy különítmény ezernél több embert mészárolt le, sok száz vagy talán több ezer uradalmi cselédet botoztatott meg, sok száz zsidót kínzott meg és fosztott ki.*

Prónay különítménye — mint már említettük — augusztus 4-én, hajnalban indult Szegedről, s Dorozsmánál engedte át a csapatot az utat lezárva tartó francia őrség. A különítmény négy szakasza innen külön-külön útvonalon indult tovább. Az első szakasz útvonala: Kistelek—Kiskúnfélegyháza—Kecskemét—Budapest. A harmadiké: Kiskúnhalas—Kalocsa—Paks (innen eredetileg Székesfehérvár—Budapest volt a tervezett útvonal, ami azonban közben megváltozott). A negyedik szakaszé: Kiskúnhalas—Szekszárd (innen eredetileg Tolna—Budapest, de közben ez is megváltozott).

Prónay Pál a 2. szakasszal ment; *Szatymazhoz* érkezve fegyveresen rohanták meg a községet. Itt „azokon kívül, akik az ütközetben elestek, még vagy tízen lettek statáriálisan felakasztva" — írja.[1] Olyan „ütközet" ez, amelynél aligha volt fegyveresen védekező ellenfél, mert Prónayék semmiféle veszteséget nem szenvedtek. Hogy az „ütközetben" hány embert mészároltak le, a Napló azt nem közli. Szatymazról tovább menve, még aznap délután vonattal Kistelekre érkeztek. Innen a szatymazi vérengzés hírére elmenekültek a tanácshatalom helyi emberei, s már csak „kis bűnözőket" találtak, akiket alapos botbüntetéssel sújtottak, amiben szerepet játszhatott az a hír is, hogy egy román lovasszázad közeledik Kistelekre. Visszahelyezve „a régi előljárókat", rekvirált kocsikon tovább mentek Kiskúnmajsára. Ott is egy román századdal találkoztak, mire Prónay megváltoztatta a szakasz útvonalát és Kiskőrös helyett gyorsított ütemben *Soltra* ment szakaszával. „A bűnösöket itt is összefogattam — írja Prónay — és a jegyzővel, valamint néhány csendőrrel itt is megszerveztettem a községi őrséget." Sajnálkozik, hogy itt „olyan tisztító munkát", amilyet akart és amilyet „a kapott utasítások értelmében" kellett volna, nem végezhetett, mert a román csapatok gyorsan közeledtek, és „menekültem tőlük oly vidékre, ahol nincsenek".[2]

Augusztus 8-án Prónay a 2. szakasszal kompon átkelt *Dunaföldvárra.* „Az átkelésnél holmi kommunista révészek — írja — szemtelenül követelődztek, azonban . . . velük is rövidesen elbántam."[3] Nem írja meg, hogy mi történt a Solton elfogottak-

[1] Prónay Naplója. II. k. 168. old.
[2] Ugyanott. II. k. 178. old.
[3] Ugyanott. II. k. 178—79. old.

kal és a „kommunista révészekkel", de aligha kétséges, hogy ezeket is lemészárolták. Dunaföldváron is összefogatta a „bűnösöket". Elvetemült cinizmussal írja, hogy itt „elsőnek egy apa saját fiával a patikánál levő lámpavasra lett felakasztva" s utána „még néhány terrorista, ezután zsidó."[4]

Mindezt csupán a Prónay különítmény *egyik* — valószínűleg a legkegyetlenebb — szakasza követte el. Nem lehet pontosan megállapítani, hogy 60 vagy 80 embert gyilkoltak meg e néhány nap alatt. De minden bizonnyal néhány tucattal emelkedik ez a szám, ha a 3. és 4. szakasz „tevékenységét" is figyelembe vesszük, amelynek útját nem zavarták a románok. S mindezek csak *egyetlen* tiszti század által elkövetett rémtettek.

Földváron Prónay magához rendelte Paksról a 3. szakaszt, és úgy vonult tovább Előszálláson keresztül *Cecére*. Útközben az emberek menekültek előlük. A különítményesek viszont a kukoricásban bujkálókra kezdtek vadászni és „néhányat ott kinn a mezőn le is lőttek" — írja Prónay. Közli azt is, hogy „Előszálláson, de Cecén is, több ízben kellett, úgy a községben magában, mint az uradalmi majorokban az izgágaj cselédek között rendet teremteni, néhány alaposan kimért botütetéssel. Célom volt, hogy elsősorban az uradalmakban álljon helyre a jóviszony az uraság és a cselédek között".[5]

A különítmény tevékenységével a földesurak nagyon meg lehettek elégedve. Szluha Dénes cecei földbirtokos vendégül látta őket — írja Prónay — „nagy vacsorát adott valamennyiünknek, amelyre sok környékbeli földesúr is eljött".[6] Hajnalig mulattak, azután továbbvonultak Simontornyára. A különítményfőnök ide rendelte Szekszárdról a 4. szakaszt is. Tehát három szakasza volt itt összevonva a négyből. Közben e szakaszok állománya együttesen kb. 3—400 főre szaporodhatott. Csak a 2. szakasz állománya meghaladta a 120 főt.

Simontornyán egy másik különítményt talált, melyet Rády József százados vezetett, s aki tájékoztatta Prónayt, hogy kik voltak „a szovjet rezsim alatt exponált kommunisták". Sorsukról ezt írja: „nyomban összefogattam és a legközelebbi akácfára felköttettem".[7] A 4. szakasz, Simontornyára átvonulva, útközben az egyik faluban foglyul ejtette „Zay Miklós huszárfőhad-

[4] Ugyanott. II. k. 180. old.
[5] Ugyanott. II. k. 181. old.
[6] Ugyanott. II. k. 182. old.
[7] Ugyanott.

nagyot, a híres kommunista tisztet, és még néhány bujkáló társát... ...A Sió partján az uradalmi major alatt ment végbe a kivégeztetésük".[8]

Simontornyáról Prónay tiszti csoportot küldött báró Jeszenszky Andor birtokára és más uradalmakba, hogy a földesurak által panaszolt dolgokat „orvosolja", és a békétlen cselédséget megregulázza. Ennek módszerét a fentiekből már ismerhetjük. Csapatát Prónay Simontornyáról Ozorára, majd *Enyingre* vonultatta. „Gróf Széchenyi József, aki még Szegeden jelentkezett nálam szolgálattételre, kért engem arra, hogy vegyem utamat Enyingnek, mert nagyatyja, az öreg Csekonics Endre kegyelmes ott lakott és a kommunisták nem kímélték ezt a 80 év körüli aggastyánt sem. Sőt, cselédsége is hálátlanul és gyalázatosan viselkedett. Tehát ezeket és másokat megfenyíteni rándultam ebbe a községbe, mert volt munka elég. — A korcsma udvarán az első félórában egy fára máris öt kommunista lett felakasztva". Az öreg gróf inasa, mert a gróf maga kérte, hogy ne legyen bántódása, „csak 100 botot kapott, de ebben is majd belehalt".[9] A többi fenyítésről a Napló nem beszél.

Enyingről a különítmény *Lepsénybe* vonult, s itt ismét mészárlást vitt végbe. A községben összefogott „veszélyes kommunistákat" a grófi uradalom magtárába zárták, és aztán meggyilkolták. Prónay ehhez cinikusan fűzi hozzá: „A major melletti öreg tölgyfák ágai többet regélhetnének erről."[10]

Lepsényből a különítmény Balatonkajáron, Csajágon, Küngösön, Berhidán, Peremartonon át, Ösküig vonult, s amerre járt, akasztott emberek jelezték útját. „Útközben — írja Prónay — mindenütt összeszedettem a bujkáló terroristákat, akiket... ahol éppen értük, az országút fáira akasztattam, elrettentő példaképen".[11] Útközben a különítmény pénztárát is feltöltötték a zsákmányolt holmival, — mint ők nevezik szemérmesen — „szerzeményekből". Kellő pénzkészletet gyűjtve, Prónay a tiszteknek fejenként 1000 koronát adatott.

A különítmény ezután *Újmajorba* vonult. Siófok vidékén elfogtak néhány embert, akik a különítmény elől menekülve, „a kukoricásokban és kazlakban bujkáltak". Sorsukról és a többi elfogott sorsáról Prónay ezt írja: „úgy ezek, valamint több

[8] Ugyanott. II. k. 183. old.
[9] Ugyanott. II. k. 186. old.
[10] Ugyanott. II. k. 188. old.
[11] Ugyanott. II. k. 192. old.

kommunista, zsidó itt lettek Újmajorban kivallatva és felakasztva."[12]

Miután Siófok vidékén — a közben odaérkezett fővezérség közelében — tartózkodtak az Ostenburg, a Siebenlist és a gróf Jankovich-féle különítmények is, a Prónay különítmény elvonult *Kaposvárra*. Itt Kovács Antal katonai parancsnok tájékoztatása alapján „tevékenykedett"; a fogházból is elvitetett „több bizalmi embert" meg egy zsidó ügyvédet is. Kaposváron azonban nagy felháborodással fogadták Prónayékat, s ezért a különítmény — az elfogottakat magukkal hurcolva — Prónay „régi ismerősének", gróf Somssich Lászlónak szarkavári birtokára vonult. Szemrehányó hangon ír arról, hogy itt a grófné megpróbálta „puhára hangolni", rábeszélni, hogy ne legyen „olyan kegyetlen". Prónay ezt válaszolta: „Rámutattam ennek a kérlelhetetlen szigornak a szükséges voltára is, miután ők, földbirtokosok és termelők fogják ennek a közvetlen hasznát érezni." Az elhurcoltak sorsáról Prónay csak azt közli, hogy a zsidó ügyvédet a kaposvári polgárság követelésére vissza kellett kísértetni, de útközben, „szökési kísérlet" miatt, agyonlőtték.[13]

Szarkavárról a különítmény emberei *Marcaliba* mentek. Gróf Széchenyi József ismét panaszkodott ugyanis cselédeire, „akikkel nem tud boldogulni, mert a kommunisták őket izgatják és szabotálásra beszélik rá". Prónayék elmentek „rendet" teremteni. Marcaliban a szolgabírói börtönben „már körülbelül harmincan ültek". Az elfogottak nagyobb részét a különítmény emberei — „népítélet"-komédiát rendezve — agyonverték. Prónay azt írja, hogy kb. 15 „zsidó főbűnöst, azonkívül egy katolikus papot" jelölt meg a főszolgabíró maga, „mint olyanokat, akik akasztófára érettek". S hozzáteszi, hogy „a népítélet végre is lett hajtva, úgy ezeken, mint másokon".[14] Hogy valójában kik voltak „ezek" és a „mások", erre vonatkozóan a kínzásokat átélt egyik személy tanúvallomása ad bővebb felvilágosítást.

Gold Márton, a felszabadulás után, a járási jegyző előtt tett vallomásában elmondta, hogy 1919 augusztusának első napjaiban — 4-én, 5-én vagy 6-án — a járási főszolgabíró „csendőreivel írásos névreszóló paranccsal összefogatta az összes kommunista vezetőket, de a nem kommunistákat is", közöttük őt is.

[12] Ugyanott. II. k. 196. old.
[13] Ugyanott. II. k. 200—201. old.
[14] Ugyanott. II. k. 202. old.

A lefogottakat a járási fogdába gyűjtötték össze, és számuk, „a vidékről is összefogdostatott kommunistákkal együtt mintegy 200 főre emelkedett.

A község akkori urai és vezetői, családi összeköttetéseik és ismeretségük alapján, a községre szabadították a hírhedt Prónay-különítményt, amelynek a helybeli gróf fia és a környékbeli földbirtokosok nagyobb része vagy azok fiai és azok egyes gazdasági vezetői voltak a tagjai." (A helybeli gróf fia az a Széchenyi József, aki valóban a különítményhez tartozott, s akinek a sürgetésére jött ide a különítmény.) „Ezt a rablógyilkos sereget négyes fogattal, díszmagyarban, ünnepi küldöttség ünnepségek közepette fogadta, majd izgató népgyűléseket tartva a község egyes előljárói és kapitalista vezetői törvényt ültek a letartóztatottak sorsa fölött határozni". A foglyokat kiszolgáltatták a Prónay embereknek, akik embertelenül megkínozták őket. „Volt akinek fejbőrét elevenen megnyúzták — írja vallomásában Gold Márton —, volt, akit megégettek és különben is olyan furkós és tüskés botokkal verték őket, hogy akik a kínzás után életben maradtak, azoknak a felépüléséhez is igen hosszú idő kellett." Közli, hogy a Marcaliból valók közül vagy négy személynek sikerült megszökni, a többiek vagy a kínzásokba haltak bele, vagy ha még éltek, felakasztották őket a fogház udvarán levő gesztenyefára. „Itt 16 elvtársat gyilkoltak meg — a másik részt, 3 elvtársat a grófi vörösistállónál kínoztak meg, akik közül az egyiknek mégis sikerült megszökni, a másik kettőt pedig agyonverték . . .

A mártírok közül elhurcoltak hatot és az Inkey-erdőben verték őket agyon, egyiket-másikat lófarkához kötve hurcolták hosszú úton."[15]

Ez a vallomás tehát 24 marcali kommunista és más áldozat szörnyű meggyilkolásáról ad hírt. Nem tudjuk azonban, hogy hány embert kínoztak és gyilkoltak meg a járás más községeiben, majorjaiban elfogott és Marcaliba hurcolt emberek közül, kiknek létszáma a marcaliakkal együtt mintegy kétszáz volt. Ők nyilván azok „a mások", akikről Prónay a kivégzésekkel kapcsolatban beszél.

Rendelkezésünkre áll a Marcaliban kivégzettek egy részének névsora, amely 19 személy adatait tartalmazza. Valószínű, hogy a névsor arra a 16 személyre vonatkozik, akit a fogház udvarán

[15] PI.A. XXII. 417 — 1919./7. —.— *(152—153.)*

2. Fehérterror Magyarországon. (Bíró Mihály rajza.)

3. A „nemzeti hadsereg" különítményes tisztjei akasztanak.

4. A „nemzeti hadsereg" különítményes tisztjei akasztanak.

5. Fehérterror Magyarországon. (Bíró Mihály rajza.)

gyilkoltak meg és arra a 3 személyre, akit a grófi vörösistállónál kínoztak meg. (Akik közül azonban, — Gold Márton tanúvallomása szerint — egy elvtársnak sikerült megszöknie.) E listán szerepel 14 katolikus vallású: 7 ipari munkás (egy kovács, egy asztalos, 3 építőmunkás, 2 szabó, továbbá Gold Ferenc bádogosmester, aki nyilván rokona a fent idézett tanúvallomást tevő Gold Mártonnak), 3 földmunkás, egy kertész, egy tanító és egy káplán. A listán szerepel 2 református: egy gépész és egy vasúti málházó. Végül szerepel a listán 3 izraelita származású: egy tanító, egy kereskedősegéd és egy magántisztviselő.[16]

A kivégzett katolikus káplánnal, Simon Józseffel kapcsolatban Prónay külön eldicsekszik azzal, hogy noha „A pap részére az esperes maga kért kegyelmet . . . de nem érdemelte meg, tehát nem is adtam meg."[17]

Prónay azt is megírja, hogy Marcaliban a zsidók ellen uszító gyűlést is tartottak — és „aznap éjjel egy kis pogrom-félét is rendeztek". Valószínű, hogy ebbe a helyi csőcseléket is bevonták, amit szintén „hazafias feladatuknak" tartottak, s ami arra is jó volt, hogy a fosztogatások ódiumát másokra hárítsák. „Sok zsidó megkékült a verésektől — írja — és többnek hiányzott a portékája. De az effélék már azután velejárnak a zsidóellenes megmozdulásokkal."[18]

Prónay azzal is büszkélkedik, hogy a Széchenyi uradalom belső majorjában, ahol különítménye elszállásolt, a gróf „cselédsége között szintén — mint írja — helyreállítottam a rendet". Ennek módját azonban ezúttal nem közli. Ugyanakkor egyik tiszti csoportját Fonyódra küldte „egy Tószegi-Freund dúsgazdag zsidó földbirtokos lefogására".[19] Tószegit felakasztották, és bizonyára ki is rabolták. E gyilkosság miatt egyébként Horthy, minthogy az antant is tiltakozott miatta, szemrehányással illette Prónayt, de a szemrehányáson kívül más bajuk nem történt.[20]

Marcaliból a különítmény *Inkére*, majd *Iharosberénybe* vonult. Berény községben és báró Inkey Pál birtokán is — akinek a majorjában szállásolt a különítmény — a „bűnösöket" összefogatta, és a község iskolájába záratta. A különítmény egy részé-

[16] PI. A. II. 12/46. —.— *(153—154.)*
[17] Prónay Naplója. II. k. 202. old.
[18] Ugyanott. II. k. 203—204. old.
[19] Ugyanott. II. k. 204. old.
[20] Ugyanott. II. k. 207. old.

vel ezután *Somogycsurgóra* ment, és onnan a csendőrök által már korábban letartóztatott „három kommunista főgazembert", valamint azokat, akiket ő „egyszerűen összefogdostatott" — Berénybe hurcoltatta. „A nagy teherautó — írja —, amely különítményemnél teljesített szolgálatot, velük roskadásig megtelve indult vissza Berénybe, ahol azután az ítélkezést megtartottam. A kisebb bűnösöket alapos veréssel ismét útnak eresztettem", a többit pedig „felköttettem az iskola előtti szederfára."[21] A már előzőleg Berény községben és az inkei majorban elfogottak, valamint a nagy teherautót „roskadásig" megtöltő emberek együttesen szerepeltek a szörnyű berényi „ítélkezésen".

A szadista hóhérok Berényből Kaposváron keresztül *Toponárra* vonultak. Útközben a kaposvári pályaudvaron lefegyvereztek egy páncélvonatot, azzal az ürüggyel, hogy legénysége nem eléggé megbízható. Embereinek a páncélvonaton elkövetett szörnytetteiről Prónay, minden emberi érzést megcsúfoló cinizmussal, így emlékezik meg: „Ez a páncélvonat túl jól működött . . . a legénysége néhány menekülő kommunista zsidóval is befűtötte a kazánját. Ennek a szaga azután annyira ráfeküdt a pályaudvar környékére, hogy ezt a vonatot távol a várostól kellett kitolatni."[22] És Horovitz amerikai ezredes, angol kollégájának társaságában megállapította, hogy a fővezérség és fehérgárdista csapatainak tájékán minden rendben van . . .

Közben Prónay megbízást kapott Horthytól arra, hogy az osztrák határmenti helységekbe küldjön tiszti csoportokat az átkelőhelyek ellenőrzésére és az Ausztriába menekült kommunisták átcsalására vagy áthurcolására. Prónay Bécsbe is küldött egy csoportot azzal a feladattal, hogy rabolják el és hurcolják haza, vagy ha ez nem sikerül, akkor gyilkolják meg Kun Bélát és társait, akiket az osztrák kormány internáltatott. Szeptember, de főleg október havában Prónay a fővezérségtől kapott különféle ausztriai megbízásokat igyekezett végrehajtani, különítménye tisztjeinek egy csoportját magával vitte Bécsbe. A somogyi csapat helyettese parancsnoksága alatt folytatta tevékenységét. Ezekről Prónay Naplójegyzeteiben nem ír, kivéve olyan eseteket, amikor ő — Ausztriából hazatérve — személyesen intézkedett a garázdálkodásokból keletkezett bonyodalmak egyikének-másikának elsimításában.

[21] Ugyanott. II. k. 212. old.
[22] Ugyanott. II. k. 116. old.

A különítmény Horthy budapesti bevonulása után folytatta a bestiális gyilkolásokat: részben a Britannia szállóban, részben a vidéken „működött" tovább. A budapesti bevonulást követő napokban, egyik ausztriai útjáról visszatérve, sietett üdvözölni Horthyt a Gellért-szállóban, ahol egyébként számára is biztosítottak szobát. „Nyomban ki is eszközöltem nála — írja — különítményem egy részének elhelyezésére a komáromi, Duna mellett fekvő Sandberg erődnek kiutalását."[23]

Január eleje lehetett, amikor Horthy a sandbergi különítményrészleget Budapestre visszarendelte, s a Károly laktanyába helyezte el. Ennek okát Prónay abban látja, hogy Horthy nem érezte magát elég biztonságban Budapesten; az Ostenburg és az egyéb „időközben felszaporodott és felfegyverzett különítmények"[24] erejét a fővárosban kevesellte. A rendőrséggel ugyanis Beniczky rendelkezett, s a küzdelem az államfői tisztségért a választások közeledtével élesedett. A sandbergiek tehát otthagyták kedvenc helyüket, és Budapestre jöttek. A Sandbergben történtekről Prónay röviden ennyit ír: „nem egy vörös gazembernek csontjai porladnak a nagykiterjedésű kazamaták mély homokjában. De számos más szovjetbolond lett az erőd hátsó vasajtaján a Dunába dobva, hogy a folyó sodrán álmodozzon örökre — kövekkel a nyakán egy nagy szovjet világállam jövendő sorsa fölött." Talán másfél hónapig folytatta a sandbergi különítményrészleg a bestiális gyilkosságokat. Vezetőjük Prónay az itt legyilkoltak számáról semmilyen adatot nem közöl, de a vérszomjas hóhér megelégedettsége, amivel sorait papírra veti, arról tanúskodik, hogy itt a munkáshatalom sok derék hívét pusztították el.

1920. január elején Horthy két különítményparancsnokát, Prónayt és Ostenburgot megbízta azzal, hogy egységeiket zászlóaljakká fejlesszék. Mire a kormányzóválasztásra sor került, addigra e két különítmény állománya, tisztekkel és legénységgel együtt elérte az 1600—1600 főt. 1920 tavaszán — már Horthy kormányzóvá választása után — Prónay zászlóaljának egy része ismét vidékre rándult. Gaztetteiről a Simonyi-Semadam kormány időszakának tárgyalásakor még szó lesz.

Nem teljes azonban ez a kép a Prónay-különítmény szadista bandáinak azokról a rémtetteiről sem, amelyeket Horthy kor-

[23] Ugyanott. II. k. 248. old.
[24] Ugyanott. II. k. 264. old.

mányzóvá választása előtt követtek el. Szinte kevésnek tűnik, ha sok száz ember lemészárlását írjuk számlájukra. És a horthysta tiszteknek ez a „hazafias" és „keresztény" csapata csak az egyik ilyen rablógyilkos banda. Hasonlóképpen tevékenykedett Ostenburg, Madary, Siebenlist, gróf Jankovich különítménye, ha talán egyik-másik ezek közül el is maradt a Prónayék mögött mészárlásban és fosztogatásban. S ezek tevékenységét — amelyek a fővezérségnek közvetlenül voltak alárendelve — megtoldották egyéb különítmények, mint a Héjjas Iváné Kecskemét környékén, Rácz Kálmáné a Tisza-vidéken, amelyek csak Horthy budapesti bevonulása után kerültek a fővezérség hatáskörébe.

A fővezérség siófoki fogdája

Siófokon a fővezérség fogdája vált a legszörnyűbb tömeggyilkosságok színhelyévé. Erről egy szemtanút idézhetünk, Hayden Istvánt. Hayden, volt államrendőrségi nyomozó, a Tanácsköztársaság idején két alkalommal apróbb nyomozásban, közönséges bűnügyekben segédkezett a detektíveknek. Mikor a fehérek bevonultak Siófokra, személyesen jelentkezett, és bevallotta „vétkét". Ezért másfél napra a fogdába csukták. Azután kiengedték, de ott tartották foglárnak. Szeptember végén sikerült megszöknie. Budapestre került, felkereste a Népszava szerkesztőségét, és ott elmondta, hogy mi történik a siófoki fogdában. Közlését a Népszava 1919. október 4-én hozta nyilvánosságra.

Hayden elmondta, hogy a cellában, amelyben egy éjszakát töltött, „a falon sorjában nyolc akasztott ember lógott". Szabadon engedése után mint a fogház kulcsára ő fogadta és tőle vitték el a lefogottakat. „Az őrzésemre bíztak egy éjjel — mondja — 47 embert, akiket Veszprémből és Balatonfüredről hoztak." Az augusztus 26-ról 27-re, szombatról vasárnapra virradó éjszaka 2 órakor „Freisberger százados azzal jött hozzám, hogy a foglyok közül 42-t elvisz ... A 42 ember közül 14—15 zsidó volt, a többi pedig valamennyi keresztény munkásember." A 42 embert a Siófok és a gyermekmenhely közötti erdőben megkínozták: 4-et „kegyelemből" felakasztottak, a többit bajonettel halálra szurkáltak. A halottakat egy közös árokba temették. Elmondja, hogy a Prónay század már előbb „36 embert végeztetett ki egyszerre ilyen módon, az úgynevezett Csibetelepen.

Ezeknél, valamint valamennyi transzportnál ugyanaz volt a keresztények és zsidók arányszáma, mint az előbb említetteknél. Ez alkalommal saját szememmel láttam és saját fülemmel hallottam, amint a tisztek kirabolták az áldozatokat. A foglyokról leráncigálták a ruhájukat, elszedték a pénzüket és ékszereiket, aztán a zsákmányon heves szitkok között összevesztek egymás között". Elmondja, hogy „augusztus végén 16 embert vittek így el, szeptember 1-én 12-t végeztek ki". Azonban „a nagy számokon kívül általában minden napra esett egy-két kivégzés". Tudomása szerint „több mint 200 embert vittek el és végeztek ki a négy fogdából . . . A Prónay, Madary és Freisberger különítménye mindenkit, akire rámondták, hogy kommunista vagy szocialista, kivégezték". Hayden sok kivégzettnek a nevét is megemlíti. Köztük Szamuely Zoltánt és szállásadóit, akiket Balatonlellén fogtak el. Akit a siófoki fogdába hurcoltak, aligha került ki élve. Hayden elmondotta, hogy egyik tiszt a már kivégzett Szamuely Zoltán balatonlellei szállásadója feleségéről mondotta: „— Ez a szegény asszony semmiről sem tehet, hagyjuk talán." Freisberger azonban türelmetlenül intett: „Ki kell végezni, mert a három hét alatt mindent látott és tud."[25] Szörnyű bűneik tudatában levő és a számonkéréstől félő fenevadak „morálja" ez.

Erre mutat az is, amit Prónay ír, cinikusan, a siófoki gyilkosságokról: „éjjelenként sokat kellett közülük a Balaton fenekére küldeni, hogy az utána következőknek hely legyen."[26] Közli azt is hogy a Balaton túlsó felén, Füreden, valamint Zalában összefogott kommunistákat egyik alkalommal dereglyén szállították Siófokra és „ezen dereglye üresen érkezett meg"; értesülése szerint „nem lehetett megállapítani sem a kísérő őrség személyeit, sem pedig azt, hogy a szóbanforgó foglyokkal mi történt."[27] Ez volt a fővezérség válasza azoknak, akik vizsgálatot követeltek, és annak eredményét sürgették. A Balatonba vetett hullák már nem tanúskodhattak.

A siófoki kivégzések Hayden szökése után persze folytatódtak, s bizonyos, hogy csak itt legalább három-négyszáz embert kínoztak halálra, de lehet, hogy sokkal többet. A Siófokra ránduló Horovitz amerikai ezredes szerint pedig a gyilkosságok — amiket teljesen letagadni nem lehetett — a *„legtávolabbról sem vezethetők*

[25] Népszava. 1919. október 4. —.— *(163—166.)*
[26] Prónay Naplója. II. k. 217. old.
[27] Ugyanott. II. k. 243. old.

vissza a magyar hadsereg hatóságaira, ellenkezőleg, ezek a hatóságok *mindent elkövetnek, hogy az alájuk rendelt területeken minden igazságtalanságot és rendzavarást megakadályozzanak . . . az úgynevezett fehér »terrorra« vonatkozó híresztelések alaptalanok*".[28] Íme! A meggyilkoltak fölötti arcátlan gúnyolódás, a hazugság, a képmutatás csimborasszója!!! Erre csak a bestiális hóhérbanda egy tőről fakadt barátai képesek!

Azokat a vérengzéseket már említettük, amelyeket Halstead szeptember 18-i táviratában szóvá tett, s amelyeket a báró Lehár ezredes, katonai parancsnok körzetében levő városokban és falvakban követtek el. Most még a Héjjas különítmény vérengzéseinek egy részét ismertetjük; ezt Horthy csapatainak Budapestre való bevonulása után, Kecskeméten és környékén követték el.

A november végi kecskeméti tömeggyilkosság

November 27-én a kecskeméti főkapitány jelenti gróf Ráday kormánybiztosnak, hogy Héjjas Iván főhadnagy emberei még október 1-re virradóra, éjjel elhurcoltak hat volt rendőrt, akiket „kommunista magatartásuk" miatt előzőleg elbocsátottak. November 16-án este — tehát a Horthy sereg budapesti bevonulása és a Duna—Tisza közére vonulása napján — „kihallgatás ürügye alatt" lakásukról elhívtak és ismeretlen helyre hurcoltak 14 embert. November 19-ről 20-ra virradó éjjel „egy körülbelül 30 főnyi ismeretlen karhatalmi csapat, a fogházőrszemélyzetet egy szobába beszorította", és a fogházban levő „kommunista gyanu alatt álló" egyének közül 36-ot elhurcolt.

A főkapitány jelentése még további 6 ember elhurcolását említi, kik közül 4 ember hulláját kirabolva megtalálták. Megítélése szerint „az összes felsorolt egyének legnagyobb része elhurcolóik által ki lett végezve". A 62 ember közül 61-nek a nevét s nagyobbrészt a foglalkozását is közli. Köztük van a 6 volt rendőrön kívül még egy rendőr, 15 munkás, 6 napszámos, 1 szociáldemokrata párttitkár és 2 munkásbiztosító pénztári alkalmazott, 2 újságíró, 3 magánhivatalnok, 2 gazdálkodó, 4 kereskedő és 1 kereskedősegéd, 2 ügyvéd, 1 tanító, 2 tanár, 1 matróz, 1 volt detektív, 1 tiszthelyettes, 1 pénzügyőr, egy

[28] Papers . . . XII. k. 695. old.; továbbá Nemzeti Ujság. 1919. okt. 9. —.— *(162.)* Kiemelések az eredetiben.

17 éves diák, 3 nő, akik közül egyik varrónő, másik hivatalnoknő, a harmadik valószínűleg háztartásbeli.[29]

Itt csupán egyetlen alföldi városban 60 ember és két másutt lakó, de a környéken tartózkodó személy elhurcolásáról és lemészárlásáról van szó. S a jelentést tevő rendőrkapitány utal arra a nyomozást megnehezítő körülményre, hogy „a helybeli lakosság annyira meg van félemlítve, hogy a nyomozó hatóság részére adatokat szolgáltatni nem mer".[30] S itt még egyetlen adat sincs azokról a gaztettekről, amit Héjjasék a községekben követtek el. Prónay említi Naplójegyzeteiben, hogy a Szeged óta nála szolgáló Héjjas Auréltól hallotta: Iván testvére „Kecskemét környékén végez a többi testvéreivel, azután néhány parasztgazdával ellenforradalmi jómunkát".[31]

A kecskeméti rémtetteket, az újabb áldozatok lemészárlását a Huszár-féle „koncentrációs" kormány megalakulásának napjaiban követték el. A megdöbbentő hír a külföldi lapok útján elterjedt, s nemcsak a kommunista és szocialista lapok, de polgári demokratikus, részben liberális és konzervatív lapok is hírül adták. A nemzetközi közvélemény nyomására a budapesti antant missziók december elején vizsgálóbizottságot küldtek ki. Ez a bizottság *a lajosmizsei erdőben 62 megcsonkított és megfojtott hullát talált.* A külföldi lapok ezt megírták. A Huszár-kormány — ha nem akart mint a fehérgárdista tömeggyilkosok védelmezője azonnal lelepleződni — a szigorú cenzúra ellenére sem akadályozhatta meg, hogy az újságok itthon is ne írjanak ezekről a szörnyűségekről. Különösen azért került „nehéz" helyzetbe, mert az antant-bizottság vizsgálatáról volt szó. A Huszár-kormány számára nem maradt más hátra, mint „elrendelni" a szörnyű bűntény kinyomozását, a bűnösök „felelősségre vonását".

A kecskeméti rendőrség a gyilkosok közül négy kulákot letartóztatott. Ezek november 22-én négy zsidó áldozatot öltek meg és raboltak ki: két kereskedőt, egy tanárt és egy 17 éves diákot. A többi gyilkosság, elsősorban a börtönből és a lakásukról elhurcolt kommunisták lemészárlásának ügyét a kecskeméti rendőrség eltussolta. A leleplezett gyilkosok, Francia Kiss Mihály és társai, azonban a nagy felháborodás és a rendőri nyomozás miatti nyugtalanságukban elhagyták a vidéket.

[29] H. L. MNHF. 1919. — I. a. — 2321. (5497/1919.) —.— *(221—23.)*
[30] Ugyanott.
[31] Prónay Naplója. II. k. 248. old.

Héjjas Iván megegyezett Prónayval, hogy befogadja őket, hiszen neki való emberek. A Sandberg erdőbe kerültek, „nehogy talán a hatóságok, az antantbetyárok nyomására lefogják" őket — írja róluk Prónay.[32] 1920 januárjában Francia Kiss Mihály és társai, a Prónay zászlóalj kötelékében, Budapestre kerültek; hajuk szála sem görbült meg. A négy kulákot is rövid idő múlva kiengedték. A bűnvádi eljárást később ugyan kiterjesztették a különítmény egyik tartalékos főhadnagy tagjára és Francia Kiss Mihályra is, de ezek szabadlábon maradtak. Végül Horthy amnesztia rendelete alapján az eljárást valamennyi Kecskemét környéki gyilkos ellen beszüntették.[33]

A Friedrich-kormány és a királyi román csapatok parancsnokságainak terrorhadjárata

A Friedrich-kormány rendőri és csendőri szervei az antant (főleg román, kisebbrészt csehszlovák és francia) csapatok által megszállt területen és a fővezérség csapatainak hatalma alá került dunántúli megyékben is azonnal megkezdték a kommunisták és kommunistagyanúsok lefogását. Budapesten már augusztus 18-ig több ezer embert tartóztattak le csak a Friedrich-kormány szervei. Emellett a román csapatok parancsnoksága is sokakat letartóztatott, fogolytábort állított fel Budapesten, Csepelen s több más helyen.

A Friedrich-kormány szervei a lefogottakat a járási, városi és megyei fogházakba és börtönökbe — főszolgabírói, rendőrségi, ügyészségi és bírósági fogházakba és börtönökbe vagy egyéb helyekre zárták. Budapesten (és valószínűleg nemcsak Budapesten) gondot okozott a kormányszerveknek a letartóztatottak *elhelyezése*. Az Igazságügyminisztérium egyik miniszteri tanácsosa augusztus 18-án minisztere megbízásából átír a Hadügyminisztériumhoz is ebben az ügyben: „A bolsevisták letartóztatása Budapesten oly nagy számban történt — írja —, hogy jóllehet már eddig *minden fogházi célra alkalmas helység* igénybe vétetett, a letartóztatottakat sem az ügyészség, sem a rendőrség elhelyezni már nem tudja." Kéri átengedni a Margitkörúti katonai fogház II. és III. emeletét, ahol 200—240 lefogottat helyeznének el.[34] A kérést a Hadügyminisztérium teljesítette.

[32] Ugyanott. II. k. 264. old.

[33] H. L. M. kir. egyesített rendőriskolák parsága. 1923. — 2208. —. — *(225—28.)*

[34] PI. A. HM. Hadbírói (13) o. 1919— 160.412. —.— *(142—143).*

6. A szekszárdi direktórium tagjai kivégzésük előtt.

7a Fehérterror Magyarországon. (Bíró Mihály rajza.)

7b A Népszava épülete az 1919. december 8-i rombolás után.

A Friedrich-kormány augusztus 19-én elrendelte a gyorsított bírósági eljárást a Tanácsköztársaság „szervei, közegei és megbízottai" — továbbá „fegyveres erejének tagjai", valamint azok ellen, akik a „Tanácsköztársaság megalapítása, fenntartása vagy visszaállítása érdekében" tevékenykedtek vagy tevékenykednek. Az antant segítségével hatalomra került kormány úgy rendelkezett, hogy a gyanúsítottak részéről „a letartóztatás ellen perorvoslatnak helye nincs". A terrorrendelet azt is előírja, hogy „a bíróság biztonsága és a netán kiszabandó halálbüntetés esetleges végrehajtása" érdekében gondoskodni kell a szükséges karhatalomról. A terrorrendelet utasítja az ügyészeket és a vérbírákat, hogy a gyanúsítottakkal szemben „alakszerű nyomozó eljárásnak nincs helye" — s ha a vádlottat halálra ítélik, és kegyelemre nem ajánlják, azonnal ki kell végezni. Ha a gyorsított tanács „a halálra ítéltet kegyelemre ajánlandónak találja, a Magyar Kuriához terjeszti fel, mely a kegyelem felől zárt ülésben indoklás nélkül 24 órán belül végleg határoz". Ha a gyorsított tanács valakit bármilyen szabadságvesztésre ítél, ennek „végrehajtására halasztás nem engedélyezhető".[35] A Friedrich-kormány „törvényes formát" igyekezett adni a fehérterrornak, a háborús kivételes törvények felhasználásával és tetszés szerinti tágításával.

A Friedrich-kormány idején a börtönbe vetettek szörnyű helyzetben voltak. Ezt bizonyos mértékben leleplezi a román parancsnokság megbízottjának szeptember 15-i jelentése, amit nyilvánosságra is hoztak. A román imperialisták a francia kormánnyal együtt a Friedrich-kormány eltávolítását követelték, s ezt a tervüket igyekeztek elősegíteni a budapesti börtönökben uralkodó elviselhetetlen állapotok, kínzások, öngyilkosságok részbeni leleplezésével.

A román jelentés közli, hogy a román hadseregparancsnokság „a magyar rendőrségi fogházakat egy magyar rendőrségi tisztviselő jelenlétében megvizsgáltatta és a következőket állapította meg:

A központi fogházban 500 férfi és nő van elzárva . . . Mindannyian feljajdulnak, hogy egyszerű besúgás alapján zárattak el, és hogy irtózatos módon kínozzák őket.

[35] Rendeletek Tára. 1919. 651—656. old. Megjelent Budapesti Közlöny. 1919. aug. 20. számában is. —.— *(144—145.)*.

I. 4×4 méter terjedelmű cellában 30 egyén találtatott, akik a földön háltak hallatlanul nyomorult állapotban".

E cellába zártak közül ketten, hogy a „kínzásoknak, melyeket már nem viselhettek tovább, végét vessék, leugrottak a II. emeletről az ablakon. Egyikük nyomban meghalt, a másik eltört lábakkal a kórházban fekszik.

II. Egy áldott állapotban levő nőt úgy hasbarúgtak, hogy ott a börtönében abortált". Orvosi kezelés nélkül sínylődik ő is és egy másik nő is, akinek a kínzások miatt „hatalmas vérzései vannak".

A kórházban 50 beteget találtak, különféle betegségben szenvedőket, s mind „össze vannak zsúfolva egy és ugyanazon helységben".[36]

A román hadseregparancsnokság jelentése a börtönbe vetés *tényét* éppúgy nem kifogásolja, mint ahogy nem volt ellenvetése, hanem helyeslőleg tudomásul vette — az antant többi képviselőivel együtt — a fehérterror gyorsított bírói eljárásának a bevezetését is. A budapesti rendőrterrort leleplező jelentés a megszálló csapatok parancsnokságának rendeletére a Budapesti Közlöny 1919. szeptember 19-i számában jelent meg, s közzététele nyilván „politikai" célt szolgált. Indokul használhatták az antant előtt a Friedrich-kormány rendőri és csendőri alakulatai szervezésének és felfegyverzésének a gátlására s a román internálótáborok további fenntartására. Egyébként a leleplezés csak *egyetlen* budapesti börtönlátogatás tapasztalatain alapszik.

A Friedrich-kormány nem maradt adósa a román hadseregparancsnokságnak a terrorista akciók leleplezésében. Maga Friedrich azonnal, még szeptember 15-én értesítette a budapesti antant-missziókat azokról a jelentésekről, amelyek a román katonai hatóságok *illetéktelen* ítélkezéseiről, kivégzéseiről szólnak. „Több jelentés érkezett a magyar kormányhoz — írja, — hogy a román királyi katonai parancsnokságok több helyen olyan intézkedéseket tesznek, melyek a magyar igazságszolgáltatás rendes menetét súlyosan érintik és hátrányosan befolyásolják." A Tanácsköztársaság idején végzett tevékenységért lefogottak ellen „a bűnvádi eljárást maguknak igénylik". Így a kalocsai román katonai parancsnok „53 ilyen gyanúsítottnak az államügyész rendelkezésére bocsájtását azzal az indoklással

[36] O. L. ME. 1919—XXXVII. — 45. (4763). —.— *(149—150.)*

tagadta meg, hogy a nevezettek ellen ő kíván eljárni. A halasi, nagykátai és szentendrei járásbíróságok fogházaiból az ott bolsevista üzelmek miatt letartóztatottakat a helyi román parancsnokok a magyar igazságügyi hatóságok tiltakozása dacára elkísértették: az egri, a szolnoki, kecskeméti és székesfehérvári törvényszéki fogházakban bolsevista üzelmek gyanúja miatt letartóztatottak felett való rendelkezés jogát a román parancsnok magának igényelte . . . Vácon a román parancsnokság 13 kommunista fogolynak megvasalt állapotban való kiadását követelte, a kiadott foglyokat azután a románok a váci kápolnadombon főbelőtték".

Friedrich megemlíti, hogy egy román járőr Budapesten augusztus 7-én „Víg Jakab nevű kommunistát a gellérthegyi citadelláról lekísért és a Gellérthegy mögött kivégzett". Egerben viszont a román térparancsnok „a törvényszéknek elrendelte, hogy a mintegy 200 letartóztatott kommunista felett két nap alatt ítéljen és az ítéleteket mutassa be, mert ellenkező esetben a térparancsnokság valamennyit szabadlábra helyezi". Friedrich panaszolja még, hogy szeptember 4-én és 5-én román tisztek négy férfit és két nőt a rendőrség fogházából elvittek. (Ők ítélkeztek-e felettük, vagy valaki közbenjárására esetleg kimentették a hat személyt, ezt Friedrich nem közli.) Kéri az antantmissziókat, gondoskodjanak arról, hogy az „igazságszolgáltatás törvényes menetét" a román parancsnokságok illetéktelen beavatkozásokkal ne zavarják.[37]

A magyar ellenforradalom járási, városi és megyei börtönei megteltek lefogottakkal. Emellett a királyi román csapatok fogolytáborokat is berendeztek, ahová mindenekelőtt elfogott vöröskatonákat, kommunistákat, továbbá a román katonák ellen fellépő, velük szemben hatékonyan védekezni akaró más személyeket is hurcoltak. Ilyen fogolytábor volt Budapesten, Csepelen, Újszászon, Tápiósülyön, Cegléden, Kecskeméten, Kiskúnfélegyházán, Abonyban, Szolnokon, Debrecenben, Nyíregyházán, Békéscsabán. Nincs rá adatunk, hogy mennyi fogoly volt a 12 táborban. Azt azonban tudjuk, hogy amikor a táborokat a román katonai hatóságok a magyar hatóságoknak átadták, akkor az egyes táborok átvételére egyenként 200 főnyi karhatalmi különítményt küldtek. E fogolytáborok átvételére egyébként még visszatérünk.

[37] O. L. ME. 1919. — XXXVII. — 45. —.— *(50—51.)*

A Friedrich-kormány és a fővezérség nézeteltérései a különítmények vérengzéseivel kapcsolatban

A Friedrich-kormány igazságügyi szerveinek „törvényes működésébe" a fővezérség különítményei, karhatalmi alakulatai és körleti, valamint helyőrségi katonai parancsnokai sokkal nagyobb brutalitással avatkoztak be, mint a román katonai parancsnokok. A tiszti különítmények egyikének rettenetes vérengzését, Prónay Naplójegyzetei nyomán megismertük, bár a szörnyű kép egyáltalán nem teljes. A főszolgabírói, ügyészségi és törvényszéki fogházakban levők elhurcolása, a „gyorsított bírói eljárás" alóli elvonása és minden vizsgálat nélküli legyilkolása — ez hozzátartozott a horthysta különítmények megbízatásához, amit még Szegeden kaptak. A kaposvári törvényszék elnökhelyettese, Szigethy Antal, 1919. szeptember 15-én jelentést küldött az Igazságügyminisztériumba, amelyben beszámol arról, hogy szeptember 11-én a kaposvári törvényszék ötös tanácsa (a gyorsított tanács) egy kommunista vádlott csoport ügyében nem tudta ítéletét meghozni, mert Kovács Antal alezredes, a vármegyei karhatalom parancsnoka a vádat enyhének találta, s követelte, hogy hazaárulás címén emeljenek vádat, és halálos ítéletet hozzanak, mert különben „nem áll jót a katonáiért" és azért, hogy „az éj folyamán a város nagyobb kellemetlenségeknek kitéve nem lesz". Az ötös tanács elnöke próbálta megmagyarázni, hogy hazaárulás címén „lehetetlen" vádat emelni, majd tiltakozott a katonai fenyegetés ellen, de ítéletet hozni mégsem mert. Egyezkedni kezdett az alezredessel, s az ügyet egy később tárgyalandó másik ügyhöz csatolták.[38]

Kovács alezredes karhatalmi parancsnok a fővezérség utasításai szerint járt el.

A horthysta különítmények és karhatalmi alakulatok rettenetes vérengzései a lakosság mély felháborodását váltották ki. Ez késztette az ellenforradalom számos helyi közigazgatási és igazságügyi szervét, hogy panaszt emeljen a kormánynál, és intézkedést sürgessen ezek megszüntetésére. 1919. augusztus 19-én (ez körülbelül egybeesik a Prónay-különítmény Lepsény—Berhida—Küngös—Öskü-útvonalon elkövetett gaztetteivel) a Fejér megyei közigazgatási bizottság táviratban tiltakozott a kormánynál „bizonyos karhatalmi alakulatok" tényked̄ései ellen,

[38] O. L. ME. 1919. XXII. — 4907. —.— *(159—160.)*

mert ezek „nem csak a kommunistákkal szemben, hanem felekezeti gyűlölségből is" statáriálisan járnak el.[39] A Friedrich-kormány más helyekről is kapott már ezekben a napokban hasonló tiltakozásokat. E tényben, de talán még inkább a nemzetközi demokratikus közvélemény mind erőteljesebb tiltakozásában rejlik annak oka, hogy az antant missziók is néha tiltakoztak, és vizsgálatot, intézkedést sürgettek. Bizonyos, hogy a Friedrich-kormányt mind a külföldi tiltakozás, mind a hazai felháborodás arra késztette, hogy megkísérelje korlátozni és a kormányhatóságok felügyelete alá helyezni a horthysta különítményeket.

Schnetzer hadügyminiszter augusztus 16-án táviratilag figyelmeztette az összes katonai hatóságokat: „a fehér csapatok garázdálkodásai (akasztás, népítélet) erélyesen beszüntetendők."[40] Friedrich augusztus 23-án átír, nem Horthyhoz, hanem Schnetzerhez. „Több oldalról veszem azon jelentést — írja —, hogy az úgynevezett fehérgárdisták Tolna, Fejér és Veszprém megyék egyes részeiben a megyei hatóságok és a közönség legnagyobb felháborodását kiváltó önkényeskedéseket követnek el, sőt népítéletet provokálva számos embert kivégeztettek. Eltekintve attól, hogy Nyugat-Magyarországon hasonlólag elkövetett kisebb atrocitások Ausztria legtöbb lapjában a jelenleg aktuális elszakadási kérdésben (Burgenlandnak Ausztriához való csatolásának a kérdése —) mint kiváló propagandaanyag használtatnak fel, ezen hatalmi visszaélések még arra is alkalmasak, hogy . . . az új, nemzeti hadsereggel szemben kívánatos bizalmat megrendítsék." Friedrich megállapítja, hogy a „közrend elleni merényletnek nevezhető" önkényeskedésekkel szemben „a kormánynak kötelessége a legerélyesebben fellépni". Ezért tehát „a hadsereg, illetve azok egyes parancsnokai figyelmeztetendők volnának, hogy saját felelősségükre ne ítélkezzenek és ne büntessenek".[41] Csakhogy ez éppen ellenkezője annak, amire a fővezérség az alárendelt katonai parancsnokokat utasította.

Schnetzer Horthynak is tehetett valami észrevételt, mert augusztus 28-án Horthy utasította parancsnokait a kommunisták elleni terror fokozására. Ezt követeli a polgári hatóságoktól is, *Ez utóbbi esetben* lehetségesnek véli a katonai alakulatok „túlkapásainak" a megszüntetését. „A fővezérséghez *naponta* érkeznek jelentések — írja Horthy —, egyrészt a karhatalmi alakulatok

[39] O. L. ME. 1919. — XXXVII. — 3918. —.— *(154.)*
[40] O. L. MNHF. 1919. — 90/II. kap. I, —.— *(155.)*
[41] O. L. ME. 1919. — XXXVII. — 4150. —.— *(154—55.)*

túlkapásairól, egyéni akcióiról és népítéletekről, másrészt pedig arról, hogy a kormánybiztosok, közigazgatási hatóságok és különböző katonai hatóságok (talán éppen a Hadügyminisztérium? — N. D.) a bűnösök letartóztatása, kivizsgálása, elítélése körül gyengék ... Ez a két momentum, a hatóságok gyengesége egyrészt, a karhatalmi osztagok túlkapásai és népítéletek másfelől, egymással a legszorosabban összefüggnek." S miután e bölcs megállapítást teszi különítményei és karhatalmi alakulatai bestiális mészárlásának igazolására, felszólít „minden parancsnokságot és közigazgatósági hatóságot" a kommunisták üldözésének fokozására. Sürgeti, hogy lássanak hozzá a „még szabadon levő izgatók, kommunista rendszerben szereplők letartóztatásához és leggyorsabb elítéléséhez". S mint az általa megszállt területek diktátora, kijelenti: „Amennyiben pedig akár hatóságok, akár egyes vezető állásban levők gyámoltalan puhasággal működnének tovább, azokat állásukból azonnal fel fogom menteni, illetve a kormánybiztosok útján rendelkezési állományba fogom helyezni."[42] Fegyveres erővel ő rendelkezik, dirigálni ő fog, s nem a kormány.

Azonban Horthy szeptember 12-én a kormányhoz is fordult a terror fokozása ügyében. Nyilván e levél Budapestre érkezését követte az a tárgyalás Siófokon Horthynál, amelyről fentebb Beniczky vallomása alapján már szó esett, s amelyen gróf Andrássy, gróf Bethlen, gróf Károlyi és őrgróf Pallavicini is részt vettek. A fővezér szeptember 12-én Siófokról kelt levelében felszólítja Friedrichet, hogy a Minisztertanács által már elhatározott, de a románok közbelépése miatt még ki nem hirdetett statáriumot az egész meg nem szállt Dunántúlra hirdesse ki, és terjessze ki „a hadsereg elleni izgatás és fegyverek jogtalan elrejtésére is". Ugyanekkor még egy újabb „kivételes törvényrendeletet" követel a kommunistákkal való leszámolásra. Most is cinikusan kijelenti, hogy a katonai karhatalmak túlkapásai csak akkor szűnnek meg, ha az elfogott kommunisták „akkor is megkapják kiérdemelt büntetésüket, ha nem is lehet közönséges bűntetteket rájuk bizonyítani". A vérengző fenevad az ilyen eljárás szükségességét „elrettentő példaadás szempontjából" hangsúlyozza.[43] Horthy tehát ismét tömegesebb akasztások követelésével válaszolt a karhatalmi osztagok és tiszti különít-

[42] PI. A. Völgységi járás iratai. 1919/14. biz. —.— *(155—156.)*
[43] H. L. MNHF. 1919. VI. — 1336. —.— *(157—158.)*

mények vérengzései ellen emelt kifogásokra. S a karhatalmak folytatták szörnyű kegyetlenkedéseiket . . .

A Friedrich-kormány a Dunántúlon is felállított internáló tábort, mégpedig Hajmáskéren. Valószínűleg a fővezérséggel egyetértésben: mindenesetre a tábort katonai körletparancsnokságok közreműködésével állították fel és tartották fenn. Az internáló tábor „szükségességét" Váry Albert főállamügyész az igazságügyminiszterhez október 20-án írt magyarázkodó levelében is hangoztatja. „Nem kis akadály volt a fogvatartásra — írja — a hely hiánya. Az egyetlen gyűjtőfogházban, hol 1000 békelétszám helyett 2500 fogoly volt, lehetetlenné vált a további fogvatartás vagy a foglyok további odaszállítása. — Ezenkívül hiányzik az internálási tábor, hová elhelyezhetnők a bűncselekménynyel nem gyanúsítható, de egyébként a közre veszélyes bolsevistákat." Váry közli még, hogy „6300 bolsevista bűnügy van folyamatban, melyből 1300 a foglyos ügy."[44] Ez a létszám nem tartalmazza a fehér-bíróságok által már „befejezett" ügyeket. Ami azonban az ügyészség ekkor folyamatban levő „foglyos ügyeinek" a számát illeti, csaknem bizonyos, hogy egyedül a Prónay-különítmény által legyilkolt emberek száma eléri ezt . . .

Az internáló tábor felállítására vonatkozóan Beniczky ekkor már kiadta a rendelkezést, és Horthy megtette a konkrét intézkedést. A hajmáskéri internáló tábort a fővezérség székesfehérvári körletparancsnokságának felügyelete alatt állították fel és tartották fenn. Sréter ezredes, a székesfehérvári körletparancsnok október hónapban értesíti a vármegyei katonai parancsnokságokat, hogy a „Belügyminisztérium rendelete értelmében mindazon egyének, kik kommunizmusban gyanúsak, de rendes bírói eljárás által elítélni nem lehet, internálandók". Felhívja a megyei katonai parancsnokokat, hogy a rendőrkapitányságokkal és alispánokkal érintkezésbe lépve állapítsák meg az internálandók lajstromát. „Az első letartóztatások folyó hó 22-én foganatosítandók", mégpedig „20-as csoportokban". A lajstromba vettek lefogását „folyó hó 30-ig okvetlenül be kell fejezni". Hajmáskérre kell vinni azokat is, akik „jelenleg az ügyészség fogházában vannak, de csak politikailag megbízhatatlanok, és mint ilyenek, rendszerint az ügyészség által szabadon bocsájtatnak: nem tűrhető, hogy az utóbb említett egyének

[44] H. L. MNHF. 1919—II. b. — 2056. —.— *(143.)*

szabadon szaladgáljanak".[45] Az intézkedés sürgősségét nyilván az indokolta, hogy készültek a román megszálló csapatoknak a Tisza-vonal mögé vonulására s az általuk kiürített terület horthysta megszállására, egyben a fővezér budapesti bevonulására.

November 10-én a román megszálló csapatok az általuk fenntartott 12 fogolytábor közül 9-et (a debrecenin, a nyíregyházin és a békéscsabain kívül valamennyit) átadták a kormány és a fővezérség karhatalmi egységeinek. Erről a királyi román csapatok parancsnoka, Mardarescu tábornok november 6-án küldött értesítést a Friedrich-kormánynak, kérve, hogy a megnevezett helységekbe legkésőbb november 10-ig érkezzenek meg a fogolytábort átvevő különítmények. November 8-án Beniczky értesíti Schnetzer hadügyminisztert, hogy a fogolytáborokat 10-én „a nagyméltóságod és a nemzeti fővezérlet által egyetértőleg kiküldendő, egyenként 2 tiszt vezetése alatt álló 200 főnyi karhatalmi különítmények fogják átvenni. A fogolytáborok őrzése s a foglyok részéről esetleg várható zavargások elfojtása tehát ezen intézkedéssel biztosítva van. Szükség esetén az őrszolgálat fokozottabb ellátására vagy karhatalmi megerősítésként a helyi államrendőrség őrszemélyzete, továbbá a csendőrség is felhasználható lesz".

Beniczky azt is tudatja, hogy a foglyok közül az ügyészségnek kell átadni azokat, akik ellen bűnügyi eljárást indítanak a Tanácsköztársaság idején kifejtett tevékenység miatt. Viszont, akik ellen bűnügyi eljárást nem indíthatnak, de közreműködtek „a kommunista rendszer megerősítésén, bűncselekmény elkövetése nélkül, vagy másként mint kommunisták közismertek — továbbra is őrizetben tartandók és a bizottság határozata alapján Hajmáskérre internálandók." Akiket szabadon engednek, azok „valamennyien a helybeli rendőrhatóságnál, illetőleg községi elöljáróságnál jelentkezni tartoznak, s onnan további intézkedésig csak a hatóságtól nyert külön engedéllyel távozhatnak". Ha a rendelkezést megszegik — „nyomban internáltatni fognak".

Beniczky kiemeli, hogy „a budapesti illetőségűek és budapesti lakosok az egyes táborokban továbbra is őrizet alatt tartandók". Őket „külön elbírálás alá kell venni", nehogy az igazoló bizottságok által „csak nagyjából megvizsgált és elbocsájtott egyének a fővárost elárasztva, annak közbiztonságát és rendjét veszé-

[45] PI. A. XXII. 1—1919/71. —.— *(169—170.)*

lyeztessék". Tudatja továbbá, hogy külön intézkedik a budapesti és csepeli táborokban őrzött foglyok igazolásáról.[46] Vagyis gondoskodik róla, hogy itt az igazolás különösen szigorú legyen. Ennek következtében Váry Albert „foglyos ügyeinek" száma is megszaporodott, és a magyar internáló táborok szerencsétlen lakóinak száma is növekedett. Tovább növekedett az internáltak száma annak az internálási rendeletnek a következtében, amelyet a Huszár-kormány — mindennek kiegészítéseképpen — röviddel hivatalba lépése után, december 5-iki keltezéssel kiadott.

A Huszár-kormány elrendeli az internálások további kiterjesztését. Korvin Ottó és társai kivégzése

A Huszár-kormány elsősorban a királyi román csapatokat felváltó magyar fehérgárdista hadseregre támaszkodva, a főparancsnokság felügyelete alatt folytatta a Friedrich-kormány terrorpolitikáját.

Az 1919. december 5-i internálási rendelet előírja, hogy utasítsanak ki vagy internáljanak minden külföldi, és internáljanak minden magyar honos állampolgárt, aki a helyreállított tőkés-földbirtokos uralom szempontjából az „állam és társadalom érdekeire" akár „veszélyes", akár csak „aggályos vagy gyanús" is.[47] Tehát internálni kell nemcsak a semmiféle bűncselekménynyel nem vádolható összes kommunistákat, de még a kommunista-gyanúsakat is. A rendelet amellett a gazdasági életre káros tevékenységet folytatók internálását is elrendelte. Gyakorlatilag ezt úgy hajtották végre, hogy a spekuláló zsidó kiskereskedők némelyikét szintén internálták, hogy a nagy drágaság miatti felháborodást antiszemita mederbe tereljék — az ellenforradalmi kormányzattal szembeni gyűlöletet így próbálják enyhíteni —, és egyben a zsidó kispolgárságot megfélemlítsék.

Horthy csapatainak újabb területekre való bevonulását a rémuralom további fokozódása követte. Ennek egyik példája volt a kecskeméti vérengzés. A Huszár-kormány azonban arról is gondoskodott, hogy a háborús kivételes törvények által biztosított „törvényes formaságok" mellett is fokozzák a terrorcselekményeket. Ez a kormány végeztette ki 1919. december végén

[46] PI. A. Kecskeméti polgármesteri eln. 1919. — 584. —.— *(197—198.)*
[47] O. L. ME. 1921 — XXXVII. — 164. (1176/1920). —.— *(239—240.)*

Korvin Ottót, László Jenőt és társaikat, a proletariátus ügyének sírig hű harcosait. Ám ebben a kormányban ott ült a liberális Bárczy István igazságügyminiszter és a „mérsékelt" szociáldemokrata Peyer Károly népjóléti miniszter, — akik asszisztáltak a szörnyű gyilkosságokhoz, csakúgy, mint az újabb, tömeges internálást elrendelő, köztük sok szociáldemokratát és demokrata érzelmű embert is fogságba juttató december 5-i rendelet végrehajtásához is. A rendelet kiadásáról — az iratok tanúsága szerint, előzetesen sem Bárczy, sem Peyer nem tudott, s pártjaik vezető szerve nevében annak visszavonását is követelték. Emiatt tárgyalásokat folytattak, még a kormányból való kilépést is felvetették, majd valami látszatengedmény fejében meghátráltak, és benn maradtak a kormányban. Az „engedmény" lényege az volt, hogy Beniczky belügyminiszter, az internálási rendeletről szóló végrehajtási utasításában „pontosabbá" teszi az internálás és a rendőri felügyelet alá helyezés széleskörű rendszerét, s kiküszöböli annak a lehetőségét, hogy a kommunista-gyanússág örve alatt szociáldemokratákat, polgári demokratikus gondolkozásúakat vagy az ellenforradalmi terroruralom más ellenzőit is internálják, vagy rendőri felügyelet alá helyezzék. E végrehajtási utasítás egyébként előírja, hogy a rendőri felügyelet alá helyezettek a számukra kijelölt tartózkodási helyet előzetes engedély nélkül nem hagyhatják el. Ha hozzátartozóik odaköltöztek, akkor a felügyeletet azokra is kiterjesztik, de a rendőrhatóság „indokolt esetben az odaköltözött családtagokat eltávolíthatja".[48] Ezt az utasítást Beniczky december 30-án adta ki, Korvin Ottó és társainak meggyilkolása után, a parlamenti választási harc kellős közepén.

Horthy sem maradt tétlen az internálások kérdésében. Rögtön a kormány internálási rendeletének keltét követő napon, de még annak kihirdetése előtt, december 6-án adta ki a maga parancsát. „A hajmáskéri fogolytáborban internált politikai foglyok szakszerű és rendszeres foglalkoztatása . . . céljából — szól a parancs — katonai jellegű munkásosztagok haladéktalan felállítását rendelem el." Előírja, hogy „minden osztagba 100—200 internált osztassék be". Őrzésükre „munkásosztagonként *egy-egy őrkülönítmény* szervezendő oly módon, hogy 50 internáltra egy megbízható csendőr és a karhatalmi alakulatból vett két, teljesen *megbízható* altiszt és négy ugyanolyan

[48] O. L. ME. 1921—XXXVII. — 164. (1176/1920) —.— *(241.)*

idősebb évfolyambeli katona jusson". Tehát minden 50 internáltra 7 főnyi őrség. Egyelőre 40 hajmáskéri munkásosztag felállítását rendeli el, összesen 6000 főnyi együttes létszámmal. Parancsában megállapítja, hogy ezek az osztagok fegyelmileg és alkalmazás tekintetében e körletparancsnokság útján „a fővezérségnek rendeltetnek alá, ellátás és büntetőjogi szempontból pedig a Belügyminisztériumhoz utaltatnak". Vagyis internálásuk tényét (esetleg időtartamát?) a belügyi szervek illetékesek hivatalosan megállapítani, ellátásukról is azok gondoskodnak — egyébként a fővezérség azt csinálhat velük, amit akar, s ebbe a Belügyminisztériumnak nincs beleszólása. Horthy maga írja elő, hogy miképpen állítsák össze a „teljesen megbízható" őrszemélyzetet, s erre nyilván nyomós oka volt.[49] Amikor olvassa az ember ezt az iratot, óhatatlanul eszébe jutnak a horthysta rendszer számára politikailag megbízhatatlan személyekből összeállított különleges büntetőszázadok, amelyeket a kormányzó parancsára a 2. világháború éveiben állítottak fel, és küldtek a keleti frontra munkaszolgálatosként, s a keretparancsnokokat arra utasították, hogy egy se maradjon a munkaszolgálatosok közül az élők sorában . . . Ezt a „módszert" Horthy már nyilván 1919-ben kezdte alkalmazni.

Horthy a parancsot az összes katonai körletparancsnokságoknak, valamint a dunántúli csendőr-kerületi parancsnokságoknak megküldte, kifejezésre juttatva azt, hogy a csendőrség is a fővezérségnek van alárendelve. Végül Horthy tudatja a katonai és csendőrkerületi parancsnokságokkal; e parancsot „tudomásul vételre megküldöm a Hadügy-, Belügy-, Igazságügyi Minisztériumnak, valamint a csendőrfelügyelőségnek". Ő tehát nem kéri az érdekelt miniszterek előzetes hozzájárulását, hanem értesíti őket a parancsról, hogy azt tudomásul vegyék és ahhoz tartsák magukat.[50]

Amíg Horthy csapatai csak a Dunántúl egy részét tartották megszállva, s Budapesten a román imperialista csapatok és Friedrichék voltak az urak, addig egyes polgári ellenzéki lapok és a Népszava közöltek leleplező cikkeket a Horthy-különítmények vérengzéseiről. Így például a Népszava még 1919 október elején közölte Haydennek, a siófoki börtön megszökött foglárának vallomását, amelyben elmondotta a siófoki börtönben tör-

[49] H. L. MNHF. 1919—III—2938. —.— *(228—229.)*
[50] Ugyanott.

tént kegyetlenkedéseket. A közlés rendkívül nagy megrökönyödést váltott ki a horthysták körében, s természetesen a fővezérség veszett dühét is kiváltotta mind Hayden, mind a Népszava szerkesztője, Somogyi Béla ellen. Mihelyt Horthy bevonult Budapestre, a fővezérséget közvetlenül kompromittáló, ilyen leleplező erejű közlemények az ellenzéki sajtóban sem jelenhettek meg. Alaptalannak bizonyult Horthyék ama aggodalma, hogy egy-egy liberális és „mérsékelt" szociáldemokrata miniszter részvétele a kormányban szabaddá teszi a különítmények leleplezését. A jobboldali szociáldemokrata vezetők igyekeztek elnyerni Horthy bocsánatát a korábbi leleplezésekért.

A Clerk előtt aláírt Horthy—Vázsonyi—Lovászy—Garami nyilatkozat *azt* minden bizonnyal kifejezte, hogy a liberális ellenzék vezetői és a szociáldemokrata pártvezetőség kész kibékülni a fehérgárdista fenevadakkal. A fővezérség azonban csak „átmeneti sakkhúzásnak" tekintette ezt, mégpedig olyannak, amire az antant kényszeríti. Ez a közös nyilatkozat nem gátolta meg sem a fővezérséget, sem az ellenőrzése alatt tevékenykedő Huszár-kormányt a terror folytatásában. S hogy a gaztettek egy része nyilvánosságra került, a sajtóban is publikálták, az részben a külföldi sajtó leleplezéseinek, főleg azonban a „keresztény blokk" táborán belül kiéleződő belső harcnak a következménye; többnyire az egymással viaskodó „keresztény hazafiak" kölcsönös leleplezése nyomán került a lapokba is. Az ebből adódó lehetőséget az ellenzéki lapok is időnként fel tudták használni a politikai küzdelemben.

V.

AZ ELLENFORRADALMI HATALOM HÁROM KÖZPONTJA MAGYARORSZÁGON. A HATALOM OSZTÁLYJELLEGE. TÁMADÁS A DOLGOZÓK ÉLETSZÍNVONALA ELLEN.

Láttuk, hogy az antant hatalmak, elsősorban a franciák Szegeden már 1919 májusában megkezdték a magyar ellenforradalom katonai erőinek szervezését, aminek vezetése Horthy kezébe került. Horthyéknak már 1000 főnyi tisztből és ennél több altisztből és legénységből álló felfegyverzett katonai erejük volt, amikor július végén az antant angol és olasz képviselői Bécsben megállapodtak Böhmmel és társaival abban, hogy a Tanácsköztársaság megdöntése után átmeneti szociáldemokrata kormány létesüljön. Miután a Magyar Vörös Hadsereg július végi előkészitetlen és elárult tiszavidéki hadjárata néhány nap alatt összeomlott, lehetővé vált az antantcsapatok azonnali általános támadása. A közben megalakult Peidl-kormány a legcsekélyebb kísérletet sem tette Budapest védelmére, s így királyi román csapatok már augusztus 3-án bevonultak a magyar fővárosba. Ez azt is jelentette, hogy a Peidl-kormány rövidebb életű lett, mint amilyennek eredetileg szánhatták.

Mit képviselt a Peidl-kormány?

A Peidl-kormány azonban mégiscsak az ellenforradalom első kormánya volt. Vajon milyen az *osztályjellege* e rövid életű kormánynak?

E kérdést az dönti el, *melyik osztály politikáját képviselte és hajtotta végre.* Ez a „szakszervezeti kormány" *a munkáshatalom felszámolásában, a tőkés rendszer visszaállításában nyújtott segítséget a hazai burzsoáziának és az antant imperialistáknak.* A magyar burzsoáziát kiszolgáló, az antant imperialistáknak behódoló kormány volt, amely *a kapitalista restaurációt végrehajtó osztályok*

politikáját képviselte és segítette végrehajtani, amíg segítségét igényelték.

A Peidl-kormány nyilván azt remélte, hogy a tőkés restauráció polgári demokratikus alapon fog végbemenni és megmaradni. Ennek alapvető feltétele az volt, hogy hatalmának elvesztése után a munkásság legalább a demokratikus politikai jogok védelméért hatékonyan tudjon küzdeni, és erőit e harcra is mozgósítsák. Azonban ez hiányzott. Nem foglalkozom itt ennek okaival, csak a tényt említem. A Peidl-kormány polgári demokratikus rendszerű kapitalizmust óhajtott, de reményét mindenekelőtt az antant képviselőinek az *ígéretére* építette. (Az ilyen antantígéret annak az „átmeneti sakkhúzás"-nak a szerves tartozéka, melynek céljából létrehozták a Peidl-kormányt. A „demokrácia" különben is általánosan használt jelszó volt a győztes nyugati imperialista hatalmak propagandájában.) Viszont az is igaz, hogy az antant képviselői Böhméktől Bécsben „parancsuralom" teremtését követelték a szocialista forradalom erőivel szemben. S tudjuk, hogy Böhmék *ezt is* vállalták. A román csapatok budapesti bevonulása után viszont már nem bízták rájuk ennek végrehajtását.

A Peidl-kormány létrejötte és szerepe a marxizmust „felülvizsgáló" revizionizmus, más szóval a Bernstein-féle reformizmus terméke. Természetesen a reformizmus ilyen „megtermékenyítéséhez" a burzsoázia közreműködése nélkülözhetetlen. A magyarországi reformizmus ilyen fejlődésében a hazai burzsoázia, a nemzetközi revizionizmus és a győztes hatalmak kormányai segédkeztek.

A reformizmus eme fejlődésének ismertek a gyakorlati előzményei. A Millerand-eset Franciaországban a századforduló idején; akkor lépett először „mérsékelt" szocialista a francia imperializmus kormányába, s ott tárt karokkal fogadták. Ismeretes, hogy az első világháború éveiben hasonló „szocialisták" beléptek a francia imperializmus háborús kormányába; persze „hazafias" és „szocialista" szóvirágokkal takargatták, hogy a monopolista nagytőke politikai uszályhordozóivá, kiszolgálóivá váltak, a munkásosztály és a nép ügyét elárulták.

A tőkés társadalom hanyatló korszakában, a kapitalizmus általános válságának az időszakában a fejlett tőkés országok uralkodó osztályaiban erősödik az a törekvés, hogy a polgári demokratikus uralmi módszereket nyíltan diktatórikus módszerekkel váltsák fel. Viszont ugyanebben az időszakban növek-

szik a munkásság szervezett ereje, fokozódik harca a demokratikus jogokért, erősödik küzdelme a szocializmusért. Ebben a történelmi korszakban már jónéhányszor előállt olyan helyzet, hogy az uralkodó osztályok nemcsak bevontak kormányukba „mérsékelt szocialistákat", de hosszabb-rövidebb időre az egész kormányt ilyen politikusokra bízták. Ennek a politikának kezdetben az a lényege, hogy a „mérsékelt szocialisták" a polgári demokrácia zászlaja alatt tömörítsék a reformista befolyás alatt álló munkásság és a kispolgárság erőit a *burzsoá hatalom mellett, a munkáshatalom ellen*, a polgári „demokrácia" mellett, *a proletárdiktatúra ellen*. A szociáldemokrata pártok jobboldali vezérkara a reformista ideológia alapján — és e vezérkar jelentős részének a nagytőkésekkel való mind szorosabb kapcsolatai következtében — nemcsak kispolgári demokraták testületévé, hanem sajátos liberális politikai testületté válhat. A liberális „szocialisták" e testülete — amellett, hogy összetétele vegyes jellegű (demokratikus, fél-liberális és liberális) — nemcsak arra alkalmas, hogy az általuk befolyásolt munkásságot a liberális burzsoázia politikai uszályába vonja, hanem arra is alkalmas lehet, hogy a burzsoázia „normális" időben is elfogadja kormányképes testületnek. Már annyi konkrét példa mutatja ezt, hogy bizonyítása aligha szükséges.

A *Peidl-kormánynak* is az volt a feladata, hogy az általa befolyásolt munkástömegeket a *burzsoá hatalom mellé, a proletár forradalom ellen sorakoztassa fel.* Azonban az ellenforradalom vezető osztályai nem tudtak napirendre térni afelett, hogy a Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1919. március 21-én egyesült a Kommunista Párttal, és a Tanácsköztársaság az egyesült munkáspárt vezetésével létesült, s az egyesült párt szervezte meg a Forradalmi Kormányzótanácsot. A Tanácsköztársaság leverése után a Szociáldemokrata Párt vezetése a legjobboldalibb elemek kezébe került — a Garami—Peidl—Peyer-csoporttal az élén —, akik a Tanácsköztársaság idején vezető tisztséget nem kaptak, vagy nem vállaltak, vagy éppen külföldre távoztak. Az ellenforradalom vezető osztályai mégis attól féltek, s okkal, hogy az újjászervezett Szociáldemokrata Pártban a tanácsuralomnak sok híve maradt; a földbirtokosok és a velük szorosabb kapcsolatban álló ellenforradalmi politikusok még a Garami—Peyer által vezetett testülettel szemben is bizalmatlanok voltak. Garamiék nem képmutatóskodnak, amikor elátkozzák a proletárdiktatúrát. A földbirtokosok világosabb fejű képviselői

ezt nagyon jól tudják; viszont nyugtalanítja őket az, hogy Garamiék továbbra is magukénak vallják az 1918. októberi „őszirózsás" forradalmat és a köztársaságot. Emellett a korábban liberális burzsoázia zöme is elhatárolta magát az „őszirózsás", polgári demokratikus forradalomtól s a köztársaságtól.

A magyar ellenforradalom vezető osztályai számára a „mérsékelt szocialisták" arra jók voltak, hogy a tanácshatalmat belülről bomlasszák, a proletárdiktatúra megdöntését segítsék, de arra nem voltak elég megbízhatók, hogy a kormányzást hosszabb időre rájuk bízzák; a nyílt ellenforradalmi diktatúra bevezetésében a Peidl-kormány útjukban állt. Ezért a már ismertetett körülmények között ezt a „szakszervezeti kormányt" félretaszították.

A három hatalmi központ létrejövetele és megszűnése

A Friedrich-kormány, amely a Peidl-kormányt felváltotta, a nyílt ellenforradalmi diktatúra első kormánya. E kormány és a fővezérség hajtotta végre a munkásosztály bilincsbe verését, az antant megszálló csapatok árnyékában, azok felügyelete alatt és közreműködésével.

1919 augusztus havában *három* politikai és katonai hatalmi központ alakult az ellenforradalmi Magyarországon: 1. *Az antant megszálló csapatainak hatalma*, melyet elsősorban a fő megszálló erők közvetlen parancsnoksága, a román parancsnokság gyakorolt, főleg a francia kormány képviselőivel együttműködve és azok irányítása mellett; 2. *A Friedrich-kormány*, mely az antant megszállókra támaszkodott, de ugyanakkor általuk korlátozva is volt. Az antant kormányok — közös megállapodás hiányában — hivatalosan nem ismerték el, de ténylegesen együttműködtek vele; 3. *A fővezérség*, amely döntő hatalom volt a csapatai által elfoglalt területen, az antant hatalmak is ténylegesen elismerték. Tevékenységét az antant ugyan ellenőrizte, de ez elsősorban a fehér hadsereg fejlesztésének figyelemmel kísérését és tényleges támogatását jelentette. A fővezérséget a csapatai által megszállt területen a Friedrich-kormány nem tudta ténylegesen korlátozni, viszont a fővezérség hatékonyan tudta akaratát rákényszeríteni a Friedrich-kormány fennhatósága alatt álló közigazgatási szervekre.

A Huszár-kormány idején a három hatalmi központ helyzetében lényeges eltolódás következett be. Az antant csapatok

által megszállt terület kisebb lett, a fővezérség csapatai által elfoglalt terület megnagyobbodott, egész a Tisza-vonalig terjedt, magában foglalva természetesen a fővárost. A fővezérség csapatainak az összlétszáma 1919 decemberében — 4000 csendőrt is beleszámítva — *túlhaladta a 48 000-et.* Horthy közli ezt az amerikai katonai misszióval, válaszolva Bandholtz tábornoknak, aki „csak saját kormánya tájékoztatására" bizalmas felvilágosítást kért tőle. E tájékoztatásban, mint a *hadsereghez tartozó,* de csendőrség címén szereplő erőt említ 4 ezer főnyi csendőrséget is. Fő ereje a „mozgó alakulások", amelyek 25 ezer emberből állnak. (Ebből másfél ezer tiszt, több mint ezer hivatásos altiszt, a többi legénység. A legénységet sorozták.) Van azután 14 642 főből álló „csendőrtartalék", ami a karhatalmi alakulatok álcázott elnevezése, s 5085 főből álló egyéb alakulat. Lehár ezredes november 14-i nyilatkozatában említett 25 ezer főnyi hadserege létszámban egyezik a fővezér tájékoztatójában szereplő „mozgó alakulások" létszámával. A fővezérség kezében levő katonai túlerő a kormányzói hatalomért folytatott küzdelemben politikai túlerőt is biztosított számára.

A Huszár-kormányt az antant megszálló csapatok csak kisebb területen támogatták, de kisebb területen és kisebb hatékonysággal korlátozták is. Itt volt például a diktatórikus hatalom gyakorlásának egy olyan ténye, mint az elismert és megtűrt politikai pártok és csoportosulások gyűléseinek az engedélyezése, ami fontos tényező a politikai harcban. Ez magában a fővárosban is a megszálló csapatok katonai parancsnokságának a „jogkörébe" tartozott, és nem a Belügyminisztérium hatóságaitól függött. Mosoiu tábornok, a román királyi megszálló csapatok budapesti parancsnoka október 28-án közli, hogy enyhíti a szigort a gyűlési engedélyek megadásában, de megköveteli, hogy a kérvényt 8 nappal előbb adják be, feltüntetve a gyűlés programját, a szónoklók neveit, a gyűlés lefolyásáért felelős személyek neveit. A megszálló csapatok kivonulása után ez a hatáskör a Belügyminisztériumé, amely természetesen a maga céljainak megfelelően él vele. Egyébként az engedély-kérelmeket illetően a szakszervezetekkel és a Szociáldemokrata Párttal szemben a Huszár-kormány belügyminisztériuma hasonló módszert alkalmazott, mint a román katonai parancsnokság.

A Huszár-kormány függősége a királyi román csapatok parancsnokságaitól csökkent, hiszen a megszálló hatalom hatásköre területileg jelentősen leszűkült. A fővezérség viszont a fegy-

veres túlsúly és az antant megszállók visszahúzódása révén sokkal nagyobb nyomást gyakorolhatott a Huszár-kormányra, mint előzőleg a Friedrich-kormányra. A Friedrich-kormány működése idején a fővárosban a fővezérségnek nem voltak csapatai, csak a Prónay-különítmény egyik tiszti szakasza, a Gömbös-féle MOVE-tisztek csoportja és esetleg egy-két más hasonló csoport. Ezek *politikailag* tevékenykedtek, de lényeges fegyveres erőt nem jelentettek. Sok tény bizonyítja, hogy a Huszár-kormány sem gyakorolt tényleges felügyeletet a fővezérség felett. A fővezérség viszont hatékony nyomást gyakorolt a Huszár-kormányra, amely a tőkés-földbirtokos diktatúra érvényesítésében mindenekelőtt a fővezérség katonai erőire támaszkodott, az országon belül elsősorban tőle függött.

Az antant megszálló csapatai Horthy kormányzóvá választása után, az általa kinevezett Simonyi-Semadam kormány idején ürítették ki a Tiszántúlt is. Az antant megszálló csapatok hatalmi központja 1920 tavaszán szűnik meg, amikor a román királyi csapatok parancsnoksága, csapataival együtt elhagyja az országot. Pécs és vidéke ugyan még szerb megszállás alatt marad 1921 nyaráig, de a szerb megszálló csapatok parancsnoksága nem volt országos jelentőségű hatalmi központ, mint ahogy a csehszlovák megszálló csapatoké is csak kisebb területen gyakorolta hatalmi befolyását Észak-Magyarország körzetében.

Horthyt március 1-én választja meg az ellenforradalom nemzetgyűlése kormányzónak. Március 30-án vonulnak ki a Tiszántúlról a román csapatok. Április 2-án a fővezérség megszűnik, s hatáskörét átveszi részben a kormányzó által kinevezett kormány Hadügyminisztériuma, részben a kormányzó újonnan létesített „kabinetirodája", részben a vezérkari főnökség, illetve 1920 szeptemberétől a *vezérkar*. (Megjegyzendő, hogy a vezérkari főnök nem volt alárendelve a hadügyminiszternek, hanem csak közvetlenül a kormányzónak, ugyanúgy, mint maga a hadügyminiszter.)

A hármas hatalmi központ állapota megszűnt, oly módon, hogy a román királyi csapatok parancsnoksága eltávozik, megszállói hatalma megszűnik, s a belső ellenforradalmi erők hatalmi központja az ideiglenes államfő, a hadsereggel közvetlenül rendelkező kormányzói hatalom; az államfői hatalom Horthy kezébe került, és a kormányhatalom gyakorlása a Horthy által kinevezett kormány kezében összpontosult — kormányzói felügyelet alatt. Ez azt jelentette, hogy amíg az államfői hatalom Horthy

kezében van, addig csak olyan politikai csoport szerezheti meg a vezető szerepet a kormányhatalomban, amelyik Horthyval megfelelő megállapodásra jut.

Az ellenforradalom táborán belül folytatódott a küzdelem a különböző politikai csoportok között a kormányhatalomban való részvételért és a vezető szerepért, de már új helyzetben. A fővezérség Horthy kormányzóságával elérte azt a célt, hogy a horthysta katonai vezető köröknek szilárd hatalmi pozíciót biztosítson az ellenforradalom kormányzatában. A Habsburg-restaurációra törekvő Friedrich-csoport számára viszont Horthy kormányzósága a bukást jelenti a politikai hatalomért való harcban. Ebből az is következik, hogy a „karlisták" számára a kormányhatalomért való további harc sikerének feltétele Horthy kormányzóságának a megszüntetése, megfelelő államcsíny végrehajtásával.

Az ellenforradalom táborán belül dúló további hatalmi harcban jelentős szerepet játszottak egyes *titkos szervezetek*, amelyek működésére később még kitérek.

A Huszár-kormány idején a fővezérség még működik, és ekkor fejti ki a legnagyobb aktivitást a hatalmi vetélkedésben, a nyílt s még inkább a titkos háborúban, amely az ellenforradalom táborában dúlt. *A fővezérség a legteljesebb földbirtokos és tőkéshatalom egyik képviselője és a legbestiálisabb terrorközpontja az ellenforradalomnak.* Alapvető politikai célja: biztosítani a munkáltatók teljes hatalmát falun is, városban is, biztosítani a földbirtokosok és tőkések teljes hatalmát a proletárok, a nincstelenek és szegényparasztok felett, más szóval — *biztosítani a nagybirtok és a finánctőke teljes diktatúráját.* Budapesti bevonulása akalmával Horthy mint a munkások elleni tőkés támadás „élharcosa" mutatkozott be. Bevonulását követően tartott egyik beszédében kényúri hangon kijelenti: „nem tűri a sztrájkokat", és a munkások „ne politizáljanak", „a munkásoknak dolgozniok kell". Különösen a bányászokat fenyegeti, s mint a finánctőke katonai diktátora jelenti ki: „ha a szénbányászok amerikázni (értsd: szabotálni — N. D.) fognak, akkor katonai üzembe helyezem a szénbányákat vagy elkergetem őket és kirendelek szénmunkásokat."[1] A dunántúli bányászsztrájk letörésében kifejtett fővezéri tevékenysége már gyakor-

[1] Nemzeti Ujság. 1919. november 19.

latilag megmutatta Horthy „munkáspolitikájának" a lényegét. Ugyanő rendelte el — mint láttuk — december 6-án a „katonai internált munkásosztagok felállítását" a hajmáskéri táborban.[2]

Mit képvisel Horthy Miklós, Friedrich István, Huszár Károly?

Horthy tettei — úgy tűnik — eléggé meggyőzőek annak megítélésére, hogy ő a legteljesebb nagybirtokos uralom mellett a legkönyörtelenebb nagytőkés diktatúra, a finánctőke diktatúrájának a képviselője és előharcosa is. Azonban találkozunk olyan nézettel, amely szerint a fővezérség csapatainak budapesti bevonulása idején Horthy még nem képviselhette a finánctőke diktatúráját, mert „a finánctőke ekkor még csak igyekezett megnyerni Horthyt saját magának".

Hiba volna azt feltételezni, miszerint akár a nagybirtokos osztály, akár a nagytőkés osztály holmi egyhangú megállapodással dönti el azt, hogy kik gyakorolják politikai hatalmát, hogy képviselői közül melyekre bízza a kormányzást. Az uralkodó osztály táborában még szilárd, konszolidált tőkés-földbirtokos uralom körülményei között is állandó vetélkedés folyik a hatalmi befolyásért, a kormányzatban való vezető szerepért vagy a részvételért. A vagyonért, a haszonért folyó harc nemcsak a gazdasági élet területén zajlik, hanem a politikai életben is, hol a nyílt porondon, hol pedig a kulisszák mögött, különböző pártok között, egyes pártokon belül is. Amikor a külföldi imperialisták katonai beavatkozásával helyreállított tőkés-földbirtokos uralom oly ingatag, hogy csak az idegen megszállók segítségével és fehérgárdista különítmények szabadjára eresztése útján tudják a nép ellenállását letörni, vérbe fojtani, amikor az uralkodó osztályok egyik politikai csoportja sem tudja a vezető szerepet a maga számára *szilárdan* biztosítani, akkor ez a belső küzdelem még élesebb. Ez a kizsákmányoló osztályok természetéből, a tőkés-földbirtokos uralom jellegéből következik.

Az uralkodó osztályok különböző politikai csoportjainak e harcában — e politikai csoportok alakulásában és átszerveződésében, egyesülésében, felbomlásában és ismételt egyesülésében — természetesen döntő szerepet játszik az, hogy melyik politikai csoportnak sikerül nagyobb és hatékonyabb támogatást kapni

[2] H. L. MNHF. 1919—III—2938. —.— *(228—229.)*

a földbirtokosok és tőkések részéről. A földbirtokosok és tőkések támogatása viszont az adott körülmények között a győztes hatalmakkal való kapcsolatok hatékonysága mellett elsősorban *attól függött*, hogy a vetélkedő politikai csoportok melyike teremt az ellenforradalmi hatalom számára nagyobb biztonságot nyújtó *fegyveres erőt*.

Az antant támogatását a magyar ellenforradalom saját fegyveres erőinek megteremtéséhez mindenekelőtt Horthy és vezérkara szerezte meg és használta fel. Az antant megszálló csapatainak felváltása a magyar ellenforradalom saját hadseregével, a győztes nagyhatalmak igénye és sürgőssé vált követelése volt. Ugyanez vált a magyar uralkodó osztályok érdekévé is — amikor a horthysta hadsereget eléggé felfejlesztették. Jellemző a debreceni polgárőrség vezetőjének és 26 tagjának szeptember 17-i memoranduma a hadügyminiszterhez, amelyben közlik aggodalmukat: „A román csapatok küszöbönálló eltávozásával városunk újból ki van téve a bolsevizmus veszélyének".[3] Bizonyos, hogy *novemberre*, amikor Horthyék már csaknem 50 000 főnyi fegyveres erővel rendelkeztek, az ilyen aggodalom már megszűnt. A fővezérség viszont a különböző politikai csoportok vetélkedésében döntő tényezővé vált.

Horthynak az államfői hatalom megszerzésére irányuló céltudatos törekvését illetően nem arról volt szó, hogy a finánctőke „megnyerje" őt magának, mert Horthy a nagybirtokosok mellett képviselte a bankárok és iparmágnások hatalmát is. Sokkal inkább arról volt szó, hogy a katonai fővezér — fegyveres erőire és a győztes nagyhatalmaknak vagy legalábbis e hatalmak egy részének a támogatására támaszkodva — *követelte* mind a nagybirtokosoktól, mind pedig a pénzügyi- és ipari hatalmasságoktól, hogy *fogadják el* őt államfőnek, ha egyelőre ideiglenes jelleggel is. Ebből következik az is, hogy Horthy és társai az uralkodó osztályok olyan politikai csoportjaival keresték a szorosabb kapcsolatot, amelyek készek voltak aktívan támogatni a fővezér kormányzóvá választását vagy legalábbis csendesen asszisztálni ehhez.

A tőke urainak éppúgy *kellett* a fővezérség katonai ereje, mint a föld urainak. Mind ezek, mind azok tudomásul vették, hogy Horthy került ki győztesen az államfői hatalomért folyó vetélkedésből, miután a más irányú kísérletek meghiúsultak. Mind

[3] O. L. ME. 1919—XXXVII—45. —.— *(185.)*

ezek, mind azok tudomásul vették, hogy a legfőbb politikai hatalmat Horthy fogja érdekükben gyakorolni. Nem azért mert „megnyerték" Horthyt, és nem is azért, mintha egységes akarattal őt tekintették volna a legmegfelelőbb személynek. A nagybirtokos-nagytőkés uralom képviselői között dúló *hatalmi harc alakulása* döntötte ezt el.

Mégis vannak, akik azt gondolják, hogy Horthy kezdetben még nem képviselte a finánctőke diktatúráját. E nézetet vallók szerint a fővezérség és különítményeinek vérengzései a lecsúszott dzsentrik és más középosztálybeliek, meg kulákok „önállósági törekvéseit" szolgálták, egyrészt persze a munkásosztállyal és szegényparasztsággal szemben, másrészt azonban a nagybirtokosokkal és nagytőkésekkel szemben is. E nézetek képviselői egyben azt is feltételezik, hogy Friedrich István is, meg Huszár Károly is, vagy akár Gömbös Gyula, Prónay Pál, Wolff Károly és a hozzájuk hasonlók — a „középrétegek önállósulási törekvéseit" testesítik meg, és nem a nagytőkés-nagybirtokos diktatúra képviselői. Úgy gondolják, hogy a Friedrich-kormány és a Huszár-kormány révén a finánctőke „még nem vette saját kezébe" a kormányhatalmat, s azt *nem az ő képviselői* gyakorolják. Úgy gondolják, hogy a nagybirtokosok és nagytőkések befolyása a kormányzatban ekkor még csak másodlagos, s az ő képviselőik csak később „vették ki" a politikai hatalmat a „középrétegek képviselőinek" a kezéből, és szerelték le a középrétegek „önállósulási törekvését".

E nézetekből logikailag az következik, hogy az ellenforradalom vezető osztálya nem a nagybirtokos és nagytőkés osztály, hanem a „középosztály", s az antant nem a nagybirtokos-nagytőkés diktatúra kormányát ültette nyeregbe Magyarországon, hanem a „középrétegek kormányát", amely csak később adta át — valamilyen okból — helyét a nagytőkés-nagybirtokos osztályok kormányának! A Horthy—Friedrich—Huszár-féle ellenforradalmi diktatúra eszerint valamilyen „kispolgári diktatúra" vagy „középrétegek diktatúrája" volt a munkásosztály és a szegényparasztság felett, s a horthysta diktatúra talán csak a Teleki-kormány idején vagy talán csak a Bethlen-kormány idején változott volna át a nagybirtokosok és a finánctőke diktatúrájává!

E nézetek forrása az ellenforradalom politikai taktikájának meg nem értésében és ködösítő *propagandájában* rejlik: a *szociális demagógiában*, amit a tömegek megtévesztésére a *fasizmus*

is kifejlesztett a forradalmat követő években. E nézetek forrása az a tény is, hogy az ellenforradalom különítményeit nagyrészt éppen a lecsúszott dzsentrik, Prónay Pálok, Gömbös Gyulák vezették, együtt az „úri középosztályból" és gazdag parasztok soraiból való más kalandorokkal. Ezeknek a politikai törekvése azonban nem a tőkés-földbirtokos uralom valamilyen általános korlátozására, hanem ellenkezőleg, a legvéresebb eszközökkel való megszilárdítására irányult; csupán a zsidó tőkések és birtokosok vagyonának megdézsmálása és üzleti tevékenységüknek a keresztény vállalkozók érdekében való korlátozása volt az a „szociális reform", amit a földreform szükségességének kétszínű elismerése mellett nagy hévvel propagáltak.

A leghírhedtebb horthysta különítmény parancsnoka, Prónay Pál már említett, 1943—44-ben írt Naplójegyzeteiben az ekkori zsidótörvényeket tekinti olyan „szociális intézkedés"-nek, amelyet ők már az ellenforradalom kezdetén akartak, s amelyet szerinte „közvetlenül az ellenforradalom után is meg lehetett volna már valósítani".[4] Az egzaltált természetű Prónayt és a többi különítmény vezetőjét is mérhetetlen hatalomvágy fűtötte, s mint az ellenforradalom vérebei, nagyobb vagyont és befolyást akartak a tőkés-földbirtokos rendszerben, amelynek védelme jegyében folytatták vérengzéseiket — és fosztogatásaikat is. *Földet* a különítmények nem osztottak, csak segítették a földbirtokosokat, hogy azt visszaszerezzék; *pogromokat* azonban rendeztek.

E különítmények vezérkara a Horthy-féle fővezérség, amely a legjelentősebb különítményeket megszervezte, a francia megszállók segítségével még Szegeden felfegyverezte, innen útnak indította, s velük együtt vonult be Budapestre. Nem a különítmények garázdálkodásait védelmező és a fővezérséget magasztaló „keresztény" sajtópropaganda, és ennek a „középosztály"-t dicsőítő szólamai döntik el a fővezérség által képviselt katonai-politikai csoport osztályjellegét, hanem a *tényleges cselekedetek.* Ezek pedig: a tőkés-földbirtokos rendszer helyreállítása és védelme, a legvéresebb eszközök igénybevételével. A kommunisták irtása és tömeges letartóztatása, a bányász-sztrájk vérbefojtása, sztrájkoló bányászok katonai behívása és katonai kényszermunkára vezénylése, az elégedetlen uradalmi cselédek tömeges botozása. Tehát nem a szavak, nem a szólamok a döntők, hanem

[4] Prónay Naplója. III. k. 5. old.

a *tettek*, amik „makacs dolgok". Emellett ma már több olyan dokumentummal is rendelkezünk, amelyek segítik tisztázni és megvilágítani a fővezérség és különítményei tényleges céljait, amelyeket *kezdettől fogva* követtek. Később ezekről is még szó lesz. Itt most még csak egy-két *tényt* emelünk ki annak megvilágítására, hogy a fővezérség *milyen buzgón* igyekezett érvényesíteni nemcsak a földbirtokosok, de az ipari tőkések érdekeit is. 1919. december 6-án Horthy elrendelte a katonai jellegű munkásosztagok „haladéktalan felállítását".[5] Különös gondot fordított a bányavidékek katonai megszállására és minden bányakörzetben *katonai szénkirendeltséget* állított fel. December 18-án *Horthy rendeletére* a szénkirendeltségek külön utasítást kaptak a sztrájkmozgalmak elfojtására. „A sztrájkra izgató és e téren vezető vagy veszedelmes egyének — közli az utasítás — megfelelő ürügy (rend-, csendháborítás, közbiztonság veszélyeztetése stb.) alatt letartóztatandók." Az utasítás azt is közli, hogy „a karhatalom megerősítése, illetve kirendelése végett intézkedés innen fog történni"[6] t. i. a *fővezérségtől*.

Nézzük meg a Friedrich-kormány osztályjellegét, illetve előbb e kormány vezető politikai csoportját — az Andrássy—Friedrich-csoportot. Andrássyéknak a nagybirtokos osztállyal való kapcsolata aligha igényel bizonyítást, hiszen az Andrássy-család egyik legismertebb nagybirtokos arisztokrata család Magyarországon. Andrássy a kormányban személyesen nem vett részt, de a Friedrich-kormány *politikájának* a meghatározásában annál inkább. A földbirtokos osztály vezető rétege az ezer és tízezer holdas nagybirtokosok; ők vannak a földbirtokos osztályon belül leginkább kapcsolatban a pénzarisztokráciával és az ipari mágnásokkal. Ez a kapcsolat főleg a dualizmus évtizedeiben, az 1867—1918-as időszakban vált igen intenzívvé. Ennek egyik velejárója az, hogy a finánctőke *politikai képviseletét* nagyobb részt a finánctőkével szorosabb kapcsolatban álló földbirtokos arisztokraták látják el, akik a félfeudális Magyarországon a születési előjogaikat is kamatoztathatják a politikai életben. Ez a „hagyományos" kapcsolat csak megkönnyíti Andrássyék számára a politikai összefogást az ipari tőkések olyan képviselőjével, mint Friedrich István. Friedrich ugyan az 1918-as októberi forradalomban a liberális burzsoázia képviselőjének csapott fel, és —

[5] H. L. MNHF. 1919—III—2938 —.— *(228—229.)*
[6] H. L. MNHF. 1919—8170 —.— *(232—233.)*

mint ezt már fentebb említettem — hadügyi államtitkár lett Károlyi Mihály kormányában, de már akkor titkos kapcsolatot tartott fenn a monarchista ellenforradalmárokkal.

Friedrichet szoros családi kötelékek is fűzték az egyik legjelentősebb iparmágnás csoporthoz: veje Asbóth Emilnek, a Ganz-Danubius vezérigazgatójának és számos iparvállalat igazgatósági tagjának. Friedrich maga gépészmérnök és egy mátyásföldi gépgyár tulajdonosa. Azonban nem ez a családi helyzet a döntő politikai arculata meghatározásában, hanem a *politika*, amit képvisel, amelynek végrehajtásában közreműködik, vagy éppen vezeti azt. Ez pedig a *nagytőkések és nagybirtokosok diktatúrájának a politikája*, a munkások és parasztok ellen.

Az Andrássy—Friedrich-csoport ideiglenes fegyvertársa és Friedrichnek a KNEP-ben kollégája *Huszár Károly*. Neki nincsenek *családi* kapcsolatai sem a grófokkal, sem a bankok uraival, sem az ipari hatalmasságokkal. De *politikájával* mégis ezeknek az osztályoknak az érdekeit szolgálta. Ennek *eredményeként* lett azután a Hangya kereskedelmi vállalat igazgatósági tagja, 1922-ben a Bethlen-féle nemzetgyűlés elnöke, 1928-ban a nagy pénzösszegekkel gazdálkodó OTI-nak Horthy által kinevezett elnöke. Huszár Károly egy kovácsmester fia; ő maga tanító volt. *Származása* és keresztényszocialista politikusként való szereplése miatt személyét egyesek úgy tekintik, mint aki a „középrétegek önállósulási törekvését" testesíti meg, tehát nem a nagyurak kiszolgálója. Ezt a „középréteg"-politikust József főherceg hívta haza Ausztriából 14 napos kormányzósága alatt, 1919 augusztusában.

A tőkés-földbirtokos diktatúra biztosításában a *fegyveres erő elsődleges*. Emellett természetesen e hatalom számára is fontos a *társadalmi támasz* szélesítése és politikai erősítése. Az ellenforradalom különböző politikai pártjainak a küzdelme során nagyon lényeges tényező az, hogy melyikük tudja a hatalom szociális támaszát szélesíteni egyrészt a falun, a birtokos parasztság körében, másrészt a városban, a városi kispolgárság, az értelmiség, a hivatalnoki kar körében. Ezt a feladatot a KNEP, mely az ellenforradalom első időszakában a nagybirtokosok és nagytőkések vezető pártja, úgy igyekezett megoldani, hogy saját soraiban adott helyet a gróf Zichy-féle egykori néppárt embereinek, akik keresztényszocialista jelleggel (s a püspöki kar támogatásával) tömörültek. A volt néppártiak e csoportja — bizonyos mértékben az osztrák keresztényszocialista pártot utánozva és attól

bátorítva — a „keresztényszociális" demagógiával igyekezett politikai karrierjét (és gazdasági összeköttetéseit) biztosítani az ellenforradalmi rendszerben. Az újjászervezett *Kisgazdapárt*, az agrárdemagógia fő pártja, amely azonban a fentebb már ismertetett aggodalmakat váltotta ki a földbirtokosok körében, s szorosabb kézbe vételéről, a Rubinek-párttal való egyesítéséről a fővezérség segédletével gondoskodtak.

Nagyatádi nem kapta meg az átmeneti kormány miniszterelnöki tisztségét, Rubinek Gyula már bizonyára inkább számba jöhetett, de nála is megfelelőbbnek találták éppen Huszárt, akiről jól tudták, hogy olyan „középosztálybeli", akinek életcélja: minél hatékonyabban küzdeni a szociális forradalom ellen és szolgálni a fennálló rendet. Az ellenforradalomnak szüksége volt „középosztálybeli" politikusokra, hogy *segítsenek* támaszt teremteni a középrétegek között — *a nagytőkés-nagybirtokos diktatúra erősítésére.* Huszár Károlynak *ez volt a szerepe*, nem pedig az, hogy „a középrétegek önállósulási törekvését" érvényesítse.

Huszár Károly november 25-én levelet írt az antant főmegbízottjának, Clerknek, válaszként Clerk ama nyilatkozatára, amelyben bejelentette: kormányát az antant *hivatalosan* elismeri. Huszár válaszlevelében segítséget kér az antant hatalmaktól. Hivatkozik a „viszonyok kétségbeejtő voltára", pénzügyi és gazdasági támogatást kíván, hogy „a szociális revolúció lángja itt újra fel ne lobbanhasson". Kijelenti, hogy ha a kért segítség elmarad, akkor nem tudják „az állami rendet és jogrendet *törvényes formák között* biztosítani". A békeszerződéssel kapcsolatos kérései között szerepel az a kívánság, hogy az antant „egy olyan nagyságú rendfenntartó véderőnek felállítását engedélyezze, amely a forradalmak kitörését lehetetlenné teszi és nem annyira aktivitásával, mint puszta létezésével megakadályozza azt, hogy a kommunista puccsok és esetleg az agrárzavarok újból elkezdődjenek."[7] Íme, ez volt Huszárnak is a gondja. Ez is némi kiegészítés politikai arculatának megítéléséhez, azon cselekedetein kívül, melyekről fentebb már szó esett, vagy a továbbiakban még szó lesz.

Huszár Károly is egyike azoknak, akikről le kell rántani a „középrétegek képviselőjének" álarcát, és *cselekedetei* alapján kell megállapítani, hogy mely osztályok hatalmának és politikájának a tényleges képviselője. Vonatkozik ez egyébként nemcsak közép-

[7] O. L. ME. 1919—XXXVII—6219 —.— *(216—217.)*

osztályi származású és középosztályi szociális demagógiát űző politikusokra, hanem munkásszármazásúakra is, akik a proletariátus árulóiként csináltak „karriert" a tőkés rendszer politikai életében. Nem egy reformista politikust ismerünk — a német Scheidemantól kezdve az angol MacDonaldig —, akik munkásképviselőknek és szocialistáknak hirdették magukat, de amikor az uralkodó osztályok hatalma politikailag ingatag volt, és ők mint „munkás-politikusok" átvették a kormány vezetését, akkor végrehajtották azt a politikát, amit a tőkésuralom védelme és erősítése követelt. A munkásszármazású egykori olasz szocialista, a népáruló Mussolini a *fasiszta rendszer* egyik megalapítója lett Európában. Ő sem azt hirdette, hogy a tőkés-földbirtokos diktatúra ügyét képviseli, de azt *csinálta*. Friedrich István, Horthy Miklós és Huszár Károly, vagy éppen a Gömbös Gyula-féle emberek is ugyanezt tették kegyetlenebbül. A Huszár-kormányban ugyanakkor Peyer személyében szociáldemokrata miniszter is volt. Azonban ő sem „a munkásság hatalmi törekvéseit" képviselte, még ha el is hangzottak ajkáról ilyen szólamok, hanem a nyílt ellenforradalmi diktatúra kiszolgálója, aki a munkásság félrevezetéséhez nyújtott segédkezet.

A munkavállalók életszínvonalának leszorítása

Az ellenforradalmi hatalom osztályjellegét rendkívül éles módon tükrözi az a tény, hogy mit hozott a hatalomtól megfosztott dolgozóknak, és mit hozott az ismét nyeregbe ültetett kizsákmányoló osztályoknak. Hozta a tőkés és földbirtokos tulajdon visszaállítását és a szörnyű fehérterrorral együtt a munkáltatók brutális támadását a nép nagy tömegeinek életszínvonala ellen; hozta a kizsákmányolás olyan fokát, amely a háborús kizsákmányolást is lényegesen túlhaladta.

Az ellenforradalom *általános gazdasági visszaesést* is hozott, amelyhez nem kis mértékben járult hozzá az antant megszállás. A kizsákmányoló osztályok részére azonban a kegyetlen népellenes terror maximális lehetőséget nyújtott ahhoz, hogy a rendkívül mély gazdasági leromlás terhét áthárítsák a népre, mindenekelőtt a munkavállalókra, a bérből és fizetésből élőkre.

A Tanácsköztársaság idején köztulajdonba vett vállalatok magántulajdonának visszaállítását még a Peidl-kormány szentesítette. A földesúri birtok helyreállításához a Friedrich-kormány

első rendelete adta a „törvényes" szentesítést. E rendelet azt is előírja, hogy ha a régi tulajdonos személyesen nem tud intézkedni régi birtokán (tudvalevő, hogy sok földesúr a Tanácsköztársaság idején külföldre, részben külföldi birtokára menekült), ott az illetékes gazdasági felügyelőknek kell gondoskodniok „szakképzett vezető" kirendeléséről, aki a tulajdonos hazaérkezéséig vagy további intézkedéséig vezeti a gazdaságot.[8]

A tőkés- és földbirtokos tulajdon helyreállítása egymagában véve is megindította a támadást a munkások, napszámosok, béresek életszínvonala ellen. Ehhez azonban az ellenforradalom kormányai maguk is hozzájárultak, ilyen támadást kezdeményeztek. A Peidl-féle „szakszervezeti kormány" megtette a magáét a lakbérek azonnali felemelésével[9] és a közalkalmazottak fizetésének leszállításával.[10] A lakbéreket az 1919. március 21-e előtti színvonalra emelte, hatályon kívül helyezve a tanácskormány rendeletét a lakbércsökkenésről, viszont a közalkalmazotti fizetéseket a március 21-i színvonalra csökkentette, hatályon kívül helyezve a tanácskormány rendeletét a fizetések felemeléséről. A Friedrich-kormány augusztus 13-án megtoldotta a Peidl-kormány rendeletét a Tanácsköztársaság idején fizetett munkanélküli segélyek és szénsegélyek megvonásával.[11] Ez a lépés akkor, mikor a munkanélküliség egyre nagyobb méretűvé vált, a Friedrich-kormány jelentős hozzájárulása volt a bérek letörésére indított általános támadáshoz.

Az ismét magántulajdonba került vállalatoknál a bérek letörését a tőkések és embereik maguk hajtották végre. A fehérterror biztosította számukra az ehhez szükséges segítséget. A Gyáriparosok Országos Szövetségének közlése szerint a munkabéreket a gyárakban a *felére* csökkentették.[12] Ez nagyobb mérvű csökkenés volt annál, mint amit a Peidl-kormány a közalkalmazotti fizetéseket illetően elrendelt.

Az ellenforradalom magával hozta az infláció gyorsulását is, s a pénzromlás a további bérletörés eszközévé lett. A munkavállalók helyzetét a nagyarányú munkanélküliség is súlyosbította.

A munkanélküliség méreteire jellemző, hogy 1919 októberében csak a szakszervezetek több mint 114 000 munkanélkülit tar-

[8] Rendeletek Tára. 1919. 626—27. old. —.— *(120.)*
[9] Rendeletek Tára. 1919. 624. old. —.— *(111—12.)*
[10] O. L. ME. 1919—XXXVII—3920. —.— *(112—13.)*
[11] Rendeletek Tára. 1919. 631—632. old. —.— *(128.)*
[12] Magyar Gyáripar. 1919. november.

tottak számon. Tehát a százezret jóval felülmúlja a munkanélküliek létszáma akkor, amikor már a munkások ezreit mészárolták le, tízezreit vetették börtönbe és internáló táborokba, s az üldözöttek már tízezrével hagyták el az országot. Emellett a szakszervezetek nyilvántartása nem teljes. Maga Jászai, aki ezt az adatot közli, 1919 őszén csak a budapesti munkanélküliek számát 100 000-re becsüli. Például a gyáriparban 1918 októberében 42 500 vasipari munkás dolgozott, míg 1919 októberében számuk nem érte el a 10 000-et sem.[13] Jászai közléséből nem világos, hogy az 1918 októberi adat az 1918 előtti egész államterületre vonatkozik-e, vagy az 1920-as országterületre. Azonban a munkanélküliség mérete mindkét esetben rendkívül nagy, hiszen 1918-ban az egész gyáripar kétharmad része Budapesten és környékén, az egész vasipar több mint háromnegyed része az 1920-as országterületen volt.

A munkanélküliség növekedése nemcsak Budapesten és környékén volt igen nagyméretű — ahol az ország nagyiparának kétharmad része összpontosult —, hanem vidéken is. Pápán például, ebben az alig 20 000 lakosú városban, a polgármester augusztus 30-i jelentése szerint csak az építőiparban több mint 1100 a munkanélküli.[14] Jellemző Nagy Pál altábornagy katonai körletparancsnok Heves—Nógrád megyei körútjáról szeptember 14-én írt jelentése is, melyben közli, hogy Ózdon 1200, Diósgyőrött 2000, Salgótarjánban 2000 munkást akarnak a gyárakból és bányákból elbocsátani. A munkások ellenállásától félve, az elbocsátás előtt állók kétharmad részének „katonai munkásosztagokba" való besorolását javasolja, mert szerinte így „a munkáskérdés gyors és zajtalan megoldást nyerhet".[15]

Az infláció méretei a következő képet mutatják:

Az aranykorona árfolyama papírkoronában

1919. augusztus 1-én	8,98
1919. december 31-én	32,70
1920. december 31-én	114,—

[13] *Jászai Samu.* A magyar szakszervezetek története. Bp. 1925. 255. old.
[14] PI. A. XIII. 2—1919/2. —.— *(129—131.)*
[15] H. L. HM. 1919. (i. n.) —.— *(134—136.)*

A pénz vásárlóértéke 1919. augusztus 1-től december végéig 27,5 százalékra, s 1920. december 31-ig 8,6 százalékra süllyedt. A nagyarányú tőzsdei és egyéb spekulációk, valamint a nagytőkések gyors gazdagodásának az időszaka ez, amit a dolgozó tömegek mérhetetlen nyomorba taszításával értek el.

A levert proletariátus elaprózott, de szűntelen, mindennapi harcot folytatott az infláció szörnyű terhei ellen, a bérek emeléséért; e harcok közepette a bérek is emelkedtek. A brutális terror, a nagy munkanélküliség és a szakszervezeti központokat megkaparintó reformista szakszervezeti vezetők harcot leszerelő mesterkedései mellett azonban a béremelésekért folytatott harc távolról sem tudta kiegyenlíteni az óriási áremelkedéseket.

Az ellenforradalom kegyetlen terrorral válaszolt a tőkés offenzívával szemben tanúsított ellenállásra. Ebben a kormányszervek, a román megszállók és a fővezérség katonai szervei egyaránt részt vettek.

Különösen kegyetlen volt a bányászok gúzsbakötésére és kizsákmányolásuk fokozására bevezetett intézkedések sorozata.

Alig egy hónappal a proletárdiktatúra leverése után, 1919. szeptember 6-án Tatabánya és Felsőgalla bányamunkásai harcba léptek az újonnan bevezetett kegyetlen munkarend, a munkanap 12 órára való meghosszabbítása és a súlyos bérletörések ellen. A Friedrich-kormány csendőröket vonultatott ki az ellenállás vérbefojtására, akik sortüzet nyitottak a hősiesen harcoló bányászokra. A gyilkos csendőrsortűznek öt halálos áldozata és számos sebesültje volt.[16] A tatabányai és felsőgallai bányászok harcával csaknem egy időben sztrájkba léptek a nagymányoki, szászvári és komlói bányászok is. Ezeket a területeket Horthy csapatai tartották megszállva. A kaposvári körletparancsnokság szeptember 9-én jelentette a fővezérségnek, hogy a „nagymányoki bányászsztrájk békés tárgyalással leszerelhető nem volt", a főszolgabíró a „sztrájk erőszakos letörését", a bányászok besorozását és „ezután mint katonai munkásoknak leendő alkalmaztatását" javasolta, és két század katonaság kirendelését kérte.[17] A fővezérség még aznap táviratilag felhatalmazta a kaposvári körletparancsnokságot, hogy „ha okvetlenül szükségesnek mutatkozik, a körletparancsnokság a bányászok sorozását elrendelheti."[18] S miután a súlyos

[16] H. L. HM. 1919—3.a. — 908/6. —.— *(170.)*
[17] H. L. MNHF. 1919—VI—1335. —.— *(171.)*
[18] H. L. MNHF. 1919—1333. —.— *(171—172.)*

bércsökkenést és a munkaidő meghosszabbítását a bányászok nem voltak hajlandók elfogadni, a katonai parancsnokság a sorozást „okvetlen szükségesnek" találta és elrendelte. A Tolna megyei alispán szeptember 12-én jelenti, hogy a munkásosztagokat Nagymányokon három „munkásszázadban" felállították. Ugyanakkor jelenti, hogy a szászvári és komlói sztrájkot is elnyomták.[19] Nagy Pál altábornagy fentebb idézett, szeptember 14-i jelentésében ajánlott módszerét, hogy a „munkáskérdés gyors és zajtalan megoldására" katonai munkásszázadokat állítsanak fel, Horthy már hamarább alkalmaztatta, csak nem az elbocsátandó, hanem a sztrájkba lépő munkások ellen.

A bányamunkások 1919 szeptemberi hősi küzdelmére emlékezik vissza a magyar dolgozó nép, amikor a bányászok iránti megbecsülése jeléül minden év szeptember első vasárnapján megünnepli a Bányászok Napját. Hősi küzdelem emlékét őrzi ez a nap, és új harcokra ösztönöz a szocializmus felépítéséért folyó mai küzdelmünkben.

A tőkés támadással szemben a munkásság, erejéhez mérten, máshol is ellenállást fejtett ki. Harci akarata és ellenállási készsége mutatkozik meg abban a rendkívül jelentős tényben, hogy 1919 őszén és végén a vadállati terror, a dolgozók ezreinek lemészárlása, tízezreinek börtönbe és internáló táborokba vetése és tízezreknek az országból való kiüldözése ellenére *a szakszervezetek taglétszáma közel 215 000.* Ez természetesen messze mögötte maradt az 1918. év végére elért több mint 700 000-es taglétszámnak. De igen fontos tény, hogy 1919 őszén, az ellenforradalom felülkerekedését követő szörnyű terror idején a szakszervezetek taglétszáma kétszeresen felülmúlta az 1914. évi — az erdélyi, szlovákiai és délszláv vidékek szakszervezeti tagságát is magában foglaló — 107 000-es taglétszámot!

A munkásosztály legjobbjainak nagy részét azonban elpusztította, börtönbe vetette vagy emigrációba kényszerítette a szörnyű ellenforradalmi terror. Az ellenállás útját kereső proletariátus egy időre meg volt fosztva szervezett forradalmi élcsapatától. A jelentős szervezeti erőt képviselő szakszervezetek központi szervei a megalkuvó jobboldali szociáldemokrata vezérek kezeiben voltak, akik közül nem egy az ellenforradalom rendőrpribékjeivel együttműködve, üldözte a kommunistákat, bénította a tömegek harci ellenállását. Ilyen körülmények között a munkás-

[19] PI. A. XIII. 2—1919/7. —.— *(172.)*

ság harca az ellenforradalommal, a tőkés támadásokkal szemben nehezen bontakozott ki, és többnyire csak szétaprózott küzdelmekre szorítkozott.

A helyi hatóságok több helyen rendeletileg próbálták a bércsökkentés mértékét megállapítani, s ennek végrehajtásához a maguk módján segítséget nyújtani. Erre mutat Hegyeshalmi kereskedelmi miniszter október 30-i rendelkezése, amelyben hivatkozik az egyes vidékeken előfordult ilyen esetekre, és egyben megtiltja a hatóságok ilyen irányú tevékenységét. Hegyeshalmi megállapítja, hogy a „proletárdiktatúra megszűntével annak bérrendszere is megdőlt s az önrendelkezési jog visszaszállt az üzemtulajdonosokra, a munkabér megállapítása a munkaadók és alkalmazottak szabad megegyezésének van fenntartva. A munkabéreknek közhatóságok részéről történő bárminő meghatározása tehát, irányuljon ez a munkabérek akár legmagasabb, akár legalacsonyabb mértékének megállapítására, helyt nem nyerhet."[20] A bányászsztrájk vérbefojtása és más munkásmegmozdulások leverése szemlélteti az úgynevezett „szabad egyezkedést". Szó sincs arról, hogy Hegyeshalmi kifogást emel a hatósági, mindenekelőtt a rendőri és katonai beavatkozás ellen a sztrájk letörésénél, a munkásellenállás vérbefojtásánál. Csak azt tiltotta meg, hogy a bércsökkentések mértékének és egyéb munkafeltételeknek a megállapításába a polgári hatóságok beavatkozzanak, esetleg mérsékeljék a bérletöréseket, és ezzel megsértsék a tőkések „önrendelkezési" jogát.

Az ipari munkások életszínvonala ellen intézett brutális támadással párhuzamosan hasonló támadás folyt a földmunkások és szegényparasztok életszínvonala ellen is. Jellemző erre Svastits Somogy megyei ideiglenes kormánybiztos szeptember 2-i rendelete. Ez a kormánybiztosi rendelkezés a Tanácsköztársaság idején megállapított férfi napibéreket visszamenőlegesen augusztus hóra 35—40 koronáról 15 koronára, a női napibéreket 25—30 koronáról 10 koronára szállította le. Ugyanakkor elrendelte a szeptemberi napibérek további leszállítását, a férfiakét 12 koronára, a nőkét pedig 8 koronára. Az ellenforradalom hatalomrakerülése után egy hónappal a Horthy-csapatok által megszállt területen a mezőgazdasági napszámbéreket a Tanácsköztársaság idején fizetett napibérek 25—30 százalékára szorították le! A különítményes bandák szörnyű terrorja kellett ahhoz

[20] Egri Állami Levéltár. Polgármesteri ir. 1919—7276. —.— *(139.)*

— Prónay-féle tömeges botozások és akasztások —, hogy vérbefojtsák az ilyen intézkedésekkel szembeszegülő földműves szegénység ellenállását.

A Somogy megyei kormánybiztosnak ez a rendelkezése a havidíjas mezőgazdasági munkások, részes földön dolgozók stb. járandóságait is jelentősen leszállítja. Egyben tudatja: „A nincsteleneknek kiosztott föld igénylését, mint teljesen törvénytelent és jogtalant, megszüntetem..." Miután ezeket a használatra kiosztott földeket a Tanácsköztársaság idején a nincstelenek és szegényparasztok művelték, bevetették, és a termést learatták, a rendelet a föld évi használatáért a földbirtokos részére „térítményt" állapít meg. Hangsúlyozza, hogy a „túlhajtott követelések romboló hatását ma már minden tisztességes gondolkodású magyar embernek be kell látnia... annyival inkább, mivel az ez ellen vétők a törvény teljes szigorával fognak felelősségre vonatni".[21]

Ezt a somogyi rendeletet Pallavicini György őrgróf mint a Dunántúl központi kormánybiztosa szeptember 18-án azzal küldte el minden kormánybiztosnak, hogy a benne foglalt rendelkezés „már az őszi munkálatoknál irányadóul szolgáljon".[22] A rendelet végrehajtására Horthy dunántúli hadserege nyújtotta a fő „biztosítékot".

A Friedrich-kormány szeptember 3-án rendeletet adott ki, amelynek értelmében a mezőgazdasági munkásokkal a Tanácsköztársaság idején kötött s a földmunkások részére igen előnyös kollektív szerződéseket érvénytelenítik, és visszaállítják a március 21-e előtti állapotot.[23] Szeptember 17-én pedig elrendelte, hogy a „jelenleg érvényben levő (a március előtti, tehát már lecsökkentett béreket és járandóságokat megállapító — *N. D.*) szerződésekben a gazdasági cselédek részére túlmagasan megállapított gabonajárandóságok természetben kiadható mennyisége leszállíttassék", és annak mennyisége nem lehet nagyobb, mint „az 1918. évi október hó 31-ét megelőző időben volt". A gazdasági cselédek természetbeni gabonajárandósága tehát nem lehet több, mint amennyi a háború legsúlyosabb esztendejében volt. A rendelet értelmében a különbséget a gazdák kötelesek visszatartani és beszolgáltatni, s a cselédeknek a gabona helyett

[21] PI. A. XIII. 3—1919/3. —.— *(131—33.)*
[22] Ugyanott.
[23] Rendeletek Tára. 1919. 684—85. old. —.— *(184.)*

annak „hatóságilag megállapított" árát kell kifizetni.[24] A hatóságilag megállapított ár a piaci árnál lényegesen alacsonyabb — kényszerár volt. Ez a rendelkezés tehát egyben további jelentős, államilag előírt bérleszorítás.

Gaál Gaszton, az új dél-dunántúli kerületi kormánybiztos ennek a rendeletnek a módosítását kérte, mégpedig úgy, hogy *ne a gazdák* tartsák vissza, hanem a *hatóságok* vegyék el a cselédektől a gabonajárandóságuk megállapított részét. A terményért járó összeget a Haditermény fizesse ki a cselédeknek. Ha ugyanis ezt a rendelkezést a gazdák hajtják végre, akkor „sokkal veszedelmesebb a dolog", mint ahogy Friedrich gondolja: a gazdákra meg a köznyugalomra „nem kívánatos következmények keletkeznének belőle".[25] A rendelet „veszedelmes" volta azonban éppen abban állt, hogy a cselédek életviszonyainak további jelentős leszorítását írta elő.

Függetlenül attól, hogy a mezőgazdasági cselédektől a gazdák vagy a hatóságok vették-e el a gabonát, tény az, hogy a Friedrich-kormány a falusi lakosság legszegényebb rétegénél kezdte lényegében véve *a gabonarekvirálásokat*. A Huszár-kormány folytatta a rekvirálásokat, mégpedig a Horthy-hadsereg aktív közreműködésével. Erre vonatkozik a szegedi katonai körletparancsnokság február 13-i utasítása, mely szerint a rekvirálásoknál — bár a feladat „hálátlan", mert „gazdáknál, földműveseknél számíthatunk feleslegre, és épp ezekből áll a hadseregünk" — szükséges „a nemzeti hadsereg teljes érdekeltségét dokumentálni". Az utasítás szerint, ha a község parasztjai a katonaság megjelenése és a katonai parancsnok „hazafias beszéde" után sem hajlandók a kiszabott mennyiséget beszolgáltatni, akkor „a felhívást követendő házkutatásnál nem fog elrejtett gabona után kerestetni, hanem az előírt mennyiség abból lesz elvéve, ami éppen találtatik"[26]. Így szólt a szegedi katonai körletparancsnokság rekvirálási utasítása, amit a *fővezérség utasítása alapján* adott ki az alárendelt katonai parancsnokoknak. Tehát, ha a jómódú paraszt, a kulák nem szolgáltat be, és feleslegét jól elrejti, akkor elveszik a szegénytől azt a keveset, ami neki esetleg még megmaradt, s aminek elrejtésére már nem is gondolt, mert az olyan kevés. *A nincstelenek gabonajárandóságának leszorítása után a birtokos*

[24] Rendeletek Tára. 1919. 713—14. old. —.— *(136—37.)*
[25] O. L. Földművelésügyi Minisztérium. (A továbbiakban F.M.) 1919—62—2/1138. —.— *(137—38.)*
[26] Pm. L. Főisp. ir. 1920—12. —.— *(272—73.)*

parasztoknál való rekvirálásra került a sor. Nem rekviráltak viszont a nagybirtokosoknál, akiknek gabonafeleslege és az ezzel való üzérkedése mind a kormány, mind pedig a „hadsereg" előtt — szent és sérthetetlen volt.

Ugyanakkor a városokban s különösen Budapesten rendkívül súlyos volt az élelmezési helyzet, és szabadon garázdálkodhatott a nagytőkés spekuláció. A budapesti közellátási helyzetről a Közélelmezési Minisztérium 1920. január 4-i tájékoztatója ad bizonyos képet. Eszerint, „ha a felhozatal egy napra is megakad, a következő napon már a fél lisztfejkvótát sem lehet kiszolgáltatni". S ez a „fejkvóta" a papíron maradt rendelet szerint is csupán 12 deka liszt. A burgonyaellátás „már hetek óta majdnem teljesen szünetel", a szükséges heti 250 vagon helyett heti 10—15 vagon érkezik a fővárosba. A zsírellátás „teljesen csődbe jutott", a húsellátásban „az áruhiány mérhetetlen drágaságot idézett elő, úgyannyira, hogy a közepes jövedelmű tisztviselő és munkásember hussal való táplálkozásra nem is gondolhat"; a tejellátás „a legszomorúbb képet mutatja". A milliós város napi 40—42 000 liter tejet kap![27] A városparancsnokság helyzetjelentése szerint „a szomorú tömegek már este 8 órakor sorakoznak a pékboltok és községi üzemek előtt, hogy reggel 7 és 8 órakor kenyérhez jussanak... az ezrekre növekvő embertömeg nem egyszer átnyúlik a harmadik és negyedik utcába..."[28]

A városparancsnokság jelentése a nagyarányú spekulációról is kénytelen megemlékezni. De ezek a jelentések távolról sem vetnek kellő fényt a spekuláció tényleges méreteire és szörnyűségeire. A népfelháborodás csillapítására a kisebb spekulánsokat — főleg, ha azok zsidók voltak — néha megbüntették. Ugyanakkor a nagy spekulánsok akadálytalanul folytathatták sötét üzelmeiket, és növelhették profitjukat. A Hangya kereskedelmi hálózata, a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete, a fővárosi élelmiszerüzemek, a szappangyárak, a cukornagykereskedők spekulációs tevékenységéről is megemlékezik a városparancsnokság jelentése. De mindez csak egy része annak a széleskörű spekulációnak, amelyet a gyárosok, földbirtokosok, kereskedők, kulákok folytattak, telhetetlen profitvágytól sarkallva: a „lánckereskedelem" mindenhová elnyúló csápjaival szipolyozták a dolgozó népet.

[27] O. L. KÜM. Gazd. pol. o. 1920. — A/élelm. 296. —.— *(268—69.)*

[28] H. L. MNHF. I.a—11059, Helyzetjelentés, 1920. január 17. —.— *(270—71.)*

Íme, ilyen helyzetet teremtett az ellenforradalom, a visszaállított nagybirtokos-nagytőkés diktatúra, amelynek politikáját hajtotta végre az ellenforradalom minden kormánya, s mindenekelőtt a nyílt fehérdiktatúrát képviselő Friedrich és Huszár kormány, a fővezérséggel egyetemben, az antant felügyelete alatt.

VI.

A JANUÁRI TERRORVÁLASZTÁSOK ELŐKÉSZÍTÉSE

A magyar ellenforradalom és nyílt segítőtársai az ellenforradalom első percétől kezdve jórészt lelepleződtek a munkásosztály és a néptömegek előtt, mint a külföldi imperialisták kiszolgálói és a magyar nép elvetemült hóhérai. Bármennyire is szavaltak Horthyék, Friedrichék, a püspöki kar és a kizsákmányoló osztályok egyéb képviselői a „hazafiasságról", nehezen lehetett eltagadni azt a szégyenletes tényt, hogy a Tanácsköztársaság idején az antant imperialisták szövetségeseivé, kiszolgálóivá váltak. Hazaáruló szerepük elhomályosítása céljából is szították a románok elleni gyűlöletet, noha éppen az ő embereik szolgáltatták ki a magyar Vörös Hadsereg hadrendjét és a tiszai fronton indított júliusi támadás tervét az antantnak, ők voltak a királyi román csapatok seregvezetői a magyar nép ellen.

Friedrichék és a Horthy-különítményesek kegyetlen gyilkosságaikat a „hazafiasság" és a „keresztény eszme" jelszavának szüntelen hangoztatása mellett, az egyház vezetőinek „áldásában" részesülve, őrült kommunistaellenes uszítással, soviniszta, antiszemita és vallási demagógiával kísérve követték el. Mindez a munkásosztály és a dolgozó tömegek mélységes bizalmatlanságát, megvetését és felháborodását váltotta ki. Nemcsak a munkások és szegényparasztok zöme, de a polgári értelmiség jelentős része is — az értelmiség haladó tagjai vallási különbségre való tekintet nélkül — utálattal fordult szembe az ellenforradalom „keresztény kurzusával".

A megtizedelt, rabságba döntött és éhínségnek kitett magyar munkásság megvetéssel fogadta az ellenforradalom „keresztény" ügynökeinek kísérletét a keresztényszocialista szakszervezetek létesítésére. Ezt a „keresztényi" kísérletet a nagyburzsoázia zsidó képviselőinek jelentős része is támogatta. De a kormány, a

keresztény és zsidó nagytőkések és az egyház együttes erőfeszítése e téren megtört a magyar munkásosztály ellenállásán, az ellenforradalommal szemben tanúsított megvetésén és gyűlöletén. Eléggé mutatja ezt a budapesti karhatalmi főparancsnokság egy hónappal Horthy budapesti bevonulása után, 1919. december 17-én tett javaslata a katonai szervek által végrehajtandó további tömeges letartóztatásokra. „Budapesten ma már majdnem mindenkiben megrendült a bizalom a kormány iránt" — jelenti Dobák ezredes, budapesti karhatalmi főparancsnok, és megállapítja: „Választani kell bagy tömeges letartóztatások és internálások, vagy vérfürdő és esetleg bukás között . . ."[1] Dobák ezredes mellékeli a IX. kerületi karhatalmi parancsnok, Martinovich alezredes jelentését, amely beszámol arról, hogy „Kispest, Pestszentlőrinc, Erzsébetfalva és Csepelen nyíltan folynak a kommunista agitációk".[2] Dobák megjegyzi, hogy hasonló jelentések másoktól is érkeznek. A katonai alakulatok hangulata is nyugtalansággal töltötte el. „Ámbár nem valószínű — írja —, hogy a karhatalom és a nemzeti hadseregnek itten állomásozó részei adott esetben a forradalmárokhoz ugyanúgy átpártolnának, mint egy évvel ezelőtt, azonban ez sincsen teljesen kizárva."[3]

Ne tétovázzanak és ne paktáljanak, hanem cselekedjenek a katonai szervek — követeli Dobák. Az ő hangulata természetesen visszatükrözte az uralkodó osztályok nagy félelmét az új forradalomtól. E félelmet az ellenforradalmi hatalom politikai ingatagsága is növelte, és a hatalmat mindenekelőtt a kíméletlen terror eszközével vélték megerősíteni.

Dobák fenti javaslatát 12 nappal a Huszár-kormány új internálási rendeletének kelte után tette meg. A Huszár-kormány a fővezérséggel egyetértésben, vagy pontosabban: a fővezérség felügyelete alatt már a december 5-i internálási rendelet kiadásával a tömeges lefogást és internálást választotta. Új internáló tábort is létesítettek Zalaegerszegen és Komáromhomokhegyen; fenntartották a román katonai parancsnokságoktól átvett fogolytáborokat Csepelen, Cegléden és másutt. A Huszár-kormány törvényes formaságok mellett hajtott végre kivégzéseket, de a különítmények gyilkosságai is folytatódtak. A fővezérség

[1] H. L. Bp. kat. körletparság. eln. 1919—1508. —.— *(230—31.)*
[2] H. L. Bp. kat. körletparság. IX. ker. parság. 1919—245. —.— *(230.)*
[3] H. L. Bp. kat. körletparság. eln. 1919—1508. —.— *(230—31.)*

alakulatai és Beniczky belügyi szervei folytatták a munkások, szegényparasztok és más „megbízhatatlan" emberek üldözését. A katonai parancsnokságok azonban elégedetlenek voltak a terrorral, további fokozását követelték, illetve igyekeztek a Huszár-kormány idején önhatalmulag is fokozni ezt.

Az ellenforradalom politikai támaszai

Viták során néha felvetik a kérdést; mi volt az ellenforradalom *osztálybázisa?* Erre egyszerű a válasz: az ellenforradalom *osztálybázisa* a földbirtokos osztály, a burzsoázia és a kulákság. Viszont ez az egyszerű válasz elhomályosodik, ha összekeveredik az *osztály*bázis és a *tömeg*bázis kérdése. E kettő azonban nem azonos. A szocialista forradalom osztálybázisa a proletariátus, amely harcba indul a hatalomért; viszont a proletár forradalom tömegbázisa ennél szélesebb, kiterjed a szegényparasztságra s bizonyos körülmények között a középparasztság egy részére is. A proletariátus, az egész nép érdekeit szolgáló, nyílt és becsületes szövetség teremtésével szélesíti ki saját forradalmának tömegbázisát. Az ellenforradalom osztálybázisát a kizsákmányoló osztályok alkották. Ezek az osztályok is igyekeztek kiszélesíteni ellenforradalmuk tömegbázisát, mégpedig a nép félrevezetésének különféle eszközeivel. Vonatkozik ez a kizsákmányoló osztályok különféle politikai mozgalmaira is. A hitlerista párt osztálybázisa mindenekelőtt a német finánctőke s emellett a junkerek és a kulákság. Hitlerék azonban a szociális és nacionalista demagógia, valamint a faji gondolattal űzött szélhámosság eszközeivel jelentős tömegbázist teremtettek nemcsak a kispolgárság, de — csalárd antikapitalista jelszavaik segítségével — részben még a munkásság körében is.

A horthysta ellenforradalom is igyekszik uralmának erősítésére tömegbázist teremteni a *kispolgári* rétegekben, de még a *munkástömegekben* is. A kispolgárság jelentős tömegeit valóban sikerült is megnyerniök a kapitalista restaurációnak, még akkor is, ha a horthysta uralkodó körökkel szemben bizalmatlanok és elégedetlenek. A parasztság körében az ellenforradalom fő agitátora a Kisgazdapárt, a városi „középrétegek" körében a „keresztényszocialisták" és a fajvédők; velük és mellettük, mind a falun, mind a városban széleskörű ellenforradalmi agitációt folytatott az egyházi reakció.

A tőkés-földbirtokos hatalom *különféle politikai támaszokkal* próbálkozik, hogy tömegbefolyását szélesíthesse. Támaszkodik pártokra, társadalmi szervezetekre, amelyeket néha „politikamentes" lepelbe burkolnak, az egyházi reakcióra, amely vallási köntösben nyújt politikai segítséget az uraknak. Feljebb már utaltunk rá, hogy bizonyos esetekben a tőkés rendszer uralkodó osztályai a tőkés-földbirtokos hatalom kormányába kispolgári, paraszti vagy akár munkásszármazású egyéneket is bevonnak; természetesen olyanokat, akikről tudják vagy legalábbis feltételezik, hogy a tőkés-földbirtokos rendszer alapjára helyezkedve, e rendszer érdekeit képviselve vesznek részt a kormányban. Ilyen eset sohasem úgy áll elő, hogy a tőkések és földbirtokosok osztálya „közmegegyezéssel" határozza el ezt a politikai lépést, hanem ebben a kérdésben is harc folyik az uralkodó osztályok táborában. Ez a harc is befolyásolja annak eldöntését, hogy milyen programot hirdető, milyen színezetű — rózsaszínű „mérsékelt szocialista", sárga „keresztény szocialista", fehér „fajvédő" vagy más színt választó fasiszta, illetve „nemzeti szocialista" — politikusok közül kerülnek ki a „népi" képviselők.

Az uralkodó osztályok hatalmának politikai erősítése azt követeli, hogy többé-kevésbé szervezett tömegtámaszt teremtsenek a lakosság túlnyomó többségét alkotó dolgozó osztályokban. Mindenekelőtt a kispolgárságban, különböző polgári szervezetek és pártok segítségével, de a munkásság körében is, persze más módszerekkel. A tőkés uralom számára a munkásság eszmei és politikai befolyásolása különös gond; hiszen, mint ismeretes, a dolgozó osztályok közül a proletariátus az, amelyik tömegeiben legjobban tömörült, életkörülményei miatt leginkább szervezkedő osztály. Emellett a magyar proletariátus egyszer már kivívta a politikai hatalmat, egyszer már megteremtette a saját államát, és nagy politikai tapasztalatokat szerzett. Leverten is fenyegető erőként állt szembe az antants egítségével nyeregbe ültetett ellenforradalommal.

Az uralkodó osztályok egyes politikai csoportjai „nemzeti munkáspárt" teremtésével is kísérleteztek. E próbálkozásokkal később még találkozunk, s látni fogjuk, hogy meddő kísérletek maradtak. Szélesebbkörű az ellenforradalmi kormányzatnak és a „keresztény blokk"-ban egyesült pártoknak az a kísérlete, hogy *a kereszténységszocialista szakszervezetek* fejlesztésével teremtsenek a munkásság körében is tömegtámaszt az ellenforradalmi uralom számára.

Keresztényszocialista szakszervezetek már az első világháború előtti időszakban létesültek, mint a tőkések és a papok által fenntartott sztrájktörő szervezetek, amelyek tevékenysége a szocialista szakszervezetek és a sztrájkok ellen irányul. E szervezeteknek már volt némi hagyománya. A forradalmak tüze azonban a tőkés-papi „munkásszervezeteket" elhamvasztotta. Az ellenforradalom viszont ismét felélesztette ezeket haló poraikból, abban a reményben, hogy alkalmassá válhatnak az említett célra.

A keresztényszocialista szakszervezetek fejlesztésének egyben az is a célja, hogy a reformista szakszervezeteket legyöngítsék és felszámolják. Az uralkodó köröknek nagy gondot okoz a szakszervezetekben tömörülő kommunisták tevékenysége, kommunisták és baloldali szocialisták vállvetett küzdelme. A szakszervezetek felszámolásával szerettek volna e gondjuktól szabadulni. A szakszervezetek alkották a Szociáldemokrata Párt alapvető tömegtámaszát is; az uralkodó körök szerették volna megfosztani a Szociáldemokrata Pártot is legfontosabb tömegbázisától, hogy ezáltal magát a Szociáldemokrata Pártot is megsemmisítsék.

Az ellenforradalom konjunktúralovagjainak egy részét felhasználva teremtettek is kereszténységocialista kényszerszervezeteket az állami alkalmazottak, vasutasok, postások körében, ahol elbocsátással fenyegetőztek és a kenyértelenség rémének felidézésével beléptettek, illetve gyakran megkérdezésük nélkül egyszerűen beírták tagjaik sorába az embereket. A gyáriparban, a bányaiparban, de még a kisiparban is lényegében véve meddők maradtak ezek a próbálkozások. Viszont a vérengző terror dacára több mint kétszázezer ember a régi szakszervezetekbe tömörült!

Bizonyos, hogy a szakszervezetek megvédelmezésében jelentős szerepe volt a nemzetközi támogatásnak, amelyben a II. Internacionáléhoz tartozó szervezetek is részt vettek. A döntő tényező azonban a magyar szervezett munkásság, melyet általános politikai harcokra ugyan nem mozgósítottak, de szakszervezeteit meg tudta védeni, dacolva minden üldözéssel. Az elszigetelten küzdő kommunista csoportok és a csoportokkal vállvetve harcoló szocialisták közös erőfeszítéseinek volt igen értékes eredménye ez. Közben sok bátor kommunistát és sok derék szocialistát is elhurcoltak, megöltek vagy internáltak. A szervezetek vezetése reformista kézbe került, s így a szervezett munkásság ereje elsősorban a Szociáldemokrata Pártnak biztosított tömeg-

támaszt. Emellett a Szociáldemokrata Párt érdekében felléptek a nyugat-európai szociáldemokrata pártok, bár e fellépésük távolról sem volt olyan jelentékeny, mint amilyent e pártok ereje és befolyása ténylegesen lehetővé tett volna.

Tény azonban, hogy a „keresztény blokk" pártjainak és csoportjainak mind belső okokból, mind pedig a nemzetközi körülmények miatt számolniok kellett a szakszervezetek és a Szociáldemokrata Párt létével. Alapvető céljuk a szakszervezetek és a Szociáldemokrata Párt működésének korlátozására, szigorú hatósági felügyeletére, tevékenységük fokozatos zsugorítására módosult, s e céljukat az ellenforradalmi diktatúra különféle eszközeivel, mindenekelőtt a terrorral és fenyegetéssel érték el.

A jobboldali szociáldemokrata vezérkarnak csak harmadrendű, segédszerepe lehetett a nyílt ellenforradalmi diktatúra rendszerében, és ebben az időben még e segédszerepre is csak nagyon kényszeredetten vették igénybe; a Szociáldemokrata Párt képviselője nem szívesen látott személy volt a Huszár-kormányban.

Az ellenforradalom különös gondot fordított arra, hogy *a parasztságot a munkásságtól elszakítsa.* Ennek fő politikai eszköze az egyesített *Kisgazda- és Földműves Párt.* E cél eléréséhez az ellenforradalomnak *földreformot* kellett ígérnie. A parasztság országszerte földet követelt. S a helyreállított földesúri-tőkés hatalom, különösen akkor, amikor még nagyon ingatag, földreform-illúziókat kelt. Bár a nagybirtokosokat — fentebb már ezt említettem — nagyon nyugtalanítja a földreform-demagógia, nehezen veszik tudomásul ennek szükségességét, de tudomásul *kellett* venniök, mert a munkásság és a parasztság szétválasztását enélkül nem is remélhették.

Persze a földreform 1920-ban csak *ígéret,* viszont a napszám és az egyéb járandóság hallatlan mérvű letörése, s a különítmények által végrehajtott tömeges cseléd-botozás és kivégzés — *véres valóság.* A nincsteleneket és a szegényparasztokat mélységesen megdöbbentette az a szörnyű terror, amivel a fehérgárdisták „hazafias" és „keresztény" jelszavak hangoztatása mellett, a nagybirtokosok és kulákok érdekeinek a védelmére keltek. A nagybirtokosok kapzsisága olyan nagyfokú, hogy néhány esetben maga a kormány kért „mérsékletet" tőlük. Így Rubinek földművelésügyi miniszter 1919. november 3-án utasította a kormánybiztosokat, hogy az októberi forradalom után és a Tanácsköztársaság idején használatra kiosztott telkek vissza-

vételét ideiglenesen szüntessék be, s ezen telkek termésének a „megrészelésétől" tartózkodjanak, mert „elmérgesítik" a helyzetet.[4]

Rubineknek ezt a leiratát Gaál dél-dunántúli megyei kormánybiztos éles hangon utasította vissza. Szerinte a földek használatra való kiosztása „teljesen jogtalan volt", s ha ezeknek a telkeknek a használatáért semmit vagy csak keveset fizetnének, az „égbekiáltó igazságtalanságot jelentene a tulajdonos vagy bérlővel szemben". Közli, hogy ott, ahol az augusztus 19-i kormánybiztosi rendelkezésekkel szemben a dolgozó parasztság „renitenskedett", karhatalmat vett igénybe, és továbbra is „minden esetben" igénybe fog venni.[5]

A parasztság tömegeiben a rekvirálások is komoly elégedetlenséget keltettek. Ez is a *valósághoz* tartozott. E valósággal szemben az ellenforradalom különböző antiszemita, nacionalista és „keresztény" jelszavakat és a földreform-*ígéretét* állította; ez utóbbi módot adott mindenekelőtt az egyesített Kisgazdapártnak arra, hogy a parasztság között mégis a „keresztény kurzus" számára agitáljon. Módot adott az ellenforradalom kulákpártjának arra, hogy a tőkés-földbirtokos uralom szolgálatában erősítse befolyását a szegényparasztság és a nincstelenek között is. Ez a kulákpárt olyan volt, amelyet a földbirtokosok emberei már erősen kézbe vettek és rövid pórázra fogtak. Az ellenforradalom vezető politikai csoportjai így készítették elő annak az ellentétnek a „megoldását", amely abban állt, hogy egyrészt érdekükben volt földreform-ígéretekkel a parasztságot a munkásosztálytól elszakítani és a parasztok ellen hozott rendszabályok okozta elégedetlenséget is csillapítani, másrészt azonban vigyázniok kellett arra, nehogy a földreform-demagógia túllőjön a célon, s olyan reményeket és izgalmat váltson ki a szegényparasztok között, ami túlságosan megnehezítené — a kiábrándításukat. Tehát a földreform-demagógia mérsékléséről is gondoskodtak.

Az egyház reakció segítsége az ellenforradalmi hatalomnak

A magyar ellenforradalom kezdettől fogva igényelte az egyházak aktív támogatását, s az egyházi reakció a legszégyenletesebb

[4] O. L. FM. 1919—29. — 85900. —.— *(140.)*
[5] O. L. FM. 1919—29.—85900. —.— *(140—141.)*

módon támogatta az ellenforradalmat. A Horthy-különítmények tömeggyilkosokat magasztaló és tömeggyilkosságokra uszító papja, Zadravetz István, aki a tiszti és kulákbandák gyilkosságait magasztalta, őket a „keresztény hazafiak" példaképeként dicsőítette, és egyházi áldásban részesítette — csak egy volt az egyházi vérebek közül. S hogy az ilyen reverendás gonosztevők szolgálatait mennyire „értékelték", arra jellemző Zadravetz egyházi karrierje. Horthy kívánságára Csernoch János hercegprímás és a püspöki kar ajánlásával Zadravecz Istvánt a Vatikán püspökké nevezte ki! Csernoch János, Prohászka Ottokár méltó püspöktársat talált Zadravetz sötét alakjában. A pápa „őszentsége" minderre áldását adta.

Az első Friedrich-kormány kultuszminisztere, Imre Sándor, már 1919. augusztus 9-én érintkezésbe lép a katolikus püspöki karral.[6] A második Friedrich-kormány kultuszminiszterének, Huszár Károlynak is egyik legelső lépése a püspöki karral való kapcsolat erősítése.[7] Mindkét miniszter megígéri az egyház érdekeinek védelmét, és ezért viszonzásul az egyház aktív támogatását kéri a kormány számára. A püspöki kar ezt a kérést, anyagi igényeinek hangoztatása mellett, igen szívélyesen fogadja és teljesíti, hiszen ez saját törekvéseinek is teljesen megfelelt.

A katolikus püspöki kar az ellenforradalom egyik vezető testülete, mely igyekszik minél nagyobb politikai befolyást szerezni a maga számára. A klérus örömmel vállalta, hogy segíti a keresztényszocialista szakszervezetek létrehozását, vagyis azt, hogy „keresztényi" alapon teremtsenek ellenforradalmi tömegbázist a munkásosztály soraiban, és áldását adta a tőkések „keresztény" ügynökeinek ilyen irányú tevékenységéhez. Ebből a klérus politikai tőkét is akar kovácsolni saját céljai elérésére.

A klérust még a világi földesuraknál is jobban nyugtalanítja a falusi szegénység földkövetelése és az ellenforradalom földreform-demagógiája. Aggódik, hogy a tőkés-földbirtokos uralom a maga kulákbázisának kiszélesítésére esetleg az egyházi birtokok rovására próbál valamilyen jelentősebb földreformot végrehajtani, és így biztosítja a világi nagybirtokosok érdekeinek teljesebb védelmét. Ismeretes, hogy az egyházi birtokok s részben

[6] O. L. Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium. (A továbbiakban VKM.) eln. 1919—4816. —.— *(123.)*

[7] O. L. — VKM. eln. 1919 — 4556. —.— *(123.)*

a hitbizományok kisajátításának polgári demokratikus propagandája hagyományos volt Magyarország politikai életében. A püspöki kar attól fél, hogy az ellenforradalom most feleleveníti ezt a propagandát, s az egyházi birtokok jelentősebb részének feláldozásával erősíti meg a kulákságot, és szúrja ki a hadirokkant szegényparasztok egy részének a szemét.

A klérus természetesen szintén számol azzal, hogy az ellenforradalomnak az adott helyzetben szüksége van a földreformdemagógiára, s kell valamiféle módszer az ellenforradalom falusi bázisának, a kulákságnak a megerősítésére. A földreform-ígéret „szociális szempontból" kellett, de ezt rögtön alárendelték a „közgazdasági szempontoknak", amit a félfeudális nagybirtokrendszer fenntartása és az egész földreform elvetélése fő ürügyeként hangoztattak. Ezért a püspöki kar 1919. augusztus 22-i konferenciáján olyan határozatot hozott, hogy a „szociális és közgazdasági szempontból kívánatos földreform az egyházi birtokokon is végrehajtható, de csak másnemű birtokokkal egyenlő arányban. Kivételes elbánás ellen tiltakozik a püspöki kar". Ugyanakkor, minden lehetőségre számítva, a hercegprímás azt ajánlotta, hogy ahol csak lehet, a katolikus ingatlanok az amerikai minta szerint egyes személyek vagy társaságok nevére telekkönyveztessenek".[8] A „közgazdasági szempont" volt a nagybirtokosok „tudományos" érve a földosztás ellen, a félfeudális nagybirtok fenntartása mellett.

A klérus a nagybirtokos osztállyal együtt a földreformdemagógia mielőbbi levezetését és óriási birtokainak minél teljesebb megóvását a kormány politikájának irányításában való fokozottabb részvétellel, politikai befolyásának növelésével kívánta biztosítani. Ennek érdekében a katolikus püspöki kar 1919. augusztus 22-i konferenciája megállapítja, hogy „támogatni kívánja a Keresztény Szocialista Pártot . . . kéri az egyes püspököket, hogy a párttal keressenek érintkezést és azt jótékonyan befolyásolják."[9] A püspöki kar kísérletet tett arra is, hogy egy katolikus párt megteremtésével vezető szerepet biztosítson magának az ország politikai életében. Ausztriában az uralkodó osztályok, a nagytőkések és nagybirtokosok fő pártja, a Seipel prelátus által vezetett Keresztényszocialista Párt lett. A magyar püspöki kar előtt volt tehát példa. Azonban a Huszár—Haller-

[8] OL. Ppki ért. jkv. 1919. augusztus 22. —.— *(122—123.)*
[9] Ugyanott.

féle Keresztényszocialista Párt, amelynek a püspökök, a hercegprímással az élen, támogatást ígértek, és amelyet „jótékonyan befolyásolni" kívántak, már szeptemberben egyesült a protestáns Friedrich által vezetett Keresztény Nemzeti Párttal, beolvadt az így létesült KNEP-be.

Pallavicini őrgróf, dunántúli központi kormánybiztos, a kormány széleskörű propaganda indítására irányuló tervére hivatkozva, 1919. október 19-én levéllel fordult Csernoch hercegprímáshoz, és kérte, hogy rendelje el a papság minél tömegesebb és minél aktívabb részvételét a kormány célkitűzéseinek népszerűsítésében. Felajánlotta, hogy ennek elősegítése érdekében a kormány a papok összejövetelére „elsőrendű szakembereket" küld, „akik fő feladatuknak tekintenék a főtisztelendő lelkészkedő papság . . . felvilágosítását, keresztény nemzeti agitátorokká kiképzését". Hasonló levelet küldött Pallavicini sürgős választ kérve az összes katolikus püspököknek és a protestáns egyházak vezetőinek is.[10] Pallavicini ebben az időben a még külön működő Rubinek-féle földműves-pártban tevékenykedett, s ott a legitimisták csoportjához tartozott.

Gróf Mikes János szombathelyi püspök november 4-én válaszolt Pallavicininek, közölve, hogy „teljesen osztja" álláspontját. „A propagandabizottságokban — írja gróf Mikes — lelkészeim szívesen fognak tőlük telhetően közreműködni, s erre őket buzdítani fogom."[11] Hasonló értelemben válaszolt a többi püspök is. A hercegprímás december 6-án, a Rubinek-párt és a Nagyatádi-párt egyesítése után válaszolt, mentegetőzve a késésért. Amint értesült a mozgalom megindításáról, rögtön azt óhajtotta, hogy „abban a papságom tevékeny részt vegyen. És nagy örömömre van — mondja a válasz —, hogy az Esztergom vármegyei propagandabizottság elnöke egyik kanonokom, s az intézőbizottságnak is több pap tagja van úgy a központi, mint a vidéki papságból." A Pallavicini által említett kormányakciót mindenképpen támogatni kívánja.[12] Egyébként Petri Elek református püspök december 10-i válaszában szintén hozzájárult ahhoz, „hogy a lelkészkedő papság és egyházi hivatalnokok a jelzett irányú munkában . . . részt vehessenek", mert a célkitűzéseket a református egyház alapelveivel szintén egyezőnek tekinti.[13]

[10] PI. A. XXII. 531—1919/2. —.— *(174.)*
[11] Ugyanott. —.— *(174—75.)*
[12] Ugyanott. —.— *(175—76.)*
[13] Ugyanott. —.— *(176.)*

Az ellenforradalmi propagandabizottságok felállítása része a kormány választási előkészületeinek, de további céljai is voltak velük. A katolikus püspöki kar vállalta a segítséget ebben és a további akciókban is, és igyekezett az egész egyházat bekapcsolni a népet félrevezető kormánypropagandába. A püspöki karnak az a vágya azonban, hogy az ország politikai irányításában vezető szerepet játszó, kifejezetten katolikus párt létesüljön, nem teljesült.

A „keresztény" jelszó volt — nacionalista és antiszemita demagógiával kísérve — az ellenforradalom fő jelszava, amelynek segítségével igyekeztek szembeállítani a parasztságot és a városi kispolgárság keresztény részét az internacionalista szellemű, hősies múltú proletariátussal.

„Keresztény" volt az egyházi és világi nagybirtokosság zöme, a földbirtokok urai vagy bérlői, akik a földreform-demagógia mielőbbi levezetését sürgették. A „keresztény" kulákság viszont keresni akart a földreform-demagógián, és igyekezett felhasználni azt saját befolyása növelésére, pozícióinak erősítésére, jórészt éppen a nagybirtokosokkal szemben. Keresztények a protestáns egyházak is, melyeknek vezetői nem voltak hajlandók elismerni, hogy az ellenforradalom „keresztény" eszméinek a katolikus püspöki kar a kizárólagos szállítója.

Az ipari és banktőke, valamint a kereskedelmi tőke részben „keresztény", részben zsidó tőkések kezében volt. S a zsidó tőkések mellett a zsidó egyház is követelte a maga „méltóbb" helyét az ellenforradalom táborában. A zsidó középburzsoáziára és kispolgárságra támaszkodó polgári ellenzéki pártok is követelték a maguk helyét az ellenforradalom pártjainak soraiban.

Mindezeken felül egy katolikus párt számára bonyolulttá tette a vezető szerep biztosítását az a körülmény is, hogy a fő katonai erővel a református Horthy rendelkezik, aki az államfői hatalomra tör. Mindehhez járul az a heves harc, amely az ellenforradalom táborán belül a „keresztény" legitimisták és az ugyancsak „keresztény", úgynevezett „szabad királyválasztók" között dúlt, éppen az államfői hatalom kérdésében. Ez a belső harc egy katolikus párttól nyílt színvallást követelt volna a Habsburgok mellett, de egy ilyen színvallás csak tovább bonyolította volna a fővezérséggel való viszonyt. A Habsburg-restaurációról való ideiglenes lemondás az adott helyzetben a katolikus pártról való lemondást is jelentette.

Ilyen körülmények között a püspöki kar elsősorban a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártját támogatta. Az egyház képviselői azonban ott voltak a Rubinek—Nagyatádi-féle egyesített Kisgazda Földműves Pártban is, mely a „keresztény blokk"-hoz tartozott. A püspöki kar felfogásának egészen jól megfelelt az, hogy a KNEP-et, amely a Friedrich-kormányban is és a Huszárkormányban is a vezető párt, — a finánctőkével szoros kapcsolatban álló nagybirtokosok és azok emberei vezették.

A KNEP a finánctőke és a nagybirtok blokkjának a politikáját folytatta, mégpedig a püspöki kar támogatásával. Mérsékelten űzte a földreform-demagógiát, viszont nagy teret biztosított a városi „keresztény középosztály" demagógiájának, a keresztény kisiparosok, kiskereskedők, hivatalnokok, értelmiségiek befolyásolása és az ellenforradalom mellé állítása érdekében. A KNEP volt a fő patrónusa a kereszténységszocialista szakszervezetek szervezésének is.

Jellemző azonban a politikai helyzet labilitására és arra, hogy milyen nehéz lehetett kiszámítani a fővezérség katonai túlsúlyának politikai hatását, hogy a vezető politikusok nagy része pártonkívüliként vesz részt a hatalmi vetélkedésben. Pártonkívüli a két fő mágnáspolitikus: gróf Bethlen és gróf Andrássy. Bethlen fő segítői: gróf Teleki Pál, gróf Ráday Gedeon, gróf Bánffy Miklós szintén pártonkívüli. Andrássy fő segítő társa: Rakovszky István ugyan vezető tagja a KNEP-nek, másik fő partnere: Apponyi gróf — akit azonban csak akkor hozott haza szlovákiai birtokáról a honszeretet, amikor kilátás volt arra, hogy miniszterelnök lesz — szintén pártonkívüli. A finánctőke olyan képviselője, mint Hegedüs Loránt, a TÉBE elnöke — egy ideig a Heinrich—Lovászy-féle konzervatív pártban tevékenykedik. Amikor a Heinrich-szárny egyesült a fentebb említett egykori Tisza-párti csoporttal, és megalkotják a Nemzeti Középpártot, Hegedüs Loránd a megmaradt Lovászy-pártból kilép, de az új Nemzeti Középpártba nem lép be, hanem ugyancsak pártonkívüliként vesz részt a további politikai viaskodásban.

A „pártonkívüliek" nagy száma az ellenforradalom legbefolyásosabb politikusai között elsősorban abban leli magyarázatát, hogy az ellenforradalom *titkos szervezetei* ebben az időben szinte jelentősebb szerepet játszottak, mint a politikai porondon nyíltan tevékenykedő és a kormányban is képviselt pártok. Jórészt e titkos szervezetekben dőlt el a „keresztény blokk" pártjainak és az ellenforradalom más szervezeteinek a sorsa.

Monarchista ellenforradalmárok az 1918 októberi demokratikus forradalmat követő hónapokban, még a Tanácsköztársaság előtt is alakitottak titkos szervezeteket. Ezeknek egyike az úgynevezett „tizenkét kapitány" csoportja, mely a következő személyekből állt: *Kozma Miklós, Magasházy László, Görgey György, Görgey József, Gömbös Gyula, Hardy Kálmán, Koós Miklós, Toókos Gyula, Marton Béla, Keresztes-Fischer Lajos, Igmándy-Hegyessy Géza, Vetter Antal.*[14] dr. Révay József 1934-ben Gömbös miniszterelnöksége idején megjelent és Gömbösről émelyítő dicshimnuszokat zengő könyvében a „tizenkét kapitány"-ról szólva közli, hogy „Gömböst Kozma Miklós vezette be a társaságba."[15] E társaság többsége a Tanácsköztársaság idején Szegeden, Horthy vezérkara köré tömörült. Közülük kerülnek ki a fővezér szárnysegédei is: Magasházy, Hardy, Koós, Görgey József.

Fentebb már szó volt a bécsi ellenforradalmi komitéról, amely 1919 áprilisában alakult, Bethlen István gróf vezetésével. Ennek a szervezetnek egyes csoportjai az ellenforradalom felülkerekedése után különféle titkos szervezetekbe kapcsolódtak be.

A Tanácsköztársaság idején alakult a Fehér ház elnevezésű titkos szervezet, amelynek Friedrich István, Pekár Gyula, Csilléry András, Ereky Károly, Schnetzer Ferenc a vezetői. Ez a titkos társaság szervezte meg a Peidl-kormány 1919. augusztus 6-i lemondatását és a Friedrich-kormány megalakítását. A titkos társaság alakította a Keresztény Nemzeti Pártot, amelynek Friedrich az elnöke. Fentebb már szó volt róla, hogy ez a párt rövidesen egyesült a Haller—Huszár-féle Keresztényszociális Párttal, s így létesült a KNEP. Ebben a pártban különböző politikai és érdekcsoportok viaskodnak a vezető szerepért, s e küzdelmekben a különféle titkos társaságok komoly szerepet játszanak. Ezek egyike a Friedrich—Ereky—Pekár-féle, amelynek kezdetben sikerült a vezetést megkaparintani, de nem sikerült azt megtartani. A továbbiak folyamán a Friedrich-féle társaság szakadozik és felbomlik.

[14] *Dr. Révay József:* Gömbös Gyula élete és politikája. Franklin Társulat, 1934. 109. old. Révaynak egész tevékenységét nem ez a szerencsétlen Gömbös-életrajz jellemzi, hanem a valóban igen értékes műforditói, irodalmi munkássága. Ez persze nem változtat azon, hogy Gömbös életrajza olyan, amilyen.

[15] Ugyanott. 110. old.

A volt bécsi ellenforradalmi komité vezetőinek és híveinek egy része közreműködik egy másik titkos társaság létesítésében, amelyet a későbbiek folyamán a *Wolff-féle titkos társaságnak* neveznek. Wolff Károly azonban csak előtérbe állított figura, aki mögött ott áll gróf Bethlen, gróf Teleki és mások. E titkos társasághoz tartozik Nádossy Imre országos főkapitány. Prónay Pál közlése szerint Bartha Richárd, akit Bethlen tanácsára Horthy — kormányzóvá választása után — *polgári* kabinetirodájának főnökévé nevezett ki, szintén „az ún. Wolff—Bethlen-féle Ligának nevezett titkos szövetséghez tartozott."[16] Ez a titkos liga aktívan tevékenyekedett a Friedrich-féle Keresztény Nemzeti Párt és a Haller—Huszár-féle Keresztényszociális Párt egyesítésén, majd pedig az egyesített KNEP-ben. Feltételezhető, hogy ez a titkos társaság aktív szerepet játszott a Rubinek-féle Földműves Párt létrehozásában, majd pedig a Földműves Párt és a Nagyatádi-féle Kisgazdapárt egyesítésében. Ez azonban csak feltevés, melynek bizonyítására adataink nincsenek. Ez a titkos „liga" 1919 decemberében nyilvános társadalmi egyesületet alakít Egyesült Nemzeti Keresztény Liga néven. Ennek célja az, hogy a titkos liga kiszélesítse politikai hatókörét, és együttműködést teremtsen a Wolff—Bethlen-féle titkos szervezetekhez nem tartozó „keresztény" csoportokkal, akár a KNEP-hez, akár máshová tartoztak.

Az Egyesült Nemzeti Keresztény Liga elnöke gróf Teleki Pál, ügyvezető elnöke Wolff Károly, egyik társelnöke Bethlen István. Egyébként a társelnökök száma elég magas: tíz, s köztük van gróf Mikes János szombathelyi katolikus püspök, Prohászka Ottokár székesfehérvári katolikus püspök, Bernáth István, a Kálvin Szövetség elnöke, Kapi Béla evangélikus püspök. Volt még néhány alelnöke, országos igazgatósága és választmánya. A titkos ligában jelentős vezető szerepet játszó Nádossy országos főkapitány a nyilvános egyesületnek csupán a választmányában húzódott meg szerényen. Hasonlóképpen Strache Gusztáv főügyész is. Töreky törvényszéki elnök szintén tagja a titkos ligának, de a nyilvánosság előtt nem szerepel. Egy időben Pallavicini György is ehhez a titkos társasághoz tartozott, de amikor Bethlenékkel összeveszett, távozik innen, és később — a frankper idején — egyet-mást le is leplez tevékenységéről. A titkos liga

[16] Prónay Naplója. II. k. 402. old.

tagja Windischgrätz Lajos herceg is, a frankhamisítás egyik vezetője.

A titkos liga hívta életre a Keresztény Községi Pártot, amelynek Wolff az elnöke. Ez a párt megszerezte a budapesti városi képviselőtestület és a főváros közigazgatásának vezetését.

Ide kívánkozik néhány megjegyzés Wolff Károlyról. A századforduló idején a bécsi főmarsalli hivatal „I. osztályú udvari fogalmazója", majd „udvari főtitkára". 1909-ben felállítják a magyar főudvarnagyi bíróságot („nemzeti vívmány"), s ennek elnökévé őt nevezik ki. (E bíróság feladata: az uralkodóház magyarországi tagjai és más „területen kívüli személyek", főurak felett bíráskodni; a rendes polgári bíróságok erre nem illetékesek.) A világháború előtti évtizedben Wolff felcsapott a gróf Zichy-féle Néppárt emberének, majd az 1918-as magyar októberi forradalom után keresztényszocialista vezérnek is. A forradalom alatti tevékenységének legnagyobb tetteként azt jegyzi fel róla a krónika, illetve az Országgyűlési Almanach, hogy „a király magánvagyonát — köztük 39 métermázsa súlyú ezüst szervizt — az utolsó darabig sikerült megmentenie" a király részére.[17] Képességeit az ellenforradalom vezető politikusai szintén méltányolták és hasznosították.

A vérengző ellenforradalom egyik legjelentősebb titkos szervezete a *Kettőskereszt Vérszövetség*. Még Szegeden alakult a Tanácsköztársaság idején, 1919 júliusában, az ott gyülekező ellenforradalmárok körében. Alakításában részt vettek a fent említett „tizenkét kapitány" csoportjának emberei. Vezetője Siménfalvy ezredes. Ez a titkos szervezet a Tanácsköztársaság megdöntése után főleg arra készült, hogy fegyveres „szabad csapatok" létrehozását segítse és szervezze a szomszéd országokba való behatolásra — megfelelő időben. A horthysta katonai köröknek vezető szerepe van e titkos szervezet létrehozásában és irányításában. Elgondolásuk az, hogy e szervezet által létesített „szabad csapatok" felhasználásával lázadást robbantanak ki a szomszéd államokban (mindenekelőtt Szlovákiában), s ennek nyomán a horthysta hadsereg „rendet biztosító" egységei bevonulnak oda, vagyis — megkezdik a háborút. A Kettőskereszt Vérszövetség ugyanakkor feladatául kapta azt is, hogy a hazai baloldali erők ellen küzdjön, részt vegyen a belső kémszolgálatban és hazai terrorcselekményekben.

[17] Országgyűlési Almanach, az 1927—31. évi országgyűlésre. Bp. 1927. I. k. 235. old.

A háborús kalandortervek kudarca — amivel alább részletesen foglalkozunk — arra késztette e titkos társaságot, hogy belső tevékenységét fokozza. Ugyanakkor azonban ebben a titkos társaságban is dúl a viaskodás a vezető szerepért. Ezt a vetélkedést fokozza az a körülmény, hogy e szervezetben a fővezérség emberei mellett Friedrich emberei is tevékenykednek; küzdenek azért, hogy *ki* használja fel ezt a titkos társaságot hatalmi befolyásának növelésére. Friedrichéknek sikerült egyes csoportokban megszerezni a vezetést, de a központi irányítás és a vidéki csoportok nagyobb része a horthysták kezében marad, vagy a kezükbe kerül.

Prónay Pál Naplójegyzetei szerint a Kettőskereszt Vérszövetség „rávetette magát azon emberanyagra, amely részben az Etelközi Szövetségben volt már, vagy pedig szervezetlenül állott... Görgey György, Makay Imre, Teleki Sándor századosok, Rantzenberger Jenő vk. őrnagy, Nagy Pál honv. főparancsnokhoz beosztott Ulik vk. ezredes, aki később vitéz Csörgeyre változtatta nevét, állott ezen szervezkedés élén."[18] Ami az Etelközi Szövetség tagjaira való rávetést illeti, Prónay e közlése nem vonatkozik a Kettőskereszt Vérszövetség működésének első hónapjaira: az Etelközi Szövetség ugyanis csak Horthyék budapesti bevonulása után alakul. Viszont az összes általa felsorolt személyek az Etelközi Szövetség tagjai. A Kettőskereszt Vérszövetségnek tagjai Prónay, Héjjas, Zadravecz is, s bizonyos adatok szerint gróf Klebelsberg Kunó is, Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök is.[19] (Prónay csak addig működött a Kettőskereszt Vérszövetségben, ameddig az Etelközi Szövetségnek tagja; rendkívül éles összeütközései miatt az Etelközi Szövetségből kitessékelték, s ekkor meg kellett szüntetnie működését a Kettőskereszt Vérszövetségben is.)

Az ellenforradalom legszámottevőbb titkos társasága az *Etelközi Szövetség, rövidített nevén : EKSz.*

Az Etelközi Szövetség rögtön Horthy budapesti bevonulása után szerveződött, a fővezérség embereinek kezdeményezésére és irányítása alatt. E titkos szervezet célja az, hogy a Horthy államfői hatalmáért folyó harcot szervezze és irányítsa, s egyben a kiépítendő ellenforradalmi rendszer fő titkos szervezetének a szerepét töltse be. Tömörítettek azonban ebbe a szervezetbe

[18] Prónay Naplója. III. k. 355. old.
[19] Képes Figyelő 1946. júl. 8.

legitimistákat is, akik támogatták Horthy igényét az államfői hatalomra, abban a reményben, hogy az ő „nádorsága" vagy „kormányzósága" biztosítani fogja a Habsburg-restaurációt, amikor az külpolitikailag majd megoldható lesz.

Az Etelközi Szövetség egy *Vezéri Tanács* irányítása alatt áll, amelynek tagjait Horthy hagyja jóvá, aki a Vezéri Tanács „láthatatlan feje". A Vezérek Tanácsa megbízottai eskették fel a szervezetbe felvett tagokat, s az eskü engedelmességre és sírig szóló hallgatásra kötelezte a felesketett személyeket, mind a szervezet létét és működését illetően, mind pedig saját tagságukat illetően; a hallállal fenyegették, aki titkos esküjét megszegi. Prónay Pál is — mint láttuk — tagja lett e titkos társaságnak, de a titkos szervezeten belül is kirobbant viaskodás miatt onnan kikerült, és nem hallgatott a sírig. Naplójegyzeteiben felfedi az EKSz-ben dúló csoportharcokat, kiteregeti az ott működő „maffia" sok szennyesét mégpedig elég sok dokumentum ismertetésével. Mert az egymásnak „hűséget" fogadó honfiak egyik lényeges elfoglaltsága a levelek, levélmásolatok és egyéb dokumentumok gyűjtése — önmaguk igazolására és bármelyik társuk nyakának a kitekerésére.

Naplójegyzeteiben Prónay elmondja, hogy mikor az EKSz tagja lett, a *Gellért Szállóban*, a fővezérség főhadiszállásán eskették fel. Páter Gyarmathy János, Horthy feleségének a gyóntató papja és Toókos Gyula százados, a fővezérség vezérkari tisztje eskette fel őt.

A Vezérek Tanácsa egyébként a MOVE központi székházában rendezte be rezidenciáját. Az EKSz-nek volt „katonai nemzetsége", amely tisztekből állt, voltak más „nemzetségei", így „vidéki nemzetségek", amelyek összetétele különféle. A „nemzetségek" „családokra" oszlottak, amelyeket a kinevezett „családfő" irányított. A tagokat „testvér"-nek kellett titulálni, mint később Szálasiéknál. Egyébként Szálasi, mint vezérkari tiszt, szintén tagja volt az EKSz-nek, legalábbis addig, amíg Hitler védnöksége alatt nem „önállósította" magát.

A Vezérek Tanácsa összetételéről Prónay azt írja, hogy annak Horthy a „láthatatlan feje", míg „a látható fő, vagyis az előbbi helyettese báró Feilitzsch Berthold". A többi vezér: „Gróf Bánffy Miklós, gróf Ráday Gedeon, Zadravecz István tábori püspök, Sréter István tábornok, Sávoly János altábornagy, Nádossy Imre." Nádossy a Wolff Károly elnöklete alatt működő titkos társaságot képviselte az EKSz Vezéri Tanácsában.

Prónay megemlíti, hogy „gróf Bethlen István, mint a Wolff-párti úgynevezett Keresztény Nemzeti Liga régebbi tagja, az EKSz-nél mint kültag szerepelt, de arra nagy politikai befolyást gyakorolt".[20]

A Wolff—Bethlen-féle titkos társaság tehát szoros kapcsolatba került az EKSz-szel. Ha Bethlennek — amint ezt Prónay Naplójegyzeteiben nyilván helyesen állapítja meg — nagy befolyása volt az EKSz politikájára már akkor is, amikor még nem volt EKSz-tag, úgy ezt nem csupán Horthyval való kapcsolata magyarázza, hanem a Wolff-féle titkos szervezetre gyakorolt befolyása is. Prónay közlése szerint később Bethlen és Teleki Pál is beléptek az EKSz-be, s természetesen mindkettő helyet kapott a Vezérek Tanácsában. Egyébként a Vezérek e klikkjének összetételéről Prónay azt is közli: „ha kellett, aszerint változott, miként a mindenkori kormányok alakultak".[21]

Az EKSz eszmei irányvonalát az elégedetlen EKSz-testvérek egyik — 1923 tavaszán készült — felhívása a következőkben reprodukálta: „Harc a destruktív zsidóság és szabadkőművesség ellen; harc a bolsevizmus és internacionalizmus ellen; harc az ország integritásáért."[22] Az antiszemitizmus, antikommunizmus, antiliberalizmus és az elvesztett területek (Szlovákia, Erdély, Horvát-Szlavónia, Kárpát-Ukrajna. Bácska) visszahódítása —a „keresztény blokk" különböző pártjainak közös alapelve, bár ezek *értelmezésében* lényeges eltérések mutatkoznak. Az EKSz-en belüli harcokban is megmutatkozott, ki hogyan értelmezi a fenti „eszmék" érvényre juttatásának módját. A reálisabbak, antiszemitizmusuk fenntartásával, tudomásul vették, hogy zsidók, zsidó tőkések is léteznek, velük is egyezkedtek. Az „intranzigensek", mint Prónay testvér is, ezt nem voltak hajlandók tudomásul venni, sem a keresztény származású liberálisokkal való egyezkedést, még akkor sem, ha mind a kommunizmus ellen, mind a területhódítási törekvésekben azok készségesen együttműködtek a „keresztény blokk"-kal. Azonban abban egyetértettek az EKSz-testvérek, hogy a zsidó származásút, félzsidót vagy akinek bármilyen távoli ősei között csak egyetlen zsidó is akadt — az EKSz-be felvenni nem szabad.

Az EKSz — kifejezett fasiszta jellegű titkos szervezet. Megalakulása idején még áthatotta az a remény, hogy egy totális

[20] Prónay Naplója. III. k. 97., 225. old.
[21] Prónay Naplója. III. k. 77. old.
[22] Prónay Naplója. III. k. 281.old.

diktatúrát tudnak teremteni; ennek egyik biztosítékát az EKSz létrehozói Horthy államfői hatalmában látták. Az EKSz szervezői a fővezérség emberei. Köztük vannak Horthy szárnysegédei: Magasházy László százados, Koós Miklós őrnagy, Hardy Kálmán tengerész őrnagy és Görgey József százados s általában a fentebb említett „tizenkét kapitány" csoportja. Köztük van Shwoy Kálmán vk. ezredes, Rantzenberger Jenő vk. őrnagy, Toókos Gyula vk. százados, Görgey György százados testőrparancsnok, gróf Teleki Sándor százados, a vezérkari főnök szárnysegéde, Giczey György százados, Prónay Pál százados, Ostenburg Gyula százados s természetesen Gömbös Gyula, Eckhardt Tibor, páter Bonis Arkangyal, ferencrendi szerzetes, Zadravecz István tábori püspök, páter Gyarmathy káplán s az ellenforradalom számos hírhedt alakja. Vezető szerepet kapott az EKSz-ben Sréter István tábornok és Sávoly János altábornagy. Az EKSz azonban egyesíteni igyekezett mindazokat, akikre számíthattak Horthy ideiglenes államfővé választásánál, tehát a Horthyval egyezkedni kész legitimistákat is. EKSz-tagok lettek őrgróf Pallavicini György, gróf Hunyadi Ferenc, gróf Jankovics Bésán Endre, gróf Zichy János, gróf Károlyi József, herceg Odeschalchy Károly, gróf Batthyány Gyula.

Az EKSz-ben ugyancsak vezető szerepet játszó gróf Bánffyval és gróf Rádayval együtt ott találjuk báró Perényi Zsigmondot, gróf Károlyi Imrét, Sztranyavszky Sándort, akik vagy a Bethlen—Teleki-csoporthoz tartoztak, vagy Bethlenékkel szorosan együttműködtek.

Az EKSz-tagok között a hadbírók és a polgári bírók jelentős csoportját is megtaláljuk, akikre az EKSz-vezérkarnak szintén szüksége volt.

Prónay Pál megállapítása szerint az EKSz-be „eleinte egyenlő arányban léptek be karlisták és más pártiak is. Miután ez a szövetség Horthyra, mint láthatatlan főre lett beállítva, rövid időn belül (miután a komolyabb és hazafiasabb elemek kiléptek), egy olyan erős szabad királyválasztó maffia hatalmasodott el, amelynek működése azután megmérgezte a társadalmat és az egész közéletet."[23] A hírhedt különítmény főnök persze „komolyabb és hazafiasabb" elemnek önmagát és a vele egyívásúakat

[23] Prónay Naplója. III. k. 503. old.

tekinti, amennyiben követték őt, amikor a Vezérek Tanácsa 1922 márciusában engedetlensége miatt megfosztotta a tagságától, s ő ennek következtében kilépett az EKSz-ből, és harcot kezdett annak vezetése, különösen pedig Gömbös „maffiája" ellen. Azonban mégis igaza van Prónaynak, amikor az EKSz-ről azt állapítja meg, hogy az EKSz-ben tevékenykedő maffia mérgezte a társadalmat és a közéletet. De ez úri társadalomban és úri közéletben — Prónay számára ugyanis csak ez jelenti a „társadalmat" és a „közéletet" — az EKSz maffiáin kívül volt még más mérgező góc is. Az EKSz megszerezte a vezető szerepet, de nem egyedüli mérgező központja volt az ellenforradalom társadalmának.

Az EKSz befolyásos tagjai között találjuk Siménfalvy Tihamér ezredest is, aki a Kettőskereszt Vérszövetség elnevezésű titkos társaság vezetője. Az EKSz — politikai társaság, mely a hadseregben is kiépítette szervezeteit, a Kettőskereszt Vérszövetség viszont főleg a fegyveres akciók szervezésével, hadseregen kívüli fegyveres bandák szervezésével foglalkozott; a németországi és ausztriai hasonló jellegű szervezetekkel is kapcsolatba lépett. Ez is az EKSz felügyelete alatt történt.

Az EKSz-nek kapcsolata volt a Honszeretet elnevezésű, 1920-ban alakult titkos, majd félig titkos társasággal is, amelynek élén a korábban Tisza-párti, majd a Friedrich-csoporthoz tartozó Pekár Gyula, továbbá Windischgrätz Lajos herceg és Zadravecz István álltak. Zadravecz az EKSz Vezéri Tanácsában képviselte ezt a szervezetet. Amikor Bethlen és Teleki EKSz-tagok lettek, és a 7 tagú Vezérek Tanácsában is helyet kaptak, akkor Nádossy a tanácsból kimaradt, Sréter és Sávoly szintén, viszont Gömbös Gyula előrerukkolt a vezérek közé. Zadravecz ugyanakkor még a Vezéri Tanács tagja marad, s továbbra is képviseli a Honszeretetet.

Az EKSz-tagjai — mind a „karlisták", azaz legitimisták, mind a „szabad királyválasztók" — szervezett csoportként tevékenykedtek a KNEP-ben is, az egyesített Kisgazdapártban is, a Perényi—Heinrich-féle Nemzeti Középpártban is. Főleg a KNEP-ben való tevékenységük során volt szükségük ebben az időben a Wolff-féle titkos társasággal való szorosabb együttműködésre. Az EKSz tagjai tevékenykedtek, és közben marakodtak a MOVE-ban — amely egyben a székházát is a Vezérek Tanácsa rendelkezésére bocsátotta —, az Ébredő Magyarok Egyesületében és más nyilvános ellenforradalmi egyesületben.

1919 decemberében a „keresztény blokk" táborában, de liberális körökben is élénk vita tárgya volt az államfői tisztség betöltése, illetve a királykérdés. A Pesti Napló december 25-i számának vezércikke foglalkozik a különböző királyjelöltekkel. Megemlít a cikk két angol herceget, akik szóba kerültek, s akik közül az egyiket József főherceg lányával összeházasítani is véltek. Megemlíti a román királysággal való unió tervét, majd a „szerb trónörökös közeledését" — is — a külföldi megoldások közül. Bővebben foglalkozik a legitimistákkal, akiknek kétfajta tervük van: IV. Károly visszahozatala; vagy ha ez nem sikerül — a 7 éves Ottó trónraültetése, egy régenssel vagy államtanáccsal mellette. Régensjelöltek: Habsburg József főherceg, Andrássy Gyula gróf és Horthy Miklós. Ugyanőket vették számba az esetleges államtanács tagjainak is. A cikk legtöbbet azonban József főherceg „nemzeti királyságának" a tervével foglalkozik. Azt írja, hogy „...egyes mágnáscsoportoktól eltekintve, a nép nagy tömege és a dolgozó középosztály benne látja jövendő uralkodóját." — „Angol herceget nem kapunk, — írja továbbá — szerb vagy román nekünk nem kell, Károly nagyon lejáratta magát... Ottó az ismeretlen és intrikákkal teljes jövőt jelenti... Józsefnek tehát mindezeknél fogva akkor is vállalnia kell a királyságot, ha ő maga legitimista, mert a dinasztiának éppoly érdeke, hogy legalább egyik ágának legyen trónja, mint ahogy a nép érdeke az, hogy ez az ág uralkodjon felette." Hiszen ha mindez csak azon múlt volna, hogy József elvállalja...

A Pesti Hírlap cikke megemlíti Albrecht főherceget is mint másik Habsburg-jelöltet a „nemzeti királyság"-ra. — Csak mint afféle pletykát közli, hogy Albrecht 18 milliót áldozott „a maga mellett szóló propagandára", míg József főherceg ilyen propagandát nem szerveztet, az ő jelölése spontán hangulat eredménye csupán. A Pesti Napló vezércikke azonban arról hallgat, hogy a „nemzeti királyság" két Habsburg-jelöltje: József és Albrecht mellett van egy harmadik is: Horthy Miklós.

A „királykérdésről" ebben az időben „hivatalos" nyilatkozatok is elhangzottak. Huszár Károly december 22-én, egyik beszédében kijelentette: „a magyar trónon nem ülhet olyan ember, aki egyúttal más trónnak is a birtokosa. Az ország nemzeti

királyt akar..."[24]. A „más trón birtokosa" kifejezés a román és szerb trónjelöltre vonatkozik, mert IV. Károly trón nélkül tölti Svájcban napjait. Horthy is nyilatkozott a Neues Wiener Tagblatt című bécsi lap karácsonyi számában. Ő is kijelentette, hogy „a magyarság túlnyomó többsége" *nemzeti* királyságot akar, elhárítva ezzel az Osztrák—Magyar Monarchia visszaállítására irányuló törekvések gyanúját. De *személyről* sem Huszár, sem Horthy nem nyilatkozott, s így a „nemzeti" királynak még IV. Károlyt is gondolhatták, — legalábbis addig, amíg Ausztria köztársaság.

Ebben az időben meglátogatta Horthyt Prónay Pál, aki szintén felvetette a királykérdést. Prónayt állítólag nyugtalanította az, hogy „egy bizonyos klikk Horthy megkoronáztatását is emlegette", s ezt szóba is hozta. Horthy kijelentette neki: „már hallottam erről magam is", de elhárította, azt állítva, hogy legitimista talajon áll, és azon is marad. Károlyon kívül „más Habsburg főherceg nem jöhet e tekintetben szóba," — mondotta.[25]

Horthy királlyá választásának terve politikailag irreális volt; reálisabbnak bizonyult az, hogy az „elvi" legitimizmus álláspontjára helyezkedjen, és „ideiglenes" jelleggel igényelje magának az államfői hatalmat. Az „elvi legitizmus" segítségére volt abban is, hogy a kulisszák mögötti harcokban s részben a nyílt propagandában a „nemzeti király"-nak jelölt Habsburg főhercegek elől elzárja a „nádori" vagy a „kormányzói" székhez vezető utat.

A „keresztény blokk" és a fővezérség választási harca

A „keresztény blokk" két pártja, a KNEP és az egyesített Kisgazda és Földműves párt választási megállapodást kötött a választókerületek bizonyos mértékű felosztásáról. Úgy tervezték, hogy egymással szemben jelölteket általában nem léptetnek fel, és egymás jelöltjeit kölcsönösen támogatják. Ez a megállapodás azonban felborult. A Pesti Napló 1919. december 24-i számának választási hírei szerint: „A pártok budapesti központjai nem akarják akceptálni a vidéki központ jelöltjeit... mindenki a maga szakállára dolgozik, s van olyan kerület, ahol

[24] Pesti Napló. 1919. dec. 24.
[25] Prónay Naplója. II. k. 254. old.

18—20 képviselőjelölt verekedik egymással." Valószínű azonban, hogy az egyes pártokon belül nemcsak a *központi* és a *helyi* jelölések ügyében tör ki az egyenetlenség, hanem a pártokban működő csoportok vetélkedése is szerepet játszik ebben. A Pesti Napló közleménye erre nem utal. Mindenképpen bizonyosra vehetjük azt, hogy a mandátumért verekedők túlnyomó része a „keresztény blokk" pártjainak égisze alatt, e pártok tagjaiként vagy éppenséggel a két fő párt között mint párton kívüli „honatya"-jelölt próbálkozik megverekedni a riválisokkal.

A Pesti Napló idézett közleménye azt is hírül adja, hogy a KNEP és az egyesült Kisgazda és Földműves párt választási paktuma felborult. Az egyes kerületekre vonatkozó paktumot megszegik. A KNEP vezérkara szerint a paktumot a Kisgazdapárt nem tartja be, s 70%-os képviseletet követel, azon az alapon, hogy a lakosság 70%-a a falusi. A Kisgazdapárt mindenütt állít jelöltet, „ahol arra bárki vállalkozik." Erre a KNEP-nek is „elfogyott a türelme", — s több helyen ad teret a saját igénylőinek.

A januári választások előtt még nyitott kérdés, hogy a választások után a „kersztény blokk" két fő pártja közül melyik lesz a nagybirtokos-nagytőkés hatalmi blokk legerősebb parlamenti pártja. Az egyesített Kisgazdapártban is ott ültek már szép számmal azok az ellenforradalmi politikusok, akik a Kisgazdapárt megnyergelésével a siker reményében vehették fel a küzdelmet a vezető szerepért a választások után létesítendő kormányban.

Friedrich december 19-én a budapesti Sas-körben rendezett pártvacsorán választási programbeszédet tartott, és kijelentette: „Royalista vagyok. Az ezeréves harc sokkal nagyobb vonzóerőt gyakorol rám, mint a csőcselék által kikiáltott köztársaság... A nemzeti érzés alapján álló zsidóság ellen nem harcolok, de az internálás az árdrágítókra és a bolsevikokra vonatkozik... A bolseviki kérdés el van intézve. Ebben a városban más nem lehet, mint csend és rend. Aki meg meri bolygatni ezt a rendet, egy óra múlva már nem létezik." Azt is kijelentette, hogy Budapest „négyszázezer olyan egyénnel van elárasztva", akiket „ki kell tenni innen, ha nem egyszerre, akkor részletekben".[26]

A két „keresztény" párt jellegéről és vetélkedéséről Huszár Károly egyik választási gyűlésen tartott beszédében, december

[26] Új Nemzedék 1919. dec. 20.

20-án Csongrádon a következő megállapítást tette: „A Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártját nem választják el semmiféle elvi ellentétek a Kisgazdáktól és a földművesektől. Semmi ok sincs arra, hogy künn a kerületekben egymás ellen hadakozva megbontsák az ország egységét."[27] A valóság persze az, hogy „elvi egység" mindkét párton belül csak abban a kérdésben volt, hogy kíméletlenül üldözni kell a kommunistákat, vissza kell szorítani a liberálisokat és szociáldemokratákat, és csökkenteni kell a zsidó származásúak érvényesülési lehetőségét. Ezen túlmenően azonban a követendő kormánypolitika kérdésében egyik „keresztény" pártban sem volt elvi egység, s a választások lezajlása előtt mindegyik érdekcsoport tartózkodott attól, hogy konkrét programját kifejtse.

December 21-én Nagyatádi akart gyűlést tartani Zalaegerszegen, de legitimista ellenfelének, Szmrecsányi Györgynek emberei ezt megakadályozták. Nagyatádi ezután nyilatkozott, és kijelentette, hogy ő nem akar hadakozni a másik párttal: „Mi álljuk, úgy mint eddig is a pártközi megegyezést és reméljük, hogy közös megértéssel egymás mellett és nem egymás ellen fogunk harcolni. Azokban a kerületekben, ahol a Kisgazdapártnak van többsége, természetesen a Kisgazdapárt jelöltjeit fogjuk fenntartani, viszont ott, ahol a Keresztény Nemzeti Egység Pártjának van nagyobb talaja, mi is segíteni akarjuk őket."[28] A két párt vezetői egymás közti tárgyalásokon igyekeztek eldönteni, hogy hol, melyikük van „többségben": így folyt az eszeveszett marakodás — a parlamenti mandátumokért.

A helyzetre némi fényt vet az Új Nemzedék december 31-i számának vezércikke, amely búslakodva állapítja meg: „Elszomorító jelenség, hogy a keresztény város és a falu magyarsága között csaknem ugyanolyan mély, sőt sokszor mélyebb a szakadék, mint a városi polgárság és a munkásság között." Ami a „sőt sokszor mélyebb"-et illeti, ez persze humbug, és csak az aggodalmat fejezi ki, ha éppen nem ijesztésre, felelősségre vonással való fenyegetésre szolgál. E célból beismeri a „polgárság és a munkásság között" levő mély szakadék tényét is, ami elsősorban nyugtalanítja az ellenforradalmi hatalom valamennyi csoportját.

[27] Új Nemzedék. 1919. dec. 23.
[28] Új Nemzedék. 1919. dec. 25.

A Kisgazdapárt választási reményeit fokozta a fővezérséggel való kapcsolata, ami a Rubinek-párttal való egyesülés idején és után létesült. Még Horthy Miklós öccse, Horthy Jenő is, belépve a Kisgazdapártba, Fejér megyében „vállalt" jelöltséget. Sok hasonló képviselőjelölt taggal szaporodott ekkor ez a párt, amelynek nagy politikai árat kellett fizetni mindezért. Ezt Nagyatádi még a fúzió idején, 1919. december 1-én Kecskeméten tartott beszédében így fogalmazta meg: „A kisgazdák az ő tömegeikkel akarják megadni a jövő parlament súlyát, amelyben azonban a vezető szerepet a magyar intelligenciának akarják biztosítani." A Rubinek-féle „intelligencia" ekkor már a kisgazdapártban is átvette a vezető szerepet. A magyar nagybirtokosok és nagytőkések és az ő „intelligenciájuk" persze a kisgazdák „tömegét" csak mérsékelt számban kívánták a megválasztandó „nemzetgyűlés" padsoraiban látni.

Egyébként Nagyatádi ugyanezen kecskeméti beszédében „programjáról" szólva kijelentette: „most kell helyrehozni azt, amit a liberalizmus lerombolt. Meg kell szabadítani a keresztény magyar társadalmat *a zsidóság kizsákmányolásától* és a két kisgazdapárt e program alapján egyesült."[29] Emellett Nagyatádi természetesen földreformot is követelt, ahogy kifejezte: „igazságos földreformot." Erről az OMGE, a nagybirtokosok és nagybérlők szervezete közgyűlésén Somssich László gróf elnöki beszédében így nyilatkozott: „Az OMGE szükségesnek tartja a föld arányosabb elosztását célzó olyan földbirtok reformot, mely a közgazdasági szempontok figyelembevételével, a termelés folytonosságának a biztosítását szem előtt tartva, törvényhozási úton nyer megalkotást. Ami *a felosztandó föld megváltási árát illeti*, annak olyannak kell lennie, hogy figyelembe vegye valutánk romlását."[30] A földreformnak ilyen, a nagybirtokosok szája íze szerinti felfogását képviselte Rubinek Gyula, aki az OMGE igazgatói székéből került a földművelésügyi miniszteri székbe, és a továbbiak folyamán vezető szerepet játszott — a földreform elvetélésében.

Horthyéknak a Kisgazdapárthoz való viszonyát ugyanaz jellemezte, mint a politikai küzdelemben aktívan részt vevő nagybirtokosokét általában: felhasználni a Kisgazdapártot az ellenforradalmi hatalom falusi támaszának szélesítésére, de szűk

[29] Pesti Napló. 1919. dec. 2. Kiemelés az eredetiben.
[30] Új Nemzedék. 1919. dec. 9.

pórázra fogni és hatástalanítani kulákvezéreinek politikai és hatalmi törekvéseit.

A finánctőke számottevő csoportjai, a nagybirtokosok bizonyos köreivel karöltve, a Heinrich—Perényi-féle Nemzeti Középpárttal kísérleteztek, s bizonyos támogatást nyújtottak a liberális ellenzéki pártoknak is.

A választások megrendezésében igen aktív szerepet játszott a fővezérség, annak „nem politizáló" katonai szervei és propagandahálózata. 1919. december 1-én, tehát egy héttel a Huszárkormány megalakulása után a fővezérségtől *szigorúan bizalmas* utasítás ment a vármegyei „nemzetvédelmi" tiszteknek a képviselőválasztásokkal kapcsolatos feladatokról. Az utasítást Kozma Miklós küldte, aki már Szegeden Horthyék propagandaosztályának vezetője volt, és Budapesten is a fővezérség propagandafőnökeként tevékenykedik. Az EKSz-tag Kozma utasításában tudatja, hogy a hadsereget „a közelgő választások előkészítésében sem nélkülözhetjük, a vezetést e döntő percben sem engedhetjük ki a kezünkből." A megyei „nemzetvédelmi" tiszteknek gondoskodniok kell arról, hogy „a járási hírtisztek tartsák kezükben a járás politikai vezetését." Ezt azonban taktikusan kell csinálni. „... kerülniök kell a tiszteknek magukat exponálni — írja Kozma — keressenek megbízható szócsöveket. Használja fel ügyesen a járási hírtiszt a közvélemény irányítására rendelkezésére álló eszközöket: nemzetvédelmi járőrét és községi bizalmasait." A fővezérség, íme, ilyen „saját" propagandahálózatot épített ki, amelynek mindenekelőtt az adott nyomatékos erőt, hogy a fő fegyveres hatalom állt mögötte.

Kozma utasítása a *konkrét feladatot* is megjelöli. A propaganda célja: „át kell menni a köztudatba", hogy Horthy Miklós fővezér „a legalkalmasabb arra, hogy az ország vezetését kézben tartsa." Ugyanis, ha „keressük a hivatott vezért, szemünk, bármilyen sok kutatás után, egy emberen, Horthy Miklóson pihen meg..." Képzelhetjük, hogy Kozma és társai milyen rengeteget kerestek, hogy megtalálják a „legalkalmasabb személyt"...

Kozma utasítása szerint mindezt azért kell tudniok a járási „hírtiszteknek" — s itt jön a *szervezési* tennivaló —, hogy ha „a kerületek, melyek az ő véleményét megkérdezik, mielőtt egyik vagy másik jelöltnek felajánlanák a mandátumot vagy tőle kérnének jelöltet", akkor olyan személynek „ajánlják fel" a képviselőséget, akiről tudják, hogy a „nádor"-választáson

Horthyra fog szavazni. Hogy az illető KNEP-párti-e, vagy Kisgazdapárti, vagy „pártonkívüli" — ez másodlagos, erre Kozma utasítása nem ad külön eligazítást, csak azt hangsúlyozza, hogy abszolút többségbe kell jutnia „a keresztény-nemzeti irány igazi bajnokai"-nak.[31]

Az utasítás arra az esetre is ad eligazítást, ha a járási tisztek „véleményét megkérdezik". Azonban megkérdezik-e? Még a „keresztény nemzeti irányt" követők közül sem mindenki teszi ezt, hacsak... a tiszt urak ezt kellő ügyeskedéssel és megfelelő fenyegetéssel nem biztosítják. A feladatot azonban megkapták. Aligha kétséges, hogy a jelöltek közötti nagy versenyben a fővezérség megyei és járási tisztjeinek s egyéb katonai szerveinek a tevékenysége is lényegesen közrejátszott.

[31] O. L. Kozma ir. Katonai von. adatgyűjtemény. 7—8. sz. —.— *(256.)*

VII.

A SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT KIVÁLÁSA A KORMÁNYBÓL ÉS VISSZALÉPÉSE A PARLAMENTI VÁLASZTÁSOKTÓL

A választási harc a fővezérség közvetlen ellenőrzése mellett, példátlan terror közepette folyt. Ennek során a „keresztény" lapok állandóan támadták a Szociáldemokrata Pártot, mint a Kommün „bűntársát". A Peidl-kormány tagjai közül még augusztus 13-án elfogták Haubrich József hadügyminisztert, augusztus 17-én Dovcsák Antal kereskedelmi minisztert, a horthysta fehér hadsereg budapesti bevonulásakor, november 15-én elfogták Ágoston Pétert, a Peidl-kormány külügyminiszterét. Garbai Sándor, Weltner Jakab és Kunfi Zsigmond Bécsbe emigrált, Böhm Vilmos ott is maradt.

A Clerkkel folyt tárgyalásokban részt vett Garami Ernő és Peidl Gyula a Huszár-kormány megalakítása idején emigráltak. Garami a koncentrációs kormány megalakításáról folyt tárgyalásokon gróf Apponyi miniszterelnöksége mellett foglalt állást. Huszár Károly megbízását ellenezte, a pártvezetőség azonban tudomásul vette a „keresztény blokk" megállapodását Huszár személyében, és elhatározta belépését a kormányba. Garami, Weltner és Peidl ezt ellenezték, és ismerve kikkel van dolguk, sürgősen emigráltak. Peyer Károly és Miakits Ferenc viszont megbízást kapott a pártvezetőségtől — melynek irányítása az ő kezükbe került —, hogy lépjenek be a kormányba. Tehát amíg Ágostont, Haubrichtot, Dovcsákot — nem is szólva sok ezer egyszerű szociáldemokrata munkásról és funkcionáriusról — az ellenforradalom börtönbe vetette, Peyer elfoglalta a miniszteri széket.

A Népszava már 1919. december 4-én arról vezércikkezik, hogy a szélsőreakciósok „Föl akarják borítani a pártközi megegyezést, föl akarják borítani a koncentrációt." „Sajnos, még arra sincs módunk — írja, — hogy a munkásságot tárgyilagosan

fölvilágosíthassuk azokról a körülményekről, amelyek a megegyezés tárgyi feltételeinek teljesítését megnehezítik." Ez a „körülmény", amit nevén nevezni tilos: mindenekelőtt a fővezérség védelmét élvező és általa irányított különítmények és karhatalmi alakulatok garázdálkodása és politikai „szócsöveik" mindennapi uszítása. A szóban forgó „tárgyi feltételek": elsősorban a párt szabad működése és a szabad választási agitáció-lehetőség, a párt ellen irányuló terror megszüntetése vagy legalábbis enyhítése. A feltételek között szerepelt a Munkásbiztosító Pénztár autonómiájának és a Szociáldemokrata Párt ottani pozícióinak visszaadása is; Peyer népjóléti miniszterségével ezt is biztosítani vélték, de ez is csak ígéret maradt.

A Népszava és Az Est szerkesztőségének szétrombolása és az internálási rendelet kihirdetése. Peyerék és Bárczyék tiltakozása és behódolása

Huszár Károly adott ki egy-két rendeletet a választási agitáció szabadságáról, azonban a hatóságok jól tudták, hogy ez még a kormányban részt vevő pártok közül sem mindegyikre vonatkozik. „...a szabadságjogok gyakorlásának egyik legfőbb biztosítéka — mondja Huszár rendelete — az is, hogy azok korlátait mindenki egyaránt tiszteletben tartsa" s a hatóságok „különös figyelmet kötelesek fordítani arra", hogy e „törvényes korlátok" áthágói ellen a büntető eljárást haladéktalanul megindítsák.[1] Természetesen vannak, akiknek ténykedése nincs korlátozva... Ugyanakkor már készült a hírhedt internálási rendelet, amellyel már egy előbbi fejezetben foglalkoztunk. És december 7-én, vasárnap délelőtt terrorista csőcselék szétrombolta a Népszava szerkesztőségét, kiadóhivatalát és nyomdáját.

Az ellenforradalmi csürhe a KNEP egyik csoportjaként működő *Antiszemita Párt* nyilvános gyűlésén, a Vigadóban tömörült a készülő akcióra. E gyűlésen többek között beszélt Szmrecsányi György, az Ébredő Magyarok Egyesületének elnöke, továbbá a Friedrich-kormány keresztényszocialista „munkás" minisztere, a Huszár-kormányból a Szociáldemokrata

[1] A rendelet valamennyi napilap 1919. dec. 5-i számában megjelent.

Párt követelésére kihagyott Oláh Dániel és mások. Innen indult a csőcselék kommunistaellenes, szociáldemokrataellenes és antiszemita jelszavakat kiabálva a Conti-utcába, a Népszava székházához, ahol véghezvitte „hazafiúi" és „keresztényi" gaztettét. A „sikeren" felbuzdulva a csürhe este ismét találkozott, és feldúlta a félig liberális-félig konzervatív *Az Est* című újság Erzsébet körúti kiadóhivatalát. Ez természetesen kiváltotta a polgári körök felháborodását is.

A különböző pártok vezérei egymás után nyilatkoztak, s elítélték a történteket. Persze, arról szó sem volt, hogy az érvényben levő statáriumot eme csürhe bármelyik tagjával vagy irányítójával szemben érvényesítsék. A rendőrség ugyan bekísért vagy másfél tucat fosztogatót és rombolót a kerületi kapitányságokra, de a kormány rendfenntartó „eltökéltsége" csak addig terjedt, hogy a *kerületi* rendőrkapitányságoknak *nem engedélyezte* a bekísértek szabadon bocsátását: átvitette őket a *főkapitányságra*, és később onnan engedték ki őket.

Huszár Károly is nyilatkozott. Természetesen elítélte a „keresztény kurzust kompromittáló" akciót. Miután a Belügyminisztérium már előzőleg kiadott egy rendeletet az engedélyezett lapok megjelenésének biztosításáról, Huszár közli, hogy a történtek után a Hadügyminisztérium is fog majd kiadni egy rendeletet, és „hiszi, hogy a fővezér is rendeletben fog intézkedni a sajtó orgánumainak megjelenése és szabad terjesztése érdekében."[2] Huszár nyilván tudja, miért kellene ide — fővezéri rendelet is.

Hihetetlenül szemérmetlen támadás érte a Szociáldemokrata Pártot, mely a számára oly súlyos körülmények és feltételek dacára részt vállalt az ellenforradalom terrorista kormányában. Nyilatkoznia kellett, hogyan maradhat továbbra is tagja az antant által alig két hete elismert kormánynak? A miniszteri tanácson Peyer Károly beterjesztette a szociáldemokrata pártvezetőség követeléseit a történtekkel kapcsolatban.

Első követelés: a karhatalmat mint külön egységet oszlassák fel és olvasszák be a rendőrség vagy a csendőrség állományába. E követelés lényege az, hogy a karhatalmat vonják ki a fővezérség hatásköréből és a Beniczky felügyelete alatt álló fegyveres testületekbe olvasszák be. E követelés oka az, hogy a fővezérség karhatalmi alakulatai asszisztáltak a rombolásoknál. Ezzel

[2] Pesti Napló 1919. dec. 9.

magyarázható Huszár Károly fentebb idézett hiedelme, hogy majd a fővezér is kiad talán egy rendeletet...

A szociáldemokrata pártvezetőség második fő követelése: „A nemzeti hadsereg a központi kormányzat alá rendelendő és annak ténykedéséért a kormány felelős. Szabad csapatok és külön alakulatok feloszlatandók és megszüntetendők." Ez a követelés a kormány és a fővezérség közti hatalmi viszony lényegét érinti, s bizonyos, hogy az uralkodó osztályok jelentős része sürgette az ilyen rendezést. Peyerék most éltek a lehetőséggel — valószínű, hogy bizonyos polgári körök: Bárczyék és Vázsonyiék tanácsára és azokkal egyetértésben —, és napirendre tűzték ezt a követelést.

A szociáldemokrata pártvezetőség követeli továbbá a rombolások, rablások és lopások elkövetőinek, felbujtóinak és értelmi szerzőinek bírósági felelősségre vonását, kártérítést a kárt szenvedett két lap (Népszava, Az Est) kiadóhivatalának; „pártatlan cenzúrát", a felekezeti izgatás és politikai üldözés megszüntetését, a föloszlatott vagy felfüggesztett szakszervezetek ismételt működésének a biztosítását.[3]

A „keresztény blokk" szócsövei ellentámadásba mentek a Szociáldemokrata Párt követeléseivel szemben. „Politikai tőkét kovácsolnak a rombolásokból", „ürügyet keresnek a koalíció felmondására", a „kormány nem enged a szocialisták fenyegetéseinek" — írják a „keresztény" lapok, s egyrészük a szociáldemokrata Peyer és a félliberális-félkonzervatív Bárczy várható kiválásában reménykedik. Peyer Károlyt a bolsevisták cinkosának, sőt egyenesen a kommunistának is kikiáltják.[4] Ez őt annyira megdöbbentette, hogy *polgári lapoknak* adott nyilatkozatában elutasította e valóban meg nem érdemelt vádat. „Sajnálatos dolog — mondja Peyer, — hogy éppen engem neveznek el kommunistának, pedig amikor Salgótarjánban letörtem a bolseviki zendülést a Károlyi-kormány alatt és a nép közé lövettem, akkor a *Salgótarjáni Haynau* címmel tüntettek ki Kun Béláék."[5] Ez annyira „nyomós" érv, hogy ezzel igazán eldicsekedhetett az ellenforradalom szélsőreakciós képviselői előtt is, viszont annyira szemérmetlen, hogy a *Népszava* elhallgatta.

[3] Népszava. 1919. dec. 10.
[4] Új Nemzedék. 1919. dec. 11.
[5] Pesti Napló. 1919. dec. 12.

A Népszava, valamint a félliberális Az Est kiadóhivatalának szétrombolása december 7-én történt. Peyer december 9-én terjesztette elő a minisztertanácson a fent ismertetett követeléseket. December 10-én megjelent a hivatalos lapban — december 5-i keltezéssel — az internálási rendelet, amelynek főbb pontjaival a IV. fejezetben foglalkoztunk. E rendelet kiadását már előbb elhatározták, de közzétételének napja azt mutatja, hogy a Szociáldemokrata Párt követeléseivel szembeni rögtöni válasznak is szánták. Az internálási rendelet a Szociáldemokrata Párt ellen is irányul, s a választási terror egyik fő eszköze.

A Népszava december 11-én vezércikkben követeli az internálási rendelet haladéktalan visszavonását, mert „fönntartása a koncentrációt fölrobbantja és a szociáldemokratákat a kormányból való kilépésre kényszeríti". A lap december 12-i vezércikke is erről ír. Kijelenti: az internálási rendelet „ha teljes egészében vissza nem vonják — a szociáldemokrata pártot egyenesen kizárja a koncentrációból... Aki azt hiszi, hogy az internálások fönntartása mellett a mi pártunk bent maradhat a kormányban, az híjján van a legelemibb politikai tájékozottságnak is." A Népszava december 14-i vezércikke a választási szabadság hiányát veti fel, s ennek kapcsán ismét kitér az internálási rendeletre. „A szakszervezetek egy része — írja — még mindig bilincsekben van. Pártgyűléseink egy részét (még itt a fővárosban is ! és lehet, hogy a kormány intenciói ellenére) ...szétzavarják. Arról pedig, hogy a vidéken egyesületeink működhessenek és gyűléseket tarthassunk, ezidő szerint szó sem lehet, mert a fegyveres elemek (amelyek úgy látszik, nem hallgatnak központi parancsra) nem a szabadság megvédését tartják kötelességüknek... De a szabad választások legnagyobb veszedelme ... az internálási rendelet.

»Kommunistaüldözés« ürügye alatt ... teljesen bűntelen szociáldemokraták, pártunk derék, önzetlen harcosai." A lap megállapítja, hogy „mindenkinek a feje felett ott lebeg az internálás Damokles-kardja." Ilyen helyzetben „Bármilyen önzetlenek és áldozatkészek a mi elvtársaink: azt nem kívánhatjuk tőlük, és nem is akarjuk, hogy ekkora kockázatot vállaljanak.

Mi nem hisszük, hogy január 25-én nemzetgyűlési választás legyen. De ha lenne is, ilyen körülmények között bizony csak a szociáldemokrata párt részvétele nélkül."[6]

[6] A kipontozott részek a cenzúra törlései

Meg kell itt ismét említeni a Héjjas-különítmény novemberi kecskeméti és környékbeli vérengzéseit is, amelyekről ezekben a napokban adtak hírt a lapok. A budapesti antant missziók vizsgáló bizottsága által a lajosmizsei erdőben talált 62 megcsonkított és megfojtott hulla tagadhatatlanná tette ezt a tömeggyilkosságot. A lajosmizsei szörnyűségekről bővebben kellett, illetve lehetett írni, — hiszen az antant-bizottság vizsgálatát, amelynek eredményét a külföldi lapok megírják, nem lehetett a budapesti lapokból sem teljesen kicenzúrázni. E szörnyűségekkel kapcsolatban a lapoknak *állást is kellett foglalniok.*

A liberális-konzervatív Pesti Napló (a liberális-konzervatív Az Est újságtröszt reggeli lapja) az állásfoglalást „Szomorú hírek" című vezércikkében így oldja meg: „Az alföldi hírek szomorúak — még sem vagyunk hajlandók azokat tüneteknek tekinteni. Hisszük, hogy csak szórványos és összefüggés nélküli rendőri események. És hisszük azt is, hogy a nemzeti hadsereg rendőri eseményekkel méltóképpen fog tudni elbánni."[7] Vajon a Pesti Napló miért nem *azt* „hiszi", hogy a *kormány*, a belügyminiszteri szervek tudnak „elbánni" az ilyen „rendőri" eseményekkel? Azért, mert nagyon jól tudja, hogy a *fővezérség karhatalmi alakulatai* végezték a mészárlást, a fővezérség által kinevezett kecskeméti karhatalmi parancsnok, Héjjas Iván vezetésével. És a gyalázatos köntörfalazók nemcsak arra nem vállalkoztak, hogy megírják az igazat — bizonyos, hogy a cenzúra azt úgysem tűrte, — de vállalták azt a szégyenletes szerepet, hogy elterelj ék a figyelmet a „nemzeti hadsereg"-ről, annak karhatalmi hóhércsapatáról.

A kecskeméti vérengzés „elítélésének" szemérmetlenebb példájával szolgált a „kisgazda" Rubinek Gyula. Persze, sajnálta a történteket, de „megmagyarázza" a következőképpen: „...nem csodálkozom azon, hogy az ellenséges megszállás alól felszabadult vidéken atrocitások történtek, mert a megszálló csapatok védelme alatt egyesek olyan szemtelenül viselkedtek... másrészt pedig a megszálló csapatok a kommunizmusban bűnösöknek védelmet nyújtottak." Rubinek szemérmetlenül hallgat arról, hogy a horthysta különítmények és karhatalmi alakulatok hasonló tömeggyilkosságok egész sorozatát követték el a Dél-Dunántúlon és Nyugat-Magyarországon is, ahol antant megszállók nem is voltak. Cinikusan próbálja elködösíteni azt is, hogy a Friedrich-kormány szervei és az antant megszállói a

[7] Pesti Napló. 1919. dec. 12.

kommunista üldözésben igen hatékonyan vettek részt, s Héjjas pribékjei a megszállás alatt börtönbe vetett kommunistákat hurcoltak el, továbbá olyanokat, akiknek lefogására sem a rendőrség, sem az ügyészség, sem a megszállók katonai parancsnoksága nem talált semmi okot.

Rubinek a fehérgárdista rablógyilkosok felmentésének *kormánypolitikáját* képviseli, és egyben választ ad arra a követelésre is, olvasszák-e be a karhatalmi alakulatokat a *kormány* felügyelete alatt álló rendőrségbe vagy csendőrségbe. Kijelenti: „A karhatalomnak a katonaságtól való elválasztása teljes lehetetlenség, mert még mindig forradalmi jelenségeknek vagyunk szemtanúi és a katonaság elleni izgatást és merényletet csak a katonaság torolhatja meg." A „teljes lehetetlenség" lényege az, hogy a fővezérség ebbe nem egyezik bele.[8]

A „keresztény blokk" ellentámadására a liberálisok és velük Peyerék is fokról fokra, de elég gyorsan visszatáncolnak. A Szociáldemokrata Párt által december 9-én előterjesztett követelések közül csupán a választási szabadság biztosításának és az internálási rendeletnek a kérdése maradt meg. A demokrata párt képviselője, Bárczy igazságügyminiszter december 13-án még a következőket jelentette ki: „a választási agitáció továbbra sem szabad, sok sérelem ma sem szűnt meg és ezekhez járul az internálási rendelet, amelyet én megjelenése előtt nem ismertem, s amely *annyira brutális megsértése az emberi jogoknak, hogy annak visszavonását, vagy legalábbis lényeges megváltoztatását feltétlenül követelni fogom.* A karhatalom dolgában sem engedhet a párt... Ha a hétfői miniszteri tanács nem fog lényeges garanciákat nyújtani a közszabadságok komoly védelmére, úgy a kormányból kilépek, a Nemzeti Demokrata Párt pedig nem vesz részt a választásokon."[9]

A másnapi, december 15-i minisztertanácson Horthy is részt vett. A minisztertanácson ő tetszés szerint bármikor megjelenhetett. Ezt a minisztertanácsot, amely a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Demokrata Párt követeléseit tárgyalta, már 11-ére tervezték, de minthogy Horthy vidékre utazott, elhalasztották. Egyébként Bethlen is megjelent ezen a minisztertanácson. Nincs még a birtokunkban az ülés jegyzőkönyve, vagy a vitát ismertető feljegyzés vagy emlékirat, s a lapok híradásaiban egyetlen szó

[8] Pesti Napló. 1919. dec. 18.
[9] Pesti Napló. 1919. dec. 14. Kiemelések az eredetiben.

sincs arról, hogyan folyt le a diskurzus arról a követelésről, hogy a nemzeti hadsereget rendeljék alá a kormánynak, és a karhatalmat vegyék ki a fővezérség kezéből. Az Új Nemzedék csak arról ad hírt, hogy Horthy hozzászólt ahhoz, hogy a cenzúra által terjesztésre *engedélyezett* lapok vidéki terjesztését a karhatalom meggátolja. Horthy kijelentette: „nem csak a liberális, hanem még a keresztény lapok egy része sem jut el rendeltetési helyére... egyes lapok még ma sem tudták levetni azt a stílust, melyet a bolsevizmus idején öltöttek magukra, tehát természetes, hogy a katonai körleti parancsnokságok a legnagyobb mértékben féltik tőlük a hadsereg egységét és fegyelmét."[10] Arról van szó, hogy a belügyminiszter kiadhat ugyan újabb rendeletet az *engedélyezett* lapok szabad terjesztésére, a fővezérség ellenkező rendeletet ad ki és a postát ellenőrzésük alatt tartó katonai szervek nem a belügyminiszter rendeletét, hanem a fővezérségét hajtják végre. S ez néha a Friedrich—Beniczky szárny lapjait is sújtja. Horthyék igyekeznek meggátolni például olyan „keresztény" lap terjesztését is, amelyik a kecskeméti vérengzőket vagy a Népszava szétrombolóit nem hős honfiaknak tekinti, hanem a „keresztény eszmét" kompromittáló egyéneknek, akiktől elhatárolják magukat. Ez is veszélyezteti a horthysta hadsereg egységét és fegyelmét!

A minisztertanácsi vita eredménye az, hogy Huszár ismét ígéretet tett a választási szabadság „garantálására", az internálási rendeletet viszont fenntartotta; bár hajlandó volt belügyminiszteri végrehajtási utasítással „pontosabbá" tenni, abban a vonatkozásban, hogy kit kell internálni — amint erre már fentebb utaltam. Ebben az ügyben Beniczky, Bárczy és Peyer részvételével december 20-án „szakminiszteri konferencia" volt. A javasolt módosítást Bárczy terjesztette elő, amiről a lapoknak így nyilatkozott: „nincs semmi szükség arra, hogy ne írjuk ki világosan, hogy főleg a bolsevikieket akarjuk internálni."[11] Bárczy fellebbezési lehetőség biztosítását is kívánta. Beniczky a javaslat „jóindulatú megvizsgálását" ígérte, s így Bárczy feladta ellenzékiségét.

Eközben a tömeges internálások folytatódtak. Az Új Nemzedék december 20-i számában rendőri értesülésként írja, hogy Budapesten a déli pályaudvarról naponta 70—80-as csoportokban, „lezárt vagonokban" indítják el az elfogottakat Hajmás-

[10] Új Nemzedék. 1919. dec. 17.
[11] Pesti Napló. 1919. dec. 21.

kérre. Működnek az ellenforradalmi vésztörvényszékek, amelyek egymás után hozzák halálos ítéleteiket, „törvényes" formák között folynak az akasztások. Peyer és Bárczy pedig Beniczkyvel tárgyal, hogy az internálási rendelet milyen módosításával vállalhatják a további részvételt a rémuralom kormányában.

A Szociáldemokrata Párt és a Demokrata Párt vezetősége december 16-án közös megbeszélést tartott, amelyen — a Népszava jelentése szerint — „beható eszmecsere után megállapodtak az együttes eljárásról... a demokrata párt minden előtérben álló kérdésben teljesen egyértelmű felfogást vall a szociáldemokrata párttal."[12] Amennyiben ez így van, úgy ennek minden bizonnyal az a lényege, hogy a szociáldemokrata pártvezetőség teljes egészében a Demokrata Párt álláspontjára helyezkedett. És december 20-án a Szociáldemokrata Párt választmánya Peyerék előterjesztésére meghozta döntését: *bár az internálási rendeletet nem vonták vissza, a párt továbbra is vegyen részt a kormányban.*

Íme ez lett a Népszava december 12-i vezércikkének oly határozott megállapításából: „Aki azt hiszi, hogy az internálási rendelet fenntartása mellett a mi pártunk bent maradhat a kormányban, az hijján van a legelemibb politikai tájékozottságnak is." Kilenc nappal később — bár bizonyára nem nagy lelkesedéssel és talán nem is egyhangúan — a pártvezetőség javaslatára Peyer Károly, a salgótarjáni Haynau, benn maradt a kormányban. Ezt azzal az indokolással tették: „egyelőre várakozó álláspontra helyezkednek."[13] Megvárják, hogy az internálások folytatása mellett engedi-e a kormány és a fővezérség a Szociáldemokrata Párt választási részvételét. Megvárják, lesz-e közszabadság, és hogyan működik az internálás Damokles-kardja. Megvárják, hogy kell-e a kormányzatnak — akárcsak külpolitikai okokból is — a Szociáldemokrata Párt tényleges választási részvétele, és követelik-e az antant hatalmak, hogy a Szociáldemokrata Párt választási részvételét valóban biztosítsák?

Kommunista „puccskísérlet"-ről szóló hírverés. Szamuely László és társainak letartóztatása

1919 karácsonya előtt Horthy különítményesei — Prónay Naplójegyzetei szerint az ő különítményének a Britannia szállóban

[12] Népszava. 1919. dec. 17.
[13] Népszava. 1919. dec. 21.

elhelyezett részlege — elfogta Szamuely Lászlót és még több elvtársat. Kommunisták kisebb csoportja volt ez, amely kapcsolatot tartott fenn a KMP bécsi vezető szervével. A csoportot egy Csuvara nevű provokátor, Prónay kémje juttatta a horthysta hóhérok kezére. A különítményesek nem is a Britannia szállóba, hanem a fővezérség rezidenciája, a Gellért-szálló pincéibe hurcolták őket.

Szamuely Lászlóékat, mint sok más kommunistát is, foglalkoztatta az a gondolat, hogyan lehetne megmenteni Korvin Ottót és a többi kommunistát, megszöktetni őket a Margit-körúti börtönből s így megmenteni életüket. Csuvara, a provokátor beárulta, hogy e kommunista csoportot milyen tervek foglalkoztatják. Amikor pedig a Prónay-hóhérok Szamuely Lászlót és társait elfogták, a fővezérségen e terveket általános kommunista „puccstervvé" alakították át. A fővezérség pribékjei Szamuely Lászlót és társait 1920. január 3-án adták át a budapesti főkapitányságnak.

A rendőri nyomozók Szamuely László vallomásáról január 9-én Váry Albert főügyésznek a következőt jelentik: „a Horthy elleni merényletről nem akart tudni, hanem megmarad azon állítása mellett, hogy ő Stiasznyval csak a Korvin és Cserni ügyről tárgyalt, és a merényletről, valamint robbantásokról szóló dolgokat csak a fővezérségen tudta meg az őt őrző őröktől, akik egymás között arról beszéltek."[14]

A fővezérségnek azonban sötét politikai céljaihoz „kommunista puccsterv" és Horthy elleni „merénylet-terv" meséje kellett. A fővezérség értesítette a lapokat a letartóztatásról. Közleménye szerint a kommunisták „nagyarányú puccskísérleteket" készítettek elő. „Levegőbe akarták röpíteni — mondja a közlemény — a miniszterelnöki palotát, a fővezérség épületét (a Gellért Szállót) és az Operaházat." Továbbá Horthy megölését tervezték, hogy „a hadsereget megfosszák vezérétől és az így támadt zavarban megdöntsék a mai kormányrendszert."[15]

Legtöbb változatban Horthy megölésének tervéről szól a mese: szerepel benne a revolver, a tőr, a mérgezett tű egyaránt. Az egyetlen reális vádpont a lefogottakkal szemben az, hogy *a kivégzés előtt álló Korvin Ottót és társait akarták kiszabadítani.* De a fővezérség tudósításában ez háttérbe szorult, s a

[14] PI. A. III. 1. (1920) 9.
[15] Pesti Napló. 1919. dec. 27.

Horthy elleni merénylet tervéről szóló hírverés vált az új kommunistaellenes hecckampány központjává. Egyébként a további közleményekben már a királyi vár és a Mátyás templom felrobbantásának tervéről is szól a puccsmese. Huszár Károly nyilatkozik, és kijelenti, hogy a merénylet szálai — Leninhez vezetnek! A „nyomozás"-ról megállapítja, hogy az Horthyéknál „jó kezekben" van.[16]

Nyilvánvaló, hogy a fővezérségnek és a kormányban ülő cinkosainak ez az uszító hadjárata azt is célozta, hogy a figyelmet elterelje a Kecskeméten és környékén elkövetett szörnyű vérengzésekről, és a közvélemény előtt új „igazolást" szállítson Korvin Ottó, László Jenő és társainak kivégzéséhez. Ugyanakkor a „leleplezett puccsot" a Szociáldemokrata Párt megfenyegetésére, a kormányból és a választási harcból való kiszorítására is felhasználták. Hírül adták, hogy a „kommunista puccs" szervezési szálai a Szociáldemokrata Párthoz, a Népszavához vezetnek. A fővezérség fegyveresei oda is elmentek, és helyiségeit átkutatták. Az Új Nemzedék közli: „Egy dolog több mint valószínű: hogy a szocialisták előre tudtak a merénylettervről. Hogy a szocialisták ezek után is bent maradhatnak-e a kormányban, legalábbis kétséges."[17]

A szociáldemokrata vezetők természetesen tiltakoztak a kommunistákkal való együttműködés vádja ellen. Peyer nyilatkozik, és kijelenti a Népszavánál és a Szociáldemokrata Párt titkárságában eszközölt házkutatásról: „Ez ellen semmiféle kifogásunk nem lehet. Egyszerűen rendőri ténykedésről van szó, amit a vizsgálat érdekében nem lehet kifogásolni." Tiltakozik csupán „ama feltevés ellen, mintha a szociáldemokrata pártnak a merénylettervhez valami köze lenne."[18] Ezt a nyilatkozatot a Pesti Naplónak adta, a Népszava nem közölte, s a házkutatás készséges tudomásulvételéről is teljesen hallgat. Viszont a Népszava az alaptalan vádak ellen vezércikkben tiltakozik, elítélve egyben mindenféle kommunista puccstervet. A kommunistákkal való együttműködés vádja ellen védekezik, s e célból készséggel helyt ad a kommunista puccstervről szóló hazugságnak, és uszít a kommunisták ellen.

A Népszava 1919. december 30-i száma — Korvin Ottó és társainak kivégzését követő napon! — „Szociáldemokrácia és

[16] Népszava. 1919. dec. 28.
[17] Új Nemzedék. 1919. dec. 28.
[18] Pesti Napló. 1919. dec. 28.

bolsevizmus" címen közöl vezércikket. Ebben idézi a Szociáldemokrata Párt 1919. március 13-án kiadott választási felhívását. Akkor még nem tudták, hogy 8 nap múlva Tanácsköztársaság lesz Magyarországon, és a Szociáldemokrata Párt, elismerve a proletárdiktatúra alapelvét, egyesül a kommunista párttal. Most ebből, a március 13-i proklamációból idézi többek között a következőt: „A vörös ellenforradalomnak még nem nagy a tábora. Idegen pénzzel hazajött politikai kalandorok és néhány félrevezetett politikai ábécés gyerek: ez a vezérkaruk. A seregük pedig egyrészt jóhiszemű és becsületes emberekből került ki, akiket a háború tönkre tett és akik elhiszik, hogy amit vesztettek — és annál még sokkal többet is — bolsevista eszközökkel, rablással, gyilkolással vissza lehet szerezni; másrészt abból a szerencsétlen csőcselékből, amelyet a régi rendszer nevelt."

Íme, így piszkolta a Garami-vezette szociáldemokrata vezérkar a szocialista forradalom táborát a Tanácsköztársaság előtti napokban — és ezzel dicsekszik a Peyer-vezette vezérkar 1919 végén, a fehérterror tobzódása közepette. „A bolsevizmusról való véleményünk — írja a Népszava ugyanezen cikke — ma is ugyanaz... *a magyar szociáldemokrata munkásság ma a legnagyobb energiával szállna szembe a bolsevizmus minden fölülkerekedési kísérletével, ha ilyenről egyáltalán szó lehetne.*" „A szociáldemokrata párt ezt kívánja bizonyítani azzal is, hogy a — rá nézve nagyon súlyos körülmények között — *részt akar venni a nemzetgyűlési választásokban...*"[19]

1919 márciusában a munkáshatalomért küzdők cinikus gyalázása Garamiékra ütött vissza, és a becsületes, harcolni kész szociáldemokraták a kommunistákhoz való erőteljesebb közeledéssel, vagy éppen a kommunista pártba való átlépéssel válaszoltak rá. A szörnyű fehérterror körülményei között most csak arra volt lehetőség, hogy a Huszár-kormánynak falazó politika ellen foglaljanak állást.

Egyébként Garami a bécsi Arbeiter Zeitung december 27-i számában cikket írt, amelyben ő is elhatárolta magát a kormányban való részvétel politikájától. November 5-én még ő írt alá Horthyval együtt közös nyilatkozatot a fehérhadsereg budapesti bevonulásáról. Most a következőt írja: „A Magyarországi Szociáldemokrata Párt véglegesen elhatározta, hogy továbbra is részt vesz a kormányzásban és a nemzetgyűlési választáson. A

[19] Népszava. 1919. dec. 30. Kiemelések az eredetiben.

pártnak ez az álláspontja arra késztet, hogy a nyilvánosság előtt kijelentsem: ezzel az állásfoglalással semmiképen nem azonosítom magam." Garami ezután mentegeti Clerket, hogy ő nem tehet róla, amiért csak olyan koncentrációs kormány létesült, melyben a szocialistáknak »csak statiszta szerepük van«, reklamálja azonban, hogy az antant miért nem gyakorolt ellenőrzést az általa állított követelmények betartása felett. Közli végül azt az elhatározását, hogy a választásokon nem fogad el jelöltséget.[20] Garami eme állásfoglalásával lényegében véve amellett foglalt állást, hogy a Szociáldemokrata Párt ne vegyen részt a parlamenti választásokon. Érdekes azonban, hogy Garaminak ezt a nyilatkozatát a Népszava közli, mégpedig ugyanabban a december 30-i számban, amelynek vezércikke, tehát a hivatalos cikke — a választásokon való részvételt hangsúlyozza, és a kommunistáktól való elhatárolódás bizonyítékaként említi. A szerkesztőség még *egymás mellé* is tördeltette a két írást a lap első oldalán. Ez aligha véletlen, hanem kifejezése bizonyos ellenvéleménynek még a pártvezetőségen belül is.

Egyébként ekkor, december 30-án a „kommunista merényletterv" meséjével űzött uszítás, a Szociáldemokrata Pártot érő fenyegetések s a további tömeges internálások közepette jelent meg Beniczkynek az internálási rendelethez fűzött végrehajtási utasítása, amelyben megjelölte, hogy kik a „veszélyesek", az „aggályosok" és a „gyanúsak", és milyen a rendőri felügyelet alá helyezés.[21]

Peyerék kitessékelése a kormányból és a Szociáldemokrata Párt visszalépése a parlamenti választásoktól

A „keresztény blokk" akciója a szociáldemokrata koalíciós partner ellen folytatódott. Itt volt az új esztendő, és elhangzott egy-két újévi nyilatkozat a „keresztény blokk" mindkét pártjának vezető képviselőjétől. Huszár Károly miniszterelnök kijelentette: „a bolsevizmus édes gyermeke a szociáldemokráciának és a radikalizmusnak"! És szidta kegyetlenül a *két forradalmat*, az októberi polgári demokratikusat és persze a márciusi proletárforradalmat, amelyek „gonosztevők módjára tönkretették az

[20] Arbeiter Zeitung. (Bécs) 1919. dec. 27. A cenzúra által megcsonkítva közli a Népszava. 1919. dec. 30-i száma.

[21] OL. ME. 1921—XXXVII—164. (1176/1920.) —.— *(240—41.)*

ezeréves királyságot, a gyáripart, a mezőgazdaságot." Rubinek Gyula kijelentette: „Én nem ismerek különbséget abban, hogy valaki nem kommunistának, hanem szociáldemokratának vallja magát, mert aki ma ez, az holnap bolsevista... De benne vagyunk a dolgokban és ezen nekünk túl kell esni. Akkor kezdődik azután a mainál is nagyobb takarítás." E felvilágosítások után könnyű elképzelni, hogy a választási terror-hadjáratban, az internálások foganatosításában a helyi közigazgatás vezetői, a rendőri és csendőri, no meg különösen a karhatalmi parancsnokok, milyen gondal ügyeltek arra, hogy ők bizony különbséget tegyenek kommunisták és szociáldemokraták között...

Mind Huszár Károly, mind Rubinek Gyula fenti kijelentései úgy hasonlítanak Hitleréknek a „marxista pártok" elleni uszítására, mint egyik tojás a másikra. Ezek a Horthy-huszárok a „keresztény blokk" vezető csoportjainak a képviselői. Remélték, hogy előbb-utóbb megteremtik a feltételeket mind a Szociáldemokrata Párt, mind a vezetése alatt álló szakszervezetek, mind a liberális ellenzéki pártok teljes megsemmisítéséhez. A saját „keresztény blokkjukban" még nem tudják a hatalmi marakodást megfékezni, de a Szociáldemokrata Párt és a liberális ellenzéki pártok tevékenységének szűk korlátok közé szorítását elérik; erről mindenekelőtt a fővezérség gondoskodott.

Huszár Károly és Rubinek Gyula kirohanásaira a Népszava vezércikkben válaszolt. Megállapítja, hogy azoknak véleménye a szociáldemokráciáról „...a mi részünkről, de az ő részükről is úgyszólván kizárja a további együttműködést. Amit a két kiváló államférfiú a mi pártunkról mondott, az — magyarán szólva — kitessékelés. Pártunk eddig csodálatos türelemmel várta a koncentráció tárgyi feltételeinek — vagy *legalább azok egyik-másikának* — teljesülését és hiába várta. Azt kell hinnünk, hogy a mi végtelennek tetsző türelmünk a többi pártok számításába nem illik bele, ezért adták most érthető, sőt félre nem érthető módon tudomásunkra, hogy: kívül tágasabb!"[22]

Még folyt némi alkudozás a véres választási terror közepette. Az ellenforradalom vezető körei már nem csináltak gondot maguknak abból, vajon mit szól majd az antant, ha a Szociáldemokrata Párt visszalép. Hiszen szó nélkül hagyta azt is, ami eddig történt. Peyerék talán még reménykedtek abban, hogy vissza-

[22] Népszava. 1920. jan. 2.

lépésük az antantot közbelépésre fogja késztetni, és a koncentrációs tárgyalásokon a közszabadság biztosításáról elhangzott ígéreteinek legalább részbeni beváltását fogja követelni. De akár remélték az antant közbelépését, akár nem, azt jól megértették, hogy az ellenforradalom „keresztény" vezérkara nem kívánja a Szociáldemokrata Párt további részvételét a kormányban, és a választáson való részvételük lehetőségét is csak igen minimálisra korlátozzák. A szociáldemokrata pártvezetőség javaslatára a pártválasztmány 1920. január 15-én határozatot hozott a kormányból való kilépésről és egyben lemondott a választásokon való részvételről.

A Népszava másnapi vezércikke a döntésről ezt írja: „ — azt hisszük, hogy *az elvtársak nagyobb többsége kíséri helyesléssel a pártnak ezt az elhatározását, mint amilyen része fogadta annakidején az úgynevezett koncentrációba való belépést!*" A cikk — indokolva nemcsak a *kormányból* való kilépést, de egyben a *választási passzivitást is* — többek között ezt állapítja meg: „Ha pedig a kormány arra akarna hivatkozni, hogy az intézményes biztosítékoknak ekkora lábbal taposása... az *ő akaratán kívül* történik, akkor erre az a feleletünk, hogy *addig választásokról beszélni sem lehet, amig a kormány a maga akaratának nem szerez érvényt!*"[23] Ami a megállapítás *burkoltan* kimondott részét illeti, hogy *a katonai hatóságok* a kormánytól függetlenül is érvényt szereznek a *fővezérség* akaratának — ez igaz. Azonban *a Szociáldemokrata Párttal szembeni választási terror* kérdésében a kormánytöbbség nemcsak alávetette magát a fővezérség követelésének, hanem *azonos* álláspontot volt vele. Ebben a tekintetben a kormány „érvényt szerzett akaratának", *ezt az akaratot* Peyerék is tudomásul vették, és meghajoltak előtte. Nemcsak a kormányból való kilépéssel, de azzal is, hogy a választásokon való részvételről szintén lemondtak, még Budapesten is, ahol tevékenységi lehetőségük egyébként nagyobb volt.

Haller István közoktatási miniszter január 16-án kételkedik abban, tényleg visszalépnek-e a szociáldemokraták? Nyilatkozik a liberális Az Est-nek, és kijelenti, hogy a szociáldemokraták „szempontjából *is* ma csak az lehet fontos", hogy a párt „tisztultabb elemei" közül „két-három ember bekerüljön a kép-

[23] Népszava. 1920. jan. 16. Az idézetben a kiemelések az eredetiben.

viselőházba."[24] Vagyis, a „keresztény blokk" pártjainak *is* csak ez lehet fontos, s ez is csak „ma." A valóságban még *ez sem* volt a számukra fontos.

A január 15-i döntés után válaszolni kellett arra a kérdésre, hogy a szociáldemokrata szavazók — miután a választási rendelet értelmében a szavazás kötelező — *hogyan* szavazzanak. A Népszava január 20-i számában jelent meg a pártválasztmány nevében a felszólítás, hogy *áthúzott szavazólapot* dobjanak a választási urnába, tehát ne szavazzanak az ellenzéki Demokrata Párt jelöltjeire. A Demokrata Párt ugyanis részt vett a választáson, s bizonyára remélte, hogy a szociáldemokrata szavazók — más, komolyabb ellenzéki párt hiányában — az ő jelöltjeire szavaznak.

A szociáldemokrata pártvezetőség e felszólítására a Friedrichékkel folytatott előzetes megbeszélés *után* került sor. Az előzetes megbeszélés eredményét január 22-én, *titkos tárgyaláson* rögzítették. E tárgyaláson a KNEP képviseletében Pekár Gyula, továbbá Beniczky Ödön és Bleyer Jakab legitimista miniszterek vettek részt. A Szociáldemokrata Párt képviseletében pedig, a jegyzőkönyv szerint, Miakits Ferenc, Vanczák János, „és négy szakszervezeti megbízott" vett részt. A tárgyalást Pekár Gyula vezette.

Pekár bejelenti, hogy Dénes Pállal történt eszmecseréje után „megbeszélések kezdeményeztettek, amelyek Beniczky Ödön belügyminiszterrel, majd Friedrich István hadügyminiszterrel, a Keresztény Egyesülés vezetőjével, Taszler Bélával, a Keresztény Egyesülés alelnökével folytattak le. Ennek eredményeképpen jelentek meg mai értekezleten a két párt megbízottai."

A megbeszélésen minden megjelent kifejtette álláspontját: „a szociáldemokraták a megértés alapjául a következő feltételeket állították fel.

1. kijelentik, hogy az integritás alapján állnak, a nemzeti irányzat elismerésével,
2. az integritás megvédésének befejezéséig felfüggesztik az osztályharcot,
3. elismerik a keresztény erkölcsi világnézet jogosultságát,
4. bekapcsolódnak a konszolidációba és a politikai életbe, biztosítva a legközelebbi választásoknál a szavazások tényleges gyakorlását a keresztény blokk két pártja részére,

[24] Az Est. 1920. jan. 17.

5. felveszik a munkát az egész vonalon.

Ezzel szemben:

1. nem kérnek részt a kormányban és a parlamenti képviseletből,

2. követelik a közszabadságok biztosítását, a politikai üldözések beszüntetését, az ártatlanok kiszabadítását, a bűnösök megbüntetését, akik a bolsevista mozgalmakban büntetőjogilag felelősek.

3. Egyenlő bánásmód a polgári elemekkel."[25]

A megbeszélés Pekár lakásán folyt le. A jegyzőkönyvet Pekár Gyula és a jegyzőkönyv-vezető Herczegh Jenő, a nemzetiségi minisztérium sajtóosztályának vezetője írta alá. Az első öt pontban lefektetett feltételeket bizonyára nem a szociáldemokraták állították fel, hanem Pekárék a szociáldemokratáknak. Viszont az utolsó három pont a szociáldemokraták kötelezettségvállalását és kívánságait tartalmazza.

A „keresztény blokk" két pártja részére biztosítani a szociáldemokrata szavazatokat, — ez olyan követelés, amelyet a Szociáldemokrata Párt nyíltan nem is vállalhat, még kevésbé valósíthat meg. A „keresztény blokk" pártjai részére a szociáldemokrata pártvezetőség csak azzal nyújthatott választási segítséget, ha eltanácsolja szavazóit a polgári ellenzéki pártokra való szavazástól. Ez viszont megtörtént. „Polgári jelöltre — szól a Népszava hirtelen «osztályharcos» felhívása — bármilyen demokratikus pártállású és bármilyen tisztességes ember legyen is, nem szavazunk."[26]

A fenti jegyzőkönyvből mindenképpen kitűnik, hogy a „keresztény blokk" nem kívánta a szociáldemokraták további részvételét a kormányban, és a választásokon való részvételüket sem akarta. S a szociáldemokrata pártvezetőség ez utóbbi követelésnek is behódolt, remélve azonban, hogy „a megértés alapját" csak megtalálják.

A liberálisokat nem nyugtalanította a Szociáldemokrata Párt visszalépése a választásoktól. Viszont annál nagyobb megütközéssel fogadták a szavazólapok áthúzására vonatkozó felhívást. Peyer Károly még január 18-án megjelent Fenyő Miksa — a Gyáriparosok Országos Szövetsége igazgatója — választási gyűlésén, és ott föl is szólalt. Fenyő, a liberális ellenzék egyik kép-

[25] PI. A. XXVIII. — 18/25. —.— *(246—247.)*

[26] Népszava. 1920. január 21.

viselőjeként lépett fel és remélte, hogy a Szociáldemokrata Párt választói is őt fogják támogatni. E célból röpiratot is kiadott a kerület szociáldemokrata választóihoz, melyben Peyerre is hivatkozott. A Népszava január 22-i számában viszont — e napon folyt le Pekár lakásán a Beniczky—Vanczák—Miakits-féle tárgyalás — Peyer január 21-i keltezéssel közzé tett egy nyilatkozatot, mely szerint a szociáldemokrata pártválasztmány határozata után nem volt joga a Fenyő-pártnak ilyen természetű felhívást kiadni. E nyilatkozat miatt Fenyő, még ugyanezen napon, szemrehányó levelet írt Peyernek. „Nem tudom elfojtani keserűségemet afölött — írja —, hogy mikor én a szocialista párt legkülönbjeinek biztatásával és ígéreteivel (Garami, Peyer, Farkas, Büchler) mentem a küzdelembe, s január 2-án vissza léptem volna, ha a párt két vezető embere a legenergikusabban rá nem beszél a küzdelem folytatására, hogy nemcsak ebben a támogatásban nem volt részem — amit én a párt magasabb szempontjait mérlegelve honorálok, — hanem a mai nyilatkozatot direkt úgy állították be, mintha a szociáldemokrácia ellenem foglalna állást . . . ezt, mondom, keserűséggel kell konstatálnom. — Ami természetesen mit sem változtat az én eddigi érzelmeimen, s az ön iránti nagyrabecsülésemen . . .”[27]

[27] PI. A. XVII. 1—1920/32.

VIII.

AZ 1920-AS PARLAMENTI VÁLASZTÁSOK ÉS HORTHY KORMÁNYZÓVÁ VÁLASZTÁSA

A választások eredménye. Kudarcba fúlt kísérlet a Magyar Nemzeti Munkáspárttal

A Szociáldemokrata Párt már vissza is vonult a választásokon való részvételtől, amikor Beniczky kiadta körrendeletét a kormánybiztosokhoz a karhatalmi alakulatok megerősítéséről a választások idejére. Január 20-án kelt ez a rendelet, mely megszabja, hogy ha a rend fenntartására „a jelenlevő államrendőrségi vagy csendőri erő elegendő nem lenne", akkor gondoskodni kell megfelelő karhatalomról, mégpedig nemcsak a választókerület székhelyén, hanem minden egyes községben. Ahol nincsen megfelelő „helyi karhatalom, avagy a rendelkezésre álló erő e szolgálat ellátására nem elegendő, a vármegyei katonai parancsnoksággal . . . érintkezésbe lépve és vele egyetértőleg a szükséghez képest katonaság rendelendő ki. Azokban a kerületekben (szavazási helyeken), ahol éles választási agitációra, esetleg a különböző pártok összeütközésére van kilátás, a helyi karhatalom a szükség által indokolt létszámú katonai karhatalommal mindenesetre megerősítendő." A rendelet hangsúlyozza: „mindenesetre szükséges lesz a sorkatonaság vagy csendőrség készenlétben tartása olyan helyeken, ahol nagyobb tömegben laknak . . . ellenséges érzelmű munkások, és ahol emiatt a választás meghiúsítására irányuló erőszakos kísérlet lehetősége nincs kizárva. Ilyen helyek a nagyobb városok és azon helyek, ahol nagyszámú munkást foglalkoztató ipari üzem vagy bányatelep van." A rendelet azt is tudatja, hogy a szavazás ideje alatt „a közbiztonsági közegekkel és a kirendelt fegyveres erővel a község egész területén a szavazatszedő küldöttség elnöke rendelkezik . . .".[1]

[1] PI. A. XXII. 541—1920/3. —.— *(246.)*

A szavazás ilyen karhatalmi biztosítása kellett a terrorválasztások „végső aktusához", mert tartottak a munkásság tömeges fellépésétől: a „liberális" jelöltek elleni intézkedések lehetőségét is kellően biztosítani akarták. Emellett attól is tartottak, hogy a „keresztény blokk" pártjai között folyó harc a „finisben" szintén komolyabb összecsapásokat eredményezhet. Az ellenforradalom politikai és katonai irányítói a nagy számban jelentkező „keresztény" jelöltek alapos megrostálásáról is gondoskodtak, s arról is, hogy — ahol csak lehet — közöttük ne fejlődjön ki „választási küzdelem"; 164 képviselőt választottak, de ezek közül 41-et úgy, hogy ellenjelölt fellépését nem engedték, s „egyhangú" választást rendeztek.

22 KNEP-képviselő részére biztosítottak ellenjelölt nélküli, egyhangú mandátumot. Közöttük van gróf Teleki Pál — december vége óta az Egyesült Keresztény Liga elnöke —, aki feladta korábbi pártonkívüliségét, és belépett a KNEP-be. Közöttük vannak Huszár Károly, Haller István, Beniczky Ödön és Bleyer Jakab miniszterek, Pekár Gyula, Szmrecsányi György, Hegyeshalmi Lajos, Ernst Sándor, Prohászka Ottokár.

A Kisgazdapárt 17 képviselője kapott „egyhangú" mandátumot. Köztük vannak Rubinek Gyula, Nagyatádi Szabó, Sokorópátkai Szabó és báró Korányi miniszterek, Gaál Gaszton, Putnoki Móric nagybirtokos.

Ellenjelölt nélküli egyhangú mandátumot kapott a „pártonkívüli" Apponyi Albert gróf és Andrássy Gyula gróf. Hasonló mandátumot kínáltak Bethlen Istvánnak is, de ő ekkor ezt még elhárította.

A választás eredményéről egyébként hetekig folyó vita volt, elsősorban arról, hogy a „keresztény blokk" két pártja közül melyiké a többség. Ugyanis január 25-én csak 134 mandátum sorsa dőlt el (a 41 „egyhangúval" együtt), s a többi kerületekben pótválasztások voltak, s ezek csak február 13-án fejeződtek be. Január 25-én a 134 megválasztott képviselőből 68 tartozott a KNEP-hez, 57 a Kisgazdapárthoz. A pótválasztások, február 13-ig ezt „korrigálták", s ekkor már 79-re emelkedett a Kisgazdapárt mandátumainak száma, míg a KNEP-é csak 72-re Ezután következett a kormányváltozással és kormányzóválasztással kapcsolatos öldöklő huzavona. Ennek során válság keletkezett a KNEP-ben, aminek folyamán a KNEP képviselők száma megfogyatkozott. A Tiszántúlon 1920 júniusában rendezték meg a választásokat, aminek eredményeként a Kisgazda-

párt előnye tovább növekedett. Bár számos választást az ellenjelöltek petícióval támadtak meg, de ez az eredményen mit sem változtatott.

1920 június végére a Kisgazdapárt mandátumainak száma 91-re emelkedett, a KNEP-é viszont, a párt válsága következtében, 59-re csökkent. A KNEP-ből áprilisban kivált Friedrich István és külön pártot létesített, felvéve a korábbi Keresztény Nemzeti Párt nevet; csoportjához azonban csak 7 képviselő csatlakozott. Májusban alakult egy külön csoportosulás, mely részben a KNEP-ből, részben a Kisgazdapártból kivált képviselők fúziót sürgető tömörülése volt. E csoport azután „disszidens" csoport néven szerepelt; élükön Klebelsberg Kunó gróf, Pallavicini őrgróf állt és *Bethlen* mögé tömörültek. E csoporthoz 19 képviselő tartozott. A Vázsonyi-féle Demokrata Párt a választásokon 6 mandátumot szerzett, de két megválasztott képviselője elhagyta a pártot, és így 4 mandátuma maradt. A „pártonkívüliek" száma megnőtt. „Pártonkívüli" lett Beniczky is, Bárczy is, Szmrecsányi is és még vagy egy tucat képviselő.

„Pártonkívüliként" került a parlamentbe Bethlen is, aki 1920 nyarán rászánta magát a képviselőségre. Hajdúböszörményben lépett fel a júniusi pártválasztáson, de kisebbségben maradt a Friedrich-párti Tasnádi Kováccsal szemben. Később azonban Emich Gusztáv hódmezővásárhelyi képviselőt kinevezték berlini követnek, és ezt követően, 1920 szeptemberben a hódmezővásárhelyi mandátumot, az ellenjelölt kizárásával, megkapta Bethlen.

*

A választások hivatalos, számszerű adatai torz képet mutatnak a választásokon való részvételről, de jobb hiányában ezeket kell vizsgálnunk. A választási névjegyzékbe felvett szavazók száma 3 millió 133 ezer. A Statisztikai Évkönyv szerint a jelöltekre szavazott 2 millió 530 ezer választó. Ebből azonban csak a nem egyhangúan szavazó kerületekre vonatkozó szám a „hivatalos" adat, az „egyhangúan" választó kerületekre vonatkozó szám — *becsült* adat. A Statisztikai Évkönyv szerkesztői a becslést úgy végezték, hogy a szavazásra jogosultak és a ténylegesen leadott szavazatok arányát az „egyhangú" kerületekben azonosnak vették a nem egyhangúan szavazó kerületekével. 398 ezer „szavazót" így számítottak hozzá a nem egyhangúan szavazó kerületekből jelentett 2 millió 132 ezer szavazathoz.

Nyilvánvaló, hogy ez hamisítás, mert az „egyhangú kerületek"-ben a választáson olyan kevesen vettek részt, hogy a tényleges szavazatok számát nem is közlik. De a statisztikai összesítés azt sem közli, hogy országosan hány szavazat volt érvénytelen, vagy pontosabban: hány szavazatot minősítettek érvénytelennek.

A budapesti választásokra vonatkozóan azonban publikáltak ilyen adatot is. Itt a szavazásra jogosultak száma 451 ezer. Leadtak a jelentés szerint — 342 ezer érvényes szavazatot és 71 ezer érvénytelent. Ezek szerint nem szavazott 38 ezer. A rendkívül erős karhatalmi, politikai és morális terror körülményei között és a ki nem deríthető választási csalásokat is alkalmazva elérték, hogy a kormánypárti listára szavazott a választásra jogosultak 47,7%-a, listájuk megszerezte a leadott szavazatok 52%-át s az érvényesnek deklarált szavazatok 63,2%-át. A Vázsonyi-féle demokrata pártra a szavazásra jogosultak 15,5%-a, a leadott szavazatok 16,5%-a és az érvényes szavazatok 19%-a, a „pártonkívüliek"-nek, valamint a nemzeti középpártnak (Heinrich—Perényi) és a 48-as pártnak (Lovászy—Ugron) együttesen a választásra jogosultak 11,2%-a, a leadott szavazatok 12,3%-a és az érvényes szavazatok 14,8%-a jutott.

A választásokon indult a Magyar Nemzeti Munkáspárt nevű ellenforradalmi alakulás. Ezt a Szociáldemokrata Pártból kivált Csizmadia Sándor közreműködésével hívták életre. Csizmadia a földmunkás szakszervezet egyik vezetője volt. E szervezet ténylegesen nem tudott működni, mert ebben a rendőri, csendőri és karhatalmi terror megakadályozta. Azonban 1919. december 21-én Csizmadia, természetesen hatósági támogatással, összehívta a szövetség kongresszusát, amelyet Mátyásföldön tartottak meg. E kongresszust — társaival együtt — arra próbálta felhasználni, hogy elszakítsa a földmunkás szakszervezetet „az ipari szakszervezetektől", és megalakítsa a Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Pártját.

Ebben az időben a „keresztény blokk" vezető köreiben erősödött az a törekvés, hogy a Szociáldemokrata Pártot a kormányból kitessékeljék, és a parlamenti választásokon a részvételét lehetetlenné tegyék. Csizmadiáék akciója is ezt a közvetlen célt szolgálta. Ezen túlmenően, egy „nemzeti munkáspárt" alakítása olyan kísérlet volt, melynek célja az, hogy újabb lehetőséget teremtsenek általa a szervezett munkásság táborának megbontására és legyöngítésére. E kísérlet támogatói nyilván abból

indultak ki, hogy ha „kereszténységszocialista" alapon nincs kellő eredmény a kommunisták, a szakszervezetek és Szociáldemokrata Párt befolyásának a visszaszorításában, meg kell próbálni más alapon is. E próba kezdődött a Földmunkások és Kisbirtokosok Pártjával, és folytatódott a Magyar Nemzeti Munkáspárttal, mely 1919. december végén alakul, s az előbbinek örökébe lép. Ennek is Csizmadia az egyik vezére. Mellette azonban ott termett Andaházy-Kasnya Béla, festőművész és szolgálaton kívüli főhadnagy (aki előbb a Magyar Királyság Pártja nevű pártalakítási kísérletben szerepelt), továbbá dr. Huttkay Lipót, volt jogakadémiai tanár és mások. Lapjelentések szerint ez a párt 50 jelöltet állított a választásokon, de mindössze két mandátumhoz jutott. Andaházy-Kasnya tudott csak január 25-én vidéken képviselőséget szerezni, Csizmadia pedig a júniusi kiegészítő választáson kapott mandátumot. Sem Budapesten, sem egyetlen vidéki ipari városban vagy körzetben nem sikerült egyetlen mandátumot sem szerezniök.

A szervezett munkásság politikai félrevezetése tekintetében a „nemzeti munkáspárthoz" fűzött remények is kútbaestek. A fővárosban leadott érvényes szavazatoknak mindössze 0,5%-át sikerült megkapniok. A Magyar Nemzeti Munkáspártnak nevezett nacionalista torzszülemény kísérlete teljes kudarcba fulladt.

A fővárosban a választások során leadott 71 ezer érvénytelen szavazatból a Nemzeti Ujság azt az önáltató következtetést vonja le, hogy — e szám kerületekre való megoszlása következtében — „a szociáldemokraták egyetlen kerületben sem tudtak volna mandátumot szerezni." Okfejtése szerint nem csak a szociáldemokraták által áthúzott szavazólapok teszik ki az érvénytelen szavazatok fenti számát; egyes választókerületekben a zsidó polgárok és kispolgárok — számukra elfogadható jelöltek hiányában — szintén áthúzott lappal szavaztak, s voltak egyéb érvénytelen szavazatok is. Minthogy ezek az érvénytelen szavazatok választókerületenként szétaprózódnak, a szociáldemokratáknak egy kerületben sem lett volna többségük. (Budapest 22 választókerületre volt ugyanis osztva, és minden kerület egy-egy képviselőt választott.)

A Nemzeti Ujság önelégült számítása persze figyelmen kívül hagyja, hogy a munkásság nagy hányadát *kihagyták* a választói névjegyzékből, ezrével voltak közülük börtönben és internáló táborban. Azt sem veszi tekintetbe, hogy a Szociáldemokrata Párt szavazóinak egy része — a szavazólap áthúzására való fel-

hívás ellenére — mégis leszavazott a Demokrata Pártra, másik része pedig egyszerűen nem ment szavazni. Hiszen a választást bojkottáló 38 ezer szavazó polgár — a szavazásra jogosultak több mint 8%-a — túlnyomó többségében azért nem szavazott, mert szemben állt a kormánnyal, s az ellenforradalom pártjaival. Bizonyos, hogy ezeknek nagy része a Szociáldemokrata Párt indulása esetén szociáldemokrata listára szavazott volna. A 71 ezer áthúzott szavazólappal szavazókhoz ezt is hozzá kell számítani, amellett, hogy a szociáldemokrata választók egy része a bojkottfelhívás ellenére mégis leszavazott a polgári ellenzék listájára. Egyébként a terrorválasztások körülményei között — a titkos szavazás dacára — kellett bizonyos bátorság áthúzott lappal szavazni, a szociáldemokrata felhívás értelmében, amelyet a *kommunisták is támogattak*. Bizonyos, hogy ez a bátorság mindenekelőtt a munkásságban volt meg. A választásokon való aktív részvétel nagyobb lehetőséget nyújtott volna a rendszerrel való szembenállás politikai kifejezésére, különösen a fővárosban. Az aktív részvétel természetesen élesebb politikai küzdelem vállalását követelte és a választások hamis jellegét hatékonyabban leleplezhette volna. A teljes lemondás a választásokon való részvételtől a fennforgó körülmények között mégsem tekinthető súlyos hibának. Bizonyos azonban, hogy ha a Szociáldemokrata Párt vállalja a választási részvételt, — legalább Budapesten és néhány vidéki körzetben — a kommunisták a szociáldemokrata listára való szavazás mellett léptek volna fel. Miután a szociáldemokrata párt teljesen visszalépett a választásoktól, a kommunisták bekapcsolódtak a bojkottakcióba és a szocialistákkal vállvetve szervezték ezt.

A budapesti szavazási eredmény valószínűvé teszi, hogy ha indul a szociáldemokrata lista, a nehéz körülmények ellenére is több szavazatot kap, mint az áthúzott szavazólapok száma. A választástól tartózkodók egy része, s azok, akik csak jobb lista hijján szavaztak a demokrata pártra, szociáldemokrata listára szavaztak volna. A szociáldemokraták által megszerezhető mandátumokkal kapcsolatban a Nemzeti Ujság figyelmen kívül hagyja azt a nyilvánvaló tényt is, hogy az áthúzott szavazólapok a munkáslakta választókerületekben nagyobb számban kerültek az urnákba, és nem egyenletesen oszlottak meg a 22 választókerületben.

A Nemzeti Ujság — bár az áthúzott lapok zömét (Beniczky belügyminiszter valamennyit) a szociáldemokrácia javára írja —

a fenti okfejtés nyomán „A szociáldemokrácia csődje" címen ír 1920. február 12-én örömteli vezércikket. Ebben többek között ezt írja: „Politikailag, taktikailag lehet ugyan opportunus a szociáldemokráciát időnként megcirógatni, de magasabb erkölcsi és kulturális érdekek szempontjából a szociáldemokrácia alaptendenciájában alkotásra képtelen tényező . . . Hogy micsoda a szociáldemokrácia gyakorlatba öntése, azt nálunk a bolsevizmus a gyakorlatban minden vonatkozásban igen tanulságosan illusztrálta . . ."[2] A KNEP e szócsöve (s nem ez volt az ellenforradalom leguszítóbb lapja) tovább folytatja tehát támadását a Szociáldemokrata Párt ellen, összekapcsolva a kommunistaellenes uszítással.

A „keresztény blokk" propagandistáinak minden erőlködése dacára, a 71 ezer budapesti áthúzott szavazólap és a 38 ezer nem szavazó is — kétségtelenül jelentős megnyilvánulása az ellenforradalommal szembeni munkásellenállásnak, melyet a kommunisták és szocialisták együttesen szerveztek. Ez a tény, valamint az is, hogy sem a Keresztényszocialista Párt, sem a Csizmadia-féle Nemzeti Munkáspárt nem tudott számottevő politikai eredményt elérni, ismételten megmutatta, hogy a nyílt ellenforradalmi diktatúra nem tud komoly bázist teremteni a munkásság alapvető tömegeiben. A legújabbkori totális ellenforradalmi diktatúra— későbbi szóhasználattal: a totális fasizmus — rendszerének kiépítéséhez fűzött remények ebben a politikailag igen fontos vonatkozásban nem váltak be. E tény az önáltató örvendezés közben is annak az elismerésére késztette a Nemzeti Ujságot, hogy az uralkodó osztályok számára taktikailag célszerű lehet „a szociáldemokráciát időnként megcirógatni", ha kelletlenül is.

A városi kispolgárság és a birtokos parasztság körében az ellenforradalom szerzett bizonyos tömegbefolyást, a vallási és faji demagógia, valamint a szociális demagógia segítségével. Azonban a kispolgári támasz is labilis, telítve sérelmekkel, bizonytalansággal, nyugtalansággal. Ugyanakkor az uralkodó osztályok táborában dúló hatalmi harc is úgy alakult, hogy egyik csoport sem tudott olyan *politikai* túlsúlyt biztosítani a maga számára, ami egy totális jellegű diktatúra rendszerének szintén feltétele. A katonai túlsúly, a fővezérség kezében megvolt, olyannyira, hogy a riválisok politikai csoportok mindegyike

[2] Nemzeti Ujság. 1920. febr. 12.

igyekezett Horthyékkal *valamilyen módon* megegyezni. A fővezérség viszont nem talált és nem is tudott megszervezni olyan politikai csoportot, amellyel a totális diktatúra állandósított rendszerét létrehozhatta volna. Horthyék is arra kényszerültek, hogy az államfői hatalomért való harcban az ellenforradalom egymással viaskodó politikai csoportjait részben felhasználják, részben egymás ellen kijátsszák. A fővezérség fő eszköze azonban a fegyveres hatalom, amely döntő súlyt biztosított a számára. Ilyen katonai túlsúllyal, lényegében véve *katonai egyeduralommal*, nem volt nehéz dolog az egymással viaskodó politikai csoportokat, s ezen belül a nagybirtokosok, a kulákság és a nagytőkések különböző politikai csoportjait egymás ellen kijátszani.

A kormányzóválasztás közvetlen előkészítése és a KNEP válsága

A választások után az ellenforradalom politikai életének a központjában az államfői tisztség betöltése állott, ami a terrorválasztás eredményeként összeülő nemzetgyűlésre várt; valamint az új kormány megalakítása. Az első összeütközés abban a kérdésben támadt, hogy mi történjék előbb: a nemzetgyűlés alakítson új kormányt, amely javaslatot terjeszt elő az államfő személyére, vagy a meglevő kormány maradjon hivatalában az államfő megválasztásáig, és majd a megválasztott államfő nevezze ki az új kormányt.

Friedrich István és társai január végén — tehát a pótválasztások előtt, amikor a többség még a KNEP-é — a koncentráció azonnali felszámolását és a parlament által alakítandó új kormányt követeltek, amelyben ismét Friedrich a miniszterelnök. Ez esetben az új Friedrich-kormány terjesztené elő az ideiglenes államfő jogkörére és személyére vonatkozó javaslatot. A KNEP lapok január 29-én a koncentráció megszüntetése és Friedrich miniszterelnöksége mellett álltak ki. Friedrichék akciója mögött a Habsburg-restauráció érdekében aktívan működő legitimisták tábora állott. Huszár Károly, aki ugyan „elvben" legitimista, még aznap kijelenti: „Helyemet addig, amíg a hatalmat a nemzetgyűlés kezébe nem tehetem, senkinek nem adom át."[3] Friedrich fellépése azonban nem annyira Huszár ellen, hanem mindenekelőtt Horthy korlátlan hatalmi törekvései ellen irányult. A fővezérnek a Huszár-nyilatkozat nem volt elegendő.

[3] Nemzeti Ujság. 1920. jan. 29.

Január 30-án *hadparancsot* adott ki, amelyet január 31-én a lapokkal is közöltetett.

Hadparancsában Horthy önmagáról azt állítja, hogy ő volt, aki 1919 novemberében „közvetített" Clerk és a pártok között és „vállalta a felelősséget". Az akkori megállapodást „csak úgy értelmezhetem — mondja a fővezér —, hogy az új képviselőház megalakulása után egy ideiglenes államfőt választ, ennek kezébe adja át a koncentrációs kormány mandátumát, ezen ideiglenes államfőtől nyeri azután megbízatását az új miniszterelnök. . . . föltett szándékom ezen álláspontomnak minden — bárhonnan jövő — az eredeti megállapodással ellenkező — törekvéssel szemben érvényt szerezni." Ilyen „eredeti megállapodás" persze nem volt, ez csupán Horthy hazugsága, amellyel jóelőre megfélemlíti a kormányt és a nemzetgyűlést, hogy azok kísérletet se tehessenek a dolgok másmilyen megoldására. S hogy a *katonai fenyegetés* mindenki számára elég világos és egyértelmű legyen, Horthy így fejezi be hadparancsát: „A nemzeti hadsereg és karhatalmak fegyelme és hazaszeretete biztosítékul szolgál nekem arra, hogy *feltett szándékomat minden körülmények között keresztül viszem*".[4] A katonai diktátor kertelés nélküli szavai ezek, s csak az nem érti meg, aki nem akarja.

Huszár nyilatkozata annyiban tér el Horthy hadparancsában kifejtett álláspontjától, hogy ő nem az „ideiglenes államfő kezébe" akarta letenni a hatalmat, hanem a „nemzetgyűlés" kezébe. Horthy ezt a differenciát „korrigálta", amit Huszár természetesen tudomásul vett.

Friedrichék terveivel a Kisgazdapárt, vagy legalábbis számottevő csoportjainak túlnyomó többsége szemben állt. Rubinek és Nagyatádi — számítva rá, hogy a pótválasztások révén a parlamenti többség az övék lesz — maguknak követelték a miniszterelnöki széket és a tárcák többségét. Azonnal elfogadták Horthy álláspontját az új kormány létrehozásának a módját illetően.

Huszár nyilatkozata bizonyos szakadást okozott a KNEP vezető csoportjaiban, amelyek egyrészt amúgy is hajlottak a szakadásra, másrészt azonban Rubinekék felülkerekedésétől tartva — igyekeztek mégis együtt maradni. Huszár egy másik nyilatkozatában — amelyet a lapok január 31-én közöltek —

[4] H. L. MNHF. 1919. (i. n.) 32. sz. —.— *(256.)* A hadparancs egyébként a január 31-i lapokban is megjelent.

azt is kijelentette, hogy „a nemzetgyűlésen kívül az egyetlen fix pont a magyar közéletben a nemzeti hadsereg."[5] Ami a nemzetgyűlést illeti, az a politikai harcoktól nagyon is megtépett testület képét mutatta: egymással vetélkedő klikkek bontották meg és nyomukban a janicsár sereg, amely leste, hogy a vezető csoportok küzdelmében kik kerülnek felülre és kik maradnak alul. A fehérgárdista hadsereg azonban valóban „fix pont" az ellenforradalom közéletében. A második „fix pont", amely a politikai színtéren alig és óvatosan jelentkezik, de kormányzati befolyása szilárd és növekvő: a TÉBE, a finánctőke vezető testülete. A harmadik, ehhez hasonló „fix pont" — az OMGE, a nagybirtokosok és nagybérlők érdekképviselete. A negyedik, hasonló „fix pont" a GYOSZ, a gyáriparosok szövetsége; bár a rendkívül mély ipari válság a GYOSZ súlyát és befolyását csökkentette.

Az ellenforradalom különböző pártjai és egyesületei megalakultak, majd felbomlottak, egyesültek és szétszakadtak. De a TÉBE, az OMGE meg a GYOSZ állta a politikai kavarodást, és nem rendült meg sem a legitimisták és „szabad királyválasztók" élesedő harcától, sem a titkos szervezetek tevékenységétől. Az ellenforradalom különféle politikai csoportjaival és titkos szervezeteivel is volt megfelelő kapcsolatuk.

Horthynak fent idézett hadparancsa természetesen nemcsak a „nemzeti hadseregnek" és a karhatalmi alakulatainak szólt, hanem az EKSz-nek is, ahol a vezetést az ő emberei tartották kézben, és szervezték a mind nyíltabb propagandát Horthy kormányzóvá választása mellett.

A hadparancs, úgyszintén Huszár Károly nyilatkozata után természetesen Friedrichnek is szólnia kellett. Január 31-én közlik a lapok az ő nyilatkozatát is, amelyben le kellett mondania a miniszterelnöki szék azonnali elfoglalásának tervéről. Kijelenti, hogy Huszár nyilatkozatára „nem reflektál", (bár pontosan *ezt* teszi); ő nem akarja „személyes térre vinni ezt az elvi kérdést", és nincs kifogása Huszár további miniszterelnöksége ellen. Megjegyzi azonban: „Sir George Clerkkel én csak abban állapodtam meg, hogy ha a koncentráció megszűnik, a hatalom énreám száll vissza." (Ez válasz a hadparancsra.) Most már csak azt tartja sürgősnek, hogy „a két megüresedő miniszteri székbe — Peyerébe, amely már üres, és Bárczyéba, amely üresedés előtt áll —

[5] Pesti Napló. 1920. jan. 31.

a keresztény blokk két pártjának képviselői kerüljenek, de még „a nemzetgyűlés összeülése előtt."[6]

A gyors kormányváltozás terve megbukott, Horthy megbuktatta. A KNEP vezérkara előállt egy másik tervvel is, amelynek megvalósítását annál sürgetőbbnek tartotta, minél világosabbá vált, hogy a pótválasztások eredménye következtében a Kisgazdapárté lett a parlamenti többség. E terv: a „keresztény blokk" két pártjának a *fúziója*. Napokig folyt a vita és alkudozás. A KNEP fúziót akar, a Kisgazdapárt azonban nem fúziót, hanem a két párt koalíciós kormányzását s a kormányban többséget akar.

A Nemzeti Ujság február 11-i száma közli, hogy a KNEP vezetői a Rubinek-féle Földműves Párttal már 1919 októberében folytattak fúziós tárgyalást, elvben meg is egyeztek, de a megvalósítást célszerűbbnek találták későbbre halasztani. Az erről szóló megállapodást október 17-én írta alá többek között Friedrich, Haller, Pekár, Huszár, Teleki, Rubinek, Sokorópátkai Szabó István. A Földműves Párt azonban előbb a Nagyatádi-féle Kisgazdapárttal egyesült. Most a KNEP időszerűnek és sürgősnek tartja a fúziót az egyesített Kisgazdapárttal. A február 11-i „emlékeztető" cikk közli, hogy a KNEP „ma is azon a régi álláspontón van, hogy a keresztény nemzeti programot valló magyar pártoknak egységes kormányzópárttá kell tömörülniök."[7] A KNEP vezérek arra is kísérletet tettek, hogy ha a fúzió nem megy, akkor elszakítják a Kisgazdapárt egy részét, és azzal a résszel egyesülve teremtik meg saját parlamenti többségüket.

Rubinekék visszautasították a fúziót. Bizonyos, hogy ebben az EKSz horthysta vezérkarának a tevékenysége is szerepet játszott; tudjuk, hogy Sréter István, Gömbös Gyula „kisgazda" képviselők vezérletével többen tevékenykedtek Rubinekék pártjában. A fővezérség és maga Horthy azonban egyéb módon manőverezett. Miközben a Friedrich—Haller-féle KNEP vezérkar a Kisgazdapárttal vagy legalábbis a Kisgazdapárt egy részével való fúziót, utóbbi esetben a Kisgazdapárt kettészakítását szorgalmazta, — támadás indult Friedrich ellen a Tisza-gyilkosságban való részvétel vádjával.

[6] Pesti Napló. 1920. jan. 31.
[7] Nemzeti Ujság. 1920. febr. 11.

Friedrich ellen már folyt ilyen sajtókampány 1919 novemberében is, amikor vonakodott átadni a miniszterelnöki széket és elfogadni a koncentrációs kormányt. De azt a kampányt akkor — legalábbis részben — a liberális körök szorgalmazták. Aztán Friedrich átadta a miniszterelnöki tárcát, hadügyminiszter lett, s a kampány abbamaradt. A második kampány 1920 február elején indult. Emögött már ott állt a fővezérség. Prónay Pál közli Naplójegyzeteiben, hogy „az első hírt Friedrichnek a Tisza-gyilkosságban való kompromittáltságáról magától Horthy szájából hallottam, még a télen, mint nagy titkot."[8] Feltételezi, hogy Huszár Károlynak a keze is benne van a Friedrich elleni gyanú felelevenítésében.

Február elején Tisza István unokahúga, Almássy Denise grófnő, Ulain Ferenc, a hírhedt fajvédő ügyvéd, a Tisza-család jogi képviselője útján beadvánnyal fordult a kormányhoz. Követelte, hogy Friedrich mondjon le, mert a Tisza-gyilkosságban bűnrészes, és miniszterségé akadályozza a nyomozást, meggátolja az ügy kiderítését. Február 4-én a Szózat című fajvédő lap — melynek főszerkesztője ugyancsak dr. Ulain — ezt a beadványt leközölte, mégpedig Ulainnak Friedrich ellen írt élesen támadó cikkével együtt. Prónay szerint a grófnőt a beadvány megírására „gróf Károlyi Imre, aztán a kormányzó környezetének befolyása kényszerítette".[9] (Horthy ekkor persze még csak kormányzó-jelölt.) A Friedrich elleni támadás egyben Beniczky ellen is irányult, akit a nyomozás nem megfelelő irányításával vádolnak.

Friedrich másnap nyilatkozik a lapokban. Egyebek mellett kijelenti: „Érdemileg nem nyilatkozom a sajtó nyilvánossága számára, mert a cenzúra úgysem engedné közölni. Beniczky úr itt van mellettem, neki is az a véleménye, hogy nincs értelme semmiféle nyilatkozatnak, mert az úgysem jelenhetik meg a lapokban . . . Ez orvtámadás és nem fair küzdelem. Szívesen harcolok szemtől-szembe nyílt támadóval, de ha kezeimet gúzsba kötik és tőrrel támadnak nekem, s még védekezni sem engednek, akkor ez nem más, mint csúnya, piszkos manőver. Tudom, kik állnak a dolgok mögött, tudom, honnan indul ki a hajsza. Már nyolc nappal ezelőtt figyelmeztettek, hogy a támadás jönni fog." Közli még, hogy „lemondásról szó sem lehet".[10]

[8] Prónay Naplója. II. k. 353. old.
[9] Ugyanott.
[10] Pesti Hírlap. 1920. febr. 5.

Vajon miféle erő és hatalom az, amely a *hadügyminiszter* és a *belügyminiszter* által az ügy érdemére vonatkozóan fontosnak tartott mondanivalónak a sajtóban való közlését a cenzúra útján megakadályozhatja? Ilyen erő és hatalom csak *egy* van Budapesten: *a fővezérség*, amelynek parancsa vagy éppen a bosszújától való félelem jelentősebb, mint a kormány hadügy- és belügyminiszterének hatalma együttvéve. Mert *a fővezérség katonai diktatúrájával szemben* a belügyminiszter és a hadügyminiszter együttvéve sem meri és tudja felvenni *a nyilvánosság előtt* a harcot. Így a „keresztény és nemzeti" Friedrich és Beniczky csak célozgatni tud a sajtóban a „keresztény és nemzeti" Horthy Miklósra, aki ellenfelét előbb „gúzsba köti", majd „tőrrel támad" rá és még védekezni sem engedi.

A KNEP politikai hajszának nyilvánította a vezére elleni támadást, és visszautasította a lemondására vonatkozó követelést. Közben egyik csoport Friedrich mellett, a másik csoport Huszár mellett tüntet. Huszár felszólítja a tüntetés rendezőit; hagyjanak fel ezzel, mert „az egységet fenyegetik". E tüntetők „nem tudják, de most vegyék tudomásul, hogy vulkánon állnak".[11] Később ismét nyilatkozik, s kijelenti: „e pillanatban Friedrich István ellen semmiféle bírói megtorló eljárásnak helye nincs . . . e pillanatban semmi szükség nincs a kabinetkérdés felvetésére."[12] Huszár ügyeskedik, s amikor a KNEP még kiáll vezére mellett, ő „e pillanatban" nem sürgeti Friedrich távozását. Nyilván tudja azonban, hogy a pillanat — közeledik.

Rubinek Gyula viszont már a február 5-i lapokban kijelenti, hogy Friedrich helyében ő lemondana, és a bíróságnak „szabad kezet" adna; közli, hogy a minisztertanácson is ezt az álláspontot fogja képviselni.[13]

A minisztertanács a lemondásra vonatkozó követelést mégis elutasította, s Friedrich még néhány hétig miniszter marad.

Eközben azonban folyt már a nyilvános propaganda is Horthy kormányzóvá választása érdekében. Február 1-én Szombathelyen gyűlést rendeztek, s ott Horthy kormányzóvá választását követelő javaslatot fogadtattak el. Február 3-án Somogy megyében gróf Hoyos Miksa javaslatára fogadnak el hasonló határozatot. Február 7-én Dombóváron őrgróf Pallavicini György közreműködésével szerveznek ugyancsak ilyen jellegű „közvéle-

[11] Ugyanott. 1920. febr. 5.
[12] Ugyanott. 1920. febr. 6.
[13] Ugyanott. 1920. febr. 5.

mény megnyilvánulást". A következő napokban más városokban is működésbe léptek a katonai parancsnokságok és mindazok, akik nagy gondot fordítottak arra, hogy a hadsereg felett rendelkező Horthyval kiegyezzenek, vele jó kapcsolatban legyenek.

Az államforma kérdésével kapcsolatban az országgyűlés összes pártjai megegyeztek: valamennyien — beleértve a polgári ellenzéket is — a királyság intézményét kívánták. De a Habsburg-párti földbirtokosok a királysághoz királyt is akartak, mégpedig IV. Károly személyében. Miután az antant ezt egyelőre nem engedélyezte, átmenetileg valamelyik Habsburg főherceg „nádorrá" vagy „kormányzóvá" választásával remélték a Habsburg-uralom tényleges visszaállítását Magyarországon biztosítani. Az antant azonban — elsősorban Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia tiltakozása miatt — ehhez sem járult hozzá. Az angol kormány budapesti megbízottja közölte Huszárral, hogy kormánya „még fenntartja a már előzetesen kifejtett ellenvetéseket a Habsburg-ház bármelyik tagjának akár királlyá történendő, akár nádorrá vagy akár bármilyen más címen leendő megválasztásával szemben", de nincs kifogása azellen, hogy az államfői méltóságra „valamelyik kiváló magyar megválasztassék", mégpedig a parlament által hozandó „újabb módosított alkotmányi rendelkezések értelmében." Hasonló módon lépett közbe a francia kormány is. Huszár és Somssich február 5-én közölte az antant álláspontját a minisztertanáccsal, mely ezt nehéz szívvel, de tudomásul vette.[14]

Az antant beavatkozása kedvezett Horthy aspirációinak, hogy ő legyen az a „kiváló magyar", akit az ellenforradalom parlamentje államfőnek választ meg. Horthy ravaszul nyitva hagyta a legitimista nagybirtokosok reményei előtt azt a lehetőséget, hogy így később sor kerülhet a Habsburgok visszahozatalára. Ugyanekkor bizonyos mértékben sikerült neki megnyergelnie — elsősorban a Kisgazdapárt útján — a Habsburg-ellenesség hagyományait is, annak érdekében, hogy önmagát az ellenforradalmi parlamenttel kormányzóvá választassa. Fő ereje azonban mégiscsak a hadsereg, amelyet az összes ellenforradalmi osztályok dédelgettek mint fő oltalmazójukat. Gratz Gusztáv is azt írja Horthy hadseregéről, hogy „ez volt az egyet-

[14] O. L. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. (A továbbiakban MT. jkv.) 1920. február 5. —.— *(258.)*

len szilárd pont abban az általános zűrzavarban, amely akkor a magyar politikai életet (értsd — az ellenforradalom politikai helyzetét. — *N. D.)* jellemezte."[15]

A február 13-i minisztertanács tárgyalta azokat az „alkotmánymódosító" rendelkezéseket, amelyeket az angol kormány képviselője mint szükségeseket említett meg. Ellentét támadt a kormány tagjai között abban a kérdésben, hogy tudomásul vegyék-e IV. Károly exkirálynak a trónról való 1918. novemberi lemondását, vagy pedig nemlétezőnek tekintsék az eckartsaui lemondó-levelet. Friedrich, Beniczky, gróf Somssich, Bárczy a trónról való lemondás tudomásulvétele ellen, míg Rubinek, Sokorópátkai Szabó István és Nagyatádi Szabó István a trónról való lemondás tudomásulvétele mellett foglalt állást. Rubinek hangsúlyozta, hogy „az ország többségének mai hangulata . . . nem akar tudni Károly király visszajöveteléről." Bleyer „nem ragaszkodott" a Habsburgokhoz, de hajlandó volt elfogadni őket. Végül is a minisztertanács többsége úgy határozott, hogy Habsburg Károlynak a trónról való lemondását az alkotmánymódosító javaslatban nem állapítják meg, csupán azt szögezik le, hogy a királyi hatalom gyakorlása „szünetel", s ezért az államfői teendő ideiglenes gyakorlására kormányzót választanak.[16] Így is fogadták el néhány nap múlva a törvényjavaslatot.

A törvényjavaslat elkészítését azonban a fővezér menet közben személyesen ellenőrizte. E munkában Rassay Károly mint igazságügyi államtitkár, szintén részt vett minisztériuma képviseletében. Hátrahagyott visszaemlékezésében elmondja, hogy a törvénytervezetet „a fővezér főhadiszállásáról irányított és Horthy megválasztását követelő propaganda" közepette készült. „Az 1920 : I. tc. javaslatát — írja Rassay — a pártok megbízottai több értekezleten tárgyalták. A munkálatokról állandóan informálni kellett a fővezérséget. Ezt a feladatot a kormány Beniczky belügyminiszterre bízta, aki Horthynak a belügyminisztériumban személyesen mutatta be a tervezetet. Horthy ezeknél a tájékoztatásoknál már mint leendő kormányzó fejezte ki nemcsak véleményét, hanem kívánságait is. Mint a javaslat előkészítésével foglalkozó igazságügyminisztérium államtitkára,

[15] *Gratz Gusztáv :* A forradalmak kora. Budapest, 1935. 251. old.
[16] O. L. MT. jkv. 1920. febr. 13. —.— *(259—261.)*

8. Hatalmas tömegdemonstráció a Horthy-rendszer ellen Somogyi Béla temetésén. (1920. február 22.)

állandó érintkezésben álltam Beniczkyvel."[17] (Egyébként Beniczky is, Rassay is ebben az időben a KNEP tagjai.)

A kormány többsége és Horthy között abban a kérdésben maradt nézeteltérés: megkapja-e az ideiglenes államfő a *parlament elnapolásának* és *feloszlatásának* jogát, és a parlament által elfogadott törvények *visszaküldésének* a királyt megillető jogát, azt, hogy újratárgyalás és új határozathozatal követelésével visszaküldhesse az elfogadott törvényjavaslatokat, vagy pedig köteles-e az ideiglenes államfő e kérdésekben alávetni magát a parlament határozatainak. A nézeteltérés fennmaradt egészen a kormányzóválasztás napjáig.

Horthy az államfői hatalommal együtt a hadsereg legfőbb parancsnokának a hatalmát meg akarta tartani, és nem is adta ki a kezéből. A *katonai hatalom* megőrzése mellett most *politikai teljhatalmat is* követelt. A legitimistákat ez aggasztotta. Egy részük megpróbált Horthy jelöltségével szemben Apponyi jelöltségének utat nyitni. Horthy ezt mindenekelőtt katonai erővel akadályozta meg, de politikai taktikával is élt. Rassay fent idézett visszaemlékezéseiben említi, hogy ezekben az időkben a különböző fogadásokon „órák hosszat félrevonulva tanácskozott Andrássyval, Rakovszkyval, Sigrayval, Pallavicinivel, Gratz Gusztávval. Ők benne látták a restauráció biztosítékát. Ők voltak politikai tanácsadói."[18] Azonban olyan nagyon nem bízhattak a fővezér Habsburg-hűségében, ha az államfői székben mégis Apponyit látták volna szívesen.

Somogyi és Bacsó meggyilkolása. A kormányzóválasztás

Miközben a „keresztény blokk" pártjaiban folyt a viaskodás, s a liberális ellenzék, valamint a szociáldemokrata pártvezetőség várta ennek kimenetelét — a fővezérség egyik budapesti különítménye, az Ostenburg-különítmény néhány tisztje meggyilkolta Somogyi Bélát, a Népszava szerkesztőjét, és Bacsó Bélát, a lap egyik munkatársát. E gaztett február 17-én történt. Egy nappal azután, hogy összeült a nemzetgyűlés, s ott Huszár

[17] O. L. R. szekció. 226/1289 — Rassay Károly ebben a feljegyzésében Horthy már említett Emlékiratainhoz fűz megjegyzéseket, amelyekben saját szerepéről, főleg a „kényes ügyekben" hallgat, vagy szépíti azt, de számos figyelemre méltó *tényt* közöl, vagy saját tapasztalata, vagy másoktól nyert értesülései alapján.

[18] Ugyanott.

Károly és társai egymással versengve mocskolták a kommunizmust meg a szociáldemokráciát. Huszár Károly kirohant a szakszervezetek ellen is, mert ott terjesztették a forradalmi szellemet; hivatkozott Garbainak korábban tett ilyen megállapítására, s kijelentette, hogy ebből „a konzekvenciákat a nemzetgyűlésnek le kell vonnia".[19] Folytatódott tehát az együttes uszítás a kommunizmus és a szociáldemokrácia ellen, egyben a szakszervezetek ellen. Folytatódtak a liberálisok elleni támadások is, mint akik szintén „felelősek" a monarchia összeomlásáért és mindenért, ami utána következett. Folytatódtak a gyilkosságok is, melyeknek következő áldozatai Somogyi Béla és Bacsó Béla voltak.

Somogyi Béla szemben állt a kommunizmussal. A Tanácsköztársaság kikiáltása idején kivált a Népszava szerkesztőségéből. Az ellenforradalom felülkerekedése után előbb a „Szociáldemokrata röpiratok", azután a Népszava szerkesztője lett. Kommunistaellenessége változatlan maradt, még nyíltabbá vált. De fellépett a fehérterror ellen. Horthyék budapesti bevonulása előtt — október 4-én — közölte a Népszavában a megszökött siófoki foglár, Hayden vallomását a szörnyű siófoki kegyetlenségekről és gyilkosságokról. Részletesen ismertette a Héjjas-különítmény kecskeméti és Kecskemét környéki vérengzéseit, felhasználva azt a lehetőséget, amit az antantbizottság ottani vizsgálata nyújtott. Nyilván része volt abban, hogy az internálási rendelet ellen a Népszava kezdetben határozottan tiltakozott.

Somogyi Béla meggyilkolása osztatlan felháborodást váltott ki a szocialisták és a kommunisták között egyaránt, de megütközést keltett polgári liberális körökben, sőt még a keresztény blokk táborának egy részében is.

1920. február 22-én helyezték el Somogyi hamvait a Kerepesi temetőben. Kommunistaellenes volta dacára, temetésére az általa is szidalmazott kommunisták a szocialista munkásokkal vállvetve szervezték a tömegek felvonulását. Ez a temetés *a budapesti munkásság hatalmas politikai demonstrációjává* változott, amelyen százezrek fejezték ki tiltakozásukat az ellenforradalmi rendszer ellen, és bélyegezték meg terror-különítményeinek garázdálkodásait.

A gyászmenet a Thököly úti Vasmunkás Otthonból indult, a különböző szakszervezetek oszlopai és a csatlakozó lakosság

[19] Pesti Hírlap. 1920. febr. 17.

ezreinek a részvételével. A Pesti Hirlap közlése szerint is „a Thököly úttól a Baross térig állt fel a sokaság, várva a temetési menet megindulását". „A Kerepesi úti temető bejáratánál lovasrendőrök tartották fenn a rendet. A temetőben ekkor már valósággal feketéllett az odaözönlött emberek sokasága."[20] A temetésen Vanczák János búcsúztatta Somogyi Bélát.

A Somogyi Béla temetése alkalmával szervezett hatalmas demonstráció politikai és morális ereje arra szorította Horthyt, hogy magához hivassa a szociáldemokrata párt vezetőségének két tagját, Miakits Ferencet és Farkas Istvánt, akiknek „kifejezte részvétét a veszteség miatt", és megígérte, hogy „minden erejével azon lesz, hogy a bűnösöket kinyomozzák . . . Végül felkérte a fővezér a pártvezetőség tagjait, hogy nyugtassák meg a szervezett munkásságot." — Legalábbis ezt közli a Pesti Hirlap.[21] A Népszava azonban nem ad hírt Miakitsnak és Farkasnak erről a Horthynál tett látogatásáról, de nem is cáfolja meg.

Ezt a gyilkosságot Horthy személyesen már korábban sürgette. A végrehajtás azonban nem volt eléggé „szakszerű", ami a kormányzóválasztás előtti időben politikailag kellemetlen volt a fővezér és társai számára. A meggyilkoltak tetemeit Dunakeszinél a Dunába vetették, de a víz kidobta, és megtalálták őket. A tetteseket Beniczky igen gyorsan kinyomoztatta, ami nyugtalanságot keltett a fővezérségen.

Horthy sürgősen magához rendelte Prónayt és Ostenburgot — akik korábban vetélkedtek, hogy Somogyit melyikük különítménye tegye el láb alól. Prónay megírja Naplójegyzeteiben, hogy a fővezérségen előbb Horthy első szárnysegédjével, Magasházyval beszélt. „Magasházy nekem támadt — írja —: „hát már megint mit csináltatok? — Miért?, kérdeztem én. Hát Somogyit és Bacsót ki dobta a Dunába? Mit tudom én, mi közöm nekem hozzájuk, te mondtad, még nem is olyan régen, itt ebben a szobában, mások előtt: ezeket kell eltenni elsősorban láb alól — tehát neked jobban kell tudni, hogy kit bíztatok meg ezzel a feladattal. — Dehát nem így, az isten szerelméért, — fakadt ki Magasházy majdnem sírva — ilyen ügyetlenül. A marhák, ahelyett, hogy a vízbe dobják a holttestüket — mint a húsvéti tojásokat letették őket a Duna partjára. Azután ... mindenféle nyomokat hagytak hátra." Prónay megjegyezte,

[20] Pesti Hírlap. 1920. febr. 24.
[21] Ugyanott.

hogy „ezeknek a húsvéti tojásoknak a fővezér is örülni fog, titokban, hogy régi óhaja teljesült". Magasházyval folyt diskurzusa megszakadt, mert behívatta a fővezér. Horthy „a kezeit tördelte. Miért éppen most kellett ennek megtörténnie, pont a kormányzóválasztás előtt." Prónay megjegyezte, hogy Somogyi láb alól való eltevését a fővezér és „egész környezete már régen kívánta. Most pedig, amikor megtörtént végre — szemrehányást kapunk? Ja, dehát nem így, hanem amúgy kellett volna csinálni, fakadt ki újra Horthyból." Prónay egyébként közli, hogy az utána érkező Ostenburg megmondta neki: ők hajtották végre a gyilkosságot.

Miután Beniczkyék kinyomozták a tetteseket, a fővezérség „látván a bajt, mely rájuk nézve is következhetik — Rantzenberger Jenő vk. szds. és Magasházy László szd. útján a katonai nyomozást megindították, amely azután elég balkezesen iparkodott a dolgot mellékvágányra terelni."[22] A „katonai nyomozás elrendelése" azt jelentette, hogy a fővezérség kivette az ügyet a budapesti rendőrnyomozók kezéből, és megtiltotta, hogy azzal ők tovább foglalkozzanak. Ugyanakkor a fővezérség *nyilatkozott* is: „A fővezérnek eltökélt szándéka, hogy a tetteseket, akár politikai, akár közönséges bűntényről van szó, személyre való tekintet nélkül az igazságszolgáltatás kezére juttatja."[23] Persze a fővezér sem önmagát, sem alvezéreit nem adta az igazságszolgáltatás kezére, sőt a gyilkosságot végrehajtó tisztek egyikét sem. A gyilkosokat egybefűző láncolatról egyetlen láncszemet sem tudtak, nem is mertek és nem is akartak leszakítani. Inkább megbízták az egyik EKSz-tag hadbírót a katonai „nyomozás" vezetésével, aki azután úgy elvezette, ahogyan kívánták.

A Somogyi—Bacsó gyilkosság tetteseit elrejtették, de hírüket elrejteni már nem tudták. Ez a tény, különösen pedig a hatalmas politikai tömegdemonstráció Somogyi Béla temetése alkalmából, még a KNEP-en belül is növelte az ellenállást Horthy kormányzóvá választásával szemben. A fővezérségnek a katonai fenyegetés eszközéhez kellett ismét nyúlnia. Erről tanúskodik Rassay Károly már említett feljegyzése, melyben a következőt olvashatjuk:

„A keresztény blokk mindkét pártjában idegenkedtek a fővezér kormányzóvá választásától. A Kisgazdapártban Rubinek

[22] Prónay Naplója. II. k. 278—280. old.
[23] Népszava. 1920. febr. 20.

szerelte le a Horthy megválasztása elleni állásfoglalást. A Kereszténypárt értekezletén maga Huszár Károly, a miniszterelnök vállalta a szerepet. Ezen az értekezleten magam is részt vettem. A párt Apponyi jelöléséhez ragaszkodott. Huszár Károly felolvasta Apponyi hozzáintézett levelét, amelyben arra való hivatkozással hárította el megválasztását, hogy semmiféle karhatalom nem áll rendelkezésére, mert azzal Horthy rendelkezik. Ezen az alapon ajánlotta, hogy a polgárháború elkerülése céljából a párt fogadja el Horthyt, mint kormányzót. De legyen tisztában azzal is, mit jelent egy katonának államfővé választása. Csak viharos tiltakozás után döntött a párt úgy, hogy Horthyra szavaz a választáson. A vitát Huszár kijelentése döntötte el: «Megértem a felháborodástokat, de vegyétek tudomásul, hogy ha holnap nem Horthyt választjátok kormányzóvá, szét fogják verni a nemzetgyűlést.» Ez döntötte el a kérdést."[24]

Ami Apponyi figyelmeztetését illeti, Horthy *katonai* mivoltáról, nyilvánvalóan nem arról volt csupán szó, hogy ő maga „katona", hanem arról, hogy *az egész katonai hatalommal rendelkezik*, sőt *a politikai teljhatalom* megszerzésére is tör, és attól sem riad vissza, hogy szétverje a nemzetgyűlést, ha diktátori akaratának nem veti alá magát. A nemzetgyűlés pedig engedelmeskedett . . . . . .

Ilyen körülmények között Horthynak nem volt nehéz önmagát „megválasztatni" az államfői tisztségre. 1920. március 1-én ment végbe ez a választás — de különböző incidensek történtek. A dolog azzal kezdődött, hogy az Ostenburg-különítmény csapatai körülvették az Országházat. A fővezérség ezt is szükségesnek találta, annak a munkának „befejezésül", amit a járási „hírtisztek" és „nemzetvédelmi járőrök" meg „községi bizalmasok" elkezdtek a „megfelelő", Horthyra szavazó képviselők megválasztásának biztosítása körül. Az Országháznak fegyveres csapatokkal való körülzárása „emlékeztető" is lehetett azok számára, akik képviselőjelöltségük idején ilyen kötelezettséget vállaltak. Főleg azonban világosan demonstrálta Horthy készségét az esetleg engedetlen nemzetgyűlés szétverésére, amit Huszár Károly előző napon pártjának háborgó tagjaival közölt, és amivel őket „lecsillapította".

Horthyt a „nemzetgyűlés" — néhány csöndes ellenszavazat mellett — vita nélkül megválasztotta kormányzónak. 164 kép-

[24] O. L. R. szekció. 226/1289.

viselő közül 141 volt jelen, s közülük — titkos szavazás mellett — 10-en szavaztak Horthy ellen. (Ebből a tízből 7 szavazatot kapott Apponyi gróf). De még megoldatlan volt a „közjogi" nézeteltérés Horthy és a kormány között. Horthy addig nem volt hajlandó megjelenni az Országházban és letenni az esküt, míg el nem fogadják a kormányzói jogkör kiszélesítésére vonatkozó feltételeit. míg meg nem adják számára a parlament *elnapolásának* és *feloszlatásának* jogát. Az országgyűlés által elfogadott törvényeket illető *vétójogát*, illetve az új tárgyalás céljából való egyszeri visszaküldés jogát már akceptálták.

Miután tehát most Horthy vonakodott a Házban megjelenni, Rakovszky István házelnök, Huszár Károly miniszterelnök és még néhányan elmentek a fővezérhez a Gellért-szállóba. Itt folyt az alku, miközben a különítményesek által körülzárt Országházban együtt ült az „ünnepi ülés", és várta a kormányzót, az eskűre. Ezután a Gellértnél autóba szálltak, és az Országházhoz hajtottak: az odavezető útvonalat a Prónay-különítmény biztosította. Megérkeztek, de még a Parlamentben is folytatódott az alku. Horthy emlékiratai szerint ez a következőképpen végződött: „Rakovszky István, a nemzetgyűlés elnöke iróasztalhoz ült, tollatt ragadott és kijelentette: «Kérem, diktálja a feltételeit. A nemzetgyűlés teljesíteni fogja.» [25]Horthy diktált, a kormány behódolt.

A fegyveres tisztek eközben a parlamenti folyosókat, a melléklépcsőket is megszállva tartották, sőt Prónay és néhány társa fegyveresen — egyik-másik még kézigránáttal is felszerelve — az ülésterembe is behatolt, amikor Horthy odament, hogy a kormányzói eskűt letegye. A különítményfőnökök asszisztáltak ehhez az „ünnepi eskűtételhez."[26]

Az ellenforradalom vérengző különítményeinek fővezére, a magyar nép elvetemült hóhéra, a katonai hatalom mellé „törvényesen" megkapta a politikai teljhatalmat, amelyet egyébként ténylegesen már előbb megszerzett és gyakorolt is. Követeléseit a nemzetgyűlés teljesítette. A kormány kötelezte magát, hogy Horthy megkapja a házfeloszlatás jogát is; ez jogot adott neki arra is, hogy feloszlassa az őt „megválasztó" parlamentet. Nem járult hozzá, hogy ezt a jogot a parlament önmagának tartsa fenn. Neki volt szüksége erre, diktátori hatalma biztosítékául.

[25] Horthy Miklós: Emlékirataim. Buenos Aires. 1953. 125. old.

[26] O. L. Országyűlési levéltár. Az 1920—22-es nemzetgyűlés mentelmi biz. iratai. F. VIII. — 3—1. —.— *(261—263.)*

IX.

SIKERTELEN KISÉRLETEK AZ ELLENFORRADALOM POLITIKAI URALMÁNAK STABILIZÁLÁSÁRA

A szociáldemokrata pártvezetőség felkínálkozása Horthynak

1920. március 1-én nyilvánították Horthyt államfőnek. És a rákövetkező napon, március 2-án közölte a Népszava a pártvezetőség tagjának, a Népszava új szerkesztőjének, Vanczák Jánosnak hírhedt cikkét, amelyben a pártvezetőség nevében mély hódolatát fejezi ki a kormányzó „őfőméltóságának". Vanczák a hízelgésben oly mélyre süllyedt, hogy Horthyt, a fehérgárdista hóhérvezért mint újonnan megválasztott kormányzót Hunyadi János és Kossuth Lajos mellé állította! „A magyar nemzet ez idő szerinti képviselői — írja — az ország legmagasabb méltóságára emelték főméltóságodat, örökébe a magyar nemzeti történelem két kimagasló alakjának: Hunyadi Jánosnak és Kossuth Lajosnak. Az ezeréves Magyarország népének egy évezreden keresztül csak kétszer — és most — adatott meg a lehetősége annak, hogy az ország legfőbb méltóságát maga ruházhassa arra, akiben legjobban megbízhat és akire sorsát nyugodtan rábízhatja."

Elképesztő dolog, hogy a Népszava a terrorválasztásokkal összehozott „nemzetgyűlést", amelyből a Szociáldemokrata Párt képviselőit karhatalmi eszközökkel kizárták — s ezt Peyer és Miakits a kormányból való kiválásukat indokoló levelükben egyenesen meg is mondták — most a „magyar *nemzet*" képviselőinek nyilvánítja. Még elképesztőbb azonban az a *tudatosan hazug* kijelentés, hogy az államfői hatalmat „*Magyarország népe*" ruházta Horthyra, mint akiben „legjobban megbízhat, és akire sorsát nyugodtan rábízhatja". Undorító meggyalázása ez a meggyilkoltak ezrei emlékének, a börtönökben és internáló táborokban szenvedő tízezreknek, a megbotozott cselédeknek, az országból kiüldözötteknek. És ugyanaz a Vanczák írta ezt a március 2-i cikket, aki 10 nappal azelőtt a pártvezetőség nevében Somogyi Béla sírjánál a búcsúbeszédet tartotta! Vanczák — és mindazok, akiknek felhatalmazásából e cikket írta és közölte —

mitsem törődtek azzal, hogy ez a megalázkodás és hízelgés Horthy előtt: félrevezetése a szociáldemokrata munkásságnak. Nyilvánvalóan csak egy cél lebegett előttük: kiengesztelni az ellenforradalom vezető köreit, bizalmat és egy kissé szabadabb működési lehetőséget kérni tőlük. Talán azt tekinthetjük a munkások felé való pislogásnak, hogy a szolgai hódolat szavait ilyen felkínálkozás követi: ‚minden gerincességünk fenntartása mellett készségesen nyújtjuk oda kérges kezünket békülésre; főméltóságod bölcsességére bízzuk e kéz értékének vagy értéktelenségének elbírálását." Jóra bízták ennek az elbírálását! A szociáldemokrata pártvezetőségnek némi szerencséjére, a Szociáldemokrata Párt későbbi felkínálkozásának az elbírálása nem annyira Horthytól függött: azt inkább az ellenforradalmi hatalom objektív helyzete diktálta.

Azt a nagyerejű politikai tüntetést, amelyet a Somogyi Béla temetése alkalmával, a szocialisták és kommunisták vállvetett összefogásának erejével, a szervezett munkásság és a hozzá csatlakozó rokonszenvezők az ellenforradalmi kormányzat ellen rendeztek, a szociáldemokrata pártvezetőség — vagy legalábbis annak többsége — úgy vélte hasznosítani, hogy felajánlja a meggyötört munkásság „kérges kezét" — a nép gyötrőinek. A „gerincességüket fenntartó" pártvezérek képviseletében Miakits néhány nap múlva ismét kihallgatásra mehetett Horthyhoz, és előterjeszthette javaslatait. Ezekről egy feljegyzés maradt hátra, ezzel a címmel: „Kivonat főméltóságú Horthy kormányzó úrnak tett előterjesztéseinkből."

E kivonat szerint a szociáldemokrata pártvezetőség a belpolitikát illetően „a kormányalakítással szemben közönyös", bár „egy európai tekintélyű, esetleg pártonkívüli államférfiút tartana kívánatosabbnak. Külpolitikai tekintetben a párt nemzetközi összeköttetéseit kedvezőbb békefeltételek elérésére kívánják hasznosítani." Továbbá fegyelmezett, „nem politizáló" hadsereget, csendőrséget és rendőrséget kívánnak (mármint Horthytól), valamint a különítmények és karhatalmi alakulatok „beleolvasztását a hadseregbe, illetve a rendőrségbe vagy csendőrségbe".

Az előterjesztés készítői kifejezték készségüket, hogy nem óhajtanak a külföldi munkásságtól más támogatást, csak azt, ami a magyar uralkodó osztályok érdekeinek is kedvező: az antant magyarországi békediktátuma ellen „minden ország munkássága a saját kormányánál tiltakozzon". Az előterjesztés nem jelöli meg *konkréten*, hogy mi ellen tiltakozzanak. A szociál-

demokraták nyilván tudják, hogy a területi kérdésekben a magyar uralkodó osztályok fenntartják igényeiket Szlovákiára, Kárpát-Ukrajnára, Erdélyre, Horvát-Szlavóniára, Burgenlandra és más területre, amelynek csak viszonylag kis részén volt többségben a magyarajkú lakosság. A területi követelések konkrét megjelölésének a mellőzése csak azt jelenthette, hogy átveszik az uralkodó körök minden ilyen követelését. Viszont azt kívánni, hogy a cseh munkásság tiltakozzon a rokon nyelvű két nép, a cseh és a szlovák nép egy államban való egyesülése ellen — hiszen a „minden ország munkássága" jelenti a csehszlovák, a román, az osztrák és a jugoszláv munkásságot is —, az osztrák munkásság tiltakozzon a német többségű Burgenland Ausztriához csatolása ellen, a román munkásság tiltakozzon a román többségű Erdélynek Romániával való egyesítése ellen, vagy a szerb munkásság tiltakozzon az ellen, hogy Szerbia egyesüljön Horvátországgal és Szlavóniával — ostoba kívánság és szemfényvesztő felajánlás. Az ajánlkozás eme részében az a *lényeg*, hogy a szociáldemokrata pártvezetőség elhatárolja magát attól a nemzetközi munkásszolidaritástól, amit a fehérterror elleni küzdelemben a külföldi proletariátus — a kommunista és a szociáldemokrata munkásság egyaránt tanúsított a magyar proletariátus iránt Somogyi Béla meggyilkolása alkalmával is. Miakitsék vállalkoznak arra, hogy tompítsák a külföldi munkások tiltakozását a Horthy-uralom ellen, ha már leszerelni nem is tudják. Vállalják ezt — természetesen abban a reményben, hogy a párt tevékenységét bénító megszorítások enyhülnek.

A hadsereggel, csendőrséggel, rendőrséggel kapcsolatban az a fő kívánságuk, hogy a fegyveres alakulatok „a kormányhatóság intézkedéseit mindenkor végrehajtsák."[1] Miakitsnak ez a kívánsága a „keresztény blokk"" vezető csoportjainak szintén óhaja, hiszen a politikai hatalom stabilizálásának fontos feltétele. Miután az államfői hatalom a katonai diktátor kezébe került, s módja nyílt arra, hogy „törvényesen" ő nevezze ki a minisztertanács tagjait, a katonai és közigazgatási hatalom egységes irányításának a lehetősége megnövekedett. A különítmények *feloszlatását* nem követelték, nem merték Horthytól követelni, mert nyilván gondolták, hogy a kormányzó ennek

[1] PI. A. A. XVII. 1—1920/19. A irat teljes szövegét közli *Réti László* A Bethlen—Peyer paktum c. tanulmánya. Századok, 84. évf. 1950. 1—4. sz. 42—43. old.

hallatára rögtön kidobná őket. Viszont a különítmények és karhatalmi alakulatok *beolvasztása* a hadseregbe, csendőrségbe — olyan terv, amely a fővezérség elgondolásainak is megfelelt. Csak a fővezérség ezzel nem sietett. Még folyt a viaskodás — a hadseregen belül is — a karlisták és „szabad királyválasztók" között, s Horthyék még nem mondtak le e külön alakulatokról. Emellett nyitott kérdés volt még, hogy a békeszerződés hogyan rendelkezik a hadsereg létszámát illetően. Talán ez is egyik oka annak, hogy Horthyék nem siettek a tiszti különítmények beolvasztásával.

A Népszava március 2-i cikke nagy felháborodást keltett a munkásság körében. Két nap múlva, március 4-én a lap vezércikkében próbál magyarázkodni és megnyugtatni az embereket. Ezt a cikket is Vanczák írta. Megemlíti, hogy a 2-i cikk „érthető feltűnést keltett nemcsak politikai ellenfeleink, de elvtársaink körében is. Ezen nem csodálkozunk, mert hiszen az az elbírálás, amelyben eddig a Magyarországi Szociáldemokrata Párt részesült, egyáltalán nem vonhatta maga után azt, hogy mi a békülékenységnek ilyen húrjait pendítsük meg, különösen a ránk mért legutóbbi súlyos csapás után, amelynek két legértékesebb emberünk esett áldozatul .... Mégis kénytelenek vagyunk kijelenteni, hogy a mi álláspontunk őszinte és becsületes." Vanczák a felkínálkozás indokául azt hozza fel: „a pártérdeknél magasabb érdek a közérdek." Ilyen és hasonló hangzatos frázisokkal igyekezett elködösíteni a tényt: *a munkásság és az egész nép érdekeit áldozták fel* az ellenforradalmi hatalom „közérdekének" vértengerben úszó oltárán. És tették ezt úgynevezett „pártérdekből"; azt gondolva, hogy a Szociáldemkokrata Párt legalitását *az uralkodó osztályok* és Horthy bizalmának a megnyerése biztosítja.

Valamiféle megnyugtatás céljából Vanczák azt is megjegyzi, hogy bármilyen fonák is a felkínálkozás, a párt tagjai és hívei „el tudnak igazodni még a pokol fenekén is, el tudnak igazodni itt is". Ez csak úgy értelmezhető, hogy bizonyára megértik: csak *taktikai* lépésről van szó, amiről nem lehet a lapban nyíltan írni.

Eközben folyt a nagy kötélhúzás az új kormány összetétele és legfontosabb teendői kérdésében. Horthy a március 6-i lapokban kiáltványt tétetett közzé, amelyben kijelenti — „Egyformán gátat kívánok vetni mindenféle túlzásnak, a kíméletlen érvényesülési vágyaknak, a pártszenvedély elfajulásai-

nak, az osztályharcra való uszításnak és a termelést bénító izgatásoknak."[2]

Horthy kirohanása az osztályharcra való uszítás ellen, „kormányzói" proklamálása a munkásság és szegényparasztság kíméletlen gúzsbakötésének, és egyben válasz-féle Vanczákék felajánlkozására is: a szociáldemokrata pártvezetőségtől azt követeli, hogy *biztosítsa a szervezett munkásság behódolását*, mert enélkül a szociáldemokrata pártvezetőség behódolása Horthyéknak keveset jelentett.

Horthy azonban a „keresztény blokk" pártjaiban dúló „kiméletlen érvényesülési vágy"-nak is gátat akar vetni, miután ő *a saját érvényesülési vágyát*, mindenen keresztül gázolva érvényre juttatta. Viszont hallgat a *különítményekben és karhatalmi alakulatainak tisztjei* között dúló érvényesülési vágyról, amelyet bestiális gyilkosságok, rablások, fegyveres zsarolások tettek hírhedtté ország-világ előtt.

A Simonyi—Semadam- kormány megalakulása. A szociáldemokrata pártvezetőség felkínálkozása az új kormánynak

Az új kormány *megalakítása* és *teendői* ügyében két hétig folytak a tárgyalások. Horthy tárgyalt csaknem valamennyi miniszterrel s a különféle pártok vezetőivel — még Vanczákot is elhívta, — meg a legjelentősebb „pártonkívüli" politikusokkal. Magához kérette tanácskozásra Hegedűs Lorántot, a TÉBE elnökét, úgyszintén Csernoch János hercegprímást, Petri Elek református püspököt, Raffay Sándor evangélikus püspököt is. Miniszterelnökjelölt volt több is: Huszár Károly és Haller István a KNEP-ből, Rubinek a Kisgazdapártból. Javasolták olyan tekintélyes „pártonkívüli" politikusok kinevezését is, mint Apponyi gróf vagy Andrássy gróf.

Közben feleleventették a „keresztény blokk" két pártja fúziójának a tervét is, hogy ilyen módon vessenek gátat a pártszenvedélyeknek. E kísérlet egyik jellemző momentuma a Kisgazdapártból még a februári fúziós kísérlet meghiúsulása alkalmával kilépett Pallavicini őrgróf és tíz kisgazdapárti képviselő — köztük Putnoki Móric, Hír György, Horthy Jenő — nyílt levele a két párt elnökségéhez az egységes kormányzó párt meg-

[2] Pesti Hírlap. 1920. márc. 20.

alakításáról. Levelükben kijelentik: „A becsületes fuzió előkészítésére minden egyéni érdektől mentesen felhívjuk hasonló gondolkodású képviselőtársainkat a Keresztény Nemzeti Kisgazda- és Földművespárt megalakítására."[3] Egyéni érdektől mentesen ezek persze semmit sem csináltak, de azok sem, akiknek a csatlakozásában reménykedtek.

A KNEP vezérkara ezt a 10 tagú (majd 11-re szaporodó) csoportot egészében a Kisgazdapártból kíváltnak tekintette, és a javaslatot üdvözölte, mondván, hogy most már a számszerű fölény a „kisgazda-disszidensekkel" kibővülő új párté lesz, amelynek Pallaviciniék új nevet is javasoltak. Ez a 11 fő már biztosítja számukra a parlamenti többséget, tehát a nagyobb részt a kormányhatalomból.

Rubinekék azonban elutasították a javaslatot. Hangsúlyozták, hogy a tiszántúli kiegészítő választások úgyis az ő parlamenti többségüket eredményezik, ők tudnak várni, nekik nem sürgős. Rubinek a kormányzóhoz fordult. Előterjesztésében helytelenítí azokat a törekvéseket, amelyek arra irányulnak, hogy a Kisgazdapárt egy részének elszakítása útján teremtsenek többségi kormánypártot. Rubinekék szerint ez esetben biztosan egy új kisgazdapárt támad, „amely talán a demagógia fegyverével fog céljai felé törni".[4] Ez ugyan nem egészen „biztos", de az kétségtelen, hogy egy lefaragott és ellenzékbe szorított Nagyatádi-féle Kisgazdapárt léte új politikai rést jelentene az amúgy is ingatag ellenforradalmi rendszerben, mégpedig a tiszántúli választások megtartása előtt. Ez is politikai bonyodalmakat rejt magában, és egy ellenzékbe szorított Nagyatádi-párt erőszakos megsemmisítése sem történhet politikai nehézség nélkül. Rubinek álláspontját végül is honorálták, és egységes többségi kormányzópárt helyett a két párt blokkjának a kormányát alakították meg.

Putnokiék csoportjának többsége „meggondolta a dolgot", és bent maradt a Kisgazdapártban. Így kútba esett a KNEP vezérkar reménye a többségi párt megteremtésére. Ugyanekkor viszont folytatódtak a támadások Friedrich ellen; a KNEP-en belül is nyílt harc bontakozott ki a Huszár—Haller-csoport és a Friedrich—Ereky-csoport között. Nyilvánvalóvá vált, hogy Huszárék elhatárolják magukat Friedrichtől, és segítik az ellene

[3] Nemzeti Ujság. 1920. márc. 7.
[4] Pesti Hírlap. 1920. márc. 12.

folyó további, a Tisza-gyilkossággal kapcsolatos támadást. A KNEP-ben is éleződött a válság.

Horthy március 15-én nevezte ki az új kormányt, amelynek elnöke Simonyi-Semadam Sándor ügyvéd lett, aki 1901-től a gróf Zichy-féle Néppárt képviselője volt, majd a Tanácsköztársaság leverése után Huszár Károllyal együtt a KNEP-nél kötött ki. A „nemzetgyűlés" megalakulásakor a Ház alelnökévé választották. (Ezt az alelnöki széket miniszterelnökké való kinevezése után Szmrecsányi György, az ÉME elnöke kapta meg.)

Az új kormányban a KNEP megtartotta a miniszterelnöki, a belügyminiszteri, a közoktatásügyi miniszteri és a nemzeti kisebbségek miniszterének székét, és megkapta a népjóléti tárcát is. A hadügyminiszterit át kellett adniok Soós Károly addigi államtitkárnak, a fővezér első vezérkari főnökének. A Kisgazdapárt megtartotta korábbi tárcáit, és megkapta az igazságügyit. Külügyminiszterré Teleki Pál grófot nevezték ki, aki ekkor még a KNEP tagja. Kereskedelmi miniszterré — bizonyos huzavona után — kinevezték Emich Gusztávot, aki ekkor belépett a Kisgazdapártba, hogy „kisgazdapárti" miniszter legyen. Huszár távozott, úgyszintén Friedrich és Beniczky is. Teleki csak április végén tért haza a párizsi béketárgyalásokról, s addig Simonyi-Semadam vezette a külügyet is.

Bár Simonyi-Semadam a miniszterelnök, Teleki hazaérkezéséig a kormányon belül a fő politikai figura Rubinek Gyula, aki kezében tartotta — Nagyatádival szemben is — a Kisgazdapárt vezetését. Rubinekék — a KNEP-el szemben — a tiszántúli választások megtartását is sürgették, számítva a Kisgazdapárt várható parlamenti többségére.

A KNEP és a Kisgazdapárt közti éles harc közepette folytatódtak a Szociáldemokrata Párt felajánlkozási kísérletei. Emlékezhetünk rá, hogy januárban, a koncentrációs kormányból való kilépést követően a KNEP vezetőivel: Friedrichhel, Beniczkyvel tárgyaltak, amint ezt a Pekár lakásán tartott január 22-i megbeszélés jegyzőkönyve is mutatja. A helyzet azonban közben változott. A KNEP ugyan megtartotta vezető szerepét a kormányban, de legyöngülve; viszont partnere: a Rubinek— Nagyatádi párt megerősödött, és a tiszántúli kiegészítő választások a kisgazdapárti programmal szélhámoskodó politikusok számára nagyobb lehetőséget rejtegettek. A Szociáldemokrata Párt küldöttsége tehát most elsőnek Rubinek Gyulát kereste

fel javaslataival, mégpedig rögtön az új kormány hivatalba lépésekor: 1920. március 16-án.

A szociáldemokrata küldöttség tagjai: Farkas István, Preusz Mór és Miakits Ferenc. A tárgyalás folyamán Preusz hivatkozott arra, hogy a párt képviselői Horthynak már bejelentették: a Szociáldemokrata Párt „1. az integritás alapján áll; 2. a bolsevista törekvéseket minden erejével elfojtja; 3. felveszi a munkát és biztosítja a munkafegyelmet."

Az „integritás alapján állás" világossá teszi, hogy a pártvezetőség nemcsak a magyarlakta vagy többségében magyarlakta vidékek elszakítása ellen emel szót, hanem támogatja a magyar uralkodó osztályok soviniszta álláspontját és törekvését a korábbi nemzeti kisebbségek feletti magyar uralom erőszakos visszaállítására. Ez egyben az uralkodó körök új háborúra való készülődésének a támogatását is jelenti. A szociáldemokrata pártvezetőség így vélte javítani a Szociáldemokrata Párt helyzetét az ellenforradalom vérengző rendszerében. Ehhez kapcsolódik a pártvezetőség vagy legalábbis többségének készsége a kommunisták üldözésének támogatására, valamint a munkásság sztrájkmozgalmainak a leszerelésére. A kormány növeli az inflációt, a „mérsékelt" szociáldemokrata vezérek pedig vállalják a fokozódó drágaság nyomán keletkező bérsztrájkok leszerelését és mindennemű politikai sztrájk meggátlását.

A szociáldemokrata pártvezetőség küldöttsége és Rubinek tárgyalásának eredményét a jegyzőkönyv a következőképpen foglalja össze:

„1. a párt a nemzeti alapra helyezkedik, 2. részt vesz az ország konszolidálásában, 3. párttagjai között biztosítja a munkafegyelmet, 4. követeli az integritást a népszavazás elve alapján, 5. az osztályharcot ezidőszerint nem alkalmazza, 6. bekapcsolódik a politikai életbe, a tiszántúli választásokon pedig a Keresztény Országos Kisgazda és Földműves Párt hivatalos jelöltjét támogatja.

Ezzel szemben: 1. ezidőszerint nem vesz részt a kormányhatalomban és parlamenti képviseletben, 2. követeli a közszabadságok biztosítását, 3. a politikai üldözések megszüntetését, a bűnösök szigorú megbüntetését, 4. a nemzetgyűlésnek a béke ratifikálása és az alaptörvények lefektetése utáni feloszlatását, 5. az Országos Bér- és Egyeztető Bizottság sürgős felállítását, 6. az országos földműves-szövetséggel való kapcsolat megteremtését." (A „föld*művesszövetség*" nyilván elírás; föld*munkás-*

szövetségről, a földmunkás szakszervezetről van szó, melynek vezető szerve Szegeden volt, de sem a vezető szerv, sem a helyi szervezetek tevékenykedni nem tudtak.)

Az integritás elvével kapcsolatos „népszavazás"-elvét a párizsi béketárgyalásokra küldött kormánydelegáció kérte alkalmazni, kétségbe vonva azt, hogy a szlovákok, ukránok, románok vagy délszlávok valóban szabadulni akarnak a magyar földbirtokosok és bankok uralmától.

Miakits „kéri a politikai üldözések megszüntetését az egész vonalon azzal, hogy büntetőjogilag felelősségre vonakodókkal szemben pártja példás büntetések alkalmazását tartja szükségesnek." Meddig terjed „az egész vonal"? Az ellenforradalmi hatalom *büntetőjogi rendelkezéséig és törvényeiig*, amit Miakitsék tudomásul vesznek. Kérésük az, hogy a Szociáldemokrata Párt e *vonalon innen* legyen. A kommunistákat pedig üldözhetik tovább, „példás büntetések" alkalmazásával, sőt azt maguk módján segítik is.

Miakitsék külön szerv, a Bér és Egyeztető Bizottság felállítását javasolták a sztrájkok leszereléséhez. Ez a követelés a tőkések számára az adott helyzetben — amikor a pénzromlás miatt, a nagy munkanélküliség ellenére is állandó bérmozgalmakkal kellett számolniuk — elfogadható. (Persze, ha a tőkés bérdiktatúrát enélkül is érvényesíteni tudják, akkor nem sietnek vele.) A kialakuló fasiszta rendszer azonban foglalkozik e tervvel, mert megvalósítása alátámaszthatja a fasiszta állam „osztályfölöttiségéről" szóló propagandát. Rubinek tehát a javaslatot örömmel fogadta. „Átérzi annak rendkívül fontosságát — mondotta — és minden törekvéssel azon lesz", hogy „ennek a békéltető intézménynek sürgős felállítását" szorgalmazza. (A későbbiek folyamán bérviszályok esetére a sztrájkok intézményes megszüntetése céljából a Szociáldemokrata Párt állandó követelésévé vált a kötelező állami döntőbíróság, a fasiszta állam döntőbírósága.)

Rubineket nyilván megelégedéssel töltötte el a szociáldemokrata pártvezetőség javaslata, amely a tiszántúli választások szemponjtából is hasznosnak igérkezett, közvetlen politikai hasznot ígért a konkurrens KNEP-pel szemben.[5]

Négy nappal később a szociáldemokrata pártvezetőség küldöttsége — amely ez alkalommal Vanczákból, Miakitsból és

[5] PI. A. A. XXVII. 8/25. — A tárgyalásokra vonatkozólag is l. *Réti László* id. tanulmányát.

Farkasból állt — a miniszterelnököt keresi fel javaslataival. (Peyer ekkor nincs Magyarországon; röviddel azután, hogy miniszteri tárcájától megvált, Bécsbe utazott, és még nem tért vissza.) Tekintettel arra, hogy Simonyi-Semadam ekkor még a KNEP tagja, itt nem hangoztatják azt, hogy a tisztántúli kiegészítő választáson a *Kisgazdapártot* akarják támogatni. A tárgyalásról készült jegyzőkönyvben erről egyáltalán nincs szó. Alapvető javaslataikat azonban Vanczákék a miniszterelnöknek is előadták.

Vanczák az előadó. Visszaemlékezik a Szociáldemokrata Párt múltbeli áldásos tevékenységére, mentegetőzik a Tanácsköztársaság miatt, amelyet „rémuralom"-nak nevez, hasonlóan a többi ellenforradalmi politikusokhoz. Megállapítja, hogy a „rémuralom után . . . jött az új korszak, amelybe percek alatt bekapcsolódni nem lehetett" a velük szemben minduntalan megnyilatkozó „érthető ellenszenv" miatt. Közli, hogy éppen emiatt a képviselőválasztásokon „nem vettek részt hivatalosan, ha itt-ott akadtak résztvevők, azok egyéni szabad akaratukat követték e tekintetben. Azonban igen sokan voltak olyanok a vezetőségben és a párttagok között is, kik ezen passzivitást nem helyeselték. Vanczák bejelenti, hogy a Szociáldemokrata Párt részt akar venni a konszolidációban, kész felvenni a munkát a „közérdekért", bekapcsolódni a politikai életbe, elősegíteni „a nemzeti állam kiépítését". Ezzel szemben a párt:

„1. ezidőszerint nem kíván részt a kormányzati hatalomból és felelősségből,

2. ezidőszerint nem kívánja a parlamenti képviseletet pártja részére,

3. akkor lép újra politikai aktivitásba, ha a munkásság átcsoportosulása az új érzelemvilágba megtörténik,

4. követelik a munkásság politikai üldözésének megszüntetését,

5. az internálások revízióját vegyes bizottságok útján,

6. a büntetőjogilag mentesítetteknek szabadlábra helyezését,

7. a büntetőjogilag felelősségre vonandók szigorú megbüntetését,

8. a közszabadságok biztosítását és a szakszervezetek működésének lehetőségét."

Vanczák bejelenti, hogy tudomásuk szerint „60 000 ember van elfogva és internálva az ország különféle részein, politikai üldözés folytán. Sokakat egy-egy politikai kijelentésükért vittek el a családjuk köréből, vagy azért, mert valamely szövetkezeti

vagy egyéb társadalmi szervnek voltak tagjai, vagy bizalmi férfiai." Kéri, hogy „ha működhetik a Keresztény szociális munkások, valamint a Magyar munkások országos szakszervezete, úgy adassék meg a jog a Szociáldemokrata Párt szakszervezeteinek a működéséhez is."

Simonyi-Semadam tudomásul veszi Vanczák előterjesztését. Egy szóval sem cáfolja a börtönbe vetettek és internáltak Vanczák által említett 60 000-es létszámát! Hangoztatja, hogy ő a „megértés" híve, és örül a közeledési szándéknak. De megjegyzi; „Sajnos sokan azt mondják, hogy nem lehet megbízni a szociáldemokratákban, mert a hatalomhoz való közeledésük és a polgárság felé való kapcsolódásuk csak taktikázás." Ugyanakkor kijelenti, hogy „szívesen venné" a Szociáldemokrata Párt részvételét a parlamentben. A tiszántúli kiegészítő választásokon való esetleges részvételre ösztönzi-e, vagy csak képmutatóan azt akarja érzékeltetni, hogy nem tekinti különösebb szívességnek a Szociáldemokrata Párt választási passzivitását? — nem állapítható meg. Viszont Simonyi-Semadam a maga részéről is kifejezi a bizalmatlanságot a felkínálkozással szemben. „A közeledés jogosságához jelét kérem annak — mondja —, hogy az a munkásság részéről becsületesen történik és nemcsak azért, mert üldöztetésüket akarják megszüntetni."

Miakits siet ideológiai „bizonyságtétellel" is szolgálni. Kijelenti: „Elismerjük, hogy a marxizmus is revideálásra szorul. Az üzemeket ne vegye el az állam a magáncégektől, állítsák helyre és az állam vegye el tőlük a maga követeléseit." Miután a revizionisták már jóval hamarább „revideálták" a marxizmust, Miakits kijelentésének értelme — a revízió további folytatása. A konkrét magyar viszonyok között a nyílt ellenforradalmi diktatúrával való kiegyezés és együttműködés a cél, amelynek eléréséért készek „tovább fejleszteni" a revizionizmust. Miakits azonban panaszolja, hogy „a MÁV vasgyárban legutóbb 140 munkást bocsátottak el, mert nem akarnak belépni a keresztény szociális pártba. Az ilyen körülmények közbejötte miatt nincs szén Salgótarjánban." Majd újra kijelenti: „tovább-megyünk a sztrájkok elkerülésére" és e célból sürgeti az Országos Bér és Egyeztető Bizottság felállítását. Hangsúlyozza azt is, hogy a szociáldemokrata pártvezetőség „*ragaszkodik*" az ország „teljes ntegritásához".

Simonyi természetesen örömét is kifejezi a felkínálkozás alkalmából, és „felkéri a kiküldötteket arra, hogy vegyék revízió alá

szociális gondolataikat és ebben az irányban oktassák ki párttagjaikat és a munkástömegeket".[6]

A másnapi újságok hírt adtak róla, hogy a miniszterelnök fogadta Vanczákékat. A Nemzeti Ujság közli, hogy konkrét megállapodás nem született; azt is tudatja, hogy a keresztényszociális munkásszervezetek „nem szívesen látják a szociáldemokrata próbálkozást, melynek a célja az, hogy a vezetést újra ők vegyék át a munkásszervezetekben".[7]

A Magyar Munkáspárt elnevezésű nacionalista alakulás embereinek sem tetszik, hogy a kormány tagjai egyáltalán szóba állnak a Szociáldemokrata Párt képviselőivel. Viszont sem a keresztényszocialisták, sem a magyar munkáspártbeliek kísérletei nem tudták enyhíteni a munkásság alapvető tömegeinek mélységes felháborodását és szembenállását az ellenforradalmi uralommal, ami oly hatalmas erővel mutatkozott Somogyi Béla temetésén. Ennek az elemi erejű demonstrációnak hatása nyugtalansággal töltötte el a „keresztény blokk" politikusait, akik most bizonyos megkönnyebbüléssel fogadták a szociáldemokrata pártvezetőség szolgalelkű jelentkezését és készségét — természetesen bizonyos engedmények fejében — a munkásság megnyugtatására.

A Simonyi—Semadam- kormány s a kormányt alkotó két párt vezérkara tudomásul vette a szociáldemokrata pártvezetőség küldöttségének felkínálkozását, de még nem szánták el magukat arra, hogy ezt el is fogadják. Tárgyaltak Vanczákékkal, hatékonyabb bel- és külpolitikai szolgálatot követelve tőlük a kormány részére, úgyszintén további ideológiai behódolást is. Azonban ezután is törekedtek arra, hogy a kereszténységszocialista szakszervezetek vagy a Magyar Munkáspárt nevű alakulat segítségével mélyebben behatoljanak a munkásság alapvető tömegeibe, és közreműködésükkel felszámolják a munkás szakszervezeteket, és nélkülözhetővé tegyék vagy egészen likvidálják a Szociáldemokrata Pártot is.

A Simonyi—Semadam- kormány bemutatkozása és pénzügyi intézkedései

A Simonyi—Semadam- kormány március 17-én mutatkozott be a nemzetgyűlésben. Az új miniszterelnök közli, hogy kormányát

[6] PI. A. — A. XXVII. 8/28.
[7] Nemzeti Ujság. 1920. márc. 21.

a „pártok szövetségére" alapította, és a tiszántúli kiegészítő választásokat „az első lehetséges pillanatban" megtartják, de ha a román csapatok teljes kivonulása késne, akkor „csak ősszel kerülhet erre sor". Ő sem mulasztja el a Tanácsköztársaság gyalázását. Ennek során megállapítja: „a munkásosztálynak egy nagy része — talán 90 százaléka — megtévedt, téves utakon járt", és ezért „a vörös örvénybe jutottunk". Kijelenti, hogy ha a munkásság „lemond a marxizmusról, az osztályharc jelszaváról és szervezeteit nem harci szervezetekként akarja fenntartani, de jól felfogott magyar érdekei miatt", akkor „testvéreknek tekinti őket". E kijelentése természetesen válasz a szociáldemokrata pártvezetőség felkínálkozására, utalás a felajánlkozás elfogadásának ideológiai és politikai feltételeire.

Az ügyvéd miniszterelnök másfajta politikai célzással is megpróbálkozik. Részleteket olvas fel a Párizsban tartózkodó békedelegáció vezetőjének, gróf Apponyi Albertnek leveléből, amely a különítményes alakulatok és fajvédő szervezetek tényked̈éseinek külpolitikailag káros hatását húzza alá, és sürgeti ezek megszüntetését. A lapok tudósításai szerint Apponyi beszámol arról, hogy „a világsajtóban olyan hírek látnak napvilágot, hogy Magyarországon a jogrend nincs helyreállítva. Az általános hangulatnak az lett a kedvezőtlen befolyása, hogy az ország egyes területein, ahol a magyar békedelegáció népszavazást kér, a hangulat teljesen ellenünk fordult." Apponyi kéri a kormányt, „iparkodjék a belső konszolidációt és a törvények uralmát helyreállítani. *Ha ez nem történnék meg, a békedelegáció eredménytelensége miatt a felelősséget elhárítják magukról, sőt megfontolás tárgyává teszik, hogy megbízatásukban eljárhatnak-e ezentúl is?*" Simonyi—Semadam ehhez hozzáfűzi: „A zsidók elleni gyűlölet nem ér annyit, mint Magyarország épsége. Ez komoly intő szó, ezt én a zsebemben nem tarthattam."

Apponyi levele s az a tény, hogy Simonyi—Semadam ebből néhány részletet felolvasott, nagy műfelháborodást váltott ki a képviselők különböző csoportjai között. Apponyi levelét egyesek „zsidó manővernek" nyilvánítják, és megvádolják a miniszterelnököt, hogy ő „azonosítja magát" a levéllel. Simonyi—Semadamot a saját pártjabeli hangoskodó csoportok is támadták, versenyt kiabálva a konkurrens pártban levőkkel. Ennek következtében azután a miniszterelnök magyarázkodik: „*Távol van tőlem* — mondotta —, *hogy azokat a tényeket, vagy jobban mondva: feltevéseket, amelyeket gróf Apponyi Albert levele említ, igazoltam*

volna." Egy kis ügyvédi csűrés-csavarással bizonygatja, hogy ez tőle milyen távol áll. Kijelenti, „*Agent provokatőrök a Nemzeti Hadsereg álruhájában szerepelnek és kompromittálni akarják Magyarországot.*" Csak éppen arra nem ad választ, hogy ezeket az „agent provokatőröket" miért nem merik elfogni, miért engedik futni? De hát erre a parlamenti „nemzeti" felháborodásban részt vevők nem is kértek választ. A *parlamentben* ezzel az Apponyi levél kérdését elintézték. És természetes, hogy ez az elintézési mód megint csak nem növelte a horthysta Magyarország külföldi tekintélyét.

Simonyi—Semadam érinti „*az alkotmányos hadsereg*" kiépítésének a kérdését is. „Ma sajátságos állapot van — mondja, — amely sem nem béke, sem nem háború s ez mindenesetre nehézségeket okoz a hadsereg kiépítésére nézve. Természetes és kívánatos állapotnak tartom, ha a hadsereg egyedül a felelős hadügyminiszternek van alárendelve. Minden egyéb állapot és rendelkezés törvényellenes. *A fővezérség — mint az köztudomású — meg fog szünni.* Erre magának a kormányzónak a nyilatkozata a biztosíték." Tehát megvalósítható, mert Horthy hozzájárult. Később látni fogjuk, hogy milyen felemás volt ez a hozzájárulás.

Az új miniszterelnök szól még a rendőrség megerősítéséről, de nem szól a karhatalmi alakulatoknak a katonai parancsnokságok alól való kivételéről és beolvasztásáról a csendőrségbe és rendőrségbe. Ehhez a kormányzó úr őfőméltósága nyilván még semmilyen módon nem járult hozzá; a Hadügyminisztériumot megszálló fővezérségiek a csendőri és rendőri parancsnokságok átvételét még nem készítették kellően elő.

Simonyi—Semadam megemlíti a földreform kérdését is, szól a kisipar megsegítéséről is, és utal még néhány tennivalóra, de a legfontosabb, amit kiemel és amit a kormánynak a nemzetgyűléssel azonnal meg kell szavaztatnia — *a pénzügyi javaslatok.*

A pénzügyi programmal kapcsolatban Simonyi—Semadam kijelenti: „*Óriási áldozatokat fogunk a nemzettől kívánni.* Ma nem állhat meg az a régi jelszó: vitam et sanguinem, sed avenam non.[8] Ma szükség van az avenamra, a pénzre is. Most a pénzt is ide kell adnia."[9] Csakhogy a feudális, rendi Magyarország főurai megtagadhatták a pénzt császáruktól, de most a leigázott nép nem tudta megakadályozni a pénz elrablását.

[8] Életünket és vérünket igen, de zabot nem.

[9] Simonyi-Semadam Sándor bemutatkozó beszéde: Nemzeti Ujság. 1920. márc. 18. Kiemelések mindenütt az eredetiben.

Az ellenforradalmi kormányzat az infláció útján is károsította a népet. Bizonyos inflációcsökkentő rendszabályt 1919 szeptemberében foganatosítottak, amikor a Tanácsköztársaság által kibocsátott pénzjegyek értékét az Osztrák-Magyar Bank által kibocsátott pénzjegyek értékének 1/5-ére szállították le. Ez az ún. *fehérpénz* (csak egyik oldalán volt színnyomás, s a pénzjegyek hátsó oldala fehér volt: innen a „fehérpénz" elnevezése). Ez a rendszabály — mely a tanácsköztársasági bankjegyek értékének 4/5-ét semmisítette meg — majdnem kizárólag csak a munkásokat és más kisembereket érintett, mert elsősorban nekik volt fehérpénzük.

A kormány ugyanakkor növelte az Osztrák-Magyar Banktól átvett, úgynevezett *kékpénz* mennyiségét, amelynek összege 1920 márciusában elérte a 18 milliárdot. Ezenkívül a kormány Postatakarékpénztárral is kibocsáttatott pénzjegyet, azt hívták *postapénznek*. Háromfajta bankjegy volt tehát forgalomban: az Osztrák—Magyar Bank *kékpénze* (mely a Tanácsköztársaság idején is forgalomban maradt), a *fehérpénz*, amelyet az ellenforradalmi kormányzat leértékelt és az új *postapénz*.

Simonyi—Semadam bejelentése most a *kékpénz lebélyegzését* jelentette, amelyet olymódon hajtottak végre, hogy a lebélyegzendő összeg felét elvették, és csak 50%-át kapta vissza a tulajdonos.

A kékpénz felülbélyegzéséről szóló törvényjavaslatot Korányi pénzügyminiszter, a miniszterelnök bemutatkozó beszéde után, még ugyanazon az ülésen beterjesztette. Ezzel egyidejűleg, a törvényjavaslat elfogadását be sem várva, a pénz felülbélyegzését pénzügyminiszteri rendelet alapján meg is kezdték. A pénzügyi javaslatok parlamenti tárgyalását az egymással marakodó politikai csoportok panamavádakkal tarkították: állatkiviteli, autólopási és pénzeltulajdonítási manipulációkat vagdaltak egymás fejéhez, de a népet kifosztó pénzügyi javaslatokat egyöntetűen elfogadták. A törvényjavaslatot március 29-én fogadták el „harmadszori olvasásban", de a lebélyegzés ekkor alapjában véve meg is történt már, kivéve a Tiszántúl azon részeit, amelyeket csak ezekben a hetekben ürítettek ki a román királyi csapatok.

A bankok már előre ismerték a javaslatot, s minden szükséges intézkedést megtehettek, hogy a felülbélyegzésen ők ne veszítsenek. Ezt a kormány nem is tervezte, mert nem csökkenteni, hanem növelni akarta a pénzintézeti tőkefelhalmozást. A javas-

lat a bankok képviselőinek közreműködésével készült, és Hegedűs Lorántot, meg Chorin Ferencet is az új kormány pénzügyi programjának megvitatása céljából hívta meg Horthy a kormányalakítási tárgyalások napjaiban.

„A közönség hónapok óta izgalommal várta a pénzügyminiszternek ismertetett rendeletét" — írja március 19-én a Nemzeti Újság. A jól informált pénzemberek azonban nem izgultak. Március 8.-a után tartózkodtak attól, hogy betétkönyvekre vagy folyószámlákra újabb összegeket helyezzenek el, elhelyezték pénzkészleteiket még március 8.-a előtt. A rendelet szerint a bankbetétekre és folyószámlákra március 8-ig elhelyezett összegeket a tulajdonos teljes egészében lebélyegzett kék pénzben veheti fel. A március 8-tól 18-ig elhelyezett összegek felét kifizetik, másik felét zár alá veszik; de ha a tulajdonos igazolja, hogy ebből a zár alá vett összegből kell valamilyen esedékessé vált tartozását törleszteni vagy kiegyenlíteni, akkor kifizetik ezt is, s ha más intézkedés nincs, akkor április 25-én kifizetik a zár alatt maradt összeget is. A zár alá vett betét és folyószámla részlettel tehát a pénzügyminiszter néhány heti manőverezési lehetőséget teremtett. E manőverezés szervei és színhelyei a bankok és takarékpénztárak.

A postapénzt nem bélyegezték le. Ennek indokául a miniszterelnök azt hozta fel, hogy a *köztisztviselőknek* postapénzben folyósították a fizetésüket, s *őket* meg kell kímélni a pénzlebélyegzéssel kapcsolatos kényszerkölcsöntől. A kék pénzek tulajdonosai viszont a lebélyegzés alkalmával visszatartott pénz fejében kötvényt kaptak, melyet 4%-os kamatozásúnak hirdettek. Ezek a kötvények azután, a további infláció során elértéktelenedtek.

A parlament jóváhagyta az 1920. I. negyedévi költségvetési javaslatot is, mely 0,6 milliárd korona bevételt és 1,7 milliárd korona kiadást irányzott elő. Ez persze már utólagos előirányzat, mert a negyedévből csak két hét volt hátra. A következő negyedévre pedig még nem tudtak javaslatot előterjeszteni, nem is beszélve az *évi* költségvetésről. Az első negyedévi költségvetési javaslat 1,1 milliárd korona hiánnyal számolt; felhatalmazták a pénzügyminisztert, hogy a hiányt hitelművelettel pótolja, illetve tudomásul vette a közben végrehajtott pénzszaporítás útján a pótlás megtörténtét.

A felülbélyegzés alkalmával végrehajtott kényszerkölcsön több milliárd korona bevételt eredményezett; az Osztrák-Magyar

Banktól átvett 18 milliárd korona névértékű pénzjegy mennyiségének a felét semmiképp nem érhette el, de az 1/4-ét igen. A kékpénz lebélyegzésével kapcsolatos kényszerkölcsönnel a Simonyi—Semadam-kormány elérte a korona árfolyamának átmeneti javulását. A költségvetési hiányt néhány hónapra a lebélyegzés során bevont bankjegyekből fedezték. Júliusban azonban a korona aranyértéke ismét csökkenni kezd; szeptember 1-én újra a március 14-i kurzuson áll, és decemberben már csak fele annyit ér, mint márciusban.

A fővezérség megszűnése. Ismételt sikertelen kísérlet egységes kormánypárt teremtésére. A KNEP bomlása

Horthy Miklós április elsején bevonult a királyi várba. Ugyanekkor szüntették meg a fővezérséget. Ez olyan módon történt, hogy a hadügyminisztert nyilvánították a kormányzó után a legfőbb katonai elöljárónak, de rendkívül felemás módon. A fővezérség megszüntetéséről szóló rendelet ugyanis kimondja, hogy a *vezérkar főnöke közvetlenül a kormányzónak van alárendelve.* Ez azt jelenti, hogy a vezérkari főnöknek *a kormány nem felettese,* hanem *csak a kormányzó.* A vezérkari főnök jogosult a *kormányzó* megbízásából — és nem a *kormány* megbízásából — közvetlenül intézkedni a csapatok hadműveleti és központilag irányítandó karhatalmi felhasználásáról. A megszűnő fővezérség egyes csoportjai „vezérkari irodákká" alakulnak át. A körletparancsnokságoknak mindazokat a jelentéseket, amelyek a csapatok *hadműveleti* vagy központilag irányítandó *karhatalmi* alkalmazására, valamint a *hírszerző szolgálatra* vonatkoznak, a vezérkari főnökhöz kell küldeniök. Tudni kell emellett, hogy a körletparancsnokságok hírszerző szolgálata: *belföldi hírszerzés.* A Hadügyminisztérium mindezen jelentéseket csak a vezérkari irodákon keresztül kaphatta meg. Az egyéb jelentéseket a körletparancsnokságok a rendelet szerint közvetlenül a Hadügyminisztériumnak küldték.

A vezérkari főnöknek és a vezérkari irodáknak a kormány hatásköréből való kivétele és Horthy közvetlen alárendeltségében való megtartása azt jelentette, hogy *a katonai diktatúra alapjában véve fennmarad;* a vezérkari főnök rendelkezik a reguláris csapatokkal és amellett változatlanul a karhatalmi alakulatokkal is; a vezérkari irodák nem adják át ezeket a belügyminiszter

felügyelete alatt álló csendőrségnek vagy rendőrségnek, hanem ez utóbbiak felett is tényleges felügyeletet gyakorolnak.

A katonai diktatúra nem teljes, de hatékonyan ellenőrzi a kormányt és a polgári közigazgatást, míg a kormány a katonai vezérkari irodák és a katonai parancsnokságok felett egyáltalán nem vagy alig tud felügyeletet gyakorolni. A Simonyi—Semadam kormány mindenekelőtt pénzügyi terveinek előkészítésében és végrehajtásában tudott a „közgazdasági" hatalmasságokra támaszkodva bizonyos hatáskört, hatalmat biztosítani magának a katonai hatalommal szemben.

A katonai diktatúrát leplezni igyekeznek. Erre a célra felhasználják a terrorválasztásokkal életre hívott parlamentet is. Ez olyan parlament, amelynek különböző csoportjai elkeseredetten marják egymást, de meghajolnak mind a katonai hatalom, mind pedig a pénzügyi hatalmasságok előtt. A parlament azonban nemcsak leplezője a katonai diktatúrának, hanem kifejezője a kormányhatalom megszerzéséért az uralkodó osztályok táborán belül dúló harcnak is. Ezt a belpolitikai harcot nemcsak a katonai hatalom befolyásolta. A „közgazdasági" tényezők, mindenekelőtt a tőkések és a nagybirtokosok, a már említett TÉBE, GYOSZ és OMGE vezetői egyre növekvő mértékben befolyásolták a politikai viaskodást. E hatalmasságok támogatják a katonai hatalmat, de saját követeléseik is vannak, s ezeket „közgazdasági" erejük nyomatékával képviselik és képviseltetik. Sürgetik a számukra megfelelő kormányzati rendszer mielőbbi kiépítését, a számukra megfelelő gazdasági és pénzügyi politika érvényesítését, és számukra megfelelő kormányt követeltek. Sürgették a polgári közigazgatás megfelelő erősítését és a katonai diktatúra fokozatos enyhítését. Ez nem *egyöntetű* akarat az uralkodó osztályoknak, de olyan törekvés, amely egyre erőteljesebb.

Az ellenforradalom különböző politikai csoportjai más-más módon törekednek politikailag szilárdabb kormányzatot teremteni. Rubinekék a Kisgazdapártban úgy vélik, hogy megszerzik a biztos parlamenti többséget, és ennek révén szilárd kormányzatot is biztosíthatnak — Horthy kormányzóságát állandósítva, esetleg őt királlyá választva. A KNEP vezérkara a két kormánypárt egyesülését forszírozza, azt remélve, hogy így a politikai vezető szerepet megőrizheti, elfogadva Horthy átmeneti kormányzóságát, addig, amíg a Habsburgokat visszahozhatják (Ezt egy részük csak Horthy beleegyezésével akarta végrehajtani, másik részük akkor is, ha Horthy nem akarja). A karlisták és a „szabad

királyválasztók" közötti harc nehezítette az uralkodó osztályok számára a politikai stabilitás biztosítását, s ugyanakkor kényszerítette őket arra, hogy a további katonai diktatúrát elfogadják, noha ennek enyhítését sürgették.

Eközben Horthy emberei a vezérkarban, az EKSz-ben és a különítményekben tovább folytatták támadásaikat Friedrich és társai ellen. A Prónay különítmény egységei kapták feladatul Friedrich megfigyelését és az EKSz-tag hadbírók — a hadbírósági eljárás előkészítését és lefolytatását, a Tisza-gyilkosságban való bűnrészesség vádjával.[10] Friedrich „intrazigens keresztény" alapon állva, az Ébredő Magyarok Egyesületében és hasonló társaságokban keresett tömegtámaszt és igyekezett e támadást elhárítani; szembefordult a KNEP-pel, melynek többsége elhagyta őt. Április 12-én lépett ki Friedrich és öt képviselőtársa a KNEP képviselőcsoportjából és vonult ellenzékbe. A KNEP-nek volt Budapesten egy Országos Pártkör nevű szervezete. Itt április 14-én „tisztújítást" szervezett a Friedrich-csoport — a maga javára. A pártkörből ekkor kiléptek mindazok a KNEP képviselők, akik nem követték Friedrichet.

A Friedrich ellen folyó EKSz támadások újabb fordulatai és a Friedrich-csoportnak a KNEP-ből történt kiválása idején új kísérlet történt a KNEP és a Kisgazdapárt fúziójára. Ennek egyik nyilvános kezdeményezője Teleki Pál gróf, Bethlen fő partnere, egyébként a Hazai Bank igazgatósági tagja. Április elején hazaérkezik húsvéti pihenésre Párizsból a békedelegáció, melynek Teleki egyik vezető tagja. Ő a kiszemelt külügyminiszter, kinek tárcáját — mint fentebb említettem — egyelőre a miniszterelnök maga vezeti. A békeszerződés kilátásai rosszak. Telekiék külpolitikai szempontok hangoztatásával sürgetik a kormányhatalom politikai megszilárdítását, egységes kormánypárt létesítése, a KNEP és a Kisgazdapárt fúziója útján. Teleki egy-két alkalommal ezt „feltétel"-ként említi ahhoz, hogy a külügyi tárcát elvállalja.

Április 11-én KNEP-képviselők és kisgazdapárti képviselők egy csoportja közös nyílt levéllel jelentkezik a politikai élet színterén. Levelük felhívás a két párt egyesülésére. „A két pártnak alulírott tagjai — mondja a levél — megindítjuk az egyesülésnek ezt a folyamatát. Nem új pártalakulásról van szó, hanem arról, hogy az első, a nehéz lépés az egyesülésre megtör-

[10] Prónay Naplója. II. k. 354—55. old.

ténjen." Közli a levél, hogy „a két párt alapelvei azonosak, programjaik között pedig elválasztó különbség nincs . . . Fölhívjuk pártjaink vezetőségét és tagjait, hogy a tömörülést haladéktalanul tettre váltsák."[11]

E levelet, amelynek kelte április 16., a KNEP-pártiak részéről aláírta Teleki Pál gróf, Klebelsberg Kunó gróf, Sigray Antal gróf, Hegyeshalmy Lajos, Beniczky Ödön és mások; a kisgazdapártiak részéről jórészt azok írták alá, akik már az előző hónapban hasonlóval kísérleteztek, így Putnoki Móric, Huszár Elemér, Perlaky György. Aláírta Pallavicini György őrgróf és egy-két társa is, akik a márciusi sikertelen fúziós kísérletnél kiléptek a Kisgazdapártból.

Ezt a felszólítást a fúzióra 21 képviselő írta alá, és abban különbözik a márciusi kísérlettől, hogy most nem csupán az *egyik* pártnak egy csoportja kezdeményezi, hanem *mindkét* pártnak egy-egy csoportja, közösen. A kezdeményezést a Haller—Huszár-féle csoport vegyes érzelmekkel fogadta, tudva azt, hogy a kísérlet sikere nem tőlük függ. A kérdés az volt, hogy Rubinekék akarják-e ezt, és vállalják-e, hogy saját pártjukban Nagyatádiékat is erre rászorítsák. Rubinekék pedig nem akarták. Rubinek az április 18-i kecskeméti gyűlésen kijelentette: „szilárd meggyőződésem, hogy a tiszántúli választásokon más, mint kisgazdapárti képviselő nem jut be és a Kisgazdapárt abszolút többségű tagja lesz a nemzetgyűlésnek."[12]

Rubinekék állásfoglalását a Friedrich-csoport megpróbálta a maga javára kamatoztani. Miután az a reményük nem vált be, hogy csoportjukhoz legalább néhány kisgazdaképviselő is csatlakozzék, ők akartak bevonulni a Kisgazdapártba. Rubinekék azonban becsukták az ajtót Friedrich előtt. Az EKSz által indexre tett vezérjelölttől ők is távoltartották magukat.

Teleki a külügyminiszteri tárca vezetését az új fúziós kísérlet kudarca ellenére is elvállalta, elejtve ama „feltételét", hogy csak egységes kormánypárt létesülése esetén hajlandó erre. Hajlandó volt enélkül is, de a KNEP-ből kilépett, hogy egységes kormánypárt hiányában „pártonkívüli" legyen. A fúziós kísérletek azonban folytatódtak gróf Klebelsberg, őrgróf Pallavicini, Czettler Jenő vezetésével.

Eközben a KNEP és a Kisgazdapárt képviselői között nagy vita kerekedett — nem a kormánypolitika kérdésében, mert azt

[11] Nemzeti Ujság. 1920. ápr. 18.
[12] Népszava. 1920. ápr. 20.

ők tudomásul vették és támogatták — hanem a képviselői mandátumok körül. A KNEP-belügyminiszter, Dömötör Mihály olyan javaslatot terjesztett elő, hogy azokban a kerületekben, amelyek a januári választásoknál „csonkák" voltak, és a tiszántúli kiegészítő választások alkalmával kiegészülnek, új választás legyen, tehát a már befutott képviselők mandátumait érvénytelenítsék. Ezeknek a mandátumoknak túlnyomó része persze kisgazdapárti képviselőké volt. *Ebben a kérdésben* tört ki a két kormánypárt között a politikai vihar, amely a „keresztény blokk"-ot felbomlással fenyegette.

A KNEP vezérkara — Haller István, Huszár Károly és az előtérbe kerülő Vass József — kísérletet tett arra, hogy a tiszántúli választásokon szintén „kisgazda", persze „keresztény kisgazda" néven léptesse fel jelöltjeit. Rubinekék ezt leleplezték. Még május 10-én tartott értekezletükön megtárgyalták a KNEP-manővert és — publikálták megállapításukat, mely szerint: a Kisgazdapárt „nem azonos a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának azzal az alvállalkozásával, amely Keresztény Nemzeti Kisgazdapárt cégére alatt a Tiszántúl zászlót bontott."[13]

Klebelsbergék közben folytatták fúziós kísérletüket, remélve hogy e politikai botrányt is kamatoztani tudják. Május közepén a két kormánypártból kivált fuzionisták hírül adták, hogy megalakítják külön pártjukat, Egyesült Keresztény Nemzeti Földműves és Kisgazdapárt néven. 19 képviselő tartozott ehhez a csoporthoz. Közülük két-három aztán meggondolta magát és visszatáncolt, de új csatlakozókkal ez a létszám állandósult. E tömörülés neve a fentebb már említett: *disszidens csoport*, mely onnan származik, hogy a KNEP-ből és a Kisgazdapártból „disszidáltak" alkották. Közöttük a KNEP-disszidensek száma a nagyobb.

A disszidens csoport megalakulásával a Kisgazdapárt képviselőinek száma 71-re, a KNEP képviselők száma viszont 56-ra csökkent. Ez utóbbiból a disszidens csoport is elvitt egy tucat mandátumot, miután a Friedrich-csoport kiválása is csökkentette a KNEP képviselők számát. A csonka kerületek képviselői mandátumainak megsemmisítésével a KNEP „javított" volna ezen az arányon, de ez — mint láttuk — nem sikerült.

*

[13] Pesti Napló. 1920. máj. 11.

A Simonyi—Semadam kormány Horthy és vezérkarának felügyelete alatt gyakorolta a kormányhatalmat. A kormány a katonai szerveknek a polgári közigazgatási szervek tevékenységét korlátozó és keresztező ténykedésével szemben tehetetlen. Ez önmagában véve is a kormányzati válság állandó forrása. A tőkés-földbirtokos diktatúra politikai stabilizálása a katonai szervek és a polgári közigazgatási szervek közötti viszony szabályozását követelte.

A „közgazdasági érdekeltségek", a TÉBE, OMGE, GYOSZ és egyéb vállalkozói egyesülések sürgették a stabil kormányzatot, a polgári és katonai szervek közötti viszony rendezését. Mindenekelőtt szorgalmazták a különítmények megszüntetését. Hasonlóképpen kívánták, hogy helyezzék a belügyi hatóságok felügyelete alá a karhatalmi alakulatokat, amelyeknek garázdálkodása, rablásai, zsarolásai és más akciói a kormány számára kiszámíthatatlanok.

Az ellenforradalom egyes politikai csoportjainak hatalmi vetélkedésében mind nagyobb szerepet játszott az a kérdés, hogy melyikük meri nyomatékosabban követelni a katonai szervek megzabolálását, hatáskörük szűkítését és a különítmények feloszlatását. A nagytőkés és nagybirtokos osztály vezető rétegével szorosabb kapcsolatban levő politikusok természetesen inkább merték ezt követelni és sürgetni. Az ország *polgári* közvéleménye is sürgette ezt, és a kormányzat nemzetközi tekintélyét sem tudták enélkül erősíteni. A magyar kormány nemzetközi tekintélye olyan mélyre süllyedt, hogy a párizsi béketárgyaláson a magyar békedelegáció tagjaival nem voltak hajlandók a tárgyaló asztalhoz együtt leülni, és Apponyiék is csak *írásban* tehettek észrevételeket a készülő trianoni békeszerződés szövegére.

Simonyi—Semadam próbál valamilyen rendezést elérni, de sikertelenül. A polgári közigazgatási szervek alárendeltsége a katonai szerveknek nem volt „törvényesítve", de gyakorlatilag fennállt. A kormányzati válságnak ez az eleme Simonyi-Semadam minisztersége alatt lényegében véve változatlanul megmaradt.

A kormányzati válság másik forrása a két kormánypárt harca a vezető szerepért. Ez azonban összefonódik a katonai és polgári hatalmi szervek közötti viszony kérdésével. A katonai szervek hatáskörének „normalizálása" előtt kudarcba fulladt minden kísérlet az egységes kormánypárt megteremtésére. Nem tudják dűlőre vinni, hogy a létrehozandó egységes kormány-

párt a leplezett katonai diktatúra állandósítását és „törvényesítését" szolgálja-e vagy pedig olyan kormányt, amelynek a katonai hatalomtól való függősége enyhül, amely nemcsak a hadsereg anyagi szükségleteiről gondoskodik, de ellenőrzi is a katonai szervek tevékenységét.

A kormányzati válság Simonyi—Semadam miniszterelnöksége idején állandó állapot, de ennek fő forrása nem a nemzetgyűlésben és a parlamenti pártok klubhelységeiben, a kulisszák mögött zajló küzdelem, hanem a nemzetgyűlésen kívül, az általános helyzetben rejlik; a parlamenti pártok és csoportok egymás közti viaskodása természetesen egyik lényeges visszatükrözése az ellenforradalmi kormányzat általános helyzetének. A nyílt kormányválságot a béketárgyalásokra való tekintettel átmeneti egyezkedések útján elodázták. A békeszerződést június 4-én írták alá. Ezt viszont nyomban követte a politikai válság nyílt kirobbanása, mely a Simonyi—Semadam kormány bukását is magával hozta.

Ez az időszak állandó megrázkódtatásokkal terhes szerte a világon.

Németországban a szélső nacionalisták március 13-án Berlinben katonai puccsot robbantanak ki. A szélső reakció elleni harcban, a „mérsékelt" szociáldemokrata vezérkar alkudozási készsége miatt is felháborodva, a német munkásság a Ruhr-vidéken vörös gárdákat alakít, és március 15-én fegyveres felkelésbe kezd. A szélső nacionalista Kapp-puccs a munkásság elszánt ellenállásán megtörik és március 17-én összeomlik. A német burzsoázia, együtt a szociáldemokrata miniszterekkel, összpontosítja támadását a Ruhr-vidéki munkásfelkelők ellen, és március 23-ra a felkelést elfojtják. Ebben az antant is támogatta a német szociáldemokrata-polgári koalíciós kormányt.

A szovjet államokban folytatódik a polgárháború, melynek során a szovjet hatalom tör előre a Kaukázusban, Szibériában, Közép-Ázsiában. Az antant megszervezte az új, a harmadik katonai intervenciót a szovjet állam ellen. Rávette a lengyel kormányt, hogy hadseregével törjön be a szovjet földre. Az orosz ellenforradalmárok ebben az időben főleg Vrangel cári tábornok köré gyülekeztek, a Krími félszigeten. Ide menekültek a Vörös Hadsereg elől a szétvert Gyenyikin-féle fehér hadsereg maradványai. Itt szerveztek az antant segítségével új hadsereget. A szovjet hatalom ellen indított új hadjárat fő seregeként azonban ekkor az imperialista Lengyelország hadserege lépett elő.

A szovjet állam, mint ismeretes, elismerte Lengyelország önállóságát, s így a cári uralom alól felszabadult lengyel területek újraegyesülését, a porosz uralom és az osztrák uralom alól felszabadult lengyel területekkel egységes állammá alakulását. A hatalmat az új lengyel államban — az antant segítségével — a burzsoá és a földbirtokos osztály szerezte meg. A lengyel nacionalisták Lengyelország függetlenségének elismerését a szovjet államnak azzal hálálták meg, hogy az antant biztatására rablóhadjáratot kezdtek ellene, belorusz és ukrán területek megszerzéséért és az orosz ellenforradalmárok nyeregbe segítéséért.

A lengyel támadás 1920. április 26-án indult meg. A lengyel betöréssel egy időben kezdtek támadást Vrangel seregei is, amelyek a Krím-félszigetet tartották megszállva, és ott kapták, a katonai, hadfelszerelési utánpótlást az antanttól. A lengyel fehérhadsereg május 7-én elfoglalta Kievet. Vrangel seregei is előrenyomultak, s a Don-medencét fenyegették. A Vörös Hadsereg azonban hamarosan ellentámadásba lendült, mindenekelőtt a lengyel fronton.

A Simonyi—Semadam-kormány bukása egybeesett a Vörös Hadsereg ellentámadásának kibontakozásával. Mielőtt azonban a júniusi politikai válsággal foglalkoznánk, előbb a népellenes terror további fejleményeit kell ismertetni, és szólni kell a munkásság május elsejei sztrájkjáról.

Üldözések és gyilkosságok a Simonyi—Semadam-kormány idején. A munkásság május 1-i sztrájkja

A szociáldemokrata pártvezetőség küldöttségét Rubinek és Simonyi—Semadam azokban a napokban fogadta, amikor a Ruhr-vidéken a vörös gárdák magasra emelték a szocialista forradalom lobogóját, a Kapp-puccs pedig már összeomlott. A Ruhr-vidéki munkásfelkelés leverése után a kormány és a két kormánypárt vezérkara megszakította a további tárgyalásokat a Vanczák—Miakits küldöttséggel.

Simonyi—Semadam március 27-én új rendeletet adott ki az internálásokról és a rendőri felügyelet alá helyezésről. A rendelet első paragrafusa külföldi honosokkal foglalkozik, és előírja, hogy a társadalmi rendre és a közbiztonságra „veszélyes", továbbá „aggályos és gyanús" vagy olyan külföldi honosak, „akiknek tényked̈ése közviszonyaink között gazdasági életünkre káros",

az országból hozzátartozóikkal együtt kitiltandók, s a kitiltás foganatosításáig internálandók. A társadalmi rendre veszélyes, aggályos és gyanús személyek természetesen a kommunista-gyanúsak, akikhez hozzásorolják a szociáldemokratákat is, de a polgári demokratikus köztársaság híveit is. A gazdasági életre vonatkozóan, „közviszonyaink között" károsak mindenekelőtt a lengyelországi zsidók, akik a háború előtt vagy a háború alatt a lengyel nacionalisták és a cári önkényurak antiszemitizmusa elől menekültek Magyarországra.

A rendelet második paragrafusa magyar honosokkal foglalkozik és kimondja, hogy mindazon magyar honosokat, akik az első paragrafus szerint „kifogás alá esnek", „rendőri felügyelet alá helyezni vagy őrizetbe venni, lakhelyükről, illetve tartózkodási helyükről kitiltani és más községben őrizetbe helyezni, illetőleg internálni kell."

Az eljárási módozatok megszabásánál a rendelet kimondja, hogy a kitiltás, más községbe való őrizetbe helyezés és internálás ügyében fellebbezni lehet a belügyminiszterhez, aki végső fokon dönt.

A rendőri felügyelet alá helyezettek kötelesek a rendőrségnél személyesen jelentkezni, de az „nem kívánható gyakrabban, mint naponként kétszer és nem történhet ritkábban, mint hetenként egy ízben." A felügyelet alá helyezett személy mozgási szabadságát korlátozzák, táviratoznia, telefonálni nem szabad stb. Rendes környezetén kívüli személyekkel „csak kivételesen, rendőrhatósági engedéllyel és az ellenőrzéssel megbízott személy jelenlétében" érintkezhet. „Az őrizethez szükség esetén katonai karhatalmat kell igénybe venni." Az internált egyének „a számukra kijelölt községekben csakis a belügyminiszter által kijelölt épületekben lakhatnak", mégpedig „legalább éjszakára elzárható" épületben; és ezt éjjelre be is kell zárni. Az elhelyezésnél „lehetőleg figyelem fordítandó az internált egyének műveltségi fokára és társadalmi állására", s az illető „azt a kényelmet, mely állásának és vagyoni viszonyának megfelel, saját költségén megszerezheti."[14]

Simonyi-Semadam rendelete a „veszélyes", „aggályos" és „gyanús" személyek üldözésének ugyanazon alapelveire épül, mint a Huszár—Beniczky-féle, 1919 decemberi rendelet. Jelentős új vonása azonban, hogy az internáló *táborba* küldés

[14] Budapesti Közlöny. 1920. ápr. 10.

mellett, *a községekbe való szétszórás* rendszerét vezeti be. Ez a rendszer rendkívül megkönnyíti az internáltak tényleges számának elrejtését. Az ilyen községi internálás vagy őrizetbehelyezés szükségszerűen enyhébb őrzési rendszert jelent és bizonyos átmenetet képez a börtönbe vagy internáló táborba zárás és a szigorú rendőri felügyelet alá helyezés között. Különösen a jobbmódúak számára teszik könnyebbé a kényszer-kitelepítés, mozgási tilalom, éjjel elzárás elviselését. Ugyanakkor az ilyen községi őrizetbe helyezettek és internáltak ki voltak téve a különítményesek és karhatalmi erők támadásainak. És ennek nemcsak kínzás, zsarolás, fosztogatás a következménye, hanem gyilkolás is. Április—június havában többször jelenik meg egy-két soros újsághír, hogy itt vagy ott a Duna partra vetett vagy kifogtak a vízből egy, két, három hullát. És ők csak a Duna menti községekben elkövetett gyilkosságok áldozatai . . .

A Simonyi-Semadam-féle rendeletnek egyik, — a 25. paragrafusa előírja, hogy az internálást kimondó minden határozat, annak keltétől számított 6 hónap múlva „hivatalból revízió alá veendő". Ha az internálásra „alapul szolgáló ok megszűnt volna, vagy a körülményeknél fogva az internálás szükségét elvesztette volna", akkor a rendőrhatóság kimondja az internálás megszüntetését; e végzését jóváhagyásra a belügyminiszternek felterjeszti, és ha jóváhagyatott, akkor szabadul az internált.[15]

Ez a rendelet a Budapesti Közlöny április 10-i számában jelent meg, ekkor lépett érvénybe. A januári—februári választások után a kormány ezzel a rendelettel bizonyos lépést tett a már „szükségtelenné" vált internálások megszüntetésére, a 60—70 ezer bebörtönzött és internált létszámának csökkentésére. De nem kíván gyors intézkedést, mert a kormányzati válság is bizonytalanná tette a rendszer helyzetét, s a tiszántúli kiegészítő választások is még hátravoltak.

A Népszava nem nagy figyelmet fordít az új internálási rendeletre. Ennek kapcsán nem hangoztatja az internálások megszüntetésének a követelését, amit a munkásság sürget. Azt állapítja meg, sajnálattal, hogy a kormány új rendelete „nem tanúskodik amellett, hogy a szociáldemokrata munkásság jószándékait meg is akarják érteni. Ez a rendelet a maga határozatlanságával, nyújthatóságával és általános elaszticitásával

[15] Ugyanott.

nem éri el azt a célt ... amelyért elsősorban készült". A Népszava szerint ez a *cél* az, hogy mentesítse a „polgárságot és elsősorban a munkásságot a méltánytalan és szükségtelen sakkbantartástól és szenvedésektől". A lap kommentárjának értelme szerint e célt *határozottabb* rendelettel kellene elérni, olyannal, amely biztosítékul szolgálna arra, hogy szociáldemokratákat nem tekintenek „kommunista gyanúsnak". A lap megállapítja, hogy „a bolsevizmusnál nagyobb baj a bolsevizmustól való túlhajtott félelem".[16] A Szociáldemokrata Párt vezérkarát viszont a Horthyéktól való „túlhajtott félelem" és a kormányzat iránti „túlhajtott" alkukészség arra indította, hogy az internálások megszüntetésének követelésével nagyon óvatosan bánjon, nehogy erősítse magával szemben a kommunistabarátság gyanúját, és az kételyeket keltsen felkínálkozásuk őszintesége iránt.

A munkásságban a harckészség fokozódott. A Somogyi Béla temetése alkalmával rendezett óriási demonstráció növelte önbizalmát, amit a nemzetközi proletariátus szolidaritása is erősített. Készült május 1. harcos megünneplésére. A Szociáldemokrata Párt is kiadta a jelszót a május 1-i munkaszünetre, de két megszorítással. Az egyik: a bányamunkások a május 1-i, szombati napra eső munkakiesést vasárnapi munkával hozzák be. A másik az, hogy felvonulás nem lesz, hanem a szakszervezetekben fognak ünnepi gyűlést tartani. Indokolás nélkül is mindenki értette, hogy a felvonulást a kormány megtiltja.

A kormány azonban mindenfajta ünnepséget betiltott. Simonyi—Semadan április 19-én (ekkor még ő tölti be a belügyminiszteri tisztséget is) utasítást küld az alsófokú rendőrhatóságoknak a május 1-i ünnepségek megakadályozására. Az utasítás kimondja: „*folyó évi május hó 1.-én és az azt közvetlenül követő időkben az eddig* szokásban volt gyűléseket, felvonulásokat, körmeneteket, egyszóval május 1-nek megünneplését célzó mindennemű összejöveteleket betiltom és felhívom, hogy ezen rendelkezésnek teljes eréllyel szerezzen érvényt."[17] Dömötör Mihály, az újonnan kinevezett KNEP-belügyminiszter — nyilván Horthy és a katonai vezető körök követelésére — április 26-án közli a rendőrség és csendőrség parancsnokaival: „... folyó évi április hó 29-nek déli 12 órájától kezdve május

[16] Népszava. 1920. ápr. 10.
[17] Pm. L. Főisp. biz. ir. 1920—16. —.— *(288.)*

2-nak éjjeli 12 órájáig a csendőrséget és államrendőrséget az ország egész területén karhatalmi alkalmazás tekintetében a területileg illetékes katonai körletparancsnokságoknak, illetőleg állomásparancsnokságoknak alárendelem."[18] Az általános karhatalmi vezérlet a vezérkari főnöké, aki csak Horthynak van alárendelve. Horthyék úgy készültek a május elsejei munkás megmozdulások elfojtására, mint egy polgárháborús hadműveletre.

A rendőri szervek különféle „preventív" intézkedéseket tettek. Így a budapesti rendőrfőkapitány még április 21-én jelenti, hogy mintegy 10—12 ezer személynek — akik rendőri felügyelet alatt állnak vagy álltak — megtiltották, hogy április 29-től május 3-ig lakásukat elhagyják, a munkába menet kivételével; munkahelyükről kötelesek azonnal hazamenni.[19] Gondoskodtak a kommunista rabok elhelyezése céljából ideiglenes börtönök gyanánt felhasználható épületek további igénybevételéről is. A Hadügyminisztérium április 20-án, az ügy sürgősségére való tekintettel, *táviratilag* elrendelte, hogy a körletparancsnokok vegyék számba az ilyen célra igénybe vehető „összes megfelelő magánépületeket, mint üzemben nem levő gyárakat, lakatlan kastélyokat és hasonlókat". Ennek indokául közli, hogy „az összes állami fogdák túlterheltsége folytán, valamint a jelenlegi viszonyokra való tekintettel, a rabok elhelyezése magánépületekben égető szükségessé vált".[20]

A felkészülés tehát nagy volt. A szociáldemokrata pártvezetőség nyilván későn értesült, hogy a zárt helyiségben rendezendő májusi ünnepi gyűléseket is betiltják. A Népszava néhány napig hirdette e gyűléseket, és csak két nappal május 1. előtt közölte, hogy nem lesz szakszervezeti gyűlés, mindenki „családja körében" ünnepeljen. Ennek indokát nem közölte, de enélkül is mindenki megérthette.

A nagy rendőri-karhatalmi készülődéssel egy időben a keresztényszocialisták széleskörű propagandát folytattak a május 1-i munkaszünet ellen, a munkaszünetet „hazafiatlan" cselekedetnek bélyegezve.

A munkásság tehát e fizikai, politikai és morális terror körülményei között ünnepelhette csak nemzetközi harci napját.

[18] Zala megyei Állami Levéltár. Főisp. biz. ir. 1920—21. —.— *(289.)*
[19] O. L. Főkapitányságí biz. ir. 1919—1926. 3a. 3b. —.— *(288.)*
[20] H. L. HM. Eln. C. 1920—1—60802. —.— *(289.)*

A kommunista és szociáldemokrata munkásság a nagy terror dacára készült arra, hogy május elsején ismét kifejezze szembenállását az ellenforradalmi rendszerrel. A kommunisták és szociáldemokraták szervező munkáját megkönnyítette az a nagyszerű tény, hogy a magyar munkásság, különösen pedig a budapesti és pestkörnyéki munkásság, a rendkívül nagy vérveszteség ellenére, készen állt a politikai küzdelemre, várva a harcba hívó szót és *szervezett* mozgósítást. A szakszervezetek felhívása a május elsejei munkaszünetre — amelynek betiltására alig két hónappal a Somogyi-temetés nagyerejű demonstrációja után a kormány nem szánta el magát — legális lehetőséget nyújtott a május elsejei sztrájk megszervezésére. A munkásságot nem tántorították el az üldözések, a „hazafias" és „keresztényi" szólamokat harsogó antikommunista uszítók, sem pedig a lengyel pánok csapatainak április végi előrenyomulásáról szóló hírek. Aggodalommal, de mégis bizalommal tekintettek Kelet felé, és bíztak a nyugat-európai proletariátus új harci megmozdulásaiban is.

És 1920. május elsején, a fehér terrorral elszántan dacolva, a magyar munkásság alapvető tömege munkaszünettel ünnepelte meg a nemzetközi proletariátus harci napját.

A május elsejei eseményekről szóló rövid tudósításában a Népszava közli, hogy „az összes üzemben levő gyárak e napon szüneteltek".[21] A Pesti Napló szerint „a gyárak egy részében" dolgoztak. Május elsején a délutáni lapok és a május 2-i vasárnapi lapok közül *egy sem* jelent meg, a „keresztény"-párti lapok sem. Piros szekfű vagy vörös jelvény viseletét a hatóságok tiltották. E tilalmat mégis megszegték. A Pesti Napló megírja: „Voltak ugyan, akik a miniszteri rendelet ellenére vörös jelvényekkel jelentek meg az utcán, ezeket azonban a rendőrség megfelelően igazoltatta."[22] Hogy mi történt a „megfelelően igazoltakkal", arról a lap nem ír.

Nem írtak a lapok azokról a szörnyű vérengzésekről sem, amelyeket a különítmények 1920 tavaszán is elkövettek. Ezek közül a legszörnyűbb talán az volt, amit a Prónay-különítmény egységei Szolnokon és Abonyban műveltek. Prónay egyik századát Vácra küldte „rendteremtés végett", egy másik századát Szolnokra és Abonyba. A Vácra küldött egység tényked ései-

[21] Népszava. 1920. máj. 4.
[22] Pesti Napló. 1920. máj. 4.

ről nem közöl semmi konkrétat, de annál inkább a Szolnokra küldött századról, melyet Molnár Endre főhadnagy vezényelt. Molnár főhadnagy — írja Prónay — „összeszedte az összes Szolnokon (de magában a fogdában levő) és vidékén feltalálható kommunistákat." A foglyokat Abonyba vitette, ahol „a katonák egy szálig agyonverték őket".[23] Hány emberélet pusztult el az abonyi mészárlásnál — nem ismeretes. Antantbizottság ide már nem ment, s így a cenzúra könnyen megakadályozta bármilyen hír közlését.

A külföldi missziók már csak arra szorítkoztak, hogy az egyik internáló tábort — a hajmáskérit — meglátogassák, és megállapítsák, hogy rendesen bánnak-e a foglyokkal.

Április havában olasz szocialista képviselők kieszközölték az olasz kormány útján, hogy a magyarországi börtönöket és internáló táborokat meglátogathassák. Megérkeztek, és nem rejtették véka alá együttérzésüket a foglyokkal, kifejezték felháborodásukat az itt tapasztaltak felett.

A Simonyi—Semadam-kormány az olasz szocialista képviselőket hamarosan kiutasította. De jöttek mások is, akiket már nem mert kiutasítani. Ezért intézkedéseket foganatosított annak érdekében, hogy a hajmáskéri táborban javítsanak a foglyok helyzetén. Ezt viszont az nehezítette meg, hogy a különítmények, a rendőri hatóságok megkerülésével, olyan megkínzott személyeket hurcoltak a hajmáskéri táborba is, akiket az említett okokból nem akartak *ott* elhelyezni.

Dömötör belügyminiszter május 8-i átiratában Soós honvédelmi miniszter közbelépését sürgeti, hogy az előírásokat tartassa be. Megírja, hogy a „szegedi vadászzászlóalj" (a Prónay-zászlóalj) egyik parancsnoka május 3-án bejelentette, hogy „körülbelül 100 főnyi egyént" a hajmáskéri táborba szállíttat. (Lehetséges, hogy a Vácra küldött Prónay-század ténykedéséről és parancsnokának intézkedéséről van itt szó, de e valószínű föltevést bizonyítani még nem tudjuk.) Közölték a szóban forgó parancsnokkal, hogy ne vitesse a foglyokat Hajmáskérre, hanem adja át őket a pestvidéki kerületi rendőrkapitányságnak, szabályszerű internálási eljárás céljából". Ennek ellenére a foglyokat mégis Hajmáskérre vitték, de létszámuk már 72-re csökkent. A hajmáskéri tábor igazgatója jelentette a Belügyminisztériumnak, hogy„... hozzá 72 egyén érkezett, akiknek legnagyobb része

[23] Prónay Naplója. II. k. 293. old.

annyira össze-vissza van verve, hogy a legnagyobb valószínűség szerint egy-kettő bele is pusztul a sérüléseibe." Ez a közlés, egyben világossá teszi, hogy az előre jelzett „körülbelül 100 főnyi egyén" létszáma miért csökkent 72-re: halálra kínozták őket!

Dömötör megállapítja átiratában, hogy „az internálás kizárólag rendőri funkció, az ilyen irányú tevékenységhez a katonaságnak semmi joga nincs, de ettől eltekintve, az ilyen durva, a törvényekkel és rendeletekkel teljesen ellenkező eljárás mindenkiben a legnagyobb visszatetszést szüli." Felelősségre vonást a történtekért nem kér, csak azt kéri, hogy a katonaság hagyja már abba az ilyen akciókat, amelyek a belügyi hatóságok feladatai. Sürgeti a 72 fogoly elszállítását, mert „csak a legutolsó két héten is, eltekintve az olasz képviselőktől, Burnier, a svájci misszió elnöke, a francia misszió képviseletében Scherer Károly rendőrfőkapitány és egy ismeretlen nevű főhadnagy, végül Hohler angol főmegbízott érkezett, a napokban pedig az angol International Labour Office küldöttei fognak oda kimenni, akiket nagyon természetesen, nem részesíthetek ilyen látványokban, s akik a Külügyminisztériumtól nyert értesülés szerint éppen azért mennek oda, hogy a szabályszerű határozat nélkül odaszállított egyének ügyét tegyék vizsgálat tárgyává".[24] E nyomatékos érvelés hatására a 72 foglyot elvitték Hajmáskérről, és átadták a pestvidéki rendőrkapitányságnak a „szabályos eljárás" lefolytatására.

A sajtó erről is hallgat, a parlamenti képviselők szintén, de a híre mégis elterjed. Emellett a különítményesek különböző zsarolásairól, fosztogatásairól, gyilkosságairól országszerte beszélnek. A kormány szervei segítenek mindezt eltussolni. Ennek módja általában az, hogy „nem állapítható meg" ki a tettes, a foglyok lemészárlása esetén „szökési kísérlet" vagy éppenséggel „lázadás" meséje szolgál mentségül, s ha más lehetőség nincs, akkor a gazemberek „egyenruhát jogtalanul viselő emberek" — csak éppen elfogni nem sikerül őket. Küldtek bizottságokat is az atrocitások kivizsgálására. Az ilyen bizottságban helyet kapott az a katonai parancsnok vagy megbízottja, akinek emberei a gaztetteket elkövették.

1920 májusában Prónay Pál is tagja egy bizottságnak, amely az ő emberei által elkövetett bűntettek „kivizsgálásával" volt megbízva. Naplójegyzeteiben megírja: „azon parasztgazdák

[24] H. L. HM. Eln. C. 1920—63309. —.— *(292.)*

cselekedeteiről volt szó, akik csapatomban jelenleg szolgáltak." A „vizsgálat" lefolytatására magával vitte a zászlóalj „propaganda" tisztjét és Héjjas Ivánt is, a Kecskemét vidéki különítmény szervezőjét és hírhedt főnökét. Ezek azután nagy csődületet szerveztek Prónay „fogadtatására". Kecskemétről „hosszú kocsisorban" vitték embereiket Izsákra, ahová a bizottság kiszállt. Itt Prónay és Héjjas emberei, akiket Prónay „üdvözölt", olyan felfordulást csináltak hamarosan, hogy a bizottság elnöke „félni kezdett egy pogromtól, amelynél talán őket (a bizottság tagjait — *N. D.)* is meglincselik. Felvették tehát sebtében a jegyzőkönyvet: atrocitások nem voltak megállapíthatók, és minden rendben van. A komisszió többi tagjai szépen elillantak."[25]

Prónay persze a „sikeres" vizsgálat minden „dicsőségét" a maga javára írja. A valóság azonban az, hogy az ilyen bizottságok többi tagjait ugyanaz a cél vezérelte, mint Prónayt, csak esetleg kevésbé otromba módon oldották meg feladatukat. Ám, ha így sikerült, azt is tudomásul vették, és asszisztáltak hozzá. Mert a horthysta „nemzeti hadsereg" tekintélyét és a fehér hadsereg brigantiait mindenáron védeni kellett a „destruktív agitáció" vádjaival szemben! Ebben Simonyi-Semadam éppúgy egyetértett Horthyval és vezérkarával, mint Rubinek vagy Soós. És abban is, hogy kíméletlenül tovább üldözik a szocialista forradalom híveit, és elnyomják a demokratikus köztársaság híveit is. Ugyanekkor mind élesebb a nézeteltérés közöttük abban a kérdésben, hogy a katonai parancsnokságok és a különítmények átengedik-e a polgári személyek üldözését az erre „hivatott" rendőri és csendőri erőknek, meg az igazságügyi szerveknek, vagy folytatják tovább a kormány által nem irányítható, és nem ellenőrizhető ténykedéseiket. Ez viszont részkérdése annak, hogy szűkítik-e a katonai szervek hatáskörét, megszüntetik-e a polgári közigazgatási hatóságok, s a rendőrség és csendőrség katonai ellenőrzését vagy továbbra is fenntartják.

[25] Prónay Naplója. II. k. 296. old.

X.

A JÚNIUS—JÚLIUSI POLITIKAI VÁLSÁG. NEMZETKÖZI SZÁLLÍTÓMUNKÁS BOJKOTT A HORTHYSTA MAGYARORSZÁG ELLEN. A SIMONYI-SEMADAM-KORMÁNY BUKÁSA

Az európai helyzet alakulásában 1920 május—június hónapjaiban a legjelentősebb esemény az antant harmadik szovjetellenes intervenciójának megtorpanása és a Vörös Hadsereg ellentámadásának kibontakozása. Május második felében a lengyel fehérhadsereg előrenyomulása megakadt; a vörös csapatok meghiúsították a pánok seregeinek egyesülését a Vrangel-féle csapatokkal. Június 12-én a szovjet erők felszabadítják Kievet, és folytatják előnyomulásukat Ukrajnában és Belorussziában.

Ugyanekkor a kapitalista Európában a párizsi békediktátumok rendkívül kiélezték a győztes imperialista hatalmak és a legyőzött tőkés országok ellentéteit.

A munkásosztály forradalmi erői a tőkés országokban a proletárhatalom megteremtéséért küzdöttek, hogy így, a burzsoá uralom megdöntésével vezessék ki nemzetüket a válságból. A szélsőnacionalista revansista erők pedig a háborút elvesztő országokban katonai diktatúra létesítésére törekedtek, és újabb háború terveit szövögették. Ismeretes, hogy a munkásosztály erőit a szocialista forradalomért való harcban a szociáldemokrata vezérkar „demokratikus" politikájával megosztották. Viszont a szélsőnacionalisták revansista terveit a német és az osztrák uralkodó osztályok kénytelenek voltak elejteni, mert mind belpolitikai, mind katonai tekintetben teljesen irreálisak voltak. Belpolitikailag mindenekelőtt a munkásság ellenállása, külpolitikailag pedig a győztes tőkés hatalmak igen nagy katonai túlsúlya tette ezeket a terveket teljesen kilátástalanná.

A munkásharcok igen fontos eseményeihez tartozott a nemzetközi szállítómunkás bojkott is, amelyet a szomszéd országok munkássága a horthysta hatalom ellen, a magyarországi proletariátus megsegítéséért indított. Ebben a harci akcióban külö-

nösen az osztrák és csehszlovák munkásság részvétele volt igen jelentős. Erről még alább részletesen fogunk szólani.

A szélsőnacionalista revansista erők jelentékeny befolyással és katonai hatalommal is rendelkeztek, mind Németországban, mind Ausztriában. Kapcsolataik voltak a magyarországi ellenforradalmi körökkel. A Kapp-puccs összeomlása után különféle új terveket szőttek, s e tervek megvalósításához a horthysta Magyarországot fontos bázisnak tekintették.

Kísérlet titkos szélsőnacionalista német—osztrák—magyar katonai szövetség létesítésére. Az ellenforradalmi Magyarország az osztrák szélsőnacionalista puccsisták támasza

A német—osztrák—magyar szélsőnacionalista erők szövetségének létrehozását mindenekelőtt a német nacionalisták vezérkara kezdeményezte és szorgalmazta. Terveiket nagy rokonszenvvel fogadták a horthysta katonai körök. Németországból Ludendorffék — a Kapp-puccs fő szervezői — küldték el embereiket Budapestre. Ezek felkeresték Prónay Pált is, aki terveikről Naplójegyzeteiben ezt említi: „Németországban a császárságot akarták visszaállítani, azonban nem az öreg Vilmos császárral, hanem fiával, Vilmos trónörökössel. Ennél a mozgalomnál Ludendorff vezérezredes állott a háttérben, aki Bauer Ottó nevű vezérkari ezredest küldte, mint bizalmasát, Magyarországra. Nevezettel más német tisztek, köztük egy Stefany nevű százados, aztán a híres, Trebisch-Lincoln nevű ágens is megérkezett." Közli, hogy „Bauerék a szerencsétlenül végződött berlini Kapp-puccs után Budapestre menekültek és előbb engemet kerestek fel a Nádor-laktanyában." (A Prónay-féle szegedi vadászzászlóalj ugyanis Horthynak a Várba való bevonulása alkalmával átköltözött a kelenföldi laktanyából a Várban levő Nádor-laktanyába, hogy a kormányzó közelében legyen. A Britanniában elhelyezkedő tiszti részleg továbbra is ott maradt.) Bizonyos, hogy Bauerék nemcsak Prónayval tárgyaltak, és nem biztos, hogy ő volt az első tárgyaló partnerük, de neki is elmondták Ludendorffék célját: a német, osztrák és magyar nacionalisták fegyveres szövetségének megszervezését.

Bauer közléséről Prónay beszélt a miniszterelnöki sajtóiroda akkori vezetőjével, Eckhardt Tiborral, úgyszintén Gömbössel, de magával Horthyval is. „Külön jelentettem a kormányzónak

— írja — a nevezett németek megérkezését és terveiket, aki Bauert nemsokára azután magánál fogadta."[1] Prónay közlése szerint Ludendorffék katonai terve az volt, hogy „német és bajor katonákat, főleg az Ehrhardt-divízióból, szándékoztak hajókon a Dunán Ausztriába, azután Magyarországra becsempészni. Ezekkel és a felső-ausztriai frontkämpferekkel és más megbízható fehér-jobboldali szervezetekkel puccsot akartak véghez vinni" — Ausztriában. Ezzel egy időben a Szudéta vidéken keresztül német egységekkel akartak betörni Csehszlovákiába; terveik szerint ezt az akciót Prónay különítménye „egy délről jövő támadással támogat"-ja.[2] Ludendorffék terve azt is magában foglalta, hogy szélsőnacionalista osztrák puccs-kormány segítségével megvalósítják az Anschlusst, vagyis Ausztriának Németországhoz csatolását.

Ludendorffék tudták, hogy az Anschlusst a magyar legitimisták ellenzik, és a „szabad királyválasztók"-nak sem szimpatikus dolog, de igyekeztek e tervüket elfogadhatóbbá tenni azzal, hogy „lemondtak" Burgenlandról, amelyet a békeszerződés Magyarországtól elvett és Ausztriához csatolt. (Ezt azonban még nem hajtották végre.)

Ludendorffék terveinek aligha lehetett egyértelmű fogadtatása az osztrák szélsőreakciósok táborában. Ezt a tábort ugyanis részben a Habsburg-monarchia helyreállításában reménykedő osztrák legitimisták alkották, s csak másrészt az úgynevezett „nagynémetek", az Anschluss híveinek szélsőnacionalista szárnya. (Az Anschlussnak a liberális burzsoázia körében is voltak hívei, és polgári demokratikus alapon a Szociáldemokrata Párt is efelé hajlott.) Az osztrák szélsőreakció mindkét szárnyának nagy külpolitikai gondja az, hogy a győztes hatalmak az Anschlusst is és a Habsburg-restaurációt is megtiltották. De egy szélsőreakciós puccs-kormányzat teremtésével kilátásaikat mégis javítani remélték.

Tény, hogy egy ausztriai szélsőreakciós puccs, illetve ennek előkészítése, Horthyék tervének megfelelt. Konkrét lépéseket is tettek ebből a célból. A zalaegerszegi katonai táborban osztrák monarchista tisztek gyülekeztek a készülő akcióra.

A zalaegerszegi táborban való gyülekezés és az osztrák puccsisták ausztriai toborzása az osztrák kormány tudomására jutott.

[1] Prónay Naplója. II. k. 339—340. old.
[2] Ugyanott.

S bár az ausztriai rendőrség vezető karában is tevékenykedtek monarchisták, akik Schober rendőrfőnökkel együtt „falaztak" a puccskészülődésekhez, e tervek leleplezése és a puccsisták politikai elszigeteltsége lehetővé tette az osztrák kormánynak, hogy elfogassa a szervezők egy részét, és szétzilálja azok egész, amúgy is bukásra ítélt tervét.

Az osztrák kormány június elején nyilvános tiltakozó jegyzéket intézett a magyar kormányhoz az osztrák monarchista tisztek zalaegerszegi csoportosulása miatt, és fellebbentette a fátylat a katonai összeesküvés magyarországi ágáról is.

„Ausztria Köztársaság államkormánya megbízható híreket kapott arról — közli az osztrák jegyzék —, hogy Zalaegerszegen, tehát keleti határunk közelében 1000 osztrák állampolgárságú tisztből álló alakulatot szerveznek azzal az alig tagadott céllal, hogy adott esetben fegyveres erővel törjön be Ausztriába. Ez az eljárás oly módon megy végbe, amely kizárja azt, hogy a magyar kormány előtt titokban maradhatna. Az osztrák kormány arról is informálva van, hogy a magyar királyság kormánya ez alakulat részére 10 millió koronát kitevő összeget utalt ki. Egy incidens, amely az elmúlt napokban Bécsben játszódott le és számos tiszt letartóztatására vezetett, bizonyítja, hogy Magyarországon fönntartott alakulat részére Ausztria területén toboroznak legénységet."[3]

A Magyar Távirati Iroda, e jegyzék publikálásával egy időben közölte hivatalos „értesülését". Eszerint az osztrák tisztek csak azért jöttek Magyarországra, mert Ausztriában nem találtak „képzettségüknek megfelelő megélhetést". És ezt keresték — éppen Zalaegerszegen, méghozzá egy csapatba verődve! A magyar hatóságok csak a „vendégjogot" adták meg a részükre, és különben is, a zalaegerszegi katonai táborban csak „összesen 80 osztrák tiszt nyert elhelyezést". Ez a „cáfolat" felér egy beismeréssel, még ha kevesebb osztrák tisztről beszél is. Mindezt csak a vezérkar utasítására tehették és tették. S bizonyos, hogy összefüggésben volt azzal a tervvel, hogy *a békeszerződés aláírása után a félig-meddig burkolt és korlátozott katonai diktatúrát teljesen nyílt és korlátlan katonai diktatúrává tegyék.*

[3] Pesti Napló. 1920. jún. 2.

A Simonyi-Semadam-kormány válsága és lemondása.

A Simonyi-Semadan-kormány válságát közvetlenül a kormány és a katonai szervek közötti összeütközés és a nemzetközi szállítómunkás bojkott váltotta ki. A politikai válság kirobbanásában szerepe volt természetesen a két kormánypárt közötti vetélkedésnek, amely a tiszántúli kiegészítő választások kapcsán élesebbé vált.

Június elején egy készülő budapesti katonai puccs híre terjedt el a fővárosban és az országban. A tervezett puccs a nemzetgyűlés szétkergetését is célozta. A körülmények arra mutatnak, hogy mindez kapcsolatos a Ludendorffék által tervezett és szervezett háborús akcióval. De a német uralkodó osztályokhoz hasonlóan, a magyar nagyburzsoázia és nagybirtokos osztály zöme szintén elutasította a teljesen irreális Ludendorff-féle kalandor terveket az éppen aláírt békeszerződések felborítására. Elutasította a katonai körök és különítmények — politikailag „szabad királyválasztók" — tervét is, hogy a parlamentet szétkergessék, a félig-meddig burkolt és korlátozott katonai diktatúrát teljesen nyílt és korlátlan katonai diktatúrával váltsák fel. Simonyi-Semadam miniszterelnök nyilvánosan is a magyar uralkodó osztályok zömének ezt az állásfoglalását képviselte.

A nemzetgyűlés június 6-i ülésén a miniszterelnök válaszolt az egyik pártjabeli képviselő interpellációjára. Ebben azokról a hírekről volt szó, melyek szerint a nemzetgyűlést szétkergetik, és a kormány egyes tagjait letartóztatják. Kijelentette: „A nemzet szuverenitásának két tulajdonosa van: a nemzetgyűlés és a kormányzó . . . a nemzetgyűlés ellen igenis izgatnak . . . úgy beszélnek róla, mint egy hitvány gyülekezetről, értéktelen csőcselékről." Megállapítja, hogy „éket akarnak verni a kormányzó és a nemzetgyűlés közé". „Hallunk olyan híreket — vallotta be —, hogy puccs készül a nemzetgyűlés ellen, amelybe nem átallják berántani a kormányzó személyét is", akitől pedig „a legtávolabb áll, hogy a nemzet alkotmányát megsértse". Kijelenti, hogy „a kormányzónak soha, egy pillanatig sem jutott eszébe a nemzetgyűlés hatáskörét bármiféle puccsal csökkenteni". Végül megjegyzi: „Ha mégis szüksége mutatkoznék és a nemzetgyűlést olyan irányból érné támadás, amely irányból eddig még nem érte, meg fogjuk találni a garanciákat és megteszszük azokat az intézkedéseket, amelyeket a kivételes helyzet megkövetel . . ."[4]

[4] Népszava. 1920. jún. 6.

Simonyi-Semadam nem közli, hogy *milyen irányból* fenyeget a támadás, de senki számára nem lehetett kétséges, hogy — *katonai irányból.* A kérdést a képviselők *több órás zárt ülésen* vitatták tovább.

Horthy feltétlenül tudott a puccstervekről, az ő hozzájárulása nélkül ezt éppúgy nem készíthették elő, mint az osztrák nacionalista tisztek gyülekeztetését a zalaegerszegi katonai táborban. Horthy azonban engedte, hogy Simonyi-Semadam tisztára mossa. A miniszterelnök ezt meg is tette, de felállított bizonyos követeléseket a „jogrend" biztosítására. A helyzet ugyanis olyan volt, hogy a miniszterelnöknek *követelnie* kellett a katonai hatóságok hatalmi körének rendezését.

A hosszú zárt ülés után folytatódott a politikai támadás a katonai hatóságok ellen, mégpedig oldalvágások formájában. A Kisgazdapártban volt néhány liberális képviselő, s ezek egyike, Drozdy Győző interpellált mentelmi jogának megsértése miatt. Előadta, hogy április végén leutazott a Kiskőrös mellett fekvő Páhi községbe, ottani birtokára. Páhiban az Ébredő Magyarok Egyesülete helybeli elnöke „felhívta figyelmét az Izsák és Orgovány községekben történt ismert esetekre és intette, ha nem akar hasonló sorsra jutni, akkor tapassza be száját bizonyos összeggel az ottani karhatalom spiclijének". Tanácsolta, hogy ajánlja fel a pénzt „a Héjjas különítmény egyes, ott megforduló tisztjei, valamint a különítmény kémje számára. Ez ott szokásos dolog, a környékbeli birtokosok is pénzelik a spiclit, de más célokra is juttatnak pénzt a karhatalmiaknak." Az ébredő elnök (aki úgy látszik a közvetítő szerepét is betöltötte) 10 000 koronát kért, de Drozdynál csak 4000 volt, és ennyit is fizetett.[5]

Drozdy interpellációjának célja az volt, hogy sürgesse a vadászszázlóalj és a vadászszázad elnevezést viselő különítmények megszüntetését és a karhatalmi alakulatok beolvasztását a belügyi felügyelet alá tartozó csendőrségbe és rendőrségbe. A június 7-i délutáni lapok hírül adták, hogy a hadügyminiszter feloszlatja a különítményeket. A június 8-i lapok viszont közlik a Magyar Távirati Iroda (MTI) közreadott hivatalos cáfolatát, amely megállapítja: „a magyar nemzeti hadsereg keretében különítmények egyáltalán nincsenek, hanem csak egész csapattestek; ilyen a szegedi vadászszázlóalj (parancsnoka Prónay őrnagy), és a székesfehérvári vadászszázlóalj (parancsnoka

[5] Ugyanott.

Ostenburg százados). Ezeknek a csapattesteknek a feloszlatásáról szó sem lehet."[6]

A június 9-i lapokban nyilatkozott Héjjas Iván is. A Drozdy által ismertetett zsarolási gaztettet rágalomnak nyilvánította, és kijelentette: „Az állítólagos 10 000 korona miatt háborgóknak arcukra fagyna az elképedés, ha azokról *a valóságos milliókról hallanának*, amelyekkel a politikus urak meg akartak maguknak szerezni, egyéni és pártcélok szolgálatába." Kijelenti, hogy „a Duna—Tisza köze megszervezett ébredő magyarsága" Horthy Miklósért „rajong", érte „minden áldozatra kész". S hogy ezt az „áldozatkészséget" félreérthetetlenné tegye, megfenyegeti azokat, kik ellenzik a különítmény működését: „könnyen megeshetik — mondja —, hogy felháborodását (már mint az ébredő magyarság, — *N. D.)* minden kerülgetés nélkül, nyíltan és súlyosan fogja kifejezésre juttatni."[7] Magyarán szólva, Héjjasék Drozdy életét is készek „feláldozni", bizonyságául annak, hogy milyen mélységes rajongásuk a kormányzóért.

Héjjas nyilatkozata megrökönyödést keltett a közvéleményben, az uralkodó osztályok különféle csoportjaiban is, mert nyílt kihívás volt a parlament meg nem nevezett csoportjai és a miniszterelnökkel szemben. Még aznap a KNEP részéről Huszár Károly utasítja rendre Héjjast, és szónoki fordulattal megkérdezi: „mi szükség van rá, hogy ez az úr megmaradjon olyan terrénumon, amelyen eddig is elég kellemetlenséget okozott a kormánynak?" Egyes képviselők követelték, hogy Héjjas mondja meg, *kik akarták őket megvásárolni?* Huszár e tekintetben óvatosabb, s azt mondja, hogy Héjjas mint tiszt csak a feljebbvalójának köteles jelenteni a neveket. Megemlékezik Huszár a nemzetgyűlés szétkergetését célzó puccs tervéről is, és nagyhangon kijelenti: „a puccsot csak a nemzetgyűlés tagjainak holttestén át követhetik el." A Kisgazdapárt nevében felszólal gróf Széchenyi Viktor, s teljes mértékben csatlakozik ahhoz, amit Huszár mondott. Soós Károly hadügyminiszter is kénytelen elmarasztalni Héjjast, és azt ígéri, hogy „meg fog bűnhődni". Szidta az ébredőket is, mert „tönkre teszik az országot".[8]

A miniszterelnök javaslatokat terjesztett Horthy elé. A Pesti Napló közli értesüléseit ennek körülményeiről. Eszerint, ha a kormányzó a javaslatokat nem fogadja el, akkor a kormány

[6] Népszava. 1920. jún. 8.
[7] Pesti Napló. 1920. jún. 9.
[8] Ugyanott.

lemond, és a parlamenti pártok képviselői a parlamentben bejelentik: „szolidárisak a kormánnyal és nem hajlandók olyan kormányt támogatni, amely a belső konszolidáció terén kevesebbel is beéri, mint a lemondó kormány."[9] Ez ugyancsak a *tudósító információja*, de a helyzetre nemcsak ez az értesülés jellemző, hanem ennek a *közlése is*, a miniszterelnökségi cenzúra engedélyével.

Másnap a lap tudatja, hogy Horthy fogadta a kormányt, „meghallgatta a javaslatokat és a döntést magának tartotta fenn. A kormány tagjainak eltávozása után csak Soós Károly honvédelmi miniszter maradt a kormányzó dolgozószobájában." A kormányzótól visszaérkező miniszterek nyilatkoznak. Korányi báró: „Még nem mondunk le." Közli, hogy a Kisgazdapárt „csak olyan kormányt támogat, amely kellő hatalmi garanciát tud felmutatni, hogy a most elharapódzott állapotoknak véget vet". Nagyatádi kijelenti: „Előterjesztésünkhöz azt a szankciót fűztük, hogy amennyiben a kormányzó úr nem honorálná javaslatainkat, a kormány lemond." Rubinek Gyula kijelenti, hogy rendet kell teremteni, de ettől függetlenül „Simonyi-Semadamnak feltétlenül el kell hagyni a miniszterelnökséget. Ez legkésőbb a tiszántúli választások után történik meg."[10]

A következő nap az MTI útján cáfolatot adnak ki, amely szerint nem igaz, hogy „a kormányzó és a nemzetgyűlés, illetve a kormány között ellentétek merültek volna fel . . . Különbségek legfeljebb a végrehajtás nüanszaiban lehettek, de magában a lényegben minden tényező már kezdettől fogva megegyezett."[11]

A „lényegről" Simonyi-Semadam így nyilatkozott: „Jövőben katona civillel szemben semmiféle eljárást nem foganatosíthat. Nem vexálhatják a katonák a polgárokat igazoltatással, nyomozással, házkutatással, letartóztatással stb.", mert mindezt ezután „alkotmányosan és legálisan csak a rendőrség végezheti". Azt is kijelentette, hogy a Héjjas-különítményt feloszlatták.[12]

Megjegyzendő, hogy Simonyi-Semadam e közlését akkor tette, amikor a Nemzetközi Szállítómunkás Szövetség meghirdette a bojkottot a magyarországi ellenforradalmi rendszer ellen. A bojkott-felhívást június 11-én hozták nyilvánosságra.

[9] Pesti Napló. 1920. jún. 9.
[10] Pesti Napló. 1920. jún. 10.
[11] Pesti Napló. 1920. jún. 11.
[12] Pesti Napló. 1920. jún. 11.

Június 13-án jelent meg a Budapesti Közlönyben a kormány rendelete a katonai szervek hatáskörének korlátozásáról. Ennek 1. paragrafusa szerint a kormány „az összes katonai alakulatoknak (ideértve az úgynevezett védelmi szerveket és különítményeket is), valamint ezek közegeinek és nyomozóinak működését polgári személyekkel szemben megszünteti, s elrendeli, hogy azok a katonai igazságügyi szervekbe olvasztassanak be." A 2. paragrafus kimondja, hogy a katonai hatóságok, bizonyos kivételtől eltekintve „polgári személyekkel szemben . . . nem nyomozhatnak, lefoglalást, személymotozást, házkutatást nem foganatosíthatnak, s őket le nem tartóztathatják".

A rendelet ugyanakkor nyitva hagy két kaput is a katonai szervek előtt a polgári személyek elleni további akciókhoz. Kimondja, hogy „kivételesen" eljárhatnak polgári egyénekkel szemben, ha azok „közvetlenül a haderő ellen" követnek el bűncselekményt. E meghatározás nagyon tágan értelmezhető; például a karhatalmi és különítmény alakulatok gaztetteinek a leleplezése is a „haderő elleni bűncselekmény"-nek minősíthető. A rendelet továbbá a következőt mondja ki: „az átmeneti idő alatt, míg az állami- és társadalmi rend védelmét biztosító törvények megalkottatnak és az ezen törvények végrehajtására szükséges szervek fölállíttatnak, a katonai hatóságok . . . eljárása polgári személyek által elkövetett bűncselekmények eseteiben csak az illetékes polgári hatóságok által hozzájuk intézett megkeresésének teljesítésére és arra szorítkozhatik, hogy a tudomásukra jutott eseteket a rendelkezésükre álló adatokkal és bizonyítékokkal együtt tényvázlat kíséretében az illetékes polgári hatóságokhoz juttatják."[13] Tehát polgári személyek után „nem nyomozhatnak", csak a „tudomásukra jutott esetekről" adnak tájékoztatót, „bizonyítékokkal együtt, tényvázlat kíséretében". Emellett a rendelet teljesen homályba hagyja, hogy az illetékes polgári hatóságok *milyen megkereséseket* intézhetnek a katonai szervekhez?

Ez a kormányrendelet a horthysta katonai vezető körök kényszerű engedménye, amit az általános bel- és külpolitikai körülmények nyomására, a magyar uralkodó osztályok zömének követelésére tettek. Ám nyitott kérdés, hogy ebből mi és hogyan valósul meg, és milyenek a „végrehajtás nüanszai"?

[13] Budapesti Közlöny. 1920. jún. 13.

A kormány és a kormányzó között folyt tárgyalások egyik pontja volt a katonai parancsnokságok úgynevezett „nemzetvédelmi szervezetének" a megszüntetése. A katonai hatóságok belső politikai kémszervezetéről van szó. Horthy megígérte, hogy ezt megszüntetik. Ebben az ügyben június 13-án Soós Károlynál szűkebb körű megbeszélést tartottak, melyen az elnöklő Soóson kívül részt vett a minisztériumból három ezredes, és egy alezredes, továbbá a vezérkari főnök képviselőjeként egy őrnagy és két hadbíró. E megbeszélésen Soós bejelenti: „a kormányzó úr őfőméltósága a miniszteréknek ígéretet tett oly irányban, hogy a katonai védelmi szervezetet megszünteti." Az elnöki csoport főnöke, Say alezredes ellenezte ezt, és javasolta, hogy ha már „erre ígéret lenne téve, úgy csak az elnevezés változtattassék meg". A miniszter kijelenti, hogy nem szabad Horthy ígéretét „átnevezés általi kijátszással" diszkreditálni, tehát a „nemzetvédelmet" meg kell szüntetni. Ezután azonban hozzájárult ahhoz a javaslathoz, hogy a „nemzetvédelem" helyett „Tájékoztató" szolgálatot kell szervezni. Ezt június 17-én rendelték el, „mikor is a volt védelmi szolgálatból mentve lett, amit menteni lehetett". — jegyzi meg feljegyzésében Say Viktor alezredes, a Hadügyminisztérium elnöki csoportjának főnöke.[14] A „Tájékoztató" szolgálat feladata „a katonai parancsnokságoknak a belföldi közállapotokról tiszta képet nyújtani."[15] Más szóval: polgári személyekkel szemben nyomozásokat folytatni, azt, amit a kormányrendelet megtiltott.

A Simonyi-Semadam-kormány „rendezési" javaslatai között szerepelt a karhatalmi alakulatok beolvasztása a csendőrségbe vagy rendőrségbe. Megegyeztek abban, hogy a *vidéki* karhatalmi alakulatokat beolvasztják a csendőrségbe, és azok annak keretén belül folytatják áldásos tevékenységüket. Soós hadügyminiszter június 16-án jelentette be a parlamentben, hogy „a vidéki karhatalmakat beolvasztják a csendőrségbe, és minden intézkedés megtörtént, hogy több atrocitás ne történjen".[16] A budapesti karhatalmi alakulatok megmaradnak továbbra is a katonai parancsnokság hatáskörében mint a belpolitikai harc katonai fegyvere, mellyel közvetlenül a horthysta katonai vezérkar rendelkezik. De a kisebb különítményeket, mint a Madary, a

[14] H. L. HM. Eln. l. 1920—101159. —.— *(298—99.)*
[15] PI. A. XXII. 7—1919/117. —.— *(99.)*
[16] Pesti Napló. 1920. jún. 17.

Siebenlist, a gróf Jankovich és a Rácz Kálmán-féléket feloszlatják. Prónay „vadászzászlóalja" és Ostenburg „vadászzászlóalja" megmaradtak, mint a hadsereg „vadász" egységei, amelyek nincsenek a reguláris ezredekbe és hadosztályokba beosztva, hanem önálló egységeket képeznek.

Soós tábornok kísérletet tett arra, hogy megszüntesse a Prónay-féle „vadászzászlóalj" külön tiszti egységét, mely a Britanniaszállóban székelt, és a fővárosban követte el a nyilvános botrányok, zsarolások, rablások, kínvallatások és gyilkosságok sorozatát. Mindezt a kommunisták és a zsidók elleni hazafias küzdelem jegyében. A június 13-án kihirdetett kormányrendelet értelmében ennek a tiszti részlegnek a további működését be kellett szüntetni.

A britanniások tevékenységéről Prónay Naplójegyzeteiben a következőket írja: ez a „nyomozókülönítményem hivatalosan lett felhatalmazva csempészeket, valutázókat, kémeket lefogni". A lefogottak „kihallgatás végett a Britanniába lettek bevive". A náluk talált értékeket persze elvették, de minderről „pontos leltárt és jegyzőkönyveket" vettek fel, és azt a zászlóaljparancsnoksághoz felterjesztették. Szóval a zászlóalj-kasszába folyt be a zsákmány, és onnan folyósították a „kiutalásokat". Minden egyéni zsákmányszerzést azonban Prónay mégsem tagad le, csak áthárítja a felelősséget — a konkurrensekre. Kijelenti: „Hir emberei, báró Babarczy Jenővel az élen, a járókelő zsidókat a szálló előtt lefogták, oda bevitték és értékeiket elszedve, őket ismét kirúgták."[17] Habár a szállóban az *ő* tiszti különítménye rendelkezett, abban mégis ártatlanok, hogy ott ilyen fosztogató banda tevékenykedett.

A Prónay zászlóaljnak ezt a britanniás egységét akarták feloszlatni, miután a polgárságot leginkább megbotránkoztató és legkevésbé palástolható gaztetteket ezek követték el. Prónay a feloszlatási kísérletről így emlékezik meg: Soós „erőszakos módon próbálkozott a zászlóaljam létszámon felüli felesleges tisztjeimet (ti. a Britanniában levő tiszti századhoz tartozókat) — leszerelni." Azt mondta: „Küld a fenébe őket, mert csak kellemetlenségeim keletkeznek miattuk." Prónay „mindenekelőtt megélhetésük biztosítását" követelte. Emellett a sok mindenre felhasználható tiszti csőcselékről egyáltalán nem akart lemondani. „Soós erre az asztalt verte öklével, a parancs telje-

[17] Prónay Naplója. II. k. 358—59. old.

sítését követelte." Prónay azonban nem tágított. Soós megpróbálta békésen rábeszélni Prónayt a parancs teljesítésére, de ez sem ment. „Megmagyaráztam — írja Prónay — az ügyek állását és tisztjeimnek vagyoni és egyéb helyzetét, meg is értett, de többet nem zaklatott a fentiek miatt."[18] A britanniás banda egyelőre együtt maradt előkelő rablófészkében.

Horthyék felemás engedményeiket, a katonai szervek hatáskörének szűkítése terén is csak bizonyos politikai ellenkövetelések benyújtása mellett tették meg. A két kormánypárt között a politikai és hatalmi befolyásért folyó éles küzdelem korlátozását követelték. Ez éppúgy a nagytőkések és nagybirtokosok legbefolyásosabb köreinek a sürgető követelése volt, mint ahogy ezek a körök a katonai szervek hatáskörének a szűkítését is sürgették — mind külpolitikai, mind belpolitikai okokból.

Azokban a napokban, amikor a nemzetgyűlés fegyveres szétkergetésének terve nyugtalanította a két kormánypártot, a fúzió híveinek ösztönzésére újabb tanácskozások kezdődtek a két párt képviselői között. Beniczky Ödön volt a tanácskozások egyik szervezője. Az ő lakásán tartották meg június 9-én azt a tárgyalást, ahol elhatározták, hogy *közös egyezmény-tervezetet* terjesztenek a két párt elé. A Kisgazdapárt részéről Nagyatádi Szabó, Bottlik József és Rupert Rezső, a KNEP részéről Bleyer Jakab, Vass József és Rassay Károly vettek részt ezen a megbeszélésen. Még ugyanazon nap estéjén külön-külön értekezleten mindkét párt elfogadta a szorosabb együttműködésről szóló javaslatot. A Kisgazdapárt részéről a tárgyalásokon Nagyatádi Szabó volt az aktívabb, a megállapodást azonban Rubinek is elfogadta.

A június 9-i pártközi megállapodás értelmében a KNEP és a Kisgazdapárt *közös intézőbizottságot* állított fel, hogy a nemzetgyűlés „szuverenitását" egységesen védelmezze a fegyveres szétkergetés fenyegető tervével szemben, és közösen lépjenek fel a kormányzati hatáskör rendezéséért is. A közös intézőbizottságba a kisgazdapártiak Rubineket, Nagyatádi Szabót, Sokorópátkai Szabót, Mayer Jánost, Gaál Gasztont, Hir Györgyöt, Meskó Zoltánt, Szijj Bálintot, Rupert Rezsőt, Kovács I. Istvánt és Rencés Jánost küldték. A KNEP-et Haller, Huszár, Beniczky Ernst, Turi Béla, Vass József, Hegyeshalmi, Rassay, Szmrecsányi, Kontra Aladár és Pekár Gyula képviselte.

[18] Prónay Naplója. II. k. 292—93. old.

A KNEP és a Kisgazdapárt közös intézőbizottságának létrehozása — lépés a fúzió felé. A fúziót a Kisgazdapárt még nem fogadta el. Viszont a közös intézőbizottság felállítása mégis lényeges engedmény ebben az irányban. A Rubinek—Nagyatádi vezérkar gyakorlatilag feladta azt a célt, hogy a tiszántúli kiegészítő választások után — megszerezve a parlamenti többséget — tiszta kisgazdapárti kormányt alakítson. Követeléseik szerényebbek lettek, és a koalíciós kormány fenntartása mellett most már csak a miniszterelnöki tárcát igényelték. A közös intézőbizottság felállítása egyben megegyezést hozott a mandátumok elosztásának kérdésében is: a Kisgazdapárt gyakorlatilag feladta azt a közvetlen célt, hogy az összes tiszántúli mandátumot megszerezze.

Persze jelentkeztek még ezután is olyanok, akik tiszta kisgazdapárti kormányt követeltek. Gömbös Gyula, akit június 13-án „egyhangúlag", ellenjelölt kizárásával választottak meg, mégpedig „kisgazdapárti programmal", részt vett a Kisgazdapárt június 22-i értekezletén. Itt Rubinek kifejti, hogy koalíciós kormány kell, de „a kormány vezetése feltétlenül a Kisgazdapártot illeti". Gömbös viszont azt hangoztatja, hogy a Kisgazdapártnak „egyedül kell átvenni a kormányt". Egyben élesen támadja EKSz-testvérét, Soós hadügyminisztert, és „erős kezet" sürgetett a Hadügyminisztérium élére.[19] A tiszta kisgazdakormány követelésével már elkésett; a Soós elleni támadás viszont nagyon is aktuális volt.

Soós ugyanis éppen azon a napon — a parlamenti veszekedések hevében — feltűnően elszólta magát. A tiszti atrocitások ügye váltotta ki dühét. Ismételte a már ismert arcátlan hazugságot, mely szerint Prónayék, Ostenburgék, Héjjasék és a többiek által elkövetett gaztettekben „egyetlen tiszt és katona sem vett részt, csak áltisztek és álkatonák". Hangoztatta, hogy ő „nem politizál" és kijelentette: „Figyelmeztetnem kell azonban a nemzetgyűlést arra, hogy a nemzeti hadsereg tiszti kara nem látja, hanem csupán szónoklatokból hallja, hogy van egy úgynevezett keresztény kurzus és megtörténhetik, hogy fegyveres erővel . . ." Soós tábornok e szavaira kitört a parlamenti vihar. A Pesti Napló tudósítása szerint „óriási fölzúdulás támadt a Kisgazdapárt padjaiban. A képviselők összevissza kiabálnak. Ferdinandy Gyula igazságügyminiszter fölugrik a bársonyszékből, össze-

[19] Pesti Napló. 1920. jún. 23.

csapja kezét és a honvédelmi miniszter felé kiáltja: „Hogy lehet így beszélni?"[20]

Soós alig 10 nappal azután szólta el magát, hogy éppen csak lecsendesítették a parlament fegyveres szétkergetésének terve által felkavart kedélyeket. A figyelmeztetés után Soós próbálta megmagyarázni, hogy ő másképp gondolta, de az elszóláson vajmi keveset változtatott. Gömbös Gyula persze nem ezért támadta Soóst, legfeljebb ez is jól jött neki. Pillanatnyilag Sréter EKSz-testvérének egyengette az utat a hadügyminiszteri székbe.

Eközben megtartották a tiszántúli választásokat. A KNEP segítségével fellépett itt a Magyar Nemzeti Munkáspárt néhány jelöltje is, a Kisgazdapárt jelöltjeivel szemben. Nem tudták beváltani a hozzájuk fűzött reményeket, de — mint fentebb már említettem — egyik vezetőjük, Csizmadia Sándor ekkor kapott mandátumot. Egyébként az újonnan megválasztott kisgazdaképviselők között alig van 3—4 tényleges gazdálkodó és politizáló kulák. Viszont van néhány földbirtokos, több ügyvéd, lelkész. Van köztük vezérkari tiszt, volt főjegyző, volt csendőrparancsnok, rendőri jogtanácsos, több helyi takarékpénztári elnök vagy igazgató, továbbá Balla Aladár volt főispán és „belügyminiszter" a szegedi ellenforradalmi „kormányban". A szegedi horthysta tiszti alakulatok embereit Gömbösön kívül még K. Schiffert Ferenc kulákszármazású ügyvéd és tartalékos tiszt, valamint Héjj Imre budapesti ügyvéd képviselte, aki 1920 februárjában „szerelt le", és ment kisgazda politikusnak. A KNEP is behozott 8 képviselőt, a Friedrich-csoport pedig kettőt.

A „pártonkívüli" Bethlen gróf — aki a párizsi békedelegációban végzett eredménytelen tevékenysége után elérkezettnek látta az időt, hogy bevonuljon a képviselőházba, fellépett a hajdúböszörményi kerületben; de a Friedrich-csoport egyik embere, dr. Tasnádi Kovács József, a Debreceni Takarék- és Hitelintézet jogtanácsosa megbuktatta. Bethlen bukása feltűnést keltett; már híre ment, hogy ő az esélyes miniszterelnökjelölt, aki Simonyi-Semadamot felváltja; ekkor érte ilyen politikai kudarc. Hasonló kudarc érte gróf Ráday Gedeont is, Pest és Szolnok vármegye és Kecskemét városa kormánybiztosát. Dr. Pacek Géza kisgazdapárti ügyvéd, volt rendőri jogtanácsos buktatta meg Kunhegyesen. Ráday a Bethlen-csoporthoz tar-

[20] Ugyanott.

tozott, és az ő neve is szerepelt az új miniszterelnök-jelöltek között.

A választás eredményeként a Kisgazdapárt nem tudta megszerezni a parlamenti többséget, bár előnyét a KNEP-pel szemben lényegesen növelte. Többségre jutni nem engedték, viszont még erősebben meglovagolták a nagytőkés-nagybirtokos körök számára megbízható, a kulákság előretörési kísérleteit zsákutcába fullasztó emberekkel.

A kiegészítő választások lezajlása után a Simonyi-Semadam-kormány lemondott. Mielőtt azonban utódja, a Teleki-kormány megalakításának körülményeivel foglalkoznánk, a nemzetközi szállítómunkás bojkott meghirdetéséről és lefolyásáról kell szólanunk.

A nemzetközi szállítómunkás bojkott

A Nemzetközi Szállítómunkás Szövetség a II. Internacionáléval együttműködő *amszterdami* szakszervezeti internacionálé egyik szervezete. Vezetői részben jobboldali szocialisták, részben a kommunistákkal közös akciót vállaló két és felesek.[21] Politikai állásfoglalásukat jelentősen befolyásolta a nemzetközi események alakulása, a forradalmi akciók erősödése vagy gyengülése. Még 1920 március havában határozatot hoztak az ellenforradalmi Magyarország nemzetközi bojkottjáról, szolidaritást vállalva az üldözött magyar proletariátussal és segítve harcát a fehérterror ellen, a politikai szabadságjogokért. A márciusi határozat végrehajtását azonban elhalasztották. Tisztázatlan még, hogy a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőségének volt-e szerepe ebben az elhalasztásban. Lehetett, mert Vancsákék éppen ebben az időben ajánlgatták szolgálatkész közreműködésüket Horthynak, Rubineknek és Simonyi-Semadamnak is. De lehet, hogy a bojkott elhalasztásában az itthoni magyar szakszervezeti vezetőknek éppúgy nem volt részük, mint ahogy a bojkott-határozat meghozatalában sem. Tény, hogy az antant harmadik szovjetellenes intervenciójának megindulása idején, a lengyel fehér hadsereg szovjet földre történt betörésekor a

[21] Ismeretes, hogy azokat a szocialistákat nevezték 2 és 1/2-eseknek, akik az 1919—1923-as években elkülönültek a nyilt reformistáktól, nem csatlakoztak az ujjáélesztett II. Internacionáléhoz, de a III. Internacionáléhoz sem. A forradalmi hullám elmultával, 1923-ban egyesültek a II. Internacionáléval.

bojkott-határozat a fiókban maradt. Amikor azonban a Vörös Hadsereg ellentámadásba lendült és előretört, ez ösztönözte a nyugat-európai proletariátus harcát is, s a márciusi határozat ismét előkerült. Június elején konkrét döntés született; *június 20-án a nemzetközi bojkott megkezdődik.*

E határozat meghozatalában jelentős szerepet játszottak az angol, francia és holland szállítómunkás szervezetek képviselői, s természetesen a Magyarországgal szomszédos országok szállítómunkás szervezeteinek képviselői, hiszen a bojkott végrehajtásában a szomszéd országok szervezett munkásaié a döntő szerep. S miután Magyarország nemzetközi forgalma mindenekelőtt Ausztrián és Csehszlovákián keresztül bonyolódott le, az osztrák és a csehszlovák szervezetek állásfoglalása és harckészsége a döntő tényező. Mind az osztrák, mind a csehszlovák, de a román és jugoszláv szervezett dolgozók is készen álltak a nemzetközi bojkott-felhívás végrehajtására. A francia és a csehszlovák szervezetekben a kommunisták, illetve forradalmi szocialisták voltak túlsúlyban, és erős volt a baloldal az angol, a holland, az osztrák, a román és a jugoszláv szakszervezetekben is.

Ausztriában — és nem is csak Ausztriában — növelte a készséget a bojkottra a monarchista puccs veszélye is, amelyet a magyar ellenforradalmi kormány támogatásával magyar területen is szerveztek az osztrák köztársaság ellen. A június elején hozott amszterdami határozat akkor született, amikor az osztrák Renner-kormány tiltakozó jegyzéket küldött a magyar kormányhoz azért, mert a puccsra készülő osztrák monarchista tiszteket a zalaegerszegi katonai táborba tömörítik.

A Nemzetközi Szállítómunkás Szövetség vezetősége június 11-én, néhány nappal az osztrák jegyzék nyilvánosságra hozatala után bocsátotta ki kiáltványát, melyben meghirdette a bojkottot. A felhívás közli, hogy a Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége „június 20-tól kezdve Magyarországot bojkottálja és az országgal teljesen megszakít minden forgalmat".

A kiáltvány felhívja a világ munkásait: „... vasárnaptól, június 20.-tól kezdve tagadjanak meg minden olyan munkát, ami a fehérterror Magyarországának közvetve vagy közvetlenül javára szolgálna. Egyetlen vonat sem haladhat át a magyar határon, egyetlen hajó sem futhat be Magyarországba, egyetlen levél, egyetlen távirat sem továbbítható Magyarországra vagy Magyarországból ...

A háború alatt a hadviselő országok uralkodó osztálya a gazdasági bojkott fegyverével küzdött az ellenség ellen. A háború után ugyanezt a fegyvert használta és továbbra is alkalmazni akarja az orosz munkásmozgalom megfojtására.

A Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége felhívja a világ munkásságát, használja fel most ugyanezt az eszközt arra, hogy a magyar kormány véres uralmának véget vessen, s ezer és ezer magyarországi elvtársunk életét és szabadságát megmentse."

A kiáltványt közölték a külföldi kommunista és szocialista lapok. A bojkott megszervezésén és végrehajtásán kommunisták és szociáldemokraták vállvetve munkálkodtak. Ausztriában és Jugoszláviában a Kommunista Párt önálló erőként vett részt ebben a nagyszerű akcióban. Csehszlovákiában és Romániában még nem vált külön párttá a munkásmozgalom forradalmi szárnya, de befolyása igen jelentős, és a szakszervezetek tevékenységében nagy szerepet játszik. A bojkott-akció ez országok munkásságának egységes akciója.

Az amszterdami kiáltvány *közvetve* utal arra, hogy az antant hatalmak kormányai bűnrészesek a magyarországi fehérterror rémségeiben. Megállapítja: „A kormányok, amelyek ismerik ezeket a tényeket, nem hajlandók beavatkozni, és valószínűleg örvendeznek azon, hogy a magyarországi munkásmozgalmat leverik és megölik." A valóságban az antant képviselői beavatkoztak, csak nem a fehérterror vezérkara ellen, hanem annak védelmében. A kiáltvány *nem nevezi meg azokat a kormányokat*, amelyeknek a felelősségére utal. Igaz, a felsorolás elég hosszú lenne, az angol és francia kormánytól kezdve — a szociáldemokraták által vezetett osztrák kormányig, amely internáltatta az Ausztriába menekült kommunista népbiztosokat. Az egyes kormányok megnevezése helyett a kiáltvány csak a Népszövetség Legfelsőbb Tanácsát nevezi meg mint olyan testületet, amelyhez szintén hiába fordultak. Az antant kormányokkal szemben mutatkozó ilyen „tapintatosság" dacára a bojkott-felhívás igen értékes politikai tett, amelynek komoly szerepe volt a munkásság egységes nemzetközi fellépésében.[22]

A magyar uralkodó osztályok felhördültek a bojkott-felhívásra. Nemcsak a „keresztény" lapok kiabáltak kígyót-békát az amszterdami szakszervezeti internacionáléra, kutatva a hatá-

[22] A felhívás teljes szövege: Die Rote Fahne. 1920. jún. 11. —.— *(296—97.)*

rozat mögött „Moszkva kezét", hanem a liberális lapok is kontráztak nekik. „Az úgynevezett fehér terror leghatározottabb ellenségei is felháborodva tiltakoznak az ellen — írja például a Pesti Napló —, hogy külső elemek országunk belső ügyeibe avatkozzanak."[23] Persze az ilyen „leghatározottabb" ellenségei a fehérterrornak nem sietnek tiltakozni azellen, amikor *az antant hatalmak kormányai* avatkoznak be az ország belügyeibe, támogatva a fehérterror vezérkarát, de rögtön az ország „belügyét" védik, amikor *a nemzetközi proletariátus* emeli fel fegyvereit magyaországi proletár testvéreinek védelmében.

A parlamentben Apponyi Albert gróf kezdi meg a bojkott-felhívás szidalmazását. Egyszerűen valótlanságnak nyilvánitja a felhívásnak azokat a megállapításait, amelyek a bojkottot indokolják. Az öreg gróf megrendelt interpellációjára a miniszterelnök azonnal válaszol, hasonló arcátlansággal tagadva az üldözéseket. Hivatkozik arra, hogy bizonyos angol küldöttek megállapították, hogy „a táborokban és fogházakban őrzöttek teljesen jól vannak ellátva", és ennek alapján „meggyőződtek arról, hogy itt nincs fehér terror". Kijelenti, hogy az amszterdami felhívás „oroszországi akciónak az eredménye".

Simonyi-Semadam tárgyalt a bojkott-felhívás ügyében a szociáldemokrata pártvezetőséggel. Az előállt helyzetben sürgős politikai szükségletté vált a kormány számára Vanczákék korábbi felkínálkozásának bizonyos hasznosítása. Apponyi interpellációjára adott válaszában a miniszterelnök azt is közölte a képviselőházzal — és egyben a nyilvánossággal — főleg a külföldnek szánva: „a szociáldemokrata munkásság vezérei kijelentették előttem, hogy az egész dologról csak a lapokból értesültek. Kijelentették, hogy ők maguk szívesen felvilágosítják a külföldi elvtársaikat." Bölcsen megjegyezte még: „A munkásoknak jobban hisznek a külföldi munkások, mint nekünk." Persze, arra is utalt, hogy „a kormány is törekedni fog felvilágosítani a külföldieket".[24]

A Népszava vezércikkben foglalkozik a bojkott-határozattal. A lap megjegyzi, hogy már 3 nappal előbb közölni akarták a cikket, de a cenzúra akkor még nem engedte; csak Simonyi-Semadam parlamenti nyilatkozata után engedélyezték a közlést. A Népszava vezércikke szembefordul a bojkott-határozat-

[23] Pesti Napló. 1920. jún. 15.
[24] Pesti Napló. 1920. jún. 17.

tal. „Ez a bojkott-mozgalom — írja — bennünket, a munkásság nagy tömegeit érinti majd a legsúlyosabban." Ez az állásfoglalás a legalkalmasabb arra, hogy megkísérelje lejáratni a magyar munkásság előtt a hatékony nemzetközi szolidaritási akciót, és megpróbálja útját állni annak, hogy a nemzetközi proletársegítség hatására a magyar munkásság is politikai sztrájkokat vagy egyéb akciókat rendezzen. A Népszava vezércikkének szégyenletes állásfoglalása azt jelenti, hogy a reformista vezérkar kezeit mossa a magyar uralkodó körök előtt. Magyarázkodik, hogy a magyar munkásság „ezt a határozatot nem provokálta", csak a külföldi szervezett munkásság „kívánságára jött létre, azon tudósítások hatása alapján, amelyek a világsajtóban a magyarországi állapotokról napvilágot láttak és látnak ma is". Megindokolja azt is, hogy miért nem lehet tovább hallgatni a dologról. „A nemzetközi központ felhívását eleinte csak a munkássajtó közölte, ma azonban a legnagyobb világlapok foglalkoznak vele, első helyen és így nálunk sem szabad tovább hallgatni róla."

A cikk ismételten kifejezi a pártvezetőség vagy legalábbis annak jobboldali többsége szolgai készségét, — kibékülni az ellenforradalmi rendszerrel, annak törekvéseivel. „Mi tiszteletben kívánunk itt tartani minden törekvést, minden politikai álláspontot, még a felekezeti és faji törekvéseket is meg akarjuk érteni." Miután a bojkott ügyében a magyar reformista vezetők teljes ártatlanságát és a rendszer iránti teljes jóindulatát a cikk kellően kifejezte, vesz magának annyi bátorságot, hogy bizonyos kívánságoknak is hangot adjon. Ezek így hangzanak: „Kormány és nemzetgyűlés, és mindenki gyönge lesz a rendcsinálás jó törekvéseiben, ha nem veszik maguk mellé a szabad sajtón keresztül az egész nemzeti közvéleményt." A bojkott kérdését nem szabad „elvakult pártszempontok kicsinyeskedő vagy könnyelmű nézőszögéből mérlegelni, hanem mindent el kell követni elhárítására, ami annál könnyebb, mert ma mindenki átérzi itt, hogy a mai állapotokon komolyan és sürgősen változtatni kell".[25] Hogy *mit* kell változtatni, arról a cikk semmit sem szól.

A kiáltványt a Népszava nem közölhette; a cenzúra ezt nem engedte. A kommunisták és baloldali szocialisták külföldről behozott sajtótermékek útján terjesztették. A Népszava vezér-

[25] Népszava. 1920. jún. 16.

cikke — mely a pártvezetőség hivatalos állásfoglalása — azt kívánja, hogy a vérengző tőkés-földbirtokos diktatúra kormánya „vegye maga mellé az egész nemzeti közvéleményt", beleértve a szociáldemokrata vezérkart, a nemzetközi proletárbojkott elhárítása céljából. A munkásság azonban ennek a kormányzatnak a pusztulását kívánta, a „mérsékelt" szociáldemokrata vezérkar pedig azt, hogy ez a kormányzat vegye igénybe az ő segítségüket is, nagyobb mozgási lehetőséget biztosítva a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek részére. A reformista vezérkar ilyen módon igyekezett felhasználni a nemzetközi proletárbojkottot.

Június 20-án a nemzetközi bojkott megkezdődött. A szomszéd országok vasutasai nem vitték tovább a Magyarországról érkező szerelvényeket, és nem hoztak vonatokat a magyar határig. Megszűnt a postaforgalom, megtagadták a Magyarországról érkező táviratok vételét, nem kapcsolták Magyarországról vagy Magyarországra a telefonhívásokat sem.

A magyar kormány „ellenrendszabályokat" foganatosított a bojkottal szemben. Miután a Magyarországról érkező szerelvényeket a szomszéd országok vasutasai nem vitték tovább, s megszűnt a személyforgalom is, a magyar kormány elrendelte *a határzárat*. Miután a bojkott következtében az áruszállítás megszűnt, a kormány „leállította" az élelmiszerkivitelt. A bojkott egyik közvetlen hatása az, hogy a gyümölcs és zöldség piaci ára csökkent. A magyar parlament pedig, nem lévén sürgősebb feladata, június 22-én megszavazta a *botbüntetés* bevezetéséről szóló szégyenletes törvényjavaslatot!

A szállítómunkás-bojkott megszervezése és sikeres végrehajtása fokozta azt a lelkesítő hatást és harci bátorítást, amit a Vörös Hadsereg előrenyomulása az európai proletariátusban kiváltott. A bojkott-mozgalom elősegítette a proletár egységfront nemzetközi fejlődését, nagyszerű morális és politikai támogatást nyujtott Magyarország munkásosztályának. A bojkott hírére sztrájkok törtek ki, melyek azonban nélkülözték a központi irányítást. A reformista szakszervezeti vezetők és a Szociáldemokrata Párt jobboldali vezetői a sztrájkok meggátlásán, majd kitörésük esetén — leszerelésükön munkálkodtak, a kormány pedig karhatalmat mozgósított a harcba lépők ellen.

Soós tábornok, hadügyminiszter, június 22-én, a parlamentben egy interpellációra válaszolva közölte, hogy a munkások már megint vörös szekfűt és kalapácsos jelvényt hordanak, és a

bányászok Tokodon és Tatabányán négy aknában sztrájkba léptek. Ezt ő azzal indokolja, hogy amióta a katonai szervek nyomozóinak tevékenységét korlátozták, azóta „megszűnt az a jótékony félelem, amely addig fönnállott". Elmondta azt is, hogy Békéscsabán egy választói gyűlésen a tömeg az Internacionálét és a Marseillaise-t énekelte. Mindezt azért említette, hogy lehűtse a néhány liberális és félliberális képviselőt, akik a katonai alakulatok gaztettei ellen nyilvánosan szót emelnek. „Ha most — mondja Soós — keservesen bűnhődnek a vörösök, azért a hadsereg nem gáncsot, hanem elismerést érdemel. Kár volt folyton emlegetni az atrocitásokat, a bojkott is emiatt van."[26] Vagyis, nem azért, mert ezreket lemészároltak, és tízezreket megkínoztak, börtönbe vetettek és internáló táborokba hurcoltak, hanem amiatt, hogy a gaztettek némelyikét nyilvánosan kifogásolták. Kár volt — kifogásolni!

A tokodi és a tatai bányászok a bojkott kezdetével egy időben tették le a szerszámot. A klerikális Új lap június 26-án rövid tudósítást közöl a sztrájkról. A sztrájkolókról írja: „Egy részük a világsztrájkról beszél — írja a lap — más részük a bérkérdéseket tolja előtérbe." A lap felteszi az aggasztó kérdést: „Nem furcsa, hogy épp a bojkott napján tették le ők is a csákányt? Heteken át nyíltan hangoztatták, hogy 21-én megáll a munka, kitűzik újból a vörös zászlót . . . Ez a hitük oly meréssze teszi őket, ha le is tartóztatnak egy-egy kommunista munkást, addig megáll a munka, amíg szabadon nem engedik." A KMP Bécsben megjelenő lapja, a Proletár július 8-i száma közli, hogy 70 sztrájkolót fogtak le, és akartak a hajmáskéri internáló táborba hurcolni. A tatai bányászok válasza az volt, hogy a munkát addig fel nem veszik, amíg a katonai parancsnokság és különítményei Tatabányát el nem hagyják, és elhurcolt társaikat szabadon nem engedik.

Bizonyos, hogy a tatai bányászok harci fellépését az a reménység is fűtötte, hogy a szakszervezetek és a Szociáldemokrata Párt széleskörű mozgalomra használják fel azt a politikai és erkölcsi támogatást, amit a nemzetközi proletárbojkott nyújtott. A szociáldemokrata pártvezetőség viszont mosta kezeit és hangoztatta, hogy ártatlan a dologban. Ezt nemcsak azzal bizonyította, hogy a Népszava vezércikkében olyan „értékelést"

[26] Az 1920. évi február 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója. Bp. 1921 (A továbbiakban: *Nemzetgyűlési Napló.)* III. k. 517—21. old.

adott, mely szerint a bojkott „a munkásság nagy tömegeit érinti majd a legsúlyosabban", hanem a helyileg kezdeményezett munkásharcok elszigetelésével és leszerelésével is. A magyar uralkodó osztályokat a bojkott nagyon idegesítette, viszont a szociáldemokrata pártvezetőség az uralkodó osztályok idegessége és nyugtalansága miatt aggódott. Ezek is, azok is várták, hogy az amszterdami Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség lefújja a bojkottot.

Ugyanekkor a reformista vezérkar igyekezett felhasználni a bojkottot arra, hogy a rendszernek tett szolgálatokért engedményeket eszközöljön ki. E szolgálatokat a kormányzat hasznosította a maga számára, azonban még nem szánta el magát arra, hogy enyhítse a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek működését korlátozó hatósági nyomást.

A bojkottot az amszterdami központ is elsősorban arra akarta felhasználni, hogy a horthysta kormányzatot engedményekre késztesse a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a vezetése alatt álló, az amszterdami szakszervezeti internacionáléhoz tartozó magyar szakszervezetek részére. Renner, az osztrák kormány szociáldemokrata elnöke lépett fel közvetítőként a magyar kormány és az amszterdami szakszervezeti központ között.

Ausztriában az egész burzsoázia szembefordult a bojkottal, s heves kampányt indítottak a bojkottot végrehajtó osztrák szakszervezetek ellen. Mindenekelőtt azzal érveltek, hogy a bojkott árt Ausztria érdekeinek.

Az osztrák cégeknek a magyar kereskedőkkel kötött üzleteit megzavarta az áruforgalom leállítása. A bojkottellenes kampányba bekapcsolódtak az osztrák szélsőnacionalisták, akiknek már amúgy is összekúszált puccsterveit ez az akció még kilátástalanabbá tette. A horthysta Magyarország elleni bojkott Ausztriában kiélezte a politikai harcot a munkásság és a burzsoázia között. A harc logikája ekkor azt követelte volna, hogy az osztrák munkásságnak a magyar fehérterror elleni nagyszerű fellépését hatékonyabban kapcsolják össze az osztrák burzsoázia elleni politikai támadással is. De az osztrák szocialisták vezetői, a nyílt reformisták is, Rennerrel az élen, és a centristák is, Ottó Bauerrel az élen, — az osztrák burzsoázia támadásaival szemben védekező taktikát folytattak. Ebből az is következett, hogy az osztrák burzsoáziát mindjobban nyugtalanító bojkott mielőbbi leszerelésére törekedtek.

Csehszlovákiában, Romániában és Jugoszláviában az uralkodó osztályoknak tetszett az, hogy a bojkott a magyar kormányzat ellen irányul, de ugyanakkor aggódtak a bojkott miatt, mert az harcos *munkásakció* volt, mely a proletár osztálytudatot és a nemzetközi munkásszolidaritást erősíti, s ösztönzi a reakció elleni küzdelemet ezekben az országokban is. A nemzetközi proletárbojkott ellen tehát összefogott a nemzetközi burzsoázia; a bojkott falán itt-ott réseket ütöttek, s tárgyalni kezdtek a reformista vezetőkkel a bojkott mielőbbi megszüntetéséért.

Renner osztrák kancellár közvetítésével Gratz Gusztáv bécsi magyar követ kezdett tárgyalni az amszterdami központ kiküldötteivel. Ebben a kérdésben Gratz a bojkottfelhívás június 11-i közzététele után, de már a bojkott előestéjén, június 18-án, és 19-én is tárgyalt Rennerrel. A tárgyalásról még aznap jelentést küld Teleki külügyminiszternek. E jelentésben közli: „Telefonutasítás alapján ma délután felkerestem Renner kancellár urat, akivel tegnapi beszélgetésünkre visszatérve közöltem, hogy a magyar kormány ugyan őhozzá nem intéz kérést aziránt, hogy a bojkott ügyében bármilyen közvetítést vállaljon, azonban az esetre, ha a tegnap felvetett eszme értelmében ő maga ... ily közvetítésre elhatározná magát, nem zárkózik el az elől, hogy a Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége képviselőivel bizonyos érintkezésbe lépjen." Gratz közli, hogy Renner az ő jelenlétében szövegezett egy sürgönyt Edo Fimmennek, melyben ajánlja, hogy a találkozó Bécsben legyen, s azon Renner és Gratz is vegyen részt. Jelentésében Gratz megjegyezte, hogy az Amszterdamban székelő Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség angol elnöke, Appleton „Renner szerint annyira bourgeois, hogy alig tekinthető szocialistának, és dacára ennek, a bojkott legélesebb szószólója volt". Renner felhívta Gratzot, „figyelmeztesse a magyar kormányt arra, hogy az internálások kérdése az, amely a külföldi munkásokat legjobban felháborítja és hogy azért e kérdésben valami engedményt fontolóra vennünk célszerűnek látszik". A várható megbeszéléssel kapcsolatban Gratz megjegyzi: „... az eszmecserén elfoglalandó álláspontunkat a bojkott folytán kialakuló helyzethez alkalmazhatjuk. Ha a bojkott nem sikerül, akkor az általunk adandó felvilágosításokat minimumra lehet szorítanunk, ellenkező esetben tovább mehetünk".[27]

[27] H. L. HM. Eln. A. 1920—71090. —.— *(300—301.)*

Június 28-án kezdődnek a tárgyalások Bécsben az amszterdami kiküldöttek és Gratz Gusztáv között, Rennernek — mint „közvetítőnek" — a jelenlétében. A tárgyalások megkezdéséről a következő napokban — a külföldi sajtóközlemények nyomán — hírt adtak a budapesti lapok is.

Ugyancsak június 28-án jelenti be Simonyi-Semadam a kormány lemondását. Megkezdődnek a tárgyalások az új kormány megalakításáról, egységes kormánypárt létesítéséről, az új miniszterelnök személyéről, az új kormány legsürgősebb teendőiről. Három heti viaskodás és huzavona után, július 19-én alakul meg az új kormány, amelynek elnöke gróf Teleki, az addigi külügyminiszter. A kormányváltozás körülményeivel alább még foglalkozunk. A Teleki-kormány hivatalba lépéséig, a szokásoknak megfelelően, a lemondott kormány „vitte tovább az ügyeket".

A bécsi „eszmecseréről" Gratz Gusztáv július 1-én küld jelentést Telekinek. Ebben közli véleményét, mely szerint az amszterdami vezetők már csak ürügyet keresnek a bojkott megszüntetésére. Fimmenről ezt írja: „nyíltan bevallotta, hogy a szakszervezetek nem lelkesednek a bojkottért." Renner ismét azt javasolja a magyar kormánynak, hogy tegyen „némi engedményt, mint például az internáltak szabadon bocsátása vagy amnesztia adása, amely nem terjedne ki szükségképpen a volt kommunista kormány tagjaira és a bolsevik rendszer más vezetőire". E javaslatokat a magyar kormány nevében Gratz visszautasítja. Jelentésében közli véleményét, mely szerint az amszterdami központ következő ülése a bojkottot felfüggeszti.[28]

Renner az amnesztia-javaslatot, amely „nem terjedne ki szükségképpen a volt kommunista kormány tagjaira és a bolsevik rendszer más vezetőire", olyan időpontban tette, amikor Budapesten a *Népbiztos-per* megrendezésére készültek. Bokányi Dezsőt, Nyisztor Györgyöt, Kelen Józsefet, Vántus Károlyt, Bajáki Ferencet, Szabados Sándort, Kalmár Henriket és velük együtt Haubrich Józsefet, Ágoston Pétert, Dovcsák Antalt állították a vérbírák tanácsa elé. Renner amnesztia-javaslata —, Gratz jelentése szerint — olyan volt, amely nem fokozta a magyar kormánynak a Népbiztos-per megrendezésével kapcso-

[28] Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary. Budapest. 1939. I. k. 416—18. old. —.— *(301.)*

latos gondjait, hiszen Renner az elfogott népbiztosok és a szovjethatalom más vezetői számára nem is javasolt amnesztiát.

A Népbiztos-pert július 5-én megkezdték. A tíz volt népbiztos (s köztük a Peidl-kormány három minisztere: Haubrich, Ágoston és Dovcsák) gyorsított tanács elé állítása fokozta a nemzetközi proletariátus felháborodását a magyarországi ellenforradalmi uralommal szemben. Az amszterdami szakszervezeti központ július 7-én — Gratz várakozásával és jóslatával ellentétben — a bojkott folytatása mellett foglalt állást. A budapesti Népbiztos-pert folytatták, de a tárgyalást hosszúra nyújtották.

Ebben az időpontban a magyar kormány katonai behívásokat is foganatosít. A francia kormány képviselői tárgyalásokat folytatnak a magyar kormány megbízottaival arról, hogy a horthysta hadsereg nyújtson katonai segítséget a lengyel burzsoá államnak, amelyet a Vörös Hadsereg előrenyomulása veszélyeztetett. A magyar kormány területi követelések fejében erre hajlandó is volt, és mindenképpen arra készül, hogy a Vörös Hadsereg előrenyomulása által előidézett helyzetben lehetőséget teremtsen Szlovákia megszállására. Ugyanakkor a magyar uralkodó osztályokat erősen nyugtalanítja a Vörös Hadsereg előrenyomulása s annak kihatása a magyar munkásságra.

Július 11-én Viczián Sándor, helyettes belügyi államtitkár — minisztere megbízásából — a terrorintézkedések fokozására utasítja az alispánokat. „Az ország különböző részeiből beérkezett bizalmas jelentésekből arról értesültem — írja Viczián —, hogy az Amszterdamból kiindult bojkottal és az orosz Vörös Hadsereg előnyomulásával kapcsolatban célzatosan terjesztett hírek hatása alatt a kommunista eszmék híveinek fokozottabb mozgolódása észlelhető. Lázító tartalmú röpcédulákkal árasztják el az országot, különösen a demarkációs vonal mentén . . ."

Megjegyzendő, hogy a magyar kormány „ellenbojkott"-ként elrendelt határzárlata ellenére a külföldi kommunista szervek és a kimenekült szociáldemokraták egyes csoportjai is megtalálták a módját annak, hogy röpirataikat, sajtótermékeiket, a testvéri pártok támogatásával, Magyarországra juttassák.

„. . . agitátorok működnek — írja Viczián — a városi munkásság és a falusi lakosság körében egyaránt, akik különösen a katonai behívási parancs teljesítése ellen izgatnak . . . Ismét megjelentek a kommunista eszmék híveinek a gomblyukaiban a piros szekfűk". Felhívja az alispánokat, utasítsák az alárendelt hatóságokat: „A lázítókat, izgatókat . . . tartóztassák le és

adják át az illetékes ügyészségnek, a kommunista jelvényeket viselőket pedig" vegyék őrizetbe, és ellenük „az internálási eljárást tegyék folyamatba". Ugyanezt rendeli el azokkal szemben, akik kommunista jelvény viselése nélkül is „oly magatartást tanúsítanak, melyből okszerűen következtethető, hogy céljuk az úgynevezett Tanácsköztársaság visszaállítására" irányul.[29] Miközben Renner mint közvetítő a bojkott ügyében az internálások megszüntetését ajánlotta, a magyar kormány a további internálásokra adott utasítást.

Július 24-én az újonnan kinevezett Teleki-kormány belügyminisztere, Ferdinandy Gyula — a Simonyi-Semadam kormány volt igazságügyminisztere — adott ki szigorúan bizalmas rendeletet az államrend erélyesebb védelméről. Megállapítja, hogy „... az államrendőrség és csendőrség e feladat teljesítésére egymagában nem elégséges", és arra utasít, hogy e célra a „nemzeti hadsereg fokozottabb mértékben vétessék igénybe". A honvédelmi és az igazságügyi miniszterrel egyetértésben elrendeli a „legszigorúbb" határforgalmi ellenőrzést, „az állam- és társadalomellenes üzelmek (veszélyes és gyanús egyének közlekedése és lázító iratok, képes ábrázolatok stb. csempészése) megakadályozása céljából". Elrendeli a határon működő rendőri és csendőri erők kiegészítését „a honvédelmi miniszter úr által kirendelendő katonai szervekkel". A főváros kivételével mindenütt bekapcsolják a katonai közegeket a gépkocsiforgalom ellenőrzésébe. Az „államellenes bűncselekmények" felderítésében Ferdinandy elvárja, hogy az eljáró hatóságok és katonai parancsnokságok „*tevékenységüket megértő együttműködésben fejtik ki*".[30]

Miközben a katonai és belügyminiszteri közegek a munkások és szegényparasztok megmozdulásait igyekeztek „intézményesen" gúzsba kötni — a különítmények folytatták garázdálkodásaikat, ragaszkodva ahhoz a „teljhatalomhoz", amit még Szegeden kaptak, s aminek nyomán oly sok ezer embert mészároltak le és fosztottak ki. A különítmények ellenálltak annak, hogy hatalmuktól megfosszák őket, és tevékenységüket szigorúbb felügyelet alá helyezzék. A Vörös Hadsereg előrenyomulásától és a nemzetközi proletárbojkottól való félelem olyan tényező az ő számukra, amelyben további „hazafias" akciók lehetőségét szimatolták. Újabb mészárlások hírei érkeztek a

[29] Pm. L. Főisp. biz. ir. 1920—13. —.— *(302—03.)*

[30] Zala megyei Állami Levéltár. Főisp. biz. ir. 1920—36. —.— *(342—43.)* Kiemelések az eredetiben.

Tisza vidékről, ahol a Prónay zászlóalj egységei továbbra is öltek és fosztogattak. A törökszentmiklósi járásban elkövetett gaztetteket az ott garázdálkodó század egyik katonája levélben feljelentette. Ennek nyomán kezdhették az eltűnt emberek tetemeinek exhumálását.

A Prónay zászlóalj egyik hadnagya július 23-án jelenti a történteket, s azt, hogy miképpen akadályozzák meg a további vizsgálat lefolytatását. Beszámol arról, hogy a törökszentmiklósi főszolgabíró elhozott neki három halottkémi jelentést, és azt kérte: „tegyek valamit dr. Klein halottkémmel szemben, hogy a jelentést megmásítsa . . . Fegyverneken és Törökszentmiklóson — írja a hadnagy — nagyon fellázadtak a zászlóaljunk ellen. Azonkívül el van rendelve a halottak exhumálása, mely nagy botrányt keltene. Eddig a mellékelt jegyzőkönyvben feltüntetett 3 halottat találták meg . . . Hogy az ügynek elejét vegyem és az exhumálásokat megakadályozzam, a zsidó doktort letartóztattam. A dolgot úgy csináltam, hogy sem nevünket, sem hovátartozásunkat nem tudják".[31]

A zsidó orvos eltűnt. Nem tudjuk, hogy itt hány ember esett áldozatul a vérengzéseknek. A lapok e gaztettekről nem írtak. A különítmények azonban Budapesten is buzgólkodtak, mégpedig olyan nyilvánosan, hogy azt a lapok sem hallgathatták el; a külföldi újságok is tudomást szereztek róla és megírták.

Különítményes tisztekből és az Ébredő Magyarok egyesületéhez tartozó más elemekből álló antiszemita banda július 10-én, szombat este behatolt a Vígszínház kávéházba, ahol „botokkal és egyéb eszközökkel a kávéházi vendégekre támadt". A megtámadottak közül négy embert a kihívott mentők részesítették első segélyben. A fajvédő honfiak ezután a Szabadság-téri City kávéházba mentek,és megismételték hőstettüket. Ide is mentőket hívtak, hogy első segélyben részesítsék a sérülteket. A Pesti Napló tudósítása közli, hogy „a tüntetésről értesítették a rendőrséget, amely természetesen elkésve érkezett".[32]

Különítményes tisztek és ébredők bandája július 27-én a Club kávéházba tört be. Ez alkalommal két embert megöltek: Verebélyi Artúrt, a Magyar Általános Takarékpénztár igazgatóját és dr. Varsányi Géza budapesti ügyvédet. E gyilkosság híre ismét bejárta a külföldet is. A felháborodás a polgárság

[31] H. L. Magyar nemzeti szegedi vadászzászlóalj. Prónay biz. ir. 1920. (i. n.) —.— *(341—42.)*

[32] Pesti Napló. 1920. júl. 13.

körében általános volt, és a kormány nem vállalhatta, hogy a két „tisztes" budapesti polgár gyilkosait futni hagyja. A rendőrségnek nem is okozott különös gondot a gyilkosok elfogása. Katonai bíróság elé kerültek, amely — a bojkott befejezése után — el is ítélte őket, nem *gyilkosságért*, hanem „lázadásért". Később persze ezek a „lázadó "hazafiak kormányzói amnesztiát kaptak.

A Club kávéházi gyilkosság és hasonló közismertté vált „kilengések" zavarták a magyar kormány mosakodási kísérletét a bojkott-felhívásban megbélyegzett fehérterror ügyében.

A nemzetközi bojkott idején ülésezett Moszkvában a *Kommunista Internacionálé 2. kongresszusa.* A kongresszus Kiáltványt bocsátott ki a magyar proletariátus megsegítéséért. „A Magyar Tanácsköztársaság — mondja a Kiáltvány — rettentő kínok között múlt ki az ellenforradalom Golgotáján . . . Barbár ellenforradalom, amelyet az emberiség salakja, Horthy admirális tiszti bandája vezet, a munkások holttetemei fölött járja bűnös táncát . . . Ezer és ezer akasztott, agyonlőtt, a börtönben tespedők tízezrei, orvul leszúrtak és megöltek tömege, megbecstelenítettek és nyomorékká vertek — ez az a rend, amelyet a demokratikus «népszövetség» a II. Internacionálé segítségével újra helyreállított." A Kiáltvány felszólítja a nemzetközi proletariátust *„Fel a harcra Magyarország hóhérai ellen ; minden eszközt mozgassatok meg a harc érdekében . . .* Vegyétek körül a gyűlölet falával a gyilkosok és hóhérok országát." A Kiáltvány bátorító szóval fordul a magyar proletariátushoz: „Magyar munkások ! Legyetek erősek ! Az egész világ proletariátusa veletek van".[33]

A Komintern felhívása illegális úton jutott el a Magyarországon működő kommunista csoportokhoz és a velük vállvetve küzdő szociáldemokratákhoz. Buzdító szavainak hatását természetesen a Vörös Hadsereg lengyelországi előrenyomulása és a nemzetközi bojkott különösképpen fokozta.

Az európai reformista vezérkar azonban már a bojkott megszüntetését szorgalmazta. Emellett, illetve ennek fejében azt kívánták, hogy a horthysta uralom biztosítson nagyobb működési lehetőséget a szakszervezetek és a Szociáldemokrata Párt részére. Renner az antant hatalmakhoz is fordult, kérve azok kormányait; vegyék rá a magyar kormányt bizonyos enged-

[33] Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. III. k. 1919—1929. Bp. Szikra. 1954. 40—41. old.

ményekre. Masirevich bécsi magyar ügyvivő július 30-án írt jelentésében számolt be ezzel kapcsolatos értesüléseiről. A bécsi francia követtel beszélt, aki elmondta neki: „Nemrégiben dr. Renner kijelentette, hogy a mérsékelt szocializmus, melyet ő képvisel, összeütközésben áll a bolsevizmussal, és az antant érdekében állana az, ha erősítenék a szocializmust azáltal, hogy rábeszélik Magyarországot, tegyen engedményt a bojkott kérdésben . . . A francia kormány, amely dr. Renner javaslatait nem találta meggyőzőeknek, úgy vélte, hogy nem hivatott arra, hogy tanácsot adjon a magyar kormánynak belső ügyeiben . . . "[34]

A francia kormány másirányú tárgyalásokat folytatott a magyar kormánnyal, mégpedig katonai és gazdasági kérdésekről; ezekről szó lesz alább. A francia kormány most éppen abban volt érdekelve, hogy a horthysta uralom megerősödjön Magyarországon, *bármilyen* árat fizet is ezért a *nép*, bármilyen szenvedést zúdít ez a magyar munkásokra és szegényparasztokra. A többi antant hatalom kormánya vagy „érdektelenséget" tanúsított a bojkott kérdésében, vagy pedig kifejezetten arra ösztökélte az amszterdami központot és a bécsi szakszervezeti vezetőket, hogy vessenek véget a bojkottnak. Az osztrák burzsoázia ezt különösképpen sürgette. S az amszterdami központ engedett ennek a nyomásnak; elhatározta a bojkott megszüntetését. Augusztus 6-án táviratilag értesítette erről az osztrák szakszervezetek központját. „Noha Magyarországon még nem kielégítő a helyzet —, mondja a távirat — a Nemzetközi Szakszervezetei Szövetség vezetősége az általános helyzet alapján elhatározta, hogy augusztus 8-án félbeszakítja a bojkottot."[35]

A magyar uralkodó osztályok természetesen örültek a bojkott megszüntetésének, s velük örvendtek a Szociáldemokrata Párt jobboldali vezetői is. Ez tükröződik a Népszava augusztus 11-i vezércikkében, amely a bojkott lefújásáról így ömleng: „megnyílik a gazdasági újjáéledés lehetőségének legdúsabb és legbecsesebb forrása." A cikk ismételten mentegeti, tisztára mossa a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek vezetőit a bojkott megrendezéséért, mondván, hogy ehhez nekik semmi közük, ebbe belefolyni nem is volt módjuk. Azonban a bojkott megszervezésében „akkor sem léptünk volna fel kezdeményezően — írja a

[34] Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary. I. k. 523—24. old. —.— *(303.)*

[35] Népszava. 1920. aug. 7.

cikk — ha egyébként minden eszköz és lehetőség rendelkezésre áll". Kijelenti, hogy számukra a bojkott ügye „meglehetős közömbös volt . . . legfeljebb siettettük a végét azzal, hogy tárgyalásokba bocsátkoztunk a kormánnyal". Ez persze nem valami „közömbös" cselekedet volt, hanem része annak a nagyon is aktív tevékenységének, amely a magyar proletariátus harci fellépéseinek elszigetelésére és leszerelésére irányult.

A Horthy-Magyarország ellen szervezett nemzetközi szállítómunkás bojkott közel két hónapig tartott, és csak az amszterdami határozat vetett véget neki. S bár a magyar kormány számottevő engedménye nélkül szüntették meg, nagyon jelentős megnyilvánulása a nemzetközi proletárszolidaritásnak, s egyben igen fontos európai politikai esemény. Hozzájárult a kommunisták és szocialisták akcióegységének fejlődéséhez, s elősegítette a munkásmozgalom forradalmi szárnyának erősödését, önálló erővé válását, szakítását a nyílt árulás útjára lépett reformista és centrista vezetőkkel.

A nemzetközi bojkott megszüntetése már nem változtatott azon a tényen, hogy a nemzetközi proletariátusnak ez az akciója az osztrák szélsőnacionalista puccstervet visszavonhatatlanul kudarcba fullasztotta. E puccstervek támogatásával a horthysta kormány kénytelen volt felhagyni.

A bojkott ország-világ előtt megmutatta, hogy a magyar szakszervezeteket a nemzetközi szakszervezeti mozgalom szervezett erői támogatják. Ez olyan tényező, melyet a magyar kormánynak — a közvetlen engedmények megtagadása ellenére is — tudomásul kellett vennie. A nemzetközi bojkott fokozta a magyar proletariátus harckészségét, amit a jobboldali vezérek hiába akartak elpalástolni.

A magyar szervezett munkásság nagy tömegerőt képviselt, melynek a nemzetközi támogatás szilárd hátvédet biztosított, erősítette szembenállását a rendszerrel, a fehérterrorral, és útját állta annak, hogy keresztényszocialista és más nacionalista szervezetekkel bomlasszák fel soraikat. Az uralkodó körök ugyanekkor azt is ismételten tapasztalhatták, hogy a reformista vezérkar valóban igyekezett e harckészséget korlátozni, a harci fellépéseket elszigetelni és felbomlasztani.

XI.

A TELEKI-KORMÁNY MEGALAKULÁSA ÉS KEZDETI TEVÉKENYSÉGE

Simonyi-Semadam olyan körülmények között adta be lemondását, amikor éles a küzdelem az új kormány vezetése és összetétele kérdésében, de még bizonytalan e harc kimenetele. A Vörös Hadsereg nyomult előre, és kergette a lengyel fehér hadsereget kifelé Belorusszia és Ukrajna földjéről. A magyarországi fehéruralom ellen megkezdődött a nemzetközi szállítómunkás bojkott, és a gyors befejezéséhez fűzött remények nem váltak valóra. Az uralkodó osztályok táborán belül pedig tovább folyt a viaskodás a vezető szerepért és a kormányzati hatalomban való részesedésért, valamint a kormánypolitika számos kérdésében. Még nem ültek el a nemzetgyűlés szétkergetésével fenyegetőző horthysta katonai körök által keltett zűrzavar hullámai. A karlisták, vagyis a szélső legitimisták ugyanekkor szintén államcsíny terveket szövögettek; egyre jobban megerősödött a gyanújuk, hogy Horthy nem a Habsburg-ház trónjának hűséges őrzője, s hatalma megszilárdulásával elzárja Károly előtt a trónhoz vezető útat. A legitimista puccsszervezkedés is a hatalomért folyó harc egyik akciója. A kormányválság körüli harc előterében azonban a két kormányzó párt között és e pártokon belül folyó huzakodás áll; ebbe növekvő súllyal szól bele az úgynevezett disszidens csoport, amely szorosan együttműködött a Bethlen—Teleki csoporttal.

A kormányválság időszaka és az egységes kormánypárt létrehozása A budapesti községi választás 1920 júliusában

Simonyi-Semadam június 28-án bejelentett lemondását már hetek óta várták. A két kormánypárt, az új miniszterelnök-jelöltek és miniszterjelöltek gárdája készenlétben állt,

illetőleg már hetek óta folytak közöttük a csatározások, hogy ki marad felül.

A KNEP elnöke, Haller István még aznap nyilatkozott. „Csak blokkbeli politikus lehet a miniszterelnök — mondotta —, sem a Kisgazdapárt sem a kereszténypárt vezetői még nem látják elérkezettnek az időt a kormányelnökség vállalására. Ebből az adott helyzetből folyik, hogy a két párt valamelyikéből a *második sorból*, tehát nem a vezetők közül fog megbízást kapni valaki a miniszterelnökség ellátására."[1] Haller számolt vele, hogy nem a KNEP kapja a miniszterelnökséget, hanem a parlamenti többséggel rendelkező Kisgazdapárt; de könnyebben elviseli, ha nem Rubinek, hanem egy másodrendű figura az, aki *átmeneti* szerepet kap.

Rubinek is még ugyanaz nap nyilatkozott. „A másik párttal megegyeztünk abban, hogy az elnöki és a belügyi tárcán kívül még hat tárca jut a Kisgazdapártnak, öt tárcát pedig a másik párt kap." A két kormányzó párt tehát már megállapodott a tárcák elosztásában. A Kisgazdapárt ugyanakkor Rubineket jelölte miniszterelnöknek.[2]

Horthy azonban — Bethlenék tanácsára — elutasította a két kormánypárt megállapodását, úgyszintén Rubinek miniszterelnökké jelölését is, és „blokkon kívüli" politikust bízott meg az új kormány megalakításával: Bethlen Istvánt. Ezt a megbízást, hosszú tárgyalások után, július 8-án publikálták.

Bethlen megegyezett Horthyval, hogy a két kormánypártot rákényszerítik az egyesülésre, az egységes kormánypárt megalakítására. A Klebelsberg—Pallavicini-féle disszidens csoport e tervet támogatta, és kész volt belépni a létrehozandó egységes kormánypártba. A KNEP-en belül is sok támogatója volt a Bethlen által felújított fúziós tervnek. A Kisgazdapártban csak kisebb csoport lépett fel aktívan ennek érdekében; nagyobb részük fanyalogva fogadta, hogy parlamenti többségük így megszűnjék, és e többséghez fűzött messzemenő reményeik elhervadjanak. Tehát folytatták az ellenállást, de egyre csökkenő erővel.

A Kisgazdapárt vezérkara — amely Rubinek, Nagyatádi és Gömbös körüli frakciókra oszlott — beleegyezett abba, hogy *pártszövetséget* kössön a KNEP-pel. Július 6-án hírül is adták a pártszövetség megkötését. A disszidens csoport képviseletében

[1] Pesti Napló. 1920. jún. 29.
[2] Ugyanott.

Pallavicini rögtön nyilatkozott, hogy a *pártszövetségben* nem akarnak résztvenni, mert ők a *fúziót* kívánják elősegíteni.[3] Egyébként homályban maradt, hogy a pártszövetség mennyiben szorosabb kapcsolat, mint az addigi „blokk", amelynek keretében a két párt már június elején megalkotta a közös intéző bizottságot. Bethlent sem elégítette ki a „pártszövetség", és fúziót követelt. Bizonyosra vehető, hogy Horthy és társai, vagy pontosabban társainak egy része, szintén ebbe az irányba szorította a két pártot.

Bethlen július 9-i tárgyalásai után Rubinek nyilatkozott. Elmondta, hogy megegyeztek a KNEP, a Kisgazdapárt és a disszidens csoport fúziójában. „A létrejött megállapodásokat egy hattagú bizottság írásba fogja foglalni . . . a Kisgazdapártnak és a keresztény egyesülésnek úgy központi, mint vidéki szervezetei egységes vezetés alá kerülnek. Kétségtelen, hogy a megbízottak megállapodásait a pártok ratifikálni fogják, hiszen olyan nagy a külső nyomás." Hogy honnan jön ez a *nagy külső nyomás*, azt nem közli. Azt viszont megmondja, hogy „a kormányprogram tekintetében nincs baj. Ami az egyesülő pártok programjainak összeegyeztetését illeti: e tekintetben nincs nehézség."[4] Deklaratív programnyilatkozatokban könnyű volt megegyezniük, de hogy a deklaratív nyilatkozat mögé ki mit rejt — ez más kérdés; e tekintetben az egyes pártok különböző csoportjai is különféle nézeteket vallottak.

Július 10-én a KNEP és a Kisgazdapárt külön-külön értekezleten tárgyalta az egyesülési megállapodást. Az előterjesztés szerint a Kisgazdapárt három tagjából, a KNEP két tagjából és a disszidens csoport egy tagjából „közös szervezőbizottságot küldenek ki", amely „érintkezésben a dezignált kományelnökkel és tekintettel az eddigi szervezetekre" sürgősen kidolgozza a javaslatot, amelyek jóváhagyása után „az eddig külön szervezetek egységes vezetés alá kerülnek".[5] Ez a fogalmazás nyitva hagyja a kérdést, hogy a szervezetek közös vezetőségének létrehozása a szervezetek egyesülésével történik-e, vagy a szervezetek továbbra is külön-külön maradnak?

Az előterjesztés értelmében egy másik, ugyancsak hattagú bizottságot küldenek ki, „amely a dezignált miniszterelnök bevonásával és a három párt eddigi programja alapján van hi-

[3] Pesti Napló. 1920. júl. 8.
[4] Népszava. 1920. júl. 10.
[5] Népszava. 1920. júl. 11.

vatva az *egységes programot* kidolgozni és jóváhagyás végett a megalakult egységes pártértekezlet elé terjeszteni."[6] (A harmadik párt: a Klebelsberg-féle disszidens képviselők csoportja.)

A fúziót a kisgazdapárti értekezlet nagyon vegyes érzelmekkel fogadta. A KNEP-értekezlet könnyebben tudomásul vette, de mindkét helyen felléptek a vidéki szervezetek különállásának megőrzése mellett. Erről vita folyt, de mindkét értekezlet idegenkedve tekintett a szervezeti összeolvadásra és elutasította azt. A két értekezlet kiküldte megbízottait a két bizottságba.

Július 12-én a kiküldött bizottságok javaslatai a KNEP és a Kisgazdapárt külön értekezletei elé kerültek. Vitatkoztak az előterjesztett programról, de elfogadták.

Az egyesülés szervezeti megoldása az előterjesztés szerint a következő: az egyesített kormánypártnak egy elnöke, két alelnöke és 18 tagú intéző bizottsága lesz. A helyzetre egyébként jellemző, hogy az előterjesztést a Kisgazdapártban ismertető Kovács J. István indokolásában a következő megállapítást teszi: „Az új kormánynak minden eszköze meg lesz a jogrend teljes biztosításához. Itt az utolsó óra a helyzet megmentésére."[7] Sem a Kisgazdapárt, sem a KNEP nem merte elszalasztani „az utolsó órát".

Megalakították az egységes kormánypártot, a két párt azonban szervezetileg nem egyesült, csak közös intéző bizottságot választott. E közös vezetőszerv feladata a félig egyesített párt közös irányítása. Az intéző bizottság 18 tagjából 9-et a kisgazdapártiak delegáltak, 6-ot a KNEP képviselők, 3-at a disszidensek. Az egyesült kormánypárt tehát egy *kettős kormánypárt*, illetve a disszidens csoportot is figyelembe véve, *hármas* kormánypárt, amely könnyen szétszakadhat.

A közös programnyilatkozatot a július 13-i lapok a következő pontokban ismertetik:

1. *Erőteljes kormányt.* Ennek a kérdésnek mint programpontnak az előtérbe állítása, a fennforgó körülmények között nemcsak a népelnyomás politikájának erőteljes folytatását jelenti, hanem az uralkodó osztályok zömének ama sürgető követelését is tartalmazza, hogy korlátozzák a katonai szervek hatáskörét, és szüntessék meg a polgári hatóságok katonai ellenőrzését. A kormányzat stabilitásának e feltételével szemben a katonai szervek

[6] Ugyanott.
[7] Népszava. 1920. júl. 13.

annyira ellenálltak, hogy a velük való huzakodás és egyezkedés az új kormányprogramnak *első* pontja lett.

2. *Pénzügyi javaslatok.* Az adóreformról, vagyonváltságról, új kényszerkölcsönről szól az „egységes program"-nak nevezett pénzügyi terv, amely azonban csak *utal* ezekre, anélkül, hogy bármiféle *konkrétumot* tartalmazna.

3. *Földbirtokreform.* Noha e kérdésben még folyt bizonyos, egyre enyhülő vita Rubinek Gyula és Nagyatádi reformfelfogása között, az elfogadott közös program azonban mellőzött minden konkrét állásfoglalást arra vonatkozólag, hogy ki, milyen feltételek mellett és milyen módon juthat földhöz.

4. *Közalkalmazotti fizetések rendezése.* Az infláció körülményei között természetesen ez a kérdés is állandóan napirenden szerepelt: a program itt is konkrétumok nélkül ígéri ennek a kérdésnek a rendezését.

5. *A keresztény társadalmi intézmények biztosítása.* E programpont kapcsán konkrétan csak az 1914. augusztus 1-e óta Magyarországra telepedett zsidók kiutasításáról volt szó.

6. *A kormányzó házfeloszlatási és házelnapolási jogának törvénybe iktatása.* E kérdésben Horthyval a kormányzóválasztás idején megállapodtak, követeléseit elfogadták. A kormányzó már sürgette az erre vonatkozó törvénynek parlament elé terjesztését, és elfogadását. A Simonyi-Semadam-kormány nem sietett ennek a kormányzói jognak parlamenti jóváhagyásával. A képviselőház katonai szétkergetésével való fenyegetés különben sem növelte a kormánypártok többségének a kedvét, hogy törvényben is mondja ki Horthy jogát a parlament feloszlatására. Nyilvánvaló azonban, hogy Horthy és a katonai körök sürgették ezt a törvényt, és a katonai szervek hatáskörének csökkentését e törvény megszavazása nélkül nem akarták végrehajtani. Bethlen a kormányzó e követelésének haladéktalan teljesítése mellett lépett fel.

7. *A választójogi törvény reformja.* E programpont lényege a szavazók számának csökkentése és a nyílt szavazás visszaállítása. Bethlenék követelése ez, amely nem csak annak meggátolását könnyíti meg a rendszer számára, hogy a nép forradalmi képviselői a parlamentbe bejussanak, hanem biztosítja a kormányt támogató képviselők abszolút többségét a parlamentben. A választójogi reformról szóló programpont kiterjed a törvényhatósági, községi választójogra is, azt ígérve, hogy ezt „lehetőleg a virilizmus mellőzésével" fogják rendezni. Abban az

esetben ti., ha a virilizmus helyébe más, megfelelő megoldást találnak a vagyonos rétegek elsőbbségének biztosítására.

8. *Szociális kérdések.* Ennek jegyében a „munkáskérdés megoldásáról" meg az ipartörvény revíziójáról és más kérdésekről beszéltek, de óvakodtak valami közelebbit is mondani a konkrét elgondolásokról.

9. *A nemzetiségi kérdések szabályozása.* Ez a pont is teljesen homályos, nem lehet kiolvasni belőle, hogy mit és hogyan akarnak szabályozni; de megígérik, hogy majd foglalkoznak vele. Egyébként már korábban felmerült az a terv, hogy a nemzetiségi ügyekkel foglalkozó minisztériumot megszüntetik. 1920 decemberében a minisztérium meg is szűnt; egy ideig a külügyminiszter szerepelt még „nemzetiségi miniszter"-ként.

A program összeállításában Bethlennek vezető szerepe volt. A *földreform* kérdéséről „gróf Bethlen István kijelentette, hogy úgy Nagyatádi Szabó István, mint Rubinek Gyula reformtervezetét áttekintette és a kettőnek egybevetéséből lehet a legbiztosabban megteremteni a reformot".[8]

A házfeloszlatás kérdéséről — amely a parlamenti pártokat talán a legjobban izgatta — a Népszava közlése szerint kijelentették: „Biztosíték van arra nézve, hogy a földreform, a pénzügyi javaslatok és a választójogi reform előtt nem következik be a nemzetgyűlés feloszlatása."[9] E „biztosíték" azt az aggodalmat kívánta eloszlatni, hogy a kormányzó házfeloszlatási jogának a megszavazását talán azonnal követi a feloszlatás. Bethlennek nem ez a terve; mielőtt az új választásba belemegy, a választójogi reformot tető alá akarja hozni. A földreform-törvényt viszont politikai okokból, a pénzügyi javaslatokat pedig gazdasági okokból nem halaszthatják az új választójogi törvény megszavazásáig, ami különben is a *képviselők* között hatékonyabb előkészítést igényelt. A trianoni békeszerződést is ratifikálni kellett, s politikailag nyilván célszerűbbnek látták ezt is még a meglevő parlamenttel elvégeztetni.

Miközben a fúziós alkudozások és a kormányalakítási tárgyalások folytak, Budapesten *július 11-én és 12-én megrendezték a községi választásokat.* A kormányválság és a fúziós huzavona mellett harmadrendű eseménynek látszott, pedig figyelemre méltó módon zajlott le. A főváros 10 kerületében 24—24 rendes

[8] Pesti Napló. 1920. júl. 13.
[9] Népszava. 1920. júl. 13.

tagot választottak a törvényhatósági bizottságba, lajstromos szavazással. A választáson indult három kereszténypárt, ebből kettő kormánypárti: a KNEP és a Wolff-féle Keresztény Községi Párt. A harmadik csak a VII. kerületben indult, — ez a Friedrich-féle ellenzéki kereszténypárt. Indult továbbá a Vázsonyi-féle liberális párt Demokrata Párt néven és néhány félliberális-félkonzervatív csoport. Ez kerületenként változott. *A Szociáldemokrata Párt* a községi választásokon sem indult, *nem használta ki a nemzetközi bojkott által nyújtott politikai segítséget, hogy részt vegyen a fővárosi választási harcban.* Nyilvánvaló, hogy a szociáldemokrata pártvezetőség kerülte az élesebb politikai harcot a kormánypártokkal, és ismételten demonstrálta lojalitását a kormányzat iránt.

A két kormánytámogató kereszténypárt: a KNEP és a Wolff-féle községi párt az I., IX. és X. kerületben megegyeztek a közös listában, megosztoztak a mandátumokon, s e kerületekben elejét vették annak, hogy más párt ellenlistát állítson. E három kerületben tehát „egyhangú" a szavazás — a választók igen csekély részvételével. A III. kerületben a liberális és félliberális csoportok közös listán indultak a KNEP listájával szemben. Az V. kerületben a kormánypártiak választási paktumot kötöttek és közös listát állítottak a „középpárti" konzervatívokkal és félliberális csoportokkal. E paktumos listával szemben ebben a kerületben Vázsonyiék léptek fel ellenlistával. A VII. kerületben a liberálisok — Vázsonyiék, Bárczyék — és a konzervatív „középpártiak" kötöttek választási paktumot, és indultak közös listával. Velük szemben itt a Friedrich-párt lépett fel, a KNEP és a Wolff-párt itt nem állított listát.

A választáson a szavazásra jogosultaknak csak $^1/_3$ *része vett részt,* $^2/_3$ része bojkottálta. A kommunista érzelműek és nagyobbrészt a szociáldemokraták is bojkottálták a választást; bár a Szociáldemokrata Párt ez alkalommal nem adott ki felhívást sem a szavazástól való tartózkodásra, sem pedig áthúzott lappal való szavazásra. A budapesti községi választáson *még nagyobb mértékben mutatkozott meg a fővárosi lakosság szembenállása a rendszerrel, mint a januári nemzetgyűlési választásokon.* Kétségtelen, hogy ez a Vörös Hadsereg előrenyomulásának és a nemzetközi bojkottnak a politikai hatása. A liberális ellenzéki pártokkal szembeni nagyfokú csalódottság szintén megmutatkozott a szavazás ilyen nagymérvű, jelentős mértékben spontán bojkottálásában. Ez a választási bojkott, amely

a Somogyi Béla temetésén rendezett óriási tömegdemonstrációt négy és fél hónappal később követte, s a nemzetközi proletár—bojkott napjaiban volt, hatalmas *politikai tüntetésnek* tekintendő. Kifejeződik benne a főváros dolgozó népének mély rokonszenve és köszönete a bojkottot megrendező európai proletariátus iránt is.

Egyébként a választás eredményeként — beleszámítva a három kerületben biztosított „egyhangú" választásokat — a kormánytámogató keresztény pártok a 240 mandátumból 157-et szereztek meg. A Friedrich-féle ellenzéki kereszténypárt 10 mandátumot szerzett. A többi 73 mandátum nagyobbik fele a Vázsonyi-párté, kisebbik fele megoszlik a „középpárti" és liberális csoportok között.

A Népszava július 14-i vezércikke foglalkozik a választások tanulságaival. Joggal értékeli pozitíven a választók nagy többségének néma bojkottját. Meglepődéssel állapítja meg, hogy „a munkásság öntudatos tartózkodása mellett is feltűnő nagyarányú a polgárság tartózkodása a szavazástól". Pontosabban: ez a tartózkodás a munkásság mellett mindenekelőtt a kispolgárságra volt jellemző, amely ugyancsak mélységesen elégedetlen, és nem tudja, hogy a bizonytalan helyzet hogyan alakul. A liberális polgárság a kerületek egy részében szintén nem tudott számára megfelelő jelöltre szavazni egyszerűen azért, mert nem volt ilyen. A nagyfokú választási passzivitásról szólva a Népszava azt is megállapítja: „Élénkség és a választók nagyobb számának fölvonulása csak azokban a kerületekben volt, amelyekben a szociáldemokraták is sorompóba léptek." A megállapításhoz hozzáfűzi: „ha a városi képviselőtestületekben lesz — a polgárságnak — tekintélyesebb számú ellenőrző blokkja, úgy ezt nem utolsó helyen az öntudatos, szervezett munkások támogatásának köszönhetik". A következtetés, amit a lap tanulságként levon, nem a munkásoknak szól, hanem intő figyelmeztetés a városháza urainak: „az új városi képviseletnek nagyon sokat, nagyon hasznos munkát kell végezni, hogy elhárítsa magától Budapest lakossága többségének bizalmatlanságát". A Szociáldemokrata Párt az új képviseletet elismeri. A tennivaló? Megvárni, vajon az új városatyák végeznek-e nagyon sok, nagyon hasznos munkát . . .

Az új budapesti törvényhatóság az uralkodó körök számára biztosítva van. Kínos-keserves módon végrehajtották a kormánypártok és a disszidens csoport egyesítését is; az egységesített

párt neve: *Egyesült Keresztény Nemzeti Földműves és Kisgazdapárt.* Megalakulásának napja: 1920. június 13. Megállapodtak a létesítendő kormány *programjában*, pontosabban abban, hogy milyen kérdéseket kell sürgősen *napirendre tűzni.* Nem sikerül azonban a megegyezés Bethlen és a félig egyesült párt különféle szárnyainak vezetői között az úgynevezett program egyes pontjai, különösen pedig a kormány *személyi összetétele* kérdésében. Bethlen július 14-én, a félig egyesített kormánypárt megalakulását követő napon visszaadta a kormányalakítási megbízást.

Bethlen visszalépésével kapcsolatban a Pesti Napló *tárgyi* és *személyi* nézeteltérésekről ír. A tárgyi ellentétek a lap szerint a kormányzónak adandó *azonnali házfeloszlatási jog*, továbbá a *földreformot* illető bizonyos kikötések és *a választójog szűkítése* körül voltak. A pártvezérek azonban nyilatkozataikban a személyi jellegű ellentéteket hangsúlyozták.

Haller István, a KNEP vezetője — akitől Bethlen el akarta venni a közoktatási tárcát (amit Teleki grófnak szánt), és a népjóléti tárcával akarta „kifizetni" — kijelentette: „Tulajdonképpen nem tegnap, hanem ma született meg az egységes párt. Az események teljesen összekovácsoltak minket. A közvéleménybe azt vitték be, hogy gróf Bethlen úgynevezett „nagy kabinetet" akar csinálni. Listájából ezt nem látjuk. Azoknál az új embereknél, akiket ő be akart venni a kabinetbe, a mi pártunk sok különb politikust tud kiállítani . . ."

Rubinek Gyula a következőképp nyilatkozott: „A fő ütköző pont a belügyminiszterség volt. Ehhez egyéb személyi és tárgyi ellentétek is hozzájárultak. Gróf Bethlen azt fogja javasolni a kormányzónak, hogy pártbéli politikust dezignáljon miniszterelnöknek." A lap szerint Bethlen kísérlete „elsüllyedt a pártérdekek hinárjában".[10] Bethlen a közélelmezési tárcát akarta Nagyatádinál hagyni, aki viszont a földművelésügyi tárcát követelte. Bethlen az igazságügyi tárcát titkos szövetségbeli társára, Wolff Károlyra akarta bízni, viszont a „pártbeliek" nem akarták e tárcát kiadni a kezükből, úgy szintén a belügyit sem, amelyet Bethlen szintén új emberrel akart betölteni. Hallerék és Nagyatádiék ellenállása az új kormány személyi összetételét illetően széteséssel fenyegette az éppen hogy összetákolt egységes kor-

[10] Pesti Napló. 1920. júl. 15.

mányzópártot. A Klebelsberg—Pallavicini-féle disszidens csoport már a kiválás gondolatával foglalkozott.

Bethlenék ekkor gyorsan cselekedtek. Engedve Hallerék és Nagyatádiék követelésének, módosították a kinevezendő új kormány névsorát. Bethlen azonban visszalépett és „pártbéli" politikust, *gróf Teleki Pált* javasolt miniszterelnöknek kijelölni, aki július 14-én, *Bethlen visszalépésének napján lépett be* az egyesített kormánypártba. (A külügyminiszteri tárca elfoglalása idején az áprilisi fúziós kísérlet kudarca miatt nyilvánította magát „pártonkívülinek".)

Az egyesített párt vezéreit meglepte Teleki jelölése, mert Bethlen visszalépése után ismét Rubinek Gyula megbízására számítottak. A Pesti Napló megírja, hogy még Haller István is Rubineket javasolta Horthynak, beletörődve, hogy kisgazdapárti riválisa föléje kerekedik. Július 15-én estefelé még az egyesített párt intéző bizottsága közleményt juttatott el a lapokhoz, amelyben tudatja, hogy ülésezett, „behatóan tárgyalta a politikai helyzetet és abban állapodott meg, hogy csak Rubinek Gyula miniszterelnökké dezignálása esetén tartja célravezetőnek a további tárgyalásokat". Éjfélkor viszont hivatalos közlemény tudatja, hogy Horthy őfőméltósága megbízta Teleki grófot, hogy alakítsa meg az új kormányt.[11] És július 19-én Horthy kinevezte a Teleki-kormányt.

A miniszterelnök személye kérdésében tehát Horthy dirigál a parlamenti pártoknak és nem megfordítva. A kormány összetételét illetően azonban bizonyos kompromisszumot kötnek. A *külügyi* és *pénzügyi* tárcák betöltésében a parlamenti pártok vezetői nem kívánják a miniszterelnököt „korlátozni", és még inkább tudomásul veszik, hogy a *hadügyi* tárca betöltése kérdésében Horthy maga dönt, éppúgy, mint a miniszterelnök kinevezésében. A többi tárca betöltése körül folyt tehát a nagy kötélhúzás.

A *Belügyminisztérium* éléről menesztették dr. Dömötör Mihályt, a szegedi „kormány" jogász „népjóléti miniszterét", és kineveztek helyére egy másik ügyvédet, dr. Ferdinandy Gyulát, az előző kormány igazságügyminiszterét, aki a botbüntetés bevezetéséről szóló törvényt beterjesztette. Az igazságügyi tárcát megkapta dr. Tomcsányi Vilmos Pál, „ősrégi felső-magyar-

[11] Pesti Napló. 1920. júl. 16.

országi nemesi család sarja".[12] Emich Gusztáv kereskedelmi miniszter távozott, kinevezték berlini követnek. Rubineket kinevezték kereskedelmi miniszternek, de ideiglenesen megtartja még a földművelésügyi tárcát is, amíg a földreform-törvény sorsa eldől. Addig Nagyatádi megtartja korábbi tárcáját, a közélelmezésit. A hadügyi tárca gazdát cserélt: Soós tábornok ment, és helyét elfoglalta az EKSz-ben aktívan tevékenykedő Sréter István, újonnan kinevezett tábornok. A külügyi tárcát Teleki szeptemberig magának tartja meg.

A Teleki-kormány hivatalba lépésekor tehát távozott Soós, Dömötör és Emich, a többi miniszter maradt, csak Ferdinandy tárcát cserélt. Haller megtartotta régi tárcáját. Új miniszterek: — mint láttuk — Sréter és Tomcsányi. Augusztus 17-én Rubinek — megtartva új tárcáját, a kereskedelemügyit — átadja a földművelésügyi tárcát Nagyatádinak, aki a földreform-javaslatot a parlament elé terjeszti. A közélelmezési tárca élére ekkor Vass József kerül, aki a keresztény szocialista mozgalom és a KNEP, illetve most már az egyesített párt keresztény-szociálisnak nevezett csoportjában vezető szerepet játszik. Szeptemberben belép a kormányba a külügyi tárca vezetésére gróf Csáky Imre.

A Teleki-kormány kísérletet tesz a belső állapotok bizonyos rendezésére. Igyekszik fékezni a különítményes bandák tevékenységét, leszerelni a kormánypárton belüli zúgolódást, csendesíteni a liberális ellenzéket. Némileg jobban igyekszik hasznosítani elsősorban külpolitikai célokra a Szociáldemokrata Párt „mérsékelt" vezetőinek felkínálkozását is. Ez a kormány azonban az ország gazdasági életét készségesen alárendeli a győztes nagyhatalmak tőkés csoportjainak. Mindenekelőtt a francia kormánnyal és egy francia tőkés csoport képviselőivel folytat messzemenő kihatású katonai és gazdasági tárgyalásokat. Kész erősíteni Magyarországnak a nyugati hatalmaktól való függését, ennek révén próbálja növelni a magyar uralkodó osztályok imperialista törekvéseinek az esélyeit. Háborús kalandor-tervekről van szó, amelyeket már Horthy is szövögetett, amelyeket a Simonyi-Semadam-kormány is melengetett. A Teleki-kormány folytatja ugyanezt a politikát. Ezzel még külön is foglalkozunk.

A Teleki-kormányban a finánctőke és a nagybirtokos osztály vezető csoportja *nyíltabban* érvényesítik vezető szerepüket

[12] Nemzetgyűlési Almanach. 1920—22. Szerk. Vidor Gyula. Bp. 150. old.

a kormányzatban. A politikai életben a finánctőkével összefonódott nagybirtokos arisztokrácia jobban előtérbe kerül. Teleki gróf miniszterelnöki kinevezése a kulákság erőteljesebb visszaszorítását is tükrözte.

A kormányzó házfeloszlatási és hadüzeneti joga.

Az első törvényjavaslat, amit a Teleki-kormány a parlament elé terjeszt és megszavaztat, *a kormányzó házfeloszlatási jogáról* szól. Az egyesített kormánypárt vezetőivel folytatott tárgyalások eredményeként a kormányzó e jogát két megszorítással terjesztik a képviselőház elé. Az egyik szerint a képviselőház feloszlatását követően a kormányzó köteles intézkedni az új választások kiírásáról, mégpedig oly módon, hogy az újonnan megválasztott képviselőház „legkésőbb a feloszlatástól számított három hónapon belül összeülhessen". (Egyébként a kormányzó nincs korlátozva abban, hogy az újonnan megválasztott képviselőházat akár rögtön feloszlassa.) A házfeloszlatási jognak ezt a szerény korlátozását ellensúlyozza a kormányzónak az a joga, hogy a képviselőház üléseit bármikor berekesztheti és elnapolhatja. Igaz, az elnapolás ideje 30 napnál hosszabb nem lehet, de viszont annyiszor ismételheti, ahányszor akarja.

A másik megszorítás szerint, ha a képviselőház feloszlatása előtt az új választójogi törvényt még nem fogadták el, akkor az érvényben levő választójogi törvény alapján kell az új választásokat megtartani. Az egyesített kormánypárt különböző csoportjait ugyanis nagyon aggasztotta az, hogy a kormány vezetésében felülkerekedő csoport előbb feloszlattatja a kormányzóval a képviselőházat, azután kiad egy új *választási rendeletet*. A kiadandó rendelet segítségével a miniszterelnök, belügyminiszter, főispánjai és főszolgabírái segítségével a maga politikai csoportjának embereit hozhatja be az új képviselőházba, kiszoríthatja onnan a többi képviselő-csoportok nagyobb részét. Ezért nyugtalanította ez a lehetőség a volt KNEP vezérek és a volt kisgazdapárti vezérek legtöbbjét. Ebben a kérdésben — láttuk — már Bethlen, is hajlandó volt megadni ezt az engedményt a kormánypárt vezetőinek; Teleki is ehhez tartotta magát. (1922-ben a Bethlen-kormány, Horthy közreműködésével ezt a törvényt minden további nélkül félretette, s valóban választási *rendeletet* adott ki, amelynek alapján az 1922-es választásokat megrendezte.)

A törvényjavaslatot a Teleki-kormány előterjesztésére, augusztus 7-én szavazták meg. A kormányzó házfeloszlatási és házelnapolási jogának törvénybeiktatásával a képviselőház kiszolgáltatta magát Horthy önkényének.

Ezt követően Horthy és környezete több hajlandóságot mutat arra, hogy a különítményes bandák garázdálkodását korlátozza. Augusztus 7-én szavazták meg a kormányzói jogkör kiterjesztéséről szóló törvényjavaslatot, utána megtartották a bírósági tárgyalást a Lipót-körúti gyilkosok ügyében, és augusztus 20-án kihirdetik az ítéletet. Folytatják a Tisza-gyilkossági pert is, és augusztus 12-én a képviselőház felfüggeszti Friedrich István mentelmi jogát, hogy mint gyanúsítottat őt is bíróság elé állítsák. S közben folyik a Népbiztos-per is, amely a munkásüldözés egyik akciója.

A kormányzói jogkör kiterjesztéséről szóló törvénycikk még egy igen jelentős *katonai vonatkozású ponttal* is bővítette Horthy jogkörét. Ebben kimondták, hogy a kormányzó a képviselőház előzetes hozzájárulása nélkül is elrendelheti „a hadseregnek az ország határán kívül alkalmazását", vagyis *háborút indíthat!* Persze, „közvetlenül fenyegető veszély esetében"[13] — ahogy ezt az agresszióra készülők mindig mondani szokták. Horthyék pedig éppen katonai agresszióra készültek, remélve, hogy bekapcsolódhatnak a szovjetellenes háborúba, és ennek során betörhetnek Szlovákiába. Az egyesített kormánypárt vezetői tudták, hogy *erről* van szó. Az új imperialista katonai kalandok reményeiben ők is osztoztak a horthysta katonai vezető körökkel. Így Horthy hadüzeneti joga ellen közülük senki nem emelt szót; ez nem is képezte vita tárgyát. A kormányzói jogkör kiterjesztéséről szóló törvénynek ez a része egyben a háborús készülődéseket szolgáló lépés: a horthysta országgyűlés által, a kormányzónak katonai kalandokra adott felhatalmazás.

A kormányzói jogkör kiterjesztéséről szóló törvénycikk elfogadása után került sor a földbirtokreformról szóló törvényjavaslat benyújtására.

A földbirtokreformról szóló törvény

Az ellenforradalmi rendszer földbirtokreformját akkor terjesztették a parlament elé, amikor — mind mondottuk — az

[13] Magyar Törvénytár. 1920. évi XVII. tc. 61. old.

uralkodó körök arra készültek, hogy a francia kormánnyal kötendő egyezmény alapján bekapcsolódjanak a szovjetellenes háborúba, és ezt az alkalmat Szlovákia megszállására is felhasználják. Az ellenforradalmi rendszer politikai megszilárdítása céljából valamilyen földreformot kellett hozni, már csak azért is, hogy *véget vessenek a földreformmal kapcsolatos igéreteknek*. Ezekkel az igéretekkel táplálták addig a nincstelenek és szegényparasztok *várakozását*, és a megvalósítás késése, elmaradása elégedetlenséget, keserűséget és nyugtalanságot keltett. A földreformtörvényjavaslat benyújtását és megszavazását a nagybirtokos uralom megszilárdításának érdeke követelte, és nem azért került most napirendre, mert a horthysta kormányzat be akart kapcsolódni a szovjetellenes háborúba. Bizonyos azonban, hogy a Vörös Hadsereg lengyelországi előrenyomulása is sürgetőleg hatott az uralkodó körökre. Hiszen rendkívül nyugtalanította őket a munkásság és a szegényparasztság körében mutatkozó nagy szimpátia a Vörös Hadsereg iránt, különösen olyan helyzetben, amikor katonai akciókra készülnek. Tehát most siettek, hogy minél előbb túl legyenek a földreform-törvény megalkotásán.

Olyan földreform-törvényről volt szó, amely a földbirtokosokat is megnyugtatja, de a földet igénylő parasztok reményeinek is teret ad, a földreform végrehajtását több évre nyújtja el és a lebonyolítás oly módját írja elő, amely a földbirtokosok számára a legmegfelelőbb. Ebben a kérdésben összeütköztek a földbirtokosok és a kulákság érdekei. A Rubinek—Nagyatádi ellentétnek ez a gyökere.

Rubinek földművelésügyi miniszter vezetésével még a Simonyi—Semadam-kormány idején készítették el a földreform-törvény tervezetét. Rubinek elnökletével 1920. május 12-én tartották meg az előkészítő tárgyalást, amelyen a földbirtokosok és a kulákság képviselői vettek részt. Megnyitó beszédében Rubinek utal arra, hogy a földbirtok megoszlása kérdésére „a munkásmozgalmak hívták fel a közvélemény figyelmét", és azt is hangoztatja, hogy a háború és a forradalmak következtében is szükségessé vált a földreformot napirendre tűzni. Érveléséből elmaradt a *parasztság* erőteljes követelésének említése, mintha a paraszti tömegek e kérdésben passzívak lettek volna. *Közvetve* azonban beismerte, hogy ez nem így van. Megemlíti, hogy a parlamenti választásokon — úgy hiszi „kivétel nélkül valamennyi nemzetgyűlési képviselő lekötelezte magát a földbirtok-reform javaslata mellett." Márpedig ezt nem a munkásság meg-

nyugtatására, hanem a parasztok megnyugtatására és a parasztságnak a munkásságtól való elválasztása céljából tették. Ezt Rubinek aggodalommal terhes szavak kiséretében be is ismeri, kijelentve a következőt: „Az utolsó pillanatot éljük, és ha a szociális békét a falun biztosítani akarjuk, amint hogy ma... biztosítanunk kell, akkor az utolsó perceket éljük, amidőn nekünk ezzel a reformmal a közvélemény elé kell állnunk." Tehát kell valamilyen földreform, a nagybirtok egy részét — megfelelő megváltás ellenében — igénybe kell venni erre a célra.

Jelen volt az értekezleten *Darányi Ignácz* nagybirtokos, egykori földművelésügyi miniszter, aki az 1898. évi hírhedt „rabszolgatörvényt" és az 1907. évi „derestörvényt" megalkotta a földmunkásmozgalmak letörésére. Rubinek szükségesnek tartotta meghívni a „szociális kérdések"-nek ezt a „szakértőjét", és felkérte, hogy elsőnek szóljon hozzá a kérdéshez. Eleget tett e felkérésnek, és beszédében hangsúlyozza: „lehetőleg a természetes fejlődésnek adjunk ezen birtokpolitikánál teret, lehetőleg a magánegyezményeknek juttassunk nagy szerepet". Tehát az a földbirtokos adjon el földet, aki akar, és annak a parasztnak, akinek akarja. Hangsúlyozza azt is, hogy „a fizetés készpénzben történjék", és kijelenti: „nyomatékosan hangoztatni vagyok bátor azt is, hogy senki se foglalkozzék azzal a gondolattal, hogy a nincsteleneket, akik megfelelő erővel a földek megműveléséhez nem rendelkeznek, most egyszerre birtokosokká lehet tenni." Azt kész nagylelkűen helyeselni, hogy juttassanak „az úgynevezett nincsteleneknek házhelyet, hogy munkásházakat építhessenek." Fő birtokpolitikai alapelvét így fogalmazza meg: „az én ideám az, hogy a középbirtokokat erősíteni, fejleszteni kell és arra kell törekedni, hogy a középbirtokok természetszerűleg felvegyék magukba a vagyonosabb kisgazdaelemeket."

Darányinak ez az alapelve egyrészt a földbirtokos osztály erősítését hangsúlyozza, másrészt azt a törekvést, hogy a középbirtok erősítése részben a kulákság leggazdagabb rétegének felszívásával történjék. Nyilván ez az, amit ő „természetes fejlődés"-nek tekint. Ismeretes, hogy a tőkés rendszerben ez a folyamat valóban végbemegy, s következménye a közép- és szegényparasztok földtulajdonának csökkenése, a nincstelenek létszámának növekedése.

Darányi nem mulasztotta el a földbirtokos osztály és a nagybirtokrendszer felmagasztalását. „... amíg érezzük a földet

a lábunk alatt — mondotta —, addig feltámadhat Magyarország, de ha bárki vagy bármicsoda törekvés a földet ki tudja vonni lábaink alól, akkor csak azt fogjuk mondhatni, amit Alighieri Dante mondott, hogy hagyjatok fel minden reménnyel." Ennek leszögezésével Rubinekék tervezete megelégedését váltotta ki és az általános tárgyalás alapjául elfogadta.

A nagybirtokosok egy másik képviselője, *Gaál Jenő* kért ezután szót és kijelenti: „Én nagy szerencsétlenségnek tartanám, ha Magyarországnak nem volna erős nagybirtokossága... Nem lehetünk egy kisparaszti respublika, mert akkor nem vagyunk képesek megállni helyünkön." Ebből kiindulva fejtegette, mint „nagy elvet", hogy az igénybe vett föld „természetesen kártalanítás tárgya kell, hogy legyen." Ezt az „elvet" Rubinek tervezete is szem előtt tartotta, s egyébként Nagyatádi is magáévá tette.

Ezután *Prónay György báró*, az OMGE egyik vezetője nyilatkozott. Elismerte, hogy földreform kell, „egyrészről a földéhség kielégítésének szüksége, másrészről az individuális alapon álló tömegek organizációjának szükségessége" miatt. A földéhség megítélését azonban helyesbíti. „A földéhséget — mondja —... rosszul ítélik meg. A lelketlen agitációk folytán, amelyeket a múltban folytattak, minden jött-ment ember földre tartott igényt... S a tagadhatatlanul meglevő nagy földéhségnek ez az egyik oka. Másik oka az, hogy a földműves népnél nagyon sok értéktelen pénz van, amitől szabadulni óhajtván, természetes, hogy ezt a földbirtokba akarja befektetni."

A földéhség keletkezésének tehát a két okát ismeri fel: 1. a „lelketlen agitáció", és 2. nagy hadinyereség halmozódott a falvakban. Az első okból származó földéhséget elutasítja, a másik okból keletkezőt pedig megregulázni kívánja. Arról hallgat, hogy a földbirtokosok sem álltak szerényen a háttérben, amikor a hadiszállítóknak a nyereséget osztogatták. A nagybirtokosok hadinyereségeiből nem kívánt levonni valamilyen „etikai" következtetést, például az igénybevételre kerülő birtoktestek megváltási árának mérséklése tekintetében. A sok pénzzel rendelkező birtokos parasztokkal szemben azonban nyomban az „etika" tógáját ölti magára, és kijelenti: „...ne felejtsük el, hogy nem csak itt, a fővárosban, de künn a falvakban is nagyon sok hadinyereség van, ha tehát a hadinyereséget szigorúan meg akarjuk adóztatni, akkor a tervezett földreformnak sem szabad olyannak lennie, hogy a falvakban elhelyezett hadinyereségek tulajdonosai olcsón juthassanak földhöz. Ezt én etikai szempontból

megengedhetetlennek tartom." A báró úr azt viszont „etikai szempontból" megengedi, hogy a hadinyereségek megadóztatásának jegyében *a földbirtokosok* kapjanak magasabb árat az igénybevételre kerülő birtoktestekért. A megváltási ár nagysága vita tárgya volt a nagybirtokosok és a kulákok képviselői között, s Prónay báró e kérdésben a kulákság földszerzési törekvéseinek erőteljes korlátozása mellett állt ki.

A földreform célját Prónay György báró abban látja, hogy az „államfenntartó elemet erősítse, hogy akik a múlt küzdelmeiben bebizonyították, hogy a magyar állam gerincét alkotják, azok most egy felsőbb társadalmi szférába jussanak. Ez a társadalmi szelekció azonban nem vihető keresztül máról holnapra, s a reformnak éppen ezért mérsékeltnek kell lenni". Az említett „államfenntarrtó elem" számára azonban a felsőbb társadalmi szférába kerüléséhez ez nem elegendő, mert „ehhez még materiális, erkölcsi, etikai feltételek is kellenek, hogy az illetők meg is tudják tartani azt a poziciót, amelybe juttattuk őket." Ezzel a további megszorítással Prónay György beismerte, hogy az ő „államfenntartó elemeivel" komoly erkölcsi, etikai bajok vannak; de mit ne ismerne el egy OMGE vezető, ami alkalmas a nagybirtokosok érdekeinek védelmére?

Prónay báró megfelelő felvilágosító propagandát is sürget, — annak a megvilágítására, hogy a birtokreform „nem juttat földet mindenkinek", és különösképpen, hogy senki ne gondolja, „esetleg majd ingyen fog földhöz jutni." A birtokreform időpontjául a jelen pillanatot nem tartja alkalmasnak, mégpedig „pénzügyi és gazdasági szempontból", viszont „a múlt eseményeit is szem előtt tartva" mégis sürgősnek ítéli meg „szociális szempontból", s ezért helyesli a napirendre tűzését.

Ezután *Sokorópátkai Szabó István* emelkedett szólásra és Prónay báró felé fordulva kijelenti: „Megnyugtathatom a tisztelt felszólaló úrat, hogy az a párt, amelyhez tartozni szerencsém van... azzal az agitációval indult meg a maga hódító útjára, hogy a Buza Barna-féle átkos agitáció idején a nép közé kidobott érveket halomra döntse és a forradalmasított lelkeket lehűtve, ismét a rendes kerékvágásba iparkodjék azokat terelni. Megnyugtathatom a felszólaló úrat abban a tekintetben is, hogy csak egy olyan igazságos földreformról van szó, amely elől kitérni nem lehet". Vitába száll azzal a nézettel, hogy aki földet kap, az készpénzzel fizessen. Mert akik a fronton voltak, azok nem gazdagodtak meg, csak „a szerencsés felmentettek." Meg-

állapítja, hogy „ha mi készpénzfizetés módozatával csináljuk meg a földbirtok reformját, akkor itt nem lesz békesség, akkor itt éppen azoknak, akik legjobban várják e birtokreformot, nem jut egy kapavágásnyi föld sem." Amellett foglal állást, hogy a birtokreformot bérletrendszerrel kezdjék, „de úgy lenne, hogy az illető kisembernek joga legyen azt a földet megvásárolni, mégpedig a mindenkori forgalmi áron." Sokorópátkai folyton a kisemberek érdekeiről beszél, amikor kedvezőbb pénzügyi megoldást kíván, mint a nagybirtokosok. A valóságban a bérletrendszer javaslata csak a nagypénzű parasztoknak kedvez, akik — ha jogot kapnak a bérelt föld megvásárlására forgalmi áron — képesek kifizetni a vételárat. Akiknek erre nincs pénzük, azokat a bérlet-uzsorának szolgáltatja ki, ha egyáltalán merik a feltételeket vállalni.

Sokorópátkai Szabó után *gróf Somssich László*, az OMGE elnöke emelkedett szólásra. Kijelenti, hogy a birtokreformot „határozottan aggályosnak" tartja, mind pénzügyi, mind termelési szempontból. Termelési szempontból azért tartja aggályosnak a reformot, mert a kisüzem kevesebbet termel mint a nagygazdaság, tehát a reform „a termelés visszaesésével fog járni." Somssich grófot azonban elsősorban a pénzügyi aggály nyugtalanította. Nem okozott gondot a számára, hogy a földet váró paraszt talán nem képes megfizetni a föld árát, hanem az, hogy a földesúr bizonytalan értékű pénzt kap a biztos vagyont jelentő földért, „az abszolút biztos vagyont felcseréli egy nagyon labilis, nagyon mobilis és teljesen ingadozó értékű tőkével." Ez a nagybirtokosok egyik érve az igénybevételre kerülő birtoktestek megváltási árának a felemeléséhez.

Somssich grófnak *dr. Neubauer Ferenc*, a kulákság egyik szervezetének, a Magyarországi Kisbirtokosok Szövetségének a képviselője válaszolt. Azt hangsúlyozta, hogy a nagygazdaságon kívül van „másik lehetőség" a mezőgazdasági termelés fokozására azáltal, hogy „megfelelően legyen elosztva a munka, a tőke és a termelési eszköz, a föld. Ezt hivatott szolgálni az egészséges földbirtokreform, s ezért egy ilyen reformnak célja elsősorban az kell, hogy legyen, hogy azoknak kezébe adja a földet, akiknek van munkaerejük, amelyet kellőképpen értékesíteni tudnak, s akiknek van tőkéjük, pénzük, jószáguk, hogy kellő intenzitással foglalkozhassanak mezőgazdasági munkával." A földesúri nagygazdaságokkal szemben a kellő „tőkével, pénzzel és jószággal" rendelkező kisgazdaságok birtokállományának növelését, vagyis

a kulákgazdaságok erősítését emelte ki, mint a *másik lehetőséget* a mezőgazdasági termelés fokozására.

Neubauer a Nagyatádi-féle kisgazdacsoport egyik ügyvédtagja, a Nagyatádi Hitelszövetkezet igazgatósági tagja. A Rubinek-féle tervezettel szemben Nagyatádi Szabó csoportjának álláspontját képviselte. Felszólalásában hangsúlyozta: a kisbirtokosok a megalkotandó törvényből látni akarják, hogy abból a földből, amit „rendelkezésére fog tudni bocsátani a kormányhatalom, ki, milyen feltételek mellett, hol és hogyan kaphatja meg azt, amihez hozzájutni szeretne." Megállapítja, hogy a Rubinek-féle tervezet erre a kérdésre „semmiféle felvilágosítást nem nyújt, ennek következtében nem lehet azt a közmegnyugvást várni tőle, amely bekövetkeznék akkor, ha mindenki, aki föld iránti igénnyel lép fel, látná, hogy van-e joga ezen igény támasztásához, vagy sem." Szerinte a kérdés világossá tevését „... a közönség ma feltétlenül megkívánja, és annál inkább megkívánja, mennél inkább áll rendelkezésre az az erő, amellyel az új, kiterjedtebb kisgazdaság művelésére vállalkozni akar. Mert aki már bizonyos nagyságú földdel rendelkezik a faluban, akinek tőkéje van, akinek jószágai vannak... az ilyen ember nem fog elmenni még a harmadik faluba sem földért, hanem inkább lemond róla." Állásfoglalásának lényege, hogy a tőkével, jószággal rendelkező birtokos parasztnak biztosítsa a törvény, hogy saját faluja határában kapjon újabb földet, mert csak itt tud „kiterjedtebb kisgazdaság művelésére vállalkozni." E birtokos parasztokkal szembeállítja a nincstelent, „aki egyáltalában nem bizonyította be azt, hogy önálló gazdálkodásra képes, hogy meg tudja becsülni azt az önállóságot, azt a neki adott földet, hogy ő azon eredményesen, gazdaságilag eredményesen fog termelni, dolgozni, az természetesen sokkal könnyebben mozog, bármiért sokkal könnyebben bárhová elmegy." Vagyis a falu határában kiosztásra kerülő földre a törvényben is kimondott elsőbbséget követel a tehetősebb birtokos parasztoknak; a szegény pedig, ha juttatnak neki (s ha meri vállalni a juttatás feltételeit) mehet ki a távoli tanyákra.

Neubauernek, a módos parasztok ügyvédjének, dr *Sebess Dénes*, a nagybirtokosok ügyvédje, a Magyar Földhitelintézet igazgatója válaszolt. (A Magyar Földhitelintézetet 209 nagybirtokos alapította.) Sebess Dénes részt vett a javaslat szövegezésében is. Felszólalásában megállapítja, hogy különböző oldalról kifogásolják, amit különösen Neubauer hiányolt, hogy a törvényja-

vaslat „nem mondja meg, hol, hogyan, mikor és mennyit fognak kapni az igénylők." Válaszképpen kijelenti: „Hát kérem, ennek a törvényjavaslatnak egyik principális része éppen az, hogy *ez* ne legyen benne... Méltóztassék csak meggondolni — hangsúlyozza —, hogy a néptömegeknél milyen könnyen hat a jelszó, ha nem valami lehetőségről, hanem követelményről beszélünk nekik, amely elől kitérni nem lehet. Úgy hogy szándékosan, akarattal, és helyes intencióktól vezérelve mellőztük ezt a tüzetes körülírást a javaslatban... az elővásárlási és megváltási igények és lehetőségei is körül vannak bástyázva, de úgy, hogy azt lehet magyarázni tágabb és szűkebb értelemben is."

Vita volt abban a kérdésben is Rubinekék és Nagyatádiék között, hogy központi szerv kezében legyen-e a végrehajtás irányítása, vagy decentralizálják vidéken létrehozandó testületekre. Rubinekék javaslata a központi irányítás mellett foglal állást, s e célból úgynevezett „Földbirtokrendező Tanács" alakítását tervezi. E javaslat védelmében jelenti ki Sebess Dénes: a vidékre való decentralizálás azt jelentené, hogy a végrehajtást „avatatlan kezekre" bízná. „Ne méltóztassanak a lehetőséget megadni arra, hogy falusi kis kupaktanácsok avatkozzanak be ilyen korszakalkotó... törvényjavaslat végrehajtásába."

Rubinekék tervezete azt célozta, hogy egyetlen országos szerv legyen jogosult dönteni az ország minden községében a földjuttatás minden kérdésében. Ez egyben azt is jelenti, hogy a gyakorlati végrehajtásban a kuláksá̀g képviselőinek már nem sok szava lehet. Nagyatádiék azt követelték, hogy a végrehajtás irányítása decentralizálva legyen, s benne a helyi birtokos parasztok képviselői is szóhoz jussanak. A nagybirtokosok ezzel kategórikusan szembeszálltak. Nem csak azért, mert a kuláksá̀g földszerzési törekvéseit is korlátozni kívánták. A nagybirtokosokat az is aggasztotta, hogy a helyi képviselők, még ha azok kulákok vagy papok is, nehezebben tudják kivonni magukat saját falujuk vagy járásuk földigénylő tömegeinek a közvetlen nyomása alól. Ez a körülmény megnehezítené azt, hogy csökkentsék a földreform céljaira igénybe veendő földterületet, s minél jobban megóvják a nagybirtokot.

A javaslatot vitató értekezlet utolsó felszólalója *Csernoch János* hercegprimás. A püspöki kar a hatalmas egyházi birtokok sorsa miatt nyugtalankodott, olyannyira, hogy a hercegprimás maga jött el a „szakértői" tárgyalásra. A Rubinek-féle tervezet azonban lecsillapította nyugtalanságát. Megállapítja, hogy a

javaslat „a mai formájában csakugyan olyan, hogy azt bátran lehet a nemzetgyűlés elé vinni és tőle annak elfogadását kérni." Őeminenciája is azt kívánja, hogy a javaslatban „ki kellene mondani elvként, hogy pénz nélkül földet senki nem vehet."

Rubinek Gyula zárszavában a tervezetnek azt a jellegzetességét emeli ki — nagy érdemeként —, amit Sebess Dénes is oly melegen méltatott: „... az az egyik legnagyobb érdeme — mondja a javaslatról, — hogy nem konkretizál, hogy nem véglegesít állapotokat." Azt kívánja, hogy a gyakorlati végrehajtás összes kérdései „központilag intéztessenek egy egységes, egy állandó tanács által, és nem vidéki szervek által mert ez a legnagyobb veszedelem."[14]

Ezen a Rubinek-féle tervezetet tárgyaló május 12-i értekezleten Nagyatádi nem vett részt. Neubauer képviselte. Nagyatádi és csoportja egész földreform-propagandájukban erőteljes földreformot ígértek és ez a propaganda bizonyos mértékben kötötte őket. De nemcsak erről, sőt *elsősorban* nem erről van szó, Nagyatádi és társai a vagyonos parasztok törekvéseit fejezték ki, azt, hogy a nagybirtokosok földjének jelentős részét szerezzék meg. És arról van szó, hogy Nagyatádiék növeljék a maguk politikai erejét és befolyását a paraszti agitációval, növeljék a politikai hatalomban való részesedésüket, jelentős befolyást szerezzenek a kormány gazdasági, pénzügyi, adó- és vámpolitikájára és befolyásukat meg is szilárdítsák. A Rubinek-féle földreform-javaslat viszont a *nagybirtokosok* alapvető érdekeit akarja biztosítani, a kulákság törekvéseit visszautasítja és visszaszorítja. Nagyatádiék tehát külön földreform-javaslatot készítettek.

Nagyatádi földreform-tervezetét az Új Barázda című lap ismertette. Eszerint megváltható lenne „minden 500 holdon felüli, mezőgazdasági művelésre alkalmas birtok."[15] A Pesti Napló ismertetése szerint: „Megváltható minden 500 holdnál nagyobb *egy tagban levő* birtok."[16] Tehát a terv a nagybirtok nagy hányadát kívánta az igénylőknek juttatni.

A földhözjuttatás végrehajtásában Nagyatádi tervezete a községi előljáróságoknak és a községben lévő földigénylők megbízottainak kívánja a kezdeményező szerepet biztosítani. Az

[14] O. L. Belügyminisztérium (a továbbiakban BM). Eln. 1920—19—3664. —.— *(309—15.)*
[15] Új Barázda. 1920. júl. 10.
[16] Pesti Napló. 1920. júl. 10.

ilyen községi szervekben a vagyonos parasztok vezető szerepet játszhattak volna.

Nagyatádi tervezete azt is kimondja, hogy ki-mindenki jogosult az igénybe vett földből részesülni. Megállapítja, hogy a földmunkások, a nincstelenek legfeljebb 3 katasztrális hold telekhez juthatnak, s a törpebirtokosok telkét 15 holdig egészíthetik ki.[17]

A hosszú hónapokig tartó Rubinek—Nagyatádi vita fő kérdése az, hogy kevesebb vagy több földet vegyenek-e igénybe a nagybirtokosoktól, a földreform céljaira ki kapjon az igénybe vett földből, és ki hajtsa végre a földhöz juttatást. Vita volt a megváltási ár meghatározásának és a fizetés feltételeinek a kérdésében is.

Nagyatádi és Rubinek egyetértett abban, hogy a nagybirtokosokat az igénybe vett földért teljes mértékben kártalanítani kell és hogy ingyen földet senki ne kapjon.

A Rubinek—Nagyatádi ellentét, melyet a két földreform-tervezet közötti differencia fejezett ki, megmaradt a két kormánypárt egységesítése után is. Hírlapi közlések szerint Bethlen kormányalakítási kísérletének tárgyi jellegű nehézségei jórészt ebben az ellentétben rejlettek. Nagyatádi ezért követelte a maga számára a földművelési tárcát, hogy az ő tervezete kerüljön törvényjavaslat formájában a parlament elé. Ezt nem sikerült elérnie. Csak 1920. augusztus 17-én adta át Rubinek a földművelési tárcát Nagyatádinak, de a kész földreform-javaslattal együtt. Nagyatádi augusztus 18-án nyújtotta be a Rubinek által elkészített törvényjavaslatot.

A képviselőházi tárgyalás november 4-én kezdődött; kimondták a javaslatra a „sürgősséget", és november 12-én el is fogadták. Ebben az időben már meghiúsultak Horthyék kísérletei, hogy bekapcsolódjanak az antant szovejetellenes hadjáratába. Lengyelország a fegyverszüneti megállapodás megkötésére és a béketárgyalások megindítására kényszerült. A Vörös Hadsereg visszaszorította a Vrangel-hadsereget a Krími-félszigetre, és november első felében onnan is kiűzte. A szovjethatalom megdöntését célzó harmadik antant intervenció is összeomlott, ami természetesen növelte a magyar uralkodó osztályok félelmét az új szocialista forradalomtól. Ebben a helyzetben került a törvényjavaslat a képviselőház elé.

[17] Új Barázda. 1920. júl. 10.

Az elfogadott törvény az 1920: XXXVI. tc.[18] első bekezdésének 1. §-a szerint a szükséges ingatlant a földreform céljaira „az állam lehetőleg szabad kézből, árverésen vagy az ebben a törvényben biztosított elővásárlás jogán szerzi meg. Ha azonban az említett célokra szükséges ingatlanok ott, ahol reájuk közérdekből szükség van, szabad kézből, árverésen vagy elővásárlás jogán meg nem szerezhetők, az állam a szükséges ingatlanokat az ebben a törvényben szabályozott megváltás útján is megszerezheti."

A földreform nélkül is eladásra kerülő ingatlanok birtokforgalmának szabályozását tekinti a törvény a földreform végrehajtásában az elsődlegesnek. Ez önmagában véve is mutatja, hogy a törvény a nagybirtok-rendszerhez alig nyúl hozzá, csak másodsorban, ott, ahol „közérdekből" nagyon szükséges.

A törvény kimondja a megváltás mellett való állami igénybevétel jogát; de mindjárt korlátozza is ezt a jogot. Első megszorítása az, hogy csaknem kizárja olyan földbirtok megváltásának a lehetőségét, amely 1864 óta ugyanazon család tagjának tulajdonában van, tehát amely az első világháborút megelőző ötven év alatt nem ment át más családhoz tartozó személy birtokába. Ez a megszorítás az arisztokrácia birtokait és a gentri megmaradt birtokait kiveszi a megváltás lehetősége alól. A megváltási jog érvényesítését, a szükségesnek nyílvánított esetben, olyan birtoktestekre tervezi, amit a régi földbirtokosoktól megvettek, mégpedig olyan személyek, akik hivatásszerűen földműveléssel nem foglalkoznak. A hercegeket, grófokat az uralkodó körök és jogászaik úgy tekintik, mint akik „hivatásszerűen" foglalkoznak földműveléssel; tehát az ő esetleges új szerzeményeiket nem fenyegeti az igénybevétel veszélye ezen cím alatt.

Esetleges igénybevételre elsősorban a világháború kitörése után vásárolt, másodsorban a világháború előtt vásárolt ingatlan jön tekintetbe. A törvény különféle mentesítéseket állapít meg az ebbe a kategóriába tartozó ingatlanok megváltási joga tekintetében is. Ennek során kimondja, hogy nem váltható meg a háború alatt szerzett új ingatlan, ha a 100 katasztrális holdat nem haladja meg, ha az új tulajdonos „földműves, gazdatiszt, okleveles vagy hivatásos gazda, hadirokkant, közszolgálati alkalmazott, hivatásos katona", vagy a felsoroltak özvegye, vagy árvája. Ez a megszorítás bizonyos garanciát nyújt a kulákok-

[18] Magyar Törvénytár. 1920. évi XXXVI. t. c. 230—72. old.

nak, katonatiszteknek, köztisztviselőknek, hogy a háború alatt szerzett 100 katasztrális holdnál kisebb ingatlanaikat — nem veszik igénybe. A megszorítások között találjuk a következőt: nincs helye megváltásnak, „ha olyan mezőgazdasági ingatlanról van szó, amely az okszerű erdőgazdaság folytatásához, illetőleg az erdei üzem zavartalan fenntartásához nélkülözhetetlen, vagy amely az erdő határának célszerű kikerekítéséhez szükséges." Ez a megszorítás is mindenekelőtt a nagybirtokosok új szerzeményeit zárta ki az igénybevételből, hiszen az erdők túlnyomó része az ő tulajdonuk.

A törvény negyedik fejezetéhez tartozó 30. § kimondja azt is, hogy bármely nagybirtok mezőgazdasági művelésre alkalmas területéből is igénybe vehetnek annyit, „amennyinek megváltása az Országos Földbirtokrendező Bíróság megállapítása szerint a nagybirtok meg nem váltott részein üzemének megfelelő okszerű gazdálkodást nem gátolja." Ilyen megváltásnak is „csak annyiban van helye, amennyiben az Országos Földrendező Bíróság által közérdekűnek nyilvánított, földbirtokpolitikai célra szükséges mezőgazdasági ingatlanok *ott*, ahol reájuk közérdekből éppen szükség volna, vagy a szomszédságban, sem magánkézből, sem elővásárlás útján, sem pedig a háború alatt gazdát cserélt" birtokból vagy egyéb alapon megváltható ingatlanból nem szerezhetők.

A megváltási jog gyakorlásának különféle megszorításai azt célozták, hogy elsősorban a zsidó vallásúak által megvásárolt, vagy bankok, vállalatok kezébe került egykori földesúri vagy paraszti birtokokat vegyék igénybe. Ez alól is kivételt képez az olyan birtoktest, amelyen ipari feldolgozásra szolgáló termékeket termelnek.

A törvényjavaslat képviselőházi előadója, Kenéz Béla szolnokmegyei birtokos, egyetemi tanár, az Országos Ingatlanforgalmi Bizottság tagja, előadói beszédében maga is kiemelte: a törvényjavaslat kimondja a „megváltás jogát, de ezt a célhoz mért mérséklettel gyakorolja." Ehhez még hozzáfűzte, hogy elsősorban a háborús ingatlanszerzések megváltási jogának gyakorlását veszik tekintetbe (a fentebb említett és néhány egyéb megszorításokkal), míg „az utolsó 50 évben gazdát cserélt (családon *kívül* gazdát cserélt. *N. D.)* földbirtokra ugyis csak akkor kerül sor, ha az állam a földbirtokreform céljaira szükséges ingatlanokat sem szabad kézből, sem elővásárlás jogán, sem a háborús ingatlanok megváltási jogán nem tudta megszerezni... A nagy-

birtok sorsáért aggódóknak nem kell tehát félteniök ezt a birtokformát."[19]

A törvényjavaslat a megváltási jog gyakorlását 5 évi időszakra korlátozza.

A nagybirtokosoknak a földreformmal kapcsolatos aggodalma általában elmúlt. A képviselőház összes nagybirtokos tagjai és a nagybirtokot védelmező összes többi képviselő megszavazta ezt a törvényt. A Nagyatádi-féle kisgazda képviselők is megszavazták, mert követelték az uralkodó körök. E követelés végrehajtásához segítséget nyújtott a Kisgazdapárt egyesítése előbb a Földművespárttal, majd az egyesített Földműves és Kisgazdapárt fuzionálása a KNEP-pel és a disszidens csoporttal.

A törvény 2. §-a a földhözjuttatásról intézkedik. Ez a következő megállapítással kezdődik: „A földbirtok helyesebb megoszlása közérdek lévén, egyéni jogon senkinek sincs követelési joga arra, hogy neki földet juttassanak." A földbirtokosok „közérdeke" követelte, hogy a törvény ne mondja ki senkinek az igényjogosultságát a földre. „Amennyiben azonban a törvény célja megengedi — mondja az idézett 2. § — s evégből elegendő terület is áll rendelkezésre, a föld az erre érdemeseknek lehetőleg a következő sorrendben és nagyságban juttatható:

1. hadirokkantaknak, hadiözvegyeknek és felnőtt hadiárváknak, ha sem házuk, sem házépítésre alkalmas ingatlanuk nincs, s ilyet hozzátartozójuktól sem kaphatnak, 600 négyszögölnél nem nagyobb házhely és belsőség, továbbá amennyiben földművesek, illetve amennyiben a nem földműves hadirokkantak földművelést folytatni hajlandók és képesek is, családonként megfelelő nagyságú törpebirtok, amelynek területe azonban legfeljebb három kataszteri hold lehet; amennyiben pedig ennél kisebb ingatlanuk már van, ez kiegészíthető az említett nagyságra;

2. mezőgazdasággal foglalkozó, földnélküli, önálló kereső, önjogú munkásoknak családonként legfeljebb az 1. pontban említett nagyságú törpebirtok;

3. ... önjogú törpe- vagy kisbirtokosoknak gazdaságaik kiegészítése végett annyit, hogy a meglevő birtoka legfeljebb 15 kat. holdig egészíthető ki."

A további pontok szerint az „arra érdemes" földnélküli közszolgálati alkalmazottnak vagy iparosnak is juttatható „családonként legfeljebb 1 kataszteri hold föld", juttatható továbbá

[19] Nemzetgyűlési Napló. VI. k. 243. old.

„mintagazdaságok és középbirtokok alakítására szükséges terület".

Az első két pont lényege az, hogy a nincstelen földigénylők bizonyos hányadának juttassanak törpebirtokot, ami kevés a megélhetés biztosításához, viszont helyhez köti a munkaerőt. Képviselőházi beszédében a törvényjavaslatot benyújtó Nagyatádi ezt be is ismerte. „Ha mi a népünk óriási tömegét lekötjük — mondotta — ahhoz a földhöz, amely után sóvárog, vágyakozik és ha van valamije, amit a tulajdonának mondhat, akkor a nemzetnek munkaereje nem fog idegenbe vándorolni." Kifejezte azt a meggyőződését is, hogy „aki a magáét is műveli és igyekszik földjét jól művelni, akkor is inkább igyekszik jó munkát végezni, ha elmegy dolgozni a nagygazdának". Megmagyarázza azt is, hogy a nincsteleneknek juttatható földet miért maximálják legfeljebb 3 katasztrális holdra. Azért, mert a nincstelen akinek semmije sincs, s a megváltási terhet is viseli, igaerővel nem rendelkezik, „elmegy az olyanhoz, akinek megvan az igaereje, hogy szántsa meg neki a földet, ő pedig majd ásóval, kapával, gyalognapszámmal fogja visszaszolgáltatni".[20] Nagyatádi a szegény emberek egymásnak nyújtott segítségének nyilvánítja ezt, ami pedig nem más, mint az *igauzsora kiterjesztése*. A törpebirtokhoz jutó nincsteleneket tehát a Rubinek—Nagyatádi-féle törvény a súlyos megváltási terhek és az igauzsora keserves kilátásaival bíztatja, így is megfizettetve velük a csekély juttatott földet.

A földhözkötésnek ez a tendenciája a földreformnak egyik fő vonásává vált; de a földreform elégtelensége következtében ez is sokkal kisebb mértékben valósult meg, és sokkal nyomorúságosabb módon, mint ahogy Nagyatádi jelezte. Hiszen fél évtized alatt összesen 299 ezer igénylőnek összesen 305 ezer kat. holdat juttattak. Házhelyet közel 260 ezer igénylőnek juttattak, összesen nem egészen 59 ezer kat. holdat, átlagban 360 négyszögöles parcellákat.

A földigénylők pénzügyi megterhelése már a jelentkezésnél kezdődött, mert csak bizonyos igénylési illeték lefizetése ellenében fogadták el még a házhelyigénylést is. A pénzügyi megterhelés folytatódott a parcellákért fizetendő megváltási ár és a fizetési feltételek megállapításánál, majd a részletek, terhek behajtásakor. A törvény gondoskodott a földbirtokosok érde-

[20] Nemzetgyűlési Napló. VI. k. 253—54. old.

keinek teljes védelméről. Mielőtt azonban erre rátérnénk, előbb az igénylők többi kategóriájáról kell megemlékezni.

A törvény 2. §-a megengedi, hogy közszolgálati alkalmazottaknak és iparosoknak családonként egy kat. hold földet, a végkielégítéssel leépített vagy nyugdíjba küldött közalkalmazottaknak és hivatásos katonáknak pedig a „végkielégítés, illetőleg nyugdíjmegváltási tőkével felérő értékű" törpe vagy kisbirtokot juttassanak. Juttatható igénybe vett föld legelő létesítésére vagy kiegészítésére is, valamint „mintagazdaságok és középbirtokok alakítására".

Nem kívánjuk itt a földreform egész lebonyolítását, eredményét ismertetni. Csupán annyit említünk a későbbiekből, amennyi elegendő annak megvilágítására, hogy a nagybirtokosoktól megváltott földterület elégtelensége következtében a nincstelenek helyhezkötésére, a Nagyatádi által hangsúlyozott egyik fő cél elérésére is csak 189 ezer kat. hold földet adtak 185 ezer földnélkülinek, vagyis a falusi nincstelenek alig 1/5-ének. A juttatás átlaga a Nagyatádi által említett 3 kat. holdas maximumnak is csak a harmadát, 1 kat. holdat érte el. Ezenfelül 114 ezer törpe- és kisbirtokos összesen 116 ezer kat. holddal egészíthette ki telkét. A földreform törvénybeiktatását azonban felhasználták arra, hogy reményt ébresszenek a magyar falu „három millió koldúsában"; ezek a remények a földreform végrehajtása során változtak keserves csalódássá.

A földreform lebonyolítása során további 110 ezer igénylőnek juttattak földet, együttesen 389 ezer holdat. Köztük van 59 ezer hadirokkant és hadiözvegy, 41 ezer iparos, 6 ezer közalkalmazott és továbbszolgáló katona. 1200 igénylő kapott 60 ezer holdat; ebben van 910 átlag 39 kat. holdas tiszti „vitézi telek", a többi „mintagazdaság" és középbirtok.

A nagybirtoktól megváltott terület nagysága 632 ezer hold. (Ebből 432 ezer hold a vagyonváltság). Megváltás utján igénybe vettek még 317 ezer holdat, amiből 145 ezer hold háborús szerzemény. (A háború alatt egyébként mintegy félmillió hold cserélt gazdát). A 100 holdon felüli földbirtok részaránya az összes művelt földterület 53 százalékáról 48 százalékra csökkent. A nagybirtokrendszer könnyen „átvészelte" a földreformot, és az igénybevett földért az állam jó árat biztosított a földbirtokosoknak.

A földbirtokreformról szóló törvény másik meghirdetett célja az volt, hogy erősítsék a középbirtokokat, vagyis a lecsúszott

gentryt, néhány száz hold kiterjedésű új birtokok létesítésével. Közel ezer különítményes tiszt kapott átlagosan közel 40 kat. holdas „vitézi telket", s hozzá beruházási hitelt is; ők a földet ingyen vagy kedvező feltételekkel kapták. Több száz holdas kiterjedésű „középbirtok" azonban mindössze néhány tucat létesült, ami a különítményeket vezető és a tiszti századokban szolgáló lecsúszott gentry-ivadékok egy részének keserűségét váltotta ki. Ezeknek bizonyos hányada sikerrel férkőzött be az üzleti életbe. Ám azok, akik az üzleti vállalkozásokban nem tudtak részt kapni vagy nem tudtak ott megmaradni és társadalmi „rangjuknak" megfelelő földbirtokot sem kaptak, most úgy érezték, hogy a kormány becsapta őket. Ezek a fajvédő mozgalomban kerestek vigaszt, újabb kalandokat és pénzszerzési lehetőséget.

A földbirtokreform harmadik céljaként azt hirdették, hogy az erősíteni fogja a módos parasztságot. Azt is igérték, hogy hozzásegítik a rátermett vagyonos parasztokat ahhoz, hogy a „középbirtokosok" (vagyis a 100 holdnál nagyobb, de 1000 holdnál kisebb birtokokkal rendelkezők) „társadalmi szférájába" emelkedhessenek. Viszont az elfogadott törvény a gazdag parasztok birtokszerzési vágyát honorálta a legkevésbé. Ezt, a kulákság számára rideg tényt Nagyatádi is kénytelen a törvényjavaslat parlamenti vitájában beismerni. „Az eddigi valóságos kisgazdaosztály — mondotta — majdnem teljesen kiesik a törvényjavaslat kedvezményeiből." A Rubinek—Nagyatádi-féle földreform véget vetett a vagyonos parasztság azon reményének és követelésének, hogy felemelkedjék a középbirtokosok közé és a nagybirtok jelentős hányadát megkaphassa.

A kulákság hatalmi törekvéseinek könyörtelenül és ugyanakkor körmönfont ravaszsággal végrehajtott visszaszorítása egyúttal a nagybirtokosok földjéért indított harcának teljes vereségét is jelentette. Nagyatádinak — aki behódolt a nagybirtokosoknak és mindenben közreműködött — nem maradt más hátra, minthogy „erkölcsi" magyarázatot adjon; „Odahaza, a választókerületben meg-megszólítanak egyes kisgazdák, hogy hát mi nem kapunk földet? Mégis mi kisgazdaképviselők, velem együtt, határozottan azon az álláspontón vagyunk, hogy nekünk, ha kevés is, de már van. Elsősorban tehát azokról kell gondoskodnunk, akiknek még ennyi sincs."[21] Szép csomagolása annak, hogy az urak nem adnak többet, bele kell törődni...

[21] Nemzetgyűlési Napló. VI. k. 253. old.

A földreform-törvény a gazdag parasztok számára annyiban jelentett hasznot, hogy egyrészt az igauzsora lehetőségét a rászorulók létszámának növekedése bővítette, másrészt a súlyos terhek miatt a juttatott földtől megválni kényszerülők parcelláit nagyobbrészt ők vásárolhatták fel.

A földreform törvény elutasította Nagyatádi álláspontját a nagybirtok maximálása kérdésében is, az igényjogosultság konkrét megjelölése tekintetében is, a végrehajtás miként je krédésében is. A végrehajtás centrális irányítását írja elő, és elzárja annak a lehetőségét, hogy a vagyonos parasztok a Nagyatádi által előzőleg javasolt községi szervek útját jelentős befolyáshoz jussanak; a kulákságnak sem a földigényét, sem a végrehajtásban való számottevő részvételére vonatkozó követelését nem honorálták. Felállították az *Országos Földbirtokrendező Bíróságot* (OFB), amelynek tanácsaira ruházták azt a jogot, hogy az összes községekben döntsék el, a törvényadta lehetőségek között kinek a földbirtokából, milyen rész vehető igénybe a reform céljaira, és kik az „arra érdemesek", akiknek juttathatnak, és közülük kinek mennyit? „Ez a bíróság — mondotta Nagyatádi a törvényjavaslat vitájának zárszavában — úgyszólván földet hagyhat meg és földet vehet el, törvény alapján ugyan, de igen sok esetben saját elhatározásából." A bíróság *összeállításáról* kijelenti: „. . . . elismerem, hogy tekintetben aggodalomra lehet ok . . ." A parlament többsége azonban úgy döntött, hogy a benyújtott javaslatot fogadja el.[22]

A törvény arra is felhatalmazta az OFB-t, hogy jóváhagyja a megváltási ár kérdésében kötendő egyezségeket. A megváltási ár nagyságára vonatkozóan a törvény 44. §-a kimondja, hogy „az érdekeltek az ingatlannak a megváltási ár megállapításakor meglevő teljes értékét kapják kárpótlásul."[23] Ennek gyakorlati kivitele azonban nagy gondot okozott a reform végrehajtóinak. A megváltási árat — amikor annak megállapítására sor került — jóval a föld forgalmi ára fölött állapították meg, a „teljes érték kárpótlása" e tekintetben túlfizetést, gyakran kétszeres túlfizetést eredményezett. Viszont a reform-földesek igen alacsony teherbíróképessége és a növekvő pénzromlás is a gyakorlati keresztülvitelnek útjában állt. A törvény előkészítői és beterjesztői is számoltak ezzel.

[22] Nemzetgyűlési Napló. VI. k. 473. old.
[23] Magyar Törvénytár. 1920. évi XXXVI. t. c. 251. old.

A gyakorlatban ebből azután az következett, hogy évekre elhúzták magát a föld igénybevételét, s ahol már elkezdték a földjuttatást, az ár megállapítását általában ott is halasztották; a juttatott telket az ármegállapításig gyakran csak haszonbérbe kapta az illető, akinek haszonbért és gyakran előleget is kellett fizetnie a később megállapítandó ár törlesztésére. Minderre itt részletesebben nem térünk ki; ez már a későbbi fejleményekhez tartozik. 1920 novemberében a törvény megszavazása és a megszavazott törvény iránya, jellege, — annak politikai hatása a döntő.

Tény, hogy a beterjesztett és a parlament által egyhangúan elfogadott törvényt felhasználták arra, hogy a szegényparasztok tömegeiben bizonyos reménykedést ébresszenek, várakozást keltsenek ezekben az uralkodó rendszer számára oly nehéz hónapokban. Az is tény, hogy az a remény, amelyet ez a törvény kelthetett, csak nagyon bizonytalan volt, kétségekkel keveredett. A későbbiek során a remények elhalványultak, a kétségek növekedtek, majd bekövetkezett a teljes kiábrándulás.

A Rubinek—Nagyatádi-féle földreformtörvényt a képviselőház néhány liberális képviselője is megszavazta. Az egyik liberális képviselő, Rupert Rezső beszédében — amelyben a javaslatot *elfogadta* — kijelentette: „Itt tessék-lássék történik valami, valami mézes madzagot húznak keresztül a nemzet száján; azonban nem oldják meg megnyugtató módon a reformot. Ha mégis, t. Nemzetgyűlés, azt mondom, hogy ezt a javaslatot az általános tárgyalásul elfogadom, akkor annak egyedüli oka az, hogy a földművelésügyi miniszter úr . . . nincs megelégedve ezzel a javaslattal. (Derültség).” Rupert kijelenti: „Azt kell következtetnem a magam számára, hogy a földművelésügyi miniszter úrral szemben olyan szelid, nem tudom én, micsoda nyomás, vagy a viszonyokban rejlő valami terror nyilvánulhatott meg, hogy ő . . . nem tudott tovább elmenni, mint ameddig elment . . Itt a viszonyok olyan betegek ma már — folytatja Rupert —, hogy nem kívánhatok én se többet.”[24]

Rupertnek e kijelentéseire Nagyatádi természetesen válaszolni kényszerült. Zárszavában mosakodott és köntörfalazott. „Én már előbb is jeleztem, hogy a javaslat nem tisztán az én munkám. Nem tartom magamat csalhatatlannak, hogy csak az lehet jó, amit én vélek. Én igenis hajlandó voltam, hogy a másik javas-

[24] Nemzetgyűlési Napló. VI. k. 393. old.

lattal összeegyeztessük azt a javaslatot és ha képviselem ezt a javaslatot, jónak kell ezt ítélnem az adott viszonyok között. Mindenesetre az a véleményem, hogy az jó, mindenesetre jobb, mintha semmit sem csinálnánk . . . én ezt a földbirtokreformot nem azért képviselem itt, mert magam sem így akarom, hanem igenis akarom, hogy a földbirtokreform ezen az alapon is létrejöjjön."[25]

Cinikus vagy keserves kitérés ez a valóság nyílt beismerése elől? Lehet, hogy a cinikusság és a keserűség keveréke, némi teatrális pózba csomagolva. Mert a valóság az, hogy az „összeegyeztetés" lényege — Nagyatádi behódolása. Kerék Mihály „A magyar földkérdés" című munkájában erről így ír: „Hosszadalmas volna leírni azt a huzavonát, amelynek során végül sikerült megtörni a kisgazdavezér ellenállását és rábírni a pártfúzióra, valamint — lényegtelen engedmények árán — a Rubinek-féle földreform-tervezet elfogadására."[26] Kerék Mihály megismerkedett a kulissza mögötti dolgokkal, s ezek alapján írja: „. . . a törvényjavaslatot Rubinek Gyula szerkesztette, akinek így sokkal inkább módjában állott a részletekben is felfogásának érvényesítése. Nagyatádit azzal szerelték le, hogy a javaslatot ő fogja benyújtani és a törvényhozás előtt képviselni, tehát az új törvény mint „lex Nagyatádi" kerül a törvénytárba. Így történt, hogy a javaslat kidolgozása idején Rubinek Gyula volt a földművelésügyi miniszter, egy nappal azonban a törvényjavaslat benyújtása (1920. augusztus 18.) előtt Nagyatádi Szabó Istvánt nevezték ki földművelésügyi miniszterré."[27]

Így érték el, hogy a horthysta ellenforradalom földreform-törvényét a közvélemény előtt a „kisgazda vezér" neve fémjelezte. Ez azonban nem csak Nagyatádi teljes behódolása volt a nagybirtokos-nagytőkés diktatúra rendszere előtt, hanem tükrözte a visszaszorított kulákságnak, mint osztálynak a behódolását is. A kulákság behódolását a hortysta uralom nagyon jól fel tudta használni arra is, hogy a parasztság alapvető tömegeit is kisemmizze a földreform során.

[25] Nemzetgyűlési Napló. VI. k. 470. old.
[26] *Kerék Mihály:* A magyar földkérdés. Bp. 1939. 170—71. old.
[27] Ugyanott.

XII.

HORTHY KORMÁNYZATÁNAK HÁBORUS KALANDOR-POLITIKÁJA ÉS ANNAK KUDARCA. A GYŐZTES NAGY-HATALMAK PÉNZÜGYI CSOPORTJAINAK BEHATOLÁSA AZ ORSZÁG GAZDASÁGI ÉLETÉBE

A magyar fehérgárdista hadsereg megszervezését — mint fentebb láttuk — az antant hatalmak segítették. Elsősorban azért, hogy legyen magyar ellenforradalmi fegyveres erő a magyar nép elnyomásának állandósítására. Emellett a Horthyéknak nyújtott antant támogatás mértékét nem kevéssé befolyásolta az a meggondolás is, hogy esetleg szükségessé válik az antant kormányok számára a magyar ellenforradalmi hadsereg felhasználása a forrongó Közép-Európában, vagy a szovjetellenes háborúban. Csak ezzel magyarázható az a tény, hogy a horthysta hadsereget — a román csapatok kivonása után is — engedték tovább fejleszteni.

Horthy 1919 novemberi budapesti bevonulása idején közel ötvenezer főnyi fegyveres erővel rendelkezett. Ennek fele más országok elleni agresszióra is alkalmas, szervezett haderő, míg másik fele kifejezetten polgárháborús, karhatalmi erő volt. Az agresszióra alkalmas sereg 4 hadosztályból és 1 lovasdandárból állt, — létszáma nem volt teljesen feltöltve. Bandholtznak küldött tájékoztatójában Horthy még 1919 decemberében közölte, hogy a fővezérség további 3 gyalogos hadosztályt fog felállítani, és a lovasdandárt lovashadosztállyá fejleszti.[1]

Azonban nemcsak új hadosztályok felállítását kell számításba venni, hanem a már felállítottak létszámának kiegészítését is. 1920 folyamán állandóan, többször is soroztak. Különösen 1920 tavaszán és nyarán. Bizonyos, hogy a hortysta hadsereg létszáma elérte legalábbis a 80—90 ezer főt. S bár a besorozottak egy részének nagyfokú ellenállásával találkoztak, a létszám további növelésére készültek. E készülődéseket nemcsak abban

[1] H. L. MNHF. 1919 — I.a. — 2969. —. — *(238—39.)*

a reményben folytatták, hogy esetleg elnyerik az antant engedélyét s hozzá a megfelelő hadfelszerelést is a szovjetellenes hadjáratba való bekapcsolódásra. Horthyék a szomszéd államok elleni revansháborúra készültek, ezzel akarták összekapcsolni az antant szovjetellenes háborújában való részvételt is. Dokumentumok, diplomáciai okmányok bizonyítják ezt;alább ezeket részletesen tárgyaljuk.

Horthyék a szovjetellenes hadjárattól függetlenül is készültek a revánsháborúra, amit azonnal ki akartak robbantani, mihelyt az első két-három hadosztályukat a Dunántúlon felállították. Erről tanúskodik az alább ismertetett *Emlékirat*, amelyet a fővezérség még Siófokon, 1919 októberében készített el, s amelyet Horthy október 28-án szigorúan bizalmas jelzéssel Friedrich, akkori miniszterelnöknek, Soós hadügyminiszternek és gróf Somssich József külügyminiszternek is megküldött.

Horthy külpolitikai elképzelései.

Horthy 1919. október 28-i emlékirata bevezetőjében előadja, hogy: „A fővezérség a mostani időpontot alkalmasnak találja arra, hogy a külpolitikai helyzetet katonai-politikai szempontból áttekintse, és ezen helyzet megbírálásából azon követelményeket szűrje le, melyek a magyar nemzeti hadsereg szervezése és hadműveleti képességének elérése érdekében kielégítendők volnának . . .” Megjegyzendő, hogy a szóban forgó, „alkalmas”-nak talált időpontban az ország nagyobb felét és a fővárost még a román királyi csapatok tartották megszállva. A fővezérség azonban már tudta, hogy küszöbön áll a magyar fehérgárdista hadsereg bevonulása Budapestre, és néhány hónapon belül az ország többi részébe is, — a szerbek által megszállt Baranya kivételével.

A fővezérség „külpolitikai” áttekintése a revansháború szempontjából veszi sorra a szomszéd államokat. Elsőnek *Romániát* tárgyalja, melyről megállapítja: „Jelenleg és a közeljövőben a fő ellenségünk.” Leszögezi, „hogy Románia mintegy 20 hadosztályt kitevő anyaországi csapataival Kelet-Európában ez idő szerint a legszámottevőbb katonai tényező . . .” Az emlékirat készítői számba veszik, hogy Dobrudzsa miatt román-bolgár ellentét, a Bánát miatt román—jugoszláv ellentét keletkezett; remélik, hogy a csehszlovák—román ellentét is kialakul Kárpát-Ukrajna miatt, s ha a fehérek Ukrajnában felülkerekednének,

akkor ukrán—román ellentét felmerülése is lehetséges. Ezeknek az ellentéteknek a kiéleződéséhez és Románia belső nehézségeihez is reményeket fűznek, s hihetetlenül szűk látókörű és korlátolt módon levonják az „óvatos" következtetést: „Előzetes becsülés alapján 1921 tavaszán leszünk legjobb esetben azon helyzetben, hogy sikeres támadásra gondolhatunk, ezt is csak akkor, ha az addig elmenő időt céltudatosan és alaposan felhasználjuk az erőviszonyok javítására." Az emlékirat szerzői ezt a következőképpen vélik elérni: *a)* „Románia diplomáciai bekerítése, *b)* Magyarország erősödése nemzeti irányban" — vagyis az új háború ideológiai előkészítése irányában —, továbbá erősödés „területre és általános külföldi tekintélyünkre nézve, gazdaságilag és katonailag", és „*c)* Az «irredenta» szervezkedés intenzív folytatása" a romániai magyar nemzeti kisebbség körében.

Az „előzetes területi erősödés" feltétele az, hogy Románia megtámadása előtt más irányban hajtsanak végre sikeres katonai támadást. Az úgynevezett „irredenta" szervezkedés pedig magyar nacionalista és soviniszta propagandát, valamint diverziós és kémszervezetek kiépítését jelenti a romániai magyar kisebbség körében. Ezek a szervezetek ugyanazt a románok elleni gyűlöletre uszító propagandát fejtették ki ott, mint amit itthon is az új háború ideológiai előkészítésére.

Románia után az emlékirat *Jugoszláviát* veszi sorra. Ezzel a megállapítással kezdi: „A románok diplomáciai bekerítésénél legnagyobb fontossággal fog bírni: *Jugoszlávia* . . . Azért fontos a szerbek közreműködése Románia bekerítésében, mert . . . ők képviselik a románok után a legfigyelemreméltóbb katonai erőt a közeli keleten . . ." Számba veszi a jugoszláv hadsereg gyenge pontjait is. „A vörös mozgalom lehetősége a szerb hadseregben kétségtelenül fennáll" — említi elsősorban. Azután megállapítja, hogy az új jugoszláv államot belső nemzetiségi ellentétek és az olasz—jugoszláv ellentét is gyengíti. Az utóbbinak katonai kihatása az, hogy „a fiúmei kérdés megoldásáig a jugoszláv katonai erők nagyrészt ott vannak lekötve." Az emlékirat készítőit mindez éppenséggel bátorítja. Az egyetlen nehézség számukra az, hogy a szerb—horvát ellentét éleződését is szükségesnek tartják, és ugyanakkor átmenetileg a szerbek segítségét is igénybe akarják venni a románok ellen. „Azon vagyunk, hogy a horvát tisztikart magunkhoz közelebb hozzuk —szól az emlékirat. — De ezen akció a legnagyobb elővigyázatot

igényli, nehogy a szerbek tudomására jutva, a szerbek körében is észlelhető jó hangulatot irányunkban teljesen elrontsa."

Jugoszláviában a szerb és a horvát burzsoázia között éles harc bontakozott ki a hegemóniáért, s ebben a küzdelemben a szerbek voltak az erősebbek. E harc tápot adott a horvát nacionalisták autonomista mozgalmának, amelyet az olasz kormánykörök az osztrák jobboldali erők és Horthyék is támogattak. Ezek mindegyike a maga javára igyekezett a horvát nacionalisták tevékenységét hasznosítani. E tekintetben a legmesszebbmenő célt a magyar uralkodó körök tűzték maguk elé. Ezt a fővezérség emlékirata is tartalmazza s lényege: visszahódítani Horvátországot és Szlavóniát. Ebből a célból „ápolták" Horthyék jó kapcsolataikat a horvát tisztikarral, amely még az Osztrák-Magyar Monarchiában nevelődött, s amely lenézte a szerbeket. Horthyék abban reménykedtek, hogy a szerb uralkodó köröknek annyi nehézségük lesz az olaszokkal, a románokkal,valamint Macedónia és más területek kérdésében a bolgárokkal és a görögökkel is, hogy rákényszerülhetnek a Magyarországgal kötendő „véd és dacszövetség"-re, ami annyira fontos lesz a szerb burzsoázia számára, hogy annak fejében — beleegyeznek Horvátország visszacsatolásába.

Horthyék így vélték elképzeléseikben „megoldani" azt az ellentétet, hogy egyrészt támogatják a horvát nacionalisták szerbellenes mozgalmait, másrészt ugyanakkor közös románellenes frontot próbálnak teremteni a szerb uralkodó körökkel. Ebben reménykedtek akkor, amikor a jugoszláv kormány még a baranyai háromszög megszállását is igyekezett állandósítani, nemhogy azon törte volna a fejét, hogy mikor fog lemondani Horvátországról a magyar uralkodó osztályok javára. Horthy emlékirata mindenestere hangsúlyozza: „bármiképpen fejlődjenek a dolgok, a szerbektől Románia ellen várt katonai segély biztosítása az első és legfontosabb érdekünk, melyet kockáztatni semmi körülmények között nem szabad."

Az emlékirat következő szakasza a *horthysta hadsereg erősítésével* foglalkozik. Megállapítja: „Az előbb említett bekerítési igyekezet azonban magában nem lesz elegendő célunk eléréséhez: a legmegbízhatóbb tényezőnk saját erőnk lesz. . ." A fővezérség számol azzal, hogy a megkötendő békeszerződés korlátozza majd a magyar hadsereg létszámát és fegyverzetét, s ez nehezíti a hadsereg fejlesztését még akkor is, ha „az antant békefeltételeket ügyesen kijátszuk." Horthyék látják, hogy a győztes hatal-

mak is versengenek egymással. Az emlékirat megállapítja: „Az antant államok közötti viszonyban máris észlelhetők szakadások, melyek idővel bizonyára még mélyebbek is lesznek. Ha nekünk sikerülni fog egy antant-csoport érdekeltségét elérni, akkor nem is lesznek az az egységes antant hatalom, amely a diktált békefeltételek betartását továbbra is kényszeríthetnék." (Így az eredetiben !) Ezután konkrétabbar latolgatják a lehetőségeket. „Az itt kikristályosodott vélemény szerint — tájékoztat az emlékirat a fővezérség tapasztalatairól — az angolok nem zárkóznak el az irántunk való szimpátiáiknak a románok rovására kifejezést adni." Ez persze részben Horthyék naiv óhaja, részben vaksága az angolok kettős politikáját illetően. De a fővezérség keresi a patronáló nagyhatalmat, mint a kis vazallus várúr a császári kegyet. Horthy saját személyében kijelenti: „Általában véve örvendetesnek vélem, hogy Magyarország lassanként a francia érdekszférából teljesen kiválik és Angolországhoz közeledik, mert az angol nemcsak aránytalanul hatalmasabb a franciánál, de utóbbi mindig a fajrokon románt fogja pártfogolni."

Az emlékirat megállapítja, hogy a győztes hatalmak, „főleg Anglia és Amerika, mindenképpen érdekelve vannak, hogy a Duna középfolyása mentén rendes viszonyok uralkodjanak, mert ezen fontos kereskedelmi út csak ezáltal lesz az ő részükre biztosítva." E nagyhatalmaknak be kell bizonyítani: az itteni rendszer „egyedül képes arra, hogy mint a rendfenntartás biztos nyugvópontjának tekintsék, és hogy Románia ebben a tekintetben nem mérkőzhetik velünk."

A fővezérség nagyfokú önteltsége kellett ahhoz, hogy azt remélje: ezt el lehet hitetni a győztes hatalmakkal, méghozzá akkor, amikor a Magyar Tanácsköztársaság leverésében éppen a királyi román hadseregtől kapták a legnagyobb közvetlen segítséget. De önteltségben a fővezérségnél igazán nem volt hiány. Horthy és társai a bolsevizmus elleni harcban szerzett „érdemeik" segítségével, és a románok elleni áskálódással akarták megszerezni a győztes nagyhatalmak olyan fokú bizalmát, hogy felhatalmazást nyerjenek tőlük katonai beavatkozásra más országok forradalmi mozgalmai ellen is. Szerettek volna hasonló felhatalmazást kapni a szomszéd országok proletariátusa ellen, amilyent a román királyság kapott a Magyar Tanácsköztársaság leverésében. Ha a forradalmi mozgalmak hazai elfojtásában és a hadsereg fegyelmezettségével, felfegyverzettségével „tekintélyünk

... növekedett, feljogosítást szereztünk arra nézve is — írja Horthy —, hogy területünkön kívül is felléphessünk mint a rend védői. Az általános helyzet folytán elsősorban Ausztriában várhat miránk ez a feladat." Kifejezetten remélték, hogy Ausztriában szocialista forradalom tör ki, és a nagyhatalmak majd kénytelenek lesznek beleegyezni abba, hogy a számukra „legmegbízhatóbb" horthysta hadsereg bevonuljon Ausztriába, és résztvegyen az osztrák munkásság elleni fegyveres harcban. Az emlékirat következő szakasza, az *ausztriai* helyzettel és a lehetőségekkel foglalkozva, megállapítja: „Ausztriában napról napra növekszik a vörös mozgalom. Nekünk csak érdekünk lehet, hogy ez mihamarabb kitörjön, hogy ezt a mozgalmat a fehér színezetű osztrák tisztikarral és a kereszténységszocialista vidéki körökkel együtt elnyomjuk."

A fővezérségnek különböző osztrák reakciós körökkel voltak kapcsolatai. Az emlékirat elkészítése előtt már többször átküldték Prónay Pált is Grátzba és Bécsbe, különféle politikai megbizatásokkal. A bécsi likvidáló bizottságot vezető Takách-Tolvay gróf útján és bizonyára mások útján is érintkezésben álltak osztrák jobboldali körökkel.

Horthy emlékirata közli, hogy milyen „antivörös osztrák szervezetek" működnek, amelyeket erősíteni lehet „ha a mi területünkön szervezkedési és gyülekezési helyet bocsátunk rendelkezésére ..." E lehetőségekkel számolva Horthy megállapítja: „Az osztrák akciót aránylag kevés saját erővel lehet végbezvinni; a küzdelmet elsősoran majdnem az egész osztrák tisztikar és az osztrák vidéki népesség fogja kivívni; miránk csak az a feladat hárul, hogy támaszul szolgáljunk nekik ..." Latolgatja, hogy „az osztrák akció csak támogatás kívülről, avagy egy aktív lökés legyen." E fontolgatás során megállapítja: „Egy kis résszel való aktív benyomulásnak azonban az a nagy előnye volna, hogy ez jobban kötelezné a rendszeretű Ausztriát, hátránya azonban abban rejlik, hogy úgy a csehek, mint a szerbek és románok egy ilyen akcióban a régi monarchia visszaállítása érdekében elkövetett kísérletet látnának. Mindenesetre az osztrákoknak segítségünk fejében le kellene mondaniuk területi aspirációikról velünk szemben ..." — vagyis le kellene mondaniok Burgenlandról, amelyet a békeszerződések Magyarországtól átcsatoltak Ausztriához.

Horthy és vezérkara nem lát világosan a kommunisták és szociáldemokraták közti különbségben; mindkettőt úgy tekinti,

mint a „vörös mozgalom" részét, melyeknek együttes részük van a vörös mozgalom várható „kitörésében". Horthyék nem képesek ésszel felfogni, hogy a reformista és centrista vezetés alatt álló osztrák Szociáldemokrata Párt a szocialista forradalom kitörésének fő akadályozója Ausztriában. Valószínűleg számoltak azzal az eshetőséggel, hogy a koalíciós, polgári-szociáldemokrata kormányzat felborul; ebben az esetben egy esetleges tiszta szociáldemokrata kormány alakítását is a várt „kitörésnek" tekintették volna, ami ellen akcióba lépnek az osztrák nacionalisták, legitimisták és az úgynevezett nagynémet (Anschlusst óhajtó) burzsoázia erői is. A várt forradalmi kitörés elmaradt, de a szélsőnacionalista puccstervek megmaradtak, s ebben — mint fentebb már említettük — a német Ludenforffék is bekapcsolódtak. Horthyék valóban létesítettek magyarországi támaszt az osztrák szélsőnacionalisták fegyveres ausztriai betörése, az „aktív lökés" számára; e támasz fő katonai gyűjtőhelye a zalaegerszegi katonai tábor volt, amelynek felfedéséről fentebb már ugyancsak szó esett. Amint látjuk, a fővezérség már Siófokon katonai tervei közé iktatta ezt az „osztrák akciót."

Az emlékirat következő szakasza a *csehszlovák állammal* foglalkozik. Mindenekelőtt a cseh nacionalisták és a szlovák nacionalisták ellentéteinek élesedésében, ennek felhasználhatóságában reménykedik. Számít a Hlinka-féle szlovák autonomista-nacionalista pártra. Számít arra, hogy a szlovák papságnak „nagy befolyása van a tót népre", a monarchista érzelmeket képviseli és terjeszti, s a csehszlovák köztársaság helyett inkább a magyar királysághoz kíván tartozni. „Ha tehát a tót propagandánkban felvesszük a királyi gondolatot is — írja Horthy, — akkor ezzel a csehellenes érzelmeket nagyon hathatósan tápláljuk. Némely vidéken talán nem is volna célszerű mindjárt a *magyar* királyságot propagálni, hanem meg kell elégednünk a monarchista érzelmek fejlesztésével általában, és csak a viszonyok fejlődéséhez mérten jönne a Szent István korona, végül a leendő magyar király személye a térítési ideák sorába." Mindez azonban *a katonai betörés ideológiai előkészítését szolgálja*. De Horthy elsősorban a katonai akció *szervezeti* és külpolitikai előkészítésének szenteli figyelmét. Abban reménykedik, hogy a csehszlovák hadsereg, amely a magyar és a szlovák *Tanácsköztársaság* elleni harcban csekély értékűnek bizonyult, hasonló lenne, ha a magyar ellenforradalom és szlovák szövetségeseinek fegyveres támadását kellene visszavernie. Ez a remény persze nélkülözött minden

komoly alapot, s csak Horthyék korlátoltságának szülötte. Így készültek a „cseh akcióra."

Az emlékirat megállapítja: „Bár kívánatos volna, hogy a csehekkel való leszámolás az előbb ecsetelt osztrák akció után történhetnék, mégis megeshetik, hogy a cseh államban a vörös színezetű zendülés hamarabb kitör . . ." Miután ebben kevésbé bízik, hozzáteszi: „biztosan csak a tót mozgalom kitörésére számíthatunk." Az emlékirat a „cseh akciót" a következőképpen véli végrahajtani:

„1. Lökés kívülről, Lengyelországgal egyetértőleg az ő területükön szervezünk egy tót légiót (körülbelül 10 000 embert), mely északi irányból vonulna be a csehek ellen. Ezen akció létrehozatalán Csekonics gróf *(A magyar kormány varsói követe. N. D.)* és Guilleaume ezredes fognak fáradozni. Ehhez nekünk valószínűleg csak pénzzel kell hozzájárulni (10 000 fegyver beszerzésére költségmegtérítés) . . .

2. Az olasz hadifogságból visszajött tót ajkú katonákat Zalaegerszegen egy légióba szervezzük, mely déli irányból nyomulna elő a csehek ellen . . .

3. Saját reguláris csapatok déli irányból megszállják Pozsonyt, Komáromot, Párkánynánát azon esetben, ha a csehek a belső forradalom kitörése vagy az 1. és 2. alatt jelzett külső nyomás folytán visszavonulnának."

Az emlékirat a feladat külön részének jelöli meg az „irredenta szervezést minden eszközzel", tehát a szlovákiai magyar kisebbség között végzendő nacionalista felforgató tevékenység fejlesztését, az eszközökre való tekintet nélkül, továbbá a Szudetavidéki német kisebbség körében szervezett nacionalista mozgalommal való együttműködést.

Az emlékirat összefoglalásában a minisztertanácstól a fenti tervek végrehajtásához szükséges anyagi feltételek biztosítását kéri; elsősorban a hadseregfejlesztést, „legalábbis 7 (hét) gyalog-hadosztály és 1 (egy) lovas hadosztály erejéig". Ez ugyanaz a hadseregfejlesztési terv, amely szerepel a Bandholtz tábornoknak küldött, 1919 decemberi tájékoztatóban. Horthy azonban *itt* kitér a *tűzerő* fejlesztésére is. „Az antant előtt eltitkolva — írja — a hadosztályaink tüzérségének erősbítését kell keresztül vinnünk, mégpedig úgy az üteg számnak szaporításával, mint nagyobb kaliberek elhelyezésével."

A felsorolt „akciók" végrehajtásával kapcsolatban megjegyzi: ezek „legnehezebb pontja e sorrend végleges megállapítása lesz,

amelyben az egyes fázisok keresztülviendők volnának. Minden egyes fázisnál meg kell fontolnunk a hátunk biztosítását, mely legalább a többi aspiráns állam semlegességét kívánja meg, azonkívül az antant nagyhatalmak jóindulatát vagy legalábbis désintéressement-ját. Ezen cél elérésére nem szabad visszariadnunk egyik vagy a másik aspiráns állammal való konvenció megkötésétől se . . . Egyszerű volna a kérdés megoldása, ha egy élethalálharc törne ki Románia és Jugoszlávia között."[2]

Ez az emlékirat visszatükrözi a magyar uralkodó körök egész mentalitását. A német nagyhatalom háborús összeomlása után Horthy és társai a legerősebb győztes imperialista hatalmak kegyeit keresik, ápolják kapcsolataikat az osztrák reakcióval és már öntelt korlátoltsággal új háborús kalandorterveket szőnek Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia ellen. Az ország jó részét még a román királyi csapatok tartják megszállva, még az a fő gondjuk, nehogy a román kormány valami ürügyet találjon, amivel az antant hatalmaktól engedélyt kérhet és kaphat a csapatok kivonásának elhalasztására. De Horthy és társai, mint vérbeli imperialista ragadozók, már szövögetik az új fegyveres akciók, új háborúk kalandorterveit a szomszéd államok ellen. A fővezér e háborús tervekkel a tarsolyában készült a budapesti bevonulásra és az államfői hatalom megszerzésére. Kormányzóvá „választása" után is e tervek jegyében folytatta katonai politikáját, együtt az általa kinevezett kormányokkal. Ezek a kalandor-tervek nélkülöztek minden reális alapot; de e revans-terveknek az volt a következménye, hogy az ország rendkívül leromlott gazdasági állapotát az új katonai készülődések jelentős költségei is súlyosbították.

Az ország gazdasági helyzetének rendkívüli leromlása kedvező körülményeket teremtett a győztes hatalmak pénzügyi csoportjai számára magyarországi üzleti érdekeltségeik növelésére. Az előállt helyzetben ugyanis olcsó áron tudták felvásárolni a magyar üzletemberek eladásra kínált hazai és külföldi részvényeit. S a nyugati tőkés érdekeltségek növekedését Magyarországon a katonai kalandra készülő horthysta uralkodó körök kifejezett örömmel vették. Ettől azt remélték ugyanis, hogy a győztes hatalmak befolyásos köreitől hatékony segítséget kap-

[2] H. L. MNHF. 1919. I. KÜM 2045. —. — *(200—07.)*

nak majd a szomszéd országok ellen tervezett „akcióik" végrehajtásához, vagy legalábbis biztosítják e hatalmak „désintéressement"-jét, érdektelenségét.

A győztes hatalmak pénzügyi csoportjainak részvényvásárlásai

A háborús vereség és a nagy területveszteség következtében a magyar nagytőke igen jelentős érdekeltségei — ipari és kereskedelmi vállalatok, bankfiókok, illetve affiliált helyi hitelintézetek — kerültek Csehszlovákiához, Romániához, Jugoszláviához, tehát a versenytárs imperialista államok fennhatósága alá. A magyar tőkések közvetlen kizsákmányolási területe tetemesen összeszűkült. A magyar bankárok és iparmágnások —kiknek zöme budapesti — igyekeztek legalább részben megmenteni a szomszéd államokhoz került vállalataikba fektetett tőkéiket. Ezt jórészt úgy akarták elérni, hogy a nyugati tőkéseket véve társul, ezek érdekeltségét biztosítsák ezeknél a vállalatoknál. Nem ment ez könnyen, mert Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia „győztes" tőkései sem késlekedtek kellő haszonszerzési lehetőségeket biztosítani a nyugati pénzcsoportoknak a maguk kiszélesedett kizsákmányolási területein.

Az antant megszálló csapatainak a kivonulása még nem fejeződött be, amikor már megkezdődött Budapesten a különböző külföldi pénzcsoportok részvényvásárlása. Főleg az angol és amerikai, továbbá a francia és az olasz tőke igyekezett a visszaszoruló német és osztrák tőke helyét elfoglalni, és a helyzetet kihasználni Magyarországon éppúgy mint Csehszlovákiában, Romániában, Jugoszláviában. Magyarországon potom áron felvásárolták a magyar tőkések külföldi vállalatainak részvényeit, illetőleg ezek jelentős részét, s így üzlettársak lettek. Vásároltak magyarországi bank- és ipari részvényeket is.

Az iparvállalatok nagy része válságos helyzetbe került, termelésük a korábbi nyersanyagforrásoktól való elszakadás következtében is megnehezült, piacaik nagy részét is elvesztették, mint belföldi piacot. Igaz viszont, hogy az osztrák ipar nyomasztó konkurrenciájától is megszabadultak a megmaradt belső piacon. S az is igaz, hogy az adott helyzetben a fő nehézség nem piachiányból fakadt, hanem a háborús kimerültség által előidézett súlyos gazdasági leromlásból, amelyet az ellenforradalom garázdálkodása még fokozott. A Magyarország és a szom-

széd országok közötti ellenséges politikai viszony is nagyon nehezítette az üzleti körök arra irányuló erőfeszítéseit, hogy a szomszéd országokból nyersanyagszállításokat biztosítsanak, és oda magyar árucikkeket vigyenek. Ilyen helyzetben a válságos állapotba jutott vállalatok részvényeinek árfolyamai, ha papír koronában névlegesen magasnak is tűntek, a nagy pénzromlás mellett *reális értékben* lecsökkentek és a stabilabb külföldi pénzen, alacsony áron megvásárolhatták. A Magyarország és szomszédai között levő rendkívül feszült viszony a részvényvásárlás időszakában igen előnyös volt azoknak a külföldi tőkéscsoportoknak a számára, amelyek vállalati érdekeltségeiket növelni akarták ezekben az országokban.

A külföldi tőke behatolása a budapesti katonai parancsnokságot is foglalkoztatta; külön jelentést is készített erről. Bár ez a jelentés az értesülések tekintetében nem teljesen megbízható, de a tényleges tendenciát tükrözi, és néhány konkrét tényt is tartalmaz. A budapesti városparancsnokság 1920. január 17-i jelentése közli:

„Az amerikai tőke volt az első, amely kapcsolatot keresett a magyar pénzügyi világgal. Igyekezett a Hitelbank birtokában levő Magnezitművek, Magyar Földgáz, Ganz-féle Villamossági, a Konstanzai Faszenesítő és trust részvényeket, valamint a bank birtokában levő Urikány—Szászvári Kőszénbányák részvényeinek nagy részét megszerezni. Határozottan meg lehet állapítani, hogy a jankeek nem garasoskodnak a részvények vásárlásánál sem.

Az angol tőke egy osztálya dolgozik a Kereskedelmi Bankkal és az Angol—Osztrák Bankkal, és mindkettőnek oly irányú utasítást adtak, hogy minden piacra kerülő vasgyári és fémipari, valamint szénbányarészvényt korlátlan mennyiségben vásároljanak, mert a Magyarországon járt szakértők többször megállapították, hogy ... ha megfelelő tőke és nagyszabású koncepció társul, a magyar szén- és vasbányák termelőképessége az eddiginek háromszorosára fokozható. Ezért az angolok felfogása az, hogy például a Magyar Általános Kőszénbánya részvényei 10 000 koronáért sem drágák, a Salgótarjáni és Rimamuránvi részvényeket egyenesen nevetséges áraknak tartják.

Legkésőbb fogtak a franciák hozzá ... elküldték Budapestre meghatalmazottaikat, a Société Générale két cégvezetője személyében, kik napokig tárgyaltak Beck Miksával, dr. Beck Marcellel és báró Beck Gyulával." (Dr. Madarassy Beck Marcel

báró a Leszámitoló Bank vezérigazgatója, dr Madarassy Beck Gyula báró a Magyar Jelzáloghitelbank elnök-vezérigazgatója.) A jelentés közli, hogy a franciák főleg a Leszámitoló Bank érdekköréhez tartozó vállalatok részvényeit akarták megszerezni, de „ezzel is elkéstek", mert a szóbanforgó vállalatok „nagyrészének részvénytöbbségét a Hitelbank és a Kereskedelmi Bank már régóta összevásárolták".

Az olasz tőkések üzleteiről közli a jelentés, hogy „eddig három nagyjelentőségű üzletet kötöttek Magyarországon. — Átvették a Hoffmann-cég összes tengerentúli vállalatait, a Fabank 17 erdőipari vállalatát, az Agrárbank parcellázási és erdőüzleteit, horvátországi kitermeléseit és sertéshizlalóit, azonkívül az olaszok alkudoznak a Hitelbank tulajdonát képező fiumei Rizshántológyárra és Leszámitolóbank raktárházára".[3]

A *magyar bankok* természetesen szintén kivették a részüket a hazai vállalatok részvényeinek felvásárlásában. E tekintetben igyekeztek a *saját elsőbbségüket* biztosítani. Emellett a külföldi pénzcsoportok és a magyar vállalatok között *a pénzügyi összekötő szerepét* is igyekeztek megszerezni és megtartani. Az itt idézett jelentésben említett tények csupán a kezdetét jelzik a folyamatnak, melynek lényege az, hogy a győztes hatalmak tőkés csoportjai fokozottabban behatolnak a magyar tőkések jelentős hazai vállalataiba is, és még nagyobb arányban megszerzik a szomszéd országokban levő vállalatainak a részvényeit. A magyar tőkések bizonyos határokon belül szorgalmazták a nyugati tőke fokozottabb beáramlását, mert ilyen módon igyekeztek a győztes hatalmak pénzcsoportjaitól egyrészt beruházási és egyéb *kölcsönöket* szerezni, másrészt *politikai támogatást* kapni a szomszéd államokhoz került területek — legalább részleges — visszaszerzéséhez, a Horthy-féle háborús revans tervek — legalább részbeni — megvalósításához.

A győztes hatalmak magyarországi üzleti érdekeltségének fokozását, — beleértve a vállalatokban való részesedés növelését is —, *a nagybirtokos osztály* is hasonló célból szorgalmazta. E tekintetben különösen aktívak voltak az erdélyi és felvidéki birtokokkal is rendelkező magyar arisztokraták és földbirtokosok, akik számára Erdély vagy Szlovákia visszaszerzése ottani földjeik megtartását, illetve ezeknek — ha már kisajátítot-

[3] H. L. MNHF. I. a. 10625. Helyzetjelentés. 1920. január 19. —. — *(266—67.)*

ták — visszaszerzését vagy legalábbis a kárpótlás behajtását jelentette volna, kamatos kamatokkal együtt.

Horthy és kormánya tehát elősegítették és szorgalmazták a nyugati tőke terjeszkedési törekvéseit, egyrészt gazdasági támogatásért, kölcsönök folyósításáért, másrészt kalandor katonai törekvéseik támogatásáért.

A francia—magyar gazdasági és katonai tárgyalások és ezek kudarca

Horthy fentebb ismertetett, 1919 októberi emlékirata „örvendetesnek" nyilvánította, hogy „Magyarország lassanként a francia érdekszférából teljesen kiválik és Angolországhoz közeledik".[4] A horthysta katonai körök 1919 májusában Szegeden, a francia megszállók engedélyével és segítségével, francia fennhatóság alatt és ellenőrzés mellett kezdték a fehérhadsereg szervezését. Siófokra átvonulva a francia ellenőrzést és támogatást az angol és az amerikai mindjobban háttérbe szorította. A királyi román csapatok kivonulásával a kiválás a „francia érdekszférából" csaknem teljessé vált.

A francia fennhatóság nagyon is akadályozta a magyar uralkodó körök háborús törekvéseit, mert Franciaországnak szövetségi kapcsolata volt Csehszlovákiával, Romániával és Jugoszláviával, vagyis mindhárom állammal, amely ellen rövid időn belül katonai támadást akartak indítani. Nem remélték azt, hogy Franciaország ehhez segítséget nyújtson, vagy legalábbis érdektelenül tekintsen ilyen irányú „akcióra". Az angol érdekszférába való kerülésből viszont Horthyék hatékony pénzügyi, diplomáciai és katonai támogatást reméltek az angol pénzügyi csoportok és az angol kormány részéről. Korlátoltságukból fakadó remények ezek, Horthy és társai irreális elképzeléseiből születtek.

A horthysta kormányzatnak angol, amerikai és olasz segítséggel sikerült elég hamar eltávolodni a francia érdekszférától, de nem sikerült bejutni az angol vagy más nagyhatalom szférájába. Az ország gazdasági élete nyitott vadászterület a külföldi tőke számára. A nyugati pénzcsoportok behatolása azonban olyan módon történik, hogy abból a magyar kormány nem tud

[4] H. L. MNHF. 1919. I. KÜM. 2045. —. — *(200—07.)*

politikai és katonai hasznot húzni. A részvényvásárlási ügyletek megmaradnak a pénzintézeti kapcsolatok területén.

Nagyméretű, kormányközi tárgyalásoktól függő és külpolitikai kihatású üzleti javaslatokkal elsőnek a Schneider—Creusot-féle nagy francia pénzcsoport jelentkezik, amely a francia külügyminisztériumot is meg tudta mozgatni. Olyan üzleti ajánlatot tesz, amelynek megvalósulása Magyarországot gazdaságilag szorosabban éppen a *francia* érdekszférába kapcsolta volna be. S miután más nagyhatalom pénzügyi csoportjai ilyen mérvű ajánlatokkal nem jelentkeztek, s Franciaország ekkor a tőkés Európa katonailag legerősebb állama —, a magyar kormány, Horthy egyetértésével megkezdi a tárgyalásokat.

A francia tőkéscsoport ajánlata rendkívül messzemenő behatolást céloz. Mindenekelőtt át akarja venni 90 éves bérlet formájában a Magyar Államvasutakat és az állam által kezelt összes magyarországi magántársasági vasútvonalakat, továbbá bányákat, amelyek a vasút szénellátását szolgálják. Át akarja venni továbbá a budapesti és a diósgyőri állami gépgyárat, a MÁVAG-ot és a DIMÁVAG-ot. Meg akarja szerezni a Hitelbank tekintélyes részvényhányadát, jelentősen fokozva a francia tőkeérdekeltségét abban a budapesti bankban, amelynek az összes bankok közül a legnagyobb az ipari érdekeltsége. Végül opciót kér a budapesti kereskedelmi kikötő építésére.

A Schneider—Creusot-féle francia pénzcsoport a magyarországi vasútvonalak megszerzésével ellenőrzése alá akarja helyezni az ország gazdasági vérkeringését. Azonban nemcsak *Magyarország* áruforgalma zömének lebonyolításában kívánt kulcshelyzetet biztosítani a maga számára, hanem a magyarországi vasutak *tranzit* forgalmát is ellenőrizte volna. A budapesti kereskedelmi kikötő megépítése és kézben tartása lehetőséget nyújtott volna ahhoz, hogy az áruforgalom ellenőrzését — az átmenő forgalomét is — kiterjessze a dunai teherszállításra is. A Hitelbank nagy részvényhányadának a megszerzése a gyáripari termelés nagy hányada pénzügyi ellenőrzéséhez nyújt további lehetőséget. A francia kormány szorgalmazza ennek a tervnek a valóra váltását, s ennek fejében a magyar kormánynak támogatást igér a békeszerződés rendelkezéseinek módosításához.

A francia kormány követelése tehát az, hogy Magyarország egész iparát és kereskedelmét francia ellenőrzés alá helyezzék, a francia tőkének monopolhelyzete legyen Magyarországon,

szabadon terjeszkedhessen, és elzárhassa az utat a később jelentkező konkurrensek elől. Egy ilyen alkuba belebocsájtkozni nem más, mint az ország valóságos kiárusítása, amihez hasonlót csak a félgyarmati országok története ismer, olyan esetekben, amikor valamely imperialista nagyhatalom fegyveres erővel kényszerítette a gyengébb országot erre. Horthy és kormánya kész volt ilyen alkura is. Ennek során területi engedményeket kér és segítséget a hadsereg fejlesztéséhez.

A francia—magyar gazdasági tárgyalások a párizsi béketárgyalások idején kezdődnek, és Halmos—Paléologue-féle tárgyalások néven ismeretesek. A gazdasági kérdésekben a tárgyalások 1920. április 7-én indulnak. A magyar külügyminisztérium április 23-i kelettel irányelveket állít össze a francia külügyminisztérium főtitkárával, Paléologue-gal folytatandó tárgyalásokhoz. Az irányelveket gróf Bethlen, gróf Csáky és Tolnay Kornél részére készítették, akik a Halmos Károly útján kezdeményezett tárgyalásokba bekapcsolódtak. Bethlen tagja a magyar békedelegációnak, amely ekkor Párizsban tartózkodik. Kiutazott Tolnay Kornél, a MÁV vezérigazgatója is. Az április 23-i irányelvek szerint „a tárgyalásokban a legnagyobb óvatosság tanusítandó, mivel számot kell vetni azzal, hogy Franciaország a legrövidebb időn belül külpolitikailag izolálva lesz. Továbbá, hogy a francia orientáció ellentétbe hozza Magyarországot Németországgal és Olaszországgal".[5] A magyar külügyminisztériumnak persze csak *vágyálma* volt, hogy Franciaország külpolitikailag hamar izolálódjon. A vágyálom dacára a tárgyalásokat mégis folytatták és a tárgyalással megbízott személyek csoportját is kiegészítették báró Ullmann Adolffal, a Hitelbank vezérigazgatójával, aki szintén Párizsba utazott. Francia részről a tárgyalásokban Saint-Sauveur gróf a Schneider—Creusot cég elnöke és Paléologue vett részt.

A párizsi alkudozások elősegítésére Budapesten a francia főmegbizott Maurice Fouchet is diplomáciai lépéseket tesz. Május 18-án Horthy fogadja őt, mégpedig Simonyi-Semadam miniszterelnök, gróf Teleki külügyminiszter, továbbá Apponyi gróf, Bethlen gróf, Andrássy gróf, Csáky Imre gróf, valamint Rakovszky házelnök, Rubinek földmüvelés- és Haller közoktatási miniszter jelenlétében. Az egybegyűltek előtt Fouchet egy dekla-

[5] O. L. KÜM. res. pol. 1920. Francia—magyar tárgyalások. —. — *(219—20.)*

rációt olvas fel, mely szerint „a francia kormány felajánlja jó szolgálatait, hogy elérkezzünk a békefeltételek népsujtó és gazdasági igazságtalanságainak jóvátételéhez". A francia kormány területi kérdésekben tartózkodott minden konkrét *hivatalos* igérettől. Azt igéri, hogy segíteni fogja „a magyar kormány minden kísérletét, ami a szabad közlekedésre, a vasúti, a pénzügyi- és vízügyi stb. kérdésekre vonatkozik".[6] A francia kormány eme „jószolgálati" tevékenységéért igénylik — többek között — a magyar vasutak átadását a francia pénzcsoportnak.

Május 29-én elkészült *a magyar kormány opciós levele a francia pénzcsoportnak.* E levél bevezetője és első két pontja a következő:

„Uraim!

Az önökkel folytatott megbeszéléseink kapcsán ezennel megerősítjük a Magyar Államvasutak üzembevétele iránt a magyar állam nevében önöknek nyújtandó opció feltételeit.

A magyar állam hajlandó, az önök előtt ismeretes általános okoknál fogva, az önöknek e célra alakult érdekcsoportja által létesítendő részvénytársaságnak a következő üzemeket, az alábbi feltételek mellett az opció igénybevételétől számított 90 évi időtartamra átengedni, éspedig:

1. A magyar állam határain belül levő vasutakat, tekintet nélkül arra, vajon az állam tulajdonát képezik-e vagy csak az állam kezelésében állanak. Az állam a társaságnak harmadik személyek részéről jövő mindennemű igény vagy beavatkozással szemben a koncesszióban foglalt bányák birtokát és üzemét garantálja.

2. A gyártelepeket, melyeket az állam jelenleg Budapesten és Diósgyőrött bír.

Tájékoztatásul szolgáljon, hogy a magyar kormány jelenleg 7098 kilométer kiterjedésű vasúti hálózattal rendelkezik, ebből 3075 kilométer az államé, 4027 kilométer pedig magántársulatoké ugyan, de állami kezelés alatt állanak.

A magyar állam kötelezi magát, hogy a fent megjelölt társaság megalakulása után, a lehető legrövidebb időn belül és legkésőbben mihelyt arra törvényileg vagy szerződésileg lehetőség nyílik, megváltja a magántársulatok tulajdonában levő vasúti hálózatot, tekintet nélkül arra, vajon az állam üzemében van-e

[6] Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary. I. k. 310—311. old. —. — *(323.)*

vagy sem, s ez üzemet a főkoncesszióra nézve megszabott időtartamra a francia társaságnak átengedi."

Az opciós levélben említett vasúthálózaton kívül Magyarországon még 1266 km hosszú magántársasági vasútvonal volt a *magántársaságok kezelésében*. Az opciós levél szerint a Telekikormány vállalata, hogy állami beavatkozás útján segíti elő eme vonalak átadását is a francia pénzcsoportnak. Az üzletnek ezt a részét bonyolulttá tette az, hogy e magántársaságokban külföldi tőkéscsoportoké a vezető szerep.

A magántársulati vasútvonalak közül az opciós levél külön megemlíti a Déli Vasút vonalait, mellyel kapcsolatban „minden lehetőt elkövet", hogy a koncesszióba bekerüljön. E társaság magyarországi vasútvonalainak hossza 561 km, osztrák vonalaié 702 km, jugoszláviai vonalaié 530 km és olasz vonalai 464 km. A társaság székhelye Bécs, igazgatóságában helyetfoglal báró Ullmann Adolf, a Hitelbank vezérigazgatója is.

Az opciós levél 1. pontja szerinti feltétel lehetővé teszi azt, hogy ha Magyarország a békeszerződéssel szemben területi engedményt kap, akkor a vasúti koncesszió kiterjed az új területre is. Vagyis, Horthyék kapitalista módra, az üzleti haszon további növelésének lehetőségével igyekeznek a francia pénzcsoportot érdekeltté tenni a szomszéd államok ellen tervezett katonai akciókban.

Az opciós levél *3. pontja* értelmében a francia társaság megkapja „a jelenlegi állapotban" az átengedett vasútvonalak és gyárak üzemeléséhez szükséges anyagokat, felszerelést és berendezést. A társaságnak „jogában áll megváltani a nyersanyagokat és a többi készletet a napi ár szerint, mely azonban az előállítási költségeket túl nem haladhatja". (Miután a „napi ár" általában túlhaladja az előállítási költségeket, ez a megszorítás lényegében véve a *napi ár alatt* történő megváltást biztosítja.)

Az opciós levél *4. pontja* megállapítja, hogy a vasutak fejlesztését szolgáló építkezések, szárnyvonalak létesítése „csakis a magyar állam és az engedményes társaság előzetes megegyezésével eszközöltetnek". Ugyanakkor „a magyar állam kötelezi magát, hogy a koncesszió tartama alatt minden új vasútvonalat elsősorban az engedményes társaságnak ajánl fel". Az átengedett gyárak fejlesztését illetően nincs az opciós levélben megszorítás. A MÁV-val kapcsolatban az opciós levél tájékoztatásul közli, hogy annak rendbehozatala „a jelenlegi árakat véve alapul, a társaság részéről egymilliárd frank befektetését teszi szükségessé",

melyből „az első részlet összege 250—300 millió frankra becsültetik".

Az opciós levél *5. és 6. pontja* így hangzik:

„5. Az engedményes társaság legalábbis 50 millió frankos részvénytőkével alakul meg. *A magyar kormány által kijelölt magyar csoport* az alaptőkében való *részesedéssel* kínáltatik meg, megjegyezendő, hogy a *francia* csoportnak jogában áll az alaptőke *nagyobb részét*, továbbá *az igazgatótanács vezetését és az igazgatótanácsosi állások többségét* a maga részére fenntartani.

A magyar kormány két megbizott által képviseltetheti magát, kik az igazgatótanács ülésén résztvehetnek és a koncessziós szerződés határozmányai betartása felett őrködnek.

A szükséges alaptőke hátralékos részét az engedményes társaság kötvények kibocsátása útján fedezi.

6. Ezen kötvények, amelyeknek típusát a társaság a magyar kormánnyal egyetértőleg fogja megállapítani, *a magyar kormány közvetlen jótállását élvezik, a kamatokat, a törlesztést, az adóterhet és a mellékes költségeket illetően.* A magyar kormány ezenkívül *biztosítja a részvények 6%-os kamatozását, valamint a részvénytőke törlesztésére szükséges járadékot*, úgyszintén a kötvények utáni adót s egyéb költségeket a koncesszió tartamára.

Amennyiben az adóév tiszta jövedelme meghaladja a garantált kamatozást és az előbbi paragrafusban említett egyéb terhek összegét, a részvények után azonfelül 2 százalékos osztalék fizetendő. A tiszta jövedelemnek 8 százalékát meghaladó részét pedig a magyar állam és az engedményes társaság egy előre meghatározandó kulcs szerint egymás közt felosztják".

A kormány tehát teljes garanciát vállal a befektetett tőkéért és a minimális haszonért: ha az üzleti haszon nem fedezi az összes költségeket, az esedékes törlesztéseket is beleértve — fizet a magyar állam és folyósítja azt az összeget, ami ehhez hiányzik. Csak ha a tiszta haszon az évi 8%-ot meghaladja, akkor kap ebből a 8%-on túli részből egy bizonyos hányadot. Ilyen garantált haszon mellett szerezheti meg a francia tőkéscsoport a magyar vasutakat, azt a kulcspozíciót, amit az ország egész gazdasági életében a vasúti forgalom monopolizálása jelent. Mindehhez az opciós levél 7. *pontja* biztosíték gyanánt *zálogul* leköti a bányákat, összes felszerelésükkel, az átadott vasúti anyagot (beleértve 1528 mozdonyt, 2715 személyvagont, 47 596 tehervagont), valamint az állam budapesti és győri gyárait. A francia tőkések

teljes, sőt túlbiztosított garanciát követelnek minden egyes frankjukért. A horthysta kormány hajlandó honorálni minden követelést, bármilyen súlyos a magyar államra, a magyar gazdasági életre, a dolgozó népre nézve.

Az opciós levélnek az a feltétele, hogy a magyar államnak fizetnie kell, ha a tiszta jövedelem nem éri el a részvénytőke 6%-át, viszont csak a részvénytőke 8%-on felüli tiszta hasznából részesedhet, az állam pénzügyi érdekévé teszi a vasúti tarifa emelését. A *8. pont* erről intézkedik, s megállapítja irányelvként, hogy a vasúti díjakból „befolyó jövedelemnek fednie kell minden terhet, mely az engedményes társaságra hárul, beleértve a 8%-os osztalékot a részvény után."

Az opciós levél *9. pontja* kimondja, hogy a vasúti concessiót a magyar állam 25 év múlva megválthatja, „egy később meghatározandó felmondási idő betartásával", és olyan feltételek mellett, „mint amilyenek a nagy francia társaságoknál vannak érvényben." A *megváltási ár* pedig „semmiképpen sem lehet alacsonyabb először is a még nem törlesztett kötvények névértékénél, másodszor *a részvénytőke egy és félszeres összegénél.*" Eszerint, ha az üzletet megkötik, s ha minimálisan 25 év múlva a megváltásra sor kerülne, a francia tőkéscsoportnak mindenképpen jó haszonra van kilátása.

Az opciós levél *12. pontja* az engedményes társaság által behozott anyagnak és felszerelésnek *vámmentességet* biztosít. Ugyancsak ebben a pontban kerül sor a határidők megállapítására is: „1920. május 20-tól számítólag önöknek három havi határidőt adunk annak a kijelentésére, vajon hajlandók-e a fent megjelölt alapon a társaságot létrehozni." Hozzáteszi, hogy ha a részletes tárgyalásokhoz ez a határidő kevés, a francia fél kérésére három hónappal meghosszabbítható.[7]

Az opciós levelet Teleki miniszterelnök, Korányi pénzügyminiszter és Emich kereskedelmi miniszter írták alá. Az átadást azonban halogatták, haboztak. A magyar Külügyminisztérium irattárából előkerült egy feljegyzés a Halmos—Paléologue tárgyalások menetéről. E feljegyzés szerint *május 31-i* keltezéssel újabb instrukció készült „gróf Csáky Imre, gróf Bethlen István, Kállay Tibor és Halmos Károly részére"; ebben „kifejezésre jut, hogy a magyar nemzet az opció megadásával nagy áldozatokat hoz, amelyek csak úgy fogadtathatók el a parlamenttel, ha ezzel

[7] O. L. KÜM. res. pol. 1920. II. 114. —. — *(316—19.)*

szemben megfelelő kompenzációt kap az ország. Itt elsősorban területi visszaszerzések jönnek tekintetbe."[8]

Miközben a magyar kormány az opciós levél átadását vagy visszatartását latolgatta, június 4-én meghatalmazottja, Benárd Ágoston népjóléti miniszter Párizsban aláírta a trianoni békeszerződést. Másnap, *június 5-én* az idézett külügyminisztériumi feljegyzés szerint a budapesti angol főmegbízott kormánya nevében tiltakozik a koncesszióknak a franciák részére való megadása ellen; viszont *június 6-án* „Csáky gróf Versailles-ből táviratilag felhívja figyelmét a kormánynak, hogy az opció átadásának halasztása rossz hatást tett a franciákra." *Június 7-én* ugyancsak Csáky küld táviratot, mely szerint „nagyobb politikai koncessziók, mint amelyek az eddigi megbeszélések alapján kidomborodtak, a franciák részéről nem érhetők el, legfeljebb talán Nyugat-Magyarország kérdésében lehetne még valamit kicsikarni."[9]

A Simonyi—Semadam kormány nyilván nagy gondban volt. A franciák messzemenő követeléseivel szemben az ellenszolgáltatás igen csekélynek ígérkezett: az üzlet megkötése a kormány belpolitikai helyzetét megerősítés helyett tovább gyöngítette volna. Bár az opciós levél kiköti, hogy „a magyar kormány által kijelölt magyar csoport" részt vehet az üzletben, de mit szólnak majd ehhez mindazok a finánctőkések, akik nem tartoznak a kijelölt csoporthoz? Hogyan fogadják azt, hogy az

[8] Az egyéb „tekintetbe jövő" igények közül megemlítem itt azt a kérdést, ami Bethlen grófot személyesen, s a többi, erdélyi földbirtokokkal rendelkező arisztokratát is rendkívül érdekelte: ez a románok által az elkobzott erdélyi birtokaikért fizetendő kártérítés ügye. Bethlen gróf, már mint miniszterelnök, a későbbi magyar—román tárgyalásokon is a magyar földesurak kártérítési igényeit tette a tárgyalások egyik fő kérdésévé. A békeszerződésben nem sikerült a maguk részére ezt a kártérítést biztosítani. Utána több évig folyt a hirhedt Optáns-per. Ez egybekapcsolódott a magyar kormány kárigényével Románia ellen, a királyi román csapatok magyarországi megszállása idején a románok által okozott károkért, valamint a román kormány kárigényével Magyarországgal szemben, azokért a károkért, amiket a magyar királyi csapatok okoztak Románia 1916—18. évi német—osztrák—magyar megszállásában való részvételük során. Végülis a román kormány beleegyezett abba, hogy a magyar kormány a Romániának fizetendő magyar kártérítés összegével vagy a román megszállás miatti kárigényt vagy a magyar grófok erdélyi birtokaikért követelt kártérítést egyenlítse ki. A Bethlen-kormány az utóbbi mellett döntött, s kifizettette a magyar állammal az Erdélyben elkobzott nagy földbirtokokért benyújtott kárigényeket.

[9] O. L. KÜM. res. pol. 1920—11—35. A Halmos—Paléologue-féle tárgyalások. —. — *(325—27.)*

ország ilyen nagy mértékű gazdasági függésbe kerül? Ugyanakkor az angolok is, az olaszok is tiltakoznak a készülő üzlet ellen. A franciák viszont sürgetik, és Horthy személyes hozzájárulását is követelik. Elvégre a kormányok változnak, a kormányzó viszont, a Millerand-kormány számításai szerint, a helyén marad.

A budapesti francia főmegbízott, Fouchet a francia kormány megbízásából levelet írt Teleki magyar külügyminiszternek. A kormányzó helyeslő nyilatkozatát kérte a francia pénzcsoportnak adandó opció tárgyában. A kért nyilatkozat célja, „hogy elég világosan helyettesítse a főméltóságú Horthy admirális hiányzó aláírását alul, a miniszterek mellett azon dokumentumon, amelyeket néhány nappal ezelőtt hozott Párizsba Halmos úr." Fouchet azt kérte, hogy Horthy nyilatkozata az opciós levélben szereplő vasútkérdés mellett, a budapesti dunai kereskedelmi- és ipari kikötő építésére vonatkozó koncessziót is helyeslően megemlítse.[20]

A kért nyilatkozatot Horthy június 9-én megteszi, mégpedig Teleki grófhoz címzett levél formájában. E levélben utal Fouchet május 18-i deklarációjára, valamint Telekitől nyert értesülésére, mely szerint a magyar kormány képviselői Paléologue-nak átadtak egy tervezetet „a békeszerződésben foglalt egyes igazságtalanságok jóvátételére nézve, amely tervezet Franciaország segélyével volna megvalósítható." Ezután levelében kijelenti: „Ezen tényekkel összefüggésben tudomásom van arról, hogy az illetékes miniszterek kiállítottak:

1. egy opciólevelet, amelyben a magyar kormány az azt kísérő levél szellemében késznek nyilatkozik Schneider és társai által alakított csoporttal a Magyar Államvasutak üzembevételét illetőleg szerződéses megállapodást létrehozni;

2. egy levelet, amelyben Schneider és társai urak részére opciót ajánlanak fel a budapesti kereskedelmi kikötőre stb. vonatkozó építési munkálatok végrehajtása tekintetében.

Szükségesnek tartom Önnek kijelenteni, hogy a kormány ezen tényked ését teljesen helyeslem."[11]

A fentebb idézett külügyminisztériumi feljegyzés szerint ugyanezen a napon, 9-én Csáky jelenti Párizsból, hogy Millerand francia miniszterelnök (s egyben külügyminiszter), valamint Paléologue „oda nyilatkoztak a gazdasági koncessziók késedel-

[10] O. L. KÜM. A Halmos—Paléologue-féle tárgyalások. (i. n.) —. — *(323.)*
[11] O. L. KÜM. res. pol. 1920—133. —. — *(322—23.)*

mének okaira vonatkozólag, hogy a magyarok be akarják őket csapni". E távirat vételét követően, de még aznap, „A külügyminiszter kézbesíti Fouchetnak a kormányzó úr őfőméltósága levelét, amelyben a kormányzó úr kifejezi, hogy tudomása van a szóban forgó tárgyalásokról, és az opciós levélről. Fouchet úr a kormányzó úr válaszát kielégítőnek tartotta". *Június 10-án* Csáky jelenti, „hogy Paléologue az angol beavatkozásnak nem tulajdonított fontosságot." Ugyanezen a napon „Teleki gróf ismét utal Csáky gróffal szemben arra, hogy csak írásbeli francia ígéretekkel szemben lehet az opciós levelet átadni". A *szóbeli* ígéretekkel szemben a kétely természetesen alapos volt. *Június 15-én* Csáky jelenti, hogy Budapestre való „utazását Teleki gróf kérésére elhalasztotta, de amennyiben opció átadása még késlekedik, helyzete Párizsban tarthatatlanná válik".[12]

Június 16-án a magyar kormány nyomatékos lépéseket tesz abból a célból, hogy a francia pénzcsoportnak a Hitelbankkal kapcsolatos követeléseit kielégítsék. Ezen a napon tárgyalta a minisztertanács ezt a követelést, s határozatáról a kormány azonnal levelet küldött a Hitelbank vezérigazgatójának, báró Ullmannak. „A Minisztertanácsnak a mai napon hozott egyhangú határozata alapján — hangzik a levél — a következőket van szerencsém tisztelt címmel közölni:

A magyar királyi kormány tudomással bír róla, hogy az Union Européenne Industrielle et Financière párizsi cég a francia kormány tudtával és akaratával azt óhajtja, hogy a Magyar Általános Hitelbank emelje fel alaptőkéjét, és az újonnan kibocsátott részvények tekintélyes részét engedje át az említett párizsi cégnek, illetve az abban érdekelt elsőrendű francia csoportnak avégből, hogy az ilyen módon résztvehessen a magyar közgazdaságnak jövőbeli kiépítésében.

Tudomásul vette a magyar királyi kormány azt is, hogy tisztelt cím ezt a műveletet, ha pusztán saját üzleti szempontjai szerint indulna — legalább a jelen pillanatban — nem kötné le.

Figyelemmel azonban arra, hogy a francia kormány, mely országunk szempontjából történelmi jelentőségű politikai és gazdasági támogatásban hajlandó Magyarországot részesíteni, e támogatásnak egyik elengedhetetlen feltételévé teszi a francia tőkének a Magyar Általános Hitelbank a fentírt módon való rész-

[12] O. L. KÜM. res. pol. 1920—11—35. A Halmos—Paléologue-féle tárgyalások. —. — *(325—27.)*

vételét, a magyar királyi kormány tisztelt cím hazafias érdemeire hivatkozva, nyomatékosan annak a kívánságnak ad kifejezést, hogy tisztelt cím a fent körülírt műveletet létesítse.[13]

A fent idézett külügyminisztériumi feljegyzés nem tesz említést a kormány ezen leveléről, amely egyébként a külügyminisztériumi iratok között, fogalmazvány formájában található. Megemlíti azonban, hogy ugyancsak június 16-i keltezéssel a magyar békedelegáció három tagjának: gróf Apponyinak, gróf Bethlennek és Popovics Sándornak (a békedelegáció pénzügyi szakértője) aláírásával ment egy „leirat a Magyar Általános Hitelbank igazgatójához, amelyben felkérik őt, hogy a francia tőkét kapcsolja be a Hitelbank tőkéjébe". A feljegyzés szerint a következő napon, *június 17-én* Csáky grófnak az opciós levél átadásával kapcsolatban újabb instrukciót küldenek. Eszerint „rá kell mutatni Paléologue előtt, hogy a magyar közvélemény megnyugtatása szempontjából szükségesnek látszik, hogy a francia kormány ígéreteit tényekkel is alátámassza, amire szolgálhatna például a nyugatmagyarországi kérdés". A magyar kormány tehát legalább Burgenland elvétele és Ausztriához csatolása ellen kér nyilvános állásfoglalást, nyílt támogatást.

Ezen instrukció alapján Csáky valamilyen memorandumot adhatott át a franciáknak. *Június 20-án* ugyanis a budapesti francia főmegbízott Fouchet „hivatalos jegyzékben közli Teleki gróffal, hogy Millerand felkérte őt, hogy közölje a magyar királyi kormánnyal, hogy Paléologue az ismeretes magyar kívánságokat tartalmazó memorandumot csak információként vette át."[14] A francia kormány nem volt hajlandó nyilvánosan kiállni Magyarország mellett, Ausztria ellen. Még kevésbé volt hajlandó ezt megtenni Csehszlovákia, Románia vagy Jugoszlávia ellen.

Június 20-án elkezdődött a nemzetközi proletárbojkott Horthy-Magyarország ellen. S június 22-én Csáky gróf Párizsból jelenti, hogy „az okmányok (a francia delegáció opciós levele) kicseréltettek".[15]

Elkezdték a gazdasági megállapodások részleteinek a megtárgyalását. Ebben az időben azonban kibontakozott a Vörös Hadsereg ellentámadása a szovjet-lengyel fronton. Ennek nyo-

[13] O. L. KÜM. Levél Ullmannhoz. (i. n.) —. — *(324—25.)*

[14] O. L. KÜM. res. pol. 1920—11—35. A Halmos—Paléologue-féle tárgyalások. —.— *(325—27.)*

[15] Ugyanott.

mán a francia-magyar tárgyalásoknak újabb szakasza következett, amelyben a gazdasági tárgyalásokkal párhuzamosan a *katonai tárgyalások* is megindulnak. Ugyanakkor a tárgyalásokba hatékonyan beleszólnak az angolok.

A magyar kormány az opciós levél átadása után Csáky gróf útján újabb memorandumot adott át Paléologuenak. Ez az okmány a magyar hadsereg fejlesztésével, Burgenland hovatartozásával, a Jóvátételi Bizottság tevékenységével, Baranya megye szerbek által megszállt részének a kiürítése kérdésével és a magyar kormány más kívánságaival foglalkozik. Csáky június 28-án jelenti, hogy üzenetet kapott Paléologue-tól, mely szerint „a francia kormány elvi szempontból nem lát nehézséget a kérdések mellett állást foglalni". Az üzenet nyitva hagyta a *gyakorlati* szempont kérdését. Mint Csáky jelenti — az említett külügyminisztériumi feljegyzés szerint — a franciák ekkor „elzárkóztak a magyar hadsereg kiépítésével szemben és a többi kérdésekre is inkább dilatórius választ adtak".

Ugyanezen külügyminiszteri feljegyzés közli, hogy június *30-án* „megjelent Teleki grófnál Johnson angol követségi titkár és felolvasta lord Curzon levelét, aminek kapcsán kijelentette, hogy a franciákkal kötött megegyezéseink teljesen lehetetlenek, mert a békeszerződésbe ütköznek. Lord Curzon figyelmeztet, hogy amennyiben a francia államférfiak vagy hivatalnokok tettek volna nekünk politikai természetű és főleg territoriális előnyökre vonatkozó ígéreteket, ezek semmi esetre nincsenek összhangzásban a francia kormány szándékaival".[16] Lord Curzon ekkor Anglia külügyminisztere. Figyelmeztetésének lényege, hogy ha a francia kormány ígért is valamit, az ígéretet beváltania nem áll szándékában. S Curzon ebben nem tévedett.

A francia-magyar tárgyalások után Gratz Gusztáv bécsi magyar követ, a külügyminiszter utasítására felkereste Lindley bécsi angol főmegbízottat és Biancheri bécsi olasz ügyvivőt, „hogy őket a Magyarország és Franciaország között folyamatba vett tárgyalásokra nézve megnyugtassa". E látogatásairól Gratz július 9-én jelentést küldött Telekinek. Eszerint közölte Lindleyvel, hogy a magyar kormány kénytelen volt „azt a segítő kezet, mely francia részről felénk nyúlt, megragadni". Szívesebben vette volna, „ha ez a kéz angol lett volna, — de az volt az érzésünk, hogy Anglia sem politikai, sem gazdasági

[16] Ugyanott.

tekintetben nem érdeklődik annyira Magyarország iránt, hogy bennünket céljaink elérése körül eredménnyel támogatni akarna".

Lindley közölte Gratzzal, hogy a tárgyalásokról „eléggé értesülve van. Nem hiszi, hogy ezeknek a tárgyalásoknak valami komoly eredménye lehetne. ... mert a franciák nincsenek is abban a helyzetben, hogy bármiféle, esetleg a határok dolgában tett ígéretet beválthassanak." A vasútak bérbeadásának kérdésében pedig „még a reparációs bizottságnak is van beleszólása, és nem hiszi, hogy ez a bérbeadást jóváhagyná".

Gratz igyekezett magyarázni és mentegetni a magyar kormány elhatározását. Ennek kapcsán hangsúlyozta: „Talán nem mentünk volna olyan mélyen bele a franciákkal való tárgyalásokba, és talán még ma is módot tudnánk találni arra, hogy egy nemzetnek, a franciának ne adjunk monopolisztikus állást Magyarországon, de mindaddig, amíg Franciaország nálunk úgyszólván vetélytárs nélkül áll és senki más részéről hajlam Magyarország támogatására nem mutatkozik, kénytelenek leszünk a megkezdett úton tovább haladni, dacára annak, hogy ennek követése nálunk nem épp népszerű".

Biancheri olasz ügyvivő is kifejtette Gratznak, hogy a francia-magyar tárgyalásokat helyteleníti. Ennek során kijelentette: „ha Magyarország Franciaország támogatására számít, ellenségévé teszi Németországot ... A vasutak francia kézre juttatása ezenkívül súlyosan csorbíthatja gazdasági szuverenitásukat. Nem érti, hogy oly időben, amikor más államok igyekeznek a vasutakat államosítani és saját kezükre juttatni, Magyarország hogyan adhatja át a maga államvasutait egy magántársaságnak, és hozzá még külföldi magántársaságnak". Közli azt is, hogy a francia-magyar tárgyalások miatt a magyar kormánnyal szemben a hangulat „lényegesen megromlott".[17]

Az angolok közbelépése és az olaszok helytelenítése természetesen zavarta a francia-magyar tárgyalásokat, azonban ennek hatása enyhült annak a nyugtalanságnak a következtében, amit a szovjet földre betört lengyel hadsereg vereségei, a Vörös Hadsereg előnyomulása és Szovjet-Oroszország diplomáciai sikerei kiváltottak a tőkés Európa uralkodó köreiben. A Vörös Hadsereg július 11-én felszabadította Belorusszia fővárosát, Minszket. Július 12-én aláírták a békeszerződést Szovjet-Oroszország és Litvánia között; ezzel kudarcba fulladt az antant kísér-

[7] O. L. KÜM. res. pol. 1920—195. —. — *(328—29.)*

lete, hogy Litvániát is mozgósítsa a szovjetföldre betört lengyel seregek támogatására. A Vörös Hadsereg folytatva előnyomulását, átlépte a lengyel határt és augusztusban Varsóhoz közeledett. Ugyanebben az időben, augusztus 11-én aláírták a békeszerződést Szovjet-Oroszország és Lettország között; kudarcot vallott a nyugatiaknak az a kísérlete is, hogy Lettországot mozgósítsák a burzsoá Lengyelország védelmére.

Az ellenforradalmi Magyarország kormánya viszont azonnal vállalkozott erre a feladatra. A Vörös Hadsereg előrenyomulásától Horthyék jobban féltek, mint bármelyik európai tőkés ország uralkodó körei. Ugyanakkor remélték azt is, hogy hasznot húzhatnak a szovjetellenes háborúba való bekapcsolódásból — ha a nyugati hatalmak ezt engedélyezik. Teleki gróf, aki július 19-én foglalta el a miniszterelnöki széket, július 22-én tartotta meg programbeszédét a képviselőházban. Ebben sürgette a nyugati hatalmak katonai segítségét az imperialista Lengyelország számára. Kijelentette: „A lengyeleknek hű társai leszünk, és most is mindent elkövetünk arra, hogy ez a Nyugaton is elismertessék, és mi minden tőlünk telhető segítséget nekik megadjunk." Hangsúlyozta, hogy a Nyugatnak, és különösen Angliának a szovjet köztársasággal szemben nem csak a gazdasági tárgyalások megszakításával kell fellépni, mert ez „nem elég erős" rendszabály. Ennél „erősebb" és „komolyabb" segítséget kíván és kijelenti, hogy ennek elmaradása esetén a horthysta Magyarország nem lesz képes teljesíteni kötelességét a „Nyugat iránt"[18].

Ez a „Nyugat iránti kötelességteljesítés" elsősorban arra vonatkozik, hogy Magyarország hatékonyan szembeszálljon a Vörös Hadsereggel, és feltartóztassa, ha az Magyarország határaihoz ér. De ebben a „kötelességteljesítésben" az is bennfoglaltatik, hogy Magyarország csapatokat küldjön az ország határain kívülre is, a szovjet seregek ellen.

A francia kormánykörök persze kedvezően fogadták Teleki parlamenti beszédét. Erről a magyar kormány párizsi megbízottja, Praznovszky Iván már július 24-én távirati jelentést küld. „Excellenciád nyilatkozata a bolsevikok elleni küzdelem és a belátható befolyás Magyarországra való predominálása tárgyában — jelenti Praznovszky — itt nagyon jó benyomást keltettek. Diplomáciai, politikai és újságírói körökben nagy a riadalom a

[18] Nemzetgyűlési Napló. IV. k. 8—9. old.

bolseviki győzelem miatt. Ma felkeresett a Liberté közvetítő munkatársa és interjút kért, melynek feltett kérdései jellemzik a helyzetet. Mik a kívánságaink a bolsevikok elleni harcban való részvételünk fejében." A kívánságok során Praznovszky kijelentette: „a hadsereg felállítását illetőleg az antantnak nemcsak engedélye, de támogatása is kell, hogy szükség esetén megvédhessük területünket és Nyugat-Európát a bolsevizmus ellen".[19]

Teleki *július 31-én* táviratilag utasítja Praznovszkyt, hívja fel Saint-Sauveur és Paléologue figyelmét arra, hogy a szovjet csapatok már „komolyan fenyegetik Lemberget, melynek elestével a Kárpátok ki lennének nekik szolgáltatva. Nincs kizárva, hogy ebben az esetben Csehszlovákia csatlakoznék az oroszokhoz és Ausztria sem állna ellent a vörös csapatoknak". Erre a nagy „veszélyre" utalva Praznovszkynak ezt kell hangsúlyoznia: „Fegyverzet, felszerelés és ruházat híján jelenleg nem vagyunk képesek négy gyenge dandárnál nagyobb hadsereget felállítani, amely az itt leírt veszély elhárítására teljesen elégtelen. Ezért okvetlenül szükséges lenne, hogy a hatalmak megadják nekünk a módot arra, hogy hadseregünket hét gyalog- és egy lovas hadosztály erőre emeljük fel."[20]

Egy későbbi, alább említésre kerülő irat szerint a magyar kormány 28 000 gyalogsági fegyvert vallott be az antantnak, s ezen kívül 50 000 fegyverük volt, amit eltitkoltak. Hasonlóképpen eltitkolni igyekszik Teleki utasítása a hadsereg tényleges létszámát is, négy dandárt mond, holott Horthy már 1919 decemberében négy hadosztályt és egy lovas egységet vallott be — titkos információjában — Bandholtznak.

A katonai tárgyalások megindulásával ismét Párizsba utazott gróf Csáky és vele báró Láng Boldizsár ezredes, aki a békedelegáció katonai szakértője volt. Augusztus 18-án már Csáky jelentést küld. Tárgyal Paléologue-gal és a francia vezérkar ideiglenes vezetőjével, Pierre Henri Desticker tábornokkal. A francia tábornokot báró Láng Boldizsár ezredessel együtt kereste fel. „Úgy a Paléologue-gal, mint a helyettes vezérkari főnökkel folytatott megbeszélésekből nyert benyomásainkat összefoglalva — írja Csáky — Lánggal egyetemlegesen azon a nézeten vagyunk, hogy a franciák komolyan foglalkoznak felfegyverzésünk kérdésével . . . A kérdés csak az, mennyire és mi módon

[19] O. L. KÜM. res. pol. 1920—41—220. —. — *(333.)*
[20] O. L. KÜM. res. pol. 1920—238. —. — *(334.)*

lesznek képesek az ez ellen szövetségeseik részéről támasztott akadályokat legyőzni". Csáky megjegyzi, hogy „csak angol és olasz ellenállás esik latba, míg cseh ellenkezésnek franciák sem tulajdonítanak fontosságot". A beszélgetés során Desticker azt is megkérdezte — jelenti Csáky —, „hogy hogyan állunk a románokkal, és hogy vajon a velük való kooperációt lehetségesnek tartjuk-e". Csákyék kijelentették: „ezt — bár tagadhatatlanul komoly nehézségek leküzdése árán . . . — a nagy közös veszély tudatában mégis lehetségesnek tartjuk". A beszélgetésből Csákyék arra a következtetésre jutottak, hogy a franciák a a hadfelszerelési segítség „kedvező megoldását csak a Romániával való megegyezésünk útján látják lehetőnek".[21]

A magyar külügyminisztérium Györgyei László római magyar követet is utasította — még július 30-án —, hogy keresse fel az olasz kormányférfiakat, és a magyar kormány nevében kérje az olasz kormány hozzájárulását ahhoz, hogy a magyar hadsereget 8 hadosztályra fejlesszék, szállítson hadfelszereléseket és segítsen abban, hogy a szlovákiai „akció" esetén Jugoszlávia maradjon semleges. Györgyei augusztus 27-én jelentést küld az olasz külügyminisztérium főtitkárával, Contarinival és Sforza gróf külügyminiszterrel folytatott beszélgetéséről. Contarini kitért a magyar kormány kérései elől, mondván, hogy csak Sforza illetékes arra válaszolni, viszont ismételten kifejezte azt, hogy az olasz kormány nem nézi jó szemmel a magyar vasutak francia kézre kerülését. Amikor Sforza fogadta Györgyeit, először is erről beszélt. Közölte, hogy „Magyarország eme lépését veszélyesnek tartja, és hogy Magyarország téved, ha azt hiszi, hogy ezáltal politikai viszonya az antanttal szemben javulni fog". Nem ígért segítséget Jugoszlávia semlegesítéséhez egy szlovákiai magyar betörés esetére. Hadfelszerelésben segíteni elvileg hajlandó, de a kivitele nehéz, mert „ha kitudódnék, hogy Olaszország felszerelési anyagot szállít Magyarországnak, ez nagy port verne fel Olaszországban, hol egyébként a munkásság, külföldi szakszervezetek példáját követve, megtagadná a szállítást". A magyar hadsereg fejlesztésével kapcsolatban viszont kijelentette: „Magyarország minden további aggály nélkül a trianoni békeszerződésben engedélyezett dandárok helyett hadosztályokat állíthat fel, amit annyival inkább is megtehet, mivel Olaszország nem fogja firtatni, hogy Magyarország milyen létszámú

[21] O. L. KÜM. res. pol. 1920—11—281. —. — *(334—35.)*

hadsereget állít fel. Ugyanezt az eljárást Franciaország is követni fogja, és nézete szerint Anglia sem fog ezirányban nehézségeket tenni."[22]

Az olasz válasz lényege az, hogy megtagad mindennemű támogatást a magyar uralkodó körök területszerzési törekvéseihez, óvást emel az ellen, hogy a magyar kormány a francia tőkének Magyarországon monopolisztikus lehetőséget biztosítson, de jóváhagyja a horthysta hadsereg erősítését, mert a Vörös Hadsereg előrenyomulása fenyegeti a tőkés Európát. Sforza ez utóbbi okból bizonyosra vette, hogy az angol és a francia kormány is tudomásul veszi majd a magyar hadsereg fejlesztését. Miután azonban a Vörös Hadsereg Varsó alól visszavonulni kényszerült, s a lengyel kormány jobbnak vélte, hogy fegyverszünetet kérjen és béketárgyalásokat kezdjen, — a nyugati hatalmak ismét szigorúbb álláspontra helyezkedtek a magyar hadsereg fejlesztésével szemben. Fejlesztés helyett a trianoni szerződés katonai korlátozó rendelkezéseinek betartását követelték. Erre azonban csak néhány hónappal később került sor.

Szeptemberben a nyugati kormányok számvetésében még szerepelt a horthysta hadsereg erősítése és felhasználása a szovjetellenes háborúban. A franciák még folytatták ezirányú tárgyalásaikat a magyar kormány képviselőivel. Szeptember 3-án Láng báró, a magyar vezérkar főnökénél beszámolt a hadsereg francia segítséggel történő felfegyverzése tárgyában tartott párizsi tanácskozásairól. A beszámolóról készített feljegyzés szerint Láng báró elmondotta, hogy a francia kormány a hadfelszerelés terén hajlandó megadni azt, ami a trianoni szerződésben megállapított 35 000 főnyi hadsereg felszereléséhez még *„hiányzik*, mégpedig teljes felszerelést, inkluzive ruházatot". Ő „28 000 fegyvert, 231 géppuskát, 24 ágyút vallott be, tehát a kiegészítést a 35 000 emberre megkapjuk" — jelenti. A franciák ezen kívül, „hogy a *bolseviki veszedelem ellen* felkészülve legyünk, azaz, hogy a felszerelés az országban legyen már, tehát adott esetben ne jöjjön későn, hajlandók a felszerelést még úgy kiegészíteni, hogy 7 hadosztályt fel tudjunk állítani . . . Így kilátás van még 70—80 000 fegyverre stb. Azt hiszi . . ., hogy egy bizonyos számú tartalékot is ki lehetne még szorítani fegyverekben, ágyú-, géppuska és fegyvercsövekben, tartalék-alkatré-

[22] O. L. KÜM. res. pol. 1920—264—301. —. — *(335—37.)*

szekben, úgyhogy összevissza 100 000 emberre volna fegyverünk, ehhez van még 50 000 puskánk, amelyet eltitkoltunk." A feljegyzés közli, hogy a fenti anyagokat „a francia kormány tudtával kedvezményes fizetési feltételek mellett kapnók".

Láng báró a hivatalos tárgyaláson kívül Zacharoff nemzetközi fegyverkereskedővel és fegyvercsempésszel is tárgyalt. A beszámoló szerint: „Ez az úr hajlandó mindent szállítani, puskát, nehézágyut, tankot, repülőgépet stb., de ennek többet és frankban kellene fizetnie. Mivel a Banque de Seine részvényeit ő majorizálja, ezen bank útján hitelt nyitna. Attól függ minden, mennyi pénzünk van?"

Zacharoff felvetette 100 000 munkás kiküldését Észak-Franciaország újjáépítésére, amiért 600 millió frankot lehetne kapni, s ebből az összegből lehetne a fegyvervásárlást fedezni. Láng ezt az elgondolást is úgy közli, mint járható utat. Zacharoff tudatta Lánggal azt is, hogy a fegyvert csak Románián keresztül, a Dunán szállíthatja, s „ezen contrebande előtt szemet hunyna Lloyd George és a francia kormány is! ezt ő már elvégzi (pénz dolga az egész)".

A beszámoló kitér arra a kérdésre is, hogy a fegyverszállításra érzékenyen fognak reagálni a közvetlen szomszédok. „Ha ezen tény szomszédainknál aggodalomra ad majd okot — mondja Láng — sőt, esetleg «casus belli»-nek tekintenék, a franciáknak nem állna módjában ezen esetben fegyverrel is segítségünkre sietni!! Nekünk tehát valamivel dokumentálni kellene a jóhiszeműségünket, és ezt a legjobban azáltal érnők el, ha a felfegyverzéssel kapcsolatban az állományunkat szállítanók le. Jobb, ha 50 000 emberünk van és 200 000 puskánk, mint megfordítva!! — Láng ezredes ezen felsorolt tapasztalatait a kormányzó őfőméltóságának is bejelentette már, aki az ő javaslatait helyesli. Ha a mérvadó katonai körök helyeslik az ő javaslatait, akkor ő 2—3 hét múlva visszamegy Párizsba, hogy ott a dolgokat nyélbe üsse."[23]

Ez a beszámoló valószínűvé teszi, hogy a hadsereg állománya 80 000 fő fölött van, esetleg a 90 000 főt is túlhaladja. Horthyék nemcsak közel 80 ezer fegyverrel rendelkeztek, hanem azonkívül több száz gépfegyverrel és több üteg, főleg tábori tüzérséggel is. (Repülőgépeik, tankjaik, nehéztüzérségük nem volt.) 1920 nyarán jelentős méretű katonai behívásokat is eszközöl-

[23] H. L. M. k. ir. vezérkar. 57. 244. vkf. htp. 1920. —. — *(337—40.)*

tek, az állományt tehát növelték és tartalék képzéséhez is fogtak.

Nagyon figyelemreméltó tény viszont, hogy a katonai behívások igen komoly ellenállást váltottak ki. Mindenekelőtt parasztfiatalokat hívtak be. Jellemző azonban az általános háborúellenes hangulatra, hogy a katonai behívásokkal szemben a parasztok ellenállása is igen számottevő. Dáni tábornok, ez időben a budapesti katonai körlet parancsnoka, augusztus 4-én átír a Pest megyei kormánybiztoshoz, és az ezirányú propaganda fokozását kéri, mert „a vármegye területén feltűnő nagy a száma azon katonaköteleseknek, kik az elrendelt behívási parancsnak nem engedelmeskednek".[24] Cziráky gróf, szombathelyi kerületi kormánybiztos a megyei kormánybiztosokhoz fordul a katonai behívások megtagadása ügyében. Augusztus 20-án ír a Moson megyei kormánybiztosnak, amelyben közli: értesülése szerint „a magyaróvári járásból az alkalmasoknak talált hadkötelesekből 186 egyén lett katonai szolgálatra behíva július 9-re, de ezek közül — dacára a szabályszerű behívásoknak — csak 61 egyén vonult be. Állítólag az elővezetésre utasított csendőrjárőrök elől a Fertő nádasaiba bújnak, ott a községek lakosai által élelmeztetnek. Előfordult például az is, hogy Levél községben az alkalmassági vizsgálatra összehívott hadkötelesek csak 5 százaléka jelentkezett." A legerélyesebb rögtöni rendszabályokat sürgeti.[25] Üllőről jelenti augusztus 22-én a csendőrkerületi parancsnokság, hogy „nagy a sorozás elől megszököttek száma és sok a katonaszökevény is."[26] Soltvadkertről jelentik a Belügyminisztérium nyomozói szeptember 14-én, hogy a napszámosok a „kommunizmus hívei, nyíltan tárgyalják az Oroszország és Lengyelország közt fennálló háborút és várják a vörösöket". Kijelentik, „hogy csak vigyék el katonának, adjanak, fegyvert a kezükbe, majd fogják tudni, hogy hová kell lőni".[27] A szegedi tanyáktól egy főhadnagy jelenti a Hadügyminisztériumnak, hogy „a nép általánosságban antimilitarista", nem akar „sem bevonulni, sem a törvénynek engedelmeskedni."[28]

[24] Pm. L. Főisp. biz, ir. 1920—40. —. — *(343.)*
[25] PI. A. Vas megyei korm. biztosság. 1920. 477/eln. —. — *(343—44.)*
[26] H. L. HM. Bp. kat. körlet. parság. 1920—8368. —. — *(345.)*
[27] H. L. HM. Eln. C. 1920. (i. n.) —. — *(345—46.)*
[28] H. L. HM. Eln. C. 1920—105993. —. — *(347.)*

Ezek a jelentések jellemzők az általános hangulatra országszerte, bár az ellenállás foka természetesen vidékenként különböző. A magyar nép — úgy ahogy tudott — beleszólt a horthysta uralkodó körök háborús kalandorpolitikájába. S az adott körülmények között a néptömegek beleszólása igen hatékony. A munkásság körében a Szovjetunió iránt érzett általános rokonszenv és a parasztság körében mutatkozó tömeges ellenállás a katonai behívásokkal szemben — egyaránt erről tanúskodik.

Aligha kétséges, hogy a magyar népnek a horthysta uralom elleni gyűlöletét az antanthatalmak jól ismerték: S jóval aligha kecsegtetett annak a hadseregnek a felhasználása a szovjetellenes háborúban, amelyet csendőri segédlettel végrehajtott behívások útján töltöttek fel. A nyugati hatalmak csak kényszerhelyzetben szánták volna rá magukat erre. A szovjet—lengyel fegyverszünet, majd pedig a szovjet—lengyel békeszerződés megkötésével ez a kényszerhelyzet számukra megszűnt. Ez a körülmény rányomta bélyegét a franciáknak a magyar kormány képviselőivel folytatott további katonai tárgyalásaira.

A francia parlament 1920 szeptemberében Millerand-t köztársasági elnökké választotta. A miniszterelnöki és külügyminiszteri tárcát George Leygues vette át. A francia külügyminisztériumból Paléologue is távozott, s helyét Philippe Berthelot foglalta el. Szeptember végén báró Láng ezredes ismét Párizsban van, hogy folytassa a tárgyalásokat. A francia vezérkar vezetésében nincs változás, de Halmosnak, aki a külügyminisztériummal igyekszik tárgyalni, új emberekkel van dolga. A Halmos—Paléologue-féle tárgyalásokról szóló fentebb idézett külügyminisztériumi feljegyzés szerint *szeptember 30-án* Láng báró jelentést küld haza, amelyben a személyi változásokkal kapcsolatban kifejezi reményét, hogy ez nem fog a franciák magyar-barát politikáján változtatni. *Október 8-án* viszont már *mást* jelent. Közli, hogy „sikerült végre" elérnie, hogy Weygand tábornok, vezérkari főnök fogadja. A beszélgetés során azonban Weygand „csodálkozott azon, hogy Desticker tábornok felfegyverzésünkre vonatkozólag olyan messzemenő ígéreteket tett. Kijelentette, hogy kérésünket Foch tábornok elé fogja terjeszteni."

A szovjetellenes háború kelet-európai frontja azonban ekkor már összeomlott. Október 12-én Rigában aláírták a szovjet—lengyel előzetes egyezményt a béke megkötéséről. Október 14-én

aláírták az szovjet—finn békeszerződést. A Vörös Hadsereg csapatai a déli fronton megverték és maguk előtt kergették Vrangel tábornok fehérgárdista hadseregét, amely a Krím felé húzódott vissza. Vrangelék megsegítésében az antanthatalmak már semmiképpen nem számíthattak a magyar hadseregre.

Magyar katonák részt vettek ebben a hadjáratban, de *a Vörös Hadsereg oldalán*, a vörös csapatok *internacionalista ezredeiben*, ahol kiválóan küzdöttek és dicsőséget szereztek a magyar népnek. Viszont a magyar csapatokat Vrangelék segítségére küldeni — ez olyan kockázatos az antant részére, hogy ezt komolyan számba sem vették. Ugyanekkor a horthysta hadsereg nagyobb mértékű felfegyverzése csak nyugtalanságot kelthetett Romániában, Csehszlovákiában és Jugoszláviában. Ilyen körülmények között a francia kormánynak fel kellett adnia a horthysta hadsereg felfejlesztésének tervét.

Október 27-én Praznovszky küld jelentést Párizsból arról, hogy Leygues francia miniszterelnök és külügyminiszter fogadta Halmost. Tárgyalásukról közli, hogy ennek során Leygues „utalt azokra a rendkívüli nehézségekre, amelyeket különösen katonai programunk okoz, tekintettel az angolok ellenállására, akik például Láng báró és társainak megérkezése napján már egy heves protestáló jegyzéket nyújtottak át a francia kormánynak, melyben a magyar hadsereg felfegyverzése ellen tiltakoztak. Nehéz helyzete van a francia kormánynak a Magyarországot környező szomszédos államok viselkedése miatt is".

November 7-én Praznovszky jelenti, hogy „Berthelot fogadta Halmost és azt mondta neki, hogy a Paléologue-féle politikát ugyan nem helyteleníti, de nem ért vele egyet sok kérdésben, különösen a keresztülvitel módját illetőleg. Területi kérdésekben Berthelot nem kedvezően nyilatkozott".[29]

A következő napokban végbement a Vrangel-hadsereg szétverése. November 7-én kezdődött a roham a Krími földszoroson kiépített fehérgárdista védelmi vonal ellen: a Perekop híres áttörése. November 16-án Kercs elfoglalásával a Vörös Hadsereg felszabadította az egész Krím-félszigetet. Az antant harmadik szovjetellenes intervenciója összeomlott. A szovjet állam új, nagyszerű katonai és politikai diadalt aratott, melynek híre bejárta egész Európát.

[29] O. L. KÜM. res. pol. 1920—11—35. A Halmos—Paléologue-féle tárgyalások. —. — *(340—41.)*

A francia—magyar katonai tárgyalások ezzel végleg megfeneklettek. Ugyanez a sors érte a francia—magyar gazdasági tárgyalásokat is, amelyek húzódtak, nyilván a politikai és katonai tárgyalások elhúzódása miatt is, vagy esetleg kifejezetten emiatt. A horthysta uralkodó körök területi követeléseikre üres ígéreteken kívül mást a francia kormánytól nem kaptak. Ez ugyan előbb hajlandó volt segítséget nyújtani a fegyverkezéshez, később azonban ezt is elutasította. Ugyanakkor a magyar vasutak francia kézreadása ellen az angolok és az olaszok erélyesen tiltakoztak. Ilyen körülmények között a Teleki-kormány nem tarthatta fenn tovább opciós ajánlatát a Schneider—Creusot-cég részére. *November 20-án* a magyar Külügyminisztérium értesíti „a francia konzorciumot, amelyik az opció újra való meghosszabbítását kérte, hogy a Minisztertanács nincs abban a helyzetben, hogy az opció meghosszabbítását vállalhassa". Ugyanakkor a Külügyminisztérium az opciót illetően kifejezte reményét, „hogy a már régi idő óta folyó politikai természetű tárgyalások sikeres befejezése után azt ismét megadhatja a francia társaságnak". Ezután a katonai tárgyalások megszakadnak. November 22-én Láng báró „sikertelen tárgyalások után elhagyja Párizst".[30]

Elbukott az a példátlan nemzetárulás, amit a horthysta uralkodó körök a francia tőkés-csoporttal kötendő szolgai egyezménnyel a magyar vasutak és állami vállalatok kiárusításával készültek elkövetni. Megbukott egyrészt az imperialista nagyhatalmaknak egymásközött, az „érdekszférákért" folytatott harca következtében, másrészt megbuktatta a Vörös Hadsereg győzelmes háborúja az antant intervenciósok ellen. Kútbaestek az opciós alkudozásokkal egybekötött háborús kalandortervek is; bizonyos, hogy az uralkodó körök háborús mesterkedéseinek meghiúsításában az ellenforradalom által megkínzott magyar nép határozott ellenállása is jelentős szerepet játszott. Ezt az ellenállást a Vörös Hadsereg győzelmei csak erősítették, öntudatosabbá tették.

Bizonyos pénzügyi és gazdasági tárgyalások azonban a francia tőkés csoportokkal később is folytak. Ennek eredményeként az említett francia tőkés érdekeltség a Hitelbankban jelentős részesedéshez jutott. A Hitelbank még 1920-ban 300 000 darab új részvényt bocsátott ki. (S így részvényeinek száma 745 000-ről

[30] Ugyanott.

1 045 000 darabra emelkedett.) Az újonnan kibocsátott részvényekből 200 000 darabot a francia pénzcsoport kapott. A további részvénykibocsátások során is újabb tételek kerültek a francia tőkések kezébe. A Hitelbank igazgatóságába is bekerült három francia: Saint-Sauveur gróf, a Schneider—Creusot-cég elnöke, aki az 1920-as tárgyalásokat a francia pénzcsoport részéről vezette, valamint Pierre Chesson és Louis Lion. Ha a „nagy vállalkozás" nem is sikerült, a Hitelbank útján mégis teret nyertek Magyarországon.

A vámmentes nemzetközi kikötő megépítésére később is folytak tárgyalások a Schneider és társai céggel. 1922 februárjában a szerződést megkötötték. Ennek értelmében a nemzetközi szabadkikötő Csepelen épül fel, és annak üzemeltetésére a francia pénzcsoport 50 évre kap koncessziót. Egyébként a francia pénzcsoport képviseletében mint „pénzügyi ellenőr" Pierre Chesson szerepelt, aki a Hitelbank igazgatóságának is tagja.[31] A francia tőkének nem sikerült monopolisztikus uralmi helyzetet teremteni Magyarország gazdaságában, de pozícióit erősítette. Ezt az itt említett tények is mutatják.

Kísérlet lengyel—magyar katonai szövetség kötésére Szovjet-Oroszország és Csehszlovákia ellen

Az antant harmadik szovjetellenes intervenciója idején titkos lengyel—magyar tárgyalások folytak szövetségi szerződés kötéséről. Ezek a tárgyalások megindultak, alighogy a lengyel imperialista haderők betörtek a szovjet földre. A szovjet állam, valamint Csehszlovákia ellen irányuló katonai szövetség létesítéséről volt szó. A lengyelek igényelték, illetve a magyar uralkodó körök ajánlották fel a segítséget Szovjet-Oroszország ellen: elsősorban muníció szállításáról, majd csapatok küldetéséről is szó volt. A hadjárat elején a lengyel seregek átmeneti sikereket értek el. Miután elfoglalták Kievet, a lengyel uralkodó körök erősen reménykedtek abban, hogy az antanthatalmak segítségével és a Vrangel-féle orosz fehérgárdista hadsereggel együtt győzelmet aratnak a szovjetállam felett. Számítva erre

[31] Iratok az ellenforradalom történetéhez. 1919—1945. II. kötet. A fasiszta rendszer kiépítése és a népnyomor Magyarországon. 1921—1924. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta *Nemes Dezső*. A kötet forrásanyagát összeállította és a szerkesztésben résztvett *Karsai Elek*. Szikra. Bp. 1956. 342—49. old. (A továbbiakban *Iratok az ellenforradalom történetéhez*. II. k.)

a győzelemre, rögtön előkészítették további terveiket, hogy t. i. a szovjetellenes katonai sikereket, s a remélt győzelmet majd kihasználják Csehszlovákia ellen. A lengyel és a csehszlovák uralkodó körök között éles ellentétek voltak a vegyes lakosságú Tessen körzetének és Kárpát-Ukrajnának a hovatartozása kérdésében. A lengyelek nem nyugodtak bele, hogy ezek a területek Csehszlovákiához kerültek. A horthysta körök „szlovák akció"-terve érdekelte őket, mert azt saját céljaikra gondolták felhasználni, így elsősorban arra, hogy Kárpát-Ukrajnát Csehszlovákiától elszakítsák.

1920. június 1-én titkos tanácskozás volt Horthynál a lengyel-magyar szövetség létesítése ügyében. E tanácskozásról feljegyzés készült, amely szerint „több oldalról, főleg katonai részről azon vélemény jutott kifejezésre, hogy a lengyelektől elsősorban azt kell kérnünk, hogy a magyar hadsereg felfegyverzését tőlük telhetően segítsék elő, amennyiben látszólag nekik szánt szállításokat nekünk átengedjenek".

A tanácskozáson részt vett Csekonics gróf, varsói magyar követ, aki kijelenti, hogy ez a segítség megszerezhető „még szerződéses megállapodás nélkül is", tehát e tekintetben nehézség nem lesz. Csekonics szerint a lengyelek hosszabb lejáratú, olyan egyezményt akarnak kötni, amelybe később *Romániát* is bevonnák. A magyar uralkodó körök terveivel ez egybeesett, legalább is addig, amíg a szlovákiai betörést sikerrel végre nem hajtják. Ugyanis a szlovákiai betörés végrehajtásának egyik feltétele volt — ami Horthyéknak különös gondot okozott —: Románia semlegesítése A tanácskozás során „diszkusszió tárgyává tétetett a román semlegesség biztosításának kérdése egy általunk Csehország ellen indítandó akció esetére, mire katonai részről a legnagyobb súlyt helyeztetik".

A tanácskozáson részt vett Bethlen gróf is, aki Románia semlegessége kérdésében óvatosságot ajánlott. Szemmel tartva a célt, „nem tartaná opportunusnak, ha a jelenlegi pillanatban kérnők meg e tekintetben Pilsudski közbenjárását . . ., mert más úton megindítandó tárgyalásoknál roppant emelné a román részről támasztható igényeket, ha értesülnének arról, hogy messzemenő terveinknél semlegességükre volna szükségünk". (A más úton megindítandó tárgyalások témaköréhez ugyanis hozzátartoznak a román jóvátételi igények, valamint az, hogy a magyar földesurak a románok által Erdélyben igénybevett birtokaik megváltását követelik.)

A tanácskozás megállapította, hogy a lengyelekkel lefolytatandó tárgyalások célja: „egy általános politikai szövetség és egy titkos katonai konvenció" kötése. A katonai koncenciót illetően elfogadták Csekonics gróf álláspontját, amely szerint a lengyelek kívánsága szerint döntendő el, hogy „a katonai megállapodás éle a bolsevizmus ellen irányuljon-e, ami az antanttal szemben volna előnyösebb, vagy nyíltan Csehország ellen".[32]

Ismertették a tanácskozáson a titkos katonai megállapodás magyar tervezetét. Ennek 1. pontja kimondja, hogy a szerződő felek a *bolsevizmus* ellen „kölcsönösen fegyverrel segítik egymást". E célból „Lengyelország hathatósan előmozdítja a magyar hadsereg szervezetének és felfegyverzésének kifejlesztését oly mértékben, mint azt a jelen egyezmény megköveteli". A 2. pont szerint a magyar kormány kötelezi magát Csehszlovákia megtámadására az esetben, „ha a lengyel hadsereg harcban áll az orosz Vörös Hadsereggel" és Csehország „hátbatámadná". A tervezet szerint, ha a szovjet—lengyel háborúban „az orosz Vörös Hadsereg sikerei folytán Lengyelországra nézve súlyos katonai helyzet állana be, Magyarország összes, az ország belsejében és egyéb határain nélkülözhető csapatait Hatvan környékére összpontosítja". Ennek lényege: közvetlen csapatösszevonás a *szlovákiai betöréshez*, Lengyelország „megsegítésének" ürügye alatt.

A tervezet következő pontjainak értelmében „Lengyelország kívánságára Magyarország 30 000 főnyi önkéntes légiót bocsát Lengyelország rendelkezésére". A lengyel kormánynak kell megszervezni az antanthatalmak hozzájárulását a légió felállításához, de ezek felállítását a magyar hadvezetőség „már most előkészíti". A lengyel kormánynak kell gondoskodnia a légió felszereléséről és hadianyag-ellátásáról, melyet előzetesen Magyarországra kell juttatnia. Ugyanis teljes hadfelszereléssel és kellő munícióval ellátva kellene majd a légiónak átvonulni „cseh vagy román területen", s a szabad átvonulást „Lengyelország eszközli ki és biztosítja". Horthyék a Szlovákián keresztül való „szabad átvonulást" óhajtották, hogy e közben a „szlovák akciót" végrehajtsák.

A tervezet foglalkozik azzal az eshetőséggel is, hogy a lengyel kormány *hadianyagot* kér Magyarországtól. Ez esetben „Magyarország Lengyelországnak a csepeli lőszergyárból, a Magyar Fegyvergyárból, a győri ágyúgyárból, a mosoni lőporgyárból és még

[32] O. L. KÜM. res. pol. 1920—17—121. —. — *(320.)*

egyéb, erre alkalmas üzemekből hadianyagot szállít. Az ehhez szükséges nyersanyagot Lengyelország szállítja, s egyben kieszközli (az antantnál) az üzemek zavartalan működését." Ugyanis az antant a hadianyaggyárakat katonai ellenőrzés alatt tartotta.

A Lengyelországnak ígért magyar haderő felhasználásával kapcsolatban a tervezet készítői abban is reménykedtek, hogy *lengyel kívánságra* felvehetik az egyezménybe, hogy a magyar kormány „megszállja velük Ruska-Krajnát", vagyis Kárpát-Ukrajnát.[33] Ez azt jelenti, hogy a Kárpát-Ukrajnára igényt tartó lengyel vezetőkörök részére foganatosítják a megszállást, addig az időpontig, amíg a lengyel kormánynak elég katonai ereje lesz a terület átvételére. Aligha kétséges azonban, hogy ezt az esetleges megbízást abban a reményben vállalták volna, hogy a megszállandó területet meg is tartanák. Ahhoz sem fér kétség, hogy Horthyék tervével Pilsudskiék is tisztában voltak.

A magyar kormány, miközben a lengyel—magyar háborús szövetség szálait így szövögette, a szovjet kormánnyal is kötött egy megállapodást, amely szerint a szovjet—lengyel háborút illetően semlegességre kötelezte magát. Ez a megállapodás a hadifoglyok kölcsönös cseréjéről szól, és 1920. május 29-én Koppenhágában kötötték meg. Az egyezményt szovjet részről Litvinov, magyar részről Arnóthy Jungerth revali magyar ügyvivő írta alá. A szovjet kormány az oroszországi magyar hadifoglyok hazaengedésekor joggal követelte a magyar kormány semlegességi nyilatkozatát; joggal követelt ilyen biztosítékot arra vonatkozóan, hogy a magyar kormány nem nyújt katonai segítséget a szovjet földre támadt lengyel haderőnek.

A magyar kormánynak magyarázkodnia kellett a lengyel kormány előtt a hadifoglyok cseréjéről szóló egyezményben vállalt semlegességi kötelezettség miatt. A külügyminisztérium június 15-én megküldte az egyezmény szövegét Csekonics grófnak Varsóba. A kísérő levélben a külügyminiszter kifejtette álláspontját a semlegességi nyilatkozat magyar értelmezését illetően. Eszerint a tárgyaláson kitűnt, hogy „neutralitási ígéret nélkül a tervezett egyezmény megkötése lehetetlen". A magyar kormány nem vállalhatta „a közvéleménnyel szemben a felelősséget", hogy a

[33] O. L. KÜM. Lengyel—magyar titkos katonai egyezmény. (i. n.) —. — *(321.)*

hadifoglyok hazaszállítási terve „csupán ez okból meghiusuljon; végül az egyezményben előforduló nautralitási passzus elfogadására határozta el magát". Ha ezt „lengyel *hivatalos* részről" szóvá tennék Csekonicsnak, akkor ő „szigorúan bizalmasan" hozza az illetők tudomására, hogy „a fenti okból hozzájárulásunkat az egyezményhez meg nem tagadhattuk, egyébként ezen ígéretet tisztán formainak tekintjük, leadásánál nem feledkeztünk meg ama kötelezettségekről, melyek esetleg egy lengyel egyezményből ránk háramolhatnak".[34]

A szovjet kormány számára aligha volt kétséges, hogy a horthysta kormány nem azért kötelezte magát semlegességre, hogy a vállalt kötelezettséget becsülettel be is tartsa. A semlegességi nyilatkozat azonban politikailag mindenképpen kényelmetlen annak, aki háborúra készül, mert a nyílt hitszegés leleplezi álnokságát.

A hadifoglyok hazatérése júniusban megkezdődött. A semlegesség felrúgására készülő magyar kormányban a szovjet kormány nem bízhatott, de az Oroszországból hazatérő magyar hadifoglyok zömében igen. A valóság az, hogy a magyar kormány *félt* a szovjet földről visszatérő hadifoglyok nagy többségétől, s ha tehette volna, csak a hadifogoly tiszteket engedte volna haza.[35] De ezt nem tehette, a hazaszállítást azonban késleltethette; s ezt meg is tette. A *tisztek* hazaszállítását viszont a szovjet kormány késleltette; ez része volt a fehérterror üldözöttjeinek védelmére irányuló akciójának. Erre a kérdésre alább még visszatérünk. Itt most az 1920. május 29-i fogolycsere egyezményt mindenekelőtt azért említettük, mert ez olyan megállapodás volt, amely politikailag keresztezte a lengyel—magyar katonai egyezményt. A magyar kormányra azonban jellemző, hogy a semlegességi kötelezettséget kezdettől fogva semmibe vette s alig várta az alkalmat, hogy nyíltan is megszegje.

A lengyel kormány Magyarországtól mindenekelőtt muníciót kért. Csekonics gróf július 3-án táviratozik Varsóból, hogy Sosnowszky lengyel tábornok közlése szerint „a lengyel hadvezetőségnek a legsürgősebben van szüksége a Weissnél megrendelt

[34] O. L. KÜM. res. pol. 1920—146. —. — *(324.)*

[35] Későbbi, 1922 elejéről származó iratok tanúsága szerint a kormány még ekkor is félt a szovjet földről visszatért hadifoglyoktól, s a hazatérteket még 1922-ben is igen szigorú ellenőrzés alá helyezték. Az erre vonatkozó iratokat lásd: Iratok az ellenforradalom történetéhez. II. k. 150—55. old.

munícióra".[36] A csepeli Weiss Manfréd művek szállították elsősorban magyar részről a lőszert.

A tárgyalások további sorsáról egyelőre csak egy, a külügyminisztérium irattárából előkerült, *1929-ből* származó feljegyzésből van némi értesülésünk. Ez az okmány visszamenőlegesen ismerteti, hogy a magyar kormány milyen készségesen támogatta a szovjetellenes háborúban a lengyel állam haderőit. „1920. év közepén — olvashatjuk a feljegyzésben — a Magyar Királyság és a Lengyel Köztársaság között egyezmény jött létre egy esetleges bolsevik veszélynek elhárítására. Magyarország ezen megegyezésben kötelezettséget vállalt arra, hogy Lengyelországnak a külső bolsevizmus elleni harcában legjobb tudásához képest segítséget nyújt; kötelezte magát továbbá, hogy Lengyelországot magyar hadianyaggal támogatja." A feljegyzés tényként állapítja meg, hogy „Magyarország a lengyel—orosz háború alkalmával állandóan a legmesszebbmenően támogatta a Lengyelországba menő hadianyagszállítást".

E külügyminisztériumi feljegyzésnek van egy melléklete is, amely egy kimutatást közöl a Lengyelországnak szállított hadianyagról. E kimutatás szerint Lengyelország már 1919-ben is kapott Magyarországról 20 millió gyalogsági lőszert és 20 ezer srapnelt. 1920-ban viszont, a kimutatás szerint, Lengyelország Magyarországról a következő hadianyagot kapta:

„35 000 000 Mauser gyalogsági lőszer
10 000 000 Manlicher lövedék
13 000 000 Mauser lövedék
600 000 Manlicher tölténytár
240 főzőkonyha
200 főzőláda
80 sütőkemence
40 000 000 csappantyú Mauserhez."[37]

A titkos katonai szerződést tehát megkötötték, de a Lengyelországnak ígért magyar légió felállítására nem került sor. A lengyel—magyar titkos egyezmény sem tette lehetővé Horthyék

[36] O. L. KÜM. res. pol. 1920—41—197. —. — *(327.)* — Kiemelés az eredetiben.

[37] O. L. KÜM. res. pol. 1929. (i. n.) —. — *(321—322.)* Megjegyzendő, hogy az itt szereplő lövedék a gyalogsági lőszer lövedéke. (A lőszer áll; gyutacsból, hüvelyből, lőporból és lövedékből: a csappantyú (gyutacs) a Mauser-puskák lőszeréhez szükséges).

számára a Csehszlovákia ellen tervezett támadást. Románia ideiglenes semlegesítésének terve is kútba esett.

A szomszéd országok uralkodó köreinek diplomatái, kormánykörei nem bizonyultak olyan tehetetlen báboknak, mint ahogyan az elbizakodott magyar uralkodó körök képzeletében éltek. Emellett a szomszéd országok uralkodó körei belpolitikailag is jobb helyzetben voltak, mint Horthyék, külpolitikai helyzetük pedig összehasonlíthatatlanul kedvezőbb, mint a fehérterrorral gyötört és a trianoni szerződéssel sújtott Magyarországé.

A szovjet—lengyel háború befejezése és a francia—magyar tárgyalások kudarca után a lengyel—magyar titkos egyezmény értéke is mélyen alászállt, bár nagy külpolitikai értéket már megkötése pillanatában sem jelentett. Magyarország szomszédai közül Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia mind szorosabb együttműködésre léptek egymással, még pedig a horthysta uralkodó körök revansháborújának megakadályozása céljából. E közeledés eredményeként 1921-ben a győztes nagyhatalmak támogatásával létrejött a három állam politikai és katonai szövetsége, az úgynevezett kisantant.

Lengyelország uralkodó körei számára is fontosabb volt a Romániával való összefogás, mint a Magyarországgal való szövetkezés. Részben ennek következtében a későbbiek folyamán a Magyarországgal való szorosabb együttműködés helyett a Csehszlovákiával való kapcsolat javításának politikájára tértek át. Ez azután végleg eltemette Horthyék reményeit a „szlovákiai akció" végrehajtására. Egyúttal kútba esett a többi „akció" terve is. Az elbizakodott horthysta uralkodó körök esztelen háborús terveit a világháborúban vereséget szenvedett német és osztrák burzsoázia szélsőnacionalista szárnyán kívül senki sem támogatta, de legkevésbé a magyar nép, mely határozottan szembefordult vele.

A magyar ellenforradalom uralkodó köreinek bűnös kalandorpolitikája nem eredményezett mást, csak Magyarországnak szinte teljes külpolitikai elszigetelődését. Ez az elszigeteltség most néhány évre állandósult. A magyar uralkodó osztályoknak tudomásul kellett venniök, hogy az ország új határai között kell berendezkedniök.

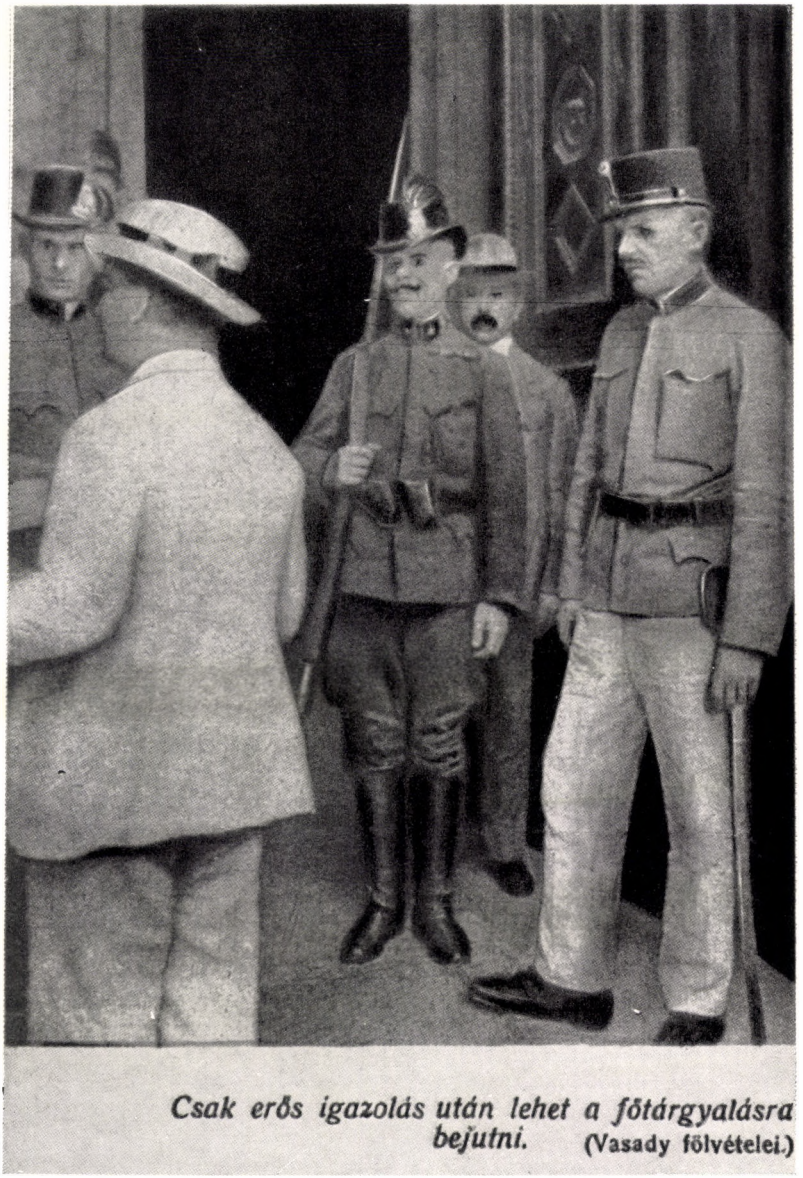

Csak erős igazolás után lehet a főtárgyalásra bejutni. (Vasady fölvételei.)

9. A Népbiztos-per tárgyalása.

XIII.

AZ ELSŐ TELEKI-KORMÁNY VÁLSÁGAI

Előkészíteni Magyarország aktív részvételét az antant szovjetellenes háborújában és ennek kapcsán előkészíteni és végrehajtani a katonai betörést Szlovákiába: ez volt az a közvetlen hódítási cél, amely a magyar uralkodó osztályok előtt lebegett, s egyik összetartó tényezője az első Teleki-kormánynak. Ezt a célt is szolgálta a további kegyetlen terror a forradalmi munkásság ellen. Ebből a célból is igyekeztek mérsékelni a horthysta különítmények, valamint a titkos és nyílt fajvédő szervezetek antiszemita tevékenységét, beszüntetni a zsidóellenes „kilengéseket", rendezni a katonai szervek és a polgári hatóságok hatalmi körét.

A szovjetellenes háború „hátországi" terveihez kapcsolódott a Népbiztos-per megindítása is, amely a *Tanácsköztársaság* elleni politikai per szerepét játszotta.

A Népbiztos-per és a szovjet kormány közbelépése

A Népbiztos-per 1920. július 5-én kezdődött. A Tanácsköztársaság tíz volt népbiztosát állították az ellenforradalom vérbírósága elé. Fentebb már említettük, hogy a kommunista Kelen József, Nyisztor György és más kommunisták, s a szocialista forradalom hű katonájává vált Bokányi Dezső mellett a Peidl-kormány három minisztere is a vádlottak padján ült ebben a perben. A Tanácsköztársaság idején ugyanis ők szintén mint népbiztosok, tagjai voltak a Forradalmi Kormányzótanácsnak. Haubrich és társai a tárgyaláson kommunistaellenességüket hangoztatták és a kommunisták szidalmazásával próbálták enyhíteni a kommunistákkal való korábbi együttműködésük „bűneit".

Ezt a tényt a horthysta uralkodó körök mindenekelőtt itthon igyekeztek a munkásság politikai megzavarására felhasználni és ezért napilapok a per *kezdetén* részletesen ismertették a tárgyalást. A magyar kormány emellett arra is igyekezett felhasználni ezt a bírósági tárgyalást, hogy a nemzetközi reakció kommunistaellenes propagandáját elősegítse. Számításaiba azonban különféle hibák csúsztak.

A budapesti Népbiztos-per idején mindenekelőtt a kommunista pártok sajtója és szervezetei folytattak szívós küzdelmet a magyarországi fehérterror ellen. Azonban a kommunisták mellett szociáldemokraták és demokratikus érzelmű polgári körök is résztvettek a tiltakozásban. A volt népbiztosok melletti szolidaritás szélesebbkörűvé válását az a körülmény is elősegítette, hogy a lefogott kommunista népbiztosok mellett a szociáldemokrata népbiztosok élete is veszélyben forgott. A Népbiztos-per elleni akció, különösen a szomszédos Ausztriában, de más országokban is szélesen kibontakozott, mint a kommunisták és szociáldemokraták közös akciója. Így például a népbiztosok védelméhez szükséges ügyvédi költségeket bécsi kommunisták és szociáldemokraták együtt gyűjtötték és juttatták el a védelmet vállaló budapesti ügyvédekhez. (Emiatt Budapesten a védőügyvédek ellen is uszító kampányt indítottak, és időközben el is távolították őket, csak a hazai és különösen a külföldi felháborodás nyomására törődtek bele, hogy a védelmet továbbra is ellássák.) A horthysta kormány számításait azonban mindenekelőtt *a szovjet kormány közbelépése* húzta keresztül.

Amíg a nemzetközi proletárbojkott tartott, Horthyék nem mertek ítéletet hozatni a perbefogott népbiztosok felett. A bojkott megszűnése után azonban a tíz volt népbiztos élete (a Tanácsköztársaságot eláruló Haubriché is) közvetlen veszélyben volt. Ugyanakkor a szovjet—lengyel fronton a Vörös Hadsereg — visszaverve a lengyel imperialisták csapatait — előrenyomult. A katonai helyzet alakulása a szovjet kormány számára megkönnyítette, hogy közbelépjen az Ausztriába internált magyar népbiztosok, Kun Béla és társainak kiengedése és a budapesti perben szereplő tíz népbiztos megmentése érdekében. A szovjet kormány olyan lépésre határozta el magát, amely az egyedül hatékony lépésnek bizonyult a gyilkosok sarokbaszorítására.

Augusztus 14-én Csicserin szovjet külügyi népbiztos táviratot küldött Teleki miniszterelnöknek, melyben a Népbiztos-per ellen tiltakozik. A távirat megállapítja, hogy a volt magyar

népbiztosok „áldozatai egy mondvacsinált bűnpernek, és ki vannak téve annak, hogy törvényesen gyilkolják meg őket azokért az intézkedésekért, amelyeket a dolgozó nép javát szolgáló kormány tagjaiként, a nép akaratát kifejezve hajtottak végre". A volt népbiztosokat, valamint a Magyarországon maradt szovjet állampolgárokat fenyegető veszélyre való tekintettel, a szovjet kormány — közli a távirat — elrendelte, hogy Szovjet-Oroszország területén tartózkodó ezer magyar tisztet internáljanak. Ezek közül tizet „túsznak nyilvánított a tíz népbiztosért, akik a budapesti törvényszék előtt állanak."[1] E tíz tiszt között szerepelt gróf Széchenyi Bálint és Héjjas főhadnagy. Ez utóbbi valószínű Héjjas Iván egyik fivére. Az osztrák burzsoáziát és földbirtokos osztályt a soraikból származó, s Szovjet-Oroszországban hadifogságban levő osztrák hadifogoly tisztek visszatartásával tudta a szovjet kormány sarokba szorítani. Így érte el, hogy az Ausztriában internált népbiztosokat, Kun Bélát és társait szabadon engedjék és azok Szovjet-Oroszországba utazhassanak.

A budapesti lapok a Népbiztos-perről az első két hét után már csak egész rövid híreket közölnek. A szovjet kormány közbelépése a Népbiztos-per vádlottainak számára nagy bátorítást jelentett; a per még hónapokig folyt, de az uralkodó körök számára mindjobban elvesztette propaganda-értékét. A lapok többet foglalkoznak ezután a Tisza-gyilkosság ügyével és Friedrichnek a perben való szereplésével.

Ugyanakkor más kommunista-ügyekben gyorsított tanácsok ítélkeztek, a hóhérok akasztottak. 1920. szeptember 9-én kivégezték Lévai Oszkárt és három társát, a munkásosztály ügyének nagyszerű harcosait. A „törvényesen" kivégzettek száma hónapról hónapra emelkedett. Horthy, ha az elítéltek vagy védőik kegyelemért folyamodtak, elutasította a kegyelmi kérvényeket. Természetesen Horthynak nem esett nehezére a kommunisták ellen hozott halálos ítéleteket szentesíteni.

November 24-én fejeződött be a Népbiztos-per négy és fél hónapig tartó bírósági tárgyalása. Közben a szovjet kormány még többször lépett közbe a perbefogottak megmentéséért. Az ítélet kihirdetését későbbre halasztották. Decemberben kormányválság volt. Korányi pénzügyminiszter december 1-én

[1] Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary. I. k. 569. old. —.— *(387.)*

lemondott, s december 2-án Teleki bejelentette az egész kormány lemondását. Két hétig tartó tárgyalások után, december 16-án nevezte ki Horthy az új kormányt, melynek elnöke ismét Teleki gróf lett.

A magyar minisztertanács már december 23-án úgy határozott, hogy a tíz népbiztos sorsa felől a tárgyalásokat a szovjet kormány képviselőivel megkezdi. Ezt Teleki december 28-án táviratban — egyébként erősen méltatlankodva a közbelépés miatt — a szovjet kormány tudomására hozta.[2] Nem véletlen azonban, hogy ugyanezen a napon, tehát december 28-án — öt héttel a bírósági tárgyalás befejezése után — kihirdették az ítéletet a Népbiztos-perben.

A horthysta vérbíróság halálra ítélte Ágoston Pétert, Bokányi Dezsőt, Haubrich Józsefet és Vántus Károlyt; életfogytiglani fegyházra ítélte Bajáki Ferencet, Dovcsák Antalt, Kalmár Henriket, Kelen Józsefet, Nyisztor Györgyöt és Szabados Sándort. A halálos ítéleteket végrehajtani azonban már nem merték; a szovjet kormány közbelépése lefogta a gyilkos kezet.

Csicserin december 30-án válaszolt Teleki december 28-i táviratára. „Az orosz kormány visszautasítja azokat a szemrehányásokat — írja Csicserin —, amelyeket az Önök útján a szélső militarizmus szűk kasztja intéz hozzá, amely jelenleg a brutális erőszakosság útján gyakorolja a hatalmat Magyarországon . . .” Csicserin kijelenti, hogy a magyar kormány, amely „mészárlások és pogromok útján uralkodik, és a gyilkosságot, a terrort és a rablást politikai rendszerré emelte, nincs alkalmas helyzetben arra, hogy az emberiséghez és a civilizációhoz apelláljon és ennek a kasztnak ama képviselői, akik jelenleg Oroszországban vannak, fejükkel felelnek azokért a tettekért, amelyeket Magyarországon az áldozatokkal szemben el fognak követni.” Megállapítja, hogy a magyar militarista kaszt az, amely „arra kényszerít bennünket, hogy az egyedüli eszközhöz folyamodjunk, amellyel módunkban áll azoknak az áldozatoknak a megmentése, akiknek ügyét szent kötelesség folytán szívünkön viseljük; ezért kell túszokat szednünk. A jelenlegi kormány, amely szövetségesünknek, a magyar szovjet kormánynak tagjait jogi gyilkossággal (Justizmord) fenyegeti és a még Magyarországon tartózkodó orosz foglyokat

[2] Teleki válaszának itt említett szövege még nem ismeretes; tartalmára azonban Csicserin válaszából következtethetünk.

üldözi, ez a kormány igazi oka azoknak a megtorlási rendszabályoknak, amelyekkel bennünket vádol és amelyeket csak önvédelemből használunk, tekintettel arra, hogy kötelességünk megmenteni azokat az áldozatokat, akik érdekében az év folyamán több drótnélküli távirattal közbejártunk. Minthogy célunkat, amelyet magunknak ezen a téren kitűztünk, a lehető leggyorsabban el akarjuk érni, teljesítjük kérésüket és ajánljuk, bocsátkozzanak tárgyalásokba Litvinovval, revali diplomáciai megbízottunkkal, akit ebben az ügyben korlátlan meghatalmazással láttunk el, és aki az önök megbízottjával egyetértőleg a megbeszélések idejét és módozatait meg fogja állapítani."[3]

December 31-én érkezett a külügyminisztériumhoz Csicserin választávirata a tárgyalások megindításáról. 1921. január 4-én Teleki beszámol erről a minisztertanácson, közölve, hogy a tárgyalásokat január második felében kezdik meg. Közli. hogy a tárgyalásokkal megbízott dr. Arnóthy-Jungerth Mihálynak milyen instrukciót adnak. Számolnak vele, hogy kénytelenek lesznek elfogadni az orosz kormány következő követeléseit:

1. A tíz népbiztos kiadása, 2. a Magyarországon levő orosz hadifoglyok hazaengedése. Minden esetleges más követelést elutasítanak, viszont ellentételként követelik az Oroszországban levő összes hadifoglyok hazaengedését.[4]

A szovjet kormány azonban a tárgyalások során további követeléseket támasztott, a halálra, vagy hosszú fegyházra ítéltek megmentéséért. Litvinov ekkor már külügyi népbiztos helyettes, de a fogolycsere ügyében a revali tárgyalásokat a szovjet kormány képviseletében továbbra is ő folytatja.

1921. március 3-án a minisztertanács ismét foglalkozik a fogolycserével kapcsolatos tárgyalásokkal. Csáky külügyminiszter közli, hogy „a szovjet kormány Litvinov népbiztos útján újabb követeléseket támasztott", és a tíz népbiztos kiadásán kívül „még 209 elítélt kommunista kiadatását követelik. A tárgyalásokat emiatt megszakították. Javasolja, hogy a magyar kormány tekintse túszokul a kommunista internáltakat." A minisztertanács azonban „nem meri elfogadni a külügyminiszter javaslatát, és addig nem határoz ebben a kérdésben, míg Jungerth miniszteri osztálytanácsos nem érkezik vissza Revalból."

[3] O. L. MT. jkv. 1921. január 4. —.— *(387—89.)*
[4] Ugyanott.
[5] O. L. MT. jkv. 1921. március 3. —.— *(390.)*

A tárgyalásokat tehát ismét folytatták; Jungerth nehéz szívvel jelenti, hogy Litvinov megint újabb követeléseket támasztott. Emiatt március 9-én a tárgyalásokat a magyar fél ismét megszakította. Nem sokkal ezután lezajlott az első Habsburg-restaurációs kísérlet. Az előidézett politikai kavarodás eredményeként Teleki gróf ismét lemondott, de most, április 14-én valóban átadta a helyét, mégpedig Bethlen István grófnak.

A fogolycsere-tárgyalások kérdését a Bethlen-kormány április 22-i minisztertanácson tárgyalta. Itt az új külügyminiszter, Bánffy Miklós gróf közölte, hogy „március 9-én az összes magyar hadifoglyok kiadásával szemben Oroszország, mint végső követelést a következőket állította fel:

1. Magyarországon levő hadifoglyok hazabocsátását.
2. 109 névleg megnevezett kommunista kiadását.
3. 275 névleg megjelölt egyén közül a saját szempontjukból fontosabbaknak a kiadatását."

A 3. pont fogalmazása nem világos: valószínű, hogy kicserélését követeli a 275 elítélt vagy internált személy közül azoknak, akik ezt kívánják és kérelmük teljesítése ellen nem merül fel indokolt kifogás. Vagyis a 3. pontban megnevezett személyek kérdésében a szovjet fél fenntartja magának a jogot, hogy kellő értesüléseket szerezzen, így például a fogolycsere lebonyolításával megbízott képviselői az illetőket a börtönben vagy internáló táborban felkeressék, és velük beszéljenek.

Bánffy külügyminiszter az előterjesztés során kijelentette, hogy az Oroszországban tartózkodó magyar katonatisztek és a többi hadifoglyok „megmentése csak úgy lesz lehetséges, hogyha a magyar kormány a tíz volt népbiztoson kívül más elítélt kommunista kiadatására is elhatározza magát." Ezt nem tartja „túlzott áldozatnak", mert az illetők „bármikor szabadulnak ki fogságukból, a fennálló állami rend kárára és veszélyére lesznek", tehát jobb, ha elkerülnek Magyarországról. Bánffy közli azt is, hogy az aláírandó szerződésben „egy politikai pont is fog az orosz képviselő követelésére felvétetni, éspedig az 1920. május 29-én Koppenhágában, ugyancsak az orosz kormánnyal hadifoglyok kicserélésére vonatkozólag kötött szerződésnek a semlegesség kijelentésére vonatkozó része." Ezt nem tartja aggályosnak, mert Magyarországnak a koppenhágai „semlegességi ígérete fennáll, mely az újabb szerződésben kölcsönös lesz."

Bánffy előterjesztése hosszú keserű vitát váltott ki a miniszterek között, bár Bethlen rögtön leszögezte, hogy egyetért az

előterjesztéssel. Tomcsányi igazságügyminiszter nem kifogásolja az internáltak kiengedését, de szerinte a kormány számára nagy *presztizsáldozat*, ha a bíróságok által elítélt „legbűnösebb embereket futni engedjük". A semlegességi pontot is aggályosnak tartja. E tekintetben Bánffy megnyugtatja, hogy ez „tulajdonképpen semmire sem kötelez", ilyen nyilatkozatot a lengyel és a román kormány is tett.

Hegedüs Lóránt, az új pénzügyminiszter elfogadja az előterjesztést, bízva abban, hogy ha „Oroszországban a reakció beáll, az ott majdan fellépő fehérterror fog végezni ezekkel az elemekkel is." Belitska Sándor, az új hadügyminiszter szintén elfogadja az előterjesztést, mert „erkölcsi lehetetlenség" a megállapodást visszautasítani. Nyilvánvaló, hogy Belitska mindenekelőtt a tisztikarra tekintettel tekinti elviselhetetlennek a szerződés elutasítását, s a hadifogoly tisztek hazatérése ügyének ilyen könnyű intézését. Bernolák Nándor, az új népjóléti miniszter osztja Tomcsányi aggályait. Vass József közoktatási miniszter, katolikus pap kijelenti: „nagy erkölcsi áldozat részünkről az orosz követelés elfogadása, és azt valóságos erkölcsi capitis deminutiónak tekinti". Valóban, mi lehet nagyobb erkölcsi „capitis deminutio", erkölcsi *lefokozás* a horthysta hóhérok és *papi* cinkosaik számára, mint arra kényszerülni, hogy szabadon engedjék a munkáshatalom harcosait, s köztük olyanokat is, akiket akasztófára akarnak küldeni! Hegyeshalmi Lajos, az új kereskedelmi miniszter szintén osztja Tomcsányi aggályait, s „csak törvényhozási felhatalmazás mellett" járulna hozzá az előterjesztéshez.

Ezekután azonban a minisztertanács mégis elfogadta Bánffy külügyminiszternek Bethlen, Belitska és Hegedüs által támogatott előterjesztését.[6] Nem térhettek ki a szovjet kormány követelése elől, mert ez a követelés olyan, amelynek visszautasítását a magyar uralkodó osztályok zöme is kárhoztatta volna. Ha nagy ellenkezéssel és keserűen is, de az egyezményt alá kellett írniuk.

A horthysta uralkodó körök abba könnyebben egyeztek bele, hogy a tíz népbiztost kiadják. A négy halálra ítélt népbiztos s különösen Ágoston Péter, vagy Bokányi Dezső „törvényes" kivégzése különben is politikailag igen nehéz helyzetbe hozta volna őket, mind a hazai néptömegek elkeseredése, mind a nem-

[6] O. L. MT. jkv. ápr. 22. —.— *(390—91.)*

zetközi közvélemény felháborodása következtében. Amikor a halálos ítéleteket meghozták, már tudták, hogy azt nem fogják végrehajtani. Horthyék számára sokkal keservesebb volt az, hogy a tíz volt népbiztoson kívül még több száz bebörtönzött kommunistát kénytelenek voltak a fogolycsere-egyezmény keretében kicserélni. És nemcsak azokat, akiknek a neve az 1921. március 9-i listákon szerepelt, hanem olyanokat is kicserélni kényszerültek, akiket a horthysta rendőrség csak később tartóztatott le és 1922-ben vagy 1923-ban ítéltek el hosszú fegyházbüntetésre.

Mindaddig, amíg Oroszországban még voltak hadifogoly tisztek, akik a hazatérésre vártak, a szovjet kormány élt azzal a lehetőséggel, hogy ezek közül meghatározott személyeknek a hazatéréséért cserében a Magyarországon bebörtönzött kommunisták kiadatását követelje és vigye keresztül.

A halálra és életfogytiglani fegyházra ítélt tíz népbiztos 1922 februárjában szabadult ki a börtönéből és utazott Szovjet-Oroszországba.

A szovjet kormány hatékony közbelépése a fehérterror „törvényesen" elítélt áldozatainak érdekében, igen nagy erkölcsi és politikai támogatást nyújtott az ellenforradalom által letiport magyar proletariátusnak, szegényparasztságnak, a magyarországi munkásmozgalomnak. Bátorította, harcra ösztönözte a munkásságot közvetlen gazdasági követeléseiért, erősítette az internáló táborok feloszlatásáért, az internáltak szabadon bocsátásáért folytatott küzdelmet és erősítette általában az ellenállást a fasiszta rendszerrel szemben.

A szovjet kormány közbelépése, követeléseinek elfogadása olyan helyzetben történt, amikor Horthyék háborús kalandor terveinek összeomlása következtében kiélesedtek az uralkodó osztályokon belüli ellentétek is.

A trianoni békeszerződés ratifikálása és a politikai válság mélyülése

A trianoni békeszerződést a magyar kormány nevében Benárd Ágoston népjóléti miniszter, 1920. június 4-én írta alá Párizsban. A békeszerződés parlamenti ratifikálása azonban elhúzódott, s amíg a szovjet—lengyel háború tartott, addig az antanthatalmak nem is sürgették. Ez azt jelentette, hogy a szerződés még

nem lépett érvénybe. A magyar—csehszlovák, magyar—román és magyar—jugoszláv határ kérdésében ez mitsem változtatott, de Burgenlandnak Ausztriához csatolása még nem történt meg; ezt csak a trianoni szerződés ratifikálása után kellett végrehajtani. Viszont Pécs és vidéke jugoszláv megszállását sem szüntették meg a szerződés ratifikálása előtt.

Miután a trianoni szerződés képviselőházi jóváhagyása késett, a magyar hadsereg korlátozására vonatkozó rendelkezései sem léptek hatályba. E rendelkezések a magyar hadsereg létszámát 35 000 főben állapították meg, kimondták az általános hadkötelezettség eltörlését, és csak toborzott katonaság fenntartását engedélyezték. Korlátozták a hadsereg fegyverzetét is; a magyar hadseregnek nem lehetett nehéztüzérsége, páncélos alakulata, légiereje. Tilos volt nehézágyúk, tankok és repülőgépek gyártása is, sőt még polgári repülőgépek gyártása is. A 35 ezer főnyi hadseregnek csak gyalogsága, lovassága és könnyű tábori tüzérsége lehetett, korlátozott mértékben.

A horthysta uralkodó körök háborús terveit katonai szempontból elsősorban ezek a korlátozások veszélyeztették; a francia—magyar tárgyalások során is a trianoni szerződés katonai rendelkezéseinek a megváltoztatása volt a minimális igényük. Azonban az antanthatalmak csak *elnézni* voltak hajlandók a trianoni szerződés katonai rendelkezéseinek be nem tartását, de a szerződés módosítását ebben a vonatkozásban is elutasították. Elnézték ugyan a hadkötelezettség fenntartását, a gyalogsági létszám két, két és félszeres túllépését — de csak a lengyel—szovjet békemegállapodás megkötéséig. Az antant hatalmak kormányai jól ismerték a horthysta uralkodó köröknek a szomszéd államok ellen irányuló katonai terveit. Ezt nem voltak hajlandók támogatni, vagy érdektelenül elnézni. A szovjet—lengyel háború után követelték a trianoni szerződés sürgős ratifikálását, és egyben katonai rendelkezéseinek a végrehajtását, a hadsereg jelentős részének a leszerelését.

A Teleki—Bethlen csoport levonta a számára fájdalmas következtetést abból a tényből, hogy a francia—magyar tárgyalásokhoz és a lengyel—magyar titkos egyezményhez fűzött reményeik füstbe mentek. Ennek azonban az is egyik következménye, hogy megrendült az „egyesített" kormányzópárt egysége, amit — ahogy erre fentebb már utaltunk — nem kis mértékben a szovjetellenes háborúba való bekapcsolódásra való készülődés, és a Csehszlovákia elleni katonai támadás terve, Szlovákia meg-

hódításának reménye kovácsolt össze. A kormánypártban még szeptemberben komoly válságtünetek mutatkoztak.

Haller vezetésével az egykori KNEP úgynevezett „keresztény-szociális" frakciója létrehozta a Keresztényszocialista Blokkot, melynek elnöke Haller István, alelnöke Ernst Sándor, főtitkára Frühwirth Mátyás. Ugyanebben az időben Rubinekék megalakították az Országos Földműves Szövetséget, melynek elnöke Rubinek Gyula, társelnöke Nagyatádi Szabó, ügyvezető elnöke Meskó Zoltán. Ezekkel az új csoportosulásokkal kapcsolatban a Pesti Napló a következőkről tájékoztat: „Nyilvánvaló, hogy a két új alakulásban a kereszténységszocialista párt és a kisgazdapárt támad fel — csakhogy lényegesen kibővített arányban, programban és az elvi és személyi ellentétek még feltűnőbb kiélesedésében. Természetes, hogy ilyen körülmények között senki sem tartja valószínűnek, hogy a kormánypárt egységének a látszatát még sokáig fenn lehet tartani."[7]

A két csoportosulás között nézeteltérés támad az állami gabonamonopólium kérdésében, ami az országos terményrekvirálással kapcsolódott össze. A közélelmezési miniszter a kereszténységszocialista csoporthoz tartozó Vass József; ő irányította, a katonai vezető körökkel együttműködve, a terményrekvirálást. Elsősorban a gabonát rekvirálták, de más terményeket is, mindenekelőtt a hadsereg abrak és szénaszükségletére. A különféle agrárérdekeltségek beletörődtek a gabonamonopóliumba, amíg a katonai akciók terve előtérben volt; de teljesen szabad terményforgalmat követeltek, amikor a katonai tervek meghiúsultak, lekerültek a napirendről. Ennek ellenére a burzsoázia, a városi polgárság, de még a katonai vezetőkörök sem mertek a gabonamonopólium kérdésében lényeges engedményeket tenni.

Az alkudozások eredményeként megmaradt a kenyérgabona kötött forgalma, viszont szabaddá tették a kukorica forgalmát.

A két politikai csoportosulás között nézeteltérés keletkezett a megyei és községi választójog kérdésében. Ennek lényegéről és következményéről a Pesti Napló így tájékoztat: A közigazgatási törvényjavaslatot Ferdinandy belügyminiszter október 14-én akarta a parlamentben „előterjeszteni, de a javaslat benyújtása elmarad, mert az ellentéteket nem sikerült eloszlatni. A kereszténységszocialisták ugyanis *a nők teljes aktív és passzív választójogát*, továbbá *a virilizmus eltörlését* követelik, ezzel

[7] Pesti Napló. 1920. szept. 14.

szemben a kisgazdák ragaszkodnak ahhoz, hogy bizonyos mértékig megmaradjon a virilizmus a *passzív* választójognál, és *a nők választójoga korlátoztassék.*"[8]

A megyei és helyi közigazgatási szervekben való befolyásért folyó harc feltételeiről van itt szó. A nők „teljes" választójoga persze azokkal a *korlátozásokkal* értendő, amik *a férfiak választójogát is* szűkítik. Hallerék számítása ma már közismert: a papok befolyása a nők között erősebb, s ők ezt politikailag jobban tudják kamatoztatni, ha az általános korlátozások mellett a nők ugyanolyan választójogot kapnak, mint a férfiak. Ezellen minden bizonnyal nem csak a kisgazdák léptek fel, hanem a kormánypárt más emberei is, azok, akik a nőknek a „politikába való bevonásától" általában húzódoztak, ebben veszélyt láttak. A virilisták, a több egyenes adót fizetők fokozottabb közigazgatási befolyását nemcsak a kisgazdák követelték, hanem a városok vagyonos rétegei is, s a földbirtokosok is, különösen a megyei választójoggal kapcsolatban. Ezek a földesurak jelentős képviselettel rendelkeztek a „kisgazdák" csoportjában, s tulajdonképpen irányították is az Országos Földműves Szövetség néven jelentkező csoportot.

A Kereszténypszocialista Blokk és a Földműves Szövetség között nézeteltérések voltak különböző személyi kérdésekben, egyes államtitkári tisztségek betöltése körül is. Az ellentétek élesedése során azután a földművelési tárcát vezető Nagyatádival szemben megkezdték a támadásokat az állatkiviteli panamák ügyében, a kiviteli engedélyekért szedett összegekkel kapcsolatban. (A későbbiek folyamán Bethlen kezében ez az állatkiviteli engedélyek körüli panama volt az egyik fő „politikai" ütőkártya ahhoz, hogy Nagyatádit sarokbaszorítsa, teljes behódolásra kényszerítse, végül hogy politikailag teljesen megsemmisítse.)

Megjegyzendő, hogy a Kereszténypszocialista Blokk megalakítása nem jelentett kísérletet a régi KNEP egészének feltámasztására; ez csupán a régi KNEP *egyik szárnyának* külön szervezkedése. Az Országos Földműves Szövetség ugyancsak nem foglalta magában a korábbi Kisgazdapárt minden parlamenti képviselőjét, hanem csak azok egy részét.

Az egyesített kormánypártban jelentkező válság tünetei nyugtalanították a politikai vezetést kézben tartó Bethlen—Teleki csoportot, amely Horthyval és társaival mind szorosabb

[8] Pesti Napló. 1920. okt. 14.

politikai együttműködésre lépett. Az ellenforradalom táborán belül a kormánypártot bomlasztó kereszténységocialista—kisgazda ellentét, s emellett a karlisták mozgolódása izgatta őket elsősorban.

A karlisták a kormánypártban is és annak keretein kívül is szervezkedtek, tevékenykedtek. Ugyanekkor a szélsőnacionalisták is fokozzák a bajokat. Az antiszemitizmusnak a „jogrend" keretei közé szorítására irányuló kormánytörekvések kiváltották a fajvédő katonai és civil kalandorok és bandáik elégedetlenségét. E hitvány társaságot, gyikosok, fosztogatók és zsarolók bandáit az uralkodó körök előzőleg a nemzet „hőseinek" proklamálták, kitűnő „keresztény hazafiak"-nak minősítették, és mint a „haza megmentőit" magasztalták. Ezeket most elkeserítette a szlovákiai betöréshez, az ottani zsákmányhoz fűzött reményeik meghiúsulása s az, hogy a kormány annak is véget akar vetni, hogy a különítmények a zsidókat zsarolják és fosztogassák. Pedig ezek a fajvédő gengszterbandák, a katonai karhatalmi parancsnokságok védnöksége mellett, az ország számos vidékén már jól begyakorolt szervezetként működtek, a zsarolásra már teljesen kialakult gyakorlatuk volt, s ez már nemcsak a zsidókra terjedt ki; állandóan sarcolták a parasztgazdákat, meg a kisebb földesurakat is.

Mindehhez hozzájárult a tisztikar körében fellépő nyugtalanság, amit az okozott, hogy a hadsereg jelentős mérvű leszerelése következtében várható volt a tisztek létszámának csökkentése, előlépési lehetőségeik korlátozása.

Horthyék a karlisták elleni harc során állandóan használták azt az érvet, hogy a Habsburg-restauráció külpolitikailag veszélyes, mert lehetetlenné teszi a szomszéd országok ellen tervezett katonai akciók *egyenként* való végrehajtását, s így ezeket eleve kudarcra ítéli. Ennek az érvelésnek *volt alapja*, mert egy közvetlen Habsburg-restaurációs kísérlet azonnal közös ellenakcióra, sőt azonnali katonai beavatkozásra bírta volna Csehszlovákiát, Romániát és Jugoszláviát. De Horthyék a Habsburg-restauráció elutasítása útján sem voltak képesek a magyar imperializmus revansista törekvéseit érvényesíteni; még a trianoni szerződés katonai rendelkezéseinek a módosítását sem tudták elérni. Ezt a realitásokkal jobban számoló nagybirtokosok, bankárok és ipari tőkések bármilyen keserűen is, de tudomásul vették. A karlisták azonban e tényeket igyekeztek politikailag kamatoztatni, és a Habsburg-restaurációt, mint a revansista

törekvések megvalósításának egyetlen lehetséges útját propagálták. A tisztikar körében jelentkező nyugtalanságot is erre a célra igyekeztek felhasználni, s a fajvédők körében is törekedtek új híveket toborozni, az új kalandokat keresőket a maguk táborába iparkodtak beszervezni.

A karlisták fokozódó szervezkedése
A király-kérdés előtérbe kerülése; Károly exkirály fellépése

A karlisták mozgolódása 1920 nyarán sem szünetelt. Sréter István hadügyminiszter 1920. július 21-én jelentette a minisztertanácsnak, hogy a Wenckheim-palotában Friedrichék bizalmas tanácskozást rendeztek; a tanácskozáson „körülbelül hatvanan vettek részt", köztük — Friedrichen kívül — Weiss Konrád, Ereky Károly, Hornyánszky Zoltán képviselő és báró Balás táborszernagy. Friedrich ismertette a külügyi helyzetet, „és oda konkludált, hogy puccsszerűen, minél előbb vissza kell hozni Károly királyt . . . el kell kergetni a kormányzót s a kormányt és új választásokat kell kiírni. Az egész puccsnak katonai részét báró Balás táborszernagy vezetné."[9] A karlisták e puccsterveinek megzavarása céljából fokozták ismételten a Friedrich-ellenes agitációt, újból vádolva őt azzal, hogy 1918-ban Tisza István meggyilkolásának egyik felbújtója volt. Ennek jegyében vitték keresztül augusztus 12-én Friedrich István képviselői mentelmi jogának részleges felfüggesztését. Ennek lényege; megindíthatják Friedrich ellen az eljárást, bíróság elé is állíthatják, de esetleges letartóztatásához ismét a képviselőház engedélyét kell kikérni.

Friedrich társai persze hangulatos gyűléseket rendeztek vezérük védelmében; Ereky a képviselőházban is interpellált, augusztus 18-án. Beszédében kijelenti: „ha egyszer koronás királya lesz újra ennek az országnak, akkor a kormány minden tagját felelősségre fogják vonni", mert engedi, hogy hamis adatokat gyártsanak a Tisza-gyilkosság ügyében. „A kormány kötelessége, hogy ezt a politikai maffiát, amely itt fennáll, letörje." Követeli, hogy a kormány „a kávéházi és utcai verekedéseket és azokat a tömeggyilkosságokat, amelyeket 1919. augusztus 10-e óta elkövettek, szigorúan torolja meg . . . és ne mondja a

[9] O. L. MT. jkv. 1920. július 25. —.— *(394—95.)*

honvédelmi miniszter, hogy ő nem tudott ezekről a gyilkosságokról. Igenis, nagyon sok gyilkosság történt tavaly augusztus óta."[10]

Megjegyzendő, hogy Ereky a Friedrich-kormány egyik minisztere volt, aki a gyilkosságok egy részéért maga is felelős. Azonban mindenki számára nyilvánvaló, hogy ő a *Horthyék* által elkövetett tömeggyilkosságokat, azok megtorlatlan voltát hánytorgatja itt fel annak a kormánynak, amely Friedrichet a Tiszagyilkosság ügyében hadbíróság elé állítja. És ezt éppen abban az időben teszi, amikor a *Népbiztos-per* folyik.

Erekynek Sréter hadügyminiszter rögtön válaszolt. Mentegetődzik, hogy ő „nem politizál", a hadbírósági eljárással kapcsolatban kifogásolt dolgokat nem ismeri; de kijelenti, hogy bűnösök azok, akik a politikát beviszik a tisztikarba, ahol „a királykérdés miatt állandó az izgalom". Kijelenti, hogy aki a kormányzónak tett esküjét megszegi, az „hazaáruló", a puccsnak ideje „elmúlt", és „minden puccsot meg fog akadályozni".[11] Augusztus 26-án Sréter ismét válaszolt Erekynek. „Ereky többek között azt említette — mondja Sréter aki mellesleg említve, az EKSZ titkos szövetség egyik oszlopos tagja —, hogy maffia dolgozik, amelynek a keze felnyúlik a legmagasabb körökig." Elítéli ezt a kijelentést, „amely ismét törvénysértés, mert ezzel Ereky ismét a kormányzót akarta bevonni olyan vitába, amelybe belevonni a törvény szerint nem lehet." (Vagyis arról, hogy Horthy a „titkos maffia" vezére, mindenki *hallgatni* köteles, különben megsérti a *törvényt*, amely Horthynak mentességet biztosít mindenre, amit csak elkövet, vagy aminek elkövetését kormányzói hatalmával fedezni akarja.) Ebben a beszédében Sréter azt is közli, hogy „egy nagyon magasrangú katonának nemrégiben puccsot ajánlottak fel, és azt kérdezték, hajlandó-e puccs esetén a vezetést átvenni." (Nyilván báró Balás táborszernagyra céloz.) Miután a dolgok nyilvános kiteregetése ellen nyomós érvek merültek fel — bizonyára a kormány részéről is, még inkább Horthy és társai részéről — Rakovszky házelnök (egyébként a titkos karlista vezérkar egyik tagja) elrendelte a *zárt ülést*.[12]

A szélső legitimisták propagandájának éle Horthy ellen irányult, hiszen őt akarták az államfői hatalomból eltávolítani,

[10] Pesti Napló. 1920. aug. 19.
[11] Ugyanott.
[12] Pesti Napló. 1920. szept. 5.

hogy Habsburg Károlyt trónra ültethessék. A kormányzó sem maradt persze tétlen. Különböző politikusokkal, pénzemberekkel és katonai vezetőkkel tárgyalt, fellépett nyilvánosan is. 1920. szeptember 4-én „megünnepelték" a tudományegyetemi csendőrzászlóalj felállításának első évfordulóját. Itt Horthy is megjelent és beszélt. Célozgatott különféle ellenfelekre, akikkel le kell számolni, de ugyanakkor türelemre is intett. „Minden túlkorai operáció — mondotta — káros lenne. A fekélynek meg kell nőnie; de hogy aztán alapos legyen az operáció, azért állok itt, és azért álltok ti ezen a helyen."[13]

A tudományegyetemi fajvédő legények, akik résztvettek a kommunistaellenes hajtóvadászatban és zsidóverésekben, türelmetlenül várták, hogy legalább az egyetemen ismét elkezdhessék a zsidó vallású diákok üldözését, bántalmazását. Most a kormányzótól bizonyos fekélyről értesültek, amit majd, ha kellően megnövekszik, ki kell operálni. Aligha kétséges, hogy Horthy itt a karlista puccstervekre célzott. (Tény, hogy a második Habsburg-restaurációs kísérlet idején, 1921 őszén, amikor a legitimisták katonai államcsínyt kíséreltek meg, és a nyugati határtól egészen Budaörsig vonultak, a budaörsi fegyveres összecsapáshoz Horthyék ezt a tudományegyetemi csendőrzászlóaljat is mozgósították és ott felhasználták.)

A Tisza-gyilkossági per vitelének sajátosságaihoz tartozott, hogy az egyik vádlott, Heltai Jenő százados, aki egyben Friedrich bűnösségét is hivatva volt tanúsítani, vallomásának megtétele után hatósági segédlettel Ausztriába szökött.

A Friedrich elleni nyomozást és Heltai szökését Prónay Pál sem mulasztja el megemlíteni Naplójegyzeteiben. Hiszen neki is része volt a dologban. Elmondja, hogy Sréter hadügyminiszter, dr. Stupka László hadbíró őrnagyot bízta meg a nyomozással, aki azután a katonai törvényszéken a vádat is képviselte. Ezt a Stupkát is beléptették az EKSZ-be, s a titkos társaság vezérkarának utasítása szerint dolgozott. „Sréter István akkor hadhadügyminiszter parancsára — írja Prónay — Stupkának nyomozás tekintetében az egész zászlóaljam nyomozóit rendelkezésre kellett bocsátani . . . Heltai századost szintén tisztjeimnek kellett őrizni, és elkísérni mindenhová, amerre ő csak akarta, és a nyomozás állítólagos érdeke azt megkívánta." Heltai szökéséről ezt írja: „Stupka kiállíttatott részére egy útlevelet . . . arra kért,

[13] Ugyanott.

hogy két tisztem által kísértessem Bécsbe. El is indultak vonaton, és amint Wienbe értek, Heltai alkalmat talált és ellógott." Napok múlva bécsi újságokban megjelent Heltaitól egy nyílt levél. „Stupkának sok szerencsét kívánt a Tisza-pör lefolytatásához, őreá azonban ne számítson."[14] Az Ember című magyar emigráns lap ismertette ezt az ügyet, és Ereky nem késlekedett felhasználni képviselőházi interpellációjában. A hadbíróság a bűnügy két vádlottját halálra ítélte. Megállapította Friedrich, mint a gyilkosság egyik szervezőjének bűnösségét is. Ügyében azonban ítéletet nem hozott, azzal az indokkal, hogy erre a polgári bíróság illetékes.[15]

A királykérdésben a politikai harc folytatódott és élesedett. Habsburg Károly személyesen is aktívabb tevékenységbe kezdett. Kapcsolatban állt a hercegprímással és egyes vezető politikusokkal. Csernoch János készségesen küldte neki a püspöki kar hódolatát, de ő ennél többet akart. 1920. szeptember 9-én svájci tartózkodási helyéről, Pranginsből a következőket írja Csernochnak: „Mélyen meghatott a magyar püspökök hódolata és eminenciádnak, valamint a püspöki karnak ezért királyi köszönetemet fejezem ki. Bízom abban, hogy a püspöki méltóságok, úgy mint az összes papság, vetélkednek abban a törekvésben, hogy a népet a megkoronázott apostoli király visszatérésére előkészítsék." Kéri, egy megbízható pap kiküldését, hogy általa megüzenhesse Csernochnak mindazt, „amit levélbe foglalni nem lehet".[16] A papság körében az exkirály által remélt „vetélkedés"-nek nem sok nyoma volt, mert a kormányzó ellen irányuló propagandától a papság túlnyomó része tartózkodott, s még maga Csernoch is bizonytalankodott, nyugtalan volt s a kért megbízható papot is jó egyhavi késéssel küldte ki.

Szeptember 20-án Bethlen István gróf nyilvánosan állást foglalt a trónigénylés kérdésében. Hódmezővásárhelyen mondott

[14] Prónay Naplója. II. k. 355—56. old.

[15] A két halálraítélt ügyét is — semmiségi panasz következtében — átadták új tárgyalásra a polgári bíróságnak. A polgári bíróságon is politikai játékot űztek az egész perrel, s hamis vád alapján elítélték 1921. októberében Kéri Pál újságírót és vádlott-társait. Friedrichet viszont a vád alól a polgári bíróság felmentette, s ezzel a katonai törvényszéket politikailag elmarasztalta. A hamis vád alapján halálra ítélt Kéri Pált a szovjet kormány mentette meg a fogolycsere során.

[16] Esztergomi Prímási Levéltár. Csernoch hercegprímás iratai. Cat. B. 1921—476. —.— *(396.)*

beszédet, ahol a megüresedett képviselői mandátumra jelöltette magát. Először a területszerzési célokkal foglalkozott. Ennek kapcsán bölcsen hallgatott a katonai kalandok meghiusult terveiről, amelyek kidolgozásában ő is részt vett. E tervek kudarcának tanulságait azonban levonta. „Nem elég hangzatos programokat felállítani — mondotta —, volt ebben elég részünk és a hazát mégis elvesztettük." (Bethlennek ti. Erdély volt a hazája, mert ott volt a földbirtoka, amit elvesztett.) Hiányolta az „egészséges közszellemet", s ennek jegyében kikelt a képviselőház ellen. „Nem lehet addig jó külpolitikát csinálni — mondotta, — amíg puccsokról és személyeskedésekről van szó a parlamentben, mert nincs meg a bizalom, hogy barátságot és szövetséget köthessünk." Megállapította azt, hogy a kormánnyal szembenálló szélsőlegitimista csoportok az okozói a kalandorkülpolitika kudarcának. A királykérdésről kijelenti: „törvénybe kell iktatni olyan rendelkezést, hogy a magyar trónra senki sem emelhető, aki előzetesen minden más trónra való igényéről nem mond le. Szent István trónja nem lehet ugródeszka senki számára, hogy idegen trónt általa elnyerhessen."[17] Állást foglalt amellett, hogy Habsburg Károly nem lehet magyar király, ha az osztrák császári trónról nem mond le.

E követelés lényege az, hogy a magyar uralkodó osztályok az Osztrák—Magyar Monarchiában csak *másodlagos* szerepet játszhattak az osztrák uralkodó osztályok mellett. Bethlen síkraszállt amellett, hogy — ha egyelőre a kisebb magyar királyságban is, — de biztosítva legyen a magyar urak elsődleges szerepe. Emellett Bethlen igen jól tudta, hogy Károly exkirály nem azért követeli a magyar trónt, hogy lemondjon az osztrákról, hanem azért, hogy könnyebben visszaszerezze azt is. Bethlen tehát e kikötésével állást foglalt a Habsburg-restauráció ellen, anélkül, hogy a legitimizmus „eszméjét" kereken és egyenesen elvetette volna. Ugyanezt a taktikát folytatta e kérdésben Horthy is, — nem lehetetlen, hogy éppen Bethlen tanácsára. Mindenesetre ez a taktika a horthysta katonai vezető körökkel való mindszorosabb együttműködésnek egyik lényeges feltétele volt.

Október 10-én Teleki miniszterelnök Szegeden tartott beszédet, melyben szintén foglalkozott a külpolitikai helyzettel, és a belső kérdések során a királykérdéssel is. Ő is levont bizonyos tanulságot a külpolitikai kudarcokból. „A külföld támogatására nem

[17] Pesti Napló. 1920. szept. 21.

igen számíthatunk — mondotta. Ha kapunk is külföldi támogatást, nagy ára lesz annak." Közli, hogy a békeszerződés ratifikálása elől nem lehet kitérni. A királykérdésről megállapítja, hogy az „ma mindenütt ott van. A parlamentben nyíltan is, de leginkább burkoltan, állandóan jelen van." Kijelenti, hogy ez káros, „ellenkezik a törvénnyel is." Ő is úgy foglal állást, hogy „a magyar király *csak* magyar király lehet." Vagyis ugyanazt ismétli, amit Bethlen mondott Hódmezővásárhelyen. Teleki érinti a kútbaesett katonai terveket is, de csak azért, hogy ezek létét kereken letagadja. „Tele van a világ azzal is — mondja —, hogy Csehország ellen megyünk. Tudja az ördög, micsoda kardcsörtető egyén találta ki." Valóban bosszantó dolog lehetett, hogy a tervek ország-világ előtt ismertté váltak és még akkor is beszéltek róla, amikor e terveket már kénytelenek voltak elejteni. Teleki amiatt is békétlenkedik, hogy „puccstervekről is beszélnek, folytonosan."[18]

A kedélyek azonban nem csillapodtak. Október 18-án Horthy tartott beszédet Székesfehérváron. Elégedetlen és nyugtalan. „Mindenki vezetni akar — mondotta —, de senki sem akar vezettetni. Mindenki politizál és mindenki, de különösen egyes csoportok egymaguk akarják az összes kérdéseket megoldani, mégpedig azonnal, egy csapásra megoldani. Sorrend nélkül, meggondolatlanul, előkészítés nélkül vetik belé a közvéleménybe a legnagyobb problémákat, ami nem vezethet megoldásra és megnyugvásra. Nem engedhetem meg, hogy a politizálást és hivatlan kritikát egyesek oly mértékben űzzék, hogy az már a tömegek lázításába csapjon át." Nyugtalanul állapította meg: „Újabban mind sűrűbben lehetett észlelni olyan törekvéseket, akik a király személyének kérdését igyekeztek előtérbe tolni",[19] mégpedig az *ő személyét is*, „hol jó, hol rosszhiszeműen." Kijelenti, hogy a parlament által „megválasztott kormányzó . . . nem nyúlhat a királyi trón után."[20]

A valóságban Horthy már a kormányzóválasztáskor a királyi hatalom után nyúlt és megszerezte az abszolút monarchia királyi hatalmának minden lényeges elemét, bár ezt az ellenforradalmi parlamenttől is csak fegyveres fenyegetéssel tudta kicsikarni. Ami pedig azokat illeti, akik az ő személyét „jóhiszeműen" tolják

[18] Pesti Napló. 1920. okt. 12.
[19] Pesti Napló. 1920. okt. 19.
[20] Népszava. 1920. okt. 19.

előtérbe, mint király-jelöltét, azok értsék meg, hogy a különféle kérdések megoldásában „sorrend" kell, „előkészítés" kell. Ami a „rosszhiszeműeket" illeti, akik őt azzal gyanúsítják, hogy el akarja foglalni a trónt — azok hangzatos szólamokat hallhatnak arról, hogy ő mi után „nem nyúlhat."

Habsburg Károly válaszolt Bethlen és Teleki fentebb idézett beszédeire. Válaszát Csernoch János hercegprímásnak küldte el, mégpedig ama megbízható pap útján, akit e célból Csernoch odaküldött. Ez a pap, dr. Martin Aurél, a budai Szent Imre kollégium igazgatója, aki október 24-én jelent meg Károlynál és október 28-án írta meg jelentését Csernoch számára a királyi audienciáról. „Őfelségének eltökélt szándéka — jelenti Martin —, hogy a békeszerződés ratifikálása után, 1921 tavaszán újból elfoglalja Magyarország trónját. Se Ausztria, sem Magyarország trónjáról semmi körülmények között lemondani nem fog. Visszatérését Magyarországba a tavasznál tovább nem halasztathatja, mert a nép hozzászoknék az uralkodó nélküli állapothoz. Őfelsége összeköttetései révén úgy van értesülve, hogy az alliált hatalmak, nevezetesen a franciák, nem támasztanak nehézséget az ő visszatérésének, egyedül a csehek és jugoszlávok ellenezték azt, de ezek befolyása az alliált hatalmaknál csökkenőben van. Minden ellenkező értesülés, amely a Budapesten működő különböző antant missziók köréből indul ki, ezen missziók tájékozatlanságából ered."

Károly tud róla, hogy Budapesten József főherceget is jelölgetik a trónra, mégpedig mint „nemzeti" királyt, akinek nincs igénye más országok megdöntött trónjára. Erről is küldi véleményét Martin útján: „leghatározottabban ellenzi, hogy József főherceg csak ideiglenesen is elfoglalja a trónt." A „nemzeti király" eszméjét elutasítja, és kijelenti, hogy az 1918. október 31-e óta hozott törvényeket „érvénytelennek tekinti, s csak azok fognak törvényerőre emeltetni", amelyeket majd ő szentesít.

„Mindezek alapján — jelenti Martin — őfelsége arra kéri a hercegprímás úr őeminenciáját, s a nagyméltóságú püspöki kar tagjait, hogy a népet az ő visszatérésére előkészítsék, a papság és tanítóság a szószékről, illetve iskolában a népet és tanulóifjúságot a vallásosság mellett a királyhoz való hűségre neveljék . . . E hűség ellen irányuló agitáció és szervezkedés csak polgárháborút vonna maga után, mert őfelsége törvényes jogairól lemondani nem fog. Különösen hangsúlyozta őfelsége, hogy a

tábori püspök úr őméltóságától elvárja, hogy semmi alkalmat nem fog elmulasztani, hog a hadsereg a királyhűség szellemében megtartassék és megerősíttessék."[21]

Az itt említett tábori püspök: Zadravecz István, a szegedi tiszti különítmények hirhedt papja, akit Horthy sürgetésére és a magyar kormány előterjesztése alapján nevezett ki püspökké a pápa.

Habsburg Károlyt többen felkeresték Pranginsban. Ezt megemlíti a magyar képviselőház elnökéhez, a legitimisták egyik vezetőjéhez, Rakovszky Istvánhoz 1920. novenber 8-án írt levelében is. „Nagyon boldog vagyok, — írja — hogy az utolsó hetekben szeretett magyar királyságomból több hű alattvalóm jelent meg Előttem. Ezen Irántam és a Házam (ti. a Habsburg-ház) iránt teljes odaadást tanúsító hű egyénekkel folytatott hosszas és gyakori eszmecseréből és a külföldről kapott jelentésekből a helyzetről világos képet nyertem, melyek megkönnyítik Nekem ezen órában hozandó nagyfontosságú elhatározásaimat." Az említett eszmecserékből levonta azt a következtetést, hogy kül- és belpolitikai okokból még nem térhet haza, de a tavaszi hazatérés tervét nem adta fel. Ennek jegyében írja Rakovszkynak: „felkérem és felhívom Önt, hogy összes hű alattvalóimat a koronás király jogainak védelmére egy vezérférfiú köré csoportosítsa."

Az exkirály és a legitimisták a levélben említett eszmecserék során nyilván levonták azt a következtetést is, hogy diplomatikus csomagolásban kell fenntartani Károly igényét az osztrák trónra. E kérdésben Bethlen és Teleki beszédei után Károlynak közölnie kellett álláspontját. Rakovszkyhoz írt levelében ezt meg is teszi: „hű alattvalóimnak talán szükségük lesz arra, hogy megismerjék pontos felfogásomat a királykérdéssel kapcsolatos vitákban felmerülő problémákról, valamint afelől, hogyan vagyok hajlandó adott esetben uralkodói jogaimat és uralkodói kötelességeimet magyar nemzetemmel megosztani. Én, mint alkotmányos király — mert ilyen akarok lenni és leszek is, mint amilyen a múltban voltam —, valószínűleg minden hű alattvalóimmal együtt tudatában vagyok annak, hogy ezen felfogásomból folyó, királyt és nemzetet kötelező megállapodások csak akkor lehetnek rendezendők, ha Én egy felelős magyar kormány-

[21] Esztergomi Prímási Levéltár. Csernoch hercegprímás iratai Cat. B. 1921—476. —.— *(397—98.)*

Kedves Horthy !

Szükségessé vált, hogy Én is tudomására hozzam hőn szeretett magyar nemzetemnek felfogásomat a királykérdés megbeszélése körül felmerült problémákra vonatkozólag, mivel mint gyakrabban és sürgösebben nyilvánul meg a kívánság felfogásom megismerésére.

Ennélfogva kijelentem és hangsulyozom :

Én osztom azt a felfogást, miszerint a pragmatika sanktionak a magyar és a többi örökös tartományok együttes és megoszthatatlan birtoklására vonatkozó határozmányai hatályon kivül léptek és az 1867 évi XII. t.c. érvényét vesztette.

Az Uristennek legteljesebb áldását kérem drága Magyarországomra.

Felkérem Önt kedves Horthy, mint az Én és a magyar nemzet bizalmát élvező kormányzót, hogy ezen szavaimat a nemzetnek tolmácsolja.

Kelt Pranginsben, 1920 November hó 8.án.

Károly

10. IV. Károly Horthy Miklóshoz intézett, 1920. november 8-i levelének kezdő és befejező részei.

Felséges Uram!

Hódoló tisztelettel vettem Felségednek megbizottam utján küldött üzenetét s azon elhatározását, hogy Magyarországba való visszatérését a jövő tavasznál tovább nem halasztathatja, mert a nép hozzászoknék az uralkodó nélküli állapothoz. S minthogy Felséged arról is méltóztatik értesiteni, hogy

október 27.én tanácskozást tartott elnökletem alatt, a melyben egyhangulag határozatba ment, hogy a püspöki kar a legitimitás álláspontján, Felségedhez mint törvényesen megkoronázott királyunkhoz ragaszkodik, ebben a szellemben neveli papságát és a hiveket.

Ki is magamat és főegyházmegyémet Felséged kegyelmébe ajánlva a legmélyebb alattvalói hódolattal öröklök

Esztergom, 1920. évi november 18-án

Felségednek

legalázatosabb káplánja

Csernoch János
bibornok, hercegprimás,
esztergomi érsek.

11. Csernoch János hercegprímás IV. Károlyhoz intézett, 1920. évi november 18-i levelének kezdő és befejező részei.

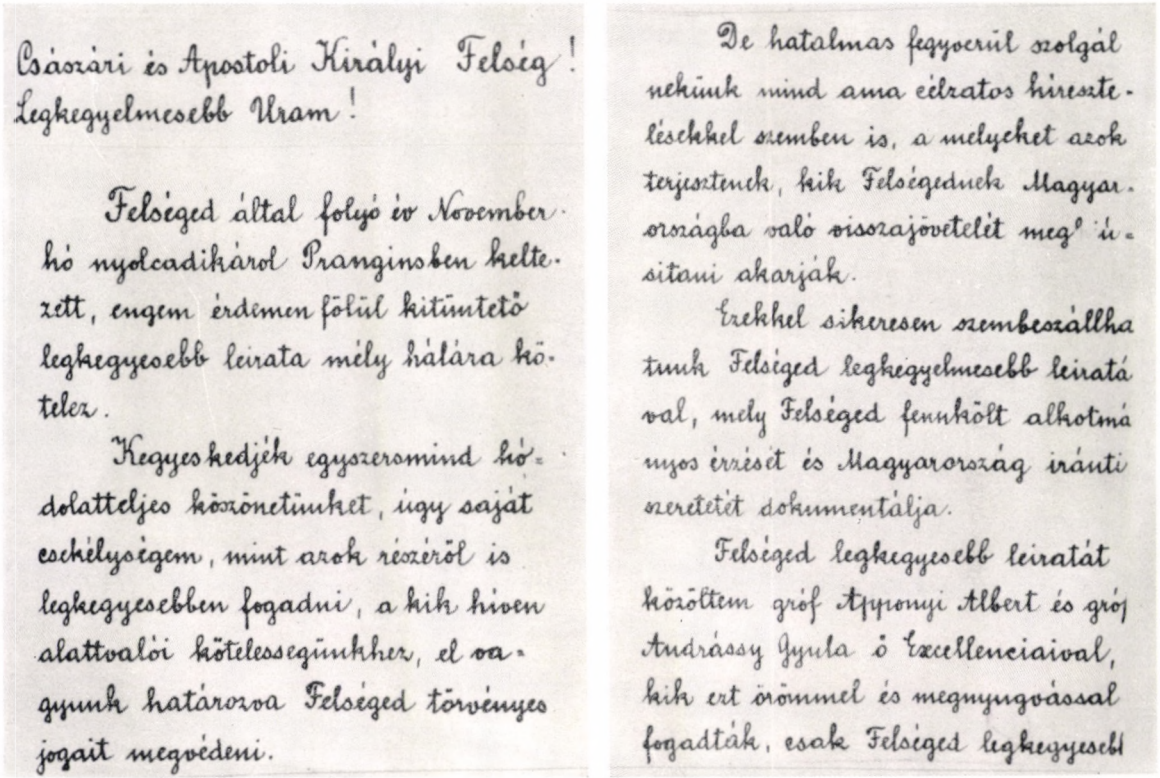

Császári és Apostoli Királyi Felség!
Legkegyelmesebb Uram!

Felséged által folyó év November hó nyolcadikárol Pranginsben keltezett, engem érdemen fölül kitüntető legkegyesebb leirata mély hálára kötelez.

Kegyeskedjék egyszersmind hódolatteljes köszönetünket, úgy saját csekélységem, mint azok részéről is legkegyesebben fogadni, a kik híven alattvalói kötelessegünkhez, el vagyunk határozva Felséged törvényes jogait megvédeni.

De hatalmas fegyverül szolgál nekünk mind ama célzatos híresztelésekkel szemben is, a melyeket azok terjesztenek, kik Felségednek Magyarországba való visszajövetelét meg'ú-sitani akarják.

Ezekkel sikeresen szembeszállhatunk Felséged legkegyelmesebb leiratával, mely Felséged fennkölt alkotmányos érzését és Magyarország iránti szeretetét dokumentálja.

Felséged legkegyesebb leiratát közöltem gróf Apponyi Albert és gróf Andrássy Gyula ő Excellenciaival, kik ezt örömmel és megnyugvással fogadták, csak Felséged legkegyesebb

12. Részletek Rakovszky Istvánnak, a nemzetgyűlés elnökének IV. Károlyhoz intézett 1920. november 25-i leveléből.

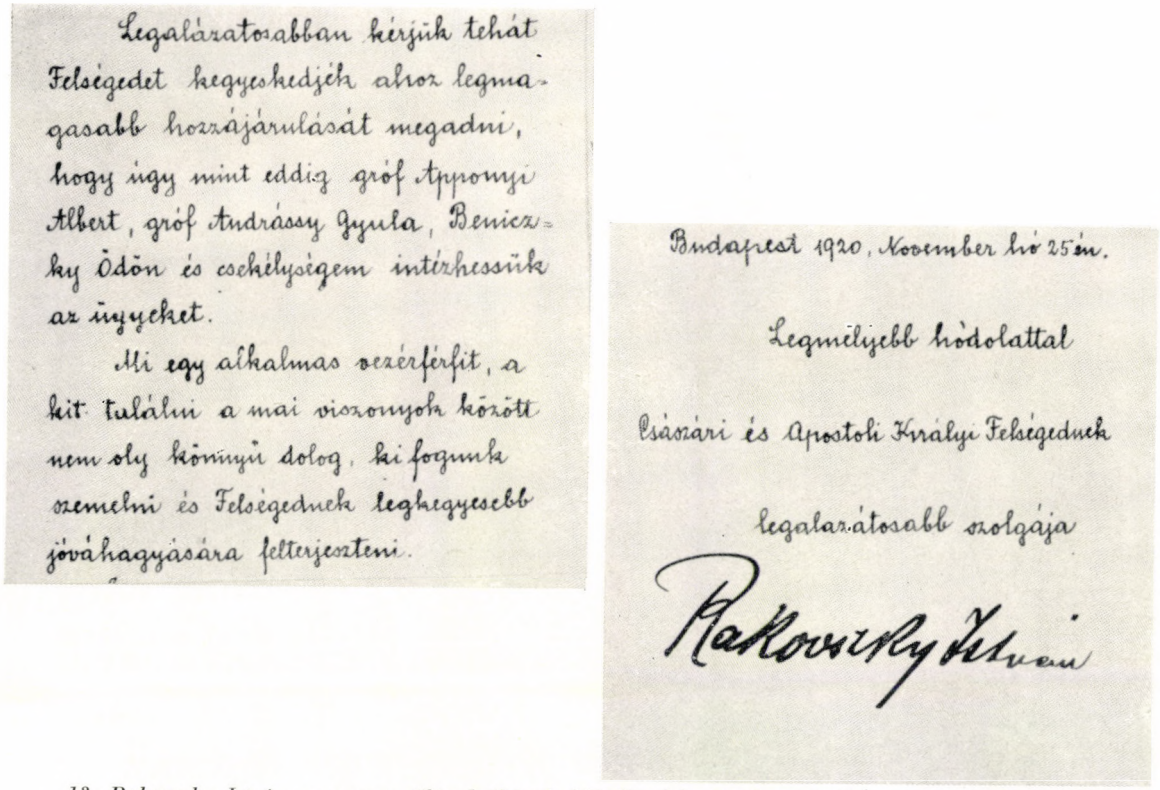

Legalázatosabban kérjük tehát Felségedet kegyeskedjék arra legmagasabb hozzájárulását megadni, hogy úgy mint eddig gróf Apponyi Albert, gróf Andrássy Gyula, Benicz-ky Ödön és csekélységem intézhessük az ügyeket.

Mi egy alkalmas vezérférfit, a kit találni a mai viszonyok között nem oly könnyű dolog, ki fogunk szemelni és Felségednek legkegyesebb jóváhagyására felterjeszteni.

Budapest 1920. November hó 25-én.

Legmélyebb hódolattal

Császári és Apostoli Királyi Felségednek

legalázatosabb szolgája

Rakovszky István

13. Rakovszky István, a nemzetgyűlés elnökének IV. Károlyhoz intézett, 1920. november 25-i levelének befejező része.

nyal körülvéve az uralkodói hatalmat Magyarországon újra gyakorolni fogom. Azonban ezen felfogásomat világosan kifejező nyilatkozatot már most készítek elő, azon célból, hogy hű alattvalóim a döntő órában ne nélkülözzék királyuk védelmére a szükséges fegyvert.

Ezen nyilatkozatomban kifejezésre fog jutni, hogy osztom azt a felfogást, miszerint a pragmatica sanctio-nak a magyar és a többi örökös tartományok együttes és megoszthatatlan birtoklására vonatkozó határozatai hatályon kívül léptek, és az 1867. évi XII. t. c. érvényét vesztette. Tekintettel arra, hogy ezek szerint Magyarország teljes állami függetlenségét visszanyerte, Én is osztom azt a nézetet, hogy az uralkodói hatalomnak Magyarországon való átvétele után, az uralkodói hatalmat egy más államban csak egy, Magyarország és ezen más állam között megkötendő egyezmény létrejövetele vagy pedig Magyarország teljes állami függetlenségének megóvása után, különös tekintettel a külügyek vezetésére, a külképviseletre és a magyar hadsereg önállóságára, vehetném át."

Közli még, hogy el lenne szánva „a hadüzenet és a békekötés jogát a nemzet alkotmányos tényezőivel egy törvény által meghatározandó módon megosztani."[22]

Habsburg Károly a polgárosult, de továbbra is a feudális gondolatvilágban élő uralkodó módján fogalmazza — vagy fogalmaztatja — véleményét. A koronás uralkodónak a „nemzettel" való egyezkedése természetesen az uralkodóosztályok különböző csoportjaival való egyezkedést jelenti, hiszen az ő „alkotmányosságának" ez volt az ismérve és ezt kívánja fenntartani. Ebben a reményben írt, ugyancsak 1920. november 8-án Horthynak is egy rövidebb levelet, amelyben vele is közli ugyanazt az álláspontot, amit a készítendő nyilatkozata is tartalmazni fog. Horthynak is megírja, hogy „a kötelező megállapodások csak akkor lehetnek törvényileg rendezendők, ha Én, a megkoronázott magyar király, körülvéve egy felelős magyar kormánnyal, az uralkodói hatalmat újra gyakorolni fogom."

Kijelenti, továbbá, hogy a közölt állásfoglalás „tartalmazza megmásíthatatlan felfogásomat bizonyos nagyfontosságú kérdésekben." Levelét ezzel zárja: „Felhívom Önt, Kedves Horthy,

[22] O. L. K. 606—3.

mint az Én és a magyar nemzet bizalmát élvező kormányzót, hogy ezen szavaimat a nemzetnek tolmácsolja."[23]

Horthy nem sietett eleget tenni az exkirály utóbbi kérésének. A Teleki-kormány ebben az időben tárgyaltatta le a parlamentben a trianoni szerződés ratifikálását. A szélsőlegitimisták, akik a „szentistváni Magyarország" visszaállításának egyedüli lehetőségeként propagálták a Habsburg-restaurációt — igyekeztek az ellenforradalom által felszított nacionalista hangulatkeltést most a maguk céljaira kamatoztatni. Friedrich 1920. november 13-án hatáskeltő beszédet tartott a békeszerződés ratifikálása ellen. Egyúttal a horthysta kormányzat távozását is követelte: „Az a rendszer — mondotta — az az államhatalom, amely ezt az esztendőt ilyen meddőn elmúlni hagyta, teljes egészében megérett a bukásra." A ratifikációról szólva kijelenti: „Én tagadom hogy ez a Nemzetgyűlés jogosult volna arra, hogy ezt a békeratifikációt keresztül vigye." Hangsúlyozza, hogy „két alkotmányos tényező, a főrendiház és a királyi hatalom, szünetel. Ezek megkérdezése nélkül ebben a sorsdöntő kérdésben dönteni nem lehet."[24]

Friedrich persze tudta, hogy a képviselőház ratifikálja a békeszerződést, mert az antant követeli, és nem tűr további halasztást. A ratifikálást jóváhagyó törvényjavaslatot még aznap meg is szavazták.

A karlisták tovább fokozták tevékenységüket, de Friedrich és Rakovszky csoportja között nem volt ekkor összhang; Friedrich hangosan, Rakovszkyék csendesen dolgoztak. Friedrichet a Tisza-gyilkosság ügyében ellene szervezett akció is arra kényszerítette, hogy hangos legyen. Rakovszkyékat ugyanez az ügy óvatosságra intette a Friedrichhel való politikai szövetkezésben.

A püspöki kar óvakodott attól, hogy Friedrichhel politikai szövetségre lépjen. Azt, hogy maga a hercegprímás elég bizonytalannak, vagy éppenséggel eléggé óvatosnak mutatkozott ebben a kérdésben, mutatja Károlyhoz intézett, 1920. november 18-i levele.

Levelében Csernoch kifejezi hódolatát, majd válaszol a kapott üzenetre, beszámol megtett lépéseiről. Közben a képviselőház a trianoni szerződést már ratifikálta, de erről egy

[23] O. L. K. 589. I. A. 1/b.
[24] Nemzetgyűlési Napló. VII. k. 5—6. old.

szava sincs a hercegprímásnak, hiszen ez harmadrendű kérdés számára, ahhoz képest, hogy Károly visszajöhet-e már, vagy még nem, — s ha majd visszajön, megszerzi-e Ausztria trónját is? „Felséged legmagasabb üzenetének vétele után — írja — felkerestem József főherceget és Horthy kormányzó urakat. A főherceg úrral november 11-én beszéltem és ő a következőket mondotta nekem. Két nappal előbb volt nála Hanselik tábornok, a francia missziónak elnöke, s azt a közlést tette meg előtte, hogy kormányának megbízásából jár el, s hogy a kisantant a nagyantant megbízásából és jóváhagyásával meg fogja szállni Magyarországot a következő három eset egyikében: 1. Ha Budapesten a zavaros állapotok meg nem szünnek, s a jogrend teljesen helyre nem áll. 2. Ha felséged visszajönne és elfoglalná a trónt, és 3. Ha katonai diktatúra lépne fel ebben az országban . . . Másnap beszéltem Horthy kormányzó úrral, aki azt mondta nekem, hogy a napokban járt nála az angol politikai megbízott, s tudtára adta, hogy az ő kormánya semmiképp sem tűrné, hogy felséged visszajöjjön elfoglalni Magyarország trónját."

Csernoch megállapítja levelében: „Minthogy ezek szerint felséged értesülése s az itt közöltek között határozott ellentét van, nem tudok mást feltételezni, mint azt, hogy az antant kétszínű játékot űz, s azalatt, míg felséged ottani közegeinek kedvezőeknek látszó kijelentéseket tesz, addig itt saját közegei által világos s félre nem érthető módon az ellenkezőt állítja." Csernoch osztja az itteni vezető körökben uralkodó nézetet, mely szerint Károly hazatérése még nem időszerű; s hogy „tavaszkor lehetséges lesz-e már, azt határozottan senki sem állíthatja."

Csernoch levelében kitér Habsburg József esetleges trónralépésének problémájára. Értesíti Károlyt, hogy átadta József főhercegnek az ő erre vonatkozó tiltakozását. József ismét kijelentette neki, hogy „csak akkor vállalkoznék rá, ha másképp semmiképpen sem tudná megmenteni a trónt a dinasztia számára." S ezt azért tenné meg, hogy „biztosítsa a trónt felséged számára." Végül a hercegprímás közli, hogy még október 27-én a püspöki kar tanácskozásán, amelyen ő elnökölt, „egyhangú határozatba ment, hogy a püspöki kar a legitimitás álláspontján, felségedhez, mint törvényesen megkoronázott királyunkhoz ragaszkodik."[25]

[25] Esztergomi Prímási Levéltár. Csernoch hercegprímás iratai. Cat. B. 1921—476. —.— *(398—401.)*

Minden bizonnyal volt alapja a hercegprímás ama feltevésének, hogy az antanthatalmak kettős játékot űztek; egyrészt odakint Károlyt biztatják, másrészt Budapesten kategórikusan tiltakoztak trónralépése ellen és ezzel tulajdonképpen Horthyt támogatták. Nem volt ez hatástalan módszer, pusztán politikai eszközökkel, az uralkodó osztályon belüli ellentétek kihasználása útján meghiúsítani a magyar uralkodó körök revans-törekvéseit.

A legitimista készülődés közben természetesen tovább folyt. Rakovszky István, a képviselőház elnöke, november 25-én válaszolt Károly november 8-i levelére. Ő sem tért ki a trianoni szerződés közben végbement ratifikálására, ez számára lezárt ügy befejező aktusa volt, amelyet csak a Habsburg-restauráció céljaira akart kamatoztatni. Éppen ennek a módjáról folyt a levélváltás.

Rakovszky, mielőtt válaszát megírta, Károly levelét megmutatta Apponyi grófnak és Andrássy grófnak, s a választ megbeszélte velük. „Császári és Apostoli Királyi Felség"-nek címezi Károlyt és ezzel kifejezi, hogy nemcsak a magyar királynak, hanem osztrák császárnak is elismeri, ennek visszaállításán is munkálkodni kíván.

„Felséged által folyó év november hó nyolcadikáról keltezett, engem érdemen felül kitüntető legkegyesebb leirata — írja Rakovszky — mély hálára kötelez.

Kegyeskedjék egyszersmind hódolatteljes köszönetünket, úgy saját csekélységem, mint azok részéről is legkegyesebben elfogadni, akik híven alattvalói kötelességünkhöz, el vagyunk határozva felséged törvényes jogait megvédelmezni.

Ezen cél elérésére kifejtendő tevékenységünket egyedül felségednek hozzám intézett legkegyesebb leirata teszi nekünk lehetővé, mert felségednek kinyilatkoztatott álláspontja Magyarország teljes állami függetlenségét biztosítja. . .

De hatalmas fegyverül szolgál nekünk mind ama célzatos híresztelésekkel szemben is, amelyeket azok terjesztenek, kik felségednek Magyarországba való visszajövetelét meghiúsítani akarják."

Rakovszky a továbbiakban jelenti, hogy Apponyi és Andrássy a király levelét „megnyugvással fogadták, csak felséged leiratának negyedik bekezdésében vélünk egy részben styláris módosítást igen szükségesnek, melyhez felséged hozzájárulását a legalázatosabban kérjük."

A kért módosítás valóban stiláris jellegű, ravaszabban fogalmazza ugyanazt a lényeget. Rakovszky mindhármuk nevében kéri továbbá: „Kegyeskedjék a kilátásba helyezett nyilatkozatot, annak nyilvánosságra hozatala előtt velünk legkegyelmesebben közöltetni, nem mintha bennünk a bizalmatlanság legkisebb árnyéka is laknék, hanem mivel a nagyközönségben, melyet megnyugtatni a feladatunk, ezen bizalmatlanság fennáll, s így minden szóra vigyázni kel, amelyet a rosszakarat esetleg elferdíthetne és kihasználhatna; ennek lélektanát mi, kik állandóan érintkezésben vagyunk és ismerjük ellenеink cselszövéseit, talán leginkább tudjuk mérlegelni."

Rakovszky válaszolt Károlynak arra a felszólítására is, hogy tömörüljenek egy „vezérférfiú" köré. „Erre a szerepre — írja Rakovszky — egy, a politikai küzdőtértől távol levő nem alkalmas." Kérik Károlyt: „kegyeskedjék ahhoz legmagasabb hozzájárulását megadni, hogy úgy mint eddig, gróf Apponyi Albert, gróf Andrássy Gyula, Beniczky Ödön és csekélységem intézhessük az ügyeket." Majd ők később kiszemelnek „egy alkalmas vezérférfit", és javaslatukat jóváhagyásra Károlyhoz felterjesztik.[26]

*

Miközben a szélsőlegitimisták szervezkedése folyt, a kalandor külpolitika kudarca következtében elmélyült politikai válság a fajvédőket is tevékenységre serkentette. A tudományegyetemi csendőrzászlóalj is működött — az egyetemen. E diákcsendőrök egyben a nacionalista-antiszemita diákegyesületnek is tagjai: vezetőik a nacionalista-antiszemita diákszervezeteknek is vezetői. A „harci cél" az volt, hogy kiverjék az egyetemről a zsidó származású egyetemi hallgatókat. A sorozatos egyetemi botrányok, „hazafias" verekedések miatt a tudományegyetemen az oktatás csak november elején kezdődött el. Más egyetemeken is voltak hasonló botrányok. Ezek a zajos, s a napilapokban bőven részletezett egyetemi verekedések egyben a kísérő zenét szolgáltatták a zsidó származású hallgatók felvételét korlátozó, úgynevezett *numerus clausus* törvény megalkotásához. Ezt a törvényjavaslatot Haller közoktatási miniszter terjesztette be a képviselőházba; 1920. szeptemberében, 20-ától 22-éig tárgyalták és fogadták el. Miután a korlátozás csak az első éves hallgatók felvételére vonat.

[26] O. L. K. 606—2.

kozott, a fajvédő diákszervezetek botrányhősei gumibotokkal, boxerekkel, vasdorongokkal, és a tanítás megakadályozása útján igyekeztek elüldözni a másod-negyedéves zsidó származású hallgatókat. Ez nagy mértékben sikerült is; az elüldözött hallgatók egy része külföldi, főleg a bécsi és a brünni egyetemre került, és tanulmányait ott fejezte be.

Az egyetemi diákzavargásokkal egyidőben az Ébredő Magyarok Egyesülete szervezetei, a fajvédő egyetemisták és katonatisztek közreműködésével utcai verekedéseket is rendeztek. Igazoltatták a járókelőket, s ha zsidó vallásút találtak, kifosztották vagy legalábbis megzsarolták és elverték. Október 5-én a Club Kávéházban megismételték a nyári verekedést. Megállapították, hogy ebben 11 tiszt, és 4—5 civil vett részt. Prónay britanniás különítménye a „bevált módszerrel" folytatta rablásait, behurcolták áldozataikat a szállóba, ott kirabolták, elverték, és halállal fenyegették, ha panaszra megy. Más horthysta katonai csoportok is hasonlóképpen működtek, többek között katonai nyomozói minőségben.

Szeptemberben egy Landau Adolf nevű zsidó bornagykereskedőt igyekeztek egy-két millió korona erejéig megzsarolni. Landau ellenállt, mire szeptember 19-én fiával együtt lefogták, a kelenföldi laktanyába vitték és elkezdték kínozni. Családjuk Rupert Rezső liberális képviselőhöz fordult védelemért. Rupert a hadügyminiszter intézkedését kérte. Közbelépésére a szerencsétlen Landaut és fiát a kelenföldi laktanyából behozták a Hadügyminisztériumba, és annak egyik zugában kínozták és zsarolták tovább; majd aztán újra visszavitték a kelenföldi laktanyába, ahol október 2-án kiszenvedett.

A Landau-gyilkosságról szóló hírt, annak több részletét külföldi lapok közölték. Október 20-án Rupert interpellált a parlamentben és kiteregette az egész gaztettet. Elmondta, hogy ő már szeptember 21-én Sréter honvédelmi miniszterhez, majd az ügyészséghez is fordult a két Landau szabadon engedése érdekében. Hangsúlyozta, hogy Sréter „jóhiszemű" volt, azonnal utasítást adott, hogy Landaut és fiát a kelenföldi laktanyából — vigyék a Margit körúti fogházba. Azonban közbelépett — egy vezérkari beosztású főhadnagy és az ismét visszavitette őket kelenföldi hóhéraikhoz. Sréter jóhiszeműségének igazolásául még hozzátette, hogy amikor Landau Adolf már elköltözött az élők sorából, „utánanézett a dolognak, és nem bízta többé ezekre az emberekre, hogy az ő parancsait végrehajtsák. Erre végrehaj-

tották a parancsot, és a kelenföldi laktanya kiüríttetett, úgy, hogy mindenkit, akit jogtalanul fogva tartottak, átszállították a Margit-körútra." Erre Friedrich megkérdi: „Hát többen is voltak ott?" Rupert így felelt: „sokan voltak."[27]

Rupert egyébként ebben az időben még a kormánypárt tagja. A Kisgazdapárt liberális csoportjához tartozott, s a Kisgazdapárttal együtt lett az egyesített kormánypárt embere.

Az egyetemi zavargások is nyugtalanították az embereket, a katonai szervekbe beépített különítményesek további garázdálkodása pedig még inkább felháborította a lakosságot, a polgári és kispolgári rétegeket is, amelyek nyugalmat, rendet, normális életviszonyokat követeltek. A liberális ellenzék a parlamentben is tiltakozott az egyetemi verekedések miatt, majd Rupert interpellációját a Landau-ügyben felhasználta arra, hogy a kormány ellen fellépjen, követeléseinek nyomatékosan hangot adjon.

Friedrichék és a többi karlista csoport a neumerus clausust támogatták, az egyetemi verekedéseknek is együtt falaztak a kormánypárt zömével. Viszont a horthysta különítményesek leleplezéseit úgy Friedrichék, mint a kormánypárton belüli karlista puccsisták igyekeztek saját politikai céljaikra felhasználni. Rakovszky, mint házelnök, nem engedte, hogy Rupertet a horthysta képviselők megzavarják a Landau-ügy részletes ismertetésében. A képviselők egy csoportja *zárt ülés* elrendelését kérte, amit hasonló esetekben el szoktak rendelni — de az elnöklő Rakovszky e kérelemnek nem adott helyt, és biztosította, hogy Rupert végig nyílt ülésen mondja el interpellációját.

Rupert azt is elmondta beszédében, hogy Landau kínzói 2 700 000 koronát követeltek s ebből 500 000 koronát a Gödöllőn székelő *vezérkar* részére. Miután a borkereskedő — aki egyébként már fizetni akart — meghalt, a gyilkosok azzal védekeztek, hogy Landau kémtevékenységet folytatott és ezzel akarta megvesztegetni kínzóit. Az áldozat már nem védekezhetett.

A kormánypártban és az azon kívül tevékenykedő karlista képviselők közbeszólásaikkal megbélyegezték a leleplezett gaztettet. Beniczky is ezt tette, ami az egyik felingerült kormánypárti honatyát, Meskó Zoltánt, a későbbi nyilas képviselőt kifakadásra késztette. Meskó odavágta Beniczkynek, hogy ilyen

[27] Nemzetgyűlési Napló. VI. K. 106. old.

gaztettek az ő belügyminisztersége alatt is történtek, és megtorlatlanul maradtak. Mire Beniczky azonnal követelte, hogy a vádat konkrétan adja elő. A sarokbaszorított Meskónak hirtelen nem jutott eszébe más, mint a Somogyi-gyilkosság; Beniczky volt a belügyminiszter, amikor Somogyi Bélát meggyilkolták, és ő sem tudta kideríteni a tetteseket.

Meskó e közbeszólása alkalmat adott Beniczkynek arra, hogy nyilatkozzon a Somogyi-gyilkosság ügyében lefolytatott nyomozásról. Rakovszky házelnöktől hamar szót kap és kijelenti: „Amit annakidején Mattyasovszky rendőrségi főkapitány úr az újságokban kijelentett, hogy a rendőrség a tetteseket kiderítette, és az illetékes hatóság előtt megnevezte, Mattyasovszky főkapitánynak ezt a nyilatkozatát a magam részéről minden tekintetben igazolom. A rendőrség, a belügyminisztérium, tehát a polgári hatóság a tetteseket kiderítette és megnevezte, és nem a polgári hatóságokon múlt, hogy azok méltó büntetésüket el nem vették."[28] Ha *nem a polgári hatóságokon* múlt, akkor természetesen csak a *katonai hatóságokon* múlhatott, amelyek a *fővezérség* parancsára kivették az ügyet Mattyasovszky kezéből. Az „illetékes hatóságok", akik előtt Beniczkyék a gyilkosokat megnevezték, csak a miniszterelnök és a fővezérség lehetett, beleértve magát a fővezért. Beniczky leleplezése egyenes támadás volt Horthy és társai ellen.

Az ügyben Teleki is nyilatkozott. A felkavart kedélyek némi megnyugtatására közölte, hogy a vezérkar két osztályát, amely a kémelhárítással foglalkozik, kiveszik a rosszhírű vezérkar hatásköréből és a hadügyminiszter alá rendelik. „A honvédelmi miniszter úr már napok előtt megtette az intézkedéseket aziránt — mondotta —, hogy a két osztály, amely ezzel foglalkozik, a honvédelmi miniszterhez kapcsoltassék át, őalája rendeltessék."[29] Az intézkedés közvetve beismeri: a vezérkar emberei tudtak arról, hogy „nyomozóik" a vezérkar részére is követeltek pénzt az áldozattól.

Teleki egy kormánypárti megbeszélésen még azt is közölte hogy: „A kormány a katonasággal megállapodást létesített, hogy a hadsereg letartóztatási jogát polgári egyénekkel szemben korlátozzák."[30] Erre vonatkozóan ugyan még júliusban közös belügy-

[28] Népszava. 1920. okt. 21.
[29] Nemzetgyűlési Napló. VI. k. 111. old.
[30] Népszava. 1920. okt. 22.

hadügy- és igazságügyminiszteri rendeletet adott ki, de ennek betartására, úgy látszik, a kormánynak külön megállapodásokat kellett kötni a hadsereg vezetőivel, mégpedig egyrészt a hadügyminiszterrel, másrészt a vezérkarral, amelyet Horthy rendeletére 1920 szeptemberében állítottak fel, s amely közvetlenül neki volt alárendelve. Landau elfogása és kínzása közvetlenül a vezérkar felállítása után történt, s abban a vezérkar nyomozóinak volt a legaktívabb szerepük.

A vezérkarban megtelepedett, azt irányító katonai klikk alkotta Horthy közvetlen környezetét, ez tartotta kezében az Etelközi Szövetség vezetését is. A vezérkariaknak — részben az EKSz útján, részben egyéb utakon is — kapcsolatuk volt az Ébredő Magyarok Egyesületével, a különböző fajvédő diákegyesületekkel, és más ellenforradalmi szervezetekkel. Ám az egyes különítmények, mint például a Prónay-féle, közvetlenül is kapcsolatban álltak az ébredőkkel, bevonták azokat „vállalkozásaikba" és ők közreműködtek azok akcióiban is.

Az ébredők körében Hallerék is, Szmrecsányiék is, Friedrichék is szervezték a maguk csoportjait, ami egyes esetekben éles harcot váltott ki az ÉME soraiban. Ennek során Friedrichék próbálkoztak a szervezet kettészakításával is, az ébredők budapesti szervezetében. 1920 októberében „Felébredt Magyarok" címen próbálták külön tömöríteni saját ébredő-embereiket. Ezeket az elemeket 1920 november 7-én, vasárnap Budapesten gyűlésre hívták azzal, hogy a trianoni békeszerződés ellen tiltakozzanak. A gyűlésre való agitációt antiszemita röplapok terjesztésével kapcsolták össze; a gyűlésre összesereglettek egy része még aznap este rablással egybekapcsolt utcai verekedéseket rendezett, amelynek két halálos áldozata és több súlyos sebesültje volt. Az ólmos botokkal fejbevert, megszurkált, összerugdosott, és agybafőbe vert emberektől, ha zsidók voltak vagy zsidónak vélték a illetőt, elszedték a pénztárcáját, óráját, sálját, aktatáskáját, ha nő volt, a retiküljét.

November 10-re virradó éjjel ismét megismételték az utcai támadásokat, amelyek a Britannia-száló környékén voltak a legvadabbak. Itt Prónay embereinek egyik bandája garázdálkodott, egy-két másik bandával együtt. A véresre vert áldozatok segélykiáltására odasietett egy rendőrőrszem, aki megpróbált közbelépni, mire a britanniások lelőtték. A lelőtt rendőr segítségére jött egy másik rendőr; arra is rálőttek, s csak futással menekülhetett. Társa kiszenvedett.

Mátyásföld mellett volt egy barakktelep, amelyet még a világháború idején építettek. Ehman-telepnek hívták. Itt gyűjtötték össze az egyes különítmények vezetői azokat, akikből „szabad csapatot" akartak szervezni, így például „szlovák légiót" akartak felállítani a tervezett „szlovákiai" akcióhoz. Az itteniekről Prónay a következőt írja: „Ezen deszkabódékba gyűjtöttem én is, de mások is, össze azon elszakított országrészekből menekült katonákat, akik hazájukba különféle okok miatt nem mehettek vissza, és akik nagyszerű anyagot képeztek a tervbe vett és megvalósítandó irredentára. Ezen emberek, márcsak azért is, mert a féktelen bosszúvágy bátrabbá, azután elszántabbá tette őket külső ellenségeink iránt, igen megfeleltek volna céljainknak. A zászlóaljtól néhány tisztemet, Huszka Imre főhadnagyot és Schmidt Rudolf hadapródot megbíztam ezen szegény hazátlan nyomorgó emberek gyámolításával, mivel számítottam rájuk a nemsokára aktuálissá váló csehek elleni akciónál."[31]

Ez az Ehman-telepi sereg, kisebb-nagyobb csoportokban, revolverekkel és egyéb fegyverekkel felszerelve, éjszakánként — a britanniásokhoz és más pesti különítményes csoportokhoz hasonlóan — ugyancsak zsákmányszerző portyára indult; igen aktívan „vettek részt" a budapesti és pestkörnyéki utcai verekedésekben, rablásokban. Főleg zsidókat raboltak ki, de ha keresztény próbálta gaztetteiket megfékezni, annak is nekiestek, hasonlóan a britanniás tisztekhez, akik rendőrök meggyilkolását is fajvédelemnek és hazafias cselekménynek tekintették. A trianoni szerződés ratifikálása ezt az egész társaságot megbolygatta; látták azt, hogy a mivel kecsegtették őket, amit hónapról-hónapra halasztottak, most már évekre is elhúzódhat. A „nagy zsákmányhoz" fűzött reményeik összeomlottak, de az itthoni „akciókkal", szerzeményekkel részben kárpótolták magukat.

A különítményesek aktivizálódása, az „atrocitások" újbóli elszaporodása agggodalmat keltett az uralkodó osztályokban, a kormánypárt soraiban is. Amikor a kommunisták üldözésének oroszlánrészét a különítmények és karhatalmi alakulatok végezték, a gyilkosok és rablók garázdálkodását a „keresztény blokk" emberei dicsőítették. Az ellenforradalmi kormányzat közben azonban kiépítette rendőrségét, csendőrségét, működtette a gyorsított tanácsokat, felállította az internáló táborokat, kiüldözött az országból sok tízezer embert — lehet, hogy százezernél is jóval

[31] Prónay Naplója. II. k. 372. old.

többet. A különítményesek különböző vidékeken — különösen a Duna—Tisza közén — de a fővárosban is — gengszter módszereikkel rendszeresen zsarolták a zsidó polgárokat, módosabb parasztembereket és kisebb földbirtokosokat is. Ezt még azután is folytatták, amikor a kommunisták üldözését a horthysta kormányzat rendőri, csendőri és igazságügyi szervei egészében átvették. A kormányzat mindezt türte, abban a reményben, hogy ezeket az erőket felhasználhatja a tervezett szlovákiai betörésre. E terv azonban kútbaesett, s ezután voltak kénytelenek az uralkodó körök tudomásul venni, hogy a trianoni országhatárok között kell berendezkedniök.

A trianoni szerződés aláírása kapcsán kiéleződött politikai válság nyomán vált különösen sürgőssé a kormány számára a különítmények megfékezése, mert a különítményes akciók maguk is mélyítették a politikai válságot s a szervezkedő karlisták is igyekeztek a zavaros körülményekből hasznot húzni. A kormányt és a kormánypártot sorozatosan kompromittálták a vezérkar messzemenő védelmét élvező katonai bandák leleplezett gaztettei, a gyilkosságok és zsarolások, az egyetemi és az utcai verekedések, rablások. 1920. október 18-án — egyidőben az egyetemi és utcai ébredő-verekedésekkel, valamint a keresztényszocialisták és kisgazdák közötti ellentétek élesedésével — Rubinek Gyula Csongrádon nyilvános beszédben a következő megállapítást tette: „Hálálveszedelem fenyegeti a kormányt ma is. Vagy rendet tudunk csinálni, vagy elpusztul ez az ország. Ha minden sarokban titkos társaság van, bármilyen tiszteletreméltó intenciókkal is, csak útjában van az ország újjáépítésének."[32]

Rubinek e beszéde idején a Landau-gyilkosságról a magyar lapok még hallgattak; ha talán valamit írni akartak volna, a cenzúra meghiúsította. Rubinek azonban ismerte az ügyet, mert Sréter a kormánynak beszámolt róla. Csak Rupert parlamenti interpellációja tette lehetővé, hogy a lapok az esetet megírják; s ezzel a lehetőségel éltek a liberális és a karlista lapok éppúgy, mint a Népszava. Még alig csendesedtek el a Landau-gyilkosság miatti felháborodás hullámai, a november 7-i antiszemita utcai zavargás, majd pedig a november 10-i összeütközés és a rendőrgyilkosság kavarta fel a kedélyeket.

Az uralkodó osztályok táborán belül is felhangzott a követelés: a kormány teremtsen már rendet! A kormánypárti képviselők

[32] Népszava. 1920. okt. 19.

versengtek a felháborodásban, hiszen a britanniások most nem kommunistát öltek, még csak nem is zsidót (mint Landau borkereskedőt); az útjukban álló rendőrt lőtték agyon mindenki szemeláttára. Ez lehetővé tette a vezérkartól tartó kormánypárti politikusoknak is, hogy felcsapjanak a „rendcsinálás" híveinek és a kormánytól azonnali, hatékony intézkedést követeljenek.

A kormány tehát mind belpolitikai, mind pedig külpolitikai okokból, saját helyzete erősítése és a közvélemény megnyugtatása céljából kénytelen volt bizonyos intézkedéseket tenni a különítmények ellen. Ezt gróf Teleki a képviselőházban is bejelentette. A rendőrgyilkosságról közölte: „Rájöttünk arra, hogy ezek az emberek, akik a gyilkosságot elkövették, a Britannia szállóba menekültek. Több ilyen szállója van Budapestnek, ahol a különböző vegyes elemek voltak, ugyanakkor, amikor ott úri emberek is laktak." A foganatosított intézkedésekről közli: „Elsősorban négy budapesti szállodát: a Britannia-, Berlin-, Deák Ferenc- és Savoy szállodát vettük elő, mert ezek voltak olyan tanyák, amelyek a rendőrség előtt gyanusnak látszottak. Ezeket a szállodákat tegnap a rendőrség, katonai asszisztencia mellett — de a rendőrség maga cselekedett — megszállotta, az azokban tartózkodó összes egyéneket igazolta, s azon egyének közül 4 katonai és 26 polgári egyént, tehát összesen 30 egyént tartóztatott le." A továbbiak során Teleki közölte, hogy az intézkedéseket „a rendőrség végezte, s a katonaság támogatta ebben, Sávoly tábornok és Szvatics ezredes vezetésével, azonkívül Prónay alezredes is résztvett a tisztítás munkájában. A rendőrség részéről a főkapitány vezette a dolgot."[33]

Tehát a hirhedt titkos szervezet, az Etelközi Szövetség Vezéri Tanácsának tagja, Sávoly tábornok, meg az EKSz „katona nemzetségének" egyik „családfője", a britanniások egyik csoportjának a parancsnoka, Prónay Pál is részt vett „a tisztogatás munkájában." Milyen lehetett ezekután ez a „tisztogatás?" Prónay erről Naplójegyzeteiben a következőket írja: „Én egy-két tisztemet, akik zászlóaljamhoz tartoztak, és más lakásuk nem lévén, még ott laktak, személyesen igazoltam."[34] Ez volt — Naplójegyzetei szerint — a „tisztogatási akcióban" való részvétele. Szerényen elhallgatja, hogy tulajdonképpen pontosan hány tisztjét igazolt: bizonyos azonban, hogy egyetlen Prónay-

[33] Nemzetgyűlési Napló. VI. k. 474. old.
[34] Prónay Naplója. II. k. 358—60. old.

tisztet sem fogtak el. Egyébként az egész „tisztogatásra" jellemző, hogy a különítményes tisztek által lakott négy szállodában összesen 4 tisztet fogtak el. Sávoly, Szvatics és Prónay közreműködésének célja nyilvánvaló: megóvni a kellemetlenségtől a különítmények tisztjeit, s különösen az EKSz-testvéreket.

Egyébként Prónay azt is írja, hogy az ő britanniás tiszti különítménye hat héttel a razzia előtt már onnan eltávozott, mert sejtette, hogy az ottani tevékenysége ellen a kormány tenni fog valamit. Ezenfelül igyekszik tisztára mosni embereit a rendőrgyilkosság és a rablások ügyében. Ezt írja: „Sréter honvédelmi miniszter, akit a parlamentben többször támadtak a Britanniában levő különítményem miatt, a zsidók kedvében akarván járni, annak feloszlatását követelte." Prónay az „interpellációk pergőtüzét" úgy akarta kikerülni, hogy a britanniás tiszti századát máshová szállásolta el, mégpedig — Naplójegyzetei szerint — 1920 szeptemberében. „Utána azonban nyomban beköltözött Hir György nemzetgyűlési képviselő az ő adonyi különítményével." Az ő emberei „egy báró Babarczy Jenővel az élen a járó-kelő zsidókat a szálló előtt elfogták, oda bevitték, és értékeiket elszedve őket ismét kirúgták." Közli, hogy Héjjas Iván is ott lakott. „A honv. miniszter pedig, aki a nevezett szállóra bosszút lihegett, az éjjel katonasággal körülzáratta, és leigazoltatta a rendőrséggel az összes ott lakó személyeket. Persze ezeknek legnagyobb része olyan csirkefogó volt, akik a Prónay különítmény tisztjeinek adták ki magukat."[35]

Az Ehman-telepen a Teleki-kormány szintén razziát rendelt el. Teleki, előbb említett beszédében megemlékezett az itt történtekről is. Azt nem árulta el pontosan, hogy itt miféle társaság volt; csak azt mondta, hogy „egy bizonyos munkásosztag, amelynek létszáma felszaporodott... Sok olyan elem volt benne, amely úgy látszik, hogy ilyenféle akcióban Budapesten részt vehettek. Nem akarom itt azokat az akciókat jellemezni, hiszen kisebb rendzavarástól a legnagyobb rendzavarásig mindenféle előfordult." Megemlíti, hogy az Ehman-telepi razzia során fegyveres összeütközésre került sor, amelynek négy halottja volt. Ezen a telepen Teleki szerint — s a lapok közlése szerint is — körülbelül 600 ember lakott, de a razzia idején, éjfél után csak a fele tartózkodott otthon, a másik fele reggel 6 körül jött vissza valahonnan.

[35] Ugyanott.

Teleki elismerte, hogy a zavargásokban az Ébredő Magyarok csoportjai is részt vettek. Beszédében arról is beszámolt, hogy az Ébredő Magyarok Egyesülete budapesti kerületi szervezetének három emberét, egy ügyvédet, egy mérnököt és egy vasúti ellenőrt is letartóztattak, s a budapesti központ működését felfüggesztették.[36] Teleki — és a kormánypárt más hangadói is — siettek persze hangsúlyozni, hogy ebből nem lehet az ÉME szervezetére következtetéseket levonni, csupán az oda befészkelődött „felelőtlen elemek"-ről van szó.

A trianoni békeszerződés

Ismeretes, hogy a trianoni békeszerződés a győztes imperialista hatalmak által diktált, igazságtalan szerződés. Trianon rögzíti azt a tényt, hogy az 1918-as polgári demokratikus forradalmakban az Osztrák—Magyar Monarchia felbomlott, széthullott; mint ismeretes, Magyarország elkülönült Ausztriától, és az addig közvetlen magyar uralom alatt élő nemzeti kisebbségek Magyarországtól is elszakadtak; Szlovákia új, önálló államban egyesült Csehországgal; a nagy román többségű Erdély egyesült Romániával; Horvát—Szlavónia egyesült Szerbiával, megalkották az új Jugoszláviát, Kárpát—Ukrajnáért a lengyel, a cseh és a román burzsoázia viaskodott egymással, s e harcban végül a cseh burzsoázia győzött: Csehszlovákiához csatolták. A vegyes nemzetiségű Bácska-vidékéért a román királyság és a jugoszláv királyság viaskodott, e harc eredménye az lett, hogy e területet megosztották közöttük. Ausztria ugyan Magyarországgal együtt a legyőzött állam volt, de mégis követelte Magyarországtól az akkori Nyugat—Magyarországot, Burgenlandot, s a győztes hatalmak neki ítélték.

Burgenlandot 1921 nyarán kellett átadni, abban az időben, amikor a szerbek kivonultak Pécs vidékéről. Ekkor a magyar uralkodó körök a burgenlandi bandaharcok megszervezésével próbálták elérni, hogy megtarthassák ezt a vidéket.[37] De Sopron város kivételével, Burgenlandot Ausztriához csatolták.

[36] Nemzetgyűlési Napló. VI. k. 477. old.

[37] A bandaharcok egyik fővezére Prónay Pál volt, aki kikiáltotta Burgenlandban a „Lajtabánság" nevű „önálló államot". A környéket közösen fosztogató emberei kiáltották ki Prónayt a „Lajtabánság" fővezérévé. A karlisták is szerveztek — Friedrich vezetésével — burgenlandi bandákat: ez az akció

Egyébként Ausztria, melynek 1921 őszén sikerült a többségében németajkúak által lakott nyugat—magyarországi vidéket megkapnia, különvált Csehországtól, mely Szlovákiával egyesült, és új, önálló államot teremtett; elvesztette Galiciát, amelyet megkapott az újjáalakult lengyel állam; elvesztette olasz tartományait és az osztrák többségű Dél—Tirolt is, amit megkapott Olaszország; elvesztette Dalmáciát, Boszniát és Hercegovinát, amelyek az újonnan létesült Jugoszlávia részeivé váltak.

A trianoni szerződés területi rendelkezései értelmében Magyarország elvesztett olyan határmenti vidékeket is, amelyeknek lakossága magyarajkú vagy többségében magyarajkú volt. Ez természetesen mélyen érintette a magyar lakosság nemzeti érzelmeit. Az uralkodó osztályok összes csoportjai versenyeztek egymással abban, hogy a nép nemzeti érzéseit vad nacionalista és soviniszta uszítással megfertőzzék: a trianoni szerződés elleni propagandát új háborús kalandok, új hódító háborúk ideológiai előkészítésére igyekeztek felhasználni. Igyekezetüknek azonban *ekkor* nem volt jelentős eredménye. Azok a magyar urak, akik a Tanácsköztársaság forradalmi honvédő háborúját hátba támadták, akik az antant katonai segítségét kérték és kapták meg népelnyomó uralmuk visszaállításához, nem tudták egyhamar elfelejteni nacionalista uszításukkal az általuk elkövetett, nyílt hazaárulást. Az elszakadt területekről, főleg Erdélyből és Szlovákiából ide menekült magyar nacionalisták — állami tisztviselők, katona-, rendőr- és csendőrtisztek, altisztek — néhány tízezer fős tömege természetesen erősítette a revansista-nacionalista uszítást, s elkeseredett annak kudarca miatt. Viszont ebben az időben tíz és tízezrek menekültek Magyarországról a horthysta terror elől a szomszéd országokba. Aligha igényel különösebb bizonyítást, hogy ez a körülmény gyengítette a szomszéd államok elleni nacionalista uszítás hatását. A nacionalista és soviniszta uszítás ilyen körülmények között is veszélyes volt; hatása azonban inkább később, a Bethlen-kormány időszakában mutatkozott, elsősorban az ifjúság között.

A trianoni békeszerződést a magyar ellenforradalom hozta magával, s a horthysta kormányzatnak kellett ezt megkötnie. Ezzel fizetett nem csak a Monarchia háborús vereségéért, de

---

a legitimista katonai puccs előkészítésének egy részét alkotta. S miután a Bethlen kormány elrendelte a Burgenlandban bevetett bandák hazatakarodását, a karlisták kirobbantották a katonai puccsot.

azért a segítségért is, amit az antanthatalmaktól kapott a tőkés-földbirtokos uralom visszaállításához.

A *horthysta uralkodó körök* számára a trianoni szerződés legfájóbb pontjai — a *területi* rendelkezések mellett —, a *haderőre* vonatkozó rendelkezések voltak: a hadsereg létszámának és fegyverzetének korlátozása — szigorú katonai ellenőrzés mellett, mely még a hadiipari termelésre is kiterjedt. Ezt kezdetben csak a gyalogsági haderő létszáma tekintetében tudták bizonyos mértékig kijátszani, de sem harckocsi-egységeket, sem nehéztűzérséget, sem légi erőket nem tudtak titokban felállítani.

Az *ország népe* számára a trianoni békeszerződés legsúlyosabb pontjai *a pénzügyi rendelkezések* voltak, amelyek igen nehéz jóvátételi terheket róttak az országra. A jóvátételi terhek magukban foglalták 1. A győztes országoknak és polgáraiknak a hadműveletek során okozott minden kár megtérítését: 2. A győztes hatalmak hadiözvegyeinek és hadiárváinak fizetendő nyugdíj és egyéb összegek megtérítését, 3. A hadbavonultak és a hadifoglyok családtagjainak a győztes hatalmak országaiban nyújtott segély megtérítését; 4. A győztes hatalmak elsüllyesztett kereskedelmi- és halászhajói árának megtérítését. Ezeken kívül a győztes hatalmaknak más költségeit is meg kellett téríteni, így pl. a megszállási költségeket és a Magyar Tanácsköztársaság ellen vívott háború költségeit!

Magyarországot szigorú pénzügyi ellenőrzés alá helyezték; az ellenőrzést egy úgynevezett „ „Jóvátételi Bizottság" gyakorolta. A pénzügyi rendelkezésekről szóló 180. cikkely megállapítja: „A Jóvátételi Bizottság által engedélyezhető kivételek fenntartásával Magyarország minden vagyona és jövedelme rangsorbeli elsőbbséggel szavatol a jóvátételi kötelezettségek megfizetéséért, és azokért az egyéb terhekért, amelyek a jelen szerződésből vagy az azt kiegészítő szerződésekből és egyezményekből, vagy pedig azokból a megállapodásokból származik, amelyeket Magyarország a Szövtséges és Társult Hatalmakkal az 1918. évi november hó 3-án aláírt fegyverszűnet ideje alatt kötött." A szerződés 183. cikke megállapítja, hogy mely követelések behajtása áll „rangban az első helyen." E cikk d) pontja például kimondja, hogy ez az elsőbbség vonatkozik azoknak a hadseregeknek költségeire vonatkozó fizetési kötelezettségekre, „amelyek 1918. évi november hó 3-a után foganatosítottak hadműveleteket." Vagyis a trianoni szerződés értelmében elsőbbséget élveznek, előbb hajtják be a magyar népen a Tanácsköztársaság leve-

rését, a magyar tőkés-földbirtokos hatalom visszaállítását szolgáló antant hadművelet költségét.

A trianoni szerződés szigorú kikötéseket tartalmaz Magyarország *külkereskedelmére* vonatkozóan. E tekintetben is messzemenő felügyeleti jogot biztosít a győztes hatalmak ellenőrző szerveinek, mindenekelőtt a Jóvátételi Bizottságnak. Lényegében véve a legnagyobb kereskedelmi kedvezményt köti ki a győztes hatalmaknak, anélkül, hogy a magyar félnek ellentételként bármiféle kedvezményt nyújtana.[38]

Az ország gazdasági életében komoly zavart keltett a nemzeti kisebbségek területeinek 1918-ban bekövetkezett elszakadása is, hiszen itt kialakult gazdasági kapcsolatok szakadtak meg. Az addig belkereskedelmi úton bonyolított áruforgalmat e területekkel ezután külkereskedelmi úton kellett bonyolítani, ami nem mehetett az áruforgalom zsugorodása és összetételének változása nélkül. Persze ezeket az áruforgalmi kapcsolatokat a háborús gazdálkodás már leszűkítette és összekuszálta, a nemzeti kisebbségek területeinek a belforgalomból való kiválása azonban ezt még fokozta. Magyarország gazdasági életének talpraállása az ipar szerkezetének bizonyos módosítását és a külkereskedelmi forgalom mielőbbi kifejlesztését követelte. Viszont a szomszéd országokkal szembeni hihetetlenül elvakult ellenséges viszony, amely az új háborús kalandok terveit is szülte, rendkívül leszűkítette a kereskedelmi kapcsolatok lehetőségét ezekkel az országokkal; ez a körülmény súlyosbítja az ipari termelés válságát, amely 1920-ban különösen elmélyült. A trianoni szerződés külkereskedelmi rendelkezései pedig, miután egyoldalú külkereskedelmi előnyöket biztosítanak a „Győztes és Társult Hatalmak"-nak, további komoly nehézségeket állítanak a külkereskedelmi forgalom növelésének és egyben az ország gazdasági szanálásának útjába.

A jóvátételi és egyéb terhek összegszerű megállapítása és a legyőzött országok közötti elosztás későbbre maradt. Ez hosszú évek alatt, nagy huzavona után történt csak meg: de a legyőzött országoknak eddig is meg kellett kezdeniök a fizetéseket.

A magyar uralkodó körök, mikor a trianoni szerződést megkötötték és ratifikálták, természetesen arra is számítottak, hogy a győztes nyugati hatalmak egysége csakhamar megbomlik, a tőkés Európában új hatalmi csoportosulások képződnek

[38] Magyar Törvénytár. 1921. évi XXXIII. t. c. 239—50. old.

amelyek valamelyikéhez majd csatlakozni lehet, s ez lehetővé fogja tenni esetleg új hódító háború útján a trianoni szerződés módosítását vagy hatályon kívül helyezését. A magyar uralkodó körök természetesen jól ismerték a kapitalista világot, s ezért számoltak — nem minden alap nélkül — a győztes hatalmak közti imperialista ellentétek kiéleződésével. Azonban ezek az ellentétek nem mélyültek olyan gyorsan, ahogy ezt Horthyék remélték. Csak évek múlva, a viszonylagos stabilizáció éveiben, 1926-ban tudta a Bethlen-kormány elérni azt, hogy a pénzügyi és a katonai ellenőrzést enyhítsék. Ennek kérdésére azonban itt most nem térünk ki.

A trianoni szerződésért az antanthatalmakon kívül természetesen felelős az antant segítségével hatalomra került ellenforradalmi kormányzat. Az ellenforradalom bűneiben Horthyékkal együtt osztoztak Friedrichék is, akik a trianoni szerződés megkötése idején a kormányhatalomból már kiszorultak. Ezt a körülményt ők arra használták fel, hogy fennhangon tiltakozzanak a trianoni szerződés megkötése és parlamenti ratifikálása ellen. Ugyanekkor azonban — amint erre fentebb már utaltunk — a karlisták arra törekedtek, hogy a ratifikáció idején elmélyült külpolitikai és belpolitikai válságot politikailag hasznosítsák a legitimista puccs előkészítésére. Tény, hogy a karlisták egyrészt ösztönözték a vezérkar védelme alatt álló különítményes kalandorok gaztetteinek leleplezését, másrészt azonban igyekeztek embereket szerezni a maguk céljaira ugyanezen különítmények tisztjei közül. Így megnyerték Ostenburgot, az egyik hírhedt „vadászzászlóalj" parancsnokát és tisztjeinek többségét. (Ismeretes, hogy Ostenburg az 1921 októberi karlista puccs egyik katonai vezetője volt.) Ugyanígy befolyásuk alá vonták, későbbi felesége, Pálffy Aimée grófnő, Zita királyné egyik udvarhölgye útján Prónay Pált is, aki azután a legitimisták katonai puccsa idején megtagadta a karlista csapatok hátbatámadását, amire pedig a kormánytól és a vezérkartól parancsot kapott.

A gazdasági helyzet romlása. Tervek a Szociáldemokrata Párttal és a szakszervezetekkel való viszony rendezésére

A trianoni szerződés ratifikálását követően a legitimisták államcsíny-tervét — bár megvoltak a katonai és rendőri szálai —

elsősorban kifejezetten politikai területen készítették elő. Ez a terv Horthy és társainak politikai bekerítését és sarokba szorítását célozta. A karlisták politikai vezérkara (Andrássy—Apponyi—Rakovszky István—Beniczky) nem mulasztotta el azt sem, hogy az egyesített kormánypártban az élesedő keresztényszocialista—kisgazda ellentétet is kihasználja; sőt ezeknek az ellentéteknek a mélyülésében a legitimista propagandának és szervezkedésnek is komoly része volt. Az 1920 őszi kül- és belpolitikai válság természetesen egybefonódott a súlyos gazdasági válsággal, amely a politikai válság egyik állandó forrása.

A gazdasági válságnak krónikus velejárói ebben az időben a gyáripari termelés igen alacsony színvonala, a mély pénzügyi válság, valamint a rendkívül súlyos élelmezési helyzet. Ez utóbbi mindenekelőtt abból fakadt, hogy a mezőgazdaság még a háborús leromlás súlyos következményeivel küzdött. A szakadatlan pénzromlás körülményei mellett állandósultak a munkásság bérmozgalmai. Ezekben a harcokban a proletariátus erősítette szakszervezeteit. Az uralkodó osztály táborán belüli ellentétek mélyülése, a „keresztény kurzus" politikai válsága egyrészről, a szakszervezetek erősödése másrészről arra kényszerítette a kormányzatot, hogy valamilyen módon rendezze a viszonyát a Szociáldemokrata Párttal.

A kenyérellátási helyzeten a kormány a már említett kötelező gabonabeszolgáltatás rendszerével akart segíteni. A kisgazdapárt különféle agrárérdekeltségű csoportjai változatlanul a szabad gabonaforgalmat, vagy legalábbis az állami gabonaárak felemelését követelték. A kereszténységszociális és kisgazda képviselők között folyt többszöri alkudozások eredményeként, — amelyekbe a katonai körök is belefolytak — 1920. december 9-én új megállapodást kötöttek. A Távirati Iroda e megállapodásról hivatalosan közli, hogy a szükséges gabonát „elszámolás útján fogja a kormány igénybe venni . . . Az egyes községekben elszámolási bizottságok alakíttatnak: termelőkből, fogyasztókból, a község elöljáróiból és kiküldött tisztviselőiből, amely bizottság elnöke egy, a közélelmezési minisztérium kiválasztása alapján kiküldendő, és erre a nagy körültekintést igénylő feladatra alkalmas *tiszt.* Minden egyes törvényhatóság központjában *katonai osztag küldetik ki.*" A megállapodás szerint az *adógabona* mindenképpen behajtandó, s ezért métermázsánként rozsnál 400, búzánál 600 korona fizetendő; az ezen felüli mennyiségért 600, illetve 800 korona. A korábbi 500 koronás gabonaár-

maximumot felemelték, amit a Kisgazdapárt agrárérdekeltségei keveselltek, de tudomásul vették, mert nem tehettek mást. Emellett elérték azt, hogy az „önkéntes felajánlás" határidejét — amely egyébként már lejárt — december 15-ig meghosszabbították.[39]

Ugyanakkor az infláció is fokozódott. A korona értéke 1921 január elején már csak 40%-a az 1920 szeptember elejeinek. Az 500 koronás gabonaár-maximuma 60%-os emelése az agrárérdekeltségeket nem elégítette ki, s 3000—4000 koronás árakat követeltek. Megjegyzendő még, hogy a községi elszámoltatási bizottságok csak a 100 holdnál kisebb gazdaságokat számoltatták el, míg a 100 holdnál nagyobb gazdaságok közvetlenül a gabonafelhozatali kormánybiztossággal számoltak el, tehát szaadabb kezük volt az alkudozásokra és spekulációra. A kormányzat ugyanekkor elősegítette a nullás liszt kivitelét; ezt magas áron lehetett eladni, és valutát biztosított azoknak, akik a lisztet külföldön adták el. Mindez azonban nem sokat változtatott azon, hogy a gabona-ügy a kormánypárton belüli ellentétek egyik fő kérdése volt, és az is maradt.

Az élelmezési helyzet súlyos volta — mint mondottuk — mindenekelőtt annak a következménye, hogy a mezőgazdaság a háborús leromlás állapotában van. Az ipar, mindenekelőtt a gyáripar, még súlyosabb állapotba került. 1920 őszén a szénhiány is bénította az amúgy is rendkívül lecsökkent gyáripari termelést. November 4-én a csepeli Weiss Manfréd művek teljesen leálltak, 4000 munkást hazaküldtek; a hónap közepén ismét dolgozni kezdtek, de csak a leállított üzemek kisebb részében. Decemberben a Népszava azt közli, hogy a csepeli gyárat „nyomon követte a kispesti Lipták-gyár, a Vegyészeti-gépgyár, Hirmann fémöntödéje, a Láng-féle gépgyár stb.". E gyárak leállásának következtében a munkanélküliek száma újabb 10 ezer budapesti munkással szaporodott.[40]

Még az újabb elbocsátások előtt, 1920. október 24-én tartották meg kongresszusukat a magyar szakszervezetek. Az infláció következtében minennapivá vált bérmozgalmak és sztrájkok során erősödő szakszervezeteket a nemzetközi szolidaritás megnyilatkozásai, s a szovjet Vörös Hadsereg győzelmei nagy morális erővel segítették. Igen jelentős szervezett erőt képvisel-

[39] Népszava. 1920. nov. 10.
[40] Népszava. 1920. dec. 23.

tek: taglétszámuk elérte a *216 ezret!* E szervezett erő harci mozgósításának lehetőségét azonban nagyon korlátozta a reformisták túlsúlya e szervezetek vezetésében.

A kongresszus megtartását a Teleki-kormány engedélyezte, de csak a rendőrség kiküldöttjeinek ellenőrzése mellett. A kongresszus elé terjesztett és itt elfogadott határozat tartózkodik attól, hogy akár az internálások megszüntetését, akár pedig az elítélt munkásharcosok szabadonbocsátását, akár az emigrációba üldözöttek hazaengedését követelje. Nem foglal állást az uralkodó osztályok táborában folyó, a királykérdésre vonatkozó vitában, s nem kockáztatja meg, hogy a *köztársaság* mellett síkraszálljon. Ez utóbbi kísérlet az adott helyzetben előidézhette volna a kongresszus azonnali szétkergetését is. A kongresszusi határozat elsősorban a gazdasági helyzet súlyos voltát állapítja meg.

„Magyarország munkássága és a fixkeresetű alkalmazottak — szól a határozat —, a városok és falvak szegényei soha oly nyomorban nem éltek, mint manapság. A közelgő tél minden eddiginél borzalmasabbnak ígérkezik. Az élelmiszer hiánya és a drágaság, a fűtési anyag hiánya, valamint az a körülmény, hogy a háború és az azt követő esztendők alatt a lakosság lerongyolódott, a dolgozó néposztályok számára elviselhetetlenné teszi a közelgő telet." A határozat megállapítja, hogy a kormány „a lakosság 46%-áról, és ezek közül a 39,76%-ot kitevő kétkezi és fejmunkásokról nem gondoskodik", és a drágaság leküzdésére „hatályos intézkedések nem történtek. Minden árucikk állandóan rohamosan drágul, amely drágulással szemben a bérek nem tartanak lépést." A magyar viszonyokat a határozat összehasonlítja a külföldi államok helyzetével, ahol a „hatóságok arra törekszenek", hogy az árakat csökkentsék, a normális életet helyreállítsák, és „ezzel a dolgozók tömegeinek a megélhetését biztosítsák". Ennek az utalásnak az a lényege, hogy a kormány vegyen példát a nyugati kormányoktól. A tőkés rendszerbe való „természetes" belenyugvás és a burzsoá államok iránti reformista illúziókeltés hurjait pengetve igyekszik a határozat ezt a következő megállapítással még nyomatékosabbá tenni: „A hét esztendeig tartó ember- és anyagi javak pusztulása után minden állam a munkaerőben levő értéket tartja egyedül reális értéknek. Ezt óvja, védelmezi és igyekszik a munkaerő birtokosait, a munkásokat és egyéb produktív munkára alkalmas és ilyen munkát végző alkalmazotta-

kat olyan szociális és egyéb intézkedésekkel magához láncolni, hogy azok önként, minden kényszerítő eszközök mellőzésével munkaerejük teljes egészét a köz és az ország gazdasági érdekeinek megfelelően a termelés szolgálatába bocsátják." A határozat fogalmazói e körmönfont mondattal ismét nyilvánosan azt javasolják a kormányzatnak, hogy a reformisták által ajánlott módon igyekezzék a munkásokat „szociális és egyéb intézkedésekkel magához láncolni".

A határozat öt pontba foglalja a követeléseket. Az *első* követelés az, hogy: az Általános Fogyasztási Szövetkezet az ellátás tekintetében az illetékes hatóságok részéről a többi fogyasztási szövetkezettel mindenben egyenlő elbánásban részesüljön." Az ÁFOSZ a Szociáldemokrata Párt vállalkozása; a központi készletekből jegyrendszer alapján eladásra kerülő árucikkek forgalombahozatalába az ÁFOSZ üzleteit nem vonták be úgy, mint más szövetkezeti vállalkozások üzleteit és a magánüzleteket. Az ÁFOSZ-követelés *első* helyre állítása visszatükrözi azt, hogy a Szociáldemokrata Párt reformista vezetősége a sérelmek között mennyire előtérbe állítja az ÁFOSZ üzleti érdekeit.

A határozat *második* követelése *munkaalkalmak teremtését* sürgeti. Követeli a kormánytól: „akadályozza meg azt, hogy a gyárak és egyéb iparvállalatok a nyersanyaghiány ürügye alatt üzemeiket szüneteltessék". Követeli annak a megakadályozását, hogy „a gyári vállalatok nyersanyaggal üzérkedjenek", és sürgeti azt, hogy a kormány gondoskodjon elegendő nyersanyag behozataláról. A nyersanyagellátással kapcsolatos követelései olyanok, amelyekkel minden „tisztességes munkáltató" is egyetérthetett. A követelések között *egy* sincs, amely a nagy nyomorral küzdő *munkanélküliek segélyezését* célozta volna.

A határozat *harmadik* követelése azt sürgeti, hogy a kormány csökkentse az árakat és tiltsa meg a lisztkivitelt. A kormány — mint láttuk — még a liszt kiviteli tilalmát sem rendelte el, ami pedig módjában lett volna. Az árakat illetően az árszínvonal tartását sem tudta elérni; ehhez mindenekelőtt a bankóprést kellett volna leállíttatni, amit pedig nem tett — részben nem is tehetett meg. A további üzemcsökkentésekkel, további gyárak kapuinak bezárásával növekedett az amúgy is nagy szociális feszültség. Ez kétségtelenül gondot okozott az uralkodó köröknek, annál is inkább, mert együttjárt az államháztartás súlyos pénzügyi helyzetének állandósulásával.

A kongresszusi határozat két utolsó pontja követeli az egyesülési és gyülekezési szabadságot, mely „minden szociálpolitikának előfeltétele", valamint a „szaksajtó szabadságának a biztosítását és mindenfajta cenzúra eltörlését"; tiltakozik továbbá a munkások „gazdasági és kulturális érdekeit szolgáló helyiségek" lefoglalása ellen is.

A *tennivalókról* a kongresszusi határozat a munkásságnak a következőt mondotta: „semmitől vissza nem riadva, állhatatosan tartsanak ki szervezeteik mellett, mert szervezkedésben van az erő!"[41]

A szakszervezetek építésén munkálkodó kommunisták és szocialisták valóban dacoltak minden vésszel, s szervezték együttesen a bérharcokat, az üldözöttek támogatását; folytatták a szervezetek kiépítését. Számukra ez a felszólítás nem szólam volt, hanem harci valóság. Őket a határozat nem elégíthette ki. De az, hogy a szervezett munkásság szilárd erejével kikényszerítették a szakszervezetek elismerését, s elérhették a szakszervezeti kongresszus megtartását — nagy politikai siker volt, amit hasznosíthattak a további szervező munkában. Ugyanakkor fennállt annak a veszélye is, hogy a megalkuvó és áruló reformista vezetők, a kommunista üldözést felhasználva, tovább erősítik vezető szerepüket a szakszervezeti központokban és ennek révén a szakszervezetek más szerveiben is.

Tény, hogy az uralkodó körök ebben az időben már erősen latolgatták a „mérsékelt" szociáldemokrata vezérkarral való viszonyuk valamilyen rendezését. Bethlen gróf szeptember 21-i hódmezővásárhelyi beszédében állást foglalt amellett, hogy meg kell szüntetni azoknak az üldözését, akik „nem bűnösök". „Elérkezett az ideje annak — mondotta —, hogy a kormány az ipari munkássággal szemben a megbocsátás politikájának útjára térjen, és a rendkívüli eszközöket, amiket még nem nélkülözhetünk, csak bűnös és hibás emberek ellen alkalmazzák."[42] E megállapítás lényege az, hogy a kommunistaüldözéseket a kormány bátran folytassa tovább, de a szociáldemokratákkal differenciáltabban bánjon és bocsásson meg azoknak, akik bocsánatot érdemelnek. Ebből következik azután a Szociáldemokrata Párttal való viszony valamiféle rendezése, a jobboldali szociáldemokrata körökkel valamilyen rendszeres kapcso-

[41] Népszava. 1920. okt. 25.
[42] Pesti Napló. 1920. szept. 22.

lat teremtése és fenntartása, az ilyen jellegű esetleges és átmeneti kapcsolatok intézményesítése.

Teleki gróf október 10-i szegedi beszédében szintén foglalkozott ezzel a kérdéssel. Kijelentette: „Elérkezett az a pillanat, amikor a munkáskérdést gyökeresen meg lehet oldani. A munkásszervezetek visszaállítandók, de a politikát távol kell tartani tőlük."[43]

A munkáskérdés „gyökeres megoldása" a burzsoá hatalom számára állandó felvetődő, de megoldhatatlan kérdés. Általában nincs hiány olyan burzsoá politikusokban, akik azt hiszik, hogy ők „gyökeres megoldást" tudnak, és erre — a maguk osztálykorlátai között — rendelkeznek is valamiféle elképzeléssel, Teleki nem közli, hogy ő miben látja a „gyökeres megoldást"; kialakult elképzelése ugyanis még nem volt, de remélte, hogy lesz, s ebben a „mérsékelt" szocialisták segítségét is felhasználhatja. Ami pedig a munkásszervezetek „visszaállítását" illeti, a magyar munkásság nem várta meg, amíg Teleki elérkezettnek látta ehhez az időt, hanem *megőrizte* szervezeteit a fehérterror legsúlyosabb körülményei között is. Teleki kijelentésének az a pontos értelme, hogy az uralkodó körök vezető csoportjai elérkezettnek látják az időt, hogy *hivatalosan elismerjék a szakszervezeteket*, mert e szervezetek 216 ezer főnyi tagsága és nemzetközi támasza olyan erő, amelynek létét tudomásul kellett venni. Telekiék megértették: egyelőre meghiúsult ama reakciós kísérletük, hogy keresztényszocialista szakszervezetek erőszakolt szervezésével vagy nacionalista „munkáspárt" teremtésével gyöngítsék le és semmisítsék meg a régi munkás-szakszervezeteket. Egyébként Teleki idézett kijelentése távolról sem jelenti azt, hogy a szakszervezetek szabad szervezkedése elé többé nem állítanak hatósági akadályt. Mutatja azonban azt, hogy fontolgatták a reformista szervezetekkel kapcsolatos viszonyuk rendezésének módozatait.

1920. december 10-én Petri Pál miniszterelnökségi osztályvezető egy emlékiratot készített a miniszterelnök részére az antikommunista propaganda hatékonyabbá tevéséről. Javasolja a propagandatevékenység egységes, egy helyről történő irányítását, mégpedig a miniszterelnökség megfelelő szerve által. Azt ajánlja, hogy a katonai szervek hagyjanak fel a propagandával a civil lakosság között, mert ez sok zavart okoz; külön-

[43] Pesti Napló. 1920. okt. 12.

ben is ezt a propagandát „még a polgári állami közegek sem végezhetik sikeresen, még kevéssé a katonaiak, melyekkel szemben sajnos még kevesebb a nép bizalma." Petri megfelelő társadalmi szervezetek útján végzendő propaganda fejlesztését tartja fontosnak, s e téren a *munkásság* befolyásolásának a mikéntjére tesz javaslatot. „Ezt úgy képzelném — írja —, hogy természetesen fel kellene használni a kereszténvszocialistákat is és az összes most létesült nemzeti alapon álló munkásszervezeteket is, de tisztában kell lenni azzal, hogy mindezek vérszegény alakulatok, ezért ezek mellett érintkezésbe kell lépnünk a Szociáldemokrata Párt szervezeteivel is. Az ezekben levő mérsékelt és nemzeti alapot valló egyéneket (Vanczák, Malasits, Miakits stb.) támogatnunk kell és arra törekednünk, hogy a régi vezetőknek még a pártban levő exponensei háttérbe szoruljanak."[44]

Amint látjuk, Petri tényként állapítja meg, hogy a kereszténvszocialista szakszervezetek fejlesztésére irányuló kísérletek csődöt mondottak, s úgyszintén kudarcot vallott a Csizmadia-féle „Nemzeti Munkáspárt", valamint a többi nacionalista szervezet, amelyeket a munkásság befolyásolására létesítettek. Mindezek „vérszegény alakulatok". Ugyanakkor a munkás-szakszervezetek erőt képviselnek. Az uralkodó körök számára mind belpolitikai, mind külpolitikai okokból szükségessé vált, hogy levonják a megfelelő következtetéseket. Ennek lényege az volt, amit Petri Pál miniszterelnökségi osztályvezető, később közoktatásügyi politikai államtitkár, itt idézett emlékiratában ezzel kapcsolatban rögzített. Ezt ő azután írta, vagy azután kapott erre megbízást, miután Bethlen és Teleki nyilvánosan nyilatkoztak e kérdésben.

A politikai életben, sőt a kormánypárt soraiban is kiéleződő harc, a legitimisták fokozódó tevékenysége, a mindezek következtében mélyülő kormányzati válság arra kényszerítette tehát a kormányhatalom vezetését kézbentartó politikusok csoportját, hogy foglalkozzon a kényszerűségből tűrt, de ténylegesen létező és erőt képviselő szakszervezetek és a Szociáldemokrata Párt helyzetének a „rendezésével". A kormánykörök számára ez azt jelentette, hogy kapcsolatba kell lépniök a jobboldali szociáldemokratákkal, őket erősíteni kell a baloldali érzelműekkel szemben, és aktívabb antikommunista tevékenységre kell őket

[44] O. L. ME. 1920—XLIII—10949. —.— *(348).*

serkenteni. Úgy kívánták rendezni a szakszervezetek és a Szociáldemokrata Párt helyzetét, hogy e szervezeteken belül erős antikommunista bázis teremtődjön, de egyben fenntartsák a közvetlen rendőri ellenőrzést a szakszervezetek és a Szociáldemokrata Párt minden gyűlése felett; ezek tartását továbbra is előzetes rendőri engedélyhez kötötték, a napirend és az előadók személyének megnevezésével.

Telekiék fontolgatták a Szociáldemokrata Párttal és a szakszervezetekkel való viszonyuk valamilyen rendezését, de a *latolgatáson* egyelőre nem nagyon mentek túl, mert féltek a szervezett munkásság baloldali erőitől. Tartottak vagy teremtettek kapcsolatot, elsősorban megbízott embereik útján, a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek vezető szerveiben tevékenykedő egyes jobboldali elemekkel, de a kérdés intézményes rendezésére a Teleki-kormány még nem szánta rá magát. Ezt csak Bethlen hajtotta végre az 1921 decemberi hírhedt titkos egyezmény, az ún. Bethlen—Peyer-paktum megkötésével. A Teleki-kormány azonban már tapogatódzott ebben az irányban.

Korányi megbuktatása és az első Teleki-kormány lemondása

A Teleki-kormánynak különösen gondot okoztak a kormánypártban és a kormánypárton kívül tevékenykedő legitimista politikusok különféle akciói, többek között a legitimisták összefogása a liberális ellenzéki körökkel a „jogrend" követelésében, a horthysta különítmények megrendszabályozását követelő fellépésekben. Ezek során a legitimistáknak sikerült azonos platformra jutni a kisgazdák egy részével is. Apponyiék felléptek ugyanis az internálások megszüntetéséért, s általában azért, hogy vessenek véget a kivételes törvények alapján való kormányzásnak. A november 7-i és 10-i különítményes gaztettek országos botránya, az említett rendőrnek a Britannia-szálló előtt történt agyonlövése, az Ehman-telepi különítménnyel folytatott, négy halottat követelő fegyveres harc az uralkodó osztályok táborában is komoly politikai fellépésre adott alkalmat részben a kormány, s méginkább a Gödöllőn székelő, de csápjaival mindenhová elnyúló vezérkar ellen. A kormányt és nyilván Horthyékat is ez annyira nyugtalanította, hogy Teleki azonnal rendeletet adott ki, amely szerint: „Minden (politikai vagy más jellegű) népgyűlés, egyesületi alakuló gyűlés,

láttamozott alapszabályokkal bíró egyesületek közgyűlései és taggyűlései és végül felvonulások, körmenetek stb. tartása a további intézkedésig tilos."[45] Csupán a parlamenti pártok képviselőinek értekezletei és gyűlései mentesültek e tilalom alól. A rendelet kiadásának kelte 1920. november 10, s visszavonására csak 1920. december 17-én került sor. Közben azonban egy kormányválság zajlott le.

A kormányválság másodrendű kérdésben robbant ki. Korányi pénzügyminiszter beterjesztette a Pénzintézeti Központról szóló törvényjavaslatot. E javaslat 16. szakasza kimondta, hogy „új pénzintézet Magyarország területén a törvényhozás további intézkedéséig nem létesülhet". A Friedrich-csoport egyik tagja, Ereky Károly megtámadta ezt azzal, hogy e szakasz megtiltja új „keresztény" bankok alapítását, míg a nagy „zsidóbankok" akadálytalanul nyithatnak új fiókokat. Kétségtelen, hogy a javaslat a bankkartell, a TÉBE érdekeit védelmezte, s a meglevő nagybankok pénzügyi hegemóniáját kívánta teljesen nyíltan erősíteni. Erekyéknek sikerült e kérdésben Korányit sarokba szorítani, s a törvényjavaslat e szakaszát a parlament 1920. december 1-én leszavazta.

Korányi leszavazásában azonban a krónikus pénzügyi válság fejeződött ki. Korányival elégedetlenek voltak a a különféle agrárérdekeltségek, mert ellenezte a gabona szabadforgalmát is, és ellenállt a gabonaárak emelésének is. Ez is szerepet játszott abban, hogy a kormánypárt számos „kisgazda" képviselője Korányi ellen, s Ereky mellett szavazott a 16. szakasz kérdésében, — a kereszténvszocialista képviselők blokkja sem tehette meg, hogy a „keresztény bankok" védelmében ne szavazza meg Ereky módosító javaslatát. A 16. szakaszt végül is törölték, ami a Pénzintézeti Központról szóló törvény általános jellegét nem változtatta meg. A PK az állam és a bankok pénzügyi együttműködését szolgálta, az állammal legszorosabban együttműködő, úgynevezett *első kúriát* alkotó nagybankok vezető befolyása mellett.

Korányi leszavazásának igazi oka az államháztartás pénzügyi helyzetében gyökeredzett. Korányi 1920 szeptemberében ismertette az 1920-21-es költségvetési előirányzatot. Ebben kiadásokra 20,2 milliárd koronát, bevételekre 10,5 milliárd koronát vett fel, s 9,7 *milliárd korona deficittel* számolt.

[45] Rendeletek Tára. 1920. 580—81. old.

10,5 milliárd korona összbevétel mellett *4,6 milliárd* korona volt a bevallott *hadügyi* kiadás. Olyan körülmények mellett, amikor *államadósságok* fizetésére *3,5 milliárd* koronát kellett előirányozni. S ez a 4,6 milliárdos hadügyi előirányzat akkor készült, amikor már számolniuk kellett a 80—90 ezer főre felfejlesztett hadsereg kényszerű csökkentésével. Ilyen helyzetben is a nyílt hadügyi kiadás és az államadósság fizetése a tervezett összbevétel 80%-át emésztette fel!

Az államháztartás nagy pénzügyi deficitjének az alapvető oka a termelés alacsony színvonala, tehát a rendkívül súlyos gazdasági helyzet volt. Bizonyos azonban, hogy az ország ilyen gazdasági helyzetében ez a hatalmas arányú katonai kiadás igen jelentős szerepet játszott az államháztartás horribilis deficitjében, s nagymértékben közrehatott a gazdasági helyzet romlásában is. Korányi az a pénzügyminiszter volt, aki mindenáron igyekezett előteremteni a tervezett háborús kalandok tetemes költségeit. Mindez a „befektetés" most elveszett, mert a háborús tervek meghiúsultak. És most Korányit, aki hozzá még a gabonamonopólium fenntartásával is izgatta mind a földbirtokosokat, mind a parasztokat — 1920. december 1-én egy törvényjavaslat nem is jelentékeny szakasza kapcsán leszavazták.

Korányi azonnal beadta a lemondását. „Nem tehetem ki magamat, hogy ilyen kabaréjelenetek központjában szerepeljek — jelentette ki közvetlenül leszavazása után. — Ha a párt óhajtja, szerezzen magának más pojácát."[46] Korányit ugyanis saját pártjabeliek buktatták meg, bár az ellenzéki Friedrich-csoport kezdeményezésére és vezetésével.

December 2 án Teleki benyújtotta az egész kormány lemondását.

A kormány lemondása után két hétig tartó politikai kötélhúzás következett. A kormánypártban kirobbantak az ellentétek a legitimizmus hívei és a szabad királyválasztók között. Rubinekék sürgették a szabad királyválasztás elvének kimondását, és a szakítást a legitimistákkal. Apponyiék hevesen szembefordultak ezzel, s azt hangoztatták, hogy az antant előtt hódolnak be azok, akik IV. Károlyt ,a „koronás királyt" megtagadják. Telekiék igen erőteljesen amellett léptek fel, hogy a királykérdést vegyék le a napirendről, mert ez a kormánypártot kettészakadással fenyegeti. Teleki igyekezett fenntartani

[46] Népszava. 1920. dec. 2.

az egységes kormányzópárt látszatát, amikor már ez a párt több csoportra bomlott. Rubinek a kormányválság napjaiban újra miniszterelnök-jelölt; a legitimistákkal való szakítás esetén növekszik az esélye, hogy végre miniszterelnök lehessen.

December 2-án a kormányzópárt értekezletén a szabad királyválasztók kezdeményezésére hosszú vita után elvi határozatot hoztak a királykérdésben. E határozat kimondja: „A párt a független, önálló nemzeti királyság álláspontján áll. Megszűnt a pragmatica sanctio hatálya és az ország kapcsolata minden más állammal. Ennek következtében sürgősnek tartja alkotmányunk revízióját és csak olyan kormányt támogat a párt, amelyik ugyanezen az elvi álláspontón áll."[47] E határozatot más-más értelmet adva neki, megszavazták a szabad királyválasztók is, a legitimisták is. Igaz, a legitimisták állásfoglalása megoszlik. Hallerék és Szmrecsányiék csoportja úgy fogadja el a „nemzeti királyságot", hogy abba beleérti azt is, hogy IV. Károly ismét trónra kerülhet. A szabad királyválasztók egy része szintén úgy értelmezi a „nemzeti királyságot" mint egy új Habsburg-királyság lehetőségét; Gömbösék a fiatal Albrecht főherceg személyében már királyjelöltet is találtak maguknak. A szabad királyválasztók túlnyomó része ellenzi IV. Károly visszatérését, nyugtalanítják őket a karlisták politikai előkészületei. A szabad királyválasztók egyik fő érve a legitimizmus ellen az, hogy Károly visszatérése a kisantant háborús beavatkozását váltaná ki. A december 2-i vitában különösen Nagyatádi Szabó hangoztatta ezt.

A legitimisták vezető politikusai, Apponyi és Andrássy elutasították a kormánypárt december 2-i határozatát. Ők a „tiszta legitizmus" álláspontját védelmezik, hangsúlyozva, hogy az országnak van „koronás királya". Andrássy az újságoknak adott nyilatkozatban fordult szembe azzal az állásponttal, amely elutasítja Károly visszajövetelét, mert a kisantant azt casus belli-nek tekintené; Andrássy ezt úgy minősíti, mint behódolást a kisantant előtt.[48] Egyébként ő is a „nemzeti királyság" hívének vallja magát: erre vonatkozó taktikájukat már a Károly és Rakovszky közötti novemberi levélváltásban megállapították.

Mindegyikük „nemzeti királyságról" beszélt; ezt úgy értelmezték, hogy Ausztriától független legyen a királyság, de ugyan-

[47] Pesti Napló. 1920. dec. 3.
[48] Az Est 1920. dec. 3.

ekkor beleértették azt is, hogy ez visszaállítja a magyar uralmat Erdélyben, Horvát-Szlavóniában, Kárpát-Ukrajnában. Céljuk tehát *nem* nemzeti királyság volt, hanem ismét olyan többnemzetiségű ország, amelyben a magyar uralkodó osztályok — immár egyedül és osztatlanul — zsákmányolhatják ki a magyar népet és a nemzetiségeket. A karlisták *nyilvánosan* ugyanezt az értelmezést vallották, mert úgy gondolták, hogy az megkönnyíti az exkirály visszahozatalát. Fentebb azonban már láttuk, hogy ők titokban, Károllyal együtt, a régi osztrák—magyar monarchia helyreállításában reménykedtek.

A *kormánypárton belül* a királykérdés lett a fő vitatéma, a hatalomért folyó harc fő kérdése egyes politikai csoportok számára. Az uralkodó osztályok általános érdeke azonban azt kívánta, hogy e kérdést most ne bolygassák, vegyék le napirendről, — amint ezt Teleki követelte. Ez az állásfoglalás megfelelt az *államfői hatalmat kézben tartó* Horthy érdekeinek is. Horthy tehát ismét Telekit bízta meg a kormány megalakításával, Rubineket megint mellőzte. Kétheti huzavona után, december 16-án Teleki megalakította az új kormányt.

XIV.

A MÁSODIK TELEKI-KORMÁNY POLITIKÁJA ÉS A LAKOSSÁG ÁLTALÁNOS HELYZETE

Az új Teleki-kormány. Hegedüs Lóránt pénzügyi programja

Az új Teleki-kormányból kimaradt Rubinek Gyula. A kereskedelmi tárcát Hegyeshalmi Lajos vette át, aki már a Friedrich-kormányban is betöltötte ezt a tisztséget. Kimaradt a kormányból Haller István, s a közoktatási tárcát átvette Vass József, megtartva a közélelmezési tárcát is. Kimaradt természetesen Korányi Frigyes báró, s a pénzügyminiszteri tárcát átvette Hegedüs Lóránt bankvezér, a Kereskedelmi Bank ügyvezető igazgatója és a TÉBE elnöke. A Pénzintézeti Központról szóló törvényjavaslatnak egyik szakaszát, amely túlságosan is nyíltan szolgálta a nagybankok érdekeit, elvetették, viszont a bankok fő képviselőjét bevonták a kormányba. Hegedüs Lóránt mint „pártonkívüli" foglalta el a korábban „kisgazdapárti" Korányi helyét.

Kimaradt a kormányból Sréter tábornok is, kinek politikai tekintélyét erősen megtépázta a különítményes gaztettek leleplezése. Ugyanekkor a tisztikar körében és bizonyára a vezérkarban is nehezteltek rá, amiért eltűrte, sőt elősegítette a különítmények szállásain a razziákat, az ott lakó tisztek igazoltatását stb. Sréter közreműködött abban is, hogy a vezérkar két, „kémelhárító"-nak nevezett — de zsarolással és gyilkossággal foglalkozó — osztályát a hadügyminiszter fennhatósága alá helyezték. Szóval, Srétert több oldalról is támadták, és ezért az új Teleki-kormányból kihagyták. A hadügyi tárcát Belitska Sándor tábornok vette át. Kimaradt a kormányból Csáky külügyminiszer. A külügyi tárcát átmenetileg Teleki vette át, amíg Gratz Gusztáv a Bécsben folyó gazdasági tárgyalások vezetésével volt elfoglalva. Gratz 1921 januárjában visszajött, s ekkor kinevezték külügyminiszterré. Kimaradt a kormányból Bleyer Jakab nemzetiségi miniszter; a nemzeti kisebbségek

minisztériumát lényegileg már megszüntették, de formailag még nem; vezetését miniszterelnök fenntartotta magának.

Teleki a képviselőház december 17-i ülésén adott rövid programot. Elmondja, hogy az öt hónap előtt adott programjához tartja most is magát; csak a pénzügyi program fog lényegesen módosulni, amit majd Hegedüs Lóránt ismertet. Külpolitikai tekintetben egy kérdést emel ki: „Meg akarjuk teremteni — mondotta — a szomszéd országokkal a gazdasági forgalmat." Ausztriával már folynak is erről a tárgyalások. A magyar ellenforradalom kormányzata jó esztendős késedelemmel — a háborús tervek teljes meghiúsulása után — szánta rá magát a szomszéd országokkal való gazdasági kapcsolatok kifejlesztésére, amit az ország gazdasági helyzete sürgetően követelt.

Teleki utal arra, hogy az agrárprogramot a földreformtörvény már megalapozta, s most „a másik oldal felé kell fordulnunk: a városi munkásság ügyeinek rendezését kell kezünkbe vennünk, és azt megfelelően megalapozni." Erről azonban óvakodott bármi konkrétumot mondani, kivéve a munkásbiztosítás kérdését. Beszél a készülő munkásbiztosítási törvényről, amelynek célját így fogalmazza meg: „A munkásbiztosításból a politikát ki akarjuk zárni". Ez természetesen azt célozza, hogy *a munkásság által teremtett* biztosító intézetből *kizárják a munkásság politikáját*, és továbbra is érvényesítsék ott *a kormány politikáját*. Az ellenforradalmi kormányzat a Munkásbiztosító autonómiáját elrabolta. Ez ellen természetesen tiltakozott a szervezett munkásság, amely biztosító intézetét saját filléreiből fejlesztette ki. A Teleki-kormány most — esetleg a Szociáldemokrata Párt vezetőségével valamilyen megállapodást kötve — az autonómia megsemmisítését véglegesíteni akarja.

Teleki röviden utalt az úgynevezett alkotmányjogi feladatokra: az elkészítendő új *választójogi* törvényre, melyben a szavazati jogot szűkíteni akarják; *a főrendiház reformjára*, amelyben most az arisztokraták mellett másoknak is helyet akarnak biztosítani; a megyei, városi és községi közigazgatás „korszerűsítését" szolgáló *törvényhatósági reformra*, valamint a *királykérdésre*. Ez utóbbival bővebben foglalkozott. A „magyar nemzeti királyság" mellett nyilatkozott meg, de nem szólott arról, hogy ő ez alatt Habsburg-királyságot ért-e vagy más dinasztiát kíván. „Elsősorban azt kívánom leszögezni — mondotta —, hogy ezt a kérdést minden puccskísérletek és minden forradalmi jellegű megoldások nélkül kell dűlőre juttatnunk." A „tiszta legitimizmus" kép-

viselői ui. már „forradalmi jellegűnek" bélyegezték azt a felfogást, amelyik tagadja, hogy IV. Károly a koronás király, s megpróbálták — az 1918. októberi forradalom következményeire hivatkozva — bizonyítani a szabad királyválasztás elvének vésztho zó voltát. „A kormány szilárd elhatározása — mondotta Teleki —, hogy ebben a kérdésben, amely nyugtalanította az ország közvéleményét, mindenféle agitációt meg fog szüntetni." E kijelentése élénk ellenvetést váltott ki a képviselők különböző csoportjainál, ami a közbeszólásokban is jelentkezett. Ennek hatására Teleki itt hamar engedett, és visszavonulásként hozzáfűzte: „Ez csak megjegyzés. Ha ez nem fog menni és a Nemzetgyűlés azt kívánja, hogy e tekintetben szabad kéz maradjon, azt is meg lehet tenni, azonban az bizonyos, hogy a kedélyek felizgatása e kérdésben nem fog eredményre vezetni."[1]

A királykérdés azonban továbbra is előtérben maradt; ennek jegyében mélyült tovább a kormánypárt válsága, mely néhány hét múlva a pártszakadáshoz vezetett. A politikai élet e fontos eseményeire alább még visszatérünk. A kormányprogrammal kapcsolatban azonban itt foglalkoznunk kell az új Teleki-kormány pénzügyi politikájával, amelyet Hegedüs Lóránt ismertetett a képviselőházban.

Hegedüs Lóránt pénzügyi terveit először a bankvezérekkel vitatta meg, azután terjesztette a képviselőház elé. Igen magabiztosan adta elő programját, úgy ajánlotta, mint „egy kész szerkezetet, amelyet az ország pénzügyi kapacitásai egyhangúlag elfogadtak". Végrehajtásához pénzügyi teljhatalmat, egy évre a pénzügyi diktátor jogait követelte, amihez Horthy és a kormány már hozzájárult, s most a képviselőháztól ennek megfelelő támogatását kérte. Képviselőházi beszédének előestéjén is tanácskozott a bankemberekkel, akiknek véleményére hivatkozott. „A bankigazgatók tegnapi értekezletén — mondotta — megállapították, hogy ha valaki elkezdi ezt az operációt és közben megkötik a kezét, ebben elvérzik a beteg." Hangsúlyozta a pénzügyi operáció nehéz voltát. S miközben a parlament segítségét kéri, kijelenti, hogy — szemben sokmindenkivel — ő *bízik* a képviselőházban: „azok ellenére, akik azt mondták, hogy evvel a Nemzetgyűléssel nem lehet dolgozni, én önökkel akarom ezt megcsinálni."

[1] Nemzetgyűlési Napló VII. k. 209—13. old.

Ebben az időben — a kormánypárt krónikus válsága miatt — gyakran esett szó a képviselőház esetleges feloszlatásáról. Hegedüs kijelentésének lényege, hogy ő nem követeli a házfeloszlatást, mert bízik abban, hogy enélkül is menni fog a dolog, s megszavaznak mindent, amit követel.

Pénzügyi programjának vázolása során mindenekelőtt az államadósságok kamatainak a fizetésével foglalkozik. E kamatokat 1919-20-ban *nem fizették*, mert az antant *megtiltotta*. „A béke ratifikálásával — mondotta Hegedüs — megszűnnek a fizetési tilalmak." Fentebb már szó volt róla, hogy a békeszerződés elsőbbségi jogot biztosít az antant hatalmak követeléseinek, s addig semmilyen más államadósság fizetését nem engedélyezték. Az államadóssági kötvényeken kívül, az egyéb háborús okokból keletkezett külföldi adósságok terhét, Hegedüs közlése szerint, 1920 decemberében közel 16 milliárd koronára becsüli, ami ekkor megfelelt kereken 160 millió aranykoronának. Ebben a jóvátételi terhek nem szerepelnek.

A trianoni szerződés ratifikálása után a bankvezérek sürgették, hogy a jóvátételi részletek fizetésével egyidőben a magyar állam kezdje meg az államadóssági kötvények kamatainak a fizetését. S Hegedüs hangsúlyozza, hogy ő fizetni akar. „A magyar állam eddig nem fizetett. Tisztelt elődeim kibúvókat kerestek. És mindent elkövetek, hogy fizessek. Eddig azt a kibúvót keresték, hogy például az 1919-es kamatokat nem fizették, mert akkor szovjet volt. Én az 1919-es kamatokat is megfizetem 4%-kal."

A valóságban már Korányi is fizetni akart, az államadóssági terhekre betervezett 3,5 milliárd koronából. Hegedüs elmondja, hogy e 3,5 milliárdos Korányi-féle tételben 2 milliárd „a magyar állam valutáris, tehát külföldi valutákban kifejezett adósságának a kamatja", amely szeptembertől december közepéig korona összegben a két és félszeresére emelkedett; „valutánk romlása folytán ez az utóbbi kamatteher 4,5 milliárd, úgyhogy összes adóssági kamatunk 6 milliárd" — mondotta. Az államháztartás pénzügyi helyzete nem teszi lehetővé a jóvátételi és egyéb külföldi követelések mellett az 5½—6%-os államadóssági kamatterhek viselését is. A bankvezérek elhatározták tehát, hogy az államadóssági kamatokat 5½—6%-ról *redukálják* 4%-*ra*, *de ezt fizessék*. Természetes, hogy a *ténylegesen* fizetett 4% nem is mérhető a *névleges* 5½—6%-hoz, amelyet nem fizetnek.

Hegedüs pénzügyi programjának első pontja tehát: az államadósság kamatait redukáltan, de fizetni kell. Ennek fontosságát

természetesen pénzügyi érvekkel indokolták: meg kell erősíteni az állam pénzügyi hitelét, hogy újabb kölcsönöket kaphasson, újabb adósságokat csinálhasson. Fizetni kell, mégpedig *értékálló pénzben*. Ezzel összefügg Hegedüs pénzügyi programjának 2., de tulajdonképpen az alapvető pontja: a pénzromlást meg kell állítani, *a korona árfolyamát meg kell javítani* (nemcsak *stabilizálni*, hanem *felemelni*).

A pénzromlás megállításának természetesen nélkülözhetetlen feltétele az államháztartási pénzügyi egyensúly megteremtése. Ismeretes, hogy ez a kiadások csökkentésével és a bevételek fokozásával érhető el. A bevételeket fokozó tényezők közül a döntőek azok, amelyek *állandó bevételt* biztosítanak. Rendkívüli esetekben jelentős szerepe lehet a rendkívüli bevételeknek, de az államháztartás pénzügyi stabilitása csak az állandó bevételi forrásokra épülhet.

A súlyos gazdasági leromlás állapota a Teleki-kormányt arra kényszerítette, hogy rendkívüli bevételekkel hidalja át a krónikus pénzügyi krízist. Korányi egyebek mellett rendkívüli vagyonadó révén akarta ezt elérni. Hegedüs elvetette a rendkívüli vagyonadót, s kijelentette, hogy *egyszeri vagyonváltságot* vet ki. Akár rendkívüli vagyonadó, akár vagyonváltság, a lényege a dolognak: *a birtokos osztályok meglevő vagyonának egy részét kell az állam céljaira elvenni*. A rendkívül súlyos gazdasági helyzet miatt a kormányzat nem képes a lakosság általános megadóztatásával annyi bevételhez jutni, hogy a bankóprést leállíthatja. Az állam tehát *áthárítja e feladat egy részét* a birtokos osztályokra, lehetővé téve azok részére, hogy a kizsákmányolás fokozásával pótolják azt, amit az állam igénybe vett.

Hegedüs pénzügyi terve 15—25%-os vagyonváltságot irányzott elő. A részvénytársaságok vagyonváltsága 15%-ig, a földbirtoké és házbirtoké 25%-ig terjedne — a terv szerint. Megjegyzendő, hogy vagyonváltság-megoldást Ausztriában is, Németországban is alkalmaztak, lényegesen nagyobb arányban és sokkal eredményesebben.

Az államkötvények tulajdonosait a vagyonváltság alól Hegedüs mentesítette, mondván, hogy a kamatcsökkentés itt a vagyonváltságot már megoldja. A részvénytársaságok vagyonváltságát úgy oldja meg, hogy alaptőkéjüket 15%-kal felemelteti, és az újonnan kibocsájtott részvényeket az állam kapja meg. A névleges alaptőkeemelés lényege tehát 15% új részvény kibocsájtása és átadása az államnak. Ez azt jelenti, hogy 115 korona

névleges értékből kell 15 koronát átadni az államnak, tehát nem is 15%-ot, hanem csak kereken 13%-ot. Ha a vállalatnak kifizetődőbb, akkor a december 20-i árfolyam $^2/_3$ részéért megválthatja az államtól az új részvényeket, s akkor a 13%-os vagyonváltság lecsökken és csak a 8 és ½%-ot éri el; ha ezt nem teszi, az állam a kapott részvényt elzálogosíthatja, s kölcsönt kap rá.

A földbirtok és házbirtok vagyonváltság évekig tartó behajtásának, illetve be nem hajtásának bonyolult módszereire itt nem térünk ki. Viszont a pénzintézeti betétkönyveken és folyószámlákon elhelyezett összegek s a pénzintézetekben őrzött egyéb értékek megfogása a terv szerint egyszerű. Hegedűs már december 18-án — egy nappal parlamenti beszéde előtt — rendeletileg letiltotta, azaz lefoglaltatta a betétek, folyószámlák és a pénzintézetekben elhelyezett egyéb készletek 20%-át. „Azért kellett expozémat 3 napig halasztani — mondotta—, nem mintha nem lettem volna készen vele hónapokkal előbb, hanem azért, hogy a tegnapi rendeletem megjelenhessék, mert ha előbb mondom el beszédemet, akkor ... mindenki szaladt volna és elvitte volna az egész pénzt."[2]

A betétesek és folyószámla-tulajdonosok nagyobb része nyilván nem tudott a készülő lépésről, és így sikerült megfogni a hitelintézetbe tett pénzük egy részét; kétségtelen, hogy a kispolgárok, kisebb vállalkozók zöme ezekhez tartozik. Viszont a bankárok a saját érdekeltségük és főbb üzletfeleik érdekeire bizonyára jobban vigyáztak. Erről tanúskodik Gömbös Gyula december 22-i interpellációja Hegedüshöz: „Van-e tudomása a pénzügyminiszter úrnak arról — szól az interpelláció —, hogy a betétek zárolása előtt a pénzintézetekben feltűnő nagy számban jelentek meg pénzemberek és folyószámlabetéteiket, valamint takarékbetéteiket óriási összegben folyósíttatták." S miután még ugyanezen a napon a képviselőház üléseit februárig elnapolták, sajtó útján kér választ.[3] Hegedüs nem sietett válaszolni a sajtó útján, később semmitmondó felelettel intézte el az interpellációt.

Hegedüs pénzügyi programjához tartozott a pénz kicserélése is, 5%-os levonással. Ez is *egyszeri* bevétel.

Hegedüs *új adók* bevezetését is tervbe vette: általános forgalmi adót, gyufa- és cigarettaadót, valamint bortermesztési adót. Ez

[2] Nemzttgyűlési Napló VII. k. 261—75. old.
[3] Nemzetgyűlési Napló VII. k. 330—31. old.

utóbbival kapcsolatban megjegyezte: „Kisgazdabarátainknak meg kell szavazniok egy bortermési adót, még pedig dupla mértékben, mint amit Korányinál elvetettek."

Fennkölt frázisokban Hegedüs nem szűkölködött: „Én azt mondom: a mi életünk már tönkrement, kivált mi, *középosztálybeliek* úgy vagyunk, mint egy borzasztó hajókatasztrófa után: némelyikünk még úszik egy darabig a deszkán, azután elmerül. De ha elmerülünk, legalább fenntartom a kezemet és fenntartom benne a gyermeket, a jövőt." A bankvezérek „középosztályának" képviselője fenntartotta kezével pénzügyi „gyermekeit": az államkötvények kamatait, az általános forgalmiadót, a vagyonváltságot stb.; de tagadhatatlan, hogy Hegedűs mindezt hatáskeltő pátosszal csinálta.

De legpatetikusabban Hegedüs az állami kiadások csökkentéséről beszélt, talán azért, hogy ezáltal is elfogadhatóbbá tegye az új terhek kirovását. A kiadások csökkentése kisebb mérvű volt, mint amilyennek beszédében feltüntette Kétségtelen azonban hogy a helyzet a Teleki-kormányt bizonyos kiadások lefaragására kényszerítette.

A megtakarítási lehetőségekkel kapcsolatban Hegedüs kijelentette: „mi szükségünk van nekünk főudvarnagyi bíróságra"; a miniszterelnökségen „mi szükség van közjogi osztályra, amikor sem Horvátország, sem Ausztria nincsen meg?" (tehát sem Horvátországgal, sem Ausztriával nincs „közjogi ügy"); Megállapítja, hogy „a Külügyminisztérium diplomáciai felépítése a nagyzási hóbort világos tüneteit mutatja". Ezt bővebben fejtegeti, követelve, hogy „az összes semleges országokban a költséges követségek szüntettessenek meg", és a drága követségi palotákat adják el. A hadsereg szükségleteivel kapcsolatban kijelenti: „Bármibe kerüljön is, ezt a pénzt össze kell szerezni." De két kikötést hangoztat: „Az egyik az, hogy a hadsereg csak hadsereget csináljon és ne csináljon se kereskedelmi, se pénzügyi, se irodalmi politikát. A másik az, hogy én a trianoni béke alapján állok — mondotta —. Ennélfogva míg én itt vagyok, egy krajcárt sem fogok semmiféle kalandos vállalkozásokhoz adni ... Semmi olyan költekezés nem lesz a hadügyben, ami beleütközik a trianoni békébe."[4] Kikötései közé óvakodott felvenni azt a követelést, hogy a katonai szervek ne csináljanak „belpolitikát", ne vegyék át a közigazgatási és rendőri, csendőri szervek szerepét.

[4] Nemzetgyűlési Napló VII. k. 265. old.

A külügyi és a hadügyi tárcákkal kapcsolatosan Hegedüs határozott költségcsökkentési javaslatokat tett, de a pénzügyi, a kereskedelmi tárca vagy más tárcák költségvetésében lehetséges megtakarításokról egyetlen szót sem mondott; csak megigérte, hogy megvizsgálja majd a többi tárca költségvetését is.

A hadügyi tárca a kiadások csökkentésének fontos területe lehetett; az antant katonai-pénzügyi ellenőrzése miatt a hadsereget mindenképpen csökkenteni kellett. Viszont Hegedüs egyáltalán nem ragaszkodott a katonai kiadásoknál a trianoni keretekhez. Horthyék igyekeztek a katonai ellenőrzést legalábbis a gyalogság létszáma tekintetében kijátszani, a létszám egy részét a rendőrség, csendőrség és pénzügyőrség létszámában elbújtatni s ehhez a pénzügyminiszter folyósította a szükséges fedezetet.

Hegedüs pénzügyi politikája átmeneti sikert hozott. A magyar kormány által felülbélyegzett korona árfolyama december 20-tól január 5-ig még 15%-kal romlott, de azután — bár lényeges árfolyamingadozások mellett — májusig bezárólag hónapról hónapra emelkedett. 1920 augusztus közepétől 1921 január elejéig a korona árfolyama az $^1/_3$-ára esett, viszont január elejétől május elejéig a háromszorosára emelkedett, vagyis elérte az 1920 augusztus közepi árfolyamot. Ezt a szintet három hétig tartották; május végén az árfolyam-csökkenés ismét megindult. Szeptember második felében az árfolyam ismét az $^1/_3$-ára, vagyis a január eleji szintre esett.

A Hegedüs-féle pénzügyi politika tehát az inflációt 1921 januárjában megszüntette, de a pénz értékét nem stabilizálta; a hosszú életű inflációs politikát rövid életű deflációs politikával, a korona árfolyamának átmeneti feltornászásával váltotta fel. A pénz stabilizálása elősegíthette volna a normálisabb gazdasági viszonyok kialakulását, a defláció azonban újabb zavart idézett elő.

Az államkötvények kamatait *bevételező* pénzintézeteknek a defláció hasznos, mert a 4%-ra csökkentett kamatösszeg reálértéke átmenetileg csaknem a háromszorosára emelkedett. A koronahiteleket nyújtó pénzintézetek számára a defláció szintén kedvező, mert követeléseik reális értéke ezáltal szintén növekedett. Ilyen körülmények mellett szívesebben folyósítottak kölcsönt, „szolidabb" feltételekkel. A koronahitelt felvevő vállalkozók számára viszont a defláció kedvezőtlen, mert bár könnyebben kapnak hitelt, de a defláció a tartozásaik reális értékét növeli.

A deflációnak árcsökkentő hatása volt, ami a reálbérek bizonyos növekedésével járt. A munkáltatókat ez természetesen a bérek csökkentésére ösztökélte, ami újabb bérviszályokat, sztrájkokat idézett elő. A munkások igyekeztek megvédeni azt, amit a nagy inflációs reálbérveszteségből a deflációval átmenetileg részben visszakaptak.

A Hegedüs-féle deflációs politika azonban csak négy és fél hónapig tartott. Május végén ismét megindult az infláció, a bankóprés ismét működni kezdett. A névleges bérek tényleges értéke újra csökken, a bérből és fizetésből élőknek megint a pénzromlás okozta reálbér veszteség miatt kellett újabb bérmozgalmakat kezdeni. A hitelező és adós viszonyát ugyancsak megfordította a defláció megszűnése. Az infláció ismételt megindulásával a hitelszerzési lehetőségek megint igen nehézzé váltak.

Hegedüs pénzügyminiszter kísérlete végül is kudarcot vallott. A vagyonváltságból adódó rendkívüli bevételek nem folytak be az általa remélt mértékben, a költségvetési megtakarítások nem érték el az általa tervezettet, s az új adók sem eredményezték az állandó bevételek olyan növekedését, ami az államháztartás pénzügyi egyensúlyának fenntartásához kellett. Ennek alapvető oka: a termelés színvonala túlságosan alacsony ahhoz, hogy a pénz stabilizálását biztosíthatta volna. A *deflációs* politika csak azt eredményezte, hogy a kormány *gyorsabban felélte* azokat a rendkívüli bevételeket, amelyek segítségével egy időre feltartóztathatta vagy mérsékelhette az inflációs folyamatot.

Hegedüs pénzügyminiszter maradt a — Teleki-kormányt felváltó — 1921. áprilisban alakult Bethlen-kormányban is. Azonban annak az egyéves határidőnek, amit a képviselőháztól 1920 decemberében kért, a lejártát Hegedűs Lóránt már nem várta be; 1921 szeptemberében lemondásra kényszerült.

A lakosság politikai helyzete 1921 elején. A fehérterrort intézményesítő 1921. évi III. törvénycikk. A kormányzó karácsonyi amnesztiája és az internálási rendszer fenntartása

A lakosság helyzetét döntően a politikai viszonyok alakulása és a gazdasági helyzet határozza meg. Lényeges változás sem a politikai viszonyokban, sem a gazdasági helyzetben nem következett be. A forradalmi mozgalom kíméletlen üldözése, a gyorsított

tanácsok további működése, a kormányzat által megtűrni kényszerült szakszervezetek és a Szociáldemokrata Párt egyesülési és gyülekezési jogának szűk korlátok közé szorítása és gyakori felfüggesztése, egész tevékenységük hatósági ellenőrzés alá helyezése: mindez a horthysta kormányzat állandó jellemzője. Ehhez csatlakozik még a liberális ellenzék tevékenységének korlátozása is.

A különféle fajvédő szervezetek és különítmények ugyanakkor messzemenő támogatásban részesültek. Bár egyes rablógyilkosságok lelepleződése és a kormányzat tekintélyét súlyosan sértő utcai verekedések, zsarolások és rablások arra kényszerítették a kormányzatot, hogy lépéseket tegyen ennek a csőcseléknek megfékezésére, de arra mégis nagyon ügyelt, hogy minimálisra csökkentse a felelősségrevonást, mentesítse a tetteseket a büntetés alól. Az egész rendszer ebben az időben jelentős mértékben a titkos szervezetekre támaszkodik, amelyeknek működését a kormány és hatóságai tudomásul veszik, azokkal személyileg összefonódnak.

A kormányzati rendszer ingatag. Ennek alapvető oka a rendkívül súlyos gazdasági leromlottság és a politikai zűrzavar, amit a titkos szervezetek, különítmények, ébredők akciói is fokoztak. A kormányzat politikai ingatagságának lényeges oka az ellenforradalom táborán belül dúló hatalmi viaskodás, a kizsákmányoló osztályok különböző rétegei érdekeinek összeütközése, különböző politikai csoportjainak vetélkedése és harca a hatalomban való részesedésért és a vezető szerepért.

A Teleki-kormány — a Bethlen—Teleki-csoport vezetésével — tesz bizonyos előkészületeket abból a célból, hogy normálisabb helyzetet teremtsen. Előtérbe kerül a „munkáskérdés megoldása" a szakszervezetek „politikamentes" működésének engedélyezése, a Szociáldemokrata Párttal való viszony rendezése. Az uralkodó köröknek az új forradalomtól való félelme azonban nagy, és sem Teleki, még kevésbé Horthy nem meri rászánni magát arra, hogy az úgynevezett „kivételes törvényekkel", a háborús törvényekkel való kormányzás rendszeréről visszatérjen a háború előtti konzervatív uralmi rendszerre. A „kivételes törvények" hatályon kívül helyezését a Teleki-kormány egy olyan új törvény tető alá hozásával akarta előkészíteni, amely — állandósítja a „kivételes törvényeket" a forradalmi mozgalmak ellen.

Ezt a törvényjavaslatot még 1920. augusztus 25-én nyújtották be. A tárgyalásával akkor nem siettek, mert éppen háborús

kalandra készültek. A trianoni szerződés ratifikálása után azonban rögtön elővették. 1920. november 22-én a képviselőház igazságügyi bizottsága megtette jelentését a törvényjavaslatról. A parlamenti tárgyalás ideje tolódott, mert decemberben kormányválság volt és az új kormány hivatalba lépése után a képviselőházat februárig elnapolták. Összehívása után előbb Hegedüs pénzügyi javaslatait kellett megszavazni, s a különböző visszaélések és panamák ügyében keletkezett viták is elvettek némi időt.

1921. március 1-től 4-ig nyomdászsztrájk volt; a rendes napilapok nem jelentek meg. A sztrájk a nyomdászok gazdasági követeléseiért folyt, de az egész szervezett munkásság erejére támaszkodott. Ez a munkásmegmozdulás újra félelmet ébresztett az uralkodó osztályok jelentős részében, képviselőházi- és kormánykörökben is. E félelem késztette a Teleki-kormányt arra, hogy a pénzügyi javaslatok tárgyalását félbeszakítva, gyorsan tető alá hozza a forradalmi mozgalom intézményes üldözéséről szóló törvényjavaslatot. Március 4-én megkezdték „az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről" szóló hírhedt törvényjavaslat tárgyalását. Március 16-án már el is fogadták.

Ez a törvény *a fehérterror intézményesítésének a törvénye.* A háborús kivételes törvények hatályon kívül helyezése után e törvény alapján nyilvánították törvényen kívülinek a Kommunista Pártot.

E hírhedt törvény alapján üldözik azt, aki „az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására vagy megsemmisítésére, különösen valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos létesítésére irányuló mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez, vagy vezet", aki „ily mozgalomban vagy szervezkedésben tevékenyen részt vesz, úgyszintén aki ilyen mozgalmat vagy szervezkedést előmozdít", aki az ilyen „mozgalomról vagy szervezkedésről hitelt érdemlő tudomást szerez és erről a hatóságnak, mihelyt lehetséges, jelentést nem tesz."[5]

A törvényjavaslat vitájában elhangzottak ellenzéki vélemények. Például Kerekes Mihály (korábban kisgazdapárti, ekkor éppen kilépett a kormánypártból és Rassay külön csoportjához tartott) azt kifogásolta: „Miért nem mondják meg nyíltan, hogy

[5] Magyar Törvénytár. 1921. évi III. t. c. 8—11. old.

kik ellen és miért van szükség erre a törvényjavaslatra. Ma úgyis az a helyzet, hogy hamis följelentések alapján bárkit internálhatnak és rengeteg ártatlan embert fosztottak meg szabadságától."[6]

Az ellenzéki, illetve félig ellenzéki képviselők egy részét nyugtalanította az, hogy a törvény szövege nem mondja ki egyenesen, hogy a *kommunizmus* ellen irányul, s ezért attól féltek, hogy a „társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására" irányuló törekvés vádját a kormány arra sütheti rá, akire akarja. Annál is inkább féltek ettől, mert a törvény lényegét, amely a kommunistákra vonatkozik, nem mondja meg világosan, hanem a következő fogalmazásban fejezi ki: A törvény bünteti: „különösen valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos létesítésére" irányuló mozgalmat vagy szervezkedést. Ez alatt a meghatározás alatt *proletárdiktatúra* létesítésére irányuló mozgalmat kell érteni, mert az uralmon levő tőkések és földbirtokosok *osztályuralmát* — mint ismeretes — e hatalom osztályjellegének elködösítésével védelmezték, ezt sohasem ismerték el. Kerekes Mihály és társai tehát azt követelték: úgy fogalmazzák a törvényt, hogy az nyíltan és egyértelműen *csak* a kommunista mozgalom ellen irányuljon.

A legitimisták támogatták a törvényjavaslatot. Andrássy Gyula, a legitimisták egyik vezére (ez időben az újjászerveződött KNEP elnöke) szintén megszavazta. „Hiába józan most a munkásság — mondotta —, a forradalom veszélye fennforog. A társadalomnak önvédelemről kell gondoskodnia." A tőkés-földbirtokos kormányzat a fehérterror intézményesítésével gondoskodott önvédelméről.[7]

Miközben az ellenforradalmi diktatúra rendszerének hatályosabb védelméről szóló törvényt parlamenti tárgyalásra előkészítették, a kormány foganatosított bizonyos intézkedéseket az internáltak egy részének szabadonengedésére. S bár újabb internálásokat is eszközöltek, az internáltak száma néhány ezerrel csökkent. A kiszabadultak egy részét szigorú rendőri felügyelet alá helyezték, míg másik részüket — akiknek a felülvizsgálat során sikerült bebizonyítani, hogy az ellenük emelt vád teljesen koholt, vagy a Tanácsköztársaság alatti szerepük egészen lényegtelen — mentesítették a további felügyelet alól.

[6] Népszava. 1921. márc. 6.
[7] Nemzetgyűlési Napló. VIII. k. 562. old.

Az internálás a családok tízezreit közvetlenül érintő, fájdalmas csapás volt; aggódniok kellett az apa, a testvér, a gyermek életéért és egészségéért mindaddig, amíg az internálótábor kapui meg nem nyílnak előttük. Hétről hétre újabb foglyok halálának híre tette nyomasztóvá életüket. S ez nemcsak a *közvetlenül érintett szűkebb* családok tízezreit tartotta állandó aggodalomban, hanem a lakosság *százezreit.* Az internáltak létszámának néhány ezres csökkenése növelte a reményt, hogy a még fogságban maradtak is hazatérnek; de az aggodalmat még nem szüntette meg.

A Teleki-kormány, mely egyrészt változatlanul tartott az új forradalom veszélyétől, másrészt azonban rákényszerült, hogy olyan lépéseket tegyen, amelyektől remélhette a munkások és szegényparasztok rendszer elleni gyűlöletének az enyhülését. Ilyen lépés volt az internáltak létszámának fokozatos csökkentése, amit a belső helyzet és a nemzetközi körülmények is követeltek. A szovjet kormánnyal megkötött fogolycsere-egyezmény morális hatása is ebbe az irányba szorította az uralkodó köröket.

1920 karácsonyán a Teleki-kormány javaslatára a kormányzó *amnesztiarendeletet* adott ki, és a börtönben levők egy részét hosszú hetekig tartó további felülvizsgálás után — 1921 első hónapjaiban kiengedték.

Horthy amnesztiarendelete kiengedi a börtönből azokat, akiket az 1918. október 31-e és 1919. március 21-e között „lezajlott tömegmozgalmak keretében, illetve azokkal kapcsolatban elkövetett bűncselekményekért öt évet meg nem haladó szabadságvesztésre" ítéltek, továbbá a Tanácsköztársaság ideje alatt elkövetett hasonló „bűntény" miatt öt évnél nem hosszabb időre elítéltek, de utóbbi esetben csak akkor, ha „az elítélt egyénisége, gondolkodása és érzülete szerint az úgynevezett tanácsköztársaság eszmekörétől egyébként távol állott és a cselekményt csak létérdekük biztosítása végett, vagy utasításra, vagy a téveszmék fertőző befolyásolásaképpen erkölcsi ítélőképességének biztonságában megingatva követték el."

Eszerint azokat, akiket úgynevezett „októbrista" tevékenységükért ítéltek el — s akik a proletárdiktatúra alatt passzívak voltak s a kommünnel esetleg szemben álltak — szabadon engedik ha öt évnél kevesebbre ítélték őket. Akit viszont a Tanácsköztársaság idején tanúsított magatartásért ítéltek el ugyancsak öt évnél nem többre, annak megvizsgálják „egyéniségét", „gondolkodását", „érzületét", hogy például a nagybirtokok, a bankok

vagy a gyárak államosításánál meggyőződésből működött-e közre, vagy pedig azért, mert „erkölcsi ítélőképességének biztonságában" megingott. Ha ingatag az erkölcsi ítélőképessége — akkor kiengedhető. Horthy külön hangsúlyozza: „Jelen elhatározásom alapján nem kívánom kegyelemben részesíteni azokat, akik az állam és társadalom törvényes rendjére *veszélyesek*".

Az amnesztia az internáltakra nem terjed ki.

Amnesztiában részesültek viszont azok, akiknek bűncselekménye „az úgynevezett tanácsköztársaság megalapítása, fenntartása vagy visszaállítása érdekében" kifejtett tevékenység által „felidézett közelkeseredésből vagy menthető felháborodásból fakadt". Vagyis — kegyelmet kaptak a tömegmészárlásokat, gyilkosságokat, fosztogatásokat, rablógyilkosságokat elkövető különítményesek. S ez nemcsak ama néhány tucat különítményes gazembernek szól, akiknek gyilkosságai nemzetközileg is ismeretessé váltak, s akiket az antant 1919 decemberi Kecskemét környéki vizsgálata következtében vagy egyéb körülmények miatt, le kellett fogni és el kellett ítélni. Ez az amnesztia valamennyi különítményes gazembernek szólt, akiknek gaztetteit a legitimista és liberális képviselők a parlamentben időnként kiteregették, és akik miatt követelték — mint például Ereky — az 1919. augusztus 10-e óta elkövetett tömeggyilkosságok elkövetőinek felelősségre vonását. Horthy karácsonyi amnesztiarendelete ezt államfői hatalmával megtiltja.[8]

Figyelemre méltó, hogy a különítményes gyilkosoknak csak 1920. február 16-ig elkövetett gaztetteire terjed ki az amnesztia. Somogyi Bélát február 17-én gyilkolták meg. A Teleki-kormány és nyilván Horthy sem vállalta, hogy Somogyi és Bacsó gyilkosainak nyilvános amnesztiát adjon és a bűnügyi nyomozás folytatását nyilvánosan megtiltsa. Ezt — mint sok más ügyet is — titkos módszerekkel intézték el.

A különítményes gyilkosok részére az amnesztia azonban hatályba lépett, illetve a folyamatban levő ügyeket — így Francia Kiss Mihály és társai ügyét — a kormányzói amnesztia alapján lezárták.

A Tanácsköztársaság idején tanúsított magatartásért öt évnél rövidebb időre ítélteket illetően a sok ezer elítélt ügyének felülvizsgálata hosszú hetekig tartott, s részben csak a hírhedt 1921.

[8] Pesti Napló. 1920. dec. 25.

évi III. törvénycikk megszavazása után fejeződött be. Az elítéltek családtagjai — s ez ismét családok ezreit érintette *közvetlenül* — hónapokig várhatták vajon hazajön-e, akinek sorsáért oly mélységesen aggódnak.

Még nem tudjuk megállapítani, hány politikai elítéltnek sikerült a sok ezerből a karácsonyi amnesztiával szabadulni. Lehet, hogy számuk elérte vagy túlhaladta a félezret. Tudnivaló, hogy az ellenforradalmi bíróságok az ítéletek meghozatalánál a *politikai* foglyokat igyekeztek valamilyen módon *köztörvényes* bűnösként elítélni. Ezt elsősorban azért tették, hogy a kommunista cselekményekért elítélteket erkölcsileg lealacsonyítsák. Aki közreműködött a szocializálási határozat végrehajtásában, lefoglalt tőkés tulajdont, készletet a Tanácsköztársaság szervei részére, kiutalt burzsoá lakásokat proletár családoknak, azt elítélték idegen javak „eltulajdonításáért", „lopásért", „magánlaksértésért" stb. Ez a körülmény most megkönnyítette az elítélteknek, hogy a felülvizsgáló szervek előtt erkölcsi ítélőképességük „megingásával" védekezzenek, vagy védőik igyekeztek ilyen módon védenceiknek amnesztiát szerezni.

Az öt évnél kevesebbre ítéltek tették ki a politikai elítéltek zömét. Akiket súlyosabban ítéltek volna el, azoknak túlnyomó részét — ha nem sikerült az országból kimenekülniök — a különítményesek halálra kínozták s e célból a fogházakból is elhurcolták, amint ezt Prónay naplójegyzeteiben dicsekedve bevallja, vagy amint a Héjjas-különítmény által elkövetett gyilkosságok egy részénél a leleplezések folyamán kitűnt.

Az amnesztia politikai hatása nagyon is ellentmondásos. A különítményes rablógyilkosok részére adott kormányzói kegyelem mélységes ellenszenvet keltett mindazokban, akik a rablógyilkosságok megtorlását követelték. Ellentmondásos érzelmeket keltett a forradalmi magatartásukért elítéltekre vonatkozó rendelkezés. Ha a több ezer bíróilag elítélt közül csak félezer elítélt is szabadult ki, az is megkönnyebbülést keltett több száz családban. A börtönben maradtak családjait viszont újabb bánat érte, ami ismét elkeseredést váltott ki. Különösen nagy csalódást okozott az amnesztiarendelet — rögtön a megjelenésekor — azzal, hogy az internáltak tízezreit eleve kizárta az amnesztia alól. Bizonyos azonban, hogy az elítéltek egy részének kiszabadulása bátorítást adott a börtönben maradtak kiszabadításáért, a politikai internálások megszüntetéséért, valamint az emigrációba kényszerültek szabad hazajöveteléért folytatott további harchoz.

A lakosság gazdasági helyzete és a Hegedűs-féle defláció 1921 elején

A termelés elégtelensége, különösen a gyáripari termelés alacsony színvonala természetesen döntően befolyásolta a lakosság életkörülményeit. Igen súlyos maradt az élelmezési helyzet és az iparcikk-ellátás is. Legközvetlenebbül az élelmezés elégtelensége sújtotta a bérből és fizetésből élőket; emellett folytatódott a ruha- és cipőellátás romlása, a további lerongyolódás.

Vegyük az ipari béreket. A *nyomdászok* az ipari munkásság legszervezettebb rétege, s szervezettségük erejével a legmagasabb óra- és hetibéreket érték el. 1920. december elején a nyomdatulajdonosokkal kötött megállapodás 600—700 korona heti keresetet biztosított a számukra. (A nappal dolgozók átlagos órabére 12 korona felett, az éjjel dolgozóké 14 korona felett volt.) A papírkorona aranyárfolyama a december elején kötött megállapodás után 5 hét alatt 20%-kal romlott. Január végén visszaállt a december eleji színvonalra, februárban valamit megint romlott, s márciusban kezdett határozottabban emelkedni, mely emelkedés — mint fentebb utaltunk rá — májusig tartott. Az árfolyamemelkedés március végén 1920. december 1-hez viszonyítva elérte az 50%-ot.

A nyomdászok februárban bérmozgalmat indítottak, amelynek során 50%-os béremelést követeltek. A március 1-től 4-ig tartó sztrájk eredményeképpen elérték a 25—30%-os béremelést. Heti keresetük 700—920 koronára emelkedett.

A vasipari szakmunkások február 3-án indítottak bérmozgalmat; azt követelték, hogy a 8—12 koronás órabéreket 12—18 koronára emeljék fel. Emellett követelték a bizalmi rendszer elismerését és a diszkriminációs elbocsájtások megszüntetését, az elbocsájtottak visszavételét. Március elején követeléseiket még nem tudták keresztülvinni, s így heti keresetük 380—600 korona körül maradt, az öntőké ekkor 850 korona.

A szabóiparban szintén februárban volt bérmozgalom, melynek érdeményeként március 1-től a béreket 50%-kal felemelték. Ám a felemelt órabér kezdő szakmunkásnőknek 5 korona, önálló kabátvarró-nőknek 18 korona 60 fillér, önálló férfimunkásnak 21 korona 75 fillér. A heti bér 241—1044 korona.

A sütőmunkások bérét 1920 novemberében állapították meg, 648—744 koronában. Március elején a sütőmunkások bérmozgal-

mat indítottak, és 1100—1200 korona hetibéreket követeltek. Elérték a 750—1000 koronás hetibéreket.

A betanított és segédmunkások bére a szakmunkás átlagbérénél lényegesen alacsonyabb. Ebben a kategóriában a heti keresetek 1921 január—február havában 150—700 korona közt, március havában 200—1000 korona között mozogtak, ritkán mentek túl a 700, illetve az 1000 koronán.

A február—márciusi bérmozgalom nominális béremeléseihez — amit a munkásság szervezett ereje harcolt ki — a Hegedűsféle deflációs pénzügyi politika a pénz vásárlóerejének bizonyos növekedését is hozzáadta. Vajon milyenek voltak a *konkrét* ellátási, vásárlási viszonyok az ilyen átmenetileg kedvező körülmények mellett?

Elöljáróban megjegyzendő, hogy a magyar korona aranyárfolyamának — vagy az akkor szokásos *zürichi* valuta árfolyamának — az emelkedését nem követi azonnal az áruk piaci árának általános csökkenése. A korona árfolyamcsökkenését gyorsabban követte az áremelkedés, mint az árfolyamemelkedést az áresés. Nem sietnek az árcsökkentéssel a nagykereskedők, mert nem bíznak az árfolyam-emelkedés szilárdságában, míg az árfolyamcsökkenés „szilárdságában" sokkal inkább bíznak. S amikor az árfolyam-emelkedés biztosnak látszik, akkor is tartani próbálják a magas árakat, vagy csak kisebb mértékben követik az árcsökkenéssel a pénz aranyárfolyamának emelkedését. A nagykereskedelmi árak csökkenése után a kiskereskedelmi árak csökkenése is késedelmes. *A korona aranyárfolyamának emelkedése tehát csak késéssel és csökkentett mértékben jelentkezik a munkás számára a munkabér vásárlóerejének növekedésében* Azonban a *mezőgazdasági termékek* árának csökkenése nem olyan lassú, mint az ipari termékek áráé, s gyakran lépést is tart a korona-árfolyam emelkedésével.

A piaci árak csökkenése nem befolyásolja a *jegyre* kiszolgáltatott élelmicikkek hatósági árait, amelyek változatlanok. A kenyérliszt — melynek $^1/_3$ része kukoricaliszt — hatósági ára 2 korona, a főzőliszté 10 korona. A havi hatósági lisztadag (kenyérliszt és főzőliszt együtt) 6 kilogramm vagy ennek megfelelő kenyéradag, ugyancsak hatósági áron. A nullás lisztnek is hatósági ára van, de az jegy nélkül kapható: egy kilogramm 42 korona. Jegyre adtak hatósági áron még cukrot, a terhes és szoptatós anyáknak meg gyermekeknek tejet — ha volt. Jegyre 60 dekagramm kristálycukrot adtak. A hatósági cukor kilója 89 korona.

A lakbér május 1-ig változatlan volt, de ettől kezdve fölemelték, a lakbérrel fizetendő közüzemi pótdíjjal együtt, 30—50%-kal. Ennek együttes összege az 1920. májusi lakbér két és félszerese lett. (A korona aranyárfolyama 1921 májusában körülbelül az 1920 májusi átlagon volt.)

A kötött lakbérek még így is a háború előtti lakbérek reális értékének csak egy részét tették ki; a rendkívül rossz kereseti viszonyok miatt sem a lakásokat, sem a lakbéreket nem szabadíthatták fel; a háziurak lakás- és lakbérfelszabadítási törekvéseivel mind az ipari vállalkozók, mind a kisiparosok és kereskedők szembefordultak, s az államháztartás sem bírta volna a várható lakbéruzsorát az állami tisztviselőknek fizetendő lakbérpótlékkal ellensúlyozni.

Hatósági zsír- és húsellátás általában nem volt, s ezt a munkás csak a piacon vehetett. A hús, a háj és a szalonna kiskereskedelmi áralakulását a budapesti piacon 1921. január—április havában a következő táblázaton láthatjuk. A táblázat alsó sorában feltüntetjük az aranykorona árfolyamát is, papírkoronában.

	január 14-én	február 20-án	március 20-án	április 17-én
Sertéshús 1 kg	130—150	120—136	86—100	80—100
Marhahús 1 kg	80—135	68—120	40—105	36—95
Borjúhús 1 kg	100—140	80—120	70—100	56—110
Máj 1 kg	186—188	160—164	100—120	90—96
Szalonna 1 kg	160—168	136—144	90—100	74—75
1 aranykorona árfolyama	109,5	102,5	66,4	55,5

E táblázatból láthatjuk, hogy a hús árcsökkenése elmarad a korona aranyárfolyamának javulásától, viszont a háj és a szalonna árcsökkenése némileg meg is haladja. Ez az ártáblázat azonban egyebet is mutat. Így azt, hogy a fiatal szabósegéd, a márciusi 50%-os béremelés után, heti keresetéből ha megvette hatósági áron a liszt- és cukorfejadagját, a megmaradt pénzéből még vehetett 2½ kilogramm szalonnát. Persze ennyi szalonnára nem volt szüksége, de a liszten és cukron kívüli élelemszükséglete minden pénzét elvitte, s még az is kevés volt. Lakbérre, ruhára, cipőre közszolgáltatásokra, közlekedésre semmije sem maradt. Az önálló férfi szakmunkásnak, aki a szabóiparban a legmagasabb keresetű, ha csak egy gyereket és egy szülőt kell eltartania — a

14. Télvíz idején mezítlábas gyermekek levesért állnak sorba.

15. Egy ház a lipótvárosi nyomortelepről.

16. Elhagyott, nyomorgó gyermekek 1920 kora tavaszán.

három liszt- és cukorfejadag megvásárlása után — pótolnia kell a hiányzó 2—3 kilogramm lisztet, 42 koronás áron, s tud még venni 9—10 kilogramm szalonnát. Ennyi szalonna persze nem kell hármuknak, de ennek a 9—10 kilogramm szalonnának értéke hármuk egész hiányzó élelmiszer-szükségletét is nehezen fedezi, s lakbérre, ruha és cipő, valamint a közszolgáltatás és közlekedés költségeire — nem is beszélve egyéb szükségletekről — csak a gyomron lespórolva marad. Viszont az önálló szabó férfimunkás kereseti színvonalát a szakmunkásoknak is csak kis hányada éri el. A betanított és segédmunkások és munkásnők átlagkeresete pedig ettől még jobban elmarad, a január—márciusi bérmozgalmak után is 500 és 600 korona között maradt. S ez a helyzet 1921. március—április havában, amikor egyrészt a bérmozgalmak révén az előző inflációs reálbérveszteség egy részét pótolhatták, és a Hegedűs-féle deflációs politika *átmeneti* következményeként a pénz vásárlóereje is megnövekedett.

Hegedűs deflációs politikájának azonban egy másik következménye is volt: a korona aranyárfolyamának emelkedése zavart keltett a koronahitelekkel dolgozó ipari vállalkozók körében, és 1921 áprilisában helyenként üzem-redukciót kezdtek. Az ipari munkanélküliek még amúgyis magas száma ekkor újra emelkedni kezd.

Igen tanulságos és szemléltető képet nyújt a nép életviszonyairól Liber Endre fővárosi főjegyző 1921. március 10-én a Vöröskereszt számára készített emlékirata Budapest lakosságának nyomorúságos helyzetéről. Ebben ezt írja: „Hiába emelték fel a munkások fizetését az 1914 évi bérekhez képest a tizenötszörösére, az élelmiszerek ára az 1914. évi árakhoz képest legalább ötvenszeresre emelkedett, a ruhaárak pedig a békebeli árak kilencvenszeresét, sőt százszorosát elérték." Még súlyosabbnak festi a közalkalmazottak helyzetét. Részletesen szól a *gyermekek* nyomorúságos állapotáról. Az előző évben a fővárosban hozzávetőleg 40 000-et tett ki az „iskolakerülő gyermekek száma, akik főleg ruha és cipő hiánya miatt nem járhatnak iskolába". A folyó évben „Iskoláink a tél folyamán november hó 1.-től zárva vannak, mert a hideg tantermekben lehetetlen tanítani". Közli még, hogy 1917-ben Budapesten „85 000 gyermek szorult felruházásra, ma e felruházandók száma legalább kétszer annyi ... sem a munkásosztály, sem a középosztály gyermekei nem számíthatnak arra, hogy szüleik új ruhát vagy cipőt vásárolhassanak nekik".

A gyermekek egészségügyi helyzetéről a jelentés a következőket tartalmazza: „A kisgyermekek több mint a felénél az angolkór jelei állapíthatók meg ... A normális testsúly a háború előtti állapothoz képest a 3—4 éveseknél 2, a 10—14 éveseknél 1,5 kilogrammal fejlődött vissza." Nem ír arról, hogy a *felnőtteknél* milyen arányú a testsúly visszafejlődése; ez sokkal nagyobb, mint a gyermekeknél, hiszen a szülők elsősorban gyermekeiket védik az éhségtől.

Közli viszont, hogy rendkívül megnövekedett a *gyermekzüllés*. A bíróság 1919-ben 4696 gyermeküggyel foglalkozott, míg 1920 ban már 9976-tal, s 1921 első két hónapjában 2646-tal![9]

Ilyen a kép márciusban. A tavasz eljövetele természetesen enyhíti a helyzetet annyiban, hogy megszűnik a hideg, amely az alig fűtött szobákban is külön sanyargatja a lerongyolódott felnőtteket és gyermekeket. Viszont az általános gazdasági helyzet vajmi keveset változott. A Hegedűs-féle defláció kudarcba fulladt, júniusban ismét bekövetkezett az infláció, melynek üteme később gyorsult.

A falun is igen súlyos körülmények között él a nép; emellett persze erősen különbözik a parasztság egyes rétegeinek helyzete. A napszámosok béreit, a földbirtokosokkal egyetértésben — a kormány felhatalmazása alapján — a gazdasági felügyelők hatóságilag megszabják, s a falusi munkavállalók mindenfajta bérmozgalmát, sztrájk-kísérletét karhatalmi terrorral verik le. A gyermekmunkát széles körben alkalmazzák, s nem csinálnak gondot belőle, hogy az iskolakötelesek nagy része nem jár iskolába.

A birtokos parasztság helyzete természetesen összehasonlíthatatlanul könnyebb, mint az uradalmi cselédeké, béreseké, napszámosoké. A terméknek jó ára van a piacon; ha feleslegét eladja, ruhához, cipőhöz könnyebben jut, mint a városi munkás vagy tisztviselő. Nehezményezi azonban a terményrekvirálásokat, aminek során a kevesebb földű parasztoktól sokszor majdnem teljesen elveszik azt, amit piacra vihetne. Leginkább még sertést, marhát, baromfit, tojást adhat el; de ezt is főleg a jobbmódú parasztok tudják értékesíteni, akiknek több állatuk van.

A rekvirálások a kormányzat részére nehéz politikai helyzetet teremtettek a falun. A kisgazda képviselők ezért is követelik állandóan a szabad gabonaforgalom visszaállítását. A miniszter-

[9] O. L. KÜM. gazd. pol. 1921—13/I. —.— *(357—64.)*

tanács 1921. február 16-án — két havi rekvirálási kapmány után — meghallgatta Vass József közoktatási és közélelmezési miniszter tájékoztatását a közellátás helyzetéről. „A jelenlegi körülmények között — mondja Vass — élelmezési ellátásunk július elején válságossá válhatik, miután újabb rekvirálásokat a kormánynak elrendelni nem áll módjában, mert különben megbukna."

Nagyatádi megjegyzi: „Az egész gazda- és kisgazdatársadalomnál igen gyűlöletes a rekvirálás." Ezt Vass is elismeri. Szóba került a katonaság igénybevétele a rekvirálások lebonyolításánál. Vass ezt azzal igyekszik enyhíteni, hogy „a gabonabegyűjtésnél a karhatalom alkalmazása nem katonai hatóságok kezdeményezésére történik."[10] A katonai hatóságok csak a felkérésnek teszneк eleget . . .

Megjegyzendő, hogy a parasztnak a búza kilójáért 6—8 koronát fizettek — a kötelező „önkéntes felajánlás" keretében — s a kiőrölt nullás lisztet 42 koronás áron hozták forgalomba! A parasztokat természetesen ez is ingerelte. A rekviráló karhatalmi osztagok falusi portyázásai is hozzátartoznak az 1921 eleji helyzet jellemzéséhez.

[10] O. L. MT jkv. 1921. febr. 16. —.— *(355—56.)*

XV.

MUNKÁSHARCOK 1921 ELEJÉN

1920 utolsó és 1921 első hónapjai a nemzetközi proletáriátus forradalmi erőinek erősödését hozták. A szovjet—lengyel háború befejezése, majd Vrangel tábornok fehérhadseregének teljes szétverése után a szovjethatalom új győzelmeket aratott a Kaukázus vidékén, Közép-Ázsiában és más területeken. 1920. november 29-én megalakult az Örmény Szocialista Szovjet Köztársaság; 1921. február 25-én megalakult a Grúz Szocialista Szovjet Köztársaság. Az intervenciósoknak ki kellett takarodniok a Kaukázus mind nagyobb területeiről; az antant katonai beavatkozása teljesen kudarcot vallott. Ugyanakkor Szovjet-Oroszország újabb diplomáciai sikereket is elér: 1921. február 28-án Szovjet-Oroszország barátsági szerződést köt az afgán emirséggel, s március 16-án a Kemál pasa által vezetett új török kormányzattal.

A munkásság forradalmi erői, saját harci tapasztalataikból okulva, valamint a szovjet hatalom győzelmei és sikerei által is lelkesítve, újabb országokban teremtettek önálló forradalmi pártot, szakítva a szocialista forradalom ügyét nyiltan hátbatámadó reformistákkal és centristákkal (két és felesekkel). 1920 decemberében megalakul a Francia Kommunista Párt. Az egész világon, a szovjet köztársaságok kommunista pártjain kívül, ekkor már 18 országban működik kommunista párt, s ezek közül 11 az európai országokban. 1921 januárjában megalakul az Olasz Kommunista Párt, májusban a Román és a Csehszlovák Kommunista Párt. 1921 végén a tőkés világban már 28 kommunista párt működik, s közülük 19 az európai tőkés országokban. Különösen nagy harcot vívott a Német Kommunista Párt; az európai kapitalista országok közül Németországban volt a munkásság forradalmi harca a legjelentősebb, de fellángolt a forradalmi küzdelem Lengyelországban, Csehszlovákiában, Olaszországban és más országokban is.

A forradalmi hangulat erősödése

A szovjethatalom győzelme az intervenciósok és belső ellenforradalmi erők felett és a tőkés Európa több országában fellángoló forradalmi harcok felbecsülhetetlen jelentőségű bátorítást nyújtanak a magyar proletariátusnak, amely súlyosabb helyzetben van, mint Európa bármely országának munkássága. Ez a bátorítás 1920 nyarán a nemzetközi szállítómunkás bojkottban különösen erőteljesen megnyilvánult és kihatása maradandó jelentőségű. Ehhez járult az a közvetlen támogatás, amit Szovjet-Oroszország kormánya a budapesti Népbiztos-per kapcsán történt hatékony közbelépésével, a hóhérok kezének lefogásával, s a fogolycsere-egyezmény kikényszerítésével nyújtott a magyar népnek. A horthysta uralkodó körök háborús kalandor terveinek 1920 őszi teljes kudarca, az uralkodó osztályon belüli hatalmi ellentétek nyílt kirobbanása, s az általános követelés a politikai viszonyok rendezésére, a munkásosztály harci feltételeit is némileg enyhítette.

Nem enyhült a fehérterror a kommunista mozgalommal szemben, de a szakszervezetek megvédése és erősítése szilárd tömegtámaszt és állandó harci utánpótlást biztosított az illegálisan működő kommunista csoportoknak. A munkásság előtt álló közvetlen feladat a szakszervezetek erősítése, egybekapcsolva ezt a mindennapi gazdasági harcokkal, a bebörtönzöttek és internáltak szabadon engedéséért folyó küzdelemmel, az egyesülési és gyülekezési jogért és egyéb politikai követelésekért vívott állhatatos harccal. Kommunisták és szocialisták vállvetve küzdöttek; a bérmozgalmakat együtt szervezték, a lefogottakért együtt álltak ki és *összefogásukat a jobboldali vezetők kommunistaellenes uszításaival szemben is megőrizték.* Ebben rejlik *egyik alapvető oka* annak, hogy a szervezett munkásság, vezetői és funkcionáriusai ezreinek elvesztése dacára, megvédelmezte régi harci szervezeteit.

A kommunista csoportok ekkor általában központi irányítás nélkül és szervezetileg laza állapotban működtek; egyes csoportok egymással időnként vagy rendszeresen kapcsolatot tartottak. A KMP Bécsben létrehozott vezető szerve az itthoni csoportok kis részével rendszeresen vagy időnkénti kapcsolatot tudott tartani, részükre kommunista sajtótermékeket, röpiratokat juttatott el. Hazai vezetőközpontot is szervezett, mely egyes illegális csoportokkal kapcsolatot teremtett és munkájukat közvetlenül irányította. Az illegális pártépítés kellő tapasztalatainak a

hiánya következtében e szerveket súlyos csapások érték a rendőrség részéről, működésük időlegesen többször félbe is szakadt. A kommunisták azonban ilyen helyzetben is tovább folytatták tevékenységüket a szakszervezetekben. Sokan közülük beléptek a Szociáldemokrata Pártba, küzdöttek a párt erősítéséért, legális létének védelméért. Itt is érvényesült a kommunisták és szocialisták összefogása, bár a jobboldali vezetők antikommunista tevékenysége a szociáldemokrata pártszervezetekben erőteljesebben érvényesült, bomlasztó hatása nagyobb volt.

Az internáltak kiszabadításáért folyó közös küzdelem, melyet a nemzetközi szolidaritási akciók jelentősen erősítettek — mint mondottuk — elérte a lefogottak egy részének szabadon bocsájtását. A harc sikerét mutatta, hogy Horthy 1920 karácsonyán, kínos-keservesen, de kénytelen volt amnesztiát adni a politikai elítéltek egy részének is.

Mindezek következtében a proletariátus önbizalma és harckészsége növekedett, s a munkásharcok 1921 első hónapjaiban fokozódtak. Ez megmutatkozott a bérharcok fellendülésében, és abban is, hogy az internálás megszűntetésének követelése mind általánosabbá vált, az egyesülési és gyülekezési jogért folyó küzdelem is erősödött.

Az uralkodó körök félelme az új forradalomtól szintén növekedett. A munkásság hangulatáról természetesen értesültek. Egyik katonai besúgó 1920. december 29-én a következőt jelenti: „A vasmunkások, famunkások és a nyomdászok között, valamint a szakszervezetekben a hangulatot megfigyelve tapasztaltam, hogy a szélsőséges elemek a legnagyobb elkeseredéssel szidják a mai kormányzatot, az amnesztia-rendelettel nincsenek megelégedve, mert azt csak szemfényvesztésnek tartják, s mindenütt hallottam a munkásság között, hogy a proletárság sohasem fogja megbocsátani azokat az üldöztetéseket, melyeknek a keresztény éra alatt ki volt téve. — Habár belső összeomlást nem remélnek, a külföldi munkásságtól, s különösen az orosz szovjet előre beharangozott tavaszi offenzivájától várnak sokat. — A népbiztosok elítélését gúnyosan fogadják, s bizakodva mondják, hogy: „»Horthynak nem lesz annyi bátorsága, hogy olyan embert, mint Bokányi felakasztasson, mert akkor a külföldi proletárság is megmutatja, hogy Bokányi és társaival szolidaritást vállalt !« Különösen a külföldi munkásságtól remélnek segítséget, s a szakszervezetekben . . . 400 tuszról beszélnek, akik mind nagyobbrangú tisztek, s akiket az oroszok, ha a népbiztosok

halálos ítéletét végrehajtják: azonnal bosszúból kivégeznek. — Olyan jelenségeket is észrevettem, hogy Oroszországból hazatért szervezett munkások fokozott, bár burkolt agitációt fejtenek ki . . .

Erzsébetfalva, Újpest környékét bejártam, s ott is, valamint általában a munkásságnál tapasztaltam, hogy a hangulat a nyomasztó viszonyok miatt *rendkívül* elkeseredett . . ."[1]

A Vörös Hadsereg esetleges tavaszi offenzívája az uralkodó köröket is foglalkoztatta és rendkívül nyugtalanította. 1921. január 4-én a minisztertanács is foglalkozott a „keleti katonai helyzet"-tel, amelyet Belitska hadügyminiszter ismertetett. Ezzel kapcsolatban katonai intézkedéseket tervét terjesztette elő. Szükségesnek mondotta, hogy a hadsereget tehermentesítsék „minden mellékszolgálattól", mégpedig oly módon, hogy a csendőrség létszámát emeljék fel 18 000 főre „kereken 900 tiszttel (ebből kereken 500 nemzeti hadseregbeli tiszt)". Javasolja az államrendőrség létszámának emelését is, s e téren „első mozzanat a budapesti államrendőrségnek 3500 fővel való felemelése", plusz 150 tiszttel, továbbá a rendes vámőrség mellett „egy külön vámőrség létesítése", mely 12 000 főnyi fegyveres testület, „a pénzügyőrség keretében elhelyezve".[2]

Itt persze nem arról van szó, hogy a hadsereget a „mellékszolgálat" alól tehermentesítsék, hanem arról, hogy a békeszerződésben előírt korlátozást csak részben hajtsák végre, s a gyalogság egy részét a csendőrség, a rendőrség és a „külön vámőrség" keretében bújtassák el. Ez azt jelenti, hogy a hadseregből a trianoni szerződésben előírt maximálisan 35 000 főnyi létszám feletti 50—60 ezer ember helyett csak ennek a felét szerelik le — ami előtt egyébként az antant szemet húny. A Vörös Hadsereg esetleges tavaszi offenzívája a katonai vezető körök számára sem puszta ürügy volt a katonai korlátozások kijátszásához, hanem tényleges félelmüket is kifejezte. Viszont ez az eshetőség a munkásság körében nagy reményeket ébresztett és elősegítette harci aktivitásának növekedését.

A munkásmegmozdulásokról és a nép hangulatáról szóló jelentéseket a kormányzó kabinetirodája is megkapta és ezekről Horthyt tájékoztatta. A beérkezett jelentések őt is nagyon nyugtalanították. Erről tanúskodik Bartha Richárdnak, a kabinet-

[1] H. L. HM. Eln. 13 o. 1921—3777. —.— *(348—49.)*
[2] O. L. MT jkv. 1921. jan. 3. —.— *(349—50.)*

iroda főnökének Ferdinandy belügyminiszterhez küldött, 1921. január 16-i levele is. „A kormányzó úr őfőméltóságának tudomására jutottak olyan jelenségek — írja Bartha —, melyek arra engednek következtetést vonni, hogy a bolseviki eszmékkel rokonszenvező elemek működése újra nagyobb mérveket ölt". Jelentéseik vannak arról, hogy posta útján „különösen Bécsből állandóan érkeznek lázító röpiratok" és a „Proletár című bolseviki irányú" lap — vagyis a KMP Bécsben működő Külföldi Bizottságának ott megjelenő lapja. Bartha levele hivatkozik a szóbeli kommunista agitációról szóló jelentésekre is. „Mindezen jelenségek — írja —, különös tekintettel a közönség körében általánosan elterjedt híresztelésekre, melyek a közeledő tavaszra Kelet felől nagy bolseviki akciót helyeznek kilátásba, le nem kicsinyelhetők, és a kormányzó úr óhajtani méltóztatik, hogy ellenük az államhatalom minden eszköze igénybe vétessék." A szerzett észleletekről, a tett és tervbevett intézkedésekről Horthy részére „mielőbb kimerítő jelentésben" kéri beszámolni.[3]

Sztrájkmozgalmak

1921. január közepén Dorogon a bányászok megmozdultak. Azonnal kirendeltek Dorogra egy karhatalmi századot. Január 18-án mégis sztrájk tört ki, mégpedig a karhatalom elleni tiltakozásul is. Riedl tábornok, a szénügyek katonai felügyelője 1921. január 19-én jelenti a hadügyminiszternek: „A tegnap kitört sztrájk a dorogi Tömedék-aknában a karhatalom idejekoráni beavatkozása következtében letört. Ma éjjel a sztrájk kiterjedt az Auguszta-, Reimann- és Annavölgyi-aknákra is, ennek letörése ma estig feltétlenül elvárható. Ma reggel az összmunkásság 44 százaléka sztrájkolt, a termelés 130 vagon helyett csak 80." A jelentés közli: „A sztrájk kitörésének közvetlen oka a három lázító kiemelése volt (a negyedik idejekorán megszökött)". Megnyugtatja a hadügyminisztert, hogy „a kirendelt karhatalom igen katonásan viselkedik",[4] ami a horthysták nyelvén kegyetlen terrorista bánásmódot jelent. A Hadügyminisztérium január 20-i helyzetjelentése szerint: „A dorogi szénbánya egyik tárnájában a munkások sztrájkolnak, mert 4 kommunista a családjával együtt onnan kiemeltetett és internálva lett, egy 180 főből álló

[3] O. L. ME. 1921—XXXVII.—755. —.— *(352.)*
[4] H. L. HM. Eln. C. 1921—50.509. —.— *(350.)*

karhatalmi század folyó évi január hó 16-án Dorogra kirendeltetett. A szénügyek katonai felülgyelőjének megkeresésére folyó évi január hó 18-án még egy karhatalmi század lett Dorogra a karcagi gyalogezredből kirendelve. Mindkét század a sztrájk megszűnéséig Dorogon marad."[5] A két század karhatalom január 20-ig elnyomta a sztrájkot.

Februárban több szakmában indult bérmozgalom. Február 3-án a Vas- és Fémmunkások Szövetsége beadvány formájában előterjesztette követeléseit a Gyáriparosok Országos Szövetségének, valamint a Vasművek és Gépgyárak Egyesületének. A beadvány megszövegezésében a szociáldemokrata ideológia erősen mutatkozik, de visszatükröződik benne az is, hogy a szervezett vasmunkások — kommunisták és szociáldemokraták együttes erővel kiállnak követeléseik mellett. „... leromlott országunk helyzetét csak a komoly termelőmunka javíthatja meg — mondja a beadvány. — A komoly termelőmunka megvalósításához azonban nem csak a hiányzó nyersanyagok, hanem a nyugodt munkálkodás alapfeltételeit képező *kölcsönös megállapodásokon nyugvó munka- és bérviszonyok megállapítása* szükséges. Egy és fél esztendeje ezirányban ami történt, az *csak egyoldalú munkáltatói intézkedés volt* és éppen ezért azt a megnyugvást, amely a komoly termelőmunkához szükséges, nem hozhatta meg. Kérjük tehát ... az 1920. évi december 4-én kelt 8802/1920-B. számú igazgatósági határozat megváltoztatását." Ezután következik a fentebb már ismertetett béremelési követelés.

A munkáltatók egyoldalú intézkedéseire való utalás nem egészen pontos. Ugyanis a béremelést kimondó igazgatósági határozatokat is az inflációval nyomorgatott munkásság bérmozgalmai csikarták ki. Itt azonban most a szervezett vasmunkásoknál arról a követeléséről van szó, hogy valamilyen formájában harcolják ki a *kollektív bérszerződést*, amelynek követelménye az is, hogy a szervezett munkásság képviseletét a gyárosok hivatalosan ismerjék el. A nyomdászok és egyes más szakmák — főleg a jobban menő kisipari szakmák — munkásainak szakszervezete már ezt kiharcolta és most a vasmunkás szövetség is elég erősnek érzi magát, hogy ezt követelje és kikényszerítse. A szakszervezeti vezetőség beadványa — igen tisztelettudó hangon —, de *a bizalmirendszer* elismerését is követeli: „a nyugodt, békés termelés megteremtése szempontjából tisztelettel kérjük a jövőben a

[5] O. L. ME. 1921—XXXVII—228. —.— *(351.)*

bizalmiférfiak elismerését, hogy mód és lehetőség adassék a fönnálló bajok kiküszöbölésére és a panaszok orvoslására".[6]

Gyakorlatilag a bérmozgalmak során a gyárak igazgatósága rákényszerült arra, hogy a munkásság megbízottait meghallgassa, velük tárgyaljon, őket tárgyaló feleknek elismerje. A szakszervezeti központ tisztelettudó hangú kérése azonban a szervezett munkásság ama követelésének adott hangot, hogy a bizalmi rendszert a GYOSZ és a Vasművek és Gépgyárak Egyesülete, mint intézményt hivatalosan elismerje.

Februárban a nyomdászok, a pékek, a szabók és más szakmák szervezett munkásai újabb bérmozgalmat indítottak, s ekkor a kollektív szerződés kötése, a bizalmi rendszer elismerése a szakszervezeti mozgalom mind szélesebbkörű követelése. Vonatkozik ez az egyesülési és gyülekezési jog követelésére is. A bejelentett gyűlések hatósági tilalmára a munkások úgy válaszolhattak — és válaszoltak is —, hogy engedély nélkül is szerveztek megbeszéléseket, a bizalmiak találkozását, részben munkahelyükön, az üzemekben, ahol úgyis együtt voltak, részben pedig az üzemen kívül. Szervezettségük erejével, fellépéseik egész sorával kikényszerítették, hogy szakszervezeti helységeiket részben visszakapják, vagy újabb helyiségeket szerezzenek. Azonban a helyi csoportok nagy része még Budapesten is igen sokáig csak a vendéglők külön termeiben tudott helyet biztosítani megbeszélései számára.

Az uralkodó körök fokozódó nyugtalansága. Polgárőrség szervezése

A munkásharcok élénkülése természetesen a kormányt is nyugtalanította. A minisztertanács 1921. február 8-i ülésén Belitska honvédelmi miniszter kifejezi elégedetlenségét a belügyi szervek munkájával kapcsolatban. „Utal arra, hogy tulajdonképpen csak a katonaság működik eredménnyel a kémvédelem és vörösvédelem terén . . ." Felhatalmazást kér, hogy e tárgyban tárcaközi megbeszélést hívjon össze. Hegyeshalmi kereskedelmi miniszter is megjegyzi: „tényleg mindenütt mozgolódik a munkásság. Gyűléseznek, béremeléseket követelnek és sztrájkot akarnak ren-

[6] Népszava. 1921. márc. 18. A beadvány ismertetésére a lapban Szabó József keresztényszocialista képviselő március 17-i parlamenti interpellációja adott válasz során került sor.

dezni. Már a postánál és a telefonnál is hasonló jelenségeket láttunk, amelyek szükségessé teszik erélyes intézkedések megtételét."

Ferdinandy belügyminiszter ugyancsak megállapítja: „Tavaszra nagy sztrájkok vannak készülőben, azok kitörésének időpontját külföldi eseményektől teszik függővé. Vidéken is romlik a hangulat, izgató röpiratokat terjesztenek és tavaszra nagyobb akcióra készülnek." Belitska előterjesztésével szemben megjegyzi, hogy ő „legmegfelelőbbnek tartaná a maga részéről a hadfelügyeleti bizottság összehívását". Antibolsevik propagandát sürget.

Gratz Gusztáv külügyminiszter „igen előnyösnek tartaná, ha a munkássághoz közelálló mérsékelt pártvezéreket megnyernénk egy ilyen antibolseviki propaganda céljaira".[7]

A február 8-i minisztertanács — elutasítva Ferdinándy ellenvetését — Belitska előterjesztését hagyta jóvá; ennek következményeként Belitska és Ferdinandy között komoly hatásköri vita robbant ki. A lapokban megjelent hivatalos közlemény szerint a februárl 6-i minisztertanácsi ülésen „elvi eltérés merült fel Belitska Sándor honvédelmi és Ferdinandy Gyula belügyminiszter között a csendőrség szervezetének hatásköri ügyében. A minisztertanács az ügyet a mai napon függőben tartotta".[8] Közös volt a félelmük a munkásharcok élénkülésétől, de a hatalmi harc folytatódott közöttük; a katonai körök ezúttal ismét erősebbnek bizonyulnak. Ferdinandy február 19-én lemondott, s tárcáját ideiglenesen Tomcsányi igazságügyminiszter vette át. (Teleki már nem is tudta véglegesen a belügyi tárcát betölteni.)

Ebben az időszakban a közigazgatósági hatóságok erőfeszítéseket tettek „polgárőrség" szervezésére. Erről tanúskodik dr. Preszly Elemér pestmegyei főispán 1921. január 19-i bizalmas tanácskozása a szolgabírókkal. Preszly itt kifejtette: „A közeljövőben meglehetős nehéz időkre van kilátás. Az ország belrendjének, amely igen sok oldalról, így különösen a bolsevisták részéről veszélyeztetve van, fenntartása a közigazgatósági hatóság feladatát fogja képezni".

Nem érdektelen megjegyezni, hogy Preszly szerint a belső rend „igen sok oldalról" van veszélyeztetve. Aligha kétséges,

[7] O. L. MT. jkv. 1921. febr. 8. —.— *(353—54.)*
[8] Pesti Napló. 1921. febr. 17.

hogy ebben a legitimisták és szabad királyválasztók összecsapásától való félelem is tükröződik, mert ebben az időben a parlamenti pártok és csoportok harca a királykérdésben rendkívül élessé vált: a karlisták a maguk összeesküvésének szálait szőtték, ami a szabad királyválasztók növekvő nyugtalanságát váltotta ki. Preszly azonban erről konkrétan nem beszél — legalábbis a fennmaradt jegyzőkönyvben ennek nyoma sincs, — a hangsúlyt a „bolsevista veszély"-re helyezi. Utal arra is, hogy háborús állapot ugyancsak beállhat, tehát „*polgárőrségek* megszervezése vált szükségessé", amelynek „egyedüli hivatása a belső rend biztosítása".

Instrukciója szerint a polgárőrségek szervezését illetően „nincs kifogása az ellen, hogy abban a járási nyilvántartó tiszt személye bevonassék, azonban maga a megszervezés, az intézkedési jogkör kizárólag a közigazgatási hatóságot illeti s a polgárőrség teljesen a katonaság nélkül, annak kizárásával, sőt annak együttműködése nélkül szervezendő meg. A polgárőrség csupán a csendőrséggel és rendőrséggel működhetik együtt." Vagyis, a katonai hatóságoknak semmi köze a dologhoz. Megjegyzi, a polgárőrök szervezésénél: „Fő szempont, hogy a szervezetbe olyanok kerüljenek, akiknek van valamit félteniük".[9]

A polgárőrségnek a csendőrséggel és rendőrséggel való összekapcsolása és a katonai hatóságoktól való elkülönítése feltételezhetően egyik vagy talán éppen az alapvető forrása annak az ellentétnek, amely Belitska és Ferdinandy között a csendőrség hatásköre kérdésében támadt, s amelyben Ferdinandy végül is alulmaradt.

Az ellenforradalmi „polgárőrséget" falvakban is és városokban is szervezték, s ehhez a papság közreműködését is igényelték. Ez nem mehetett simán, mert a kormány óhajára a püspöki kar február 10-én külön értekezletre ült össze, hogy a katolikus papoknak utasítást adjon. Íme az értekezlet jegyzőkönyvének érdemi része:

„A hercegprímás megnyitja az értekezletet, amelyet a magyar kormány kívánságára hívott össze rendkívüli időben, s a jegyzőkönyv hitelesítésére felkéri a győri püspököt és a pannonhalmi főapátot.

Az egyes városokban és községekben szervezett polgárőrség erkölcsi presszióval kényszeríti a papságot is a belépésre. Az egri

[9] Pm. L. Főisp. biz. ir. 1921—2. —.— *(372—73.)*

érsek kérdi, milyen magatartást tanúsítson az ordinarius a papságnak a polgárőrségben való szolgálata tárgyában.

A püspöki kar nézete szerint a papság nem vonhatja ki magát a polgárőri szolgálat alól. Vonakodása nagy erkölcsi kárral járna. Egyébként is a polgárőrség a polgári rend biztosítására alakult önvédelmi szerv, amely az önvédelem erkölcsi jogán nyugszik."[10]

E határozat szerint a papok is kötelesek fegyverrel a kezükben védeni a tőkés-földbirtokos uralmat a munkások és szegényparasztok esetleges forradalmi felkelése ellen; a kizsákmányoló osztályok uralmának fegyveres védelmét azonban a szokásos farizeus módon „az önvédelem erkölcsi jogá-"nak indoklásába csomagolják.

Nem tudjuk, hogy országos viszonylatban milyen méretű volt a polgárőrség szervezése. Preszly 1921. február 24-én kelt jelentése szerint Pest megye 24 járásában közel hatezer embert szerveztek be, akik részére 5425 kézifegyvert és 5 gépfegyvert igényelt, mégpedig sürgősen, mert attól tartott, hogyha nem kapnak fegyvert, akkor a társaság szétzüllik.[22]

A magyar munkásság szervezettsége és harci felkészültsége távolról sem volt azon a fokon, hogy indokolhatta volna a forradalomtól való félelem ilyen megnövekedését, amely az uralkodó köröknek újabb polgárháborús szervezetek létrehozását diktálta, a polgárőrség formájában. Tény azonban, hogy a proletariátus ereje és aktivitása növekedett, mindinkább magához tért az ellenforradalomtól elszenvedett szörnyű csapások okozta aléltságából; gazdasági és politikai napi követeléseiért folyó küzdelme erősödött. Ez olyan körülmények között történt, amikor az ellenforradalmi hatalmat éles belső harcok marcangolták; ugyanakkor az európai forradalmi mozgalom fellángolásai a magyar uralkodó köröket legalább annyira megremegtették, amint azoknak az országok burzsoáziáját, ahol a harcok kirobbantak. Csak ezzel magyarázható a horthysta uralkodó körök olyan mérvű félelme az új forradalomtól, ami 1921 első hónapjaiban mutatkozik.

Ebben a helyzetben tartotta szükségesnek Gratz Gusztáv a minisztertanács február 8-i fentebb már említett ülésén a „mérsékelt" munkásvezérek „megnyerését", pontosabban: velük megfelelő megállapodás kötését a közös antibolsevik propaganda

[10] O. L. Pki ért. jkv. 1921. febr. 10. —.— *(374.)*
[11] Pm. L. Főisp. biz. ir. 1921—2. —.— *(375.)*

céljából. A Vanczák—Miakits—Farkas István-féle vezetőség ezt készségesen vállalta, hiszen már többször fel is ajánlotta. Azonban ehhez szükségük volt mind a szakszervezetek, mind a Szociáldemokrata Párt helyzetének már említett rendezésére. Viszont a munkásharcok megélénkülése, a baloldali befolyás növekedése, az új forradalomtól való félelem erősödése miatt Telekiék haboztak a reformista vezérkarral való megegyezés kérdésében. Igaz, hogy a kormánypártok politikai válsága, s annak a kormányra való kihatása is olyan helyzetet teremtett Telekiék számára, amely nehezítette, hogy Miakitsékkal egyezkedjenek.

1921 januárjában volt valamiféle tárgyalás a Farkas István—Miakits—Vanczák-féle pártvezetőséggel. A Teleki-kormány megbízottja tárgyalt Peyer Károllyal is, aki ebben az időben nincs Magyarországon; 1920 elején, a Huszár-kormányból történt kiválása után Bécsbe utazott, és csak a Bethlen-kormány megalakulása után tért vissza. A Peyerrel történt bécsi tárgyalásokról egyes lapok is hírt adtak. A Népszava is megemlékezett róla, nagyon kényszeredett cáfolat formájában. 1921. január 8-i számában közli: „Peyer Károly személyével kapcsolatos tárgyalásokból egy szó sem felel meg a valóságnak . . . a pártvezetőség tagjai Budapesten vannak, és senkit sem bíztak meg a külföldön tartózkodók közül azzal, hogy a párt nevében a magyar kormánnyal tárgyaljanak."[12] Az ilyen megbízás hiánya természetesen nem akadálya annak, hogy a kormány megbízottja tárgyaljon Peyerrel arról a politikáról, amit ő hazaérkezése után követni és a Szociáldemokrata Párt vezetésében érvényesíteni hajlandó. (A Bethlen-kormány idején Peyer haza is jött, s mint ismeretes, 1921 decemberében Bethlennel a titkos paktumot — Farkassal, Vancákkal és Miakitssal együtt — ő kötötte meg.) A Népszava január 8-i rövid közleménye semmit nem közöl arról, hogy a pártvezetőség részéről ténylegesen kik, kivel és miről tárgyaltak. Lehet azonban, hogy a közlemény tartalmazott ilyen vonatkozást is, de a cenzúra azt kihagyatta: a lapban fehér folt tanúskodik arról, hogy valamit a cenzúra kihúzott. A megjelent közlemény egyenesen nem írja meg, hogy voltak és vannak bizonyos tárgyalások, de ezt nem is tagadja, hanem csak a Peyer személyével kapcsolatos hírt cáfolja. Nyilvánvaló, hogy a tárgyalásoknak komoly eredménye nem volt.

[12] Népszava. 1921. jan. 8.

A Polgárok és Munkások Szövetsége nevű liberális blokk

A liberális és félliberális csoportok is tárgyalni kezdtek a Szociáldemokrata Párttal a politikai együttműködésről; ennek eredményeként megállapodás is született. Az Országos 48-as Függetlenségi Párt, az ellenzéki vizekre evezett Giesswein Sándor-féle kis kereszténységi szocialista csoport, mely „Keresztényszociális Gazdasági Párt" néven szerepel (s egyetlen parlamenti képviselője Giesswein), továbbá néhány „pártonkívüli", vagy töredékpárthoz tartozó parlamenti képviselő elhatározta, hogy megalakítják a „liberális blokkot", és bevonják ebbe a Szociáldemokrata Pártot, amelynek jelentős a tömegbefolyása a munkásság között. Ebben az időben ment végbe az előző év nyarán egyesített kormánypárt szétszakadása, a Kisgazda és Földműves Párt különválása a „szabad királyválasztók" vezetésével, és a KNEP újjáalakulása a legitimisták vezetésével. A következő fejezetben ezzel részletesebben foglalkozunk. A kormánytáborban keletkezett nagy huzavona közepette kezdeményezte a 48-as Függetlenségi Párt az ellenzéki blokk létrehozását, és a február 18-i lapok hírül adják, hogy a „liberális blokk" vagy hivatalos nevén: Polgárok és Munkások Szövetsége megalakult.

A Népszava február 18-i száma közli, hogy február 16-án este „fejeződtek be azok a tárgyalások, amelyek az ország demokratikus átszervezését kívánó pártok és politikusok között már hetek óta folytak. Megalakult a Munkások és Polgárok Szövetsége, amelyhez a szociáldemokrata párt is csatlakozott. Ehhez az újjáalakuláshoz bizonyára csatlakozni fognak még mindazok, akik közös munkában óhajtanak dolgozni a közszabadságok teljességéért, akik meg akarják indítani a termelő munkát és szeretnék, hogy az ország mennél hamarább kapcsolódjék bele a demokratikus kultúrvilágba." A lap közli, hogy a pártválasztmány megtárgyalta a liberális blokkhoz való csatlakozást, és a pártvezetőség javaslatát „egy szó ellenében" elfogadta.[13]

A „liberális blokk" szervezője és vezetője a 48-as Függetlenségi Párt. Ennek élén 1921 januárjáig Lovászy Márton állt mint pártelnök, de a „liberális blokk" szervezése idején ő már távozott. Ebben az időben P. Ábrahám Dezső, a Huszár-kormány

[13] Népszava. 1921. febr. 18.

belügyi államtitkára és gróf Batthyányi Tivadar vezetik a pártot. Batthyányi az új pártelnök. A 48-as Függetlenségi Párt tulajdonképpen egy *konzervatív* politikai csoport, némi liberális *múlttal* a Tanácsköztársaság előtti időszakból. A fasisztajellegű politikai csoportokkal szemben a konzervatívokat „liberálisoknak", s a liberálisokat „demokratáknak" nevezték ebben az időben.

Lovászy Márton az ellene indított jobboldali politikai támadások következtében ajánlotta fel januárban lemondását a 48-as Függetlenségi Párt elnöki tisztjéről, amit Batthyányiék el is fogadtak: Lovászy Bécsbe utazott, és elszakadt a pártcsoportosulástól. E liberálisnak nevezett, tulajdonképpen konzervatív politikai csoportosulás tagjai egy részének volt csak bizonyos liberális múltja. Most a kommunisták törvényen kívül helyezését ezek is egészen „liberálisan" összeegyeztették a közszabadságok követelésével. Hasonló mentalitású „pártonkívüli" parlamenti képviselők egy csoportja is csatlakozott hozzájuk. Köztük van Bárczy István, a Huszár-kormány igazságügyminisztere, Kerekes Mihály, a Tanácsköztársaság idején a dunántúli vasutassztrájk egyik szervezője, Sándor Pál nagykereskedő, a kereskedők egyesületének elnöke, a „zsidó tőke" egyik vezető képviselője, s a keresztényszociális Giesswein Sándor. Csatlakozott hozzájuk néhány más közéleti személyiség, nem parlamenti képviselő is. Köztük Fenyő Miksa, a GYOSZ ügyvezető igazgatója, Balthazár Dezső debreceni református püspök. Felhívták csatlakozásra Vázsonyi Vilmos liberális csoportját (amely viszont „demokratának" nevezte magát), de ez a csoport — a külföldön tartózkodó Vázsonyi utasítására — megtagadta a csatlakozást ehhez a szövetséghez. A szociáldemokrata pártvezetőség viszont készséggel csatlakozott.

A Népszava február 19-én vezércikkben méltatja a liberális blokk megalakulását és a Szociáldemokrata Párt csatlakozását. Utal arra, hogy a párt több mint egy éve „a politikai passzivitás álláspontjára helyezkedett . . . Tisztában voltunk akkor és látjuk még ma is — írja —, hogy az uralmon levő politikai pártnak mindenképpen kedvére való volt a munkásság pártjának ez az állásfoglalása", s a kormánypártiak örültek annak, hogy „egyik legkeményebb politikai ellenfelük önként áll félre a küzdelem teréről".

A cikk a kormányhoz fordulva „a megértés és megbocsátás politikájának szükségességét" hangsúlyozza, mert „befelé békét,

összefogást és a termelő erőknek akcióba lépését enélkül remélni nem lehet; kifelé pedig lehetetlen enélkül a megértés." E megbocsátó politika szükségességéről szólva megállapítja: „Rajtunk kívül belátták ezt a polgári körök is, mégpedig nem egy vékonyka rétege a polgárságnak, hanem olyan erők képviselői, amelyeket nem lehet sem félretolni, még kevésbé nélkülözni, bármilyen legyen is a kormányzati irány." A Polgárok és Munkások Szövetségéhez való csatlakozást a cikk így értékeli: „A szociáldemokrata párt ezzel az elhatározásával elhagyta a politikai passzivitás álláspontját. Elhagyta gondos megfontolás után, mert a passzivitás politikai párt számára sohasem lehet cél, csak eszköz magasabb célok elérésére. E magasabb cél el van érve azzal, hogy komoly politikusok, tényleges erőt jelentő társadalmi rétegek és a közéletben súllyal bíró személyiségek fogtak kezet a munkásosztállyal, a legégetőbb közéleti bajok szanálása végett."[14]

„Komoly politikusok, tényleges erőt jelentő társadalmi rétegek"! Bizonyos nagytőkés csoportok képviselőinek kézfogása váltotta ki ezt a lelkendezést a Farkas—Vanczák—Miakits-féle vezérkarban. Íme, akadtak végre olyan jelentősnek látszó burzsoá politikusok, akik hajlandók voltak a szociáldemokrata pártvezetőséget politikai partnernek elfogadni és a Szociáldemokrata Pártot uszályukba vonni. E burzsoá politikusok jelentőségét és befolyását egyébként Vanczákék nagy megelégedésükben rendkívül túlbecsülték: ezek a politikusok nem erejük, hanem gyengeségük miatt szövetkeztek a Szociáldemokrata Párttal. Azonban vége a passzivitásnak, megkezdődik a politikai harc a kormány ellen Ábrahám Dezső vezetésével — amennyire ezt Ábrahám Dezső és Fenyő Miksa akarja, s ameddig akarja . . .

A valóságban *a szervezett munkásság tömegei* nem maradtak passzívak: nagyon szívós, kitartó küzdelmet folytattak, amely nélkül nem tudták volna megőrizni és erősíteni szervezeteiket. Viszont tény, hogy politikai küzdelmük szétaprózódott, mert a szociáldemokrata pártvezetőség nem meri vállalni a közösséget e küzdelemmel, demoralizálja és dezorganizálja e harci fellépéseket. A Kommunista Párt — amely rendkívül súlyos körülmények között igyekezett sorait újjászervezni és szervezeteit kiépíteni — szervezetileg még nagyon gyönge ahhoz, hogy a

[14] Népszava. 1921. febr. 19.

munkásharcokat összefogja és azoknak egységes, forradalmi irányítást biztosítson. A Szociáldemokrata Párt jobboldali vezetői ezt a körülményt arra használják fel, hogy erősítsék befolyásukat a szakszervezetekben és a maguk politikai alkudozásaihoz használják fel azt a szervezett erőt, amely az ő „passzivitásuk" ellenére — aktív politikai tényezővé vált.

Ezt az erőt szerették volna Ábrahám Dezső és társai a saját politikai céljaik eszközéül felhasználni. Ennek megfelelően állították össze a liberális blokk programját is. Ennek első pontja követeli: „a közszabadságok teljes helyreállítását és biztosítását", a második pontja: „politikai berendezkedésünk újjáépítését a szabadelvűség és a nyugati demokrácia szellemében", és harmadik pontja: — a békeszerződés revízióját. A programról szóló közlemény hangsúlyozza, hogy a jelzett célok elérésében „a szövetség tagjai egymást teljes erővel támogatják".[15] A közleményt a Szociáldemokrata Párt részéről Farkas István, Miakits Ferenc, Propper Sándor és Vanczák János írták alá.[16]

Bárczy István, P. Ábrahám Dezső és Miakits Ferenc tagjai voltak a Huszár-kormánynak, amely kiadta az 1919. december 5-i internálási rendeletet. Ennek megalkotásában, mint belügyi államtitkár, Ábrahám Dezső személyesen is részt vett. Ez a kormány „törvényesen" felakasztatta Korvin Ottót és társait, László Jenőt és társait. S most ugyanők közös programot adnak ki, melynek első pontja: „a közszabadságok teljes helyreállítása". Ki mit ért ez alatt? Bárczyék azt, hogy biztosítsanak teljesen szabad politikai tevékenységet a liberálisoknak, és adjanak bizonyos mozgási szabadságot az őket támogató szociáldemokratáknak is. Miakitsék azt, hogy a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek is teljes mozgásszabadságot kapjanak.

A liberális blokk a kormánnyal szemben ellenzéki, de a kommunizmus ellen a kormánnyal együttműködésre kész elemek politikai szövetsége. A liberális blokk felvette követelései közé az internálás megszüntetését. Ez olyan széleskörű követelés volt már ekkor, amelyet nem mellőzhetett; viszont, hangot adva e követelésnek, bizonyos segítséget nyújthatott az érte

[15] Népszava. 1921. febr. 19.

[16] Tíz hónappal később *ugyanők* írták alá Peyerrel együtt a Bethlennel kötött titkos paktumot, amelyben kötelezték magukat arra, hogy a Szociáldemokrata Párt nem támogatja a liberális ellenzéket.

folytatott harcnak, ami az internáltak további csoportjait szabadította ki szörnyű helyzetükből.

A Polgárok és Munkások Szövetségének vezérkara február 23-án elhatározta, hogy március elején Budapesten közös nyilvános gyűlést tart. Erre azonban nem került sor. A kormány tiltotta-e meg, vagy Ábrahámék gondolták-e meg a dolgot azzal, hogy mégsem adhatnak ilyen gyülekezési lehetőséget a budapesti munkásságnak: erről hallgatnak a lapok. A meghirdetett nyilvános gyűlés azonban minden indoklás mellőzésével elmaradt.

Február 27-én a Népszava hírül adta, hogy március 13-ra összehívták a Szociáldemokrata Párt rendes évi pártgyűlését, a pártkongresszust. Március 9-én Nádossy országos főkapitány értesíti a Szociáldemokrata Párt vezetőségét, hogy a pártgyűléshez az engedélyt nem adja meg, mert annak „napirendje politikai tárgyú" ![17] Három héttel azelőtt hozták nyilvánosságra a Polgárok és Munkások Szövetségének fentebb említett közleményét, amelyben kijelentik, hogy a közszabadságokért folyó harcban a szövetség tagjai „egymást teljes erővel támogatják". Nos, a szociáldemokrata pártgyűlés betiltása — függetlenül attól, hogy Nádossy ostoba cinizmusával vagy körmönfontabb módon történt-e — igazán módot adott volna Ábrahámeknak és a Szövetség többi képviselőtagjának arra, hogy sürgősen támogassák „teljes erővel" azt a pártot, amelytől tömegtámaszt reméltek. Ez a támogatás azonban teljesen elmaradt. Március 10-én interpelláltak a belügyminiszterhez azért, mert az Országos Református Lelkészegyesület debreceni közgyűlését — amely tiltakozott a rendőri felügyelet ellen — a rendőrség feloszlatta. De a szociáldemokrata pártgyűlés betiltása ellen a Polgárok és Munkások Szövetségének egyetlen parlamenti képviselője sem merészkedett elmenni még egy parlamenti tiltakozásig sem!

A Szociáldemokrata Pártnak a liberális blokkhoz való csatlakozása, e csatlakozás jellege, módja szánalmas terméke a magyarországi reformizmusnak. Annak persze nincs elvi akadálya, hogy a munkásosztály politikai szövetséget kössön még konzervatív politikai csoportokkal is a szélső reakciósok nyílt terrorista diktatúrája ellen. A munkásság politikai önállóságának szolgai feladása és a felkínálkozást elfogadó konzervatív politikusok szolgai feldicsőítése szégyenletes lépés, és csak kárt

[17] Népszava. 1921. márc. 11.

okoz a munkásság ügyének. A P. Ábrahám-féle „liberális blokk"-hoz való csatlakozással a szociáldemokrata pártvezetőség beismerte azt, hogy politikai akciót csak akkor vállal, ha a burzsoázia valamely jelentős, vagy jelentősnek látszó, jelentősnek remélt része igényli a Szociáldemokrata Párt közreműködését. E beismerés egyenlő a munkásság önálló politikai törekvéseinek nyílt feladásával, a munkásság alárendelésével a burzsoázia valamelyik szárnya politikai törekvéseinek.

A kommunisták tántoríthatatlan küzdelme az ellenforradalmi rendszer ellen

A munkásság szakszervezeti harcai, kommunisták és szocialisták összefogásával, tovább folytatódtak. Március 1-től 4-ig folyt le a *nyomdászsztrájk ;* a rendes napilapok közül öt napig egyetlen egy sem jelent meg, köztük a Népszava sem, aminek okát a lap egyáltalán nem magyarázta meg. A nyomdászsztrájk politikai hatása jelentős volt, s további fellépésekre ösztönözte a többi szakmák dolgozóit is. Fentebb már említettük, hogy a parlament — a kormány javaslatára — ijedtében soronkívül letárgyalta és elfogadta az 1921. évi III. törvénycikket az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről, illetve a fehérterror intézményesítéséről. Az uralkodó körök azt remélték, hogy „intézményesen" megrémítik a proletariátust és megsemmisítik a kommunista mozgalmat, amely a szakszervezeti harcok fejlődésében is szervezeti erőin messze túlmenő előrelendítő szerepet játszott.

Ebben az időben a Kommunisták Magyarországi Pártja Bécsben székelő vezető szervének, a Külföldi Bizottságnak közvetlen segítségével, a kommunista mozgalomnak hazai irányító központja működött már Budapesten. Az emigrációban működő kommunista szervezetek mindenekelőtt röpiratok és újságok útján segítették a hazai mozgalmat, s emellett különösen jelentős nemzetközi propaganda tevékenysége a fehérterror leleplezésében, a magyarországi munkásság harcainak támogatásában. A külföldön készült kommunista sajtótermékeket a Külföldi Bizottság és a hazai kommunista szervek együttes erőfeszítésével hozták be Magyarországra. A hazai illegális központ azonban itthon illegális nyomdát is szervezett, és a külföldről érkező sajtótermékek mellett itthon készült röpiratokat is ter-

jesztettek. Az 1921. évi III. tc. megszavazására válaszként jelent meg a KMP egyik röpirata, amely a kommunisták halálmegvető bátorságával hirdeti az új forradalmat, és tanúsítja; a KMP nem retten vissza sem az eddigi üldözésektől, sem az újabb, az üldözést állandósító „törvénytől".

„Húsz hónappal ezelőtt — hangzik a röplap, mely a Tanácsköztársaság bukása előtti időszak ellenforradalmárainak hitegető szavait idézi fel — mennyországot ígértek a magyarországi proletariátusnak, ha elárulja saját magát, a proletariátus diktatúráját, és mennyország helyett a poklok-pokla következett. A hatalom birtokosai voltatok, s ma a világ legelkínzottabb, legelnyomottabb páriái vagytok. Húsz hónap óta ülik vad orgiáit a véres bosszúnak az akkor gyáván meglapuló burzsoák, földbirtokosok és tiszti gazemberek. Húsz hónap óta vértől gőzölög Magyarország. Zsúfolt börtönök és internáló táborok, a tiszti terrorkülönítmények kínzókamrái, megcsonkított holttestek ezrei a föld alatt és a Duna fenekén. Kenyerüktől megfosztott munkások, lakásukból kivert proletárcsaládok . . .

Elég volt! Elvtársak, most megint tavasz van. A proletariátus nem várhat, nem tűrhet tovább. Magyarország munkássága a maga vérén, a saját kínjain tanulta meg, hogy csak két út van: választhatja a burzsoázia kapitalista uralmát, s evvel együtt Horthyt s a gyilkos vadállatok különítményeit, a börtönt, a korbácsot, a derest és az akasztófát, és választhatja a proletariátus szocialista uralmát, amelyhez csak a forradalmon és a diktatúrán át vezet a harc és kitartás útja."[18]

E röpirat megrázó erővel fejezi ki az ellenforradalom szörnyűségeit, a proetariátus és szegényparasztság irtózatos szenvedéseit. Nagy szenvedéllyel hirdeti az új szocialista forradalmat, s egyben azt, hogy a kommunisták itt vannak, folytatják hősi küzdelmüket az új felszabadulásért. A lelkesítő, bátor szó azonban nem tudott változtatni azon a tényen, hogy a megtizedelt magyar proletariátus saját ereje elégtelen az új forradalom megvívásához. Fentebb már utaltunk rá, hogy az új győzelmes forradalom szubjektív feltételei hiányoznak; elsősorban azért, mert a munkásosztályt győzelemre vezetni tudó kommunista pártot még újjá kellett szervezni, ki kellett építeni, mégpedig igen nehéz körülmények között. Az európai forradalmi

[18] Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. III. 1919—1929. Bp. Szikra, 1954. 64. old.

hullám 1920—23-as éveiben e nagy feladat megoldásának csak első nehéz lépéseit tettük meg. De e kezdeti lépések morális és politikai hatása igen széles körben kisugárzott.

A kommunista mozgalom szervezetileg laza állapotban — mint irányzat — áthatotta az egész magyar munkásmozgalmat, elpusztíthatatlan erőként élt a szakszervezeti mozgalomban, a sztrájkharcokban, s hatása állandóan jelen volt a Szociáldemokrata Párt területi szervezeteiben is. Az emigrációból — a párt Külföldi Bizottságának megbízásából, úgyszintén egyéni ismeretségek felhasználásával — állandóan jöttek haza kommunista harcosok, dacolva az életüket fenyegető veszéllyel, s bekapcsolódtak az itthoni mozgalomba. A Külföldi Bizottság megbízásából összekötők és pártszervezők jöttek haza, s egyszerű harcosok; bekapcsolódtak a szakszervezeti munkába, gyakran beléptek a Szociáldemokrata Pártba, s részt vettek a kommunista csoportok tevékenységében. Az illegális pártépítés, a KMP illegális agitációs és propaganda munkája a KMP szervezeti gyengesége mellett is bátorította, erősítette a kommunista irányzat minden hívét és a hozzá közel állókat.

XVI.

A LEGITIMISTÁK ÉS SZABAD KIRÁLYVÁLASZTÓK KÖZÖTTI POLITIKAI HARC ÉLESEDÉSE. A TELEKI-KORMÁNY BUKÁSA

A második Teleki-kormány megalakítását követően tovább folyt a harc a királykérdésben, a gabonaforgalom szabaddá tétele ügyében és a pénzügyi javaslatok körül. A revansista katonai és külpolitikának a békeszerződés ratifikálásával kapcsolatos válsága a királykérdés körüli belpolitikai harcokban jelentkezik. A Bethlen—Teleki-féle politikai csoport — amely a kormányzati politika meghatározásában és irányításában a vezetőszerepet megszerezte és megtartotta — továbbra is a királykérdésnek a napirendről való levétele mellett volt, s ehhez Horthy is hozzájárult. Az adott körülmények között a legitimizmus alapján álló püspöki karral való együttműködésnek is ez igen fontos feltétele. Aligha kétséges azonban, hogy Horthy nem vette rossznéven a szabad királyválasztók akcióját a Habsburg-ház detronizálására, de e kérdésben óvakodott nyíltan színt vallani.

A szabad királyválasztók trónfosztási mozgalma miatt a kormánypártból már 1920 decemberében kilépett két csoport. Az egyik a Szmrecsányi[1]—Lingauer-féle, amelyhez Beniczky is csatlakozott néhány társával. E csoporthoz ekkor 10—12 parlamenti képviselő tartozik. A másik, a Bleyer Jakab-féle 6—7 tagú csoport. A kormánypártban a régi KNEP képviselők zöme igyekszik meghiúsítani a trónfosztási akciót. A helyzet úgy alakul, hogy az új adónemeket ellenző és a gabonamonopólium eltörlését követelő kisgazdák a trónfosztási akcióval igyekeznek

[1] Megjegyzendő, hogy Szmrecsányi az Ébredő Magyarok Egyesületének országos elnöke; az ÉME azonban nem egyöntetűen legitimista, sőt, ott a horthysta különítmények sok „civil" tagja garázdálkodik. Igaz, ezek akár legitimista, akár szabad királyválasztó alapon is készek voltak a progromokra, utcai és egyetemi verekedésekre.

politikailag erősíteni táborukat. A legitimisták viszont a kormány pénzügyi terveinek és gazdaságpolitikájának, így az állami gabona-monopóliumnak a támogatásával igyekeznek meghiúsítani a trónfosztási akciót. Az egykori KNEP és az egykori Kisgazdapárt frontjai e viaskodásban azonban eltolódtak. Így például Simonyi-Semadam, az egykori KNEP-tag miniszterelnök most a szabad királyválasztók akciójának egyik vezetőjévé lesz.

A szabad királyválasztók trónfosztó akciója a kormánypártban és meghátrálása a képviselőházban

1921. február 3-án a kormánypárt értekezletén összecsapott a legitimista, a szabad királyválasztó és a döntést elhalasztani kívánó tábor. Mindhárom tábor a „nemzeti királyság" híveként lépett fel, de az egyik legitimista alapon, a másik szabad királyválasztó alapon, a harmadik pedig nem tartotta időszerűnek eldönteni, hogy milyen alapon. „A kormánypárt csütörtöki értekezletén — írja tudósításában a Pesti Napló — megtörtént a régóta esedékes összecsapás a szabad királyválasztók és azok között, akik részben legitimista álláspontjuknál fogva, részben pedig azért, mert a kérdés tárgyalását nem tartották időszerűnek, ellenezték a szabad királyválasztás elvének pártkérdéssé való tételét. Hosszú és izgalmas vita után név szerinti szavazás következett, amelynek eredménye az volt, hogy a párt 62 szavazattal 58 ellenében leszavazta gróf Teleki Pál miniszterelnöknek a királykérdés tárgyalását ellenző indítványát, és elfogadta Simonyi-Semadam Sándor indítványát, amely szerint a párt a szabad királyválasztás jogelve alapján áll."

Teleki javaslata a következőképpen hangzott:

„Az Egyesült Keresztény Nemzeti Kisgazda és Földmívespárt változatlanul az 1920. évi 1. tc. alapján áll. Minthogy azok az indokok, amelyek akkor a királykérdésnek függőben tartását szükségessé tették, ma is fennállanak, a párt a kérdés felvetését nem tartja időszerűnek, a királykérdést nem tárgyalja és elítél minden olyan politikai akciót, amely addig, míg a helyzet e részben lényegesen meg nem változik, azt előtérbe állítja, elítél és megakadályozandónak tart bármily célzatú propagandát."

Simonyi-Semadam — a Pesti Napló tudósítása szerint — a vitában kijelentette: „Azelőtt ő is amellett volt, hogy ki kell kapcsolni a királykérdést, de meggyőződött arról, hogy a másik

oldal nem veszi figyelembe ezt a szempontot és pénzzel agitál a legitimista álláspont mellett . . . Gyanús tüneteket észlel mindenfelé . . . Hiába ugratják őt is azzal, hogy a szabad királyválasztók protestáns királyt akarnak, sem öntudatlan, sem buta szekértolója nem kíván lenni a kálvinistáknak." A szabad királyválasztók nevében előterjeszti indítványát, amely a következőképpen hangzik: „Mondja ki a párt, a múlt év december 2-án hozott párthatározat alapján, hogy a szabad királyválasztás jogelve alapján áll, ezt azonban a törvényhozás útján akarja érvényesíteni."

Az értekezleten jelen volt és a vitában felszólalt Bethlen István gróf. Kijelentette: „A független nemzeti királyság híve, de nem tartja időszerűnek a kérdésben való döntést. Nem karlista és és nem szabad királyválasztó!" Közli: „Ha a párt nem fogadja el Teleki indítványát, úgy ő a maga részéről levonja ennek a konzekvenciáját."

Rubinek Gyula közvetítő indítványt tesz: „a párt küldjön ki egy bizottságot a döntés előkészítésére. Kijelenti azonban, hogy ha indítványát elvetik, ő Simonyi-Semadam javaslatát fogadja el.

Huszár Károly: „A pártegység fenntartása szempontjából kívánatosnak tartja a királykérdés kikapcsolását." Ezt csak a trónfosztó akció elhárítása céljából emlegeti, mert ugyanakkor a pártegység fenntartásáért egyáltalán nem rajong. Kijelenti hogy „sokkal egészségesebb dolog, ha csak azok lesznek egy táborban, akik lelkileg is együvé tartoznak." Álláspontjának lényege: a királykérdést vegyék le napirendről, egyébként váljanak el egymástól.

Nagyatádi Szabó földművelésügyi miniszter is felszólalt. Elmondja, hogy ő nem akarta itt vitatni a kérdést, „de ha már így történt", akkor ragaszkodik a szabad királyválasztás elvének kimondásához, vagyis Simonyi-Semadam javaslatának az elfogadásához. Ugyanakkor reméli, hogy e döntés „nem lesz akadálya a két szembenálló tábor további együttműködésének, mert hiszen egyik felfogásnak sincsen ma aktualitása". Tomcsányi (korábban „kisgazda") igazságügyminiszter szerint „a megkoronázott királyt koronás főnek kell tekinteni", vagyis a legitimizmus elvét valja. A véleményeltérés jelentőségét azonban csökkenteni igyekszik. Kijelenti, hogy a kérdés „most nem aktuális" és éppen ezért „ennek eldöntése semmi esetre sem pártkérdés", pártszakadást ne csináljanak.

Az egyik felszólaló, Héjj Imre, megállapítja, hogy ő és több barátja, elfogadja Teleki javaslatát, de ugyanakkor ők nem legitimisták, hanem szintén a szabad királyválasztás hívei.

Az értekeztelen nem minden kormánypárti képviselő vett részt, s a részvevők közül is egyesek, köztük Bethlen is, még szavazás előtt távoztak. A kormánypártnak a Szmrecsányi-csoport és a Bleyer-csoport kilépése után is még körülbelül 150 tagja van, a szavazásban azonban csak 120-an vettek részt. A szabad királyválasztók egyik része a Teleki-féle halogató javaslatra szavazott, s ezért Simonyi-Semadam indítványa csak egész kis, 62 : 58 arányú többséget kapott. Tény azonban, hogy Telekit saját pártjában leszavazták. S a szavazásban még a kormány tagjai sem voltak egyazon álláspontón.

Teleki miniszterelnök a szavazás után rögtön nyilatkozott. „Szerintem — mondotta — a mai pártértekezleten nem elvi, hanem tisztára *taktikai kérdésről* volt szó. Ebből következik, hogy nem tartom pártkérdésnek a döntést, hiszen az én indítványomra szavaztak olyanok is, akik egyébként a szabad királyválasztás alapján állanak, viszont a másik indítványra szavaztak olyanok is, akik legitimisták."[2] Teleki e „taktikai" állásfoglalása azt a célt szolgálta, hogy az egységes kormánypártot a szakadástól megóvja. Ugyanezen célból másnap a parlamentben az egyik képviselővel rövid interpellációt mondatott el, amelyre azonnal válaszolt és képviselőházi szavazást kényszerített ki e kérdésben. S itt már a kormány parlamenti leszavazására kellett volna a szabad királyválasztóknak elszánniuk magukat. Ezt viszont — azonnali házfeloszlatástól félve — nem merték megtenni.

A képviselőház február 4-i ülésén dr. Vasadi Balogh György a következő interpellációt terjesztette be: „Felkérem a miniszterelnök urat, hogy az utóbbi időben annyi izgalmat keltett királykérdés aktualitása tekintetében nyilatkozzék." Teleki azonnal nyilatkozott. „Mindenkoron azon az álláspontón állottam és azon az álláspontón állok mai is — mondotta —, hogy ez a kérdés jelenleg a parlamenti diszkussziókból és ezzel kapcsolatos más diszkussziókból, tehát a hírlapokból is kikapcsoltassék." Nem célja „a kérdésre vonatkozó elvi álláspontok szembeállítása", őt csak a gyakorlati célszerűség vezeti. Kéri a válasz

[2] Pesti Napló. 1921. febr. 4.

tudomásul vételét „oly értelemben, hogy mint a múltban, úgy a jövőben kettőzött erővel a kikapcsolás mellett lesznek."[3]

E válasz elfogadása vagy elvetése kérdésében a képviselőházban is név szerinti szavazást rendeztek; a szabad királyválasztó honatyák bátorsága azonnal megcsappant. 109 szavazattal 17 ellenében Teleki válaszát tudomásul vették. 81 képviselő távol maradt! Nagyatádi Szabó igennel szavazott, Meskó Zoltán a kormánypárt ügyvezető alelnöke, a Simonyi-Semadam-féle javaslat egyik fő kortese, a legitimisták gúnyos nevetése közben szintén igennel szavazott. Simonyi-Semadam és Rubinek Gyula távol maradt: az ifjabb Rubinek, bátyja távollétében, de képviseletében is, nemmel szavazott.

A parlamenti szavazás során a szabad királyválasztók fejvesztetten cserbenhagyták az előző napi pártértekezleten hozott döntésüket és szégyenszemre behódoltak Teleki azon álláspontja előtt, amelyet tegnap oly bátran leszavaztak. Aligha kétséges, hogy a Nagyatádi—Rubinek—Simonyi-Semadam-front e parlamenti meghátrálásában nagy szerepet játszott a parlamenten kívüli nyomás, mégpedig az, hogy Horthy — bizonyára Bethlen tanácsára — Teleki álláspontját ismerte el taktikusabbnak és azt támogatta. Azonban konkrét bizonyíték erre vonatkozóan még nincs.

A kormánypárt kettészakadása és kormánytámogató pártszövetség alakítása

A parlamenti siker Telekiéket arra késztette, hogy tovább menjenek. A képviselőházi ülés után még aznap, tehát február 4-én Telekiék a Haller—Huszár-féle keresztényszociálisokkal és az egykori disszidens képviselők egy részével közös megbeszélést tartottak, amelyen elhatározták, hogy kilépnek a pártból és megpróbálnak új, többségi kormánypártot alakítani. Még aznap elküldték közös kilépési nyilatkozatukat Meskó Zoltán ügyvezető alelnöknek. E nyilatkozatban 37-en jelentették be a pártból való kilépésüket; ezek között van Teleki Pál gróf, miniszterelnök, Vass József, Hegyeshalmi Lajos, Benárd Ágoston miniszterek, Rakovszky István, a képviselőház elnöke (a titkos karlista vezérkar tagja), továbbá a keresztényszociálisok vezérei: Haller

[3] Nemzetgyűlési Napló. VII. k. 391. old.

István, Ernst Sándor és Huszár Károly, az egykori disszidensek vezetője: gróf Klebelsberg Kunó, stb. Telekiék arra számítottak, hogy Szmrecsányiék, Bleyerék és Andrássyék csatlakozásával, valamint a kisgazda és nem kisgazda szabad királyválasztók egy részének megnyerésével teremtenek új többségi pártot.

Telekiék igyekeztek Nagyatádit is megnyerni pártalakítási tervüknek. Még ugyanaznap este a kisgazdapárti képviselők egy része rögtönzött értekezletet tartott. A Pesti Napló közlése szerint ezen az értekezleten megjelent Nagyatádi Szabó is. A lap tudatja, hogy Nagyatádi rendkívüli miniszertanácsról jött, ahol „a kormány tagjai igyekeztek a földművelési minisztert rábírni arra, hogy csatlakozzék ahhoz az új alakuláshoz, amelyet a miniszterelnök kezdeményez, de Nagyatádi Szabó nem kötötte le magát." Az értekezleten a kisgazdák arra a meggyőződésre jutottak, hogy több mint száz képviselő megmarad a pártban, velük szemben a képviselőházban semmiféle új alakulás nem állhat meg és így a miniszterelnök új pártja kénytelen lesz velük koalícióra lépni.

A parlamenten kívül, a pártértekezleten a kisgazdák ismét bátrabbá váltak és aktívabban felléptek a Kisgazdapárt újjászervezéséért és parlamenti többségének megóvásáért. A szabad királyválasztás „jogelvét" a Kisgazdapárt újjászervezésének jelszavává tették, s ugyanakkor folytatták akcióikat a mezőgazdasági termelést érintő adójavaslatok és a gabonamonopólium fenntartása ellen. Annyit sikerült elérniük, hogy kútbaesett Telekiék terve az elkülönült Kisgazdapárt olyan jelentős részének elszakítására, amely szükséges lett volna az új parlamenti párt képviselőházi többségéhez.

Február 10-én tartották meg a Kisgazdapárt hivatalos értekezletét, amelyen az újjáalakulást kimondták és a vezetőséget megválasztották. Mindez éles belső küzdelem közepette ment végbe. Ferdinandy belügyminiszter és Tomcsányi igazságügyminiszter (utóbbi ez idő tájt „elvileg" legitimista) a Kisgazdapártban maradtak és Vasadi-Balogh-gal s egy úgynevezett Örffy—Schandl-csoporttal együtt a „mérsékelt szárny" szervezésében vettek részt, szemben a Nagyatádi-féle szárnnyal. A Pesti Napló tudósítása szerint Gömbös Gyula azt indítványozta, hogy halasszák el a vezetőségválasztást, mert „két ellentétes tábor áll szemben egymással, és az ellentéteket nagyon kiélesítik." A Tomcsányi—Ferdinandy-féle, meg az Örffy—Schandl-csoport, és a Nagyatádi-csoport mellett a Rubinek-

csoport, és a Gömbös—Sréter-csoport is számottevő szerepet játszott a választásban. Történtek kísérletek az ellentétek áthidalására, mégis két listát terjesztettek be — mindkettő kompromisszumos lista volt. A választáson a „mérsékeltek" listája kapott többséget.

A szűkebb vezetést illetően az elnöki és alelnöki tisztségek felosztása körül vitáztak; egyébként ennek személyi összetétele mindkét listán, egyetlen eltéréssel azonos volt s a következőkből áll: Nagyatádi Szabó pártvezér, Rubinek Gyula tiszteletbeli elnök, Mayer János elnök, Gaál Gaszton, Meskó Zoltán és Szijj Bálint alelnökök. (Szijj Bálintot Nagyatádiék csak intézőbizottsági tagnak javasolták.) Az intézőbizottsági tagoknak javasoltak közül a „mérsékeltek" listáján szerepelt 10 olyan személy, akit a Nagyatádi-szárny is ajánlott, viszont kihagyták az utóbbiak listájának 8 jelöltjét. E nyolc kihagyott (s egyben kibukott) személy között szerepelt Balla Aladár is, kinek liberális múltja volt és Gömbös Gyula is, a MOVE ügyvezető elnöke. Mindkettő antikarlista, bár különböző alapon. A „mérsékelt" listán beválasztottak 12 olyan intéző bizottsági tagot, akit a Nagyatádi szárny nem ajánlott. Ezek között szerepel gróf Széchenyi Viktor, Vasadi-Balogh György, Patacsi Dénes stb. Ezenkívül a „mérsékeltek" felvettek a listájukra és megválasztottak 5 jegyzőt is. A Pesti Napló tudósítása közli, hogy „a szavazás eredménye szerint jelentékeny többséggel és minden változtatás nélkül a mérsékeltek listája győzött."[4]

Az értekezleten megjelent Hegedüs Lóránt pénzügyminiszter is, s Teleki megbízásából előadta, hogy Teleki nem lép be egyik pártba sem, pártonkívüli marad. Hegedüst nyilván nyugtalanította pénzügyi javaslatainak képviselőházi sorsa. Tehát agitált a javaslatai mellett. Ugyanakkor megjegyezte: „Ha a pénzügyi reformokat a nemzetgyűlés nem fogadja el, megvan az ígéret, hogy a Házat föloszlatják."[5] Ez pedig azt jelenti, hogy az új képviselőházban nem sok marad azokból, akik a pénzügyi javaslatok esetleges leszavazásában ludasok lennének.

Ugyancsak február 10-én újjáalakult a KNEP. Újjáalakulásában részt vett Hallerék, Szmrecsányiék és Bleyerék csoportja. Vezetőséget még nem választottak, ideiglenesen Haller Istvánt, Huszár Károlyt, Ernst Sándort és Turi Bélát bízták meg a párt-

[4] Pesti Napló. 1921. febr. 11.
[5] Népszava. 1921. febr. 11.

ügyek intézésével. Ugyanőket, valamint a párt három miniszter tagját: Benárd Ágostont, Hegyeshalmi Lajost és Vass Józsefet megbízták „hogy mindazokkal tárgyaljon a válság dolgában, akikkel tárgyalni szükséges."[6]

Február 11-én Teleki tárgyal az újjáalakult pártok vezetőivel. Közli velük, hogy ő „változatlanul az egységes kormányzópárt megalakításának az eszméjével foglalkozik."

Ez az „eszme" közben némi átalakuláson ment keresztül. Ugyanis alig egy héttel előbb, a miniszterelnök és 36 képviselőtársa — a Szmrecsányi-csoportot és a Bleyer-csoportot követve — elhatározta a kilépését az „egységes kormányzópártból", abban a reményben, hogy új többségi pártot teremthetnek a kisgazdapárti képviselők egy részének elszakításával. Ez a kísérlet nem sikerült, mert a kisgazdapártiak a parlamenten kívül harciasabbnak bizonyultak, mint a képviselőházban. Viszont sikerült a Kisgazdapárton belül megerősíteni a „mérsékelt" szárnyat, amely a *királykérdésben* hajlandó volt a mérsékletre. A szabad gabonaforgalom és a pénzügyi javaslatok egy részével kapcsolatban azonban a „mérsékelt" szabad királyválasztó kisgazdák és a „harcos" trónfosztó kisgazdák között szorosabb volt az egység, mint gondolták. A „mérsékeltek" vezető szerepének a megszilárdulása Telekiékben mégis azt a reményt keltette, hogy talán helyre lehetne állítani az egységes kormánypártot, bár ennek szétszakadása már *formálisan* is megtörtént.

A Telekinél tartott február 11-i értekezleten részt vett Bethlen István gróf is. Kifejtette, hogy véleménye szerint megvan az alap „az egységes kormányzópárt megalakítására, éppen azért arra kéri a pártokat, hogy az egyesülést mondják ki." Klebelsberg Kunó gróf, a disszidens csoport képviselője csatlakozik Bethlen javaslatához. Viszont Nagyatádi, Huszár, Haller és a két újjáalakult párt többi képviselői elutasítják a szétszakadt kormánypárt ismételt egyesítését és *koalíciós kormány* alakítása mellett foglalnak állást, mégpedig a kisgazdapárt, a KNEP és a Klebelsberg-féle disszidens csoport részvételével. Emellett elismerték, hogy „a kormány szempontjából ideálisabb megoldás volna az egységes kormányzópárt alakítása". Ezt az álláspontot és törekvést honorálva, a következő határozatot hozták nyilvánosságra:

[6] Pesti Napló. 1921. febr. 11.

„A kormányt támogató pártok vezetőinek értekezlete abban a meggyőződésben van, hogy az ország jelen helyzetében az erős, eredményes kormányzást leginkább *egységes kormányzópárt biztosíthatná.* E cél lehető elérésére a kormányt támogató pártok szövetségét mondják ki. Hogy az együttműködés lelkileg, tárgyilag minél szorosabb és egységesebb lehessen, *a pártok közös értekezleten tanácskoznak, a pártok elnökségeiből pedig közös elnöki tanács alakíttatik a kormányelnök vezetése alatt.*"

Az értekezletről szóló tudósításában a Pesti Napló azt is közli, hogy a Klebelsberg-féle disszidens csoporthoz tartozó képviselők a miniszterelnöknél lefolyt pártközi tanácskozás után elhatározták, „*hogy gróf Bethlen István körül csoportosulva* egyelőre megmaradnak pártonkívüli helyzetükben és továbbra is egy többségi párt megvalósításán munkálkodnak."[7]

Telekiék tehát tudomásul vették, hogy a szétszakadt pártokat ismét egységes politikai akolba terelni most nem lehet. A pártok vezetői viszont tudomásul vették, hogy a Teleki—Bethlen-féle csoport, amelynek politikai vezető szerepét Horthy is elismeri és támogatja, ismételten az egyesülést követeli tőlük, egy későbbi időpontban. Erre 1922 elején került sor, Bethlen miniszterelnöksége alatt, amikor már túl voltak a karlisták második restaurációs kísérletén. (A legitimisták 1921 október végi katonai puccskísérletét akkor már Horthyék szétverték és a karlistákat Bethlenék politikailag elszigetelték.) Bethlen és társai azonban nyilván már 1921 elején levontak bizonyos tanulságot az ismételten egyesíteni megkísérelt kormánypárt használhatóságáról. A kizsákmányoló osztályok és azok különböző rétegeinek s csoportjainak érdekellentéte, meg a hatalmi befolyásért folyó személyi marakodás és csoportharc az egyesített kormánypárt sorait feldúlta. A tőkés-földbirtokos uralom egységes kormánypártjának hosszabb ideig való fennmaradásához a fenyegetés és megvásárlás eszközei mellett a parlamenti képviselőknek a kormánytól való fokozottabb személyi függősége is nélkülözhetetlennek bizonyult. S amidőn Bethlen 1922 január—februárjában az egységes pártot tető alá hozta, azonnal céljául tűzte új parlamenti választások kiírását, a kormánypárt személyi összetételének alapos megváltoztatását, a képviselők kormányzati-közigazgatási függőségének további fokozását. (Ismeretes, hogy a Bethlen-féle Egységes Párt 1922. február 2-án

[7] Pesti Napló. 1921. febr. 12. — Kiemelések az eredetiben.

megalakult, s Horthy február 16-án feloszlatta a parlamentet. Bethlen nem hozat új választójogi törvényt a parlamenttel, hanem új választójogi *rendeletet* bocsát ki, s május—júniusban az új választásokat megrendezi.)

A Kisgazdapárt és a KNEP 1921. február 21-én alakult *pártszövetsége*, amelyet a Klebelsberg-féle disszidens-csoport is támogat, nem tudja megoldani még a politikai válságot. Február 15-én a Kisgazdapártból kilép és ellenzékbe vonul néhány képviselő, köztük Rassay Károly, Balla Aladár, Kerekes Mihály. (Rassay és Kerekes csatlakozik a megalakuló Polgárok és Munkások Szövetségéhez.) A Kisgazdapárt sorait felbolygatja egyik miniszter tagjának a „mérsékelt" Ferdinandynak menesztése — február 19-én — a belügyminiszteri székből. Ugyanekkor az ébredők ismét aktívabbá válnak, s február 19-én egyenruhás tiszti csoport ismét verekedést rendez az egyik budapesti kávéházban.

A KNEP eközben igyekszik megszilárdítani sorait. Többhetes fontolgatás után, február 23-án Andrássy Gyula gróf (a titkos karlista vezérkar tagja) belép a KNEP-be, elvállalva a részére felkínált pártelnökséget. Február 24-én a KNEP megválasztja 17 tagú intéző bizottságát, s egyben Andrássyt pártelnöknek.

A KNEP képviselők száma körülbelül 60 lett, míg a kisgazdáké 90. A Klebelsberg-féle kormánytámogató disszidens csoporthoz 19 képviselő tartozik. Ezen kívül támogatja a Teleki-féle pártszövetséget még néhány pártonkívüli. Apponyi és Beniczky (a titkos karlista vezérkar másik két tagja) szintén pártonkívüli marad és így tevékenykedik tovább. Rassayék Független Kisgazda Földműves és Polgári Párt néven, 7 parlamenti képviselővel, új félkonzervatív-félliberális ellenzéki csoportot alakítottak. Vázsonyi márciusban hazaérkezik Svájcból és bekapcsolódik pártjának, a Nemzeti Demokrata Pártnak a tevékenységébe.

A Teleki-féle pártszövetség, recsegve-ropogva ugyan, de működött, hiszen a kormány iránti engedelmesség a parlamentben szigorúbb követelmény. Március első felében megszavazták a fentebb már ismertetett 1921. évi III. törvénycikket a demokratikus és szocialista forradalmi mozgalom intézményes üldözésére. Utána jóváhagyják a Hegedüs-féle pénzügyi javaslatokat. Március 16-án elfogadják a bortermelési-adó felemelését. Két nap múlva megszavazzák a *sör*adót, a *gyufa*adót és a *fegyver-*

adót. Elfogadják az államadósságok kamatjának csökkentéséről szóló tövényjavaslatot is, amit Hegedüs a programbeszédében jelzettel szemben bizonyos módosítással terjesztett be. Az 1918. október 31-e előtti államadósságok kamatait nem 4, hanem 3%-*ra*, szállították le, de *csak* 1925-ig.

Közben Habsburg Károly előkészületeket tett arra, hogy Magyarországra jöjjön és puccsszerűen elfoglalja a trónt.

A király-jelöltek és az első legitimista restaurációs kísérlet

A király-kérdés körüli harc — amely az uralkodó osztályok politikai és katonai köreiben 1921 elején élesedik és egyéb kérdésekkel bonyolódik — természetesen a királyjelöltek személye körül is folyik. A legnyíltabban a legitimisták lépnek fel, hangoztatva, hogy *van* „koronás királya" az országnak, s a kérdés csak az, hogy *időszerű-e* a visszatérése, vagy még korai. A legitimisták tartalék-jelöltje — ha csak átmeneti időre is — József főherceg, kinek jelölése Károlyt nem nyugtattta meg. Károly ezt a megoldást ellenezte és Csernoch hercegprímáshoz küldött, 1920 októberi üzenetében, melyről fentebb már szó esett, ezt határozottan és egyértelműen kifejezte. De Habsburg József jelölésével ennek ellenére foglalkoztak és a főherceg sem tanúsított olyan elutasító magatartást, amilyet Károly kívánt tőle. József várakozott.

A szabad királyválasztók táborában, a titkos szervezetekben és egyéb politikai és katonai körökben két király-jelölt körül folytak a viták és tervezgetések. Az egyik Horthy. Láttuk, hogy a kormánypárt február 3-i ülésén a szabad királyválasztó alapra helyezkedő Simonyi—Semadam a legitimisták támadásai ellen azzal védekezik, hogy „hiába ugratják őt is azzal, hogy a szabad királyválasztók protestáns királyt akarnak." Horthy király-jelöltségéről volt itt szó, Simonyi—Semadam ez elől szabadkozott. A kormányzó ugyanis református. De a lényeg nyilván nem ebben van. Horthy a királyi korona kedvéért aligha habozott volna katolizálni. Azonban az arisztokrácia viszolygott attól, hogy egy „alantas", nemesi származású (s még hozzá annak is meglehetősen kétes!) tengernagy alapítson új dinasztiát. Viszolygott ettől a püspöki kar és a tisztikarnak az a jelentős része is, amelyet ezernyi szál fűzött az arisztokráciához. Horthy nem kockáztatta meg, hogy a biztos kézben tartott kormányzói

hatalmat újabb politikai válságnak tegye ki a trón elfoglalásával. Politikai válságban enélkül sem volt hiány.

A szabad királyválasztók másik jelöltje a trónra Albrecht. A még fiatalkorú Habsburg főherceget Gömbösék beszervezték az Etelközi Szövetség nevű titkos társaságba is, s szüleitől — Frigyes főhercegtől és Izabella főhercegnőtől — jelentős anyagi segítséget is kaptak Albrecht népszerűsítéséhez. Albrecht beszervezése az EKSz-be 1920 végén vagy 1921 elején történhetett, s Prónay Pál is közreműködött benne. Ebben az időben — nyilván megfelelő feltételekkel — Prónay is hajlandó volt támogatni az Albrecht-párti szabad királyválasztókat. Prónay szerint ennek a kísérletnek Gömbös volt a fő mozgatója. Viszont Magasházy, Horthy első szárnysegéde és társai azt is tervezték, hogy a fiatal Albrecht főherceget összeházasítják Horthy leányával. „Egy alkalommal — írja Prónay — amikor Ostenburg Gyulával (aki időközben őrnagy lett, én pedig alezredes) fentjártam a kormányzóságon, Magasházy nekünk oly bizalmas közléseket tett, amelyből következtethettünk, hogy ő foglalkozik főleg a nemzeti királyság gondolatával. Ő ugyanis Albrecht királyi herceget akarta Horthy Paulettel — a kormányzó leányával összeházasítani és ezzel meg akarta teremteni az új nemzeti dinasztiát."[8] A jelek szerint ez Magasházyék és Gömbösék közös akciója volt. (Megjegyzendő, hogy Prónayt 1920 szeptemberében nevezte ki Horthy alezredessé.) „Albrecht főherceget — írja más helyen Prónay — én kísértem el a Podmaniczky utcában fekvő volt szabadkőműves páholy épületébe, amelyben ezután a MOVE-n kívül az Etelközi Szövetség is székelt. A díszterem karzatáról . . . néztem vele végig azon gyűlést, amelyen a vezérek tanácsa egybegyűlve, br. Feilitzsch Berthold elnöklésével ülésezett. Toókos Gyula szds. a katonai nemzetség tagja éppen arról számolt be, hogy miként lakolt ezen titkos szervezet egy árulója, akit egy másik EKSz-testvér lelőtt . . . A fiatal gyerek-főhercegre igen nagy hatást gyakorolt ezen misztikus külsőségekkel lefolytatott handabanda, melyet neki ízelítőül Gömbösék bemutattak — nem különben pedig a hasonló rókák között valamivel később végbemenő taggá való felavatása is."

Albrecht főherceg ez időben 23 éves. Ügyével foglalkoztak Bethlenék is, sőt — mint láttuk — Gömbösék is. Prónay elmondja, hogy Albrecht „készpénznek" vette Bethlennek és

[8] Prónay Naplója. II. k. 322. old.

Telekinek az irányában megnyilvánuló lojalitását, s ez őbenne, de még inkább anyjában, Izabella főhercegnőben „azon hitet ébresztették, mintha nevezettek csakugyan fia trónrajuttatását szándékoznának előmozdítani. Gömbös pedig ezen konjunktúrát felhasználta arra, hogy nagy összegeket csaljon ki a főhercegnőtől különböző címeken a fenti elgondolás megvalósítására."[9]

A karlistáknak volt tehát okuk az aggodalomra és a sietségre. Aggódtak Horthy kormányzóságának állandósulása miatt, mert az elzárja Habsburg Károly előtt a trónhoz vezető utat. Aggódtak az Albrecht—Horthy-féle kombinációtól, amelyet e tekintetben még veszélyesebbnek ítélhettek. Aggódtak József főherceg esetleges, „átmeneti" királyságától is, mert ha őt egyszer megkoronázzák, nincs az a karlista erő, amely a trónról eltávolítaná és helyébe Károlyt ültetné. Mindezen aggodalmak között első helyen az a *reális tény* szerepelt, hogy az államfői hatalom Horthy kezében ven, aki a legitimisták előtt ekkor még „királyhűségét" hangoztatja. De vajjon meddig?

Habsburg Károly elhatározta, hogy 1921 húsvétján végrehajtja tervét, amelyről még 1920 októberében—novemberében egyrészt a legitimista politikusok vezetőit, másrészt Csernoch hercegprímást és a püspöki kart és Csernoch útján a kormányzót is értesítette: Budapestre utazik és felszólítja Horthyt, „hű helytartóját", hogy adja át az államfői hatalmat neki, a „koronás királynak."

Habsburg Károlynak ezt a kísérletét külföldön mindenekelőtt a Vatikán ösztönözte. Bizonyos francia politikai és katonai körök is jóindulattal tekintették és siker esetén az antant hozzájárulásával, illetve azzal biztatták, hogy csendesen tudomásul fogják venni. A kísérletről előzetes tudomása volt a francia és az angol kormánynak. Bizonyos francia kormányköröknek e kérdésben tanúsított jóindulatú magatartásáról még a Halmos—Paléologue-féle tárgyalások idején érkezett hír. Csáky gróf jelentette Párizsból: Halmossal folytatott egyik tárgyalása alkalmával Paléologue „a lehető király kandidátusokra terelte a bizalmas eszmecserét, miközben Halmos legnagyobb csodálkozására, nem csak hogy nem zárta ki Károly király személyét a kandidátusok soraiból, hanem sőt, ellenkezőleg, végértelemben oda konkludált, hogy ő az egyedüli lehető kandidátus, aki ellen szerinte Franciaország-

[9] Ugyanott. II. k. 403—04. old.

nak nem volna semmi kifogása, természetesen ha bizonyos garanciát nyújtanának neki abban a tekintetben, hogy visszatérése a trónra nem volna egyben egyértelmű a régi germanofil-politika folytatásával."[10]

Bizonyos, hogy a francia uralkodó köröket nyugtalanította az ausztriai Anschluss-mozgalom, Ausztriának esetleges csatlakozása Németországhoz, ami jelentősen erősítené a német ellenfelet. Mindenekelőtt az Anschluss-tól való aggodalom kelthette a francia külpolitika irányítói körében a Habsburg-Monarchia visszaállításának gondolatát. Károly visszatérése a magyar trónra erősítette volna Ausztriában a legitimistákat és gyöngítette volna az Anschluss-mozgalmat. Ezt az ütőkártyát azonban a franciáknak titokban kellett tartaniok, mert számolniok kellett a kisantant államok ellenállásával. A kisantant tiltakozásával pedig a francia kormány *egyedül* nem akart szembeszállni, legfeljebb az angolokkal és esetleg az olaszokkal együtt. Feltételezhető azonban, hogy Habsburg Károlyt valóban értesítették az irányában tanúsított „jóindulatról."

Az exkirály hazajövetelének tervéről, ennek időpontjáról és körülményeiről Horthy és a Teleki-kormány elég pontosan értesült. Károly 1921. március 26-án érkezett Szombathelyre, gróf Mikes János szombathelyi püspök palotájába. Ugyanebben az időben „véletlenül" ott végzett „lelkigyakorlatokat" Vass József vallás- és közoktatásügyi miniszter és „véletlenül" a legitimista Sigray Antal gróf közeli birtokán vadászott maga Teleki miniszterelnök is, mégpedig az amerikai misszió vezetőjének a társaságában. Károly azonnal hivattatta Telekit és Sigrayt, akik haladéktalanul odasiettek, hogy a helyzetet megvitassák és az alkudozást megkezdjék. Hamarosan felvették az érintkezést Horthyval.

Nincs birtokunkban a Horthy követeléseit tartalmazó okmány. Későbbi közlések szerint Horthy a hadsereg főparancsnokságát és hercegi rangot igényelt az államfői hatalom átadása esetére. Megvan azonban Teleki gróf március 27-i reggeli távirata Horthyhoz, amelyben közli vele Károly válaszát. E távirat így hangzik: „Az ön lemondása esetén ő nem önt és nem Józsefet, hanem Lukachichot óhajtja főparancsnoknak."[11] E válasz a hercegi rang kérdését nem érinti de az kitűnik belőle, hogy az alkudozás

[10] O. L. KÜM. 1920-77/res. pol. Idézi: A klerikális reakció a Horthy-fasizmus támasza. Szerk. *Balázs Béla.* Művelt Nép. 1953. 122. old.

[11] O. L. Kozma iratok. 8. Adatgyűjtemény 1920—1922. 121—124. old.

Károly és Horthy között megkezdődött, s Teleki gróf egyik közvetítőként szerepelt.

Még ugyanaznap délelőtt Károly, Teleki, Sigray és Vass József Budapestre indultak az alku folytatására. Teleki és Vass kocsija előbb indult és más útirányt választott, de késve érkezett Budapestre, mert az úton elakadt. (Legalábbis így szólt a magyarázat.) Károly kocsija kora délutáni órákban megérkezett, s az exkirály a királyi palotába ment, hogy Horthyval megegyezzék és a trónt elfoglalja. Nyilván feltételezte, hogy a korábban Pestre indult Teleki és Vass már elintézték Horthyval az ő trónralépését.

A kormányzó azonban nem volt hajlandó lemondani, így Károly távozni kényszerült. Azonnal visszaindult Szombathelyre, ahol ismét a püspöki palotába szállt meg: itt nyilván nagyobb biztonságban érezte magát, mint Pesten. Utána utazott Teleki és Vass, hogy folytassák a tárgyalást.

Négy napi alkudozás után, március 31-én adtak ki a Magyar Távirati Iroda útján hivatalos közleményt Károly Magyarországra érkezéséről. E közlemény szerint 26-án késő este, fél tizenegykor érkezett „váratlanul Szombathelyre és szállt meg a püspöki palotában." Az éppen Szombathelyen lelkigyakorlatokat végző Vass József „a környéki Sigray birtokon húsvétoló miniszterelnököt a legsürgősebben Szombathelyre kérette". Erre a körmönfont magyarázatra azért volt szükségük, hogy úgy tüntessék fel a dolgot, mintha Telekinek fogalma sem lett volna arról, hogy Vass miért hívja őt sürgősen, Sigrayval együtt Szombathelyre, s csak odaérkezésekor értesült az exkirály ottlétéről. A közlemény szerint Teleki és Sigray hajnalban érkeztek a püspöki palotába és reggel fél hétkor Teleki és Vass már elindult Budapestre, hogy „a reggel nyolc órakor elutazó királyt megelőzve a kormányzónak a szükséges jelentéseket megtehessék; géphiba következtében azonban csak a király beérkezése után jöttek meg.

A király azonnal felkereste Horthy Miklós kormányzót és vele hosszabb megbeszélést folytatott. A kormányzó az ország érdekének feltárása mellett rámutatott annak szükségességére, hogy a király az országot mielőbb hagyja el."

A közlemény tudatja, hogy Károly azonnal visszutazott Szombatehelyre, s ott tartózkodik. Nem beszél a közlemény arról, hogy miért hallgattak négy napig a dologról, viszont megnyugtatásul a következőt közli: „Eddigi megállapítás szerint a király

utazásáról egyetlen magyar tényezőnek sem volt előzetes tudomása s az felelőtlen befolyásra vezetendő vissza."[12]

A hivatalos közlemény hallgat arról, hogy Károly még Szombathelyen volt, amikor Teleki közvetítésével megkezdődött az alkudozás az exkirály és Horthy között. Tulajdonképpen az alkudozási hajlam és készség, amit Horthy a Szombathelyen tartózkodó Károllyal szemben tanúsított, alkalmas lehetett arra, hogy az exkirályt Budára csábítsa anélkül, hogy a karlista Lehár nyugat-magyarországi csapatait követésére szólította volna, és anélkül, hogy budapesti híveivel, politikusokkal és katonákkal előbb kapcsolatot teremtett volna. Tudatos, ravasz számítás volt-e ez Horthy, illetve valamelyik körmönfont tanácsadója, mint például Bethlen gróf részéről — ezt nem tudjuk. Viszont tény, hogy Károly helyzete Horthyval szemben hihetetlenül sután, ostoba módon alakult.

Beniczkyék 27-én este értesültek róla, hogy Károly már Budára érkezett, Horthyval tárgyalt és dolga végezetlenül sűrgősen visszaindult. Ezt megtudva, Beniczky és Szmrecsányi autón utána indultak, de Horthy emberei feltartóztatták és — mit sem adva képviselői mentelmi jogukra — megakadályozták továbbutazásukat. A hivatalos közlemény erről is hallgat.

Károly visszatérési kísérletéről részletes tájékozódást szerzett Prónay Pál, aki Naplójegyzeteiben ezek egy részét elmondja. Teleki gróf késéséről a budapesti utazás során azt említi, hogy valószínűleg ez szándékosan történt — Teleki nem akart jelen lenni Horthy és Károly találkozásán. Kész volt „közvetíteni" a két rivális egyikének a távollétében, de nem kívánt egyikkel szemben sem határozottan fellépni. Ez nyilván nem Prónay egyéni véleménye, hanem az uralkodó körökben — bizonyára nem alap nélkül — elterjedt vélemény.

A karlisták ekkori politikai vezetőiként Prónay Szmrecsányi Györgyöt, Rakovszky Istvánt, Beniczky Ödönt és Gratz Gusztávot említi, — úgy látszik Andrássy és Apponyi szerepéről nincs eléggé tájékozva. Közli, hogy a „katonai szervezkedést a vidéki csapatoknál Lehárra, Budapesten pedig Ostenburgra bízták." Lehár báró ebben az időben a szombathelyi katonai körlet parancsnoka.

Beniczky feltartóztatásáról Prónay ezt írja: „Szmrecsányiék feltartóztatására történt elhatározás a következőkből eredt:

[12] O. L. Kozma ir. Adatgyűjtemény. 1920—1922. —.— *(403—04.)*

Albrecht királyi herceg, Szmrecsányi, Beniczky, valamint Kozma társaságában a Nemzeti Kaszinóból Windischgrätz Lajos herceg Szép u. 5. számú lakására mentek, ahol a késő esti órákban összegyűlve, a királylátogatás eseményeit pertraktálták. Időközben telefonon érintkezésbe léptek Szombathellyel, megtudták, hogy a király útban van oda, de még nem érkezett meg. Nevezett képviselők gyorsan elhatározták magukat, autót rendeltek és útnak indultak. Albrecht főherceg, aki tőlük elbúcsúzott, mint mondotta, a spanyol követségre fog menni, ahol a király részére oltalmat kér. . . Miután a főherceg ezen szándékát mindnyájan nagyon helyeselték, Albrecht főherceg nem a spanyol követségre ment, hanem a kormányzóságra, ahová Kozma őt követte, és elárulta Magasházynak Beniczkyék tervét."[13] E hír vétele után intézkedtek, hogy Beniczkyéket tartóztassák fel, ami Hajmáskérnél meg is történt. Az ifjú trónigénylő szívesen segédkezett a horthystáknak felséges rokona minél gyorsabb eltávolításában.

Horthy egyik szárnysegédjének a kíséretében Teleki és Sigray ismét leutaztak Szombathelyre; odautazott Andrássy, Bethlen és Gratz Gusztáv is. Ott folytatták néhány napig még a tárgyalásokat. Nyilvánvaló volt, hogy a kormányzó az államfői hatalmat önként nem adja át, sőt már tett is bizonyos katonai intézkedéseket egy esetleges fegyveres puccs meghiúsítására. Horthy március 30-án *hadparancsot* adott ki. Ebben megállapítja: „A nemzeti hadsereg ezen nehéz napokban is várakozásomnak megfelelően egységesen és hűen megtartotta nekem tett esküjét."[14] A hadparancs kiadásával Horthy egyrészt elárulta, hogy a Károllyal folytatott tárgyalás nem ment egészen simán, másrészt, nyomatékosan kifejezte elhatározását, hogy kész fegyveres erővel elnyomni egy esetleges karlista katonai puccsot. Ezt a karlisták meg is értették és lemondtak arról, hogy Horthyval megegyezzenek, elfogadható ajánlattal őt az államfői hatalom átadására bírják.

A karlisták politikai összeesküvése erőtlenül összeomlott, de mégis nagy nyugtalanságot keltett a horthysta tisztek, különösen a vezérkar körében. Horthy a nyilvánossággal igyekezett elhitetni, hogy ő csak akkor értesült Károly Magyarországra érkezéséről, amikor az a budai várban nála megjelent. Azt is

[13] Prónay Naplója. II. k. 421. old.
[14] O. L. Kozma ir. Adatgyűjtemény. 1920—1922. 40. o. —.— *(404.)*

igyekezett elhitetni, hogy kizárólag külpolitikai okokból akadályozta meg, hogy Károly elfoglalja a trónt. A valóság az, hogy Horthy *felhasználta* Károllyal szemben a kisantant tiltakozását a Habsburg-restauráció ellen. A körülmények is segítettek ebben Horthynak. Ma már közismert persze, hogy Horthy a 30-as években sem volt hajlandó hazaengedni a Habsburg-trónörököst, amikor pedig már ennek a külpolitikai akadályai megszűntek. Az is tény, hogy Horthy az exkirály 1921 húsvéti budai látogatásakor semmiféle antant tiltakozásra nem is várt, hanem azon nyomban visszaküldte őt Szombathelyre.

Károly ugyanis március 27.-én érkezett Budára és még aznap délután visszasietett Szombathelyre. „Hier in Budapest ist nicht zu machen" — mondta. Károly e kijelentéséről Jármy Andor százados, (aki Károlyt Szombathelyről Budára, majd ismét Szombathelyre kísérte) jegyzőkönyvben vett vallomása tanúskodik, melyet Prónay Naplójegyzeteiben közöl.[15]

Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia csak március 29-én és 30-án tiltakoztak Károly visszatérése ellen.

Masirevich bécsi magyar ügyvivő március 31.-én még olyan jelentést küld Gratz külügyminiszternek, amely szerint Károly még reménykedhet a kísérlet sikerében, tehát nem kell elsietnie a távozást. A bécsi francia követtel folytatott beszélgetéséről közli: „Millerand elnöknek egy jelenlétében tett megjegyzéséből úgy sejti, hogy egy nagysúlyú francia royalista politikus (akinek a nevét nem említették) részt vett a dologban — Franciaország és Anglia végül is valószínűleg beletörődne a dologba... de nem tudja, hogy mit tenne Olaszország és a kisantant.

Más forrásból hallom, hogy a király ígéretet kapott Briandtól, és Barthoutól, hogy a szövetségesek nem támasztanak nehézséget, ha kísérlete sikerrel jár. — A brit követ külön elküldött Schagertért és hosszú megbeszélést tartott vele, amelynek a lényege körülbelül a következő volt: Mr. Lindley már körülbelül két héttel előbb hallott a dologról Londonban...

Mr. Lindley nem hiszi, hogy a kisantant akcióba fog lépni: Csehszlovákia azért, mert komplikációktól fél Szlovákiában, Jugoszlávia a horvátok miatt, Románia pedig, mert keze kötve van az orosz bolsevizmus által.

Cunninghame ezredes pontosan ugyanezeket mondta. Mindebből azt a következtetést kell levonnom, hogy a párizsi és lon-

[15] Prónay Naplója. II. k. 426. old.

doni kormányok már előbb tudtak a dologról, és ha ellene lettek volna, találtak volna rá módot, hogy figyelmeztessék a svájci kormányt és megakadályozzák őfelsége elutazását."[16]

Károly trónfoglalási kísérlete azonban hamar kudarcot vallott. Ezt követően, április 3-án Anglia, Franciaország és Olaszország kormányai megismételték előző évi tilalmukat a Habsburgok visszatérése ellen. Tehát az antant-nagyhatalmak egy hetet vártak, s csak azután tiltakoztak, amikor a puccskísérlet teljes csődje már nyilvánvaló volt. Aligha fér kétség ahhoz, hogy az antant-nagyhatalmak valóban *kettős játékot* űztek, amire már Csernoch is gyanakodott. Ilyen esetben a hatalomért folyó harc kimenetelét még inkább az egymással vetélkedő belső erők harca dönti el. A karlisták fő gyöngéje nem az elégtelen külföldi támogatásban rejlett, hanem abban, hogy Horthyék katonailag erősebbnek bizonyultak, a közigazgatási szerveket is hatékonyan ellenőrizték és az uralkodó osztályok belső küzdelmeiben, Bethlen és társai segítségével, ügyesebb politikai taktikát is alkalmaztak.

A Teleki-kormány bukása s a Bethlen-kormány megalakítása

A karlista politikai puccs gyorsan összeomlott, de megrendítette a Teleki-kormány helyzetét. Mindenekelőtt Gratz Gusztáv külügyminisztert támadták a karlista kísérlettel kapcsolatos magatartása miatt. Ugyanakkor a kisgazdapártiak igyekeztek hasznot húzni a kialakult helyzetből. Mint „szilárd" antikarlisták, akiknek a parlamenti képviselete is nagyobb, mint a KNEP-é, kormányzati befolyásuk növelésére akarták felhasználni a Teleki-kormány helyzetének megrendülését.

Március 30.-án jelent meg Horthy hadparancsa és március 31-én az MTI közleménye — az első hír a magyar sajtóban az exkirály Magyarországra érkezéséről. Ezt követően, ugyancsak március 31.-én a Kisgazdapárt értekezletet tartott, amelyen elhatározta: kéri a képviselőház sürgős összehívását és ott kifejezi háláját Horthynak azért, hogy az államfői hatalmat megvédte. A KNEP is értekezletet tartott ugyanezen a napon.

[16] Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary. II. k. 296—97. old. —.— *(406—07.)*

Elhatározták, hogy a párt a parlamenti vitában „az esetben részt sem vesz, ha az ülés minden zajosabb incidens nélkül folyik le.[17]

Másnap, április 1.-én összeült a képviselőház. A Kisgazdapárt képviselői két határozati javaslatot nyújtottak be, a KNEP képviselői egyet sem. A „mérsékelt" kisgazdapárti javaslat szerint a nemzetgyűlés újból kimondja, hogy az államfői hatalom ideiglenes betöltéséről szóló „1920. évi I. törvénycikk által megállapított közjogi rendhez ragaszkodik, annak megbontására irányuló minden törekvés ellen a leghatározottabban fölemeli tiltakozó szavát és utasítja a kormányt, hogy annak minden egyoldalú megzavarását akadályozza meg." E javaslat elfogadását Teleki is kérte; a KNEP-képviselők csendben elfogadták. Meskó Zoltán beterjesztette a Kisgazdapárt másik javaslatát, amely szerint a képviselőház „mély háláját, hódolatteljes, törhetetlen ragaszkodását fejezi ki Magyarország kormányzója, nagybányai Horthy Miklós úr őfőméltósága iránt.[18] Ezt a javaslatot nem szavazta meg az ellenzéki képviselők egy része és a KNEP képviselők egy része, (a KNEP képviselők részben el is távoztak) de a képviselők többsége elfogadta. Horthyt ünnepelték — és serényen készülődtek a kormány megbuktatására.

Gratz Gusztáv külügyminiszter április 4-én lemondott. Az április 8-i minisztertanácsi ülésen Teleki bejelentette, hogy Nagyatádi és Tomcsányi — a két kisgazdapárti miniszter is — megválik tárcájától, „ha a kormány eddigi összeállításban maradna meg." E helyzetre való tekintettel Teleki benyújtotta Horthynak az egész kormány lemondását.[19]

Az új kormány vezetésével Horthy Bethlen Istvánt bízta meg, kormányát 1921. április 14-én nevezte ki. Teleki távozott és vele együtt Gratz Gusztáv is, aki gróf Bánffy Miklósnak adta át a külügyi tárcát. A betöltetlen belügyi tárcát megkapta gróf Ráday Gedeon. A két új miniszter Bethlen politikai csoportjához tartozik és vezető EKSZ-tagok; nem tagjai a parlamentnek és nem tartoznak parlamenti pártokhoz, hanem „pártonkívüliek", mint maga Bethlen is. Hegedűs Lóránt — ugyancsak nem képviselő, mert a választáson megbuktatták — megtartotta a pénzügyi tárcát és így vele, valamint Belitska hadügyminiszterrel már négyre emelkedett azoknak a minisztereknek a száma, akik nem képviselők. A legfontosabb tárcákat, a

[17] Népszava. 1921. ápr. 1.
[18] Nemzetgyűlési Napló. IX. k. 148. old.
[19] O. L. MT. jkv. 1921. ápr. 8.

külügyi, belügyi, hadügyi és pénzügyi tárcát ők töltötték be.

A Bethlen-kormány a magyar tőkés-földbirtokos uralomnak az a kormánya volt, amely a Horthy-fasizmus rendszerét kiépítette. Ez a rendszer nem tudott a *totális fasizmus* rendszerévé válni, de a fehérterrort intézményesítette, a forradalmi mozgalommal szemben nyílt terrorista diktatúrát alkalmazott. Kormányzatában, amely a titkos társaságokra támaszkodott, fasiszta uralmi módszerek keveredtek a konzervatív burzsoá-földesúri törvényesség elemeivel.

A Bethlen-kormány megszilárdította a nagybirtokosok és nagytőkések politikai szövetségét a horthysta katonai körökkel, megerősítette Horthy államfői hatalmát. A királykérdést — az 1921 őszi legitimista katonai puccs szétverése után — háttérbe szorította, és elérte, hogy ez teljesen lekerüljön a napirendről. Viszont annál nagyobb gondot fordított arra, hogy a földreformot gyakorlatilag elsikkassza, s amit e téren csináltak, az a nagybirtokosok teljes megelégedésével záródjék. A földbirtokosok falusi teljhatalmával szemben álló kulákság hatalmi törekvéseit a Bethlen-kormány teljesen megtörte, és a „kisgazdák" kormányzati befolyását hamarosan teljesen jelentéktelenné zsugorította.

A Bethlen kormány az 1921 decemberi titkos paktummal rendezte a Szociáldemokrata Párttal való viszonyát. Bethlen számolt a szervezett munkásság reális erejével és hatásos nemzetközi támaszával, s a „mérsékelt" szocialista vezetőkkel kötendő alkut hasznosnak és szükségesnek ítélte. A paktum lényege az, hogy a Szociáldemokrata Pártban és szakszervezetekben a kormányzat segítette a jobboldali elemeket a baloldali erőkkel szemben, felhasználta a kormánnyal jó viszonyt keresők közreműködését a kommunistaellenes uszításban és a munkásharcok leszerelésében; egyben korlátozta és hatósági ellenőrzés alá helyezte mind a Szociáldemokrata Párt, mind a szakszervezetek tevékenységét. Mindezek ellenére a Bethlen kormányt is aggasztotta a baloldali erők állandó tevékenysége és befolyása a szervezett munkásság körében.

A Bethlen-kormány a fasiszta uralmi módszerek és a konzervatív törvényesség kombinálásával, valamint a megvesztegetés, a korrupció, a különböző üzleti panamák szövevényével a liberális pártok és szervezetek tevékenységét is korlátozta és ellenőrizte.

A Bethlen-kormány kifejlesztette a Horthy-fasizmus *álparlamentáris* rendszerét. Ennek fő ismérve az, hogy a képviselőház a politikai hatalmat gyakoroló kormány *alárendelt* kisegítő szerve; nem a kormány függ ettől a parlamenttől, hanem a parlament függ a mindenkori kormánytól.

*

A Horthy-fasizmus egész rendszere ezekben az 1919—21-es, népünk számára oly szörnyű és tragikus években született meg, alakult ki: ennek története az egész magyar történelem legsötétebb lapjaihoz tartozik. Ezeknek az éveknek a története kiindulópont a későbbi magyarországi események pontosabb megismeréséhez, az egész ellenforradalmi rendszer lényegének helyesebb megértéséhez. De ez évek története példa a nagytőkés és nagybirtokos uralkodó osztályok kegyetlenségére, vad bosszújára, a haladó erők iránti gyűlöletére. E sötét évek története egyben az ellenforradalmi rendszer elleni harc, az iszonyú fehérterrorral dacoló küzdelem története, amely tanúsítja a vereségében és megnyomorítottságában is felegyenesedő munkásosztály áldozatvállalását, kitartását, a haladás érdekeinek következetes, harcos és önzetlen szolgálatát.

MUTATÓK

IDŐRENDI TÁBLÁZAT

1919. márc. 2—6.	A Kommunista Internacionálé alakuló kongresszusa.
márc. 21.	A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása.
ápr. 12.	Az antant támogatásával, gróf Bethlen István vezetésével megalakul az „Anti-Bolsevista Comité" (ABC).
ápr. 13.	A Bajor Tanácsköztársaság kikiáltása.
ápr. 16.	A román királyi csapatok támadása a Magyar Tanácsköztársaság ellen.
ápr. 26.	Cseh és szerb burzsoá csapatok támadása a Magyar Tanácsköztársaság ellen.
máj. 1—3.	Budapesten, a vidéki városokban és falvakban 90 000 munkás és paraszt jelentkezik a Vörös Hadseregbe.
máj. 5.	Megalakul Aradon az első ellenforradalmi „kormány", gróf Károlyi Gyula vezetésével.
máj. 20.	A Magyar Vörös Hadsereg ellentámadása az északi fronton.
máj. 29.	Az aradi ellenforradalmi „kormány" Szegedre érkezik és átalakul; „hadügyminisztere" Horthy ellentengernagy lett.
jún. 8.	Clemenceau, a párizsi békekonferencia elnökének távirata: a Magyar Vörös Hadsereg hadműveletének beszüntetését és visszavonását követeli az északi fronton.
jún. 9.	A Vörös Hadsereg felszabadítja Eperjest.
jún. 11. (12?)	A budapesti angol misszió vezetője, Freemann kapitány tárgyalása a „mérsékelt" szocialista összeesküvőkkel, és a katonatiszti puccsot szervező ellenforradalmi bizottsággal.
jún. 13.	A párizsi békekonferencia elnökének második távirata ismét követeli a magyar Vörös Hadsereg csapatainak visszavonását az északi frontról.
jún. 16.	Kikiáltják Eperjesen a Szlovák Tanácsköztársaságot.
jún. 24.	Ellenforradalmi puccskísérlet Budapesten.
jún. 30.	A Vörös Hadsereg megkezdi a visszavonulást Szlovákiából.
júl.	Megindul az antant második hadjárata Szovjet-Oroszország ellen.

1919. júl. 20—31.	A Vörös Hadsereg Tisza-vidéki hadjárata és az antant csapatok ellentámadása.
júl. 23—25.	Böhm, Weltner és Peyer Cunninghame angol megbízottal tárgyalnak a Tanácsköztársaság megbuktatásáról és szociáldemokrata kormány alakításáról.
aug. 1.	Az imperialista hatalmak katonai túlereje és a belső árulás megbuktatja a Magyar Tanácsköztársaságot. Megalakul a „szakszervezeti" kormány (Peidl-kormány).
aug. 3.	A Peidl-kormány feloszlatja a Vörös Őrséget, visszaállítja a régi rendőrséget és antant csapatokat kér az ország megszállására. A román királyi csapatok ellenállás nélkül bevonulnak Budapestre.
aug. 4.	A Peidl-kormány rendelete szentesíti a köztulajdonba vett bérházak magántulajdonának visszaállítását és felemeli a Tanácsköztársaság idején leszállított lakbéreket.
aug. 6.	A Peidl-kormány rendelete szentesíti az ipari és kereskedelmi vállalatoknak tőkés tulajdonának visszaállítását. Ismét megkezdi működését a Gyáriparosok Országos Szövetsége; a munkabéreket 50%-kal leszállítja.
aug. 7.	A Friedrich-csoport, angol és olasz támogatással, puccs útján lemondatja a Peidl-kormányt. Habsburg József főherceg az antant budapesti képviselőinek hozzájárulásával kormányzóvá nyilvánítja magát és kinevezi az első Friedrich-kormányt. A Friedrich-kormány első rendelete szentesíti a köztulajdonba vett földek visszadását a nagybirtokosoknak.
aug. 9.	Horthy ellentengernagy felállítja a fehérgárdista hadsereg „fővezérségét".
aug. 13.	A Friedrich-kormány rendelete megszünteti a munkanélküli és szénsegélyt.
aug. 15.	Megalakul a második Friedrich-kormány
aug. közepe	Horthy és a fővezérség Siófokra helyezi székhelyét.
aug. 19.	A Friedrich-kormány rendelete a gyorsított bírósági eljárásról a politikai üldözöttek ellen. A szegedi ellenforradalmi „kormány" lemond a Friedrich-kormány javára.
aug. 23.	József főherceg az antant hatalmak felszólítására lemond a kormányzóságról. Megalakul a harmadik Friedrich-kormány.
aug.	Az orosz Vörös Hadsereg megsemmisítő csapást mér Jugyenyics ellenforradalmi hadseregére.
szept.	Megalakul keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja. (A Friedrich-féle Keresztény Nemzeti Párt és a Haller-Huszár-féle Keresztény Szociális Párt egyesülése.)
szept. 6.	Tatabánya és Felsőgalla bányászainak hősies sztrájkja és összeütközése a csendőrökkel.
szept. 8.	A nagymányoki és szászvári bányász-sztrájk.
okt. 18.	A magyar csendőrség és rendőrség „felügyelőjévé és ellenőrévé" Yates amerikai ezredest nevezik ki.

1919. okt. 23. A párizsi békekonferencia Ötös Tanácsának megbízásából Budapestre érkezik Sir George Clerk, hogy koncentrációs kormányt hozzon létre.

okt. 28. A Vörös Hadsereg Orel és Voronyezs alatt döntő csapást mér a Gyenyikin vezette fehérgárdista csapatokra.

nov. 5. Lovászy Márton, Vázsonyi Vilmos, Garami Ernő és Horthy Miklós közös nyilatkozata a dunántúli ellenforradalmi hadsereg budapesti bevonulásáról.

nov. 14—16. A román királyi csapatok kivonulnak Budapestről és a Duna—Tisza közéről. A horthysta hadsereg bevonul a fővárosba és a Duna—Tisza közére.

nov. második fele Az Etelköti Szövetség (EKSz) megalakítása.

nov. 23. Megalakul a Huszár-kormány.

nov. 25—30. A Nagyatádi Szabó István vezetése alatt álló Kisgazdapártot egyesítik a Rubinek—Sokorópátkai Szabó-féle Földművespárttal.

dec. 7. Ellenforradalmi csőcselék szétdúlja a Népszava szerkesztőségét és nyomdáját, s Az Est kiadóhivatalát.

dec. 11. A Huszár-kormány kihirdeti az internálások kiterjesztéséről szóló (dec. 5-iki keltezésű) rendeletét.

dec. közepe Kettészakad a Nemzeti Polgári Párt (A Heinrich—Lovász—P. Ábrahám féle csoportosulás.) Megalakul a Nemzeti Középpárt. (A Heinrich-csoport egyesül báró Perényi és társai csoportjával.)

dec. 18. A Huszár-kormány kivégezteti Kerekes Árpádot, Schön Gábort és 11 forradalmár társukat.

dec. 29. A Huszár-kormány kivégezteti Korvin Ottót, László Jenőt és nyolc társukat.

1920. jan. 15. A Szociáldemokrata Párt kilép a kormányból.

jan. 22. Titkos megállapodás a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja legitimista vezetői, Beniczky és társai, valamint a Szociáldemokrata Párt vezetői között.

jan. 25. Nemzetgyűlési választások.

jan. 27—30. Friedrich kísérlete a miniszterelnöki hatalom visszaszerzésére.

jan. 30. Horthy hadparancsában tudatja, hogy nem tűr új kormányalakítást a kormányzóválasztás előtt.

febr. 16. Megnyílik a nemzetgyűlés.

febr. 17. Somogyi Bélát, a Népszava szerkesztőjét és Bacsó Bélát, a lap munkatársát az Ostenburg-különítmény tagjai meggyilkolják.

febr. 22. Somogyi Béla temetése; a budapesti munkásság százezres tömegdemonstrációja.

márc. 1. Horthy Miklóst a tiszti különítmények fegyveres asszisztenciája mellett a nemzetgyűlés megválasztja ideiglenes államfőnek.
A Huszár-kormány benyújtja lemondását Horthynak.

márc. 15. Megalakul Simonyi-Semadam Sándor kormánya.

márc. 30. A megszálló román csapatok kiürítik a Tiszántúlt.

ápr. 7. A francia—magyar gazdasági, politikai és katonai tárgyalások kezdete.

1920. ápr. 25.	Megindul az antant harmadik hadjárata Szovjet-Oroszország ellen. A lengyel fehérhadsereg betör a szovjet földre.
máj. 29.	A magyar kormány opciós levelet ad a Schneider-féle francia tőkés csoportnak az Államvasutak bérbeadásáról.
jún. eleje	Osztrák monarchista puccsszervezők zalaegerszegi tiszti táborának lelepleződése.
jún. 4.	A magyar kormány képviselői aláírják a trianoni békeszerződést.
jún. 20—aug. 8.	Nemzetközi proletárbojkott az ellenforradalmi Magyarország ellen.
jún. 22.	Képviselőválasztások a tiszántúli országrészen.
jún. 28.	Lemond a Simonyi-Semadam-kormány.
júl. 5.	Megkezdődik Budapesten a népbiztosok perének tárgyalása.
júl. 10.	A Kisgazdapárt, a KNEP és a „disszidensek" csoportja egyesített kormánypártot létesít, közös irányító szervvel, a pártok szervezeti különállásának megtartásával.
júl.	Községi választások Budapesten.
júl. 12.	A Vörös Hadsereg felszabadítja Kievet.
júl. 19.	Megalakul az első Teleki-kormány.
júl. 23.	Az orosz Vörös Hadsereg Varsó alá érkezik.
aug. 5.	A nemzetgyűlés elfogadja a kormányzó jogkörének kiterjesztéséről, házfeloszlatási és hadüzeneti jogáról szóló törvényjavaslatot.
aug. 14.	Csicserin szovjet külügyi népbiztos távirata gróf Teleki miniszterelnökhöz a vésztörvényszék elé állított magyar népbiztosok megmentéséért.
aug. 18.	Nagyatádi Szabó István beterjeszti a nemzetgyűlésnek a földbirtokreformra vonatkozó törvényjavaslatot.
szept. 7.	Kivégzik Lévai Oszkárt, a Magyarországon megindult illegális pártépítő munka harcosát.
okt. 20.	Békeegyezmény kötése Szovjet-Oroszország és Lengyelország között.
okt. 24.	Szakszervezeti kongresszus.
nov. 7.	Megszakadnak a francia—magyar tárgyalások.
nov. 12.	A nemzetgyűlés elfogadja a földbirtok-reformról szóló törvényjavaslatot.
nov. 13.	A nemzetgyűlés megszavazza a trianoni békeszerződés becikkelyezéséről szóló törvényjavaslatot.
dec. 2.	Az első Teleki-kormány lemond.
dec. 16.	Megalakul a második Teleki-kormány.
dec. 28.	Itélet a népbiztos-perben.
1921. január	Megkezdődik a szovjet—magyar fogolycsere tárgyalás.
jan. 16—18.	Sztrájk az Esztergom megyei szénbányákban.
január—febr.	„Polgárőrség" szervezése a forradalmi veszély ellen.
febr. 4.	Teleki és 36 egykori KNEP-képviselő kilép az egyesített kormánypártból.
febr. 10.	Felbomlik az egyesített kormánypárt. Újjáalakul a Kisgazdapárt és a KNEP.

1921. febr. 17.	Megalakul a „Liberális Blokk", a Polgárok és Munkások Szövetsége.
febr. 28—március 4.	A budapesti nyomdász sztrájk.
márc. 14.	A nemzetgyűlés elfogadja „az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről" szóló 1921:-III. törvénycikket.
márc. vége	Megjelenik a Kommunisták Magyarországi Pártjának első, Budapesten sokszorosított röpirata: „Jöjjön a munkásság vörös tavasza!"
márc. 26.	Habsburg Károly Svájcból váratlanul visszatér Magyarországra.
márc. 30.	Horthy hadparancsa a hadseregnek a királypuccsal szemben tanúsított magatartásáról.
ápr. 5.	Habsburg Károly elhagyja Magyarországot és visszatér Svájcba.
ápr. 13.	Lemond a Teleki-kormány.
ápr. 14.	Megalakul a Bethlen-kormány.

NÉVMUTATÓ

ÁBRAHÁM DEZSŐ, PATTANTYUS (*1875) — ügyvéd, függetlenségi párti képviselő, 1918-ban Károlyi Mihály kormányának igazságügyi államtitkára, a Tanácsköztársaság idején a második szegedi ellenforradalmi „kormány" miniszterelnöke, majd az 1919. november 23-án alakult Huszár-kormány belügyi államtitkára. — 35, 38, 55, 423, 425, 426, 427, 428

ÁGOSTON PÉTER (1874—1925) — bíró, jogakadémiai tanár, jobboldali szociáldemokrata politikus. A Károlyi-kormány idején főispán-kormánybiztos, majd a Berinkey-kormány belügyi államtitkára. A Tanácsköztársaság idején külügyi, majd igazságügyi népbiztos; a Budapesti Munkástanács elnökségének tagja; részt vesz a Tanácsköztársaság felszámolására irányuló tárgyalásokon. 1919. aug. 1-től 6-ig a Peidl-kormány külügyminisztere. 1920-ban a Népbiztos-per egyik vádlottja; halálra ítélik. 1922-ben a szovjet kormány kicseréli. 1924-ben a Szovjetunióból Nyugateurópába utazik. — 21, 32, 168, 262, 263, 344, 347

ALBRECHT főherceg — l. Habsburg Albrecht

ALMÁSSY DENISE grófnő — Tisza István unokahúga. — 196, 197

ANDAHÁZY KASNYA BÉLA (*1888) — festőművész, alapító tagja a Magyar Királyság Pártjának. Az első nemzetgyűlésbe a Magyarországi Munkáspárt programjával kerül be. — 190

ANDRÁSSY GYULA gróf (1860—1929) — nagybirtokos, legitimista politikus. 1906-tól 1910-ig a koalíciós kormány belügyminisztere, 1918. október 24-től november 5-ig a monarchia külügyminisztere. A Tanácsköztársaság idején a bécsi ellenforradalmi komité egyik vezetője. 1921 februárjától a KNEP tagja és elnöke. A titkos legitimista vezérkar egyik tagja, aki mindkét királypuccsban aktív részt vesz, amiért 1921 végén több hétre letartóztatják. Kiszabadulása után belép a Friedrich-pártba és ennek elnöke. 54, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 80, 81, 82, 83, 85, 87, 110, 128, 129, 152, 161, 187, 201, 211, 314, 364, 365, 379, 402, 436, 440, 446, 447

APPLETON — az amsterdami Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség angol elnöke. — 261

APPONYI ALBERT gróf (1846—1933) — nagybirtokos, legitimista politikus. 1901-ben a képviselőház elnöke, majd 1906-tól 1910-ig a koalíciós kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere. 1920-ban a párizsi béketárgyalásokon

a magyar delegáció vezetője; a titkos legitimista vezérkar egyik tagja. A parlamentben „pártonkívüli". — 81, 82, 152, 168, 187, 200, 201, 205, 206, 211, 219, 220, 228, 256, 314, 322, 364, 365, 379, 386, 388, 389, 440, 446

ARNÓTHY-JUNGERTH MIHÁLY — diplomata, 1919-től 1923-ig a szovjet-magyar hadifogoly-csere tárgyalásokon Magyarország képviselője. A későbbi években magyar követ a balti államokban, Törökországban, majd a Szovjetunióban. — 337, 345, 346

ASBÓTH EMIL (1854—1935) — a Ganz-Danubius gyár vezérigazgatója, több vállalat igazgatósági tagja. — 129

BABARCZY JENŐ báró, a Britannia-szállóban tanyázó egyik különítmény parancsnoka. — 249, 373

BACSÓ BÉLA (1891—1920) — újságíró, a Népszava munkatársa. 1920. február 17-én az Ostenburg-különítmény tisztjei Somogyi Bélával együtt elhurcolják és meggyilkolják. — 61, 201, 202, 203, 204, 404

BAJÁKI FERENC (1883—1938) — műlakatos, szociáldemokrata politikus, a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Országos Szövetségének egyik vezetője. A Tanácsköztársaság idején a szociális termelés népbiztosa, a Népgazdasági Tanács elnöke. Mint a Népbiztosper egyik vádlottját, a szovjet kormány kicseréli. 1922-től a Szovjetunióban él. — 262, 344

BALÁS GYÖRGY báró (* 1854) — táborszernagy, a Ludovika Akadémia tanára, 1918 október végén a Hadik-kormány honvédelmi miniszter-jelöltje. Friedrich csoportjához tartozó legitimista politikus; az első király puccs után rövid időre letartóztatják. 353, 354

BALLA ALADÁR (1867—1935) — főispán, 1917-ben függetlenségi képviselő, majd zágrábi követ. 1919-ben a második szegedi ellenforradalmi kormány belügyminisztere, majd kisgazdapárti képviselő. 1921 februárjában kilép a Kisgazdapártból és csatlakozik a megalakuló Rassay-párthoz. — 17, 252, 437, 440

BALOGH GYÖRGY, VASADI — l. Vasadi Balogh György

BALOGHY GYÖRGY — bíró, 1919 augusztus 15-től szeptember 22-ig a Friedrich-kormány igazságügyminisztere. — 38

BALTHAZÁR DEZSŐ (1871—1936) — 1911-től tiszántúli református püspök. 1921 februárjában részt vesz a „Liberális blokk" megalakításában. — 424

BANDHOLTZ, HARRY HILL (1864—1925) — az USA tábornoka, előbb a Fülöp-szigetek kormányzója, majd a Tanácsköztársaság leverése után a magyarországi Szövetségközi Katonai Bizottság elnöke, az amerikai katonai misszió vezetője. — 35, 42, 43, 44, 45, 66, 67, 68, 75, 78, 79 81, 121, 307, 326, 444

BÁNFFY MIKLÓS gróf (1873—1951) — erdélyi nagybirtokos. Országgyűlési képviselő, majd 1906-tól 1909-ig Kolozs megye főispánja. 1921. április 14-től 1922. december 19-ig a Bethlen-kormány külügyminisztere. — 152, 157, 159, 346, 347, 450

BÁRCZY ISTVÁN (1866—1943) — az első világháború előtt liberális politikus, 1906-tól Budapest polgármestere, 1917-ben főpolgármester. 1919. november 24-től 1920. március 14-ig a Huszár-kormány igazságügyminisztere. Több ízben tagja a nemzetgyűlésnek. Később a mérsékelt liberális ellenzék egyik vezetője, majd 1926 után az Egységes Párt tagja. — 56, 83, 88, 114, 169, 171, 174,

175, 176, 188, 195, 200, 275, 424, 426
BARTHA RICHÁRD — igazság-, ügyminisztériumi tisztviselő, majd 1920 áprilisától Horthy polgári kabinetirodájának vezetője. — 154, 415
BARTHAL AURÉL — földbirtokos, déldunántúli kerületi kormánybiztos-főispán. — 51
BARTHOU, JEAN LOUIS (1862—1934) — francia politikus. 1913-ban miniszterelnök, 1921-ben hadügyminiszter, 1922-ben a Jóvátételi Bizottság elnöke. 1933—34-ben mint külügyminiszter a Szovjetunióval együttműködik a kollektív biztonsági rendszer kiépítésén. 1934-ben I. Sándor jugoszláv királlyal együtt Marseilleben fasiszta merénylők áldozatául esik. — 448
BATTHYÁNY GYULA gróf — nagybirtokos, az Etelközi Szövetség tagja. — 159
BATTHYÁNY LAJOS gróf — földbirtokos. — 62
BATTHYÁNY TIVADAR gróf (1859—1931) — földbirtokos, politikus. 1904-ben a Függetlenségi és 48-as párt tagja, 1905-ben alelnöke. 1918. október 31-től 1918. december 12-ig a Károlyi-kormány belügyminisztere. A Tanácsköztársaság idején Bécsben fejt ki ellenforradalmi tevékenységet. 1921-ben Lovászy távozása után a Függetlenségi és 48-as Kossuth Párt elnöke lesz. — 424
BAUER, OTTO (1882—1938) — osztrák szociáldemokrata politikus, a II. Internacionálé egyik vezetője, az „ausztro—marxizmus" vezető képviselője. 1918. novembertől 1919 júliusáig az Osztrák Köztársaság külügyi államtitkára, a Magyar Tanácsköztársaság elleni bécsi szervezkedés egyik aktív támogatója. — 19, 260
BAUER, OTTO — német vezérkari ezredes, Ludendorff bizalmasa; 1920-ban Budapesten tárgyal a magyar szélsőjobboldali politikusokkal ausztriai szélsőjobboldali puccs ügyében. — 240, 241
BECK GYULA, MADARASSY, báró (* 1873) — bankár, az Agrárbank, később a Magyar Jelzáloghitelbank titkára, 1915-ben vezérigazgatója. Alelnöke a Magyar—Olasz Banknak, elnöke a Magyar Kereskedelmi Csarnoknak, a Nagykereskedők Országos Szövetségének. 1920-ban a párizsi magyar békedelegáció gazdasági szakértője. — 310, 311
BECK LAJOS dr. madarasi (*1874) — földbirtokos, igazságügyi államtitkár, 1918-ban az Osztrák—Magyar Bank vezetője. 1919 augusztusában közvetít a Peidl-kormány és az ellenforradalmi csoportok között. — 33
BECK MARCELL, MADARASSY báró — a Leszámitoló Bank vezérigazgatója. — 310
BECK MIKSA, MADARASSY báró (1838—1924) — a Magyar Leszámítoló és Pénzváltóbank elnöke, több vállalat igazgatósági tagja. — 310
BELITSKA SÁNDOR (*1872) — 1908-ban a hadügyminisztérium vezérkari osztályának vezetője, 1918-ban a Monarchia keleti hadseregének vezérkari főnöke. A Károlyi-kormány idején a hadsereg főparancsnoka, majd részt vesz a szegedi ellenforradalmi kormányban. 1920 decemberétől 1923 júniusáig hadügyminiszter. Később Magyarország varsói követe. — 347, 391, 415, 418, 419, 420, 450
BENÁRD ÁGOSTON (*1880) — orvos, a keresztény szocialista mozgalom egyik vezetője. A Huszár-kormány idején adminisztratív államtitkár a munkaügyi és népjóléti minisztériumban. 1920 márciusától 1921 áprilisáig munkaügyi és népjóléti miniszter. A

magyar kormány meghatalmazottjaként aláírja a trianoni békeszerződést. Az Ébredő Magyarok Egyesületének egyik vezetője. — 83, 319, 348, 435, 438

BENICZKY ÖDÖN (1878—1931) — az első világháború előtt néppárti országgyűlési képviselő, majd 1917-ben Bars, később Esztergom megye főispánja. A Tanácsköztársaság idején tagja a bécsi Antibolsevista Comitének. A Friedrich-kormány belügyi államtitkára, majd 1919 szeptemberétől 1920 márciusáig belügyminiszter. A titkos legitimista vezérkar egyik tagja. Résztvesz a második királypuccsban. Utána letartóztatják, de hamarosan szabadlábra kerül. 1925-ben letartóztatják és elítélik, mert közzéteszi a Somogyi—Bacsó gyilkosság ügyében tett, Horthyt és különítményeit leleplező vallomását. — 40, 41, 50, 57, 61, 62, 63, 64, 70, 71, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 99, 110, 111, 112, 114, 143, 170, 175, 176, 180, 183, 185, 186, 187, 188, 191, 197, 198, 200, 201, 203, 204, 213, 226, 231, 250, 365, 367, 368, 379, 431, 440, 446, 447

BERG MIKSA báró — nagybirtokos, 1920-ban Moson vármegye főispán-kormánybiztosa. — 51

BERNÁT ISTVÁN (1854—1942) — agrárpolitikus; 1902-től a Magyar Gazdaszövetség igazgatója, 1906-tól országgyűlési képviselő, majd egyetemi tanár, később felsőházi tag. — 154

BERNOLÁK NÁNDOR (*1880) — jogász, debreceni egyetemi tanár, A KNEP egyik vezetője. 1921 áprilisától 1922 júniusáig népjóléti és munkaügyi miniszter. — 347

BERNSTEIN, EDUARD (1850—1932) — német jobboldali szociáldemokrata, a revizionizmus fő képviselője. — 118

BERTHELOT, PHILIPPE — francia diplomata, a francia külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, majd 1920 szeptemberétől a minisztérium vezértitkára. E minőségében megszakítja az elődje, M. Paléologue által 1920 áprilisában megkezdett francia—magyar tárgyalásokat. — 331, 332.

BÉSÁN ENDRE gróf — l. Jankovich Bésán Endre

BETHLEN ISTVÁN gróf (1874—1947) — erdélyi nagybirtokos. 1901-ben Tisza István Szabadelvű Pártjának, 1904-ben a Függetlenségi és 48-as Pártnak képviselője. Az első világháború előtt és alatt a soviniszta nemzetiségi politika szószólója. 1919 elején megalakítja az ellenforradalmi Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártját. A Tanácsköztársaság idején Bécsbe emigrál, ahol az Antibolsevista Comité fő szervezője és vezetője. 1920-ban tagja a párizsi békedelegációnak. 1921. április 14-én kormányt alakít, majd 1922 februárjában Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgári Párt néven tető alá hozza az egységes kormánypártot. 1931. augusztus 24-ig miniszterelnök. Később felsőházi tag, a 30-as évek második felétől a konzervatív ellenzék egyik vezetője. — 15, 22, 35, 38, 41, 54, 55, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 81, 82, 85, 110, 126, 129, 152, 153, 154, 158, 159, 160, 174, 187, 188, 225, 252, 269, 270, 271, 273, 274, 277, 278, 280, 290, 314, 318, 322, 335, 346, 347, 349, 351, 356, 357, 358, 359, 360, 375, 378, 383, 385, 399, 400, 422, 431, 433, 434, 435, 438, 439, 440, 442, 446, 447, 449, 450, 452

BIANCHERI, CHIAPOZZI AUGUSTO — olasz diplomata, a bécsi olasz követség titkára. — 323, 324

BLEYER JAKAB (1874—1933) — egyetemi tanár, legitimista politikus, 1919. augusztus 15-től 1920. december 16-ig a nemzeti

kisebbségek minisztere. Később képviselő, a hazai német kisebbség egyik vezetője. — 38, 82, 183, 187, 200, 250, 391, 431, 434, 436, 437, 438

BOKÁNYI DEZSŐ (1871—1940) — kőfaragó, 1894-től 1919-ig a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőségének tagja, a munkásmozgalom egyik legnépszerűbb szónoka. A Tanácsköztársaság idején munkaügyi és népjóléti népbiztos, a Budapesti Munkástanács elnökségének tagja, a III. hadtest parancsnoka. A Népbiztos-per egyik vádlottja, 1920 decemberében halálra ítélik. A magyar-szovjet fogolycsere kapcsán a Szovjetunióba megy, a kommunista párthoz csatlakozik. A Szovjetunióban részt vesz a társadalombiztosítási szervek munkájában. — 13, 262, 341, 344, 347, 414

BÓNIS ARKANGYAL — ferencrendi szerzetes, a vérengző tiszti különítmények papja, az Etelközi Szövetség egyik szervezője. — 159

BORGHESE, herceg — az első világháború előtt kairói olasz katonai attasé. A bécsi antant misszió részéről a Tanácsköztársaság megdöntésére irányuló tárgyalások egyik vezetője. — 22, 26, 28, 32, 34

BOROVICZÉNY ALADÁR — diplomata; a Tanácsköztársaság idején mint követségi titkár a bécsi követségen az ellenforradalmároknak kémkedik. Az Antibolsevista Comité tagja. A Tanácsköztársaság leverése után Horthy fővezérségén teljesít szolgálatot. Ugyanakkor Habsburg Károly bizalmasa s mindkét Habsburg restaurációs kísérletben tevékeny szerepet játszik. Az 1921 őszi puccs felszámolása után 2 hónapig letartóztatásban van. — 15

BOTTLIK JÓZSEF báró (*1873) — Borsod megyei földbirtokos, a Tanácsköztársaság leverése után Borsod megye főispán-kormánybiztosa. Az első nemzetgyűlés alelnöke. — 51, 250

BŐHM VILMOS (1880—1949) — műszerész, a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Orsz. Szövetségének titkára, a Szociáldemokrata Párt vezetőségének tagja. A Károlyi-kormányban hadügyi államtitkár, a Berinkey-kormányban hadügyminiszter. A Tanácsköztársaság idején szocializálási,majd hadügyi népbiztos, a Vörös Hadsereg főparancsnoka. 1919 júliusában mint a Tanácsköztársaság bécsi követe tárgyalásokat folytat az antant képviselőivel a Tanácsköztársaság megdöntéséről. Az ellenforradalmat követően emigrációban marad. 1945-ben tér haza, ekkor is a Szociáldemokrata Párt egyik vezető tagja. Egy ideig a munkásegység híveként szerepel, de ugyanakkor a két munkáspárt együttműködésének korlátozásán fáradozik és a két párt egyesülésével szembefordul. — 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 28, 117, 118, 168

BRIAND, ARISTIDE (1862—1932) — francia politikus, közoktatási, belügyi, majd igazságügyi miniszter, 1909-től 1911-ig, miniszterelnök 1921—22-ben, majd 1925-ben. — 448

BURNIER — 1919—20-ban a budapesti svájci misszió elnöke. — 237

BUZA BARNA dr. (*1873) — ügyvéd, függetlenségi párti politikus, 1918. október 31-től 1919. március 21-ig földművelésügyi miniszter. — 285

BÜCHLER JÓZSEF (1886—1958) — nyomdász, betegpénztári tisztviselő, a Szociáldemokrata Párt vezetőségi tagja. A Tanácsköztársaság idején a párttitkárság egyik vezetője. A szociáldemokrata párt jobbszárnyának egyik képviselője. — 185

CHESSON, PIERRE — a Schneider és társai francia tőkéscsoport képviselője a Hitelbank igazgatóságában, a csepeli nemzetközi szabadkikötő pénzügyi ellenőre. — 334
CHORIN FERENC id. (1842—1925) — nagytőkés, a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. elnöke, több bank és iparvállalat igazgatósági tagja. 1903-tól a főrendiház örökös tagja. 1901-ben megalakítja a Bánya és Kohóvállalatok Egyesületét, majd a következő évben a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségét. Ennek elnöke 1925-ig. — 222
CLEMENCEAU, GEORGES (1841—1929) — francia politikus, 1906—1909-ben és 1917—1920-ban miniszterelnök. A Párizsi békekonferencia elnöke, a Tanácsköztársaság elleni intervenció vezető képviselője. — 19, 25, 26, 27, 28, 38
CLERK, SIR GEORGE RUSSEL (*1874) — angol diplomata. 1919-ben prágai rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter. 1919. október végén Magyarországra jön, az antant-hatalmak megbízásából előkészíti Horthy különítményeinek budapesti bevonulását és közreműködik Huszár Károly átmeneti „koncentrációs" kormányának megalakításában. — 71, 72, 73, 74, 75, 79, 81, 86, 89, 116, 130, 168, 180, 194, 195
CONTARINI, SALVATORE — olasz diplomata, meghatalmazott miniszter, 1920-ban a külügyminisztérium vezértitkára. — 327
CROY-DÜLMEN IZABELLA hercegnő — Habsburg Frigyes főherceg felesége, Habsburg Albrecht édesanyja; fia király-jelöltsége érdekében anyagilag támogatja Gömbös csoportját. — 442, 443
CSÁKY IMRE gróf (*1882) — diplomata; részt vesz a breszt-litovszki, majd a bukaresti fegyverszüneti tárgyalásokon. 1920-ban tagja a párizsi magyar béketárgyalásokon, majd a francia—magyar tárgyalásokon résztvevő delegációnak. 1920. szeptember 22-től december 26-ig külügyminiszter. — 41, 279, 314, 318, 319, 321, 322, 323, 326, 327, 345, 391, 443
CSEKONICS ENDRE gróf — dunántúli nagybirtokos, kir. főasztalnok-mester, főrendiházi tag. — 94
CSEKONICS IVÁN gróf (*1876) — nagybirtokos, diplomata. 1920-tól 1922-ig a magyar kormány varsói követe. — 307, 335, 336, 337, 338
CSERNI JÓZSEF (1892—1919) — cipészsegéd. A Tanácsköztársaság idején az ellenforradalmi mozgalmak elleni harcra alakított csoportok egyik vezetője. A Tanácsköztársaság megdöntése után elfogják. Társait elárulja, ennek ellenére is kivégzik. — 177
CSERNOCH JÁNOS (1852—1927) — római katholikus pap; a Néppárt egyik alapítója, 1901-től 1910-ig országgyűlési képviselő. 1908-ban csanádi püspök, 1911-ben kalocsai érsek, 1912-től hercegprímás. 1914-ben megkapja a bíborosi méltóságot. — 38, 39, 148, 149, 150, 211, 288, 356, 359, 362, 441, 443, 449
CSICSERIN, GEORGIJ VASZILJEVICS (1872—1936) — 1917-től 1930-ig a Szovjetunió külügyi népbiztosa. — 342, 344, 345
CSILLÉRY ANDRÁS (*1883) — fogorvos. Részt vesz a Peidl-kormány eltávolításában. A Tanácsköztársaság idején létrejött „Fehér Ház" nevű titkos ellenforradalmi szervezet egyik vezetője. 1919. augusztus 6-tól november 24-ig népjóléti és munkaügyi miniszter. A Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete (MONE) nevű jobboldali szervezet alapítója. A KNEP tagja, országgyűlési képviselő. 1928-ban az Ország-

gos Társadalombiztosító Intézet igazgató-főorvosa. Wolff Károly halála után a Wolff-párt elnöke. — 33, 35, 37, 53, 57, 82, 153

CSIZMADIA SÁNDOR (1871—1929) — földmunkás, költő, újságíró. A szociáldemokrata földmunkásmozgalom egyik megszervezője, a pártvezetőség tagja. A Tanácsköztársaság idején földművelésügyi népbiztos, de ellenforradalmi magatartása miatt leváltják. A Tanácsköztársaság megdöntése után kilép a Szociáldemokrata Pártból. 1919 decemberében részt vesz a nacionalista Magyarországi Munkáspárt megalakításában, s ennek egyik vezetője. 1920—22-ben nemzetgyűlési képviselő. — 189, 190, 192, 252, 385

CSÖRGEY KÁROLY — l. Ulik Károly

CSUVARA FERENC — Prónay Pál különítményparancsnok egyik provokátora, aki — többek között — Szamuely Lászlót és csoportját a rendőrség kezére juttatta. — 177

CUNNINGHAME, SIR THOMAS (1878—1935) — ezredes, a bécsi angol katonai misszió vezetője. — 17, 19, 20, 22, 26, 28, 30, 448

CURZON OF KEDLESTON, GEORGE NATHANIEL (1859—1925) — angol politikus, 1916-ban a felsőház vezére és a háborús kabinet tagja. 1919-től 1923-ig külügyminiszter, 1924-től a titkos tanács elnöke. — 323

CZETTLER JENŐ (*1879) — országgyűlési képviselő, közgazdász, egyetemi tanár. 1919-ben Rubinek Gyulával megszervezi az Országos Földművespártot. 1920 májusában a Klebelsberg-féle disszidens csoporthoz csatlakozik, később a képviselőház alelnöke, majd 1937-től felsőházi tag. — 226

CZIRÁKY JÓZSEF gróf (*1883) — az első világháború végén Sopron megye főispánja, legitimista politikus. 1920-ban nyugatmagyarországi kormánybiztos, képviselő, majd felsőházi tag. — 330

DÁNI BALÁZS (*1864) — altábornagy, 1917-ben hadügyminisztériumi csoportfőnök, majd a Tanácsköztársaság megdöntése után a budapesti karhatalmi alakulatok főparancsnoka. — 330

DARÁNYI IGNÁC (1849—1939) — nagybirtokos, 1895-től 1903-ig és 1906-tól 1910-ig földművelésügyi miniszter, az 1898. évi „rabszolgatörvény" és az 1907. évi „derestörvény" megalkotója. — 283

DÉNES PÁL — a KNEP és a jobboldali szociáldemokraták közötti, 1920. január 22-i titkos megbeszélés egyik résztvevője. — 183

DESTICKER, PIERRE HENRY — tábornok, 1920. augusztusában a francia vezérkari főnök helyettese, a versaillesi Szövetségközi Katonai Misszió tagja. — 326, 327, 331

DIENDORFER MIKSA — ezredes, a szegedi MOVE elnöke. — 43

DIETZ KÁROLY (*1885) — rendőrtiszt, az 1918. októberi polgári demokratikus forradalom után budapesti főkapitány. A Tanácsköztársaság alatt a Vörös Őrség csoportvezetője, de az ellenforradalmi mozgalmakban való részvétele miatt letartóztatják. A Peidl-kormány ismét budapesti főkapitánnyá nevezi ki, a Friedrich-kormány elmozdítja. — 25

DOBÁK ezredes — 1919—20-ban budapesti karhatalmi főparancsnok. — 76, 142

DOVCSÁK ANTAL (*1879) — vaseszstergályos, betegpénztári tisztviselő, a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Országos Szövetségének elnöke. A Tanácsköztársaság idején a szociális termelés népbiztosa, a kormányzótanács elnökének helyettese. A jobboldali

szakszervezeti vezetők csoportjához tartozik. A Peidl-kormány kereskedelemügyi minisztere. A Népbiztos-per egyik vádlottja. A fogolycsere-egyezmény kapcsán 1922-ben a szovjet kormány kicseréli. — 29, 168, 262, 263, 344

DÖMÖTÖR MIHÁLY (*1875) — ügyvéd, 1904-től képviselő. A második szegedi ellenforradalmi „kormány" népjóléti és munkaügyi minisztere, 1920. április 19-től július 19-ig belügyminiszter, — 227, 233, 236, 237, 278, 279

DROZDY GYŐZŐ (*1885) — tanár, 1918 őszén a Károlyi-párt titkára, 1918 végén belép a Kisgazdapártba. Az ellenforradalom idején előbb a Kisgazdapártban tevékenykedik, ahonnan 1920 októberében kilép, majd Rassay Károllyal együtt megalakítja a mérsékelten liberális Függetlenségi Kisgazda, Földműves és Polgári Pártot. A horthysta időszakban a hitlerellenes liberális ellenzékhez tartozik, az angolszász orientáció híve. A felszabadulás után a Kisgazdapárt jobbszárnyának egyik vezetője, a horthystákkal összefogó reakciós politikussá válik. — 244, 245

ECKHARDT TIBOR (*1888) — a szegedi ellenforradalmi „kormány" sajtófőnöke. A Tanácsköztársaság leverése után Siófokon a fővezérség és a külügyminisztérium összekötője, majd a vezérkar külpolitikai osztályának vezetője. Teleki Pál miniszterelnöksége idején a miniszterelnökségi sajtóosztály vezetője, 1923-ban Gömbös Gyulával együt a Fajvédő Párt vezetője. 1923-tól 1927-ig az Ébredő Magyarok Egyesülete elnöke. Az 1931-es választások után csatlakozik a Gaál Gaszton vezetése alatt álló Független Kisgazda Párthoz, majd Gaál halála után annak vezéreként a „kormánytámogató ellenzéki" szerepét játssza. 1941-ben az Egyesült Államokba küldi a magyar kormány, az amerikai politikusokkal való összeköttetés ápolása céljából. — 66, 67, 159, 240

EITNER ZSIGMOND — nagybirtokos, 1919—20-ban Zala megye kormánybiztosa. — 51

EMICH GUSZTÁV — az első világháború előtt a budapesti Áru- és Értéktőzsde kormánybiztosa. 1917-ben az átmeneti gazdasági minisztérium adminisztratív államtitkára. A Simonyi-Semadam kormány kereskedelemügyi minisztere 1920 júliusáig. Ezután berlini követ. —188, 213, 279, 318

EREKY KÁROLY (*1878)—gépészmérnök, vállalkozó, legitimista politikus. A harmadik Friedrich-kormányban, 1919. augusztus 27-től november 24-ig közélelmezési miniszter. — 82, 153, 212, 353, 354, 356, 387, 404

ERNST SÁNDOR (1870—1944) — pápai prelátus, 1901-től a Néppárt országgyűlési képviselője. A Tanácsköztársaság idején részt vesz a bécsi Antibolsevista Comité tevékenységében. Megalapítója a Keresztény Szociális Gazdasági Pártnak, mely 1919 szeptemberében egyesül a Friedrich-féle Keresztény Nemzeti Párttal. Országgyűlési képviselő, a harmincas évek elején népjóléti, majd vallás és közoktatásügyi miniszter. — 54, 187, 250, 350, 436, 457

D'ESPEREY, FRANCHET — l. Franchet d'Esperey

ESZTERHÁZY MÓRICZ gróf(*1881) — földbirtokos, képviselő, 1917-ben miniszterelnök. — 56

FARKAS ISTVÁN (1869—1944) — cipészsegéd, a cipész-szakszervezet első titkára; jobboldali szociáldemokrata. 1911-ben a Szociáldemokrata Párt főtitkára. A

Tanácsköztársaság idején a pártvezetőség tagja. Az ellenforradalom hatalomrajutása után a Szociáldemokrata Párt egyik vezetője; egyik aláírója a Bethlen—Peyer-paktumnak. — 185, 203, 214, 216, 422, 425, 426

FEILITZSCH BERTHOLD báró (*1867) — nagybirtokos, az Etelközi Szövetség Vezéri Tanácsának feje, az 1944-végi nyilas Felsőház elnöke. — 157, 442

FENYŐ MIKSA (*1877) — 1910-től a Gyáriparosok Országos Szövetségének tisztviselője. 1918-tól 1942-ig ügyvezető igazgatója. Az első világháború előtt liberális politikus. Megalapítója és egyik szerkesztője a Nyugat c. folyóiratnak. A forradalmak után konzervatív politikus, az ellenforradalom első éveiben mérsékelt ellenzéki. 1921 februárjában részvesz a „liberális blokk" megalakításában. — 184, 185, 424, 425

FERDINANDY GYULA dr. (*1873) — vármegyei főjegyző, majd kassai jogakadémiai tanár. 1920. március 14-től július 19-ig igazságügyminiszter, majd 1921. február19-ig belügyminiszter. — 251, 264, 278, 279, 350, 416, 419, 420, 436, 440

I. FERENC JÓZSEF (1830—1916) — osztrák császár és magyar király. — 59

FIMMEN, EDO — a Nemzetközi Szállítómunkás Szövetség amsterdami titkára. — 261, 262

FOCH, FERDINÁND (1851—1929) — Franciaország marsallja. 1917-ben a hadsereg vezérkari főnöke, 1918-ban a franciaországi antanthaderők parancsnoka. 1919-ben az antant Haditanácsának vezetője. — 23, 331

FOUCHET, MAURICE — francia diplomata. 1919. május 19-én különleges megbízatással érkezett Budapestre, ahol a Tanácsköztársaság megdőlte után mint főbiztos képviseli Franciaországot. — 314, 320, 321, 322

FRANCHET D'ESPEREY, LOUIS FELIX (1856—1942) — francia tábornok. Az antant balkáni haderőinek parancsnoka, 1919-ben a Magyar Tanácsköztársaság elleni intervenció egyik szervezője.1921-ben marsallá léptetik elő. — 9, 23

FRANCIA KISS MIHÁLY — a kecskeméti ellenforradalmi vérengzések egyik vezetője és tettese, később a Prónay-különítmény tagja. A felszabadulás után álnéven él. Az 1956-os ellenforradalmi lázadásba bekapcsolódik. 1957-ben elfogják, halálra ítélik és kivégzik. — 103, 104, 404

FREEMAN F. W. — angol tengerészkapitány, Troubridge admirális, a dunai folyamhajózás parancsnokának helyettese, a Tanácsköztársaság idején az angol kormány budapesti megbízottja. Kapcsolatba lép a Tanácsköztársaság megdöntésére szervezkedő jobboldali szociáldemokratákkal, úgyszintén a monarchista ellenforradalmárokkal. — 16, 17, 32

FREISBERGER GYULA — százados, a „nemzeti hadsereg" egyik vérengző különítményének parancsnoka. — 100, 101

FREUND — l. Tószegi-Freund

FRIEDRICH ISTVÁN (*1883) — gépgyáros. 1918-ban a Károlyi-kormány hadügyi államtitkára. Titkos monarchista ellenforradalmi szervezkedést támogat. A Tanácsköztársaság idején egyik vezetője a „Fehér Ház" nevű illegális ellenforradalmi szervezetnek. 1919. augusztus 6-án vezeti a Peidl-kormányt megdöntő puccsot. 1919. augusztus 7-től 1919. november 25-ig miniszterelnök, majd 1920 márciusáig hadügyminiszter. Miniszterelnöksége idején alapítja a Keresztény Nemzeti Pártot, amely

1919 szeptemberében egyesül a keresztényszocialista párttal Keresztény Nemzeti Egyesülés Párt néven. 1920 áprilisában kilép a KNEP-ből és megalakítja az ellenzéki legitimista képviselőcsoport külön pártját, ismét Keresztény Nemzeti Párt néven. Az 1921 őszi királypuccs idején rövid időre letartóztatják. Később Andrássy Gyulával együtt a Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Párt nevű legitimista ellenzéki párt vezetője.—16, 25, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 50, 51, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 67, 70, 71, 72, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 88, 89, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 120, 122, 123, 124, 126, 128, 129, 131, 132, 134, 137, 138, 140, 141, 148, 150, 152, 153, 156, 160, 163, 169, 173, 175, 183, 188, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 212, 213, 225, 226, 227, 252, 275, 276, 281, 301, 343, 353, 354, 355, 356, 362, 367, 369, 378, 387, 388, 391

FRIGYES főherceg — l. Habsburg Frigyes

FRÜHWIRT MÁTYÁS (*1889) — keresztényszocialista képviselő, 1920 szeptemberében a megalakuló Keresztényszocialista Blokk — az Ernszt-Haller-Huszár-féle politikai csoport — főtitkára — 350

GAÁL GASZTON (1868—1932) — földbirtokos, 1906-ban országgyűlési képviselő. Az ellenforradalom hatalomrajutása után Somogy, Tolna és Baranya kerület kormánybiztosa, majd Somogy megye főispán-kormánybiztosa. Az 1921 őszi királypuccs után a Képviselőház elnökévé választják. 1930-ban az újra megalakult Kisgazdapárt elnöke. — 51, 55, 87, 138, 147, 187, 250, 437

GAÁL JENŐ (1846—1934) — országgyűlési képiselő, miniszteri tanácsos a kereskedelmi minisztériumban, majd egyetemi tanár és főrendiházi tag. — 284

GARAMI ERNŐ (1876—1935) — műszerész. 1898-tól a Szociáldemokrata Párt vezetőségének legjelentősebb tagja. a Népszava szerkesztője. A forradalmakig a Szociáldemokrata Párt opportunista politikájának irányítója. A polgári demokratikus forradalom után kereskedelemügyi miniszter, elkeseredett harcot folytat a proletárforradalom meggátlásáért. A Tanácsköztársaság alatt Svájcba emigrál és aktív résztvevője a Tanácsköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésnek. A Tanácsköztársaság megdöntése után visszatér, a Peidl-kormány igazságügyminisztere. A Clerk-féle tárgyalásokon a Szociáldemokrata Párt nevében a liberális ellenzék képviselőivel és Horthyval együtt aláírja a horthysta csapatok budapesti bevonulásáról szóló nyilatkozatot. Utána ismét emigrál. — 21, 30, 32, 56, 73, 74, 75, 81, 83, 116, 119, 120, 168, 179, 180, 185

GARBAI SÁNDOR (1879—1947) — kőműves. 1903-ban a MÉMOSZ elnöke. 1910-ben a Munkásbiztosító Pénztár elnöke. Az 1918 októberi polgári demokratikus forradalom után a lakásépítési bizottság élén áll, a Szociáldemokrata Párt centrumának egyik vezetője. A Tanácsköztársaság idején a Kormányzótanács és a Szövetséges Központi Intéző Bizottság elnöke. A Peidl-kormányban közoktatásügyi miniszter. A Friedrich-puccs után emigrál és a bécsi „Világosság" nevű centrista csoportban tevékenykedik. — 168, 202

GICZEY GYÖRGY — százados, a Prónay-különítmény egyik tiszti szakaszának parancsnoka, az

Etelközi Szövetség egyik szervezője. — 159
GIESSWEIN SÁNDOR (1856—1923) — kanonok, keresztényszocialista politikus. 1905-től néppárti képviselő, majd a Keresztény Szociális Gazdasági Párt vezetője. 1921 februárjában a „liberális blokk" tagja. — 81, 423, 424
GOLD FERENC — bádogos mester, a Prónay-különítmény marcali vérengzésének egyik áldozata. — 97
GOLD MÁRTON — a Prónay-különítmény marcali vérengzésekor megkínozzák, de sikerül megmenekülnie. — 95, 96, 97
GORTON, REGINALD — angol tábornok, a magyarországi angol katonai misszió vezetője, a Szövetségközi Katonai Misszió tagja. — 32, 34
GÖMBÖS GYULA (1886—1936) — 1918-ban vezérkari százados, 1919 januárjától a MOVE elnöke, a Tanácsköztársaság idején tagja a bécsi ellenforradalmi komitének. A szegedi „kormány" hadügyi államtitkára, Horthy egyik bizalmi embere. Az Etelközi Szövetség egyik szervezője. 1920-ban kisgazdapárti országgyűlési képviselő. Jelentős szerepet játszik IV. Károly második visszatérési kísérletének meghiúsításában. 1922-ben az Egységes Párt ügyvezető alelnöke, 1923-ban innen kilép és megalakítja a Fajvédő Pártot. 1928-ban visszatér a kormánypártba, 1928-ban hadügyi államtitkár, 1929-ben hadügyminiszter. 1932-től 1936-ig miniszterelnök; mindvégig a totális fasizmus rendszere kiépítésének egyik vezető képviselője. — 55, 59 60, 78, 84, 87, 122, 126, 127, 131, 153, 159, 160, 196, 240, 251, 252, 270, 389, 396, 436, 437, 442, 443
GÖRGEY GYÖRGY — vezérkari tiszt. Horthy környezetének tagja, az Etelközi Szövetség egyik szervezője. — 153, 156, 159
GÖRGEY JÓZSEF (*1886) — katonatiszt, 1922-ig Horthy egyik szárnysegéde, az Etelközi Szövetség egyik szervezője, 1926-tól országgyűlési képviselő. — 153, 159
GRATZ GUSZTÁV (1875—1946) — 1913-tól 1918-ig a Gyáriparosok Országos Szövetségének ügyvezető igazgatója. 1917-ben a Közös Külügyminisztérium osztályfőnöke, majd az Eszterházy-kormány pénzügyminisztere. A Tanácsköztársaság idején a bécsi ellenforradalmi komité tagja. 1919 októberétől 1921 januárig Magyarország bécsi követe, 1921 januártól április elejéig külügyminiszter. Aktív legitimista politikus; a második királypuccsban való részvétele miatt rövid időre letartóztatják. Számos bank, ipari vállalat igazgatósági tagja. 1926-ban bekerül a parlamentbe, mint „kormánytámogató pártonkívüli". — 15, 199, 201, 261, 262, 263, 323, 324, 391, 419, 446, 447, 448, 449, 450
GRAZIANI, JEAN CÉSAR — francia tábornok, a magyarországi francia katonai misszió vezetője, a Szövetségközi Katonai Misszió tagja. — 40
GRÜNN JÁNOS — az első Friedrich-kormány pénzügyminisztere, később a Hangya igazgatóságának tagja. — 37
GUILLEAUME ÁRPÁD — tábornok. — 307
GYARMATHY JÁNOS — katolikus pap, az Etelközi Szövetség tagja, Horthy feleségének gyóntatója. — 157, 159
GYENYIKIN, ANTON IVANOVICS (1872—1947) — orosz cári tábornok; az ellenforradalmi felkelések egyik parancsnoka. A Vörös Hadsereg 1919 novemberében csapatait szétveri. — 12, 30, 72, 229
GYÖRGYEI LÁSZLÓ — 1920-ban a magyar kormány római követe. — 327

HABSBURG ALBRECHT (*1897) — királyi herceg, Habsburg Frigyes királyi herceg fia. Katonatiszt; a Tanácsköztársaság idején Svájcban van. 1920—21-ben egyes szélsőjobboldali körök király-jelöltje. Beszervezik az Etelközi Szövetségbe. — 161, 389, 442, 443

HABSBURG FRIGYES (1856—1936) — királyi herceg, az első világháborúban a Monarchia haderejének főparancsnoka. — 442

HABSBURG JÓZSEF (*1872) — királyi herceg, 1918 október végén Habsburg Károly megbízásából kinevezi Károlyi Mihály kormányát. 1919. augusztus 7-én, a Peidl-kormány eltávolítása után az ország kormányzójának nyilvánítja magát és kinevezi a Friedrich-kormányt. A kisantant-államok és Franciaország követelésére az antant-hatalmak lemondatják. — 17, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 53, 60, 80, 129, 161, 359, 363, 441, 443, 444

HABSBURG (IV.) KÁROLY (1887—1922) — 1916. november 21. óta Ausztria császára és Magyarország királya. 1918. október 30-án detronizálják Ausztriában, november 13-án lemond a magyar trónról. Svájcba költözik, ahonnan két alkalommal, 1921 márciusában és októberében visszatér Magyarországra, hogy puccs útján elfoglalja a trónt. Mindkét kísérlete kudarcba fullad. Az antant-hatalmak Madeira szigetét jelölik ki lakhelyéül, ahol 1922. április 1-én hirtelen meghal. — 59, 61, 161, 162, 198, 199, 200, 269, 353, 355, 356, 357, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 388, 390, 393, 441, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449

HABSBURG OTTÓ (*1912) — IV. Károly exkirály fia, a legitimisták egyik csoportjának jelöltje a magyar trónra 1919—20-ban. — 161

HALLER ISTVÁN (*1880) — hírlapíró, keresztényszocialista politikus. 1919—21-ben a KNEP egyik vezetője. 1919 szeptember—novemberben propagandaminiszter. 1919 novemberétől 1920 decemberéig vallás- és közoktatási miniszter. — 37, 41, 54, 57, 58, 81, 82, 149, 153, 154, 182, 187, 195, 196, 211, 212, 226, 227, 250, 270, 277, 278, 279, 314, 350, 351, 365, 369, 389, 391, 435, 437, 438

HALMOS KÁROLY — az 1920—21. évi francia—magyar tárgyalásokkal megbízott delegáció egyik vezető tagja. — 314, 318, 320, 331, 332, 443

HALSTEAD, ALBERT — ezredes, a bécsi amerikai katonai misszió tagja; 1919 júliusában tevékenyen részt vesz a Tanácsköztársaság megdöntésére irányuló tárgyalásokban. — 19, 20, 66, 67, 102

HANSELIK tábornok — 1920-ban a budapesti francia misszió vezetője. — 363

HARDY KÁLMÁN — tengerész őrnagy, Horthy egyik szárnysegéde, az Etelközi Szövetség tagja. — 153, 159

HAUBRICH JÓZSEF (1883—1939) — vasöntő; a Vas- és Fémmunkások Szövetségében a vasöntők titkára. A Tanácsköztársaság idején a kereskedelemügyi népbiztos helyettese, majd hadügyi népbiztos, a 4. hadtest és a budapesti helyőrség parancsnoka. Szoros kapcsolatot tart a jobboldali szakszervezeti vezetőkkel, a június 24-i ludovikás puccs idején kétes magatartást tanúsít. A Peidl-kormány hadügyminisztere. 1919 őszén letartóztatják. A Népbiztos-per egyik vádlottja, akit a fogolycsere-egyezmény keretében a szovjet kormány kicserél. — 21, 32, 36, 168, 262, 263, 341, 342, 344

HAYDEN ISTVÁN — a siófoki fővezérség börtönének foglára, aki megszökve Siófokról, a tapasztalt kegyetlenkedéseket elmondja a

Népszava szerkesztőségében. Beszámolóját 1919. október 4-én a Népszava megjelenteti. — 100, 101, 115, 116, 151, 202

HEGEDÜS LORÁNT (1872—1943) — 1905-ben a GYOSZ igazgatója, 1913-ban a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank ügyvezető igazgatója. A Tanácsköztársaság megdőlte után megszervezi a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületét (TÉBE). 1920 decemberétől 1921 szeptember végéig pénzügyminiszter. – 152, 211, 222, 347, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 401, 406, 407, 409, 410, 437, 440, 441, 450

HEGYESHALMI LAJOS (1862—1925) — 1914 elejéig a MÁV helyettes elnökigazgatója. 1919 szeptember—novemberben, majd 1920 decemberétől 1922 júniusáig kereskedelmi miniszter. — 41, 83, 136, 187, 226, 250, 391, 397, 418, 435, 438

HEGYESSY GÉZA — l. Igmándy-Hegyessy Géza

HEINRICH FERENC (1866—1925) — vasárunagykereskedő, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank alelnöke, a Nemzeti Polgári Párt elnöke, 1919 augusztus—szeptemberben, majd 1919 novemberétől 1920 márciusáig kereskedelemügyi miniszter. — 41, 55, 81, 83, 87, 88, 152, 160, 166, 189

HÉJJ IMRE (*1884) — ügyvéd, Gömbös köréhez tartozó jobboldali politikus, Kisgazdapárti, majd egységpárti országgyűlési képviselő. — 252, 434

HÉJJAS AURÉL — a Prónay-különítmény tagja, Héjjas Iván testvére. — 103, 343

HÉJJAS IVÁN (*1890) — földbirtokos, katonatiszt, az Ébredő Magyarok Egyesületének egyik vezetője; kecskeméti és kecskeméti környéki tömeggyilkosságokat végrehajtó különítmények parancsnoka, majd 1921 őszén Prónay Pál mellett a nyugatmagyarországi bandaharcok egyik vezetője. 1926-ban országgyűlési képviselő lesz. – 91, 100, 102, 103, 104, 156, 173, 174, 202, 238, 244, 245, 246, 251, 343, 373, 405

HELTAI JENŐ — százados, a Tiszaper egyik — Ausztriába kísért és ott megszökött — vádlottja. — 355, 356

HERCZEGH JENŐ — a nemzetiségi ügyek minisztériumában a sajtóosztály vezetője. — 184

HIR GYÖRGY (1880—1926) — földbirtokos. 1918 végén résztvesz a Kisgazdapárt megszervezésében. Az Ébredő Magyarok Egyesületének egyik vezető tagja. Beszervezik az EKSZ-be s külön fegyveres bandát szervez. Az 1920-as választáson kisgazda képviselő lesz. A második, 1922-es nemzetgyűlésben az Egységes Párt képviselője. Aktív része van az 1921 őszi burgenlandi bandaharcokban, majd a frankhamisításban is részt vesz. Vádat nem emelnek ellene, de legitimista ellenzéki politikusoknak adott leleplező nyilatkozatai miatt 1926 szeptemberében meggyilkolják. — 211, 249, 250, 373

HITLER ADOLF (1889—1945) — 1920-ban megalapítja a nemzetiszocialista pártot. 1923-ban Münchenben puccsot kísérel meg, utána rövid időre fogságba kerül. Pártja 1929-től a nacionalista demagógiát antikapitalista szociális demagógiával párosítja, hogy a válság éveiben a tömegek balratolódásának útját állja. Fegyveres szervezetei, az SS és az SA már a weimari köztársaság idején erős terrort fejtenek ki. 1933-tól 1945-ig német birodalmi kancellár. A 2. világháború kirobbantója. — 157, 181

HLINKA, ANDREJ (1864—1938) — Ružomberok-i (rózsahegyi) plébános, szlovák nacionalista poli-

tikus, a szeparatista mozgalom vezére. 1919-ben megalakítja az ellenzéki Szlovák Néppártot. Kapcsolatban áll a magyar kormány ügynökeivel. — 306

HOHENZOLLERN (II.) VILMOS (1859—1941) — 1888-tól 1918-ig porosz király és német császár- — 240

HOHENZOLLERN VILMOS — német trónkövetelő, II. Vilmos excsászár fia. — 240

HOHLER, SIR THOMAS — angol diplomata, 1918-ban konstantinápolyi követ, 1919. december 15-től 1921. július 16-ig a budapesti angol misszió vezetője. 1921-től 1924-ig budapesti rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter. — 237

HOOVER, HERBERT CLARK (*1874) — nagytőkés, republikánus-párti politikus. 1919-ben az „Amerikai segélyszervezet" vezetője. — 21

HORNYÁNSZKY ZOLTÁN — bíró, KNEP-párti képviselő. Friedrich köréhez tartozó legitimista politikus. — 353

HOROVITZ NÁTHÁN — ezredes, a budapesti amerikai katonai misszió tagja. — 66, 67, 68, 98, 101

HORTHY JENŐ — Horthy Miklós öccse, 1920-ban kisgazdapárti képviselő, majd mandátumáról lemond. — 87, 165, 211

HORTHY MIKLÓS (1868—1957) — a fiumei Tengerészeti Akadémiát végezte. 1909 novemberétől 1914-ig Ferenc József szárnysegéde, a világháború alatt mint sorhajókapitány a haditengerészetnél szolgál. 1917-ben ellentengernagy, 1918 februárjában parancsnoksága alatt fojtják vérbe a cattarói matrózlázadást. 1918. október 31-én mint a flotta parancsnoka átadja az osztrák—magyar hadiflottát a jugoszlávoknak. A szegedi ellenforradalmi „kormány" hadügyminisztere. 1919 augusztusában tiszti különítményeivel átvonul a Dunántúlra. Augusztus 9-én felállítja a szerveződő ellenforradalmi hadsereg „fővezérségét". Különítményei irtóhadjáratot folytatnak a munkások, szegényparasztok és a forradalmi értelmiségiek ellen. 1919. november 16-án, az antant engedélyével a reguláris csapatok egy részével és tiszti különítményeivel bevonul Budapestre. 1920. március 1-én a tiszti különítmények fegyveres asszisztenciája mellett kormányzóvá választják. 5, 6, 15, 31, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 97, 98, 99, 100, 102, 104, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 131, 134, 135, 136, 137, 138, 141, 142, 143, 148, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 165, 166, 167, 168, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 186, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 220, 222, 223, 224, 225, 228, 233, 234, 238, 239, 240, 241, 244, 245, 246, 248, 250, 253, 260, 263, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 278, 279, 280, 281, 290, 299, 300, 301, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 311, 312, 313, 314, 316, 320, 321, 322, 325, 326, 328, 329, 331, 333, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 342, 343, 344, 347, 348, 349, 351, 352, 354, 355, 357, 358, 360, 361, 362, 363, 364, 366, 367, 368, 369, 371, 375, 376, 378, 379, 386, 390, 393, 398, 399, 400, 403, 404, 413, 414, 415, 416, 421, 429, 431, 435, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452

HORTHY MIKLÓSNÉ sz. Purgly Magdolna. — 157

HORTHY PAULETTE — gróf Károlyi Gyuláné, a kormányzó leánya. — 442
HOYOS MIKSA gróf (*1874) — földbirtokos, a főrendiház, majd a felsőház tagja, Tisza István gróf politikájának képviselője. Alapítója a Gazdák Biztosító Szövetkezetének és elnöke a Trans-Danubia Gőzmalom RT-nak. Később az Országos Mezőgazdasági Kamara elnöke. — 198
HUNYADY FERENC gróf (*1895) — fehérmegyei nagybirtokos, 1926-tól országgyűlési képviselő, az Etelközi Szövetség tagja. — 61, 159
HUSZÁR ELEMÉR (*1883) — Nógrád megyei nagybirtokos, a Munkapárt, majd az Alkotmánypárt tagja. 1920-ban kisgazdapárti képviselő, később a „disszidensek"-hez, majd Andrássy Gyula legitimista ellenzéki pártjához csatlakozik. — 226
HUSZÁR KÁROLY (1882—1941) — tanító, keresztényszocialista politikus, újságíró. 1910-ben néppárti képviselő. 1918 októberében gróf Hadik János kormányának kultuszminiszter-jelöltje. A Tanácsköztársaság idején a bécsi ellenforradalmi komité tagja, 1919 augusztus—november hónapjaiban vallás- és közoktatásügyi miniszter, majd az 1919. november 24-én megalakult koncentrációs kormány miniszterelnöke 1920. március 15-ig. A KNEP keresztényszociális csoportjának egyik vezetője. A Bethlen-féle egységpárt létrehozása után az egységpárttal koalícióba lépő külön keresztény párt egyik vezetője. 1928-ban Horthy kinevezi az Országos Társadalombiztosító Intézet elnökévé. — 37, 41, 52, 54, 57-58, 69, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 103, 112, 113, 116, 120, 122, 124, 126, 129, 130, 131, 138, 140, 142, 143, 146, 148, 149, 152, 153, 154, 161, 162, 163, 166, 168, 169, 170, 171, 175, 178, 179, 180, 199, 201, 202, 205, 206, 211, 212, 213, 226, 227, 231, 245, 250, 422, 423, 424, 433, 435, 436, 437, 438
HUSZKA IMRE — főhadnagy, a Prónay-különítmény tagja, az Ehman-telepi antiszemita fegyveres csőcselék egyik vezetője. — 370
HUTTKAY LIPÓT (*1878) — jogakadémiai tanár, a Magyar Nemzeti Munkáspárt nevű Csizmadia-féle nacionalista szervezet egyik vezetője. — 190

IGMÁNDY-HEGYESSY GÉZA — katonatiszt, Horthy testőrségének parancsnoka, 1919 elején a „tizenkét kapitány" titkos szervezetének tagja. — 153
IMRE SÁNDOR (1877—1945) — pedagógus, az első Friedrich-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere. — 148
INKEY PÁL báró (*1876) — Somogy megyei földbirtokos. — 97
IZABELLA hercegnő — l. Croy-Dülmen Izabella

JANKOVICH BÉSÁN ENDRE gróf (*1884) — nagybirtokos, 1919. augusztusától 1920 nyaráig egyik fehérgárdista különítmény szervezője és parancsnoka, az Etelközi Szövetség tagja, a felsőház tagja. — 61, 95, 100, 159, 249
JÁRMY ANDOR — százados — 448
JÁSZAI SAMU (1859—1927) — nyomdász, jobboldali szociáldemokrata. 1899-től a Szaktanács titkára. Hosszú ideig tagja a Szociáldemokrata Párt vezetőségének. A Tanácsköztársaság idején a jobboldali szakszervezeti vezetők csoportjához tartozik. Az 1922-es országgyűlésen képviselő. — 16, 133
JESZENSZKY ANDOR báró — dunántúli nagybirtokos. — 94
JOHNSON — 1920-ban a budapesti angol követség titkára. — 323

JÓZSEF főherceg — l. Habsburg József
JUGYENICS NYIKOLAJ NYIKOLAJEVICS (1862—1933) — cári tábornok, 1919-ben az angol kormány által szervezett, ún. északnyugati kormány intervenciós hadseregének parancsnoka. Csapatait a Vörös Hadsereg szétveri. — 30
JUNGERTH MIHÁLY — l. Arnothy-Jungerth Mihály

KÁLLAY TIBOR (*1881) — 1911-ben a pénzügyminisztérium költségvetési főosztályának vezetője. A Tanácsköztársaság idején Bécsbe, majd Szegedre megy. 1920-ban pénzügyi államtitkár, 1921 decemberétől 1924 februárjáig pénzügyminiszter. — 318
KALMÁR HENRIK (1870—1931) — nyomdász, pozsonyi szociáldemokrata párttitkár. Az 1918 októberi polgári demokratikus forradalom után német nemzetiségi államtitkár, a Tanácsköztársaság idején német népbiztos. 1919 júliusában lemond tisztségéről. A Népbiztos-per egyik vádlottja. A szovjet—magyar fogolycsere-egyezmény során a Szovjetunióba kerül. — 262, 344
KAPI BÉLA (*1879) — a dunántúli evangélikus egyházkerület püspöke, az Egyesült Keresztyény Nemzeti Liga alelnöke, később felsőházi tag. — 154
KAPP, WOLFGANG (1868—1922) — német szélső reakciós politikus; 1920. március 13-án puccsot kísérel meg a német birodalmi kormány ellen. — 229, 230, 240.
KARAFIÁTH JENŐ (*1883) — ügyvéd, 1919 szeptemberétől 1920 júliusáig miniszterelnökségi államtitkár. Az 1920-as választásokon mint KNEP-képviselő kap mandátumot. Később a Klebelsberg-féle disszidens csoporthoz tartozik és e csoporttal együtt lép be az Egységes Pártba. — 77
IV. KÁROLY — l. Habsburg Károly
KÁROLYI GYULA gróf (1871—1947) — nagybirtokos, 1905-ben a főrendiház tagja. 1906-ban Arad megye főispánja. A Tanácsköztársaság idején a megszálló francia csapatok támogatásával Aradon, majd Szegeden ellenforradalmi „kormányt" alakít. Később felsőházi tag, 1930-ban külügyminiszter, 1931—32-ben miniszterelnök. — 15, 36, 38
KÁROLYI IMRE gróf (*1873) — nagybirtokos, a Magyar Bank és Kereskedelmi Rt., majd az Angol—Magyar Bank elnöke, az Etelközi Szövetség tagja. — 159, 197
KÁROLYI JÓZSEF gróf (1884—1934) — földbirtokos, Fejér megyei főispán, az 1919 februári ellenforradalmi mozgalom vezetője. A Tanácsköztársaság kikiáltása után Bécsbe menekül. A Tanácsköztársaság megdöntése után legitimista politikus, IV. Károly bizalmi embere. A második királypuccs után főispáni állásáról le kell mondania. Az 1922. évi választáson Székesfehérváron mandátumhoz jut. — 51, 53, 58, 62, 110, 159
KÁROLYI MIHÁLY gróf (1875—1955) — földbirtokos, szabadelvű párti, majd függetlenségi politikus. Az első világháború idején állást foglal a német szövetség ellen. Az 1918. októberi polgári demokratikus forradalom győzelme után miniszterelnök, majd a Népköztársaság ideiglenes elnöke. A Tanácsköztársaság megdöntése előtt emigrál és csak az 1945. évi felszabadulás után tér haza. Az emigrációban a népfrontpolitika, a kommunistákkal való együttműködés híve. A felszabadulás után egy ideig Magyarország párizsi követe. A Rá-

kosi-féle vezetés kiváltja mélységes aggodalmát és szembefordul e politikával, a szocializmus ügyéhez azonban — amelyet magáévá tett — haláláig hű marad. — 9, 35, 37, 129, 171.

KASNYA BÉLA, ANDAHÁZY — l. Andaházy Kasnya Béla

KELEN JÓZSEF (1892—1938) — mérnök, az antimilitarista mozgalom résztvevője, a Kommunisták Magyarországi Pártjának aktív tagja. A Tanácsköztársaság idején a szocialista termelés népbiztosa. A Népbiztos-per vádlottja: csere utján a Szovjetunióba kerül, ahol vezető gazdasági munkakörökben dolgozik. — 262, 341, 344

KEMÁL, MUSZTAFA (1880—1938) — kiemelkedő török politikus és államférfi, a Török Köztársaság első elnöke. — 412

KENÉZ BÉLA (1874—1946) — statisztikus, egyetemi tanár, a Kisgazdapárt, majd Egységpárt tagja, nemzetgyűlési képviselő, 1921 februárjától az első nemzetgyűlés alelnöke. 1931-ben kereskedelmi miniszter. — 292.

KEREKES MIHÁLY — kisbirtokos, kisgazdapolitikus. A Tanácsköztársaság idején az ellenforradalmi vasutas-sztrájk egyik vezetője. 1921-ben kilép a Kisgazdapártból és Rassay pártjához csatlakozik. — 401, 402, 424, 440

KERÉK MIHÁLY (*1902) — agrárpolitikus, szakíró, miniszteri osztályfőnök, a Mezőgazdasági Szövetkezeti Központ ügyvezető alelnöke. — 299

KERESZTES-FISCHER LAJOS — vezérkari százados. 1919-ben a „tizenkét kapitány" csoport tagja, majd a kormányzó katonai irodájának helyettes vezetője. — 153

KLEBELSBERG KUNÓ gróf (1875-1932) — 1903-ban a Miniszterelnökség II. (nemzetiségi) ügyosztályának vezetője, majd 1914-ben politikai államtitkára. A Munkapárt egyik vezetője, 1919. februárjában Bethlen gróffal együtt szervezi meg a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártját. Az 1920-as választáson Sopron megyében szerez mandátumot, mint a KNEP tagja. 1920 áprilisában kilép a KNEP-ből és a disszidens képviselőcsoport egyik vezetője lesz. 1922-ben társaival együtt belép a Kisgazdapártba. 1921. december 4-től 1922. június 16-ig belügyminiszter, utána a Bethlen-kormány bukásáig (1931-ig) kultuszminiszter. — 156, 188, 226, 227, 270, 272, 278, 436, 438, 439, 440

Dr. KLEIN — törökszentmiklósi orvos, a Prónay-különítmény egyik részlegének áldozata. — 265

KOLCSAK, ALEXANDR VASZILJEVICS (1873—1920) — orosz tengernagy, a Fekete-tengeri flotta parancsnoka. Az októberi Forradalom után az antant támogatásával Oroszország „kormányzójának" nyilvánítja magát és Szovjet-Oroszországnak az Uraltól a Távol-Keletig terjedő részén csapataival burzsoá-földesúri katonai diktatúrát hoz létre. A Vörös Hadsereg szétveri csapatait, őt elfogják és 1920 februárjában kivégzik. — 12

KONTRA ALADÁR (*1877) — református pap. 1920—22-ben parlamenti képviselő, a KNEP részéről tagja a Kisgazdapárt és a KNEP közös intézőbizottságának. Az Etelközi Szövetség tagja. 1926-ban ismét parlamenti mandátumot szerez, fajvédő programmal. — 250

KOÓS MIKLÓS — Horthy egyik szárnysegédje, az Etelközi Szövetség egyik szervezője. — 153, 159

ifj. KORÁNYI FRIGYES báró (1869—1936) — 1912-től az Or-

országos Központi Hitelszövetkezet vezérigazgatója, 1919 szeptemberétől 1920 decemberéig pénzügyminiszter, lemondása után visszatér az OKH élére. A kormányban kisgazdapárti, a kormányból való kiválása után a disszidens képviselők csoportjához csatlakozik. Az egységespárt megalakulásával annak tagja. 1923-ban párizsi követ, 1924-ben márciustól novemberig ismét pénzügyminiszter, majd újra párizsi követ. 1928-ban a Pénzintézeti Központ elnöke. — 41, 54, 83, 85 187, 221, 223, 246, 318, 343, 386, 387, 388, 391, 394, 395, 397

KORVIN OTTÓ (1894—1919) — banktisztviselő, 1917—18-ban a forradalmi szocialisták szervezetének vezetője. A KMP alapító tagja. A Tanácsköztársaság idején a belügyi népbiztosság politikai osztályának vezetője. A Tanácsköztársaság megdöntése után az illegális Kommunisták Magyarországi Pártja megszervezésére Budapesten marad, de elfogják, 1919. december 29-én kivégzik. — 113, 114, 177, 178, 426

KOVÁCS ANTAL — alezredes, kaposvári katonai parancsnok; elősegíti a Prónay-különítmény itteni vérengzéseit. — 95, 108

KOVÁCS J. ISTVÁN (*1880) — protestáns lelkész, kisgazdapárti képviselő, a Teleki-kormány idején kultuszminiszteri államtitkár, a Kisgazdapárt és a KNEP közös intézőbizottságának tagja. — 250, 272

KOVÁCS JÓZSEF, TASNÁDI — l. Tasnádi Kovács József

KOZMA MIKLÓS (1884—1941) — 1919—20-ban a fővezérség propaganda-osztályának vezetője, Horthy bizalmas embere. 1920 augusztusától a Magyar Távirati Iroda vezetője. 1934-ben felsőházi tag, 1935-ben a Gömbös-kormány belügyminisztere, élete végén Kárpát-Ukrajna kormányzói biztosa. — 153, 166, 167, 447

K. SCHIFFERT FERENC (*1884) — ügyvéd, tartalékos tiszt, a szegedi horthysta hadsereg tagja. 1920-ban leszerel, belép a Kisgazdapártba és megkapja a békésgyulai mandátumot. — 252

KUN BÉLA (1886—1939) — újságíró, betegpénztári tisztviselő. Az első világháború előtt a kolozsvári munkásmozgalom egyik vezetője. Az első világháború alatt orosz fogságba esik. A tomszki táborban a forradalmi mozgalom vezetője. 1918 elejétől az Oroszországi Kommunista Párt magyar csoportjának vezetője, a kommunista hadifoglyok nemzetközi föderációjának elnöke. 1918 novemberében hazatér és vezetésével alakul meg a Kommunisták Magyarországi Pártja. 1919 februárjában letartóztatják, s a szocialista forradalom idején szabadul ki. A Tanácsköztársaság idején külügyi és hadügyi népbiztos. A Tanácsköztársaság megdöntése után Ausztriába internálják. A szovjet—osztrák cserefogoly-egyezmény alapján kiszabadul, 1920-ban Szovjetoroszországba utazik. A Kommunista Internacionálé elnöksége végrehajtó bizottságának tagja. A Kommunisták Magyarországi Pártjának vezetője. — 13, 98, 171, 342, 343

KUNFI ZSIGMOND (1879—1929) — tanár, újságíró. 1907-től a Népszava munkatársa, majd segédszerkesztője, a pártvezetőség tagja. Károlyi Mihály kormányában népjóléti, a Berinkey-kormányban közoktatásügyi miniszter. Ellenzi a Tanácsköztársaság kikiáltását, de tagja lesz a Forradalmi Kormányzótanácsnak, mint közoktatási népbiztos. A Tanácsköztársaság felszámolá-

sára irányuló szociáldemokrata szervezkedés egyik irányítója, ezért a Tanácsok Országos Gyűlése után kiválik a Kormányzótanácsból. A Tanácsköztársaság megdöntése után Bécsben a szociáldemokrata emigráció centrista csoportjának, a bécsi „Világosság" csoportnak egyik vezetője. — 20, 168

KÜRTHY LAJOS báró (1849—1921) — megyei tisztviselő, Zólyom és Turóc megye főispánja, a gróf Tisza István-féle Munkapárt tagja. 1917-ben az Országos Közélelmezési Hivatal vezetője. 1919 decemberében a volt munkapárti képviselők egy csoportjának egyik vezetője. E csoport egyesül a Heinrich-csoporttal, megalakítják a Nemzeti Középpártot, amelynek elnökéül választják. — 55, 88

LÁNCZY LEÓ (1852—1921) — bankár, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank elnöke, a Heinrich-csoport tagja a Nemzeti Polgári Pártban, majd a Nemzeti Középpártban. — 88

LANDAU ADOLF — bornagykereskedő; 1920. őszén vezérkari nyomozók elfogják, zsarolás céljából megkínozzák ; a kínzásokba belehal. — 366, 367, 369, 371, 372

LANDLER JENŐ (1875—1928) — az első világháború előtt a vasutas szakszervezet ügyvédje, majd vezetője. A háború végén baloldali, forradalmi politikát folytat, az 1918. júniusi sztrájk után letartóztatják. Az 1918 októberi demokratikus forradalom után a Magyar Vasutas Szövetség elnöke, a Szociáldemokrata Párt balszárnyának egyik vezetője. Jelentős szerepe van a Tanácsköztársaság kikiáltásában. A Tanácsköztársaság idején a pártvezetőség tagja, kereskedelemügyi, majd belügyi népbiztos, a III. hadtest, majd a Vörös Hadsereg parancsnoka. A Tanácsköztársaság megdöntése után a Kommunisták Magyarországi Pártjának egyik vezetője. — 13

LÁNG BOLDIZSÁR báró (*1877) — katonatiszt, diplomata. 1909-től 1914-ig mint vezérkari százados Ferenc József katonai irodáján dolgozik. A párizsi békedelegáció katonai szakértője, a francia—magyar katonai tárgyalásokon a kormány és a vezérkar képviselője, később Horthy katonai kabinetirodájának főnöke. — 326, 328, 329, 331, 332, 333

LÁSZLÓ JENŐ (1878—1919) — ügyvéd, baloldali szociáldemokrata. A Kommunisták Magyarországi Pártja Központi Bizottságának tagja. A Tanácsköztársaság idején a forradalmi törvényszékek politikai biztosa. A Tanácsköztársaság bukása után elfogják, halálra ítélik és Korvin Ottóval együtt 1919 decemberében kivégzik. — 114, 178, 426

LEHÁR ANTAL báró (*1876) — legitimista katonatiszt. A Tanácsköztársaság idején az ausztriai Feldbachban szervez ellenforradalmi egységeket. Kezdetben együttműködik Horthyval, a nyugatmagyarországi (szombathelyi) katonai körlet parancsnoka. A második királypuccs idején Habsburg Károlyhoz csatlakozik, aki a hadsereg főparancsnokává, hadügyminiszterré és tábornokká nevezi ki. A katonai puccs összeomlása után rövid ideig letartóztatásban van; kiszabadulása után Münchenbe költözik. — 36, 37, 60, 61, 76, 77, 102, 121, 446

LENIN, VLAGYIMIR ILJICS (1870 április 22 — 1924 január 21) — 11, 112, 113, 178.

LÉVAI OSZKÁR (1890—1920) — betegpénztári tisztviselő. 1918.

ban a Közalkalmazottak Szövetségének főtitkára, a Tanácsköztársaság idején politikai megbízott, Cegléd, majd Kiskőrös városparancsnoka. A Tanácsköztársaság megdöntése után résztvesz az illegális kommunista párt szervezésében. 1920 őszén elfogják, halálra ítélik és kivégzik. — 343

LEYGUES, GEORGE — francia politikus, 1917-től 1920-ig tengerészeti miniszter, 1920 szeptemberétől 1921 februárjáig miniszterelnök és külügyminiszter. — 331, 332

LIBER ENDRE (*1878) — fővárosi jegyző, később alpolgármester. — 409

LINDLEY, SIR FRANCIS — angol dipomata, meghatalmazott követ, bécsi ügyvivő 1920-ban. — 323, 324, 448

LINGAUER ALBIN (*1878) — szombathelyi lapszerkesztő, szélső legitimista politikus. Az első világháború előtt szabadkőműves, később tevékeny részt vesz az ellenforradalmi mozgalmakban. A KNEP képviselője az első nemzetgyűlésben. Az 1922-es választásokon mint az Andrássy—Friedrich párt képviselője szerez mandátumot. — 431

LION, LOUIS — a Schneider—Creusot francia tőkéscsoport képviselője a Hitelbank igazgatóságában. — 334

LITVINOV, MAKSZIM MAKSZIMOVICS (1876—1951) — szovjet diplomata. 1918-ban az Orosz Szovjet Szocialista Föderatív Köztársaság képviselője Angliában. 1919-ben Stockholmban, 1920-ban Koppenhágában teljesít diplomáciai szolgálatot. 1921-től külügyi népbiztos, 1941—43 között a Szovjetunió követe az Egyesült Államokban, 1943-tól 1946-ig külügyi népbiztos-helyettes. — 337, 345, 346

LLOYD-GEORGE, DAVID (1863—1945) — az angol liberális párt vezére. 1905—8-ban kereskedelemügyi, 1908—15-ben pénzügyminiszter, 1916—22-ben miniszterelnök; a párizsi béketárgyaláson Anglia képviselője. — 329

LOVÁSZY MÁRTON (1861—1927) — újságíró, liberális képviselő. Károlyi Mihály kormányában kultuszminiszter, de hamarosan kiválik a kormányból és polgári ellenzék létrehozásával próbálkozik. A Tanácsköztársaság idején részt vesz a bécsi ellenforradalmi szervezkedésben; a második Friedrich-kormányban külügyminiszter. Egy ideig Heinrich Ferenccel együtt vezeti a Nemzeti Polgári Pártot, majd a párt kettészakadása után az Országos Nemzeti Párt, illetve később az Országos Függetlenségi és 48-as párt elnöke 1921 januárjáig. Ekkor Bécsbe költözik, ahol Garami Ernővel együtt a Jövő című lapot szerkeszti. — 37, 41, 55, 73, 74, 81, 87, 88, 116, 152, 189, 423, 424

LUDENDORFF, ERICH (1865—1937) — német tábornagy, 1920-ban a Kapp-puccs egyik szervezője; vezető szerepe van a német nácipárt megalapításában. Közreműködik a frankhamisitásban. — 240, 241, 243, 306

LUKACHICH GÉZA báró (1865—1943) — altábornagy, 1918-ban Budapest katonai parancsnoka. A polgári demokratikus forradalom kényszeríti távozásra. Az első legitimista államcsíny-kísérlet idején Habsburg Károly hadseregfőparancsnok-jelöltje. — 444

MAC DONALD, JAMES RAMSAY (1866—1937) — angol munkáspárti politikus, az Angol Munkáspárt egyik alapítója, képviselő; a háború idején centrista. Később többször miniszterelnök. 1931-ben megalakítja a Nemzeti Mun-

káspártot és szövetségben a konzervatívokkal, mint miniszterelnök, a fasiszta agresszorokkal való megbékélés politikáját követi. — 131

MADARY ANTAL — százados, Horthy egyik vérengző tiszti különítményének vezetője. — 91, 100, 101, 248

MAGASHÁZY LÁSZLÓ — katonatiszt. 1919 januárjában részt vesz az ellenforradalmi katonatisztek szervezkedésében. A Tanácsköztársaság idején Horthy mellett tevékenykedik Szegeden. 1919-től kilenc éven át Horthy első szárnysegédje. Az Etelközi Szövetség egyik fő szervezője. 1937-ben tábornokká nevezik ki. — 59, 84, 153, 159, 203, 204, 442, 447

MAILLOT NÁNDOR báró (*1884) — nagybirtokos, 1919-ben Zemplén vármegye kormánybiztosa. — 262

MAKAY IMRE — katonatiszt, a Prónay-különítmény egyik alparancsnoka, az Etelközi Szövetség tagja. — 156

MALASITS GÉZA (1874—1948) — lakatos, a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Országos Szövetségének titkára. A forradalmak idején a diósgyőri állami vasgyár igazgatója, illetve termelési biztosa. 1921-ben az Általános Fogyasztási Szövetkezet tisztviselője, 1922-től a Szociáldemokrata Párt parlamenti képviselője. — 385

MARDARESCU, GHEORGE — román tábornok, a Budapestet megszálló királyi román csapatok parancsnoka. — 112

MARSOVSZKY GYÖRGY — főhadnagy, 1919 augusztus—szeptemberében a Prónay-különítmény tagja, majd a MOVE egyik szervezője, 1922-től Gömbös személyi titkára, később a Fajvédő Párt titkára. 1925 decemberében Amsterdamban hamis frankok terjesztési kísérlete miatt letartóztatják és elítélik. — 60

MARTIN AURÉL dr. (*1882) — katholikus pap, a Szent Imre kollégium igazgatója, Csernoch János hercegprímás kiküldöttje Habsburg Károlynál. — 359

MARTINOVICH — alezredes, Budapest IX. kerületének karhatalmi parancsnoka 1919 végén. — 142

MARTON BÉLA — földbirtokos, katonatiszt, a MOVE ügyvezető igazgatója, a „tizenkét kapitány" csoportjának, majd a bécsi, illetve szegedi ellenforradalmi bizottság tagja, később képviselő, a Gömbös-féle Nemzeti Egység Pártjának ügyvezető főtitkára, a Nemzeti Munkaközpont nevű fasiszta munkásszervezet vezetője. — 153

MASIREVICH SZILÁRD (*1879) — diplomata, 1918-ban a közös külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, 1921-ben bécsi, később prágai, majd berlini követ. — 267, 448

MATTYASOVSZKY BÉLA — 1920-ban budapesti rendőrfőkapitány. — 76, 368

MAYER JÁNOS (*1871) — kisgazdapárti politikus. 1919 januárjában közélelmezési államtitkár, 1919 augusztusában a Friedrich kormányban tárcanélküli kisgazdaügyi miniszter, a Huszár-kormányban földművelésügyi államtitkár. 1921-ben közélelmezési miniszter, majd Nagyatádi Szabó István halála után, 1924-től földművelésügyi miniszter 1931-ig, Gróf Károlyi Gyula kormányában 1931—32-ben tárcanélküli kisgazdaügyi miniszter. Nagyatádi Szabó István halála után az Egységes Párt kisgazda frakciójának vezetője. — 37, 41, 83, 87, 250, 437

MESKÓ ZOLTÁN (*1883) — az OMGE és a Gazdaszövetség igazgatóválasztmányának tagja, a Gazdák Biztosító Szövetkezetének vezértitkára. 1918. végén Baja

kormánybiztos főispánja. A Friedrich-kormány kisgazdaügyi, majd belügyi államtitkára. A kisgazdapárt egyik vezetője. 1922-ben kilép az Egységes Pártból, de később visszalép. Hitlerék hatalomrakerülése idején a magyarországi hitlerista mozgalomnak — előbb horogkeresztes, majd nyilaskeresztes jelvénnyel — egyik vezetője. — 250, 350, 367, 368, 435, 437, 450

MIAKITS FERENC (1876—1924) — lakatos, a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Országos Szövetségének titkára, tagja a Szociáldemokrata Párt vezetőségének. A Tanácsköztársaság idején a Szövetséges Központi Intéző Bizottság tagja, résztvesz a jobboldali szakszervezeti vezetők reakciós tevékenységében. A Peidl-kormányban pénzügyminiszter, a Huszár-kormányban kereskedelmi államtitkár. Egyik előkészítője és aláírója a Szociáldemokrata Párt és a Bethlen-kormány között 1921-ben kötött titkos paktumnak. 1922-ben képviselő. — 16, 83, 168, 183, 185, 203, 207, 208, 209, 214, 215, 217, 230, 385, 422, 425, 426

MIKES JÁNOS gróf (1876—1945) — 1911-től szombathelyi püspök, a dunántúli ellenforradalmi mozgalmak egyik szervezője. Legitimista politikus, 1921-ben mindkét legitimista puccs-kísérletben tevékeny szerepet játszik. — 150, 154, 444

MILLERAND, ETIENNE ALEXANDRE (1859—1943) — francia politikus. Mint a Szocialista Párt egyik vezetője szélső reformista programot hirdet; 1899-ben belép a reakciós polgári kormányba és a szocialista elveket nyíltan feladva a szélsőséges imperialista érdekek egyik vezető képviselőjévé válik. 1912—1915 között hadügyminiszter, 1919—1920-ban elszászi főbiztos, majd miniszterelnök és külügyminiszter. A békekonferencia elnöke. A szovjetellenes intervenció egyik szervezője. 1920 szeptemberében a francia köztársaság elnökévé választják. — 118, 320, 322, 331, 448

MOLNÁR ENDRE — főhadnagy, a Prónay-különítmény egyik szakaszának parancsnoka, a szolnoki és abonyi vérengzések irányítója. — 236

MORAVEK GYULA — l. Ostenburg-Moravek Gyula

MOSOIU tábornok — a román királyi megszálló csapatok budapesti parancsnoka. — 121

MUSSOLINI, BENITO (1883—1945) — az olasz szocialista mozgalom renegátja; az első világháború idején Olaszország hadbalépése mellett indít agitációt, az antanttal való szövetséget hirdeti. A háborút követően megszervezi a fasiszta mozgalmat és az olasz uralkodó osztályok fasiszta polgárháborús fegyveres alakulatait. 1922-ben az olasz király kinevezi miniszterelnökké, ezt követően Olaszország fasiszta diktátora. — 131

NÁDOSSY IMRE — országos főkapitány 1920-tól 1926-ig. 1920-ban a Wolff Károly vezetésével működő titkos társaság képviselője az Etelközi Szövetség Vezéri Tanácsában. A frankhamisítási bűnügy egyik főszereplője, 1926-ban a Kuria 3 és 1/2 évi fogházra ítéli. 1928-ban kormányzói amnesztiát kap, majd kivételes nyugdíjban részesül. — 154, 157, 160, 427

NAGY PÁL — ny. altábornagy, az ellenforradalom uralomrajutása után reaktiválják; 1921 január végéig a miskolci katonai körlet parancsnoka, majd a honvédség főparancsnokává nevezik ki. A legitimista katonai puccs

idején Gömbössel együtt ő irányítja a kormány csapatait a puccs meghiusítására. — 133, 135, 156
NAGYATÁDI SZABÓ ISTVÁN — l. Szabó István, Nagyatádi
NEUBAUER FERENC dr. (*1882) — kaposvári ügyvéd, a Nagyatádi Hitelszövetkezet igazgatósági tagja, Nagyatádi Szabó István csoportjának tagja a Kisgazdapártban. Kisgazdapárti, majd egységespárti parlamenti képviselő. Részt vesz a földreformtörvény előkészítésében. 1925 júniusától 1926 októberéig igazságügyi államtitkár. — 286, 297, 289
NYISZTOR GYÖRGY (1869—1956) — napszámos. 1906-tól a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége titkára, baloldali szociáldemokrata. A Tanácsköztársaság idején földművelésügyi népbiztos, a pártvezetőség tagja. A Tanácsköztársaság megdöntése után a Népbiztos-per vádlottja; csere útján a Szovjetunióba került. 1945-ben tér haza. — 262, 341, 344

ODESCALCHY KÁROLY herceg — legitimista nagybirtokos, az Etelközi Szövetség tagja. — 159
OLÁH DÁNIEL (1871—1924) — vasmunkás, keresztényszocialista, a Friedrich-kormányban az „ipari munkások minisztere". — 41, 82, 170
OSTENBURG-MORAVEK GYULA — őrnagy, az ellenforradalom egyik hírhedt tiszti különítményének parancsnoka. Az 1921 októberi legitimista katonai puccs alkalmával a Sopronban levő Ostenburg-zászlóalj az államcsínykísérlet törzsgárdája, amelyet azonban Budaörsnél a kormánycsapatok szétvernek. Ostenburgot elfogják és bebörtönzik, de később amnesztiát kap. — 77, 91, 95, 99, 100, 159, 201, 203, 204, 205, 245, 249, 251, 378, 442, 446
OTTÓ trónörökös — l. Habsburg Ottó
ÖRFFY IMRE (*1884) — ügyvéd, kisgazdapárti képviselő, a Kisgazdapárt 1921. február 10-i újjáalakulásakor az ún. „mérsékelt" szárny egyik vezetője. — 436
PACEK GÉZA dr. (*1877) — dévaványai ügyvéd, rendőri jogtanácsos, kisgazdapárti képviselő. — 252
PALÉOLOGUE, MAURICE (1859—1944) — francia diplomata és történetíró. 1920-ban a francia külügyminisztérium vezértitkára; ebben a minőségben részt vesz a francia—magyar tárgyalásokon. — 314, 318, 320, 321, 322, 326, 331, 332, 443
PÁLFFY AIMÉE grófnő — IV. Károly feleségének udvarhölgye, 1921 áprilisától Prónay Pál alezredes felesége. — 378
PALLAVICINI GYÖRGY őrgróf (*1881) — nagybirtokos, 1906-ban országgyűlési képviselő. 1917-ben Eszterházy Móricz kormányában miniszterelnökségi államtitkár. A Tanácsköztársaság idején Bécsben tagja az ellenforradalmi komitének. A Tanácsköztársaság megdöntése után dunántúli központi kormánybiztos. Legitimista politikus. 1919 novemberében a Földművespártban tevékenykedik; közreműködik a Földművespárt és a Kisgazdapárt egyesítésében. 1920-ban a Kisgazdapárt és a KNEP fúziója érdekében lép fel. Az első fúziós kísérletek alkalmával kilép a Kisgazdapártból. 1921 februárjában csatlakozik a KNEP-hez, amelyből Andrássyval együtt a második királypuccs után kiválik és az Andrássy—Friedrich párt tagja lesz. — 51, 54, 58, 61, 62, 71, 85, 86, 87, 110, 137, 150, 154, 159, 188, 198, 201, 211, 212, 226, 270, 271, 278

PATACSI DÉNES (*1887) — Baranya megyei kulák, kisgazdapárti képviselő, a „mérsékelt" szárny egyik vezetője. A Huszár-kormányban kisgazdaügyi államtitkár. A Teleki-kormányban hadügyi államtitkár. — 437
P. ÁBRAHÁM DEZSŐ — l. Ábrahám Dezső, Pattantyus
PEDLOW, JAMES (*1885) — az amerikai hadsereg kapitánya, a Tanácsköztársaság megdöntése után az „amerikai segélyszervezet" budapesti megbízottja. — 21
PEIDL GYULA (1873—1943) — nyomdász, jobboldali szociáldemokrata szakszervezeti vezető. 1909—1919-ben a Szociáldemokrata Párt vezetőségének tagja. A Berinkey-kormányban népjóléti miniszter. A Tanácsköztársaság kikiáltását ellenzi, a Tanácsköztársaság idején funkciót nem vállal. 1919. augusztus 1-től 6-ig a „szakszervezeti kormány" elnöke, rendeleteivel szentesíti a tőkés rendszer visszaállítását. 1919. augusztus 6-án kormányával együtt ellenállás nélkül átadja a hatalmat a Friedrich-féle ellenforradalmároknak. Részt vesz a Szociáldemokrata Párt újjászervezésében; a Huszár-kormány megalakulása után emigrál. 1921-ben hazatér, az Általános Fogyasztási Szövetkezet elnöke lesz. 1922-től 1931-ig parlamenti képviselő. — 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 53, 56, 117, 118, 119, 120, 131, 132, 153, 168, 263, 341
PEKÁR GYULA (1867—1937) — író. A Tanácsköztársaság idején a „Fehér Ház" nevű ellenforradalmi csoportban vezető szerepe van. 1920 augusztusától 1922 júniusáig vallás- és közoktatásügyi államtitkár. — 153, 160, 183, 184, 185, 187, 196, 213, 250
PERÉNYI ZSIGMOND báró (*1870) — Az első világháború előtt a gróf Tisza-féle Munkáspárthoz tartozik, 1913-tól 1917-ig belügyi államtitkár, 1919 őszén a második Friedrich-kormány belügyminisztere. 1919 decemberében egyik szervezője és vezetője a megalakuló Nemzeti Középpárt nevű konzervatív csoportnak. Az irredenta szervezeteket irányító Magyar Nemzeti Szövetség vezetője. Részt vesz a frankhamisításban. 1926-ban az egységes párt parlamenti képviselője, később a felsőház tagja, koronaőr. — 40, 46, 50, 55, 57, 88, 159, 160, 166, 189
PERLAKY GYÖRGY (*1855) — mérnök, a fővezérség propagandatisztje, majd Kisgazdapárti képviselő. Részt vesz a Kisgazdapárt és a KNEP egyesítésére irányuló kísérletekben. — 226
PÉTAIN, HENRI-PHILIPPE (1856—1951) — francia tábornagy és reakciós politikus. 1917-ben a francia haderő, majd, — mint tábornagy, — a szövetséges hadak főparancsnoka. 1919-ben a Magyar Tanácsköztársaság elleni intervenció szervezője és irányítója. A második világháború idején a németekkel együttműködő Vichy-i fasiszta bábállam elnöke. 1945-ben halálraítélik, de az ítéletet életfogytiglani börtönre változtatják. — 19
PETRI ELEK (1852—1921) — 1920-ban dunamelléki református püspök. — 150, 211
PETRI PÁL (*1881) — 1920-ban miniszterelnökségi osztályvezető, majd 1922-ben a kultuszminisztérium politikai államtitkára. Az Egységes Párt tagja, országgyűlési képviselő. — 384, 385
PEYER KÁROLY (1881—1956) — géplakatos. 1906-ban a Munkásbiztosító Intézet tisztviselője. 1911-ben a Szaktanács titkára. 1918-ban a bányamunkások szakszervezetének titkára. A Szociál-

demokrata Párt vezetőségi tagja. A Károlyi Mihály-kormány idején kormánybiztos; vérbe fojtja a salgótarjáni bányászok forradalmi fellépését. A Tanácsköztársaság idején a szociális termelés népbiztosságán tevékenykedik. A jobboldali szakszervezeti vezetők csoportjának egyik szervezője. A Peidl-kormányban belügyminiszter, a Huszár-kormányban 1920 januárjáig népjóléti miniszter. A kormányból történt kiválása után Bécsbe emigrál, a Bethlen-kormány hatalomrajutása után hazajön. 1921-ben Bethlen Istvánnal megköti a hírhedt titkos paktumot. A fasizmus idején a Szociáldemokrata Párt jobboldali vezetésének fő képviselője. A felszabadulás után a Szociáldemokrata Pártban a jobbszárny irányítója, a kommunistákkal való együttműködés felbomlasztására törekszik. 1947-ben kilép a Szociáldemokrata Pártból és csatlakozik a Radikális Párthoz. A választások után külföldre szökik. — 16, 20, 22, 23, 25, 26, 31, 32, 33, 56, 57, 83, 88, 114, 119, 131, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 176, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 195, 207, 216, 386, 422

PIŁSUDSKI, JÓZEF (1867—1935 — lengyel fasiszta politikus. 1919—1922-ben Lengyelország köztársasági elnöke, majd vezérkari főnök. 1926-ban puccs útján Lengyelország diktátora lesz. Az 1920-as szovjet—lengyel háború egyik előkészítője és kirobbantója. — 335, 337

POPOVICS SÁNDOR (1862—1935) — pénzügyminisztériumi tanácsos, majd államtitkár. 1919-ben az Osztrák—Magyar Bank élére kerül. 1918-ban, Wekerle kormányában pénzügyminiszter. Az 1920. évi párizsi béketárgyalásokon a magyar delegáció pénzügyi szakértője. 1921-ben a Magyar Állami Jegyintézet, 1924-től a Magyar Nemzeti Bank elnöke. — 322

PRAZNOVSZKY IVÁN (*1883) — diplomata. 1920-ban párizsi magyar ügyvivő, majd követ. — 325, 326

PRESZLY ELEMÉR (*1877) — 1909-ben országgyűlési képviselő, 1920-ban Pest vármegye főispánja, 1929-ben a Nemzeti Hitelintézet elnöke. 1935-ben a Gömbös-kormány belügyi államtitkára. — 419, 420, 421

PREUSZ MÓR (1883—1944) — nyomdász, jobboldali szociáldemokrata, a Typographia szerkesztője. Az 1918. októberi polgári demokratikus forradalom után a Budapesti Munkástanács egyik elnöke. A Tanácsköztársaság kikiáltása után a fővárost vezető direktórium tagja. Részt vesz a Tanácsköztársaság megdöntésére irányuló összeesküvésben; a Szociáldemokrata Párt vezetőségének tagja. — 16, 214

PROHÁSZKA OTTOKÁR (1858—1927) — teológiai tanár, 1905-től székesfehérvári püspök. Az ellenforradalmi rendszer egyik vezető ideológusa. A KNEP országgyűlési képviselője. A Kisgazdapárt és a KNEP egyesülésekor a kormánypárt elnökévé választják. — 148, 154, 156, 187

PRÓNAY GYÖRGY báró (*1887) — nagybirtokos. Az OMGE egyik vezetője. 1922-től egységespárti parlamenti képviselő 1922—1924-ben a közélelmezési minisztérium államtitkára, 1924-től miniszterelnökségi államtitkár. — 284, 285

PRÓNAY PÁL — földbirtokos, alezredes, Horthy legvérengzőbb és leghírhedtebb tiszti különítményének, később zászlóaljának parancsnoka, a Horthy körül csoportosuló szegedi tisztek egyik vezetője. Az Etelközi Szövetség

tagja. Az 1921-es burgenlandi bandaharcok vezetője. A legitimista katonai puccs idején megtagadja a legitimista katonai egységek megtámadását; a katonai vezérkar félreállítja és éles belső viaskodások közepette kizárják az Etelközi Szövetségből. — 36, 43, 60, 61, 72, 76, 77, 84, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 108, 111, 122, 126, 127, 137, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 176, 177, 196, 197, 203, 204, 206, 225, 235, 236, 237, 238, 240, 241, 244, 249, 250, 251, 265, 305, 355, 366, 369, 370, 372, 373, 378, 405, 442, 446, 448

PRÓNAY PÁLNÉ — l. Pálffy Aimée grófnő

PROPPER SÁNDOR (*1877) — kárpitos, a Famunkások Szövetsége központi vezetőségének tagja 1907-től a Munkásbiztosító Pénztár tisztviselője, majd titkára. Tagja a Szociáldemokrata Párt vezetőségének. 1918. október 31. után a Szociáldemokrata Párt gazdasági ügyeinek intézője. A Tanácsköztársaság idején a jobboldali csoporthoz tartozik. A Tanácsköztársaság megdöntése után a Népszava helyettes szerkesztője, a pártvezetőség tagja, a Bethlen—Peyer paktum egyik aláírója; 1922-től 1939-ig parlamenti képviselő. — 426

PUTNOKI MÓRICZ (*1866) — földbirtokos, 1917—18-ban Gömör megye főispánja. Számos iparvállalat igazgatósági tagja. 1893-tól 1910-ig a Függetlenségi és 48-as párt, majd 1911-től az Alkotmánypárt tagja, 1919-ben belép a Kisgazdapártba, de 1920-ban a disszidens csoporthoz csatlakozik, amellyel együtt 1922 elején belép az Egységes Pártba. — 187, 211, 212, 226

RÁCZ KÁLMÁN — katonatiszt, a Tiszántúlon, majd Budapesten működő egyik különítmény parancsnoka, a MOVE egyik vezetője; később kormánypárti, majd nyilaskeresztes országgyűlési képviselő — 91, 100, 249

RÁDAY GEDEON gróf (*1872) — nagybirtokos. 1910-ben csatlakozik Tisza István Nemzeti Munkapártjához. 1910-től 1917-ig Pest vármegye és Kecskemét főispánja. A Tanácsköztársaság idején tagja a bécsi ellenforradalmi Komiténak, 1919 szeptemberében Pest és Szolnok megye, valamint Kecskemét város kormánybiztosa lesz. Belép az Etelközi Szövetségbe és a Vezérek Tanácsának tagja lesz. 1921 áprilisától 1921 decemberéig a Bethlen-kormány belügyminisztere. Az Egységes Párt tagja, 1922-től parlamenti képviselő, később felsőházi tag. — 15, 51, 102, 152, 157, 252, 450

RÁDY JÓZSEF — százados, az egyik dunántúli vérengző különítmény parancsnoka. — 93

RAFFAY SÁNDOR (1866—1947) — 1918-tól a bányai evangélikus egyházkerület püspöke, később a felsőház tagja. — 211

RAKOVSZKY ISTVÁN (1858—1931 — földbirtokos, 1905-től 1910-ig a képviselőház alelnöke, 1920-ban az első nemzetgyűlés elnökévé választják. A KNEP tagja, a titkos legitimista vezérkar tagja. A második királypuccs idején IV. Károly miniszterelnökké nevezi ki. A puccs összeomlása után az exkirállyal együtt Tihanyba viszik, majd letartóztatják, de néhány hónap múlva szabadon bocsátják. Kiszabadulása után az Andrássy—Friedrich párthoz csatlakozik. — 54, 57, 58, 87, 152, 201, 206, 314, 354, 360, 362, 364, 365, 367, 368, 379, 389, 435, 446

RANTZENBERGER-RUSZKAY JENŐ — vezérkari őrnagy, majd ezredes. A fővezérség, majd a kormányzó katonai kabinetirodájá-

nak beosztottja. Bátyja Rantzenberger Viktornak, a Prónay zászlóaljkülönítmény helyettes parancsnokának. Az Etelközi szövetség tagja. — 156, 159, 204

RASSAY KÁROLY (*1886) — ügyvéd. 1914-ben törvényszéki jegyző, majd kúriai tanácsjegyző. 1915 végén titkár az igazságügyminisztériumban. A Tanácsköztársaság idején részt vesz az ellenforradalmi szervezkedésekben. Az ellenforradalom hatalomrajutása után belép a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjába. A Huszár-kormányban igazságügyi államtitkár; 1920-tól parlamenti képviselő. 1921-ben kilép a KNEP-ből, és néhányadmagával megalakítja a Független Kisgazda, Földműves és Polgári Pártot. 1921 februárjában részt vesz a rövidéletű „liberális blokk" megszervezésében. Konzervatív politikus. Az Esti Kurir főszerkesztője. — 83, 200, 201, 204, 250, 401, 440

RENCZÉS JÁNOS — tolnamegyei, kisgazdapárti képviselő; a Kisgazdapárt és a KNEP közös intézőbizottságának tagja. — 250

RENNER, KARL (1870—1950) — az osztrák Szociáldemokrata Párt egyik reformista vezetője és teoretikusa. 1918—20-ban osztrák kancellár. Résztvesz a magyarországi ellenforradalom elleni nemzetközi proletárbojkott leszerelésében. 1945 után rövid ideig ismét Ausztria kancellárja, majd haláláig köztársasági elnök. — 260, 261, 262, 263, 264, 266, 267

RÉVAY JÓZSEF (*1881) — klasszika filológus, egyetemi tanár, író és műfordító. — 153

RIEDL FERENC — tábornok, 1921-ben a szénügyek katonai felügyelője. — 416

ROMANELLI, GUIDO (*1876) — alezredes, a Tanácsköztársaság idején az olasz katonai misszió vezetője. Segíti a Tanácsköztársaság elleni belső ellenforradalmi szervezkedést. A szövetségközi Leszerelési Bizottság vezetője. — 26, 27, 28

RUBINEK GYULA (1865—1922) — uradalmi intéző, agrárpolitikus, majd az OMGE titkára, 1906-tól igazgatója. Különböző agrárszövetkezetek és vállalatok igazgatója és elnöke. Pártja, az Agrárpárt, melyet Sokorópátkai Szabó Istvánnal együtt vezetett, 1919. novembere végén egyesült a Nagyatádi Szabó István-féle Kisgazdapárttal. Rubinek 1919 augusztusa végétől 1920. augusztus közepéig földművelésügyi miniszter; az ő vezetésével dolgozzák ki a földbirtokreform-javaslatot, amelyet Nagyatádi Szabó István nyújt be. 1920 augusztusától decemberéig kereskedelemügyi miniszter. — 41, 54, 81, 83, 87, 130, 146, 147, 150, 152, 164, 165, 173, 174, 181, 187, 194, 196, 198, 200, 204, 211, 212, 213, 214, 215, 224, 226, 227, 230, 238, 246, 250, 251, 253, 270, 271, 273, 274, 277, 278, 279, 282, 283, 284, 287, 288, 289, 290, 294, 296, 298, 299, 314, 350, 371, 388, 389, 390, 391, 433, 435, 436, 337

RUBINEK ISTVÁN (*1886) — ügyvéd, agrárpolitikus, több gazdasági szövetkezeti ügyésze. 1920-ban kisgazdapárti képviselő, később az Egységes párt ügyvezető alelnöke. Rubinek Gyula öccse. — 55, 435

RUPERT REZSŐ (*1880) — ügyvéd, parlamenti képviselő; kezdetben kisgazdapárti, 1921 májusában kilép a pártból. Egy ideig pártonkívüli, majd az 1922-es választások előtt a Rassay-párthoz csatlakozik. — 250, 298, 366, 367, 371

RUSZKAY JENŐ — l. Rantzenberger-Ruszkay Jenő

SAINT SAUVEUR gróf — a Schneider—Creusot-féle francia tőkés

csoport képviselője a francia—magyar tárgyalásokon; később a Magyar Általános Hitelbank igazgatóságának tagja, a francia tőkések képviseletében. — 314, 326, 334

SÁNDOR PÁL (1860—1936) — 1912-ben a Budapesti Közúti Villamosvasút Rt. igazgatója. 1914-ben megalakítja az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülést. 1910-ben a Tisza-féle Munkapárthoz csatlakozik. 1920-tól több cikluson át parlamenti képviselő. Konzervatív politikus. — 424

SÁVOLY JÁNOS — altábornagy, az Etelközi Szövetség Vezéri Tanácsának tagja. — 157, 159, 160, 372, 373

SAY VIKTOR — alezredes, 1920-ban a honvédelmi minisztérium elnöki csoportjának vezetője. — 248

SCHAGERTH — 448

SCHANDL KÁROLY (*1882) — a Magyar Gazdaszövetség helyettes igazgatója, a Kisgazdapárt egyik vezetője. Az Új Barázda c. lap szerkesztője. 1921 decemberétől 1928-ig a földművelésügyi minisztérium államtitkára. A Kisgazdapárton belül a „mérsékelt" szárny egyik vezetője, 1920-ban elősegíti a KNEP-pel való egyesülést. — 436

SCHEIDEMANN, PHILIPPE (1865—1939) — német szociáldemokrata. 1919-ben mint kancellár, vezető szerepet játszik a munkásság forradalmi mozgalmának vérbefojtásában. — 131

SCHERER KÁROLY — rendőrfőkapitány. — 237

SCHIFFERT FERENC — l. K. Schiffert Ferenc

SCHMIDT RUDOLF — hadapródőrmester, a Prónay-különítmény tagja, az Ehmann-telepi csőcselék egyik vezetője. — 370

SCHNETZER FERENC — tábornok, a Tanácsköztársaság idején a „Fehér Ház" nevű ellenforradalmi csoport résztvevője, aktív szerepet játszik az 1919. augusztus 6-i Friedrich-puccsban; mindhárom Friedrich-kormány hadügyminisztere. — 33, 35, 37, 39, 40, 44, 45, 46, 53, 57, 64, 82, 109, 112, 153

SCHOBER, JOHANN (1874—1932) — 1914-től az osztrák rendőrség vezetője, a Monarchia bukása után kereszténységszocialista politikus. 1921—22-ben és 1929—30-ban kancellár. — 242

SHVOY KÁLMÁN (*1881) — 1919-ben vezérkari ezredes, a „nemzeti hadsereg" parancsnokságának vezérkari főnöke, később altábornagy, az Etelközi Szövetség tagja, a Gömbös-féle Nemzeti Egység Pártja országgyűlési képviselője. — 159

SEBESS DÉNES dr. (*1869) — ítélő táblai bíró, tanácselnök, majd 1917-ben igazságügyminisztériumi államtitkár. 1918-ban a Magyar Földhitelintézet jogügyi osztályának vezetője. 1920-ban a földbirtokreform-törvényjavaslat előzetes bizottsági tárgyalásán a javaslat előadója. Később felsőházi tag. — 287, 288, 289.

SEIPEL, IGNAZ (*1876) — az osztrák kereszténységszocialista párt vezetője, katolikus pap. 1922-től 1924-ig osztrák kancellár. — 149

SEMADAM SÁNDOR — l. Simonyi Semadam Sándor

SFORZA, CARLO gróf (1873—1952) — olasz államférfi; 1919—1920-ban külügyi államtitkár, 1920 közepétől 1922 végéig külügyminiszter. — 327, 328

SIEBENLIST NÁNDOR — százados, a „nemzeti hadsereg" egyik, Dunántúlon vérengző különítményének parancsnoka. — 91, 95, 100, 249

SIGRAY ANTAL gróf (*1879) — legitimista nagybirtokos, a főrendiház tagja. A Tanácsköztársaság idején a bécsi ellenforra-

dalmi komité tagja. A Tanácsköztársaság bukása után tevékenyen segíti a nyugatmagyarországi különítmények terrorakcióit. A Friedrich-kormány Nyugat-Magyarország kormánybiztosává nevezi ki. A KNEP tagja és parlamenti képviselője, de 1920 tavaszán a disszidensekkel együtt kilép a pártból. A legitimista restaurációs puccskísérletek tevékeny résztvevője; az 1921 októberi katonai puccs leverése után rövid ideig letartóztatásban van. Kiszabadulása után a Friedrich—Andrássy párt jelöltjeként kap 1922-ben ismét mandátumot. — 51, 58, 201, 226, 444, 445, 447

SIMÉNFALVY TIHAMÉR — ezredes az Etelközi Szövetség befolyásos tagja, a Kettőskereszt Vérszövetség igazgatója, aki a magyar ellenforradalmárok részéről kapcsolatot tart az osztrák és bajor nacionalista-fasiszta szervezetekkel. — 155, 160

SIMON JÓZSEF (1892—1919) — római katholikus pap, káplán Marcali községben. A Tanácsköztársaság idején Latinka Sándor mellett résztvesz a Somogy megyei termelőszövetkezetek létrehozásában; meggyőződéses híve a népuralomnak és a proletárdiktatúrát a szószékről is támogatja. Prónay különítménye — a marcali vérfürdő során — irtózatosan megkínozza és 43 kommunistával együtt kivégzi. — 97

SIMONYI-SEMADAM SÁNDOR (*1864) — ügyvéd, 1901-től néppárti képviselő. A Tanácsköztársaság után a KNEP tagja. Az első nemzetgyűlés alelnöke. Horthy kormányzóvá választása után 1920. március 15-től 1920. június 28-ig miniszterelnök. Az egyesített kormánypárt 1921. elején történt kettészakadása alkalmával a karlistákkal való szembenállása miatt a Kisgazdapártba megy át. — 99, 122, 211, 213, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 223, 224, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 236, 338, 239, 243, 244, 246, 248, 252, 253, 254, 256, 267, 269, 273, 279, 282, 314, 319, 432, 433, 434, 435, 441

SOKORÓPÁTKAI SZABÓ ISTVÁN — l. Szabó István, Sokorópátkai

SOMOGYI BÉLA (1868—1920) — szociáldemokrata újságíró. 1918. október 31-én a Károlyi kormány közoktatásügyi államtitkára. Szembefordul a Tanácsköztársasággal. A proletárdiktatúra bukása után a Szociáldemokrata Röpiratok, majd a Népszava szerkesztője. A lapban még a román megszállás idején megjelent, Horthyék dunántúli vérengzéseit leleplező-közlemények miatt Somogyit 1920. február 17-én, Horthy korábbi parancsára az Ostenburg-különítmény tisztjei meggyilkolják. — 61, 86, 116, 201, 202, 203, 204, 207, 208, 209, 218, 233, 235, 276, 368, 404

SOMSSICH JÓZSEF gróf (*1864) — nagybirtokos, 1898-ban diplomáciai szolgálatba lép. 1911-ben a Monarchia párizsi követe. 1919. augusztus 27-től 1920. március 15-ig külügyminiszter, utána 1925-ig vatikáni követ. — 41, 82, 199, 200, 301

SOMSSICH LÁSZLÓ gróf (*1874) — dunántúli nagybirtokos, az OMGE elnöke. felsőházi tag. — 95, 165, 286

SOÓS KÁROLY (*1869) — tábornok; a bécsújhelyi katonai akadémiát végezte. A Tanácsköztársaság idején a Szegeden szerveződő horthysta csapatok vezérkari főnöke, a titkos társaságok tagja. 1920 januárjában hadügyi államtitkár, a Simonyi-Semadam kormányban pedig hadügyminiszter. 1921—22-ben a pécsi katonai körlet parancsnoka. Később a felsőház tagja. — 36, 40, 213, 236,

238, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 258, 259, 279, 301
SOSNOWSKY — lengyel tábornok. — 338
SRÉTER ISTVÁN (*1867) — tábornok, 1918-ban Lukachich altábornagy, Budapest katonai parancsnokának helyettese. A polgári demokratikus forradalom mozdítja el. A Tanácsköztársaság elleni fegyveres akció szervezése miatt 1919 áprilisában letartóztatják. 1919 augusztus 9-én József főherceg a Dunántúl parancsnokává nevezi ki. A fővezérség Siófokra költözése után Horthy kinevezi székesfehérvári körletparancsnokká. Az Etelközi Szövetség vezető tagja; az első Teleki-kormány hadügyminisztere. Az 1920-as választásokon mint „kisgazda" kap mandátumot; a Kisgazdapártban a „szabad királyválasztók" egyik vezetője. — 84, 87, 111, 157, 1959, 160, 196, 252, 279, 353, 354, 355, 366, 371, 373, 391, 437
STEFANY — német szélső nacionalisták (Ludendorffék) megbízásából Bauer Ottó vezérkari ezredessel együtt tárgyal a magyar szélső nacionalista vezetőkkel. — 240
STRACHE GUSZTÁV (*1872) — 1906-ban főügyészhelyettes, majd 1920-ban főügyész. Az Egyesült Nemzeti Keresztény Liga választmányi tagja. Később a budapesti királyi ügyészség elnöke. — 154
STROMFELD AURÉL (1878—1927) — vezérkari ezredes, a Berinkey-kormány hadügyi államtitkára. A Tanácsköztársaság idején a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke, az északi hadjárat katonai vezetője. A visszavonulás után lemond. A Tanácsköztársaság megdöntése után letartóztatják és elítélik, 1921 augusztusában szabadon engedik. Belép a Szociáldemokrata Pártba s ott a baloldali ellenzék egyik vezetője, A Kommunisták Magyarországi Pártjának tagja. — 13
STUPKA LÁSZLÓ — hadbíró őrnagy, az Etelközi Szövetség tagja, a Tisza-gyilkosság ügyében Friedrich István ellen folytatott nyomozás vezetője. — 355, 356
SVASTICS IMRE — ezredes. — 372, 373
SVASTITS NÁNDOR — Somogy megye ideiglenes kormánybiztosa 1919-ben. — 136
SZABADOS SÁNDOR (*1874) — betegpénztári tisztviselő, a Szociáldemokrata Párt baloldali ellenzékéhez tartozik. A Tanácsköztársaság idején közoktatásügyi népbiztos. A Tanácsköztársaság megdöntése után a Népbiztosper vádlottja, a fogolycsere-egyezmény keretében a Szovjetunióba megy. — 262, 344
SZABÓ IMRE (1877—1928) — asztalos, 1916-tól a Famunkás Szövetség titkára. Résztvesz a Munkásbiztosító Pénztár vezetésében. A Tanácsköztársaság idején a jobboldali szakszervezeti vezetők csoportjához tartozik. A Peidl-kormányban munkaügyi és népjóléti miniszter. A Szociáldemokrata Párt vezetőségének tagja. 1922-től parlamenti képviselő. 1927-ben a Népszava felelős szerkesztője. — 16
SZABÓ ISTVÁN, NAGYATÁDI (1863—1924) — Somogy megyei gazdagparaszt; 1904-ben Somogy megye törvényhatósági bizottságának tagja, majd 1908-ban országgyűlési képviselő. 1918-ban a Berinkey-kormányban tárcanélküli népgazdasági miniszter. A Kisgazdapárt vezére. Az ellenforradalom hatalomra kerülése után a második Friedrich-kormányban földművelésügyi miniszter, 1919 novemberétől 1920 augusztusáig közélelmezési miniszter. Pártja 1919 november végén egyesül a Rubinek—Sokoró-

pátkai Szabó-féle Földműves párttal. Teleki Pál kormányában 1920. augusztus 18-tól 1921 áprilisáig földművelésügyi miniszter. 1920. augusztus 18-án ő nyújtja be a földreformról szóló törvényt a parlamentnek. 1922. június 17-től 1924. november 1-ig ismét földművelésügyi miniszter. Titkárának, Esküdt Lajosnak panamáiban való részvétele gyanúja miatt lemondásra kényszerül; utána hirtelen meghal. Elterjedt hírek szerint megmérgezték. — 32, 37, 41, 53, 61, 73, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 130, 150, 152, 154, 164, 165, 187, 194, 196, 200, 212, 213, 226, 246, 250, 251, 270, 273, 274, 277, 278, 279, 282, 287, 288, 289, 290, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 350, 351, 389, 411, 433, 435, 436, 437, 438, 450

SZABÓ ISTVÁN, SOKORÓPÁTKAI (*1878) — győrmegyei gazdagparaszt, kezdetben függetlenségi párti politikus, Győr megye törvényhatósági bizottságának tagja. Később a nagybirtokosok irányítása alatt működő Földművespárt egyik vezetője. 1919. augusztus 27-től 1920. december 16-ig az egymást követő kormányok „kisgazdaügyi" minisztere. — 41, 83, 187, 195, 196, 200, 250, 285, 286

SZÁLASI FERENC (1897—1946) — 1919-ben vezérkari őrnagy, az Etelközi Szövetség tagja; később a nyilaskeresztes mozgalom vezetője. 1946-ban, mint népellenes háborús bűnöst kivégzik. — 157

SZAMUELY LÁSZLÓ (1897—1920) — az Oroszországi Kommunista Párt magyar csoportjának és a KMP-nek aktív tagja. A Tanácsköztársaság idején részt vesz az ellenforradalmi erők elleni harcban. A Tanácsköztársaság megdöntése után részt vesz az illegális kommunista csoportok szervezésében. 1919 decemberében elfogják, halálra ítélik, majd kivégzik. — 176, 177

SZAMUELY TIBOR (1890—1919) — az első világháború előtt újságíró, a Szociáldemokrata Párt tagja, az Oroszországi Kommunista Párt magyar csoportjának egyik vezetője, a Szociális Forradalom című lap szerkesztője. 1919 januárjában tér haza, itthon a Kommunisták Magyarországi Pártja Központi Bizottságának tagja és a Vörös Újság szerkesztője. Kun Béla és társainak 1919. február 20-i lefogása után a párt illegális vezetőszervének egyik irányítója. A Tanácsköztársaság idején helyettes hadügyi, majd közoktatásügyi népbiztos, a lakásbizottság és a rokkantügyek vezetője; tevékenységének középpontjában azonban az ellenforradalmi megmozdulások leverése áll. A Tanácsköztársaság megdöntése után ellenforradalmárok Savanyúkútnál meggyilkolják. — 13

SZAMUELY ZOLTÁN — Szamuely Tibor fivére; 1919. szeptemberében a fővezérség siófoki fogdájában meggyilkolják. — 101

SZAPÁRY PÁL gróf — nagybirtokos. Giesswein Sándorral együtt 1910-ben kilép a Néppártból és megalakítja a Keresztényszociális Pártot. — 81

SZÁSZ KÁROLY (*1865) — a kultuszminisztérium osztályfőnöke, 1910-ben munkapárti programmal képviselő. 1913-ban a képviselőház alelnöke, majd 1917-ben elnöke. 1919 decemberében a megalakuló Nemzeti Középpárt ügyvezető elnöke. — 88

SZATMÁRY TIHAMÉR — a szegedi ellenforradalmi csoport bécsi kémje és megbízottja. 16, 17

SZÉCHENYI BÁLINT gróf — a Népbiztos-per vádlottjainak megmentése céljából a szovjet kormány által túsznak nyilvánított

magyar hadifogoly tisztek egyike. — 343

SZÉCHENYI JÓZSEF gróf — a Prónay-különítmény tisztje. — 94, 95, 96

SZÉCHENYI VIKTOR gróf (*1871) — földbirtokos, számos részvénytársaság igazgatósági tagja. A forradalmak előtt a Tisza-féle Nemzeti Munkapárt tagja. 1919 őszén belép a Kisgazdapártba, amelynek parlamenti képviselője. — 87, 245, 437

SZIGETHY ANTAL — 1920-ban a kaposvári törvényszék helyettes elnöke. — 108

SZIJJ BÁLINT (*1868) — kisgazdapárti képviselő, a KNEP s a Kisgazdapárt közös intézőbizottságának tagja, később az Egységes Párt egyik vezetője. — 250, 437

SZLUHA DÉNES — cecei földbirtokos. — 93

SZMRECSÁNYI GYÖRGY (*1876) — képviselő 1905-ben Andrássy Gyulával a szabadelvű pártból átlép a Néppártba. Az Eszterházy-kormány idején Pozsony megye kormánybiztosa. A Tanácsköztársaság alatt a bécsi ellenforradalmi csoport egyik vezetője. A Tanácsköztársaság megdőlte után a Dunántúl egy részének kormánybiztosa; a KNEP egyik alapítója. 1919—20-ban az Ébredő Magyarok Egyesületének országos elnöke. 1920—21-ben a nemzetgyűlés alelnöke. — 15, 164, 169,187, 188, 213, 250, 369, 389, 431, 434, 436, 437, 438, 446, 447

SZTRANYAVSZKY SÁNDOR (*1882) — nógrádmegyei földbirtokos. 1912-ben a Nemzeti Munkapárt programjával lesz képviselő. 1922-től 1926-ig Nógrád Hont megye főispánja. A Bethlen—Teleki csoporthoz tartozik, az Etelközi Szövetség tagja. — 159

TAKÁCH-TOLVAY JÓZSEF gróf — katonatiszt, József királyi herceg udvartartásának tagja. 1905-ben a király grófi rangra emeli. A Tanácsköztársaság idején a bécsi ellenforradalmi csoportban tevékenykedik. A Friedrich-kormány bécsi katonai meghatalmazottja. 1920-tól 1923-ig varsói, utána 1926-ig bukaresti katonai attasé. — 305

TÁNCZOS GÁBOR (*1872) — tábornok, 1907-től 1909-ig belgrádi katonai attasé. Az első Friedrich-kormány külügyminisztere. Később a Népszövetségben a magyar delegáció katonai szakértője. — 35

TASNÁDI KOVÁCS JÓZSEF dr. (*1871) — ügyvéd, a Debreceni Takarék és Hitelintézet jogtanácsosa. Friedrich István csoportjához tartozik, a hajdúböszörményi választáson KNEP programmal győz Bethlen Istvánnal szemben. 1921 áprilisában Friedrichhel együtt kilép a KNEP-ből. — 188, 252

TASZLER BÉLA — mérnök, a Friedrich—Csilléry csoport tagja, nemzetgyűlési képviselő, a Keresztény Nemzeti Egyesülés alelnöke. 1922-ben az egységes párt tagja és parlamenti képviselője lesz. — 183

TELEKI PÁL gróf (1879—1941) — erdélyi nagybirtokos, egyetemi tanár, 1905-től 1911-ig országgyűlési képviselő. A Tanácsköztársaság idején Svájcba emigrál, majd a második szegedi ellenforradalmi „kormányban" külügyminiszter. Az ellenforradalom győzelme után a békeelőkészítő iroda vezetője. 1920 áprilisától külügyminiszter, 1920 júliusától 1921 áprilisáig miniszterelnök. Utána a Menekültügyi Hivatal majd az irredenta társadalmi egyesületek és szervezetek központának eggyik irányítója. 1938-

ban külügyminiszter, 1939-től 1941-ig miniszterelnök. — 15, 38, 54, 59, 82, 85, 126, 152, 154, 158, 159, 187, 196, 213, 225, 226, 253, 261, 262, 264, 269, 277, 278, 279, 280, 281, 314, 318, 320, 321, 322, 323, 325, 326, 333, 341, 342, 344, 346, 349, 351, 357, 358, 359, 360, 362, 368, 372, 373, 374, 381, 384, 385, 386, 388, 390, 391, 392, 393, 395, 397, 399, 400, 401, 403, 404, 419, 422, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 443, 444, 445, 446, 447, 449, 450

TELEKI SÁNDOR gróf — százados, a vezérkari főnök szárnysegéde, az Etelközi Szövetség tagja. — 156, 159, 160

GREGORY, THOMAS, T. C. — amerikai kapitány, a Hoover vezetése alatt működő amerikai „segélyszervezet" keleteurópai megbízottja. 1919. július végén részt vesz a Tanácsköztársaság megdöntésére Bécsben folytatott tárgyalásokon. — 21

TISZA ISTVÁN gróf (1861—1918) — konzervatív politikus, földbirtokos, a magyar imperializmus vezető képviselője. 1910-től a Nemzeti Munkapárt elnöke, 1903—1905-ben és 1913-ben miniszterelnök. 1918. október 31-én ismeretlen katonák agyonlövik. — 56, 87, 152, 160, 196, 197, 213, 225, 281, 343, 353, 354, 355, 356, 362

TOLNAY KORNÉL — a volt munkapártiak egy csoportja és a Heinrich-csoport egyesüléséből 1919 decemberében keletkezett Nemzeti Középpárt alelnöke. — 88, 314

TOLVAY JÓZSEF — l. Takách-Tolvay József

TOMCSÁNYI VILMOS PÁL dr. (*1880) — jogász, földbirtokos. 1918-ban igazságügyminisztériumi miniszteri tanácsos. 1920 júliusától 1922 júliusáig igazságügyminiszter. A Kisgazdapárt tagjaként szerez 1920-ban képviselői mandátumot. Az egységes párt megalakulásával ennek lesz tagja. Az 1922-es választásokon nem jut mandátumhoz. Az 1926-os választáson ismét mandátumot kap. — 278, 279, 347, 419, 433, 436, 450

TOÓKOS GYULA — százados, a fővezérség vezérkari tisztje, az Etelközi Szövetség egyik fő szervezője. — 153, 157, 159, 442

TÓSZEGI-FREUND ANTAL — fonyódi földbirtokos, akit a Prónay különítmény egyik csoportja 1919 szeptemberében felakasztott és kirabolt. — 97

TÖREKY GÉZA (*1873) — 1907-ben törvényszéki, 1915-ben ítélőtáblai, 1921-ben kúriai bíró, majd a budapesti büntetőtörvényszék elnöke. Később a Kúria másodelnöke, felsőházi tag. 1920-ban az Egyesült Nemzeti Keresztény Liga választmányi tagja. A kommunisták ellen folytatott perek kíméletlenségéről hírhedt bírája. — 152

TREBITSCH-LINCOLN — nemzetközi szélhámos és kalandor; a Kapp-puccs bukása után Magyarországon tárgyal az osztrák szélsőjobboldali puccs ügyében. — 240

TROUBRIDGE, SIR ERNEST — angol admirális, az első világháború előtt bécsi katonai attasé. 1918-ban a dunai hajózás ellenőrzésére létesített szövetségközi bizottság vezetője. 1919-től 1924-ig a Nemzetközi Dunabizottság elnöke. — 39

TURI BÉLA (*1875) — római katholikus pap, újságíró, KNEP képviselő, a Kisgazdapárt és a KNEP közös intézőbizottságának tagja. — 250, 437

UGRON GÁBOR ifj. (*1880) — 1906-ban Ugocsa vármegye, 1907-ben Marosvásárhely, majd Maros-Torda megye főispánja. 1917

júniusától 1918 januárjáig belügyminiszter, majd néhány hónapig Erdély királyi biztosa. Az ellenforradalom győzelme után megalakítja a Nemzeti Szabadelvű Pártot, mely később egyesül a Demokrata Párttal. Az új pártnak (Nemzeti Demokrata Polgári Párt) elnöke lesz, de később kilép a pártból. 1926-ban belép az egységes pártba. — 58, 83, 189

ULAIN FERENC (*1881) — ügyvéd. Az ellenforradalom győzelme után megalapítja a Szózat című szélsőjobboldali lapot. A Gömbös-féle csoporthoz tartozik. Összeköttetésben áll a Ludendorff-féle német szélső nacionalistákkal. 1923 nyarán kilép az Egységes Pártból és a Gömbös-féle Fajvédő Párthoz csatlakozik. — 196, 197

ULIK KÁROLY (később Csörgey) — ezredes, a Kettőskereszt Vérszövetség szervezésének egyik vezetője. — 156

ULLMANN ADOLF báró (1857—1925) — nagytőkés, 1895-ben igazgatója, később vezérigazgatója a Magyar Általános Hitelbanknak; számos jelentős vállalat igazgatósági tagja — 314, 316, 321

VANCZÁK JÁNOS (1870—1932) — lakatos, 1897-ben szociáldemokrata pártvezetőségi tag lesz. 1919 márciusáig a Budapesti Munkástanács egyik elnöke. A Tanácsköztársaság idején a jobboldali szakszervezeti vezetők csoportjához tartozik. Somogyi Béla meggyilkolása után 1920-tól 1926-ig a Népszava főszerkesztője. Horthynak és a horthysta kormányoknak tett szolgai felkínálkozása tette nevét hirhedtté. 1922-ben és 1926-ban a Szociáldemokrata Párt parlamenti képviselője. 1926-ban kocsmát nyit. A pártvezetőségnek ezután is tagja marad. — 183, 185, 203, 207, 210, 211, 215, 216, 217, 218, 230, 253, 256, 385, 422, 425, 426

VÁNTUS KÁROLY (1879—1927) — ácsmester, 1907-től a Szociáldemokrata Párt egyik központi titkára. Az első világháborúban orosz hadifogságba kerül. Az Oroszországi Kommunista Párt magyar csoportjának vezetőségi tagja. Résztvesz a hadifoglyok forradalmi mozgalmában. 1918-ban hazatér és résztvesz a KMP megalakításában. A Tanácsköztársaság idején földművelésügyi népbiztos, Vas megye kormányzótanácsi biztosa. A Népbiztos-per vádlottja, 1922-ben fogolycserével a Szovjetunióba kerül. — 262, 344

VARJASSY LAJOS — Arad polgármestere, a Kereskedelmi és Iparkamara titkára. Az 1918-as polgári demokratikus forradalom után kormánybiztos-főispán, a Tanácsköztársaság idején az aradi és szegedi ellenforradalmi „kormányok" kereskedelemügyi „minisztere". — 73

VARSÁNYI GÉZA — budapesti ügyvéd, akit 1920. július 27-én a Club Kávéházban az Ébredő Magyarok egyik, főleg katonatisztekből álló csoportja meggyilkolt. — 265

VÁRY ALBERT — 1908-ban királyi ügyész, 1917-ben főügyészhelyettes, 1918-ban a királyi ügyészség vezetője. A Tanácsköztársaság leverése után az ő irányítása alatt folytatták a kommunisták ellen a hirhedt gyorsított bírósági eljárásokat. 1919 szeptemberében királyi főügyész, majd 1921-ben koronaügyész-helyettes. — 111, 113, 177

VASADI BALOGH GYÖRGY dr. (*1882) — tanár, 1920-ban kisgazdapárti 1922-ben egységpárti képviselő. — 434, 436, 437

VASS JÓZSEF (1877—1930) — katolikus pap, teológiai tanár, a

KNEP kereszténységi szociális csoportjának tagja. 1920 júliusától decemberéig közélelmezésügyi miniszter, 1920 decemberétől 1922 júniusáig kultuszminiszter, majd 1930. szeptember 8-ig népjóléti és munkaügyi miniszter. 1927-től kalocsai nagyprépost. — 227, 250, 279, 347, 350, 391, 411, 435, 438, 444, 445

VÁZSONYI VILMOS dr. (1868—1926) — ügyvéd, 1901-ben országgyűlési képviselő, 1917-ben az Eszterházy-kormányban igazságügyminiszter, a Wekerle-kormányban választójogi miniszter. 1918. október 31. után emigrál és csak 1919 szeptemberében tér vissza. Ekkor újjászervezi a Demokrata Pártot. Közreműködik Horthy budapesti bevonulását elősegítő politikai megegyezés kötésében; ezután azonban csakhamar ismét elhagyja az országot. 1921 elején tér haza és átveszi a Demokrata Párt vezetését. Liberális politikus, s ugyanakkor legitimista. — 55, 73, 74, 75, 83, 116, 171, 188, 189, 275, 276, 424, 440

VEREBÉLYI ARTUR — a Magyar Általános Takarékpénztár igazgatója, akit 1920. július 27-én az Ébredők egy csoportja a Club-Kávéházban meggyilkol. — 265

VETTER ANTAL — százados, a „tizenkét kapitány" titkos csoportjának tagja, Horthy szárnysegéde. — 153

VICZIÁN SÁNDOR — helyettes belügyi államtitkár — 263

VIG JAKAB — Friedrich István 1919. szeptember 15-i, az antant missziójához intézett levelében említett kommunista, akit egy román járőr a Gellérthegy mögött kivégzett. — 107

II. VILMOS császár — l. Hohenzollern Vilmos

VILMOS trónörökös — l. Hohenzollern Vilmos

VRANGEL, PJOTR NYIKOLAJEVICS (*1878) — cári tábornok, gárdatiszt, Gyenyikin hadseregében a lovashadtest parancsnoka. Gyenyikin veresége után átveszi az ellenforradalmi csapatok főparancsnokságát. 1920-ban a Vörös Hadsereg szétveri csapatait. — 229, 230, 239, 290, 332, 334, 412

WEISS KONRÁD — MÁV tisztviselő, a Tanácsköztársaság alatt a MÁV ellenforradalmi mozgalmainak egyik vezetője. Az első nemzetgyűlésben képviselő, a KNEP programjával, később a Friedrich-párthoz csatlakozik. — 353

WEISS MANFRÉD báró (1857—1922) — nagyiparos és nagybirtokos, 1882-ben konzervgyárat létesít, majd a balkáni háború idején áttér a tölténygyártásra. Az első világháború alatt hatalmas hadianyag-megrendeléseket bonyolít le. A király 1916-ban felsőházi taggá nevezi ki, majd 1918-ban bárói méltóságra emeli. — 306, 307

WELTNER JAKAB (1873—1936) — asztalos, 1898-tól a pártvezetőség titkára, 1909-től a Népszava helyettes, majd felelős szerkesztője. A Tanácsköztársaság idején a pártvezetőség tagja, s a Tanácsköztársaság likvidálása érdekében tevékenykedik. A Tanácsköztársaság megdöntése után emigrál, 1924-ben hazatér, ismét a Népszava munkatársa, illetve szerkesztője, 1931-től képviselő. — 16, 17, 18, 20, 22, 168

WEYGAND, MAXIME LOUIS (*1867) — francia tábronok, 1918-ban Foch marsall vezérkari főnöke, 1920-ban a lengyel—szovjet háborúban a lengyel csapatokat irányítja. Később a francia legfelsőbb haditanács tagja, majd a rajnai megszálló csapatok parancsnoka. 1923—24-ben Szíria

főbiztosa, 1931-től a legfelsőbb haditanács elnöke. 1940 juniusában a francia hadsereg főparancsnoka. — 331

WINDISCHGRÄTZ LAJOS herceg (*1882) — földbirtokos, az első világháború végén a közös külügyminisztérium osztályfőnöke, 1918. januártól tárcanélküli miniszter, a közélelmezési ügyek vezetője, júliustól a Népjóléti Minisztérium vezetője. Az első nemzetgyűlésben képviselő, az Etelközi Szövetség és más titkos szervezetek tagja, a frankhamisítás főszereplője. — 155, 160, 447

WOLFF KÁROLY (*1874) — földbirtokos, külügyminisztériumi osztálytanácsos, az ellenforradalom felülkerekedése után az egyik jelentősebb titkos szervezet vezetője. A fővárosi Keresztény Községi Párt elnöke, az Ébredő Magyarok Egyesülete igazgatósági tagja. Az 1922-es választásokon az egységes párttal koalícióra lépő Keresztény Nemzeti Egység nevű párt képviselőjeként szerez mandátumot; e párt egyik vezetője. — 126, 154, 155, 158, 160, 275, 277

YATES H. E. — amerikai ezredes, az ellenforradalom felülkerekedése után a budapesti amerikai katonai misszió tagja, a magyar csendőrség szövetségközi ellenőre és felügyelője. — 35, 44

ZACHAROFF — nemzetközi kalandor, fegyverkereskedő. — 329

ZADRAVECZ ISTVÁN (*1884) — ferencrendi szerzetes, a szegedi rendház főnöke, a szegedi Antibolsevista Komité tagja, a Prónay-különítmény hírhedt lelkésze. Tagja az Etelközi Szövetség Vezéri Tanácsának. 1920-ban a pápa tábori püspökké nevezi ki. Résztvesz a frankhamisításban is. — 148, 156, 157, 159, 160, 360

ZAY DEZSŐ — huszárfőhadnagy, az 1. honvéd huszárezred főbizalmija. A budapesti huszárság 1919. február 20-i tüntetésének egyik vezetője. 1919. augusztusában a Prónay-különítmény elfogja és Simontornya mellett kivégzi. (Prónay Naplójában: Zay *Miklós)* — 93

ZICHY ALADÁR gróf (*1864) — Zichy Nándor, a Néppárt megalapítójának fia, 1903-ban a Néppárt elnöke. Többször a király személye körüli miniszter. Mikor a Néppárt az 1918-as októberi forradalom után Keresztény Szociális Gazdasági Párttá alakul, háttérbe húzódik, nem vesz részt az aktív politikai életben. — 54, 129, 155, 213

ZICHY ISTVÁN gróf (*1879) — nagybirtokos, a Tanácsköztársaság idején a bécsi ellenforradalmi komité egyik vezetője. 1919. szeptember 5-étől a dunántúli központi kormánybiztos helyettese. Később a vezérkari főnökség mellett dolgozik. 1934-től a Magyar Történeti Múzeum főigazgatója, egyetemi magántanár, felsőházi tag. — 15, 51, 53, 58

ZICHY GÉZA gróf (*1882) — nagybirtokos, számos ipari és kereskedelmi vállalat igazgatósági tagja. 1927-ben felsőházi tag. — 15

ZICHY JÁNOS gróf (1868—1944) — nagybirtokos, legitimista politikus. 1894-ben a főrendiház tagja, a klerikális Néppárt egyik vezetője. Később kilép a Néppártból és a Tisza-féle Munkapárthoz csatlakozik. 1910-től 1913-ig és 1918-ban, a Wekerle-kormányban kultuszminiszter. Tagja a bécsi ellenforradalmi komitének. — 159

ZITA (*1892) — pármai hercegnő, IV. Károly felesége. — 378

ILLUSZTRÁCIÓK JEGYZÉKE

1. Legújabbkori Történeti Múzeum. I. 800—30 508.
2. Legújabbkori Történeti Múzeum. I. 800—3003.
3. Legújabbkori Történeti Múzeum. I. 800—2961.
4. Legújabbkori Történeti Múzeum. I. 800—2961.
5. Legújabbkori Történeti Múzeum. I. 800—3003.
6. Legújabbkori Történeti Múzeum. I. 800—2960.

7a Legújabbkori Történeti Múzeum. I. 800—4411.

7b Legújabbkori Történeti Múzeum. I. 800—2267.

8. Érdekes Ujság. 1920. 9. sz. 22. o.
9. Érdekes Ujság. 1920. 30. sz. 4. o.
10. A levél eredetije: Országos Levéltár. K. 589. I. A. 1b.
11. Esztergomi Prímási Levéltár. Csernoch hercegprímás iratai. Cat. B. 1921. — 476.
12. Országos Levéltár. K. 606—2.
13. Országos Levéltár. K. 606—2.
14. Érdekes Ujság. 1920. 7. sz. 22. o.
15. Érdekes Ujság. 1920. 6. sz. 22. o.
16. Érdekes Ujság. 1920. 10. sz. 22. o.

A JEGYZETEKBEN TALÁLHATÓ RÖVIDÍTÉSEK

BM = Belügyminisztérium.
FM. = Földművelésügyi minisztérium.
H. L. = Hadtörténelmi Levéltár.
HM. = Hadügyminisztérium.
KÜM. = Külügyminisztérium.
ME. = Miniszterelnökség.
MT. = Minisztertanácsi.
O. L. = Magyar Országos Levéltár.
PI. A. = Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának Párttörténeti Intézete. Archivum.
PM. L. = 2. sz. Állami Levéltár (Pestmegyei Levéltár).
Ppki. ért. jkv. = Püspökkari értekezletek jegyzőkönyvei.
VKM = Vallás és Közoktatásügyi minisztérium.

*

biz. = bizalmas
eln. = elnöki
gazd. = gazdasági
hdm. = hadműveleti
i. n. = iktatás nélküli
ir. = iratok
jkv. = jegyzőkönyv
k. = kötet
kat. = katonai
ker. = kerületi
parság. = parancsnokság
pol. = politikai
res. = rezervált
Vkf = vezérkari főnöki
von. = vonatkozású

*

A jelzetek végén szereplő, zárójelben levő szám az Iratok az ellenforradalom történetéhez. 1919—1945. I. k. Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon. 1919—1921. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: *Nemes Dezső*. A kötet iratanyagát összeállították és a szerkesztésben résztvettek: *Karsai Elek, Kubitsch Imre* és *Pamlényi Ervin*. Második kiadás. Szikra. Bp. 1956. c. munkának azokra az oldalaira utal, ahol az idézett források szövege található.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS 5

I. A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG MEGDÖNTÉSE 9

II. A KAPITALISTA RENDSZER VISSZAÁLLÍTÁSA. A NYÍLT ELLENFORRADALMI DIKTATÚRA BEVEZETÉSE 24
A szociáldemokrata Peidl-kormány megalakítása és félreállítása
A Friedrich-kormány megalakulása és kétszeri újjáalakulása. Harc a politikai hatalomért az ellenforradalom táborában 34
Az ellenforradalom dunántúli fegyveres erőinek szervezése; a Friedrich-kormány és a fővezérség hatalmi vetélkedése 43
Az ellenforradalom főbb politikai csoportjai. A fővezérség politikai befolyásának növekedése 52
Amerikai—angol kísérlet a fővezérségi alakulatok vérengzéseinek elleplezésére 65

III. A HORTHYSTA HADSEREG BEVONULÁSA BUDAPESTRE ÉS A HUSZÁR-FÉLE „KONCENTRÁCIÓS" KORMÁNY MEGALAKÍTÁSA 69

IV. A FEHÉRTERROR RÉMTETTEI 91
Az 1. számú tiszti különítmény vérengzései 92
A fővezérség siófoki fogdája 100
A november végi kecskeméti tömeggyilkosság 102
A Friedrich-kormány és a királyi román csapatok parancsnokságainak terrorhadjárata 104
A Friedrich-kormány és a fővezérség nézeteltérései a különítmények vérengzéseivel kapcsolatban 108
A Huszár-kormány elrendeli az internálások további kiterjesztését. Korvin Ottó és társai kivégzése 113

V. AZ ELLENFORRADALMI HATALOM HÁROM KÖZPONTJA MAGYARORSZÁGON. A HATALOM OSZTÁLYJELLEGE. TÁMADÁS A DOLGOZÓK ÉLETSZÍNVONALA ELLEN 117
Mit képviselt a Peidl-kormány? 117
A három hatalmi központ létrejövetele és megszűnése 120
Mit képvisel Horthy Miklós, Friedrich István, Huszár Károly? 124
A munkavállalók életszínvonalának leszorítása 131

VI. A JANUÁRI TERRORVÁLASZTÁSOK ELŐKÉSZÍTÉSE 141
Az ellenforradalom politikai támaszai 143
Az egyházi reakció segítsége az ellenforradalmi hatalomnak..... 147
A titkos szervezetek. Az Etelközi Szövetség 153
Az államfő-jelöltek 161
A „keresztény blokk" és a fővezérség választási harca 162

VII. A SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT KIVÁLÁSA A KORMÁNYBÓL ÉS VISSZALÉPÉSE A PARLAMENTI VÁLASZTÁSOKTÓL 168
A Népszava és Az Est szerkesztőségének szétrombolása és az internálási rendelet kihirdetése. Peyerék és Bárczyék tiltakozása és behódolása 169
Kommunista „puccskísérlet"-ről szóló hírverés. Szamuely László és társainak letartóztatása 176
Peyerék kitessékelése a kormányból és a szociáldemokrata párt visszalépése a parlamenti választásoktól 180

VIII. AZ 1920-AS PARLAMENTI VÁLASZTÁSOK ÉS HORTHY KORMÁNYZÓVÁ VÁLASZTÁSA 186
A választások eredménye. Kudarcba fúlt kísérlet a Magyar Nemzeti Munkáspárttal 186
A kormányzóválasztás közvetlen előkészítése és a KNEP válsága 193
Somogyi és Bacsó meggyilkolása. A kormányzóválasztás 201

IX. SIKERTELEN KÍSÉRLETEK AZ ELLENFORRADALOM POLITIKAI URALMÁNAK STABILIZÁLÁSÁRA..... 207
A szociáldemokrata pártvezetőség felkínálkozása Horthynak.... 207
A Simonyi-Semadam kormány megalakulása. A szociáldemokrata pártvezetőség felkínálkozása az új kormánynak 211
A Simonyi-Semadam kormány bemutatkozása és pénzügyi intézkedései 218
A fővezérség megszűnése. Ismételt sikertelen kísérlet egységes kormánypárt teremtésére. A KNEP bomlása 223
Üldözések és gyilkosságok a Simonyi-Semadam kormány idején. A munkásság május 1-i sztrájkja 230

X. A JÚNIUS—JÚLIUSI POLITIKAI VÁLSÁG. NEMZETKÖZI SZÁLLÍTÓMUNKÁS BOJKOTT A HORTHYSTA MAGYARORSZÁG ELLEN. A SIMONYI-SEMADAM KORMÁNY BUKÁSA 239
Kísérlet titkos szélsőnacionalista német—osztrák—magyar katonai szövetség létesítésére. Az ellenforradalmi Magyarország az osztrák szélsőnacionalista puccsisták támasza..... 240
A Simonyi-Semadam-kormány válsága és lemondása 243
A nemzetközi szállítómunkás bojkott 253

XI. A TELEKI-KORMÁNY MEGALAKULÁSA ÉS KEZDETI TEVÉKENYSÉGE 269
A kormányválság lezajlása és az egységes kormánypárt létrehozása. A budapesti községi választás 1920 júliusában..... 269
A kormányzó házfeloszlatási és hadüzeneti joga 280
A földbirtokreformról szóló törvény 281

XII. HORTHY KORMÁNYZATÁNAK HÁBORÚS KALANDOR-POLITIKÁJA ÉS ANNAK KUDARCA. A GYŐZTES NAGYHATALMAK PÉNZÜGYI CSOPORTJAINAK BEHATOLÁSA AZ ORSZÁG GAZDASÁGI ÉLETÉBE 300
Horthy külpolitikai elképzelései 301
A győztes hatalmak pénzügyi csoportjainak részvényvásárlásai 309
Francia—magyar gazdasági és katonai tárgyalások s ezek kudarca 312
Kísérlet lengyel—magyar katonai szövetség kötésére Szovjet-Oroszország és Csehszlovákia ellen 334

XIII. AZ ELSŐ TELEKI-KORMÁNY VÁLSÁGAI 341
A Népbiztos-per és a szovjet kormány közbelépése 341
A trianoni békeszerződés ratifikálása és a politikai válság mélyülése 349
A karlisták fokozódó szervezkedése. A király-kérdés előtérbekerülése; Károly exkirály fellépése 353
A trianoni békeszerződés 374
A gazdasági helyzet romlása. Tervek a Szociáldemokrata Párttal és a szakszervezetekkel való viszony rendezésére 378
Korányi megbuktatása és az első Teleki-kormány lemondása 386

XIV. A MÁSODIK TELEKI-KORMÁNY POLITIKÁJA ÉS A LAKOSSÁG ÁLTALÁNOS HELYZETE 391
Az új Teleki-kormány. Hegedüs Lóránt pénzügyi programja 391
A lakosság politikai helyzete 1921 elején. A fehérterrort intézményesítő 1921/III. törvénycikk. A kormányzó karácsonyi amnesztiája és az internálási rendszer fenntartása 399
A lakosság gazdasági életkörülményei és a Hegedüs-féle defláció 1921 elején 406

XV. MUNKÁSHARCOK 1921 ELEJÉN 412
A forradalmi hangulat erősödése 413
Sztrájkmozgalmak 416
Az uralkodó körök fokozódó nyugtalansága. „Polgárőrség" szervezése 418
A Polgárok és Munkások Szövetsége nevű liberális blokk 423
A kommunisták tántoríthatatlan küzdelme az ellenforradalmi rendszer ellen 428

XVI. A LEGITIMISTÁK ÉS SZABADKIRÁLYVÁLASZTÓK KÖZÖTTI POLITIKAI HARC ÉLESEDÉSE. A TELEKI-KORMÁNY BUKÁSA 431
A szabad királyválasztók trónfosztó akciója a kormánypártban és meghátrálása a képviselőházban 43
A kormánypárt kettészakadása és kormánytámogató pártszövetség alakítása 435
A király-jelöltek és az első legitimista restaurációs kísérlet 441
A Teleki-kormány bukása, s a Bethlen-kormány megalakítása 449

Mutatók 453
Időrendi táblázat 455
Névmutató 460
Illusztrációk jegyzéke 497
Rövidítések jegyzéke 499

Kiadásért felelős :
BERNÁT GYÖRGY
az Akadémiai Kiadó igazgatója

*

Műszaki szerkesztő :
FARAGÓ MIHÁLY

*

Példányszám : 3200
Terjedelem : $31^1/_2$ ív + 16 melléklet

*

62.54498 Akadémiai Nyomda
Felelős vezető : Bernát György
Printed in Hungary

Dezső a Szociáldemokrata Párt vezetőinek politikáját, kiválásukat a kormányból és a párt visszalépését az 1920-as parlamenti választásoktól. Az 1920-as parlamenti választásokat és Horthy kormányzóvá választását tárgyaló fejezetekben mély bepillantást enged a szerző az uralkodó osztályok belső harcaiba. A Simonyi-Semadam kormány bukásának, a nemzetközi szállítómunkás bojkott történetének előadását a Teleki kormány tevékenységének részletes rajza követi, ezen belül az egységes kormánypárt létrehozására irányuló törekvések, az 1920 júliusi községi választások és a földbirtok reformról szóló törvény története. Horthy kormányzatának háborús kalandorpolitikája, majd a francia—magyar gazdasági és katonai tárgyalások alkotják a következő fejezet anyagát. A lakosság általános politikai és gazdasági helyzetének analízisét a Népbiztos-per, a király-kérdés, a trianoni békeszerződés tárgyalása követi. Végül az 1921 elején fellángoló munkásharcok, majd az első legitimista restaurációs kísérlet bemutatásával vezeti el a szerző az eseményeket a Teleki-kormány bukásáig, a Bethlen-kormány megalakulásáig.

Nemes Dezső munkáját a gazdag adatanyagon kívül elsősorban az ellenforradalmi rendszer fasiszta jellegére, osztályerőinek mozgására vonatkozó elméleti fejtegetései teszik különösen értékessé. A valóban hézagpótló kötet joggal számíthat a legszélesebb körű érdeklődésre.

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

Ára: 50,— Ft